Др. А. Т. Кібало

УКРАЇНСЬКИЙ ЛІКАР

UKRAINIAN PHYSICIAN

BY

A. T. KIBZEY, M.D., C.M.

PUBLISHED BY

UKRAINIAN DEMOCRATIC CLUB
2376 Grayling St., Hamtramck, Mich., USA.

PRINTED BY
THE REDEEMER'S VOICE, YORKTON, SASK., CANADA

Др. А. Т. КІБЗЕЙ

УКРАЇНСЬКИЙ ЛІКАР

УКРАЇНСЬКИЙ ЛІКАР

НАПИСАВ

Др. А. Т. КІБЗЕЙ

Накладом

УКРАЇНСЬКОГО ДЕМОКРАТИЧНОГО КЛЮБУ
2376 Грейлінг Ст., Гемтремк, Миш., З.Д.А.

Друкарня Голосу Спасителя, Йорктон, Саск., Канада
1945

ДР. А. Т. КІБЗЕЙ

СЛОВО ВІД ВИДАВЦІВ

Видавничі спілки, чи друкарні—не все пишуть від себе якусь передмову. Не все її треба. Але—коли за видання цеї книжки взявся Український Демократичний Клюб, то ціла справа стоїть так, що такої передмови, чи слова, таки треба.

Треба сказати чому якраз видаємо цю книжку—"Український Лікар." Треба поінформувати читачів хто й де цей Клюб є, та до чого стремить... Бо все ж це піде колись у історію нашої іміґрації.

Отже, перше—видаємо Українського Лікаря, бо вважаємо, що це є ціль просвіти, до якої стремимо, та яка є одною з точок нашого статуту. Знання, та загальна освіта на полі медицини поможе нам краще зводити щоденну боротьбу зо всякими недугами, закаженнями, та запаленнями— як пише Др. Кібзей; спроможе хоронити наше здоровля; продовжить життя, та принесе певну поміч для українського народу.

З другої сторони належиться Др. Кібзеєві певне признання за його медичну двацятилітну пракитку між нами. Належиться йому рівнож щире признання за його невсипущу працю на народній ниві. Він поміг нам зорґанізувати наш Клюб. Лише завдяки його трудам та знакомствам ми спромоглися купити теперішний дім, де Клюб міститься. Лише завдяки його запопадливій праці та мудрій політиці, ми свого часу мали 24 місць по ріжних міських, повітових, та стейтових урядах.

Це була наша українська репрезентація. Деякі посади ще й донині в українських руках. Це виробило для нас пошану, та повагу.

Др. Кібзей неограничувався зо своєю діяльністю лише при Клюбі. Брав він все живу участь у всяких народних виступах, протестах, вічах. Належить до всіх народних орґанізацій; чимало праці доложив

при будові Українського Народного Дому на західній стороні міста Детройт.

Та все це йому не перешкодило щиро віддатися своїй професії—практиці медицини, а вільними хвилями писав Українського Лікаря. Він нераз мені говорив— "Ідеєю кождого свідомого українця є йти після заповіту нашого генія Т. Шевченка:

Обніміте брати мої
Найменшого брата,
Нехай мати усміхнеться,
Заплакана мати.

Не штука бути вченим... але штука бути ним і поділитися своїм знанням з найменшим братом... А це все, що я пишу, колись видрукуємо. Нехай люди читають."

Це були його мрії. Це все він хотів віддати для добра нашого народу.

А щоби йому дати признання за цю працю, та помогти здійснити його мрії—Український Демократичний Клюб видає його твір:— "Український Лікар," та передає народові...

Те все чому видаємо цю книжку. А тепер черга сказати, хочби й для будучої історії—що це за такий клюб, та де він істнує.

Історія Українського Клюбу не така давна. Зорганізувався він 23-го жовтня, 1932 року, а заінкорпорований став 15-го листопада, 1933 року. Спочатку вписалося було 34 члени. До першого заряду входили:

Іван Чайківський—предсідник
Михайло Бабій—скарбник
Контрольори:
Никола Стахів
Матвій Прихідко
Йосиф Морозовський

Ціллю Клюбу було зорганізувати українців, вести просвіту на полі політичнім та народнім; помагати своїм членам морально й матеріяльно; помагати всім народним та гуманітарним установам, та коли треба, політикувати чесно й розумно. Це є наш статут.

Спочатку Клюб не мав свого дому й приміщувався де міг. В 1934 році купив "Перший Українськім Дім" —збудований ще в 1910 році нашими першими поселенцями.

Наводжу це тут тому, бо уважаю, що цим чином Українськиї Демократичний Клюб уратував першу українську будівлю ще раз для народу. Інакше вона була би пропала. Ціла історія цеї будівлі є інтересна.

Побудували її наші українські патріоти, як я згадав —іще в 1910 році. У повоєнних часах, в 1917 році захопили її радикали-большевики. В 1925 році большевики продали цей будинок за $10,000.00 Американському Українському Політичному Клюбові, котрий існував аж до 1934 р. В часі депресії Клюб цей розлетівся, а будинок ми купили на ліцитації за $2,300.00. Нині він варт $15,000.00 до $20,000.00.

З фінансової сторони ми поступили лучше, як сподівалися. Наведу тут деякі числа, не тому, щоби похвалитися, але хочби тому, щоби заохотити другі клюби до більшої активної праці.

Наші рекорди показують, що за 11 літ ми видали на ріжні народні, та гуманітарні цілі $5,280.00. За цей, 1944 рік, стоїмо ще лучше. Ми позичили на будову української католицької церкви $2,000.00. Для Українського Конґресового Комітету жертвували $500.00. На повоєнну допомогу на українців в нас є Осібний Фонд, що до нині виносить поверх $1,200.00. На Український Золотий Хрест ми дали свою жертву. На Американський Червоний Хрест ми оподаткували Клюб на $5.00 місячно. До цего ще члени жертвують

осібно. Недавно започаткували Фонд Українських Ветеранів, що поволі вертають з війни. В касі вже є $100.00. Є заходи зібрати щонайменше $1,000.00 Українському Запомоговому Комітетові у Філядельфії.

Вичисляємо тут лише більші суми. За менші, що є повседневні, навіть не згадуємо. Загальна сума $12,825.00 за 12 літ.

Власна хвальба сорочки не дасть. Але це наш рекорд. Ми викликуємо другі клюби на перегони з нами.

Згадуючи за фінанси, на місці буде спімнути про поступ Клюбу загально. Членство тепер зросло поверх 200. Господарують добре й розумно.

До заряду 1944 рік входять:

Др. А. Т. Кібзей—почесний предсідатель
Іван Чайківський—предсідатель
Іван Чупка—заст. предсідателя
Никола Тиро—писар рекордовий
Іван Заблоцький—писар фінансовий
Михайло Бабій—скарбник

Тростіси:

Никола Машталір
Никола Петрук
Андрей Патра
Володимир Туркевич
Никола Тиро
Тома Гаврилюк
Стефан Золя
Данило Войтишин
Михайло Джумаґа

Бизнесовий Комітет:

Михайло Джумаґа
Данило Войтишин
Петро Бок

Контрольна Комісія:
Роман Романів
Петро Сенько
Генрик Єзович

Поза іншими подвигами, сказаними вище, Клюб все старався іти враз з народом, помагати нашим горожанам матеріяльно й морально, давати допомогу нашим українським народним установам, ширити любов, та просвіту між членами, та брати участь в загальному нашому життю на іміграції.

Ідучи цими витичними шляхами, Український Демократичний Клюб уважає собі за честь доповнити просвітну роботу через видання цеї книжки "Український Лікар," для добра та здоровля нашого українського народу.

УКРАЇНСЬКИЙ ДЕМОКРАТИЧНИЙ КЛЮБ
2376 Грейлінґ Стр., Гемтремк, Міш., у вересні 1944 р.

ІВАН ЧАЙКОВСЬКИЙ
предсідатель

СЛОВО ПРО АВТОРА

"Здоровля людини, це найбільший скарб"—каже приповідка, і так воно справді є. Здоровля—це природне багацтво, що його кожен повинен шанувати, та про нього дбати, хотяй би не знати, в яких несприяючих обставинах людина знаходилась.

Написання й видання цієї книжки було досить тяжкою проблемою для др. А. Т. Кібзея, одначе він поборов всякі труднощі й написав її в такий спосіб, щоби була приступна й зрозуміла для кожного читача, що шукає лікарської поради.

Немало праці й труду мусів доложити Шановний Автор, поки написав цей монументальний твір, з науки медицини, тимбільше, що в нас таких книжок дуже мало було, а й ці, що були, напевно пропадуть по скінченню цеї війни.

Тому книжка ця "Українська Лікар" буде можливо одиноким лікарським порадником на обидвох континентах, яку український загал буде читати, та послугуватись її радами.

Випускаючи в світ "Українського Лікаря" в опрацьованні Др. Кібзея, слід би згадати, що цей виступ Доктора як журналіста на полі медицини не є перший. Ще в 1923 р. написав він статтю по англійськи п.з. "Subdiaphragmatic Abscess," що була поміщена в Atlantic Medical Journal, Pittsburgh, Pa.

В 1930 році стаття "Про Лікування Попечення", була поміщена в Лікарськім Вістнику,—Львів.

У Свободі (Джерсі Сити, Н. Дж.) в 1931. р. ішли статті через більше як пів року: "Про Недуги, та Здоровля."

Друкувалися його писання в Народнім Слові, та в Українській Газеті.

Писав др. Кібзей і на інші теми. Будучи в Монтреалі, Кв., де він студіював медицину, заходив Доктор

до ріжних товариств і організацій, де давав популярні відчити з медицини та гігієни, не забуваючи й за українські справи. Через довший час провадив публичну дискусію на українські теми з польським консулем в монтреальськім щоденнику "Монтреал Дейлі Стар." Важніші теми із згаданої дискусії є:

(a) "The Archbishop of Lemberg", Sept. 17, 1921.
(b) "Ukraine and Ukrainiana" Nov. 28, 1921.
(c) "Poland's Mandate" April 27, 1921.
(d) "Is Eastern Galicia Poland?" March 22, 1921.
(e) "Polish Passports" March 30, 1922.
(f) "Eastern Galicia" April 10, 1922.

В університетському дневнику з 5. червня 1921 року помістив др. Кібзей статтю на тему: "Кому є більш потрібна поміч, чи студентам польським чи українським?"

Такі й тим подібні статті інтересували канадійських журналістів і професорів університету, та примушували польського консуля кілька разів відписувати і оправдуватися, чи там висвітлювати українські проблеми, розуміється на польський лад.

Про ці виступи писали тоді українські часописи п.н.:

"ВИСТУПАЮТЬ В ПЕРЕДОВІ РЯДИ.

Др. Кібзей уродився в селі Мишкові, повіт Заліщики, тодішної Галичини, а тепер Західної України, 20. грудня, 1888 року. Родичі його, це селяни з двома моргами поля...

В родичів доктора було ще 3 сини, та 3 дочки, разом семеро.

Амврозій (а як мама називала його—Теодозій) ходив до сільської школи, як всі інші діти селян, та вже тоді відзначався пильністю, та поступом в науці.

Ще молодим хлопцем інтересувався він читанням книжок, ходив до Читальні Просвіти, читав на голос

Свободу в читальні... та звертав на себе увагу, як здібний та інтересний хлопчина...

Др. А. Т. Кібзей приїхав до Канади ще молодим хлопцем з Західної України—і в Канаді кінчив всі школи, почавши від публичної—до університету.

В Канаді учителював довший час по українських кольоніях; був урядовим шкільним орґанізатором в Альберті, а два роки пізніше, став студентом медицини на албертійськім університеті.

В 1920 році, виїхав др. Кібзей до Монтреалу на медичні курси в МкҐілл університеті, де по двох роках дістав титул "Доктора Медицини."

До З.Д.А. приїхав др. А. Т. Кібзей в 1922 році, по скінченні медичного факультету в МкҐілл, університеті в Монтреалі, Канада. Через перших два роки практикував медицину в пітсбурських шпиталях.

В серпні 1924 року приїхав до Дітройт, де й осівся на сталу практику.

В Дітройт, др. А. Т. Кібзей все інтересується і бере живу участь в народному та громадянському життю української кольонії. Не було ні одного віча, чи народного свята, або якоїсь поважнішої річниці, щоб др. Кібзей не брав участі та не промовляв.

В 1926 році, пробував видавати часопис "Українська Ґазета".

Доложив чимало праці, та труду при зорґанізуванню Товариства Українських Канадійців, та Українського Демократичного Клюбу в Гемтремк, що до сьогодні відіграє велику ролю в політичному життю, та є власником гарного будинку.

Цього ж самого року дав ряд відчитів, а зібрані гроші вислав на українські сироти на руки Митрополита А. Шептицького у Львові.

Др. Кібзей ніколи не відмовлявся жертвувати на народні цілі, як: Українських Інвалідів, Рідну Школу,

Просвіту й інші старокраєві та тутешні інституції.

Немало жертвував доктор Кібзей (як і ціла його родина) на Український Народний Дім у Дітройт, якого предсідателем був кілька літ, де за його старанням зістав згаданий дім викінчений і тепер належить до найкращих народних домів мабуть в З.Д.А.

Крім цього др. А. Т. Кібзей є лікарем кількох відділів У.Н. Союзу та організатором деяких відділів як тут, так і в Канаді.

Також від довшого часу є членом контролі У.Н. Союзу.

Поза ці всі заняття, які вимагають вкладу часу й енергії, знайшов він ще вільні хвилі до написання й упорядкування цієї книжки "Українського Лікаря."

Нехай же твір цей знайдеться в кожній українській хаті, в кожній українській родині, як добрий, щирий порадник, та принесе потіху й пораду тим, що її потребують, що буде для Шановного Автора найбільшою нагородою за його працю та жертву.

С. КУРИЛІВ

ПРИСВЯТА

Сповняючи свої народні обовязки присвячую цю книжку для поширення медичного знання, та для добра українського народу. В здоровому тілі, здорова душа! В здоровій нації сильний народ!

Для здоровля мого народу,

Др. А. Т. Кібзей

ПЕРЕДМОВА АВТОРА

(а) Інтродукція

Світ все йде вперед. Двацяте століття не спить... На усіх ділянках науки поступає.

На "полі медицини" роблять також поступ. Dr. Herman Kretschner, Pres., American Medical Association, —отворяючи наукову сесію недавно сказав у своїй промові:

1. Венеричні недуги знаходяться тепер під абсолютною контролею. Комбінація медикаментів "Солфа Дрогс і Пенисилин,"та" Вишої Теплоти-машинами" внедовзі виелімінує цю недугу з поля закажень в двох генераціях.

2. "Сухітна Смертельність" стоїть тепер процентово найнизше.

3. В послідним році вродилося в З.Д.А. поверх 3,000,000 дітей з найнизшою смертельністю для матерей і дітей.

4. Девять процент населення З.Д.А. є нині в віці понад 65 літ життя.

Dr. Ludwig Hektoen, Executive Director, National Advisory Cancer Council, ствердив, що лікування рака в устах, горлі, та пролику, через Екс Рей, є нині майже певне, без операції. Теперішні студії, та досліди доказали, що рак це нічого іншого, як абнормальний, та неконтрольований зріст клітин тіла. Вже тепер в ляборатории можуть такого рака виплекати, та зредукувати його назад до нормального стану. В недалекій будучности можна це буде примінити в лікуванню на рака.

Dr. James E. Paullin, Former Pres., American Medical Association, підніс, що понад 60,000 американських лікарів служить нині при американській армії та фльоті. Коли війна скінчиться, вони вернуть до своїх па-

ціентів... І з набувщою медичною практикою та з найновішими винаходами як Пенисилин, Солфа Дроґс, Блод Плазма, Плестик Сорджери, Рипир ов Нервс... принесуть велику пільгу на полі медицини, та для людства взагалі.

Dr. Thomas Parran, Surgeon-General, U.S. Public Health Service, додав, що на 100% ранених у теперішній війні, вилікується 97." Так поступила наука медицини.

У всіх напрямах, наука медицини зробила великий крок наперед. Поширилися загальні відомости. Вийшло багато популярних книжок, написаних для народу. Пересічний, та найбідніший американець нині достаточно знає що таке цукрова недуга, та як її лікувати. Кожда американська мати знає, що таке дифтерія, та що треба на неї давати... а як дитина хора на щось, що вона не знає—не питає—як лікувати, але прямо ставить питання: "На яку недугу дитина занепадає?" Бо з лікуванням вона собі дасть раду...

Увесь цей поступ та наука медицини загально поширилася поміж всіми цивілізованими, та більш культурними народами. Не досягла вона цего степення поміж нашими людьми, поміж українським народом, або взагалі українською масою.

Нема в нас медичних популярних книжок, журналів, або ґазет. Мало хто пише на ці теми.

В нас ще й нині, по закутках, вірять, що недуги, чи як вони кажуть "слабість," або "хороба" вчепилася чоловіка. Вірять вони, що "хороба"—то це неначе чари або злий дух переходять на людину, котрих можна наслати, або передати й дальше лікуються "зливанням воску, зануренням яйця в воді, зашептами, та промовами." Багато ще й нині наших людей ходить до ворожбитів, знахорок, та циганів, або індіянів. Вірять усім, лише науці медицини ні. Бо не знають, що то таке недуга, чи хороба...

Дефініція Недуги

Що ж то таке слово "Недуга" означає? Найкращу відповідь на це дає "Книжка Патольогії",— що її написав др. Деляфілд, де на стор. 4. читаємо таке: "A Disease is not a thing, or an entity, but a process. It is an abnormal activity of certain of the physiological functions of the body in response to an injury."

То значить, що всяка недуга не є якась річ, або дух, що переходить в чоловіка та робить його хорим,— але є це абнормальна функція, або недомагання нашого тіла, чи його органів, спричинена через ушкодження бактеріями, галапасами, або іншими причинами, як наростами, опухненням, зраненням і т.д.

Американці говорять, що, "Health is Wealth," або по українськи "Здоровля, це маєток." Щоб це здоровля зберегти, та мати здорову націю, треба про це здоровля достаточно знати. Треба знати про всякі його недомагання, про всякі недуги, на які здоровля занепадає. Треба знати як цим недугам запобігти, або як їх лікувати.

І ось, що спонукало мене написати цю книжку. Написав я її в нашій народній мові для наших людей. Знайдете ту всяку пораду, опис недуги, її перебіг, та взагалі, як її лікувати.

Маючи такі відомости, ми зможемо інтеліґентніше говорити про науку медицини,про недуги тіла, та про здоровля народу... Про що мусимо дуже добре дбати, бо "В здоровому тілі—здорова душа"...

Книжка така, думаю, принесе бодай якісь користи, та на часі виповнить так велику прогалину на українськім медичнім полі... Може колись знайдеться хтось, що щось лучшого напише. Та наразі, вважаю, що й це наш здобуток і поступ в цім напрямі.

* * *

При писанню цеї книжки я старався вживати народної мови, а не медичної термінольогії. Медичні назви є в латинській мові. Всі інші народи мають дві термінольогії: одну в мові латинській, для лікарів, та учених,— другу в народній мові, взагалі для народу. В нас така медична термінольогія ще неусталена. Тому ось тут і пояснення щодо цих назв.

(б) Медична Термінольогія

Пишучи цю книжку, тяжко приходило дібрати слів, та надати точні назви, та імена медичним термінам. У нас на жаль, до цего часу ще нема певних усталених медичних термінів.

Я переглядав всі матеріяли (диви Бібліографія) в мене під рукою. Та всі вони ріжняться від себе.

В книжці "Основи Патологічної Фізіольогії" зредагованої академиком О. О. Богомольцем (Видавництво Всеукраїнської Академії Наук, Київ, 1933) знаходимо такі назви:

Патологія (Pathology)—Наука про недуги.
Елементи (Elements) —Части, субстанція
Клітини (Cells)— Тільця.
Атрофія (Atrophy) — Знидіння.
Некроза (Necrosis) — Завмертя.
Дегенерація (Degeneration) Зміна в низшу клясу, або форму.
Гіпертрофія (Hypertrophy) — Перероіст, побільшення.
Етіологія (Etiology) — Причини, теорія.
Опухи (Tumors) — Нарости, або що звичайно називають раками.
Набризк (Oedema)— Опухнення.

---

* Слова латинські й пояснення мої.

* * *

Чому якраз наросли, (або Tumors) Богомолець називає опухами, трудно сказати. Після медичного словаря (Dorland, W. B. Saunders Co., 1922)— слово "Tumor" пояснюється як "Morbid enlargement, a neoplasm, a mass of new tissue which persists and grows independently of its surrounding structures." Отже "Morbid Enlargement" по українськи звучалоб: Знедужане побільшення, або "Neoplasm": нова, абнормальна формація; "A mass of new tissue": Нарости.

Слово "Oedema," або "Edema"—Swelling due to effusion of watery liquid into the connective tissue." Значить— опухнення, або назбирання води в тканинах, або як Богомолець каже, "Набризк"—себто набризнення водними плинами.

Після повизшого пояснення мені виглядає, що слово Опухи не відповідають коректному значінню "Tumors." В моїх писаннях, то що Богомолець називає Опухами, в мене є слово Наріст, Нарости, Рак, що більше відповідає правді. Слово "Набризк" в мене виходить "Опухнення."

Коли ж маємо творити нові слова яких в нас нема, то треба творити їх після правдивого переводу з других мов, та щоб вони означали дійсну річ, та надавалися до народної мови. А що найважніше, щоби були зрозумілі. Ви скажіть комунебудь слова "Опухи" то він скорше подумає про опухнення, пухлину, як про якісь нарости, або тумори.

Дальші назви наростів (опухів) акад. Богомолець наводить як слідує:

Епітіліома (Epithelioma) —Шкірний Рак, фатальний.
Папіліома (Papilioma) —Шкірний Наріст,, звичайний, нефатальний.
Аденома (Adenoma) —Звичайний железний наріст.
Фіброма (Fibroma)—Клітиновий наріст(мускулярний)
Остеома (Osteoma)—Кістяний наріст.

Хондрома (Chondroma)—Хребтовий наріст.
Ліпома (Lipoma)— Товщевий наріст.
Неврома (Neuroma)— Нервовий наріст.
Саркома (Sarcoma)— Клітиновий наріст. (Connective Tissue--тканина).
Пістряк (Carcinoma)— Рак—фатальний наріст на селезній оболонці, як в жолудку, устах, гортанці і т.д.
Шлунок (Stomach)— Жолудок.

Слово— Шлунок— уживає багато лікарів в Західній Україні, що їх можна подибати в Лікарському Вістнику. Між людьми, в щоденній розмові, ніхто не каже шлунок, але жолудок. Отже, для зрозуміння пересічного читача в моїй книжці, я всюда вживаю жолудок, жолудкові недуги і т.д.

Назва наросту, чи то шкірного, чи жолудкового, що кінчиться фатально, в Америці називають як "Cancer, (Carcinoma"); а в наших людей звичайно кажуть "Рак". Скажіть їм "Пістряк", то нічого не зрозуміють. Тому в моїх писаннях слово "Рак" означає "Пістряк."

Можна навести ще багато подібних слів, як примірром:

Гарячка (Febria, Fever)— Підвищення теплоти тіла, або горячка. В нас ніхто не каже "гарячка."
Запалення (Inflammation)-- Закаження, або інфекція, затроєння бакцилями, як запалення легенів, нирок і т.д.
Імунітет (Immunity)—Security against any particular disease, або по українськи, охорона від певної недуги, чи "відпорність."

* * *

Ограничуючись на повизшім, для цікавости наводжу вчасти, що писав про цю справу Др. Е. Лукасевич в Лікарськім Вістнику в ч. 1-2 (Львів, 1.VI. 1927):

ТЕРМІНОЛОГІЧНІ ПРОБЛЄМИ

Справа термінологічна вважалась і вважається ще й тепер маловажною, не вимагаючою особливих дослідів та студій, через що кожний український лікар рахує себе здатним і здібним, а навіть управленим до розвязування сумнівних і складних термінологічних питань. Кожний пишучий підбирає собі українські слова по власній вподобі, та що більш, не завжди навіть вважає потрібним вживати одно й те саме слово, а зміняє його по настрою, вподобі й обставинам. На вподобання в уживанню та пристосуванню окремих слів в медичному українському письменстві впливають чи мало також місцеві навички, партикуляризм, та особливе замилування і впертість користуватись недоладними словами, що іноді доходить до сліпої завзятости.

А тим часом наростають потреби поважної, наукової, дослідної праці, потреби упорядкування термінологічних дослідів, конечна необхідність опрацьовання багатьох ділянок медичної науки. В умовах нормального життя, належалоб видавати спеціяльний журнал присвячений виключно термінологічним питанням, повинні бути фонди для друкування цих праць, мусілиб бути стипендії для бажаючих працювати над українською термінологією при Українській Академії Наук в Київі та при Науковому Товаристві у Львові, повинні бути навіть дослідчі та викладові катедри при університетах. Але в теперішніх умовах все це неможливе; "треба жить, як набіжить."

Покищо ріжні думки та погляди в термінологічних питаннях розглядались тільки в рецензіях, на випущеній вже в світ праці, але нові та спірні питання не розважались ще в істнуючій медичній пресі. Про деякі слова йдуть вже від давна змагання, та не зважаючи на те, що вони ввійшли вже у видані словники,

все ж таки не всі з цим погоджуються. Суперечки провадяться звичайно дрібничково, неактуально, не мають характеру наукового, дослідчого, а звичайним способом, як кажеться у поговірці: не те гарне, що гарне, але те, що кому подобається. Це й свідчить про поверховне відношення до такої важної справи, доказує нехіть до шукання в книжках мовних засобів, виказує байдужність до дослідів народніх джерел."

Дальше, він наводить, що між лікарями іде суперечка щодо слів:

Costa—Ребро.
Scrotum—Мошонка, або "мудо."
Testiculus—Шулятко, яйце.
Uterus—Ураз, матка, матиця.
Maxilla—Шелеп.
Humerus—Перепіл, рамено.
Clavicula—Перепел, ложочка.
Pallatum Molle—Вилочки, піднебіння мягке.
Pallatum Durum—Підлогоння, піднебіння (тверде).
Penis—Прутень, удоц, секіль.
Coitus—Секеляння.
Sperma—Поклад, (чоловічий плід).
Pupilla—Чоловічок.
Auricula—Уха, мочка (варяниці).

Дискусія тут розводиться неначе слова такі як ребро, мочка, є російські, мошонка—польські і т.д.

Слово "Uterus"— матка, або матиця, не відповідають слові "Ураз." В матеріялах з полудневої київщини, зібраних Мр. Г., оброблених др. з Кузелею, виразно кажеться: "Оцю болість: ураз, повреждення матки." Отже слово "Ураз" уживається виключно в змислі патологічному, найчастіше в значінню "Trauma" (рана, ушкодження) наприклад: "Як забється об що небудь, чи уразиться—це "Trauma" ураз, або нараз."

Отже, "Uterus" може бути тільки матка, чи матиця, а не ураз.

Др. Лукасевич кінчить свою статтю словами:"Українська медична термінологія не може творитися з голови, від руки, не може кермуватися уподобанями, звичками, особистими переконаннями, а мусить будуватися на підвалинах наукових, на дослідах, бо тільки тоді поклоняться їй всі язики."

* * *

Доповнення

В Лікарськім Вістнику, органі Лікарської Комісії Наукового Товариства ім. Т. Шевченка і Українського Лікарського Товариства у Львові, в ч. 3-4, з 1927., в ч. 2 і 4, з 1934, та в ч. 1 і 4 з 1935, для пояснення слів, поміщено, "Термінологічні Кутки", які я зібрав разом тут для доповнення моїх пояснень:

MEDICAL TERMINOLOGY

ABSCESSUS—Гнойовик.
ABLATIO—Відшарування.
ACIDITAS—Кислотність.
ACIDUM—Кислота.
ADNEXA—Придатки.
ALCALIUM—Луг.
ANUS—Відхідник.
AORTA—Аорта
APEX—Вершок
APPENDIX—Хробаковатий нарост ок.
ARTECULATIO—Суглуб.
ART. MENINGES MEDIA—Мізкова оболонна середня артерія.
ART. RADIALIS—Пролінева артерія.
ART. CAROTID—Сонна артерія.
ART. BRACHIALIS—Плечева артерія.

ARTERIAE CILIARES ANTICAE— Промінні бючки передні.

ARTIRIAE CILIARES POSTICAE LONGAE—Промінні бючки задні.

ARTIRIAE CILIARES POSTICAE BREVES—Судинич-ні бючки.

BULBUS OCULI—Очна банька.

CANTHUS MEDIALIS—Внутрішний кут.

CARUNCULA LACRYMALIS—Слізне мясце.

CHORITIDEA—Судинниця.

CILIA—Вії.

COLON—Кишка.

COLON DESCENDES—Додільна кишка.

CONJUCTIVA—Сполучниця.

CORPUS CILIARE—Промінниця.

CORPUS VITREUM—Скалисте тіло.

CRUS—Голінка.

CYANOSIS—Синюха.

DIABETES—Цукрівниця.

DIAPHRAGMA—Переділка.

DUCTUS NASO—LACRYMALIS—Носовий слізовод.

DURA—Оболона.

DYSPNOEA—Задуха.

ENCEPHALON—Головний мізок.

EPIDERMIS—Нашкурень.

EPIDIDYMIS—Яєчковий додаток.

EXTRACTIO—Витягання.

FRACTURA—Перелім.

FRENULUM—Гнуздечка.

FORNIX—Залом.

GLANDULAE MEIBOMI—Мейбомові залози.

GLANDULA LACRYMALIS SUPERIOR—Слізна зало-за горішна.

GLANDULA LACRYMALIS INFERIOR—Слізна зало-за долішна.

GLANDULA PAROTIS—Коловусина залоза.
HAEMATOMA—Крововиплив.
HERPES ZOSTER—Опередний лишай.
HYPOPHYSIS—Мізговий ходаток.
HYPOTHALAMUS—Підпалець.
INJECTIO—Впорснення.
INGUINA—Пахвина.
ISUFFICIENTIA—Недомога.
INTESTINUM CRASSUM—Товста кишка
INTESTINUM SIGMOIDEUM—Сигмувата кишка.
INVERSIO UTERI—Виворот уразу.
LACUS LACRYMALIS—Слізна затока.
LARYNX—Горлянка.
LENS CRYSTALINA—Сочка.
LIGAMENTUM PALPEBRALE LATERALE— Зовнішне вязельце повікове.
LIGAMENTUM ROTUNDUM—Кругле вязло.
LIGAMENTUM—Вязло.
LYMPHA—Пасока.
MACULA LUTEA—Жовтянка.
MALIGNUS PERNICIOSIUS—Згубний.
MALLEOLUS—Колодочка.
MEDULA SPINALIS—Спинний мізок.
MEMBRANA—Оболона.
MUSCULUS—Мясень.
MUSCULUS DILATATOR—Розворник зіниці.
MUSCULUS RECTUS INFERIOR— Прямий мяз долішний.
MUSCULUS RECTUS LATERALIS—Прямий мяз зовнішний.
MUSCULUS RECTUS MEDIALIS— Прямий мяз внутрішний.
MUSCULUS OBLIQUA SUPERIOR— Скісний мяз горішний.
NERVUS ABDUCENS—Відворотний нерв.

NERVUS INFRAORBITALIS— Яминний нерв доліш-ний.
NERVUS SPLANCHNICUS—Нутряний нерв.
NERVUS TRIGEMINUS—Трійчастий нерв.
NERVUS OPTICUS—Зоровий нерв.
NERVUS SUPRAORBITALIS— Яминний нерв горіш-ний.
ORGANA GENITALIA—Природження.
ORFICIUM (UTERI)—Вічко (уразу)
OSTIUM—Гирло.
OVARIUM—Яєчник.
PARIETALIA—Пристінний.
PARTUS—Пологи.
PANCREAS—Підшлункова залоза.
PELVIS RENALIS—Ниркові мисочки.
PERINEUM—Переміжжа.
PLEXUS—Плетиво.
PER OS—Довусно.
PROSTATA—Передсечник.
PSEUDOPODIUM—Нібиніжка.
PUS—Гній.
PURULENTUS—Гнойовий.

RETINA—Нервівка.
REGIO ANALIS—Відходова ділянка.
RHEUM—Ревань.
SEBORRHOEA—Лойотеча.
SEBUM PALPEBRALE—Повіковий лій.
SUBSTANTIA—Речовина.
SUCCUS LACRYMALIS—Слізний мішок.
SUPERCILIA—Брови.
SPATIUM SUBARACHNOIDALE — Підпавутинний простір.
STERNUM—Груднина.
STRUMA—Воло.

SYMPHYSIS OSSIUM PUBIS—Урощення соромітних кісток.
TARSUS SUPERIOR—Горішний хрящик.
TENDO—Сухожилок.
TRAUMA—Поранення.
TUMOR—Опух.
UMBILICUS—Пупок.
URETHRA—Сечівник.
URETER—Сочовід.
UVEA—Міжболонна.
VALVULA--Заслінка.
VENA OPHTALMICA SUPERIOR—Очна жила горішна.
VENA OPHTALMICA INFERIOR—Очна жила долішна.
VERSIO—Поворот.

* * *

Медична термінологія в українській мові доперва ще в ембріонічнім стані. Повищі наведення показують дослівно. І це все писане для лікарів. Щож доперва писати для пересічного чоловіка?.. Тому пишучи отсю книжку, я прибирав вислови народної мови, та викладав так, щоби всім було зрозуміле. Для учених, я все подавав латинські, або англійські назви. Можливо, що колись знайдеться хтось, що ці назви поправить та вигладить.

(в) Як уживати цю книжку?

Книжка ця не написана, щоби себе самого лікувати, або щоби обійтися без лікаря. Такої книжки нема нігде. Всі інформації подані тут є лиш для освідомлення читача про ріжні функції орґанів нашого тіла, та про описи всяких недуг, або недомагання нашого тіла, та його орґанів. Пересічний читач знає, або чув про звичайні назви недуг, всякі запалення, зака-

ження, або недомагання. І звичайно коли щось недолягає, болить, або якісь органи не функціонують правильно, тоді такий хорий читач думає, або собі уявляє, що він хорує, скажім на ревматизм. А щоби переконатися, що таке ревматизм, як він проявляється, та як його лікувати, читач тоді глядить в цій книжці про "Ревматизм"— де знайде все точно описане. Перечитавши це, він приходить до переконання, що він може мати ревматизм, або ні. Для певности, він повинен вдатися до свого лікаря. Бо лиш лікар зможе остаточно ствердити "діяґнозу," та успішно лікувати.

Подібно треба робити з ріжними недугами, або недомаганнями. Коли ж болить вас щось в жолудку, то треба дивитися та читати про жолудкові недуги. Западаєте на недуги грудні, шукайте за ними в книжці. Болить вас коло серця—глядіть за недугами серцевими.

Я старався все точно та ясно описати про всякі недуги так, щоби це було зрозуміле для пересічного читача. Головне є знати на що людина занепадає, чи хорує, або як кажуть по ученому—знати "діяґнозу." А знаючи це, лікування тоді не трудне.

Дальше, в моїх описах я подавав добрі поради, вказівки, та назви медицини. Це все дасть вирозуміння, та знання про недуги, та їх лікування. Відомости ці допоможуть читачеві розумно зорієнтуватися та повзяти відповідні кроки щодо його здоровля, недуги, чи лікування. Більше ні з цеї, ні жадної іншої книжки не можна сподіватися.

(г) Нові медикаменти

Писання цеї книжки забрало мені роки праці. Показалося тепер, що медикаменти, що були знані тоді, нині заступлені новою медициною, то є т.з. "SULFA DRUGS," або найновішим винаходом "PENICILLIN."

Треба було знов переглядати та додавати тут і там нові ліки, про які ось вам пояснення:

I. SULFANILAMIDE DERIVATIVES— або Солфа Дрогз—чи Солфа— намедичні медикаменти діляться тепер на:

1. SULFANILAMIDE—винайдений в 1935 р. уживають його на гіполетичну анемію, менінґококус, та бактерію Велчі закаження.

2. SULFAPYRIDINE—винайдений в 1938 р. Уживають його в лікуванню запалення легенів, та трипрових венеричних інфекціях.

3. SULFATHIOZOLE—винайдений в 1939 р. Помагає в ріжних бактеріяльних закаженнях, спричинених через стафликокус, колон, нюмококус, та ґанакокус.

4. SULFADIAZINE—винайдений в 1940 році. Уживають його при запаленню легенів, та трипрових венеричних недугах.

5. SULFAGUANIDINE—також зроблений в 1940 р. Дуже добре ділає на бактеріяльну дезентерію.

Кромі повизших є ще й інші комбінації цего препарату, що уживаються при всяких закаженнях. Але вони менше знані, або ще не випробовані.

Ось якраз нині знайшов новинку в часописах, що тепер якраз розліджують про лікування "LEPROSY" —(Прокази, про яку є згадка в Біблії)—новим винаходом Солфана медичної ґрупи

6. SULFA-PROMIN. До цего часу одинокою медициною на проказу була "Chaulmaogra Oil." Тепер як пише часопис заведення для хорих на проказу в "CARVILLEZLA" зробило великий успіх в лікуванню прокази новим медикаментом "Промінь."

7. SULFAMERAZINE— діґає як Sulfathiozole, або Sulfadiazine. Ріжниця та, що Sulfamerazine дається половину менше, як дається оба згадані медикаменти.

8. SULFASUXIDINE—уживається при кишкових закаженнях.

* * *

II. *PENICILLIN*—Пенисилин.

Найновішу медицину **"Пенисилин"** відкрив Др Флемінґ в 1929 році при студіюванню плесніння — (Mold Penicillium Notatum—грибик-плесніння) в Англії. Випробовано, та удосконалено її аж 1941 р. Ширше уживати почали її доперва в 1944 році.

Дається її через встрикнення іглою під шкіру, або в жили і то що 2-3 години. Інакше кров та плини в тілі так скоро її невтралізують, що вона перестає ділати.

Пенисилин показалася більше успішною як Солфа Дроґз. Особливо там, де Солфа на медичні медиканти не ділають, Пенисилин показалася дуже успішною.

Уживають її при всяких запаленнях костей, запаленнях мозґу, запаленню легенів, закаженню нирок, та всяких інших недугах спричинених бактеріями, або бакцилями. Пробують навіть на сухоти, та сифіліс. Чи якраз Пенисилин докаже "чуда" в медицині—покажуть досліди, та будучність. Але вже тепер дають їй велике признання, та покладають великі надії на успіхи.

* * *

Закінчення

На цім закінчую свою передмову. Сподіваюся, що книжка моя знайде приятелів, та загальне одобрення. При цім рівнож хочу щиро подякувати моїм добрим приятелям, що в дечім помогли мені написати цю книжку. Особливо дякую панні Анні Пазарині, Др. Н. Боднарукові, та п. С. Куриловому, що помогли в дечім при прилагоджуванню матеріялів до цеї книжки. Рівнож дякую Др. П. Дубасові за написання "Дентистики." Щире Спасибіг всім членам Украін-

ського Демократичного Клюбу за їх вирозуміння, та попертя справи, та за видрукування цего Українського Лікаря. За це все складаю якнайщирішу подяку на руки Предсідателя, п. Чайківського.

В 20. річницю моеї медичної практики випускаємо Українського Лікаря в світ для українського народу. Привитайте його, та прийміть як свого рідного. Передавайте з рук до рук, читайте та освідомляйтесь на полі здоровля, на полі медицини, на полі гігіени, для добра всього нашого народу...

ДР. А. Т. КІБЗЕЙ.

Детройт, Міш., З.Д.А.
Вересень, 1944.

(ґ) БІБЛІОҐРАФІЯ
BIBLIOGRAPHY

1. American Medical Association—Weekly Journal.
2. Geo. C. Andrews, A.B., M.D.,—Diseases of the Skin, by W. B. Saunders Co., Philadelphia, 1930.
3. W. Blair Bell, B.S., M.D.,—Gynaecology, by The MacMillan Co. of Canada, Toronto, Ont., 1919.
4. W. A. N. Dorland, A.M., M.D., F.A.C.S.,—The American Illustrated Medical Dictionary, by W. B. Saunders Co., London, 1922.
5. L. E. Holt, M.D., Sc.D., LL.D., —The Diseases of Infancy and Childhood, by D. Appleton and Co., London, 1912.
6. Edward L. Keyes, Jr., M.D., Ph.D.,— Urology, by D. Appleton and Co., New York and London, 1919.
7. Paul De Kruif,—Health is Wealth, by Harcourt, Brace and Co., New York, 1940.
8. A. T. Lovering, M.D.,—The Houschold Physician, by Brown-Flynn Publishing Co., Buffalo, N.Y.
9. Charles H. May, M.D.,—Manual of Diseases of the Eye, by William Wood and Co., New York, 1920.
10. Nelson Loose-Leaf Living Medicine, 10 Volumes, by Thomas Nelson & Sons, New York, 1923.
11. Rose & Carless,— Manual of Surgery, by The J. F. Hartz Co., Toronto, Ont., 1922.
12. Sir William Osler, BT., M.D., F.R.S., The Principles and Practice of Medicine, by D. Appleton and Co., New York, 1919.
13. Henry L. Tidy, M.A., M.D., B. CH., F.R.C.P.,—A Synopsis of Medicine, by The MacMillian Co., of Canada, Toronto, Ont., 1920.
14. J. W. Williams, Prof. of Obstetrics, John Hopkins Hospital, by D. Appleton and Co., New York, 1920.
15. Лікарський Вістник, орган Лікарської Комісії Наукового Товариства ім. Т. Шевченка і Укра-

їнського Лікарського Товариства у Львові. Річники з 1927, 1928, 1930, 1934, 1935, 1936, 1937, і 1938.
16. Основи Патологічної Фізіології, О. О. Богомолець. Видавництво Всеукраїнської Академії Наук, Київ, 1933.
17. Життя Людського Тіла,—В. Лункевич.
18. Венеричні Хвороби по Округових Містах України. Проф. С. А. Томілін, Харків, 1928.
19. Жінка як Мати,— Др. Маріян Долинський, Львів, 1925.
20. Український Медичний Архів, Том. IV., зошит 1., Харків, 1929.
21. Український Медичний Вістник, Неперіодичний Часопис Клініччної та Суспільної Медицини, ч. 3-4., Прага, Грудень, 1924.
22. Порадник Лікарський,— Др. Сильвестер Дрималик, гол. лікар Народної Лічниці, Львів, 1923.
23. Органічна Хемія,— Проф. Др. І. Горбачевський, Прага, 1924.
24. Гигієна Проституції і Венеричеських Болізней,— Проф. А. Бляшко, Москва, 1909.

— РОЗДІЛИ КНИЖКИ —

ВСТУП—1. Слово від Видавців
2. Слово про Автора
3. Присвята
4. Предмова Автора
5. Розділи Недуг
ВІДДІЛ 1.—НЕДУГИ ЗАРАЗЛИВІ
А. Недуги Бактеріяльні
Б. Недуги Не-Бактеріяльні
В. Недуги Протозоїв
Г. Заразливі Недуги—Метазоями
Ґ. Недуги Заразливі— Незнаними Паразитами
Д. Недуги Заразливі—Скрутнями
ВІДДІЛ 2.—НЕДУГИ СПРИЧИНЕНІ ФІЗИЧНИМИ ЧИННИКАМИ
ВІДДІЛ 3.—НЕДУГИ З УПОЮЮЧИХ СРЕДСТВ
ВІДДІЛ 4.—НЕДУГИ З ПРИЧИНИ НЕДОСТАТОЧНОЇ ПОЖИВИ
ВІДДІЛ 5.—НЕДУГИ ТРАВЛЯЧОЇ СИСТЕМИ
А. Недуги Уст
Б. Недуги Язика
В. Недуги Слинних Желез
Г. Недуги Горла
Ґ. Недуги Міґдаликів
Д. Недуги Пролику
Е. Недуги Жолудка
Є. Недуги Кишок
Ж. Недуги Печінки
З. Недуги Черевослинниці
И. Недуги Черевної Ями
ВІДДІЛ 6.—НЕДУГИ ДИШНОЇ СИСТЕМИ
І. Недуги Носа
ІІ. Недуги Гортанки

III. Недуги Дишних Рурок
IV. Недуги Легенів
V. Недуги Оболонки Легенів
VI. Недуги Переділки

ВІДДІЛ 7.—НЕДУГИ НИРОК І МОЧЕВИХ ПРОВОДІВ

ВІДДІЛ 8.—НЕДУГИ КРОВИ

ВІДДІЛ 9.—НЕДУГИ КРОВОНОСНОЇ СИСТЕМИ ..
I. Анатомія Серця
II. Недуги Серця

ВІДДІЛ 10.—НЕДУГИ БЕЗПРОВІДНИХ ЖЕЛЕЗІВ

ВІДДІЛ 11.—НЕДУГИ НЕРВОВОЇ СИСТЕМИ
А. Недуги Поверхних Нервів
Б. Недуги Нервів Хребетного Стрижіння
В. Недуги Хребетного Стрижіння
Г. Недуги Мускулів
Ґ. Сифіліс Центральної Нервової Системи
Д. Недуги Чашкових Нервів
Е. Недуги Мозгу
Є. Недуги Малого Мозгу
Ж. Інші Недуги—Анатомічні
З. Психоневрози

ВІДДІЛ 12.—ЗВИРОДНІННЯ ЖИЛ І НЕРВІВ
ВІДДІЛ 13.—НЕДУГИ МУСКУЛІВ, ЗЛУЧЕНЬ І КОСТЕЙ
1. Недуги Мускулів
2. Недуги Злучень
3. Недуги Костей

ВІДДІЛ 14.—НЕДУГИ ЖІНОЧІ
А. Ґенекольоґія
I. Жіночі Періоди
II. Недуги Полових Орґанів
Б. Обстетрика

ВІДДІЛ 15.—НЕДУГИ ДІТОЧІ

ВІДДІЛ 16.—НЕДУГИ СКІРНІ
I. Недуги Спричинені Фізичними впливами
II. Недуги Спричинені Хемічними Впливами
III. Недуги Спричинені Медикаментами
IV. Кровотока (Зачервонення скіри)
V. Свербіння
VI. Екзема
VII. Свербячка
VIII. Моховиння
IX. Огники і Міхурці
X. Угри
XI. Ріжні Гнійні Висипки
XII. Недуги з Рослин
XIII. Туберкульоза Скіри
XIV. Недуги Бактеріяльні
XV. Сифіліс Скіри
XVI. Недуги Галапасів
XVII. Зміна Скіри
XVIII. Недуги Одідичені
XIX. Скірні Нарости—Звичайні
XX. Скірні Нарости—Фатальні
XXI. Лімфатичні Недуги Скіри
XXII. Недуги Скірних Додатків
XXIII. Недуги Слезних Оболонок
XXIV. Недуги Кровоносних Проводів Скіри
XXV. Абнормальні Закаження Скіри
XXVI. Тропічні Недуги Скіри

ВІДДІЛ 17.—НЕДУГИ ОЧЕЙ
А. Анатомія Ока
Б. Недуги Очних Повік
В. Недуги Слезного Апарату
Г. Недуги Споївки
Ґ. Недуги Рогівки
Д. Недуги Стін Ока
Е. Недуги Отвору Ока
Є. Інфлямація Цілого Ока
Ж. Ґлявкома
З. Недуги Очного Білка
И. Зір Очей

ВІДДІЛ 18.—НЕДУГИ УШИЙ
А. Недуги Надвірного Уха
Б. Недуги Отвору Уха
В. Недуги Оболонки Уха
Г. Острий Катар Середного Уха
Ґ. Остре Запалення Середного Уха
Д. Хронічне Запалення Середного Уха
Е. Інші Недуги Середного Уха
Є. Комплікації в Ропних Запаленнях
Ж. Недуги Нервового Апарату
З. Утрата Слуху
И. Глухо-Німота

ВІДДІЛ 19.—НЕДУГИ НОСА
ВІДДІЛ 20.—НЕДУГИ УМОВІ
I. Вступ—Психіятрика
II. Причини Умових Недуг
III. Подражнюючі Причини
IV. Загальна Симптоматольогія
V. Умові Недуги
ВІДДІЛ 21.—НЕДУГИ ВЕНЕРИЧНІ
ВІДДІЛ 22.—ДЕНТИСТИКА

ВІДДІЛ ПЕРШИЙ

НЕДУГИ ЗАРАЗЛИВІ

(INFECTIOUS DISEASES)

Пояснення

Заразливі недуги діляться на шість громад, відповідно до причин, що їх викликують, а саме:

1. Недуги, спричинені так зв. бактеріями—себто малесенькими животинками,що їх тільки під сильним мікроскопом бачити можна: приміром тиф, запалення легенів;

2. Недуги спричинені маленькими заразливими рослинками, або грибиком (фунгус)—як актиномикоса;

3. Недуги спричинені малесенькими звірятками, або так зв. "протозоями": приміром малярія і т.д.;

4. Недуги спричинені "метозоями"—себто недуги, що повстають через ріжні черви: приміром тасьмениця та решитина в безрог;

5. Недуги спричинені досі невідомими бактеріями, як приміром віспа і т.п.— через "Virus or Filtrate."

6. Недуги спричинені так зв. "спірохетами," як приміром сифіліс і т.д.

"А"—НЕДУГИ БАКТЕРІЯЛЬНІ

(Bacterial Diseases)

Тиф

Є кілька родів тифу. Найголовнішими є так зв. тиф черевний, або кишковий і тиф пятнистий. Це два ріжні роди тифу.

Тиф черевний (по англійськи "тайфойд фівер") це недуга, що атакує кишки і там загніжджується, а тиф пятнистий (по англійськи "тайфус фівер")—це ціл-

ком інша недуга, котру спричинюють невідомі досі бактерії, що їх переносять на чоловіка звичайно воші через укушення шкіри.

Пятнистий тиф атакує цілу кров в чоловіці і взагалі цілий організм. На шкірі та взагалі на тілі виступають рожеві пятна і висипка й тому якраз той рід тифу називається "пятнистим тифом."

Зачнемо від черевного, або кишкового тифу.

1.—ЧЕРЕВНИЙ ТИФ

(Typhoid Fever)

Це недуга, що повстає через закаження бактеріями тифу, так зв. тифозний бациль.

Бактеріями тифу можна заразитися всяким способом:

1. Через дотик, або перенесення бактерій до уст пальцями, або з поживою;

2. Через пиття нечистої води, закаженої бактеріями тифу. Так можуть заразитися цілі людські оселі, що пють воду;

3. Люди, хорі на тиф, можуть заразити здорових; зараза звичайно переноситься через кал, в якім часом є заразки тифу навіть тоді, коли чоловік не мав симптомів, або знамен тифу;

4. Через всяку поживу, збирану, або передавану через хорих людей, як приміром молоко, ярину і т.п.;

5. Через мухи, що можуть перенести на чоловіка бактерії тифу;

6. Через заражену тифом землю, або глину, лихі канали і збірники води, що в них гніздяться бактерії тифу, звичайно є причиною закаження тифом великої кількости людей по містах.

7. Також курява,або земний порох можуть переносити заразу тифу.

Прояви недуги:—Недуга черевного тифу потребує

ступає загальне запалення черевної ями і смерть чоловіка.

Третий тиждень недуги є важний через небезпечні комплікації. Хорий тратить вагу тіла, виглядає наче кістяк. Горячка стається неправильна: звичайно рано низча, а зполудня вижча. Живчик 100 до 130 на мінуту. Маячіння змагається. Серце більше ослаблене; живчик вдаряє скоро, але неправильно. Зараза може перенестися до легенів і спричинити свого роду запалення. При тому хорий дуже впадає на силах, бо не має вже енергії дальше змагатися з недугою. Найбільшою небезпекою є тоді так зв. продертя кишки, що спричинює загальне запалення кишок, кровотоки й смерть.

Четвертого тижня недуги у людей, що сильні та у яких недуга не була дуже остра, зачинається виздоровіння. Чоловік відчуває голод, апетит повертає, хочеться їсти, часом навіть дуже. Температура тіла стається поволи правильною. Язик очищується. Черево перестає боліти. Словом: чоловік звільна приходить до себе, хоч загально дуже ослаблений.

В остріших випадках недуги познаки тифу навіть у четвертім тижні не то що не ослабають, але й кріпшають. Лице синіє. Шкіра вкривається холодним потом. Язик і губи висихають. Хорий тратить память, маячить в горячці; говорить неначе в сні. Вкінці тратить всяку контролю над собою, мочить і випускає кал під себе. І тоді або ослалає, або запалення переходить в груди до легенів, і так чоловік кінчить життя.

Пятий і шестий тиждень недуги належить до людей, що вже перебули всяку дальшу небезпеку. Вони постепенно приходять до себе. Наступає період реконвалєценції, або виздоровіння. Але недуга може на деякий час завернутися, хоч небезпеки смерти вже

нема, хіба задля якихсь осібних комплікацій.

Чоловік, який раз перебуде недугу черевного тифу, більше на тиф не занепадає. Але в часі слабости, коли чоловік думає, що ось-ось здоровий, він може наново захоріти. Тоді кажеться, що недуга "завернулась," але то не значить, що чоловік захорів другий раз.

На недугу черевного тифу вмирає багато людей, звичайно в часі пошести, або епідемії, що обіймає цілі оселі. Недуга захоплює людей звичайно в осени; хоріють на неї мужчини, жінки й діти, загалом від 10 до 30 року життя. Люди старі віком не так легко занепадають на черевний тиф. При відповіднім лікуванні, смертельність є всього 15 на 100.

Охорона перед недугою черевного тифу і лікування:—Щоби охоронитися перед заразою черевного тифу, треба передусім дбати про чистоту. Треба дбати про те, щоби люди мали чисту, здорову воду до пиття. В часі епідемії воду й молоко до пиття треба переварювати. Кухарі й ті, що заняті при молочарстві, повинні бути під строгою контролею. Треба хоронитися від домашних мух і взагалі комах. Їсти чисту, здорову поживу. Вистерігатися безпосереднього зараження. Урину, відпадки, або кал людський, що мають в собі повно бактерій тифу, треба нищити або дезінфекціонувати. Начиння, з котрих їсть хора особа, треба держати осібно. Білля хорої особи вимочувати в карболевім рощині і варити. Доглядачі й доглядачки хорих мусять докладно вмивати собі руки, коли мали якунебудь безпосередну звязь з хорими на тиф: не вільно їм приготовляти їжу для других.

Хорий повинен лежати в осібній кімнаті.

Лікування.—Кімната хорого не повинна бути завалена непотрібними меблями, одінням, або шматами. Потреба її провітрювати, а температура повітря в

кімнаті повинна бути одностайна, коло 60 степенів Фаренгайта. Хорий мусить безумовно лежати в ліжку аж до часу повного виздоровіння, то є майже три тижні від часу зникнення горячки.

Цілий курс лікування полягає на дієті, що не є так легко впорядкувати. Час від часу треба деяких підтримуючих средств на серце, або легені. Треба отже опіки лікаря.

Охорона (профілякса).—До того, що досі сказано, додам ще дещо про охорну, або профіляксу від черевного тифу.

Недугу черевного тифу можна би цілком винищити, а саме через розпізнання всіх її причин і засобів, якими вона переноситься до кишок чоловіка та через знищення всіх бактерій, що їх виділює чоловік хорий на тиф. Тому треба опановувати епідемію тифу та зберігатися від безпосередного зараження при приставанню з хорим.

Бактерії тифу можуть жити цілими тижнями в воді, в молоці, в леді, а навіть в землі можуть жити кілька місяців. Також в одежині, посудинах, і т.п. В тілі чоловіка можуть вони жити цілими роками, хоч назовні чоловік виглядає здоровий. Стверджено випадки живих бактерій тифу в жовчевім міхурі і кишках чоловіка по 20 літах від часу захоріння. Тому, колиб так можна віднайти всіх людей, що в них живуть бактерії тифу і вилікувати їх з тої недуги, а при тому знищити всі тифові бактерії, то можна б позбутися тої недуги раз на все. Але це неможливе. Отже важним є памятати про чисту й здорову воду, та чи то в часі епідемії, розпаношеної в якійнебудь кольонії, чи то в часі, коли нема епідемії, треба все добре памятати й уважати на те, щоби не пити води з якоїнебудь ріки чи керниці, що є підозріла в зараженню тифом. Рівнож треба уникати заблизького товари-

ства і задалеко йдучої стичности з людьми, що хорували на тиф, або перебували в зараженій тифом околиці. Таксамо добре є—коли існує небезпека зараження на тиф—піддатися щепленню або інокуляції від тифу.

2.—ТИФОВИННЯ

(Paratyphoid Fever)

Пишучи про тиф, конечно є також згадати, що крім звичайної недуги черевного тифу, час до часу проявляються й інші недуги, подібні до тифу, або так звані тифовини. Тифовиня (або "пів-тиф"), це недуга, спричинювана бактеріями, подібними до бактерії тифу, але менше шкідливими і небезпечними. Перебіг тифовини є лише в малій части подібний до перебігу правдивого тифу. Лікування тифовини є похоже до лікування тифу—себто відповідно до якости й проявів недуги.

3.—ТИФ ПЛЯМИСТИЙ

(Typhus Fever)

Попередно згадував я про тиф черевний, котрий є цілком відмінним родом тифу від плямистого, або висипного тифу, про який якраз тут хочу дещо більше сказати.

Тиф плямистий—це остра, дуже заразлива недуга, що її викликує невідомий досі паразит, або бациль, переношуваний у кров чоловіка звичайно вошами.

Тиф плямистий зачали відріжнювати люди від тифу черевного доперва в девятнацятім столітті. Тиф плямистий панує звичайно в формі страшних епідемій, але в Росії і в балканських краях—це звичайна недуга. Головно проявляється цей рід тифу в уміреним підсонню, або кліматі, а пособляють його поширюванню війна, голод, нужда та всяке нехлюйство. В

мирних часах і при модерних способах охорони здоровля, епідемія плямистого тифу є майже невідома. Але коли ця епідемія раз розпаношиться, то багато народу гине від неї та тяжко її вгамувати.

Донедавна люди не знали звідкіля і як переноситься зараза плямистого тифу. Аж в 1909 році ствердив Ніколє своїми дослідами, що плямистий тиф переноситься до крови чоловіка через воші, а саме через яєчка вошей (гниди). Навіть друге покоління тифоносних вошей може перенести, зглядно защепити недугу плямистого тифу в чоловіка.

Прояви недуги.—Тиф плямистий зачинається нагло затроєнням крови в цілім тілі та захопленням недугою нервів чоловіка. Яких 12 до 14 днів від хвилі зараження недуга є утаєна й тільки на два або три дні перед вибухом недуги чоловік почувається трохи ослаблений. Та нараз нагло появляється сильний біль голови й крижей та ніг, висока горячка, дрощі, завороти голови, безсонність; часом недужий ригає; живчик скорий, язик сухий, запір; катар віддихових проводів, лице наче мертве, темно червонаве й крайне ослаблення цілого орґанізму. Це є початкові признаки недуги, що тривають до 5 днів.

Другий період недуги, що триває від 5 до 10 дня—знаменується великим неспокоєм хорого, висипкою й маячінням. Висипка зачинає показуватися вже 4 або 5 дня, найперше під пахами рамен та на грудях; потім на плечах, на череві, а вкінці й на руках та на ногах; рідко коли на лиці та на потилиці. Вона поширюється, творить ріжного роду неправильні червонаві плями по тілі. Одні з них жовкнуть і зникають, а на їх місце показуються нові, червоно-цеґлястої барви і т.д. Ті плями зпочатку є подібні до висипки кору й зникають під натиском пальців, але в пізнішій стадії вони стаються відпорні й під натиском

не зникають. Під кінець першого тижня недуги хорий попадає в стан крайного ослаблення, маячіє в страшній горячці, особливо в ночі; дістає неначе помішання ума, кидається на всі сторони, а часом попадає в летарг. Теплота тіла підноситься до 105 степенів Фаренгайта, живчик скорий, язик сухий; тіло смердить неначе мишами.

Від 10 до 14 дня недуги хорий попадає в крайний нервовий розстрій, говорить без памяти, переходить в стан несвідомости й летаргу. Мускули тіла корчаться, дріжать і чим скоріше такий стан недуги появляється, тим більша небезпека смерти заходить. В тім періоді недуги висипка чорніє, притім очі в недужого отворені, зіниці розширені й цілковитий брак памяти. Хорий гине від удару серця.

В лекших випадках, звичайно в 14 дні недуги, наступає так звана кріза. Недужий попадає в глибокий сон і будиться відтак дуже ослаблений, але вже свідомий. Теплота тіла спадає й прояви недуги скоро уступають. Недужий приходить до повного здоровля й другий раз ніколи на плямистий тиф не хоріє.

Загалом смертельність від плямистого тифу виносить 12 до 20 на 100 хорих, однак вона ріжниться значно, відповідно до лютости епідемії, віку хорої особи та взагалі до окруження. Старих людей багато більше вмирає на плямистий тиф ніж, приміром, дітей або молоді.

Лікування плямистого тифу відбувається подібно як лікування тифу черевного, про що я попередно докладно писав. Але при плямистім тифі не треба строго придержуватися дієти. Хорому треба давати доволі багато води до пиття. Лікарства давати тільки за приписом для скріплення нервів і серця, приміром алькоголь, камфору і т.п. В періоді виздоровіння треба вистерігатися завеликого труду. Також тре-

ба дбати про те, щоби через недугу не наразитися на прикрі комплікації, як приміром на запалення віддихових рурок, що звичайно при такім тифі буває, або на ґанґрину легенів, параліж, всякі боляки і т.п.

4.—РОЖА

(Erysipelas)

Рожа—це скірна недуга, або запалення шкіри, що спричинює всякі льокальні, себто місцеві, або й органічні хоробливі прояви. Недуга рожі проявляється звичайно на весну. Викликують її малесенькі тварини, так звані стрептококи (стрептококус ерисіпелятіс). Це недуга заразлива. Можна нею заразитися, приміром сплючи на тім самім ліжку з чоловіком хорим на рожу і т.п.

Прояви й перебіг недуги.—Людина, заражена рожею, оповідає вам, приміром, що десь або скалічилася, або ударилася. І звичайно якраз в тім місці, де шкіра могла бути задрапана або отворена—через отвір стрептококи зайшли до крови й спричинили недугу.

Недуга рожі зачинається звичайним ослабленням цілого тіла, штивністю й горячкою. Зараз на другий день по зараженню та по перших проявах показується пухленина на шкірі, звичайно десь на носі, або на лиці;але рожа може повстати також денебудь на шкірі, де було скалічення та де зайшли стрептококи. В тім місці шкіра опухає й підноситьси коло ¼ цаля вище понад поверхню звичайної, здорової шкіри; а тому, що це запалення, краска шкіри стається червона; звідси й назва "рожа." Звичайно місце, де рожа загніздилась, є болюче. Запалення шкіри поширюється на всі сторони, неначе вогонь, тоді як середина того місця вигасає і зчасом гоїться.

Органічні прояви рожі.—Горячка дуже висока, 104

—105 степенів Фаренгайта; час до часу маячіння. Зчасом недуга переноситься в кружіння крови й тоді наступає загальне закаження, що звичайно кінчиться смертю чоловіка. Коли зараза рожі перенесеться до уст, то язик пухне; а коли зайде до грудей, то вдаряє на легені й викликує запалення легенів, а часом навіть запалення мозкових оболон (так званих "менінгітіс") Але це рідкі випадки.

Недуга рожі переходить звичайно в 5 і 6 днів. Закаження шкіри завмирає само собою й на тім недуга кінчиться. Випадки смерти на рожу дуже рідкі, коли чоловік здоровий і молодий. Коли хто вмирає на рожу, то це звичайно, або алькоголіки, або знедужілі старці.

Лікування—Недуга рожі є—як сказано—заразлива; тому пацієнта треба відокремити. Хорому треба давати легкі страви до їжі: молоко, юшки і т.п. Добре є пити багато плинів, вино і легкі лікери.

Недавно почали лікувати рожу новою медициною так зв. Sulfanilamide, що показалося специфічним ліком на "стрептококус інфекшіон." Вже по кількох днях—горячка зникає, а запалення шкіри гоїться.

5.—ДИФТЕРІЯ

(Diphtheria)

Це заразлива недуга горла, звичайно у дітей. Спричинюють її так зв. Клебс-Лефлер бактерії ("Клебс-Лефлер бацілєс.") Вона розповсюднена майже по цілому світі і час до часу виступає епідемічно, особливо в уміркованім підсонню.

Проявляється звичайно в осені, або в зимі, часом також з весною. Та хоч дифтерія є в першій мірі недугою дітей, то й старша особа, що в дитячім віці не хорувала на дифтерію, може нею дуже легко заразитися. Найчастіше захоплює вона дітей у віці від 1 до

5 літ з яких умирало колись 80 на 100 в тім часі, коли ще не було так зв. антитоксини, при помочі якої тепер запобігається, а навіть лікується дифтерію.

Недуга дифтерії—як сказано—є дуже заразлива й тому, коли дитина в родині захорує на ту недугу, то й інші діти тяжко охоронити від зарази. Зараза переноситься, або безпосередно через зіткнення одної особи з другою, або посередно через виділини зо слини, кашель, через поживу, білля й всяким іншим способом, приміром, коли діти хорі на дифтерію, сходяться в школі, або де на якій забаві стикаються зо здоровими дітьми.

Прояви дифтерії.—Недуга зачинає проявлятися в періоді 2 до 5 днів від хвилі зараження. Дитина почувається ослаблена, нарікає на біль голови, а вже на другий день жалується на біль горла. Звичайно не може нічого пити. Горячка підноситься до 101 степенів Фаренгайта, дуже рідко коли доходить до 102 степенів Фаренгайта. Лице блідне; дитина виглядає неначе затроєна й заспана. А коли поглянути до горла, то звичайно на так зв. "мікдалках," або на піднебінню бачимо сіро-білу оболонку. Коли оболонку зачіпити ложочкою, або яким інструментом, то можна її здіймити наче шкірку, а на тім місці виступає кров.

Дифтерія може загніздитись не лиш в горлі, але й в носі, або навіть в самій гортанці. Коли загніздиться в носі, то з носа витікає матерія й дається відчути неприємна вонь, а коли в гортанці, то дитина хрипне й не може говорити.

Комплікації недуги наступають вже по двох тижнях. Бактерії дифтерії можуть перенестися до легенів і спричинити свого рода запалення. Коли недугу не лікується, то трійливі плини дифтерії переходять в організм і в кров хорого та звичайно атакують нер-

ви серця. В такім випадку дитина звичайно нагло гине на удар серця.

Зчасом наступає також параліж горла. Дитина не годна виразно вимовляти слів, а коли пє молоко чи воду, то це вертає носом. Часом трутина дифтерії захоплює нерви очей і спричинює ослаблення зору. Рівнож може дифтерія спричинити параліж рук, а часом і ніг. Дитина не може ходити, або не має влади в колінах і т.п.

Лікування.—Одиноким середником, яким лікується нині дифтерію, є антитоксина, але це лікування належить до лікаря. Родичі повинні подбати, щоби сейчас, коли дитина захоріє, а є підозріння, що це дифтерія—безпроволочно закликати лікаря, щоби зробив діяґнозу. Решту полагодить сам лікар. Важним є це, що коли дитині защепиться антитоксину першого, або найпізніше другого дня по перших проявах недуги, то дитина певно подужає; а коли пізніше, приміром третого чи четвертого дня, то вже велике питання, чи дитина слабість пережиє, бо за три дні дифтерії є вже в цілім тілі і хоч дається антитоксину, то та поміч приходить запізно.

Охорона від дифтерії є в нинішних часах добре випробувана й доказана. Тому всі малі діти, від ½ року до 12, а навіть до 14 літ, повинні піддатися щепленню на дифтерію, або так зв. встрикування токсини й антитоксини. Такі щеплення робиться раз на тиждень три рази, а по тім в шість місяців дитина муситъ піддатися пробі, чи щеплення було успішне, чи ні. Коли покажеться, що шкіра дитини показує так зв. "неґативну реакцію (або так зв. "неґатіф шік тест") то така дитина є раз на все забезпечена перед недугою дифтерії. Лише яких 2 до 3 дітей на 100 щеплених можуть часом захоріти на дифтерію, і то дуже лагідну й без небезпеки смерти.

ЗАПАЛЕННЯ ЛЕГЕНІВ

(Pneumonia)

Наука медицини відріжняє кілька родів запалення легенів. Приміром—запалення обох легенів, одного легеня і т.д. Дальше—може бути запалення тіла легких, або запалення рурок від легенів і т.д.

6.—ЗАПАЛЕННЯ ОДНОГО ЛЕГЕНЯ

(Lobar Pneumonia)

Легені—це головний віддиховий апарат в тілі чоловіка. Легені є уміщені в правій і лівій половині грудної клітки. В них очищується повітря, яким чоловік віддихає.

Легені підлягають ріжним недугам, з котрих найважнішими й найнебезпечнішими є прояви запалення й закаження.

Запалення легенів спричинюють свого роду бактерії, або так зв. Pneumococcus. Як і коли чоловік заражується цею недугою—тяжко сказати. Звичайно чоловік занепадає на малу перестуду; здається, що й нічого такого страшного, а тут вже по кількох днях показується, що то серіозна недуга, що це "запалення легенів."

Запалення легенів є недугою універсальною, але менше частою в теплих краях. Занепадає на неї більче мужчин ніж жінок. Часом виступає вона в виді епідемії, що захоплює домівства, інституції й ширші округи. Найбільше випадків запалення легенів трапляється зимою й на весну. Досягає та недуга звичайно людей занятих десь у полі, або взагалі на гострім повітрю й найчастіше чіпається пяниць.

Прояви недуги.—Запалення легеня є недугою горячковою. Воно виступає звичайно лиш по одній стороні легенів, себто запалюється лише ліва, або лише права полать легенів, але в тяжких випадках

запалення обнимає обі полаті. Горячка досягає 103 до 104 степенів Фаренгайта. Недужий відчуває спочатку сильні дрощі, відтак зачинає кашляти, на разі сухим дразливим кашлем, а пізніше—можливо вже на другий день—коли відкашлює, то троха з кровю. В однім, або в другім боці грудей, де загніздилася недуга, пацієнт відчуває біль; часом дуже прикрий. Віддих недужого прискорюється від 30 до 40 на мінуту, коли здоровий чоловік віддихає тільки 18 до 20 разів на мінуту. Лице недужого звичайно паленіє, прибирає боязливий вигляд: шкіра висихає; на губах біля уст час до часу появляються прищі. Живчик ударяє скоро, до 120 разів на мінуту.

Такий стан недуги тягнеться звичайно 5, 7 до 9 днів. Горячка стоїть високо, держачись лінії около 103 степенів Фаренгайта. Живчик 120 до 140 на мінуту. Кашель стається більше докучливий, хорий жалується на гострий біль у грудях. Зчасом, коли недуга є гострїша, чоловік тратить свідомість. Звичайно, коли чоловік є слабого здоровля, або коли в нього слабе серце, то в такім стані смерть побіджає скоро. Але коли чоловік є сильного здоровля й має так зв. відпорну силу, то він побіджає недугу.

В періоді від 5 до 9 дня наступає перелом в недузі, або так зв. кріза. Горячка паде від 103 або від 104 степенів Фаренгайта до нормальної. Чоловік починає почувати себе ліпше, відчуває сильний апетит і просить всяких страв до їжі, значить—це перший день виздоровіння. І від того дня хорий постепенно набирає більше сили й здоровля та за тиждень, або два може вертатися до праці. Але часом буває, що в запаленню не приходить так зв. "кріза". І тоді, коли числимо на те, що за 5, 7 чи 9 днів хорий перебуде крізу, та що горячка впаде до нормального ступня, у хорого наступають якісь коплікації, приміром якесь

недомагання серця, або так зв. органічне запалення, серед якого всякі трійливі токсини й бактерії захоплюють цілий людський орґанізм. І в такім випадку недуга кінчиться смертю.

Часом знову, замість так зв. кризи, серед якої горячка цілком уступає, стан недуги поліпшується постепенно—себто: горячка паде звільна від 103 степенів до 102½, до 102, до 101 степенів Фаренгайта і т.д., і так протягається стан виздоровіння через тиждень, а часом і довше.

Так у випадку успішного перебуття кризи як і у випадку повільного спадання горячки чоловік розмірно скорим темпом приходить до виздоровіння й нормального стану.

Комплікації.—При запаленню легенів, час до часу появляються комплікації. Не багато їх є, але вони дуже небезпечні. Хорий занепадає звичайно на так зв. запалення олегочної. Запалюється тонка оболонка, або так зв. "плєвра," котрою є обведені легені на цілій своїй поверхні. Тоді чоловік дістає сильні кольки. Того роду запалення може бути, або сухе, або з водою. Воно появляється по більшій части у дітей і в 30 випадках на 100 кінчиться смертю. Горячка знову підноситься; виступають поти; через кольки хорому тяжко віддихати.

До дальших комплікацій належить запалення серця, запалення серцевої оболонки, а навіть запалення оболонки мозкової, або так зв. "менінґітіс." Також можуть наступити ріжні комплікації недуги в ґрудях, як приміром ґанґрина легенів, запалення грудних рурок (або так зв. бронхітіс), запалення уха, а часом і запалення ріжних суглобів.

Лікування.—"Нюмонію" ділять на ріжні типи, чи кляси, після типу бактерії. До тепер начислюють та-

ких кляс щось 15. А робиться це дуже просто—через аналізу слини хорого.

І коли вже знається до якої кляси належить це запалення легенів—тоді виробляється так зв. антитоксину з сировиці крови. Такі препарати є звичайно вже готові (приміром тип 1, 2, 3 і т.д.) на складі по лабораторіях. Треба лише дослідити до якого типу належить інфекція, а знаючи це—дається цю сировицю хорому в жили (впускаючи впрост до циркуляції крови).

Розуміється, таке лікування переводиться найкраще по шпиталях, де є всі прибори під рукою.

Лікування це показалося дуже успішним у вибраних клясах хорих. При тім—треба давати ріжні ліки на зниження горячки, на підтримання функції серця і т.д.

Найновішим і найбільш успішним ліком є тепер новий препарат так зв. "солфатіозоль", або "солфанайридин," один із складників в "солфальоміди." Вже по кількох днях—горячка спадає й хорий переходить крізу.

Попри лікування хемічними складниками, цілею лікування є загальне піддержання сили чоловіка, та запобігти всяким небезпечним комплікаціям. Кімната недужого повинна бути перевітрювана. Хорий мусить лежати в ліжку. Його одіння має бути тепле, але не тяжке. Стопи ніг треба огрівати. Уста старанно чистити. Хорому давати пити досить води, лімоняди, молока. Може їсти яйця й взагалі легкі страви, як приміром клеїк, юшку і т.п. Жолудок хорого добре прочищувати, приміром рициновим олійком. Коли хорий після спадку горячки хоче багато їсти, то не треба відразу напихати його жолудок твердими стравами, але поволі й постепенно хай привикає до обильнішої їжі. Зрештою в часі недуги треба відда-

ти хорого в опіку совісного лікаря, котрий найліпше порадить, як з недужим обходитися, чим його живити та що робити, щоби не допустити до грізних комплікацій і смерти.

7.—ЗАГАЛЬНЕ ЗАПАЛЕННЯ ЛЕГЕНІВ

(Bronchopneumonia)

З наукою про запалення легенів треба згадати ще про один рід запалення під назвою катар легенів (бронхонюмонія), або так зване загальне запалення легенів. В звичайнім запаленню легенів недуга обнимає лише одну часть легенів, приміром половину, або третину легенів, в однім або в другім боці грудей. Бронхіяльне запалення легенів, що обнимає собою всі легені, починається запаленням легочних рурок і захоплює тіло легенів. І тому це запалення є звичайно загальне, або генеральне. Ця недуга трапляється найбільше у дітей нижче двох літ віку. Зачинається через перестуду. Горячка підноситься до 101, 102, 103 степенів Фаренгайта, але ніколи не держиться одної лінії. Кашель дуже докучливий. Дитина сильно спльовує. Віддих прискорений, часто 60 на мінуту. Коли недуга є слабша, то дитина поволі приходить до здоровля, а коли тяжча, то наступає загальне закаження крови й смерть.

Лікування.— Хорих дітей треба держати в ліжку, але зчаста змінювати позицію їх лежання. Кімнату, де лежить хора дитина, треба провітрювати, але вистерігатися протягів. Давати пити дитині багато молока, менше-більше що дві години. Також легкі лікери (горячі напої) помагають. На жолудок прочищуючі середники.

На полекшу кашлю—лікар припише утихомирюючий сируп. На саму інфекцію—в найновіших часах ділає дуже успішно "сульфатіозол"—як в звичайній нюмонії.

8.—ЗАПАЛЕННЯ МОЗКОВИХ ОБОЛОНОК

(Meningitis or Cerebrospinal Fever)

Є це гостра, заразлива недуга, що виступає, або поодиноко, або в виді епідемії. Вона атакує оболонку мозку й хребтового стрижіня. Ту недугу спричинює бактерія, що називається менінґококус. Ґеред 1805 роком ця недуга цілком не була відома; здається, що вважали її люди якоюсь відміною тифу. Занесено її до Европи з середущої Африки. В 1887 році Вайхсельбавм описав заразки тої хороби. Більші епідемії запалення мозкових оболон були: в Ню Йорку в 1904 році; в Ґлезґові і Белфест в 1907 році. В часі світової війни військо зпочатку дуже занепадало на ту слабість. Але найбільше діти на неї занепадають.

Прояви.—Запалення мозкових оболон (менінґітіс) проявляються в періоді 4 до 5 днів по зараженню. Хорий нарікає на страшний біль голови, ригає сильно, стається дуже нервовий, в ліжку перекидається з боку на бік і не може знайти собі ніде вигідного місця. У менших дітей часом появляються конвульсії. Горячка відразу підноситься високо, 104 до 105 степенів Фаренгайта. Того самого дня, або зараз на другий день хорий жалується на біль крижей, або шиї, при тім звичайно голова подається взад. Часом на ногах, або руках виступає дрібненька червона висипка, неначе кір. Живчик повільний, неправильний. Але найпевнішою признакою недуги є спеціяльні нервові відрухи в колінах і гомілках та в підошві стопи. Коли приміром поскоботати підошву стопи, то великий палець згинається, або скаче не вниз, але до гори.

Перебіг недуги є короткий. Коли недуга є дуже сильна, то смерть приходить при конвульсіях звичайно при кінці першого, або другого дня недуги. Коли запалення є лекше, то хорий може перехоріти недугу,

хоч звичайно такий чоловік не все приходить до повного здоровля.

Але тут якраз відграє важну ролю модерне лікування.

Лікування.—Воно може бути успішно переведене тільки через лікаря в шпиталі; а відбувається воно методою відповідної операції в той спосіб, що пробивається хребетний стовп хорого, звідки спускається так зв. стрижіневий плин, а натомість запускається відповідний лічничий плин (антитоксину). І коли перевести таку операцію зараз першого дня, то майже половина недужих на ту хоробу приходить до здоровля.

Тепер уживають з добрим успіхом сульфаніляміди препарату.

Коплікації при недузі запалення мозкових оболон є дуже прикрі та навіть по вилікуванню хорого час до часу залишаються всякі органічні хиби в чоловіці, приміром: параліж лиця, параліж половини цілого тіла; часом запалення осередка уха аж до можливости втрати слуху. Людина, що пережила менінґітіс, дуже часто лишається умово хорою, або упослідженою.

9.—ІНФЛЮЕНЗА

(Influenza)

Є це дуже заразлива недуга, що проявляється в ріжних видах, але звичайно атакує вона віддихові проводи, горло, легені, нерви— словом: цілий організм, а часом і мозок. Час до часу панує вона як велика епідемія, захоплюючи собою цілі людські кольонії, або й краї, а від кількох літ показується спорадничо то тут, то там, звичайно з весною.

Перша більша епідемія інфлюензи запанувала була в 1889 до 1890 роках, поширюючися правдоподібно з

Туркестану все дальше й дальше на захід, аж захопила собою майже цілий світ. Також в 1891 і 1892 роках лютувала вона по світі, пізніше ослабла. Переноситься вона прямо з одної особи на другу й дуже скоро поширюється—та й не знає ріжниці ні між силою, ні між віком чоловіка,—кождого захопити може. Одна й та сама особа може й кілька разів занепадати на ту саму недугу інфлюензи.

Недугу інфлюензи спричинює бактерія, яку відкрив Прайфер в 1892 році; але є й такі роди інфлюензи, що їх бактерії й досі невідомі. Тому то й тяжко нераз приходиться науково відріжнити інфлюензу приміром від звичайного катару.

Прояви недуги.—Інфлюенза показується в часі від 2 до 5 днів по зараженню. Зачинається вона звичайно сильною горячкою, дрощами, болем голови. Скоро зачинають боліти руки й ноги,крижі та й ціле тіло, а навіть відчувається часом біль у животі.

Загалом недугу інфлюензи можна б поділити на два роди. В одних випадках інфлюенза атакує цілий орґанізм і виявляє такі прикмети, як це якраз вище сказано, в других випадках захоплює вона головно віддихові проводи, легені, нерви, серце й кишки. Захопивши віддихові проводи, вона спричинює звичайно гострий катар, запалення олегочної й запалення легенів, що найчастіше кінчиться смертю чоловіка. Нервовий тип інфлюензи спричинює страшні болі голови, безсонність, лихорадку; а коли заатакує жолудок і кишки, то справляє болі, кольки, часте ригання. Особливо люто накидається інфлюенза на серце, вправді не часто, але зате дуже небезпечно.

Комплікації й наслідки.—В легких випадках недуга скоро переходить і від 3 до 5 днів хорий приходить до нормального стану. В тяжчих випадках, коли інфлюенза захопить легені, або інші важні системи

людського тіла, як приміром кишки, серце, або часом і нервову систему, то звичайно кінчиться смертю.

Лікування.—Нема спеціяльних медицин на лікування інфлюензи. Хорий зараз по захорінню повинен положитися до ліжка й лежати аж до повного виздоровіння. Не треба забагато накриватися, так, щоби аж пріти. Прочищувати жолудок. Їсти плинні страви. Коли болять руки, ноги, або крижі, то добре є натиратися спіртом. Коли заходять якінебудь комплікації, то конечно треба візвати лікаря, бо тільки лікар може добре розпізнати, котрі орґани тіла найбільше захоплені недугою й приписати відповідні ліки.

ЕПІДЕМІЯ ІНФЛЮЕНЗИ З 1918 РОКУ
(Еспанська недуга, або еспанка)

Якийсь своєрідний вид інфлюензи поширився був на Европу й Америку в 1918 році, починаючись від Еспанії. Ця недуга проявлялася нагло, починаючись відразу дуже високою горячкою, до 104 степенів Фаренгайта, сильними дрощами й сильним болем голови, крижей, рук і ніг. Тревала пересічно 3 до 5 днів, і або кінчилася смертю, або наглим виздоровінням. Рідко коли захоплювала легені людини. Але в осени 1918 року вона знову появилася в острійшім виді й потягнула за собою дуже багато випадків смерти. Лікарі ще не мали досить часу, щоби цю недугу докладно прослідити та, щоби напевно сказати, чи це та сама слабість, що звичайна інфлюенза, чи може це який інший відмінний рід хороби. Лікування поручається таке саме як при звичайній інфлюензі.

Від довшого часу наука медицини працює над сировицею, котру мало би встрикуватися в лікуванню, або на профеляцію цеї недуги. Можливо, що й це вдасться.

10.—КОКЛЮШ

(Whooping Cough)

Коклюш (або сухий кашель) це заразлива недуга, що спричинює катар віддихових проводів і острі корчі горла, які викликують уривистий кашель. Звичайно діти нище 6 літ віку, але й дорослі особи можуть заразитися від дітей. В часі кашлю хора особа затягається, ригає; а лице синіє. Недуга та появляється звичайно в зимі й під весну. А спричинює її Bacillus Pertussis, перший раз відкрита в 1906 році. Заразитися можна нею через стичність з особою хорою на коклюш і т.п.

Прояви.—Недуга коклюшу ділиться на два періоди, що проявляється звичайно у відступах 4 до 14 днів. Перші чотири дні, або й тиждень кашель нападає зчаста, але не дуже острий. Проявляється біль голови, загальне ослаблення, часом спазми. Але по тижні, або й скорше наступає так зв. пароксизмовий період недуги. Дитина вправді ліпше виглядає, горячка паде до правильного стану, але кашель підноситься й то дуже острий. І так ціла недуга триває від 6 до 8 тижнів. Відтак дитина перестає кашляти й приходить до здоровля.

Недуга коклюшу сама собою не є такою страшною, але дуже важно, щоби дитину лікувати й берегти від всяких комплікацій. В дуже багатьох випадках коклюш може перейти в запалення легенів і дитина гине в судорогах. Великий відсоток дітей, хорих на коклюш, попадає в сухоти. При коклюші діти значно спадають з тіла й не мають сили, щоби опертися сухотам, або яким іншим недугам, приміром недугам костей, серця і т.п.

Лікування.—Хорий на коклюш повинен перебувати дома, в осібній кімнаті, отрітій до температури 60 до 63 степенів. Свіже повітря через провітрювання ха-

ти, є конечно потрібне. Дитину треба одягати в тепле одіння й як має катар, то держати її в ліжку. Не випускати дитину з хати бодай три тижні. Давати дитині їсти молочні страви, й то зчаста, особливо по нападах кашлю.—По виздоровінню треба конечно уникати перестуди; але вживати треба багато свіжого повітря. До цього часу лікарям ще не вдалося винайти медицини, щоби запобігла слабости коклюшу. Робиться щеплення, що в богатьох випадках охороняє дітей від коклюшу.

11.—ТРИПРОВІ ЗАКАЖЕННЯ

(Ґонорія—Gonorrhoea)

Після клясифікації, приходить тут "венерична недуга" Ґонорія. Але тому, що ця недуга належить до венеричних недуг, її описано в відділі 15., де є ширше сказано про венеричні недуги.

12.—ДЕЗИНТЕРІЯ (ЧЕРВІНКА)

(Dysentery)

Дезинтерія—це заразлива недуга, що проявляється дуже частим віддаванням калу в малих кількостях, ріденьої якости. Зчасом появляється в калі трохи крови, а притім хорий терпить страшні корчі й черевні болі.

Причиною тих проявів недуги є закаження й опухнення грубих кишок (колітіс), викликане, або спеціяльними бактеріями, або малесенькими тваринами, т.зв. амебами. І тому існують два роди дезинтерії, а саме: дезинтерія спричинена бактеріями т.зв. Шиґа, або Шиґа-Крузе, що їх відкрив Шиґа в р. 1898, або бактеріями Флекснера, і про той рід дезинтерії я якраз буду писати.

(а) Бактеріяльна Дезинтерія

Закаження кишок дезинтерією наступає, подібно

як при тифі, через занечищену воду, поживу; через муху, або просто через зараження відпадками чи калом хорої на червінку особи—словом: через необережну стичність з хорим. Частями людського організму, що найскорше закажується дезинтерією, є долішні, або т.зв. грубі кишки. Оболонка тих кишок по зараженню опухає й тут якраз загніздж уються бактерії й галапаси тої недуги; вони скоро розмножуються і обнищать оболони кишок, де появляються боляки та ґанґрина, звідти витікає матерія й кров, що виходить з калом.

Прояви недуги.—Дезинтерія показується нагло, звичайно до трьох днів по закаженню, хоч вже й перед проявами острого закаження чоловік відчуває неначе легку недиспозицію, або розвільнення в кишках. Зчасом відходи калу стаються дуже частими, майже безперервними. Притім хорий терпить страшні болі в середині, має велику спрагу, дуже ослабає й спадає на вазі. Язик сухий, часом покритий білою оболонкою. Живчик ударяє дуже скоро. Горячка звичайно 103 Фаренгайта, хоч бувають випадки, в яких теплота тіла є нижче звичайної або нормальної. Деколи проявляється ригання (воміти). Це дуже лихий знак, коли воно покажеться в перших днях недуги. Дуже часто хорий занепадає також на щикавку, болі в мязах та в суглобах.

Коли прояви недуги не ослабають, то стан хорого погіршується. Віддавання калу майже контролі не має; кал і моч виходять самі; хорий попадає в безпамять, маячить мов непритомний. Тоді наступає загальне закаження й смерть.

В лагідніших випадках недуги, коли прояви дезинтерії ослабають, чоловік звільна повертає до нормального стану.

Комплікації й наслідки.—Вчасі й по недузі дезинте-

рії можуть наступити всякі хоробливі комплікації. Звичайно, коли недужий по дезинтерії зачне приходити до здоровля, то на місце розвільнення, або частого віддавання калу наступає дуже упертий запір, а це часом тяжко вилікувати. У людей, що хоріли на дезинтерію, звичайно опухають суглоби й коліна, набираючи в себе багато води. Хорого обкидають всякі чиряки. При відходовій кишці зчаста повстають т.зв. гемороїди (пайлз). В деяких випадках у часі дезинтерії при опухненню кишок і ґанґрині продирається кишка й наступає запалення черевної оболонки (перітонітіс). А знов у випадках, де було менше ґанґрини, кишки можуть при гоєнню скрутитись і тоді спричинюють тяжкий запір, або обструкції. Рівнож трапляється, що хорий занепадає на биття серця.

Лікування дезинтерії опирається головно на відповідній дієті й окладах. Коли хорий непокоїться, добре є обвинути його в тепле бавовняне одіння, дати йому чисту сорочку і т.п. Воду до пиття переварювати. Їсти давати в малих кількостях, легкі страви, головно плинні, але не гарячі. В тяжчих випадках слабости лиш розпущене з водою молоко, юшку з курки і т.п. В лекших випадках недуги можна годувати хорого й напів густими стравами, чистим молоком з рижом; ячмінним, вівсяним, або рижовим клеїком, також мягенькими яйцями; а як недужому полекшає, то кількість поживи можна прибільшувати та давати вже приміром варену рибу, або й куряче мясо; також біле вино до пиття.

Проти болів і пертя добре є робити горячі оклади на черево з рушників, намочених у гарячій воді, а також теплі купелі кілька разів денно. Щоб охоронити хорого від комплікацій та, щоб запоручити вміле лікування, треба завше взяти лікаря до помочі.

Відходи хорого, що якраз є дуже заразливі, треба

зливати карболем і закопувати, а таксамо білля, яке носив хорий на собі, треба вимочити в карболевій воді, заки віддасться його до прання.

Взагалі середники, що запобігають недузі дезинтерії, є такі самі як при недузі черевного тифу,—себто головно удержування чистоти, води й живности.

Нова медицина "Sulfasuxidine" показалася тепер дуже успішною.

(б) Амебепльна Дезинтерія

Другим родом дезинтерії є дезинтерія або червінка, спричинювана свого роду галапасами, що по вченому називаються "амебами." Той рід недуги проявляється майже в такий самий спосіб, що звичайна дезинтерія й всі інші характеристичні знамена тої недуги малощо ріжняться від знамен звичайної червінки. Ріжниця між тими двома родами дезинтерії є важна більше для лікаря, бо коли лікар знає рід недуги, то й успішніше може її лікувати. Відріжнити одну недугу від другої в тім випадку може лиш спеціяліст-бактеріольог.

Нема спеціяльного ліку на ту недугу, але лікується її подібно як звичайну червінку.

Вкінці згадати треба, що досі ще нема успішної щеплянки проти дезинтерії, хоч робиться деякі проби в тім напрямі.

13.—МАЛЬТАЙСЬКА ГОРЯЧКА

(Malta Fever)

Пишучи про всякі недуги, за порядком приходиться згадати також про мальтайську горячку (фебру), на яку занепадають люди, що живуть в сторонах Середземного моря. Є це недуга заразлива, довготреваюча, спричинювана бактеріями т.зв. "мелітенсіс." Спеціяльна комісія, яка займалася причинами тої не-

дуги, в р. 1904 відкрила, що бактерія, або мікрококус малтайської горячки знаходиться в козячім молоці, та що на ту недугу в 50 відсотках занепадали люди на острові Мальта, котрі обильно пили козяче молоко. Правдоподібно, була це одинока причина закаження тою недугою.

Прояви недуги показуються до 14 днів по зараженню. Хорий попадає у високу горячку, має запір, болі в мускулах, запалення суглобів, терпить на недокровність і збільшення селезінки.

Але, що ця недуга майже незвісна в Америці— я обмежуся тільки на отсій короткій згадці про ту недугу.

Лікується її подібно як тиф.

13 (а).—ФИЛЬОВАТА ГОРЯЧКА

(Undulant Fever, Brucellosis)

Пишучи про мальтайську горячку, конечно є згадати хоч коротенько про Ондоленд Фівер, кузина цеї мальтайської фебри, яку я назвав по українськи:— Фильовата Горячка. Бо такою вона є. Горячка така підноситься до 103, або і 104 і триває 3-4 години. По цім спадає до нормальної теплоти, або і понизше. Хорий тоді дуже потиться, чується дуже умученим, та відчуває острі болі в мускулах. По цім знов підноситься до 100, чи 103 і так з дня на день, неначе морські филі, то вгору, то вдолину.

Американці називають цю недугу "Ондолент Фівер," або "Бруселосіс." Значиться, фильовата горячка, бо Ондолент, це означає: або після назви бактерії Бруселла, що спричиняє цю горячку. По українськи, для зрозуміння найлучше буде її звати "фильовата горячка," так як я її вже назвав; бо вона так і проявляється, неначе морські филі, то вгору, то вдолину...

Набратися цеї горячки можна дуже легко від коров

або козів, що хорують на закаження "Бруселосіс"; а зглядно від їх молока. Тому дуже важним є остерігатися не пити свіжого молока від коров, що є хорі, або підозрілі; як рівнож від козів. Найкраще, таке молоко переварити, перед питтям.

Недуга ця досить серіозна. Занепадає на неї багато фармерів, або туристів, що пють свіже, не пастерезоване молоко. Курс такої недуги триває від 6 тижнів до 6 місяців. Хорий такий горячкує, тратить на вазі й силі, та стається прямо інвалідом. Горячка являється десь в тижні по закаженню.

При острім запаленню, та комплікаціях вмирає 2 до 3%. Інфекція атакує печінку, слезінку, а часом і легені, що спричиняє запалення. В інших випадках атакує злучення костей в ногах, або руках. А що найважніше, що тягнеться місяцями, та утруднює виздоровлення.

На жаль, всі нові медичні винаходи, як Сольфас Препарати, або Пенисилин, не приносять ніякої пільги. Лікування полягає на добрім віджившюванніюся, та дбайливім догляді, під лікарською опікою. Та найлучше є вистерігатися її закаження, або не пити сирого молока...

14.—ХОЛЄРА АЗІЙСЬКА

(Cholera asiatica)

Багато людей тут в Америці ще добре памятає про цю недугу, що час до часу лютувала в Европі. Під теперішній час в Америці вона майже незвісна, але колись багато людей на неї вмирало.

Азійська холєра—це дуже остра, заразлива недуга, котру спричинюють бактерії холєри, що загніздджуються в кишках. Відкрив їх Кох в р. 1883.

Вітчиною холєри є теплі краї. Там вона є звичайною недугою, приміром в Індії. В уміренім підсон-

ню, як в Европі, вона тільки в деяких періодах часу вибухає як епідемія, звичайно під осінь.

Прояви недуги.—Холєра атакує чоловіка звичайно в часі від кількох годин до кількох днів по зараженню. Спочатку чоловік почуває себе ніби трохи ослабленим, але в короткому часі потім зачинає часто віддавати кал. Відтак ригає, дістає корчі в мускулах, найбільше в руках і ногах і відчуває смертельні болі. Постепенно, але скоро, впадає на силах; має страшенну спрагу. Кал, спочатку жовтий і рідкий, скоро стається білий неначе риж з водою. Горячка звичайно нижче нормальної. Живчик дуже слабий. Наступає загальний упадок сил в чоловіці й перелом в недузі, або т.зв. кріза, що кінчиться, або постепенним виздоровінням, або смертю.

Коли приходить кріза, то занепад сил є майже не до описання. Лице зтягається, очі западаються, шкіра морщиться, чоловік стається неспокійний. Зчасом тіло синіє, виступає холодний піт і тоді хорий тратить свідомість. Кал і моч відходять без контролі і чоловік звичайно в часі від 2 або . годин, а найпізніше до 24 годин кінчить життя.

У випадках, коли в часі крізи наступає реакція й чоловік зачинає поборювати недугу, або коли недуга не була дуже остра, хорий скоро поправляється на здоровлю, притомність вертає, шкіра стається теплішою, виділення калу не таке часте; часом виступає висипка на тілі й тоді хорий є вже на дорозі до виздоровіння.

. **Комплікації та наслідки** холєри проявляються звичайно тим, що час до часу повертаються корчі в мускулах; чоловік часом занепадає на запалення нирок, або горла, має нахил до запалення легенів, терпить на безсонність, а дуже часто ціле тіло обсипується ріжними прищами та чиряками.

Лікування.—Тепла постіль. При нападі пити багато доброї горівки, гарячої кави й холодної води. На корчі помагає легкий масаж і гарячі оклади. Проти ригання треба поликати кавалки леду, а проти розвільнення пити чай з румом, або горячу лімоняду. Для скріплення серця добре є обвивати хорого простиралами, змоченими в холодній воді й натирати аж до викликання теплоти, а відтак накривати хорого теплими килимами, або перинами, щоб міг добре спітніти.

Найуспішнішим лічничим середником є тепер застрики відповідної медицини в жили хорого. Але це вже діло лікаря.

Охорона перед холєрою.—Бактерії холєри переносяться не через повітря, але через кал і нечисту воду. Тому хорого на холєру треба зараз відокремити від здорових людей. Вистєрігатися безпосередньої стичности з хорим. Кал з хорого дезінфекціонувати й закопувати. Постіль і білля, яких хорий уживав, найліпше спалити. Воду до пиття переварювати. Не їсти сирих страв, сирих овочів і сирих ярин в часі епідемії, бо через них можуть легко перенестися бактерії холєри. Води з ріки, ставу, або керниць, положених на области епідемії, не пити без попереднього переварення. Таксамо не повиннося пити пива, вина або інших напоїв, в котрих можуть бути заразки холєри. Перед їжею треба добре мити руки теплою водою з милом. Взагалі треба дбати про якнайбільшу чистоту. Лікарським середником до охорони перед холєрою є проти-холєричне щеплення, або вакcина.

15.—ЧУМА

(Plague)

Чума ("Чорна смерть")—це спеціяльна заразлива недуга, яку спричинює бактерія чуми, що її відкрив

в році 1894 др. Кітасото. Бактерії чуми захоплюють в першу чергу щурів, а з щурів, переноситься чума на людей. Мухи колять щурів, а відтак людей. Через уколення муха переносить бактерії чуми в тіло чоловіка й тоді чоловік занепадає на ту страшну недугу. Між самими щурами поширюється чума рівнож через щурячі мухи. Від самих щурів чоловік чумою майже ніколи не заражується, а таксамо рідко коли чоловік від чоловіка. Отож головним середником зарази є тільки мухи. Рівнож водою до пиття, або через повітря годі заразитися чумою.

Недуга чуми панує особливо в теплих (горячих) краях, але від р. 1894 вона захоплює часом і інші краї, особливо околиці, положені біля морських корабельних пристаней, куди завозять її з горячих країв приїзджаючі кораблі. В Англії заведено строгу контролю щурів, щоб не допустити до поширювання зарази.

Є два головні роди чуми, а саме чума бубонна, або железна й чума легочна.

Зараза чуми появляється в часі від 2 до 5, а часом до 10 днів по закаженню тіла бактеріями чуми.

(а) Бубонна, або железна чума починається нагло дрощами, болем голови і крижей, неспокоєм, скорим живчиком і приспішеним віддихом та високою горячкою, 103 до 104 Фаренгайта. Ці всі прояви виступають вповні вже на протягу кількох годин. Відтак нагло чоловік тратить всі сили, серце ослабає, язик чорніє, а звичайно до того чоловік ще й ригає й вкінці попадає в безпритомність та гине на протягу двох, а найдальше до сімох днів. Найменше 70 хорих на 100 умирає. До того треба додати, що звичайно до двох днів желези хорого в пахах ніг, або рук сильно напухають, часом завбільшки курячого яйця й звідси назва "бубонна" або железна чума.

Коли недуга є не дуже остра, а хорий з природи є відпорний, то може наступити повільне виздоровіння, але це буває рідко.

В деяких випадках в часі епідемії тіло хорих на чуму покривається пятнами, а хорі діти попадають в судороги, або конвульсії.

Звичайно в часі виздоровіння від чуми чоловік гине з причини ослаблення серця.

(б) Легочна чума атакує легені. Перебіг її є наглий. Хорий відчуває страшний біль і кольки в грудях, кашляє кровю й відразу тратить всі сили. Живчик і віддих прискорені, горячка висока. Шкіра синіє. В спльовинах хорого повно бактерій чуми. Від одного до чотирох днів чоловік мусить умерти й ніякого поратунку не має.

(в) Є ще й третій рід чуми, що не виступає як епідемія, але панує в деяких теплих краях як звичайна собі слабість. Вона не показується якимись особлившими признаками, але є дуже остра й нема від неї ніякої поратівлі. Всі хорі гинуть на неї в протягу одного дня від захоріння.

Лікування чуми можливе тільки як засіб превенційний, або охоронюючий через спеціяльне щеплення відповідної сироватки, або ваксини, але це діло належить до лікарів. В часі недуги добре є давати хорому лікарські середники, усмирюючи біль, а по виздоровінню уникати всякого, хочби й найменшого напруження серця, щоб не згинути від серцевого удару. Хорого треба цілком відокремити, його постіль і одежу спалити, а само мешкання, де хорий лежав, вичистити при помочі горіючої сірки. В часі епідемії удержувати якнайбільшу чистоту по хатах. Щурів вибивати, або труїти і заражену околицю цілком відокремити від незараженої її части, або заряджити т.зв. кварантану.

16.—ТЕТАНУС—КОРЧЕВИЙ ПАРАЛІЖ МУСКУЛІВ ШИЇ Й ТВАРИ

(Tetanus—Lockjaw)

Це дуже інтересна заразлива слабість, котру спричинює в чоловіці їдь бактерії тетанус, а котра проявляється судорогами мускулів звичайно в щоках і в карку, поширюючись відтак і на решту тіла з винятком рук, котрі в часі недуги лишаються нормальними.

Ця хороба є звісна в цілім світі, а іменно всюди там, де люди гноять і управляють землі,—значить у хліборобських краях. Багато випадків недуги тетанус було між жовнірами в останній світовій війні з причини занечищених ран.

Бактерію тетануса відкрив в р. 1885 Ніколаєр, а відокремив її Кітасото в р. 1889—значить зачав їх штучно розмножувати для дослідних цілей.

Бактерії тетануса живуть постійно в кишках коня й в кінськім калі, а також в добре нагноєній землі, особливо в глибині всього на кілька цалів під поверхнею. Ці бактерії можуть дістатися до тіла чоловіка через якунебудь рану, але вони не затроюють собою крови, лиш їх токсини, або їдь атакує нерви й спричинює недугу. Майже всі звірята в меншій, або більшій мірі можуть занепасти на ту недугу.

Прояви недуги тетанус у чоловіка зачинаються в 8 до 12 днів по зараженню. Спочатку чоловік відчуває якесь напруження й біль у мязах, занепокоєння, корчі й болі коло рани, куди зайшли бактерії недуги; відтак відчуває біль горла, тяжко приходиться йому поликати страви, а карк (потилиця) твердне. Це найголовніша признака. Щоки наче спараліжовані, уст отворити не можна. Наступають відтак страшні судороги й корчі в мязах майже цілого тіла. Зуби сильно закусуються, ані говорити, ані їсти не можливо. Чоло морщиться, голова подається взад; хребет

і коліна, а часом і рамена викривлюються, а черево твердне. Хорий терпить страшенні болі при найменшім порушенню, або якімнебудь крикові чи галасі ззовні.

В лекших випадках недуги корчі зменшуються й судороги поволи уступають.

В тяжчих випадках корчі й судороги кріпшають. Живчик бє дуже скоро. Горячка висока, хоч нерівномірна. Смерть може наступити від безнастанних корчів, або й голоду, коли недуга довше триває; або звичайно через недомагання серця, або врешті через удушення з причини корчів горляних мускулів. Свідомість чоловіка не уступає звичайно аж до смерти. Чоловік кінчить життя звичайно на протязі сімох днів.

Коли чоловік подужає, то його мускули ще довго лишаються тверді, особливо мускули щоків. Часом можна попасти другий раз в ту саму недугу, звичайно в короткий час по здогаднім виздоровінню.

Лікування.—Головним способом успішного лікування є забезпечити хорому повний спокій: давати йому усмирюючі ліки на нерви та старатись віджи-вляти його, щоб не вмер з голоду. Хорого треба відокремити в затемненій кімнаті, не дразнити хорого голосним говоренням або криками; під голову давати товсту подушку, щоб хорий лежав з піднесеними догори раменами для улекшення віддиху. До їдження давати молоко й яйця в достаточній скількости. Лікарська поміч в тій недузі конечно потрібна, бо хорого треба годувати трубкою поміж зуби, або крізь ніс, коли ніяк не можна уст йому отворити, або коли через корчі не може поликати страв.

Але найголовнішим середником лікування тої недуги є щеплянка, або спеціяльна сироватка, що її запу-

скається в мускули, або під шкіру, або в жили хорого чоловіка. Коли щеплянку дасться негайно по перших проявах недуги, то вона приглушує ділання їди тетануса й недужий лекше перебуває хоробу. Найліпше давати щепянку перед проявами недуги, коли є підозріння, що може проявитися тетанус. Дається її звичайно 4 рази у відступах часу що 7 днів. Через щеплення смертельність на тетанус значно впала. Зпочатку війни в англійських шпиталях гинуло на тетанус приблизно 58 на 100 хорих жовнірів, але відтак смертельність впала до 28 на 100.

17.—ЗОЛЗИ

(Glanders)

З черги згадаю дещо й про ту недугу, хоч вона захоплює в першу чергу тільки коней, ослів та мулів, а рідко трапляється у чоловіка. Золзи—це остра заразлива, або й хронічна недуга, що її спричинює особлива бактерія, звана "малеі." Відкрили її й описали Лефлер і Шуц в р. 1882. У коней, ослів та мулів загніжджується вона в слезистій оболонці носа, або в железах голови.

Чоловік може заразитися золзами тільки від хорих звірят, коли ропа з звірячого носа, або з ран увійде до тіла чоловіка через ніс або через задрапану шкіру. Багато лікарів, що студіювали бактерії золзів в лябораторіях, заразилося й повмирало на ту недугу.

Прояви.—Закаження золзами в чоловіка наступає на протягу одного до пять днів від часу, коли бактерії золзів дісталися до тіла. Тіло синіє,. На місці, де є закажена ранка, шкіра напухає й червоніє, а желези набирають матерії й розширюються. Так недуга поширюється скоро по цілім орґанізмі. Виступають вонючі рани по тілі, особливо на лиці й в околи-

цях суглобів. В носі творяться боляки, з котрих витікає смердючий гній, причім ніс пухне й червоніє. Горячка тіла висока. Часом золзи атакують легені й тоді чоловік занепадає також на запалення олегочної, або запалення легенів. В такім стані прояви недуги прибирають вид неначе острого тифу, бо й кишки не є вільні від болів. Врешті попадає хорий в повну утрату сил, а загальне закаження тіла спричинює смерть від одного до трьох тижнів. Тільки 5 людей на 100 хорих на золзи можуть вилікуватись, а зглядно виздоровіти.

Золзи можуть мати також т.зв. хронічний характер. Тоді проявляються вони висипкою й ранами по тілі, що виділюють дуже смердючий гній. Вони часто гояться, але по якімсь часі наново отворюються, або нові виступають. Часом не видно їх кілька місяців, або й років, та опісля знову ятряться і слезять гноєм. В часі хронічних золзів чоловік звичайно не хоріє на ніс, ані на легені, але хронічні золзи можуть часом перемінитися на острі. Половина хорих на хронічні золзи вмирає.

Лікування.—Розпізнати золзи зпочатку є дуже тяжко. Тільки бактеріольог може через досліди бактерії напевно розпізнати недугу. Спеціяльного ліку на золзи нема, крім щеплянки, що в деяких випадках показалась успішною. Найліпше є хоронитися від тої зарази. Звірята, заражені золзами, треба зараз убивати й ціле обійстя докладно вичистити. Ті, що доглядають людей недужих на золзи, мусять бути дуже обережні, щоб не заразитися. Білля й одіння хорих, що вмерли на золзи, треба спалити, або добре виварити. Рани осіб, хорих на хронічні золзи, треба протинати, чистити і дезинфекціонувати.

18.—МОТИЛИЦЯ

(Anthrax)

Є це остра заразлива недуга, спричинена бактеріями мотилиці. Занепадають на неї люди, що працюють при сортованню вовни, або шкіри; дуже рідко проявляється вона також у різників. Найбільше випадків тої недуги занотовано в Росії та у людей, що перебирають, або прилагоджують імпортовану з Росії вовну. Також у Франції ця недуга добре звісна.

Прояви.—Мотилиця проявляється головно в двох формах, а саме висипкою по шкірі й гниючими боляками по тілі, або атакуючи легені та віддихову систему чоловіка.

Недуга зачинається звичайно свербленням шиї, рамен і рук, що мали стичність з вовною, або шкірами. По кількох днях появляються в тих місцях боляки; тіло напухає й шкіра виглядає так, начеб це була недуга рожі. Але боляки ці ніколи не набирають нарви, або гною. Притім чоловік дуже ослабає, час до часу ригає й умліває. Горячка підноситься високо. Чоловік занепадає на силах, хоч притомний аж до смерти. Коли недуги не лікується, то хорий гине звичайно в часі від 3 до 5 днів по перших проявах.

Найбільший відсоток, а саме 25 на 100, умирає на мотилицю тих, що в них висипка показалася зпершу на лиці. Коли висипка виступила на інших частях тіла, то смертельність є менша, всього 5 на 100.

Мотилиця може захопити легені через вдихування. Звичайно чіпляється вона робітників, що сортують вовну. Прояви цеї недуги показуються дуже скоро приспішеним віддихом, болями в грудях, скорим і слабим живчиком, страшенним ослабленням тіла. При тім звичайно наступає запалення віддихових рурок, кашель та спльовування неначе шумовини з горла. Дальше легені запухають. Наступає загальне зака-

ження й конвульсії, а навіть маячіння без памяти. Смерть наступає на протязі одного до трьох днів.

Мотилиця може заатакувати також горло й кишки, але це дуже рідко.

Лікування відбувається відповідно до проявів недуги. Боляки та всякі опухнення треба прорізувати. Запускається під шкіру також спеціяльну сироватку. Мотилиця, що захоплює легені є майже невилічима. Триває так коротко, що нема часу її лікувати.

19.—ПРОКАЗА

(Leprosy)

Проказа—це стара заразлива недуга, яку спричинюють осібні бактерії, що чіпляються тільки чоловіка, а ніколи звірят. Існування бактерій прокази відкрив Ґансен в р. 1871. Вони перебувають залюбки в боляках прокаженої особи, в клітинах її тіла, в печінці, в селезінці, в шкірі, в калі і т.д.

Про недугу прокази часто згадується в старинній літературі Сходу, особливо в Біблії. Але недуга ця не обмежується тільки до теплих країв. Були випадки прокази навіть у таких холодних краях як Норвеґія та Ісляндія. Однак найчастіше лютує вона в Індії й Китаю. Колись була вона розповсюднена по цілому світі.

Заразитися на проказу можна тільки безпосередно від хорого на неї чоловіка. Нема доказу на те, щоб, приміром, через мухи, або через повітря проказа атакувала людське тіло. Також діти прокажених звичайно є здорові, хоч через пристава́ння з прокаженим можуть заразитися цілі родини. Недуга переноситься звичайно через ропні виділини з носа прокаженої особи, через кал, через її боляки і т.і.

Прояви недуги.—Зараження проказою триває часом дуже довгий час—значить зовнішні прояви неду-

ги не виявляються нераз і кілька літ, хоч на ділі чоловік має в собі заразу. Коли проказа вже має проявитися, то недужий горячкує, лице його червоніє й пухне й такі напади дістає чоловік зчаста, по кілька разів до року й до двох. По кождім такім нападі чоловік ніби знову приходить до здоровля, хоч лице його лишається зачервоніле. Але врешті недуга перемагає таки надобре. На тілі появляються боляки, або властива проказа. Боляки й пятна на шкірі напухають і набирають матерії. Вони помножуються, ростуть, зливаються з собою неначе в одну масу, особливо в носі, на обличу, на ухах, на передраменах і на ногах та в околицях суглобів. Горячка підноситься часом до 102 і 103 Фаренгайта.

Чоловік, у якого проказа вже вповні розвинулася, представляє собою страшний вид. Природні риси лиця заникають. Лице покривається приплощеними фалдами зрослих з собою боляків. Волосся на лиці й бороді випадає, лиш на голові лишається; цілий вид чоловіка сумний, уха грубі; з носа витікає матерія, а сам ніс стається плоский; піднебіння й горло також заражені. Голосові струни сціпенілі, тож і голос чоловіка хрипливий, або тільки шепіт чути. Язик напухлий, або покритий боляками. Губи сплощені, без барви, не рухаються. Члени тіла покриті ґудзами й сплетеними з собою ранами, які часом гнояться.

Є ріжні роди прокази, але всіх їх описувати годі. Досить сказати, що прокажений чоловік не жиє, але мучиться. Недуга триває нераз понад 20, 30 літ, або й довше. Звичайно смерть приходить внаслідок запалення печінки, туберкульози, або з загального ослаблення.

Лікування.—Недугу прокази можна злагодити через відповідне лікування, особливо коли недужий змінить місце побуту та перейде з горячого краю в

холодніші сторони. Найважніше є, щоб відповідно віджившювати хорого й тримати чистоту. Боляки й рани треба лікувати лікарськими методами. Коли в хаті, де є прокажений, панує чистота, то хорого не треба відокремлювати. Фактом є, що лікарі й доглядачі прокажених осіб майже ніколи не заражуються проказою. Найновішим способом лікування прокази є застрикування в тіло прокаженого відповідної сироватки, Chaulmoogra Oil, подібної як "Сальварсан" при лікуванню сифіліса. Цей спосіб лікування виявився дуже вдоволяючим.

В 1944 р. роблять спроби лікувати цю недугу через препарат "Promin"— що показується на разі успішним.

20.—СУХОТИ (ЧАХОТКА, ТУБЕРКУЛИ)

(Tuberculosis)

Недуга сухіт—здається—є так давною, як і сама людина. Навіть у старинних часах, а відтак і на протягу віків середної й новітної доби, учені лікарі досліджували й описували цю недугу з більшою, або меншою точністю й з ріжнородними вислідами. Про цю недугу знав вже перший учений фільософ й природописець Гіпократ, відтак Ґален і багато інших.

В 1882 році др. Кох відкрив бактерію, або прутень сухіт і тим доказав, що сухоти, подібно як інші заразливі недуги, є спричинювані бактеріями.

Бактерії туберкул є розповсюднені майже по цілому світі. Один з лікарів доказав, що коло 12-го року життя приблизно 90 осіб на 100 було заражених туберкулами, хоч очевидно не у всіх вони розвинулися до того ступня, щоб спричинити смерть. Але цей факт має великий вплив на т.зв. наклін до сухіт. Найбільше склонними до сухіт є діти родичів хорих на сухоти; скрофулічні особи; люди чорної раси (Неґ-

ри; особи, що живуть у бідноті та в лихих гігієнічних обставинах; доглядачі й пістунки туберкулічно хорих осіб; вагітні жінки слабовитої вдачі і т.д.

Джерела й способи зараження.—Найбільше походить зараза сухіт від спльовин і харкотиння осіб, недужих на сухоти. Коли спльовини чи харкотиння висхне, то бактерії сухіт з того жерела розносяться вітром у повітрю й через ніс здорового чоловіка дістаються до організму людського й звичайно атакують легені. Коли недужий на сухоти спокійно віддихає, то нема небезпеки зараження, але коли кашляє коло вас, або прямо вам в лице, то й тою дорогою сухітничі туберкули можуть вас заразити. Також коли їсте неварене молоко від корови, що її вімя заражене сухотами, то й так можете заразитись. Так само, коли їсте недоварене мясо з хорої на сухоти худібки.

Загалом кажучи, сухотами можна легко заразитися, особливо, коли чоловік слабовитий та має наклін до сухіт.

Діти сухітничих родичів дуже рідко коли родяться хорими на сухоти, але вони є більше наклінні до сухіт як діти родичів здорових.

Заразитися сухотами можна також через шкіру, коли туберкули сухіт дістануться до тіла через якусь ранку, або задрапання шкіри. Таке трапляється часом у різників, або таких осіб, що мають до діла з тілами небіщиків, котрі вмерли на сухоти.

Але головним способом зараження—як вже сказано—є вдихування заразків, або прутнів сухіт, що розносяться в повітрю від засохлих спльовин сухітника. Вони осідають у носі, в горлі, в легенях і т.д.

Сухоти є недугою, що може заатакувати якунебудь часть тіла, але найчастіше проявляється вона в ось яких формах:

а) Загальне закаження організму сухотами через

кров. В цім випадку ціла система людського тіла є заражена сухотами й чоловік дуже скоро вмирає. Зараження цілого орґанізму наступає з головних сухітничих осередків, а особлившим родом тої недуги є сухітниче запалення мозкових оболонок або т.зв. "менінґітіс," звичайно в дітей нижче 5 літ. Хоч і старші особи можуть на ту недугу занепасти.

б) Сухоти грудей, себто т.зв. consumption або phthisis;

в) Сухоти кровоносних проводів (скрофули);

г) Сухоти черева, кишок, печінки й мозку;

д) Сухоти кости, і т.д.

(1) Загальне закаження сухотами проявляється звичайно в людей, що мали цю недугу в хронічнім, або постійнім стані. Це те, що звичайно називаємо "ґальопуючими сухотами." Звичайно чіпляються вони молодих людей до 20 року життя, але є випадки і в пізнішім віку.

Прояви.—Недуга зачинається скорим кроком. Чоловік стає почувати себе хорим, так начеб без ніякої причини. Горячка підноситься, тіло скоро ослабає, язик стається сухий, лице паленіє, недужий потиться, живчик скорий і слабий. Зчасом проявляється запалення віддихових проводів, або т.зв. "бронхітіс" з легким кашлем. Дальше людина тратить притомність, або попадає в горячкове маячіння. І так вмирає до трьох, або чотирох тижнів.

Того роду недугу часом тяжко відріжнити від звичайного тифу.

(2) Туберкулічне запалення мозкових оболон, або т.зв. туберулічна менінґітіс проявляється у людей, що вже здавна були заражені сухотами, але найчастіше у дітей від 2 до 5 літ віку.

Першого тижня в цій недузі діти нарікають на біль голови і ригають. Горячка підноситься до 102, або 103 Фаренгайта, живчик прискорений, запір, зіниці

очей поменшуються; діти непокояться, часто вибухають криком і майже без перестанку плачуть.

Другого тижня недуги діти ніби троха набирають сили; кашель і ригання не такі часті, але за те діти попадають у сплячку, їсти не годні, черево западається, а при тім сильний запір. Зіниці очей розширюються. Горячка й живчик майже такі самі, що попередно були.

Третого тижня наступає параліж. Хора дитина попадає в твердий сон і тяжко її збудити. Час до часу дістає конвульсії, корчі мускулів рук і ніг і тратить контролю над мочовими й відходовими проводами. Тут приходить кінець. Недуга кінчиться смертю, звичайно в часі від 3 до 6 тижнів. Лікарства на цю недугу нема.

(4) Сухоти грудей (сухоти легенів).—Є ріжні роди сухіт грудей, відповідно до того, які спеціяльні віддихові чи грудні орґани вони атакують, та як недуга проявляється і як довго триває.

(а) Остре туберкулічне запалення легенів, що проявляється звичайно в мужчин, не є дуже повседневне. При цій недузі звичайно горішна часть одної полати легенів захоплюється сухотами. Ця недуга є подібна до звичайного острого запалення легенів; живчик хорого прискорений, теплота тіла неправильна; загальне ослаблення, сильні поти, утрата притомности й смерть до двох, або трьох тижнів.

(б) Хронічна Туберкульоза легенів. — Найбільш упертою сухітничою недугою грудей є т.зв. хронічна туберкульоза легенів, або хронічні сухоти. Людина, що хоріє на сухоти—звичайно хоріє довший час. Спочатку нарікає на біль голови, звичайно пополудні, та на ослаблення; тратять на вазі, апетит дуже малий. Вночі приходять поти, живчик бє скоро, а притім може бути запір, або розвільнення. В міру

як недуга поширюється, хорий трохи покашлює. Час до часу кашель змагається й хорий при кашлянню спльовує жовтаву масу, часом закрашену кровю. Іноді має звороти голови й ригає, лице прибирає біло-жовтаву краску, хоч деколи сильно паленіє. Такий стан недуги може тягнутися через тижні, місяці, а навіть цілий рік. Коли недужий є сильної будови тіла, то може довго змагатися з недугою. Але вкінці недуга перемагає. Хорий мимоволі кладеться до ліжка й зачинає справді відчувати, що він таки хорий. Тоді кашель зачинає дуже докучати, а часом не дає спати. І колиб так у тім стані зняти фотографію грудей хорого (екскрей), то покажеться, що горішна часть легенів є неправильна: можна бачити навіть ями, або діри в легенях, звідки хорий якраз відкашлює багато харкотиння з гноєм і кровю.

Перебіг цеї недуги може скінчитися в двоякий спосіб:

I. Коли хорого піддасться відповідному лікуванню, то він зчасом може подужати.

II. В інших випадках хорий, або занепадає глибше в недугу постепенно і від 6 місяців до року вмирає, або може попасти у т.зв.туберкулічне запалення легенів, а тоді обі полати легенів закажуються туберкулами й хорий гине на протягу двох до трьох тижнів.

(5) Інші форми сухіт.—Як вже вище сказано, сухоти можуть захопити не лиш груди зглядно легені, але майже всі інші важні орґани людського тіла, як приміром лімфатичні желези, кишки, горло, селезінку, кости; часом навіть нирки, печінку і мозок, а іноді—але дуже рідко—оболонку серця, або й саме серце.

Тому то стрічаємо ріжні цікаві відміни сухіт в організмі, відповідно до того, де вони загніздяться, а іменно:

(а) Коли сухоти захоплять віддихові знаряди тіла,

то хорий попадає в свого роду запалення оболонки легенів (т. зв. "плюріси") і така недуга кінчиться звичайно смертю на удар серця. Подібно, коли сухоти захоплять горло через зараження спльовинами (а таких випадків є коло 20-30 на 100 хорих на сухоти легенів), то хорий попадає в т.зв. сухий кашель, який також не легко лікується.

(б) Сухоти лімфатичних желез стрічаємо звичайно у дітей, але й старші особи не є свобідні від тої зарази. Їх причина, або радше наклінність до них, походить від катару носа, або горла, а у старших осіб від зіпсутих зубів, і т.п.

(в) Сухоти черевної оболонки проявляються звичайно у молоді до 20 року життя, але можуть трапитися також у людей старшого віку, частіше у жінок як у мужчин. Хора особа жалується на біль у череві, ослабає, тратить сили, блідне. Горячка підноситься; хорий має запір, або розвільнення, коли недуга є остра. Черево неначе розширюється, а зрештою чоловік очевидячки нидіє. В тім випадку хорий мусить дуже вважати на своє здоровля, мусить мати абсолютний спокій, мусить добре відживлятися, особливо товщами та молоком, щоб міг успішно поконувати недугу.

(г) Сухоти, або туберкульоза кишок проявляється забуренням у кишкових проводах, боляками, розвільненням, або запором, болями в кишках, нидінням цілого орґанізму, а часто пропукненням кишки. Ця недуга часто вимагає операції в цілі вирізання болячків.

(ґ) Сухоти, або туберкульоза печінки також може мати всякі форми. Вона проявляється звичайно у людей, що терплять на загальне туберкулічне закаження, про що була мова попередно.

(д) Також нерви не є свобідні від сухітничого за-

раження, особливо в випадках туберкулічного запалення мозкових оболонок, або т.зв. менінґітіс.

(е) **Мочові і відходові знаряди** людського орґанізму також можуть бути захоплені туберкулами й спричинюють особливі тяжкі недуги.

(є) **При туберкульозі крови** недужий звичайно терпить на недокровність, або анемію, та на жовтачку.

(ж) **Коли сухоти захоплять кости,** пр. хребет, клуби, або суглоби, то кість гниє і чоловік не лиш хорує, але й калічіє.

(з) **І людська шкіра** не є вільна від зарази сухіт. У тім випадку шкіра є закрашена. Хорий занепадає на т.зв. жовни, скрофули, або золотуху, особливо в молодім віці. Тоді дитина блідне, паде на силах, а лице неначе напухає. Під шкірою творяться згрубіння, або ґудзи, що зчасом червоніють, напухають і болять. По кількох тижнях вони мякнуть, пукають і виділяють із себе ропу, або зою. Вправді ті боляки ґояться поволи, але лишають по собі погані знаки. У деяких дітей жовни можуть появитися в оболонках очей, ух, носа або горла. Про ті недуги прийдеться пізніше дещо більше написати. Тут тільки зазначую, що це тяжкі недомагання, які звичайно є у дітей унаслідженні від скрофулічних, або сухітничих родичів.

Лікування сухіт.—Щоб успішно лікувати сухоти, треба передусім скріпити орґанізм чоловіка, щоб зробити його відпорним на заразу. Найважнішими засобами до цеї ціли є отвертий, здоровий воздух, відповідна їжа, спочивання й правильні тілесні змагання, або вправи. Це є основні методи лікування в звичайних випадках сухіт. Всі інші методи є тільки помічними.

Вікна кімнати, де перебуває хорий на сухоти, повинні бути в день і в ночі отворені, щоб було доволі

чистого воздуху, без огляду на те, чи це в літі чи в зимі, чи в погоду чи в непогоду. Хорий мусить бути все тепло одягнений, коли на дворі непогода, або холод, але не мусить спати на дворі, бо то може хорому більше пошкодити ніж помогти.

Їжа хорого повинна бути дуже обильна, більша як звичайно; багато товщу, але хорого не треба силувати до їжі. Достаточно є давати хорому їсти три рази денно, найбільше в полудневу пору, але нічого не давати до їжі в часі між сніданком і полуденком та між полуденком і вечерою. Перед кождою їжею хорий мусить одну годину відпочати. Дієта повинна бути ріжнородна; багато мяса, бараболь і мучних страв. Овочі й зеленина неконечні. Пів кварти молока до пиття по кождій їжі. Ніякого алькоголю, хіба часом трохи для скріплення слабого живчика, або проти нестравности. Найліпше сире мясо, бо воно легко стравне, або сок з сирого мяса, особливо тоді, коли жолудок, або кишки не працюють правильно.

Через правильні відживлювання хорий набирає сили боротися з недугою. Він що тижня прибуває на вазі, аж дійде до тої ваги тіла, яку мав тоді, коли важив найбільше. Але поза те вже не добре насичуватись так, щоби аж грубіти, бо загрубі, або затовсті люди не скоро можуть вилікуватися.

Щодо відпочинку, то коли теплота тіла дійде до 100 Фаренгайта, хорий мусить непорушно спочивати в ліжку. Може встати з ліжка на три дні, коли теплота тіла спаде що найменше до 98.6 Фаренгайта. І так на переміну мусить то спочивати то знову вставати, нераз кілька місяців в часі лікування.

Тілесні вправи хорого, або гімнастика мусять бути точно приписані. Скоро ходити не вільно.

В часі ходу не вільно розмовляти. Зчасом можна позволити хорому виконувати якусь легку роботу.

Доперва по багатьох місяцях такого життя вільно хорому проходжуватись на свіжім повітрю яких 10 до 12 анг. миль денно.

Лікування хорого на сухоти штучними лікарствами не є добре, хіба в випадках, коли це конечно потрібне. Приміром люди, які не можуть позволити собі на обильну їду, можуть з добрим лічничим успіхом пити тран (т. зв. "Кад-Лівер Ойл), або лікуватися спеціяльними аршениковими препаратами, особливо коли покажеться недокровність або анемія.

Лікування в санаторіях є успішне у вчаснім періоді сухіт і тоді хорий мусить піддатися строгій лікарській дисципліні найменше 6 місяців і до року, або й довше, відповідно до обставин.

Часом зміна клімату помагає на сухоти, приміром перебування близько моря, а особливо горячий, сухий клімат, як приміром Полуднева Каліфорнія, Альжирія, Єгипет; дальше лісисті околиці в невисоких горах, легко доступних. Рівнож помагають т. зв. соняшні купелі в місцевостях високо понад поземом моря положених і т.п.

Те все, що сказано досі про лікування сухіт, відноситься в першій мірі до хронічних сухіт грудей, або легенів, але коли заходять сухітничі комплікації, або коли сухоти заатакують і нищать інші життєві орґани людського тіла, то очевидно побіч природного лікування треба вживати й спеціяльних лічничих середників, або часом і операції, відповідно до проявів недуги. Все ж таки сказати можна, що приміром сухоти легенів можна в початках цілком вилікувати, коли хорий не легковажить собі недуги та коли завчасу совісно візьметься до лікування.

У найновіших часах лікування сухіт, особливо грудних, заінтересувало рівнож т.зв. хірургію, де при допомозі всяких препаратів переводиться операції.

як пр. вирізування ребер, щоб ушкоджені сухотами легені могли зійтися. Інші операції робиться, як пр. параліжування легенів, де перетинається т. зв. френечний нерв, або прямо впускається повітря між легені й мязну стіну. Ці операції є дуже успішні.

"Б"—НЕДУГИ НЕ-БАКТЕРІЯЛЬНІ
або
Закаження, спричинені рослинами-грибками (фунґус).
(Non-Bacterial Fungus Infections)

1.—АКТИНОМИКОСА
(Actinomycosis)

Це є недуга, що атакує найбільше худобу, але також і людей. У худоби захоплює вона особливо пащеку й язик, спричинюючи великі й тверді згрубіння. У чоловіка ця недуга розвивається по зараженню скорше як у худоби, хоч опухнення є менші й мякші як у худоби. Коли така недуга перенесеться на людське тіло, то може вона захопити щоки й шию з проявами опухнення, з ранами та боляками. Час до часу може перенестися й до кишок і тоді може спричинити в кишках ріжного роду боляки. Може вона заатакувати також легені й подібно як сухоти може спричинити всякі запалення, що своїм характером нагадують хронічне запалення віддихових проводів, або оболонки легенів. Але найчастіше недуга ця захоплює щоки та потилицю. В тім випадку звичайно одна щока й ціла потилиця запухають, а зчасом творяться на шкірі боляки, які пукають і гноятся. Щоби відріжнити цю недугу від подібних других, треба розсліджувати ропучі рани, але правдиве розпізнання може зробити лише бактеріольоґ у лябораторії. В ропі таких ран він знайде ростинку, або

галапас, що виглядає неначе галузка з трома відногами.

Лікування.—Чоловік, що попаде в цю недугу, при добрім лікуванню приходить до здоровля. Тільки коли недуга захопить груди, то поратунку майже нема, хоч недуга може тривати цілими роками. Взагалі лікування відбувається відповідно до проявів і такі лікування належать до лікарів внутрішних недуг (інтерністів) та до хірургів. Добре ділає проти тої недуги препарат потасової йодини; її треба вживати до лікування довгі місяці. На рани й боляки добре ділає промінь Х. В найновіших часах лікується цю недугу з добрим успіхом при помочі відомого протисифілістичного лікарства, Сальварсану, або т.зв. 606 препарату.

2.—МАДУРСЬКА НОГА
(Madura foot)

Це недуга, що панує в теплих краях, особливо в Індії. Під стопою ноги творяться боляки, які розростаються й гнояться. Ця недуга є хронічна й дуже тяжко її вилікувати. Спочатку стопа пухне, відтак розростається й твориться з неї неначе якась неправильна маса, покрита жилами й заглибинами. Лікування відбувається тільки через операцію, або прямо відрізання (ампутацію).

"В"—НЕДУГИ СПРИЧИНЕНІ МАЛЕСЕНЬКИМИ ЗВІРЯТКАМИ, Т. З. ПРОТОЗОЯМИ
(PROTOZOAN INFECTIONS)

1.—МАЛЯРІЯ (ЛИХОРАДКА, ПРОПАСНИЦЯ)
(Malarial fever)

Є це недуга, що її спричинює свого роду галапас, званий по вченому "протозоа," який переноситься до

крови чоловіка через уколення комарем. В околицях, де є багна й мочари, розмножується велика сила комарів. Комарі осідають на багнах і мочарах, пють воду занечищену заразками малярії, а відтак колять людей і таким робом через занечищене галапасами рильце впускають чоловікові недугу до крови.

Недуга малярії була відома вже в дуже давних часах. Вже Гіпократ описував її прояви. В році 1885 Мархіяфава й Целлі описали заразок малярії, а Мансон у році 1894 доказав безсумнівно,, що малярія переноситься на людей через уколення комарем. Рос в рр. 1895—1896 відкрив заразки малярії в животах комарів; др. Тирберн Мансон в Англії нарочно подбав про те, щоби для проби вкусив його маляричний комар, через що він попав у малярію.

Малярія є відома всюди на світі там, де є багна, мочари й де тепло панує. В Европі, а саме в балканських краях, в Греції, в Полудневій Росії, в Італії та Еспанії; в полудневих державах Півн. Америки, в Центральній і в Полудневій Америці; в Індії; всюди в Африці в долинах рік.

У нас українців, цю недугу всяко називають, залежно від околиці. Найчастіше звуть її "пропасницею" або "феброю," "трясавицею," "лихорадкою," "цьоткою" і т.п.

Прояви недуги.—Коли галапаси малярії через жало комаря перенесуться до людської крови, то вони дуже скоро розмножуються й входять в т.зв. червоні тілка крови, а через те нищать вони й кров і селезінку, котра при малярії значно розширюється.

Недуга малярії проявляється в періоді від 2 до 15 днів по зараженню. Хорий спочатку має сильні дрощі—це знак, що заразки малярії розмножуються і заливають кров. Такі дрощі тривають звичайно одну, дві, три, або й чотири години. В тім часі чоловік діс-

тає болі й завороти голови та позіхає. Теплота тіла підноситься 104 до 106 степенів Фаренгайта. Шкіра стається холодна й синіє; живчик скорий, але слабий. При цім всім хорий ригає.

Другий період недуги—це горячкування. Хорий почуває себе дуже горячим; лице, руки й шкіра стягаються; біль голови страшний; хорий має велику спрагу, але завороти голови уступають, теплота тіла зачинає спадати. Такий стан триває від 1 до 6 годин.

Третій період недуги—це період потів. Недужий потиться так сильно, що піт прямо ллється з нього. Горячка спадає. Недужий почувається трохи краще й починає більше спати.

Всі ці прояви недуги відбуваються звичайно на протязі 48 годин. По цім чоловік неначе виздоровлює й на якийсь час майже цілком приходить до себе. А одначе, коли не лікується, недуга повертає знову в правильних відступах часу.

В деяких випадках ті самі прояви недуги тривають періодично що 72 годин. Ріжниця тому, що є два роди паразитів. Один дозріває що 48 годин, а другий рід що 72 годині.

Сама малярія не спричинює смерти зараз. Але галапаси, що витворюють цю недугу, нищать кров і людський орґанізм до того ступня, що й життя чоловіка нічого не варт.

Лікування.—Найважнішим, спеціяльним лікарством проти малярі є хініна, що безпосередно вбиває галапаси малярії. Найкраще подавати хорому хініну на кілька годин перед сподіваним нападом малярії, і то в правильних давках, або кількостях. В часі атаку, коли недужого зачинають брати дрощі, треба його обвинути в горячі килими чи коци; а коли умліває, то хай пє добру горівку, або який інший побуджуючий напій. Взагалі недужий в часі нападу по-

винен спочивати в ліжку, пити багато плинів, а відживлятися легкими стравами.

Щоб оберегтися від малярії, треба передусім нищити всякі маляричні багна й стави та робити відповідні перекопи для свобідного відпливу води. На великих просторах, де панує малярія, добре є штучним способом дезинфекціонувати воду в ріках, приміром нафтою. Хорих на малярію держати далеко від комарів, щоб комарі, кусаючи хорого, не переносили зарази на здорових людей. Мешкання хоронити від комарів при помочі сіток на вікна й двері й завше дбати про чисту, здорову воду до пиття.

2.—ЧОРНА ПРОПАСНИЦЯ

(Blackwater fever)

Чорна пропасниця є недуга споріднена з звичайною пропасницею, або феброю. І вона спричинює горячку, дрощі, а найважніше те, що так само як малярія вона нищить тільця крови, а прицім чоловік попадає в жовтачку й страшно ригає.

До цього часу ще не розсліджено, чи цю недугу спричинюють маляричні галапаси, чи може якісь інші. Трапляється вона в людей в тих місцевостях, де панує звичайна малярія.

Прояви недуги.—Чорна пропасниця, або чорноводна малярія проявляється так як звичайно малярія, а саме: сильними дрощами, що час до часу повертають і тривають кілька годин. При тім недужий відчуває сильне пертя на моч. Моч є червоно-темна, а коли її хемічно розбереться, то покажеться, що у ній є білок і багато знищених тілець крови. В часі нападу недуги теплота чоловіка підноситься 103 до 105 Фаренгайта, але вона неправильна. Недужий непокоїться, відчуває біль в руках і ногах, має велику спрагу, ослабає і ригає. Але вже по 24 годинах від хвилі

перших проявів показується жовтачка. Цілий чоловід стається жовтий.

Перебіг цеї недуги може бути всякий. В лекших випадках нападу виздоровіння наступає на протязі 3 або 4 днів. Моч прочищується; горячка спадає; чоловік менше пітніє, а вкінці приходить до повного здоровля, хоч часом недуга може завернутись.

В тяжчих випадках прояви недуги погіршуються. Недужий стається дуже неспокійний, нервовий, сильно горячкує та має страшенну спрагу, а притім сильно гикає; моч перестає відходити— значить нирки стаються неактивні. Тоді людина попадає в непритомність і наступає смерть. Вмирає на цю недугу коло 25 на 100 хорих.

Лікування.—Недужий мусить лежати в ліжку. Йому треба давати такі лікарства, що побуджують ділання серця, як етер, алькоголь, камфору і т.п. Коли ригає, хай ссе лід і пе вино. Лікарська поміч конечно потрібна, щоб управильнити віддавання мочі у хорого. В часі нападу недуги не давати хініни, хіба в першім дні. По виздоровінню чоловік повинен покинути маляричні сторони.

3.—СПЛЯЧКА

(Trypanosomiasis)

Сплячка, це недуга, на яку занепадають звичайно люди в горячих краях, а особливо в Ґамбії, Західній Африці і в африканських околицях над рікою Конґо; але також люди білої раси заражуються сплячкою.

Недуга сплячки була відома від половини XIX століття в першій мірі як хоробливий стан у звірят, приміром у жаб, риб, щурів і коней. Але в р. 1903 Кастеляні, Брюс і Набаро ствердили заразки недуги сплячки в крови й в стрижіню чоловіка.

Недуга сплячки переноситься на чоловіка через

укоження мухою, що називається "тсетсе," й коли галапаси цеї недуги ввійдуть у кров, то вони розмножуються й спричинюють недугу.

Прояви недуги.—Сама недуга проявляється в трьох періодах.

Перший період—це період загніздження й розросту галапасів в крови чоловіка. Чоловік тоді ще не має горячки, хоч живчик трохи прискорений. Цей період триває від 3 місяців до 3 літ.

Другий період відзначається дрощами тіла. Недужий має ще свідомість, хоч мова в нього повільна й слаба. Язик, руки й ноги дрижать. Горячка неправильна, від 101 до 102 Фаренгайта, звичайно вечерами. Лице недужого виглядає без виразу, неначе маска. В цім періоді недуги галапаси сплячки знаходяться вже в хребетнім стрижинні.

В третім періоді недуги чоловік попадає в стан глибокого сну, або летаргу. Чоловік спить, хоч очі в нього отворені. Недужий не може ні стояти, ні говорити. Тіло тратить на вазі, бо тяжко недужого годувати. Теплота тіла спадає нижче звичайної, то є 92 до 94 Фаренгайта. Такий стан хорого триває коло 18 місяців, а потім наступає смерть, звичайно з причини запалення мозку.

Лікування.—Коли недуга сплячки перейде в третий період і захопить стрижінь і мозок, то недужий мусить вмерти. Але часом трапляється, що коли галапаси є тільки в крови, то вони можуть звідти поволі самі вступитись і недужий може прийти до здоровля.

В найновіших часах лікують сплячку аршениковими препаратами, але до лікування треба братися відразу, бо коли зачнуть вже виявлятись прояви недуги, то вже ніякого лікарства на це нема й недужий мусить загинути.

Охоронитись від недуги сплячки можна через по-

кинення горячих околиць, де панує епідемія; дальше через чищення лісів, що в них муха тсе-тсе, що розмножується над ріками, й через нищення тих мух.

4.—ТРОПІЧНА НЕДОКРОВНІСТЬ
(Leishmaniosis)

Це також недуга горячих країв, спричинювана окремим галапасом, особливо в сторонах Азії. Европейці можуть нею також заразитися. Вона переноситься правдоподібно через блощиці, а проявляється недокровністю, побільшенням селезінки, жовтачкою. Галапаси цеї недуги захоплюють селізінку, печінку, шпік у кістках, а також кров. На цю недугу вмирає коло 80 осіб на 100 хорих.

Інший знову рід недуги, відомий як "тропічний боляк," котрого причина досі невідома, проявляється гниючими боляками по тілі.

Лікування тропічної недокровности відбувається при допомозі застриків відповідного лічничого плину в жили чоловіка, а "тропічний боляк" лікується всякими гоючими мастями, пр. васеліною. Також проміні X дуже помагають.

"Г"—НЕДУГИ, СПРИЧИНЕНІ ЧЕРВАКАМИ, ГЛИСТАМИ (МЕТОЗОЯМИ)
(DISEASES DUE TO METAZOAN PARASITES)

1.—ГІМАЧЮРІЯ—КРОВАВА МОЧ
(Bilharziasis)

Є чотири роди недуг, котрі спричинюють особливі черваки, або глисти, а котрі по правилу панують тільки в горячих краях, захоплюючи собою велику скількість тамошнього населення. Я не буду докладно описувати тих недуг, бо в нас вони майже ніколи не стрічаються, та ми не маємо навіть відповідної наз-

ви, якби їх по нашому назвати. Досить сказати, що недуги ті дуже поширені в Африці й в Індії, а також в інших теплих краях.

Черваки, що викликують ті недуги, є досить довгі, завбільшки 8 до 16 міліметрів, а грубі 4 до 8 міліметрів. Коли такий червак увійде в тіло чоловіка, то спричинює хронічну недугу, яка захоплює звичайно мочовий міхур, відходову кишку і кров. Чоловік відчуває болі в животі, а в мочі в нього повно червачків. Таксамо у відходовім калі.

Ця недуга триває 2 роки, а часами й довше. Вона звичайно не кінчиться смертю, але коли її занедбається, то чоловік може вмерти з якихсь інших комплікацій недуги, або з занедбання мочових органів.

Недугу цю лікується відповідними застриками медицини до жил, але то належить до лікаря.

2.—СОЛІТЕР, АБО ТАСЬМИНЕЦЬ

(Taenia solium, Tape-Worm)

Черви, що викликують спеціяльні недуги у чоловіка, а які звичайно називаються "солітерами," "тасьминцями," або прямо "глистами," є ріжного роду, відповідного до того, звідки вони беруться, як виглядають та які наслідки мають для здоровля чоловіка.

Є глисти, що походять зо свинячого мяса, з волового мяса, є й такі, що походять від псів та переносяться на чоловіка через песячі мухи, або через воші. Є й такі, що їх жерелом є щурі і миші, а навіть риби.

В першій мірі скажу дещо про т.зв. солітера, або тасьминця.

Це є довга глиста, що загнізджується в кормовім проводі чоловіка, а дістається там через їдження сирого або недовареного свинячого (вепрового) мяса, коли воно має в собі живі зародки такої глисти. Вепрове мясо має часом серед своїх червоних волокон

неначе якісь білі міхурці, як зерна рижу, й якраз в тих міхурцях знаходяться зародки т.зв. солітера. Коли по спожиттю такого недовареного мяса зародок солітера опиниться в кишках чоловіка, то він поволи розростається в здорову глисту, котра часом доходить до довжини кількох стіп (фітів) або кількох метрів.

Прояви недуги.—Чоловік, що має в собі солітера, почувається якось недобре, апетиту не має, відригує, чує нудь у середині, часом корчі, часом ригає, а до того стається неспокійним та нервовим. У відходах чи то в калі недужого появляються плоскі, білі пластинки, майже прозорі, завбільшки гарбузового зернятка, але получені з собою неначе в один якийсь білявий плоский ланцюг. Се найпевніший знак, що чоловік має солітера в собі. Такий солітер завше наново відростає, хоч частини його відходять з калом чоловіка: бо як довго головка солітера залишилася в кишках, так довго й сам солітер може наново відростати, хочби його тіло вийшло з калом чоловіка. Аж потім, як солітер вийде з чоловіка увесь, разом з головкою, недужий чоловік відзискує повне здоровля.

Лікування.—Солітера можна розмірно легко вигнати з орґанізму ріжними лікарствами. Але лікування мусить бути докладне. Перед заживанням ліків треба кілька днів споживати тільки плинні страви, а відтак взяти кастровий олій, щоб добре прочистити кишки. Звичайно на вигнання солітера заживається екстракт з коріння папороти, або інші прочищуючі середники, які лікар припише. Потім треба провірити кал, щоб переконатися, чи солітер вийшов з головкою. Робиться це так, що до посудини з калом наливається поволі води, щоб солітера сполокати, а відтак виняти його та поставити на якусь чорну матерію, щоб видно було, чи з калом вийшла також його головка. Взагалі за головкою треба найдбайливі-

ше шукати, щоб запевнитися про успішність лікування. Але це повинен робити лікар.

До цього додамо, що часом люди, які хорують на солітера, а особливо діти, звичайно мають навіть дуже добрий апетит, їдять аж забагато, але не добре виглядають.

3.—РЕШЕТИНА

(Cysticercus Cellulosae)

Є це недуга споріднена з солітером, яка появляється тоді, коли чоловік з'їсть сиру солонину, що в ній знаходяться зародки солітера й коли ці зародки, або яєчка, загніздяться в жолудку, або денебудь в інших частях людського орґанізму. В цім випадку хоч, щоправда, рідко, решетина може захопити мускули, часом центральну нервову систему, а часом навіть око. Так повстають в тілі чоловіка нарости й боляки, що ніяк не хочуть гоїтися.

Розпізнати цю недугу може лиш лікар-хірург по вирізанню наростів і боляків решетини.

Решетина звичайно не показується якимись спеціяльними проявами, хіба коли вона дуже розмножиться, то недужий може відчувати досить прикрий біль,. Але коли загніздиться в мозґу, то викликує болі голови й параліж.

Нема лікарства на решетину, хіба вирізання наростів і боляків.

4.—ПЕСЯЧИЙ СОЛІТЕР

(Taenia Echinococcus)

Інші черваки, споріднені з солітером, що походять від ріжних звірят, приміром від пса, найбільше атакують печінку; але й інші части тіла можуть бути ними захоплені, як приміром легені й оболонка легенів, утроба, нервова система й жолудок.

Закаження чоловіка того роду черваками відбувається звичайно тою дорогою, що через необережність в приставанню з псами заразок песячого червака з песячого калу якось дістанеться до жолудка чоловіка чи то з їдою чи з водою і т.п. Ті маленькі зародки, або яєчка червака розмножуються особливо коло печінки, або легенів і творять свого роду боляк або т.зв. "сист." Боляк побільшується, набирає нарву з великою скількістю маленьких червачків і може зчасом продертись і пукнути, а це спричинює закаження кишок, ґанґрину, або інші небезпечні комплікації, які можуть скінчитися смертю чоловіка.

Прояви цеї недуги: Спочатку захоріння є малозначні, зрештою залежні від місця її осадовлення. Коли боляк стається більший, то недужий відчуває біль, найчастіше в правім боці легенів, де звичайно в першу чергу недуга розпаношується. При цім чоловік кашляє й паде на здоровлю.

Лікування цеї недуги належить до лікаря-хірурґа, Одинокою помічю проти неї є вирізати боляка та добре вичистити місце, де він розростався.

Остороґа.—Щоб охоронитися від тої недуги, найліпша рада є держатися здалека від псів. Всі пси, малі чи великі, а тимбільше молоді песята, мають в собі всякі черваки. Тому нерозумно є позволяти дітям бавитися з псами. А коли вже конечно хочеться мати песика для дітей, то найліпше дати оглянути його лікареві від худоби (ветеринареви), щоб він провірив, чи песик є вільний від усяких черваків, солітерів і т.п.

5.—ГЛИСТИ

(Ascariasis)

Коли говоримо про всякі черваки й галапаси, що викликують недомагання у людей, то конечно треба

згадати про те, на що діти звичайно занепадають, а саме про т.зв. глисти.

Глиста—це довгий червак із загостреними обома кінцями свого тіла, жовтавої краски. Самці глисти бувають від 6 до 10 цалів довгі, а самиці від 8 до 16 цалів. Коли яєчка глисти з водою чи з поживою увійдуть до кишок дитини, то там вони скоро розвиваються в глисти й розмножуються. Одиноким способом, щоб розпізнати, чи дитина має глисти, є бачити їх у відходах (в калі) дитини.

Прояви цеї недуги не все впадають в очі. Деякі діти, помимо глист, можуть виглядати навіть дуже здорово, але при цім у їх калі час до часу можна знайти глисти. В інших дітей глисти звичайно викликають нервовість, нестравність, подразнення. Такі діти звичайно довбають в носі, або скрегочуть зубами і т.п.

Лікування.—Найліпшим лікарством проти глист є: вичистити кишки дитини олійком на ніч, а на слідуючий день рано дати їй спожити т.зв. сантонін. Найкраще, коли сам лікар припише рецепту, бо часом матері, що самі беруться лікувати дитину від глист, можуть їй більш пошкодити ніж самі глисти.

6.—ГЛИСТИ МАЛІ

(Thread Worm)

Крім глист довгих, великих, що про них якраз я говорив, є ще глисти малі—цебто сверличковаті червачки, тонесенькі неначе ниточки, самці коло 4 мілімегри, самиці коло 10 мілімегрів. Вони також дістаються до кишок дитини через нечисту воду, або городовину. Вони розмножуються в широких кишках, а найбільше в кишці відходовій.

Прояви недуги.—Глисти малі захоплюють головно дітей і проявляються через нестравність та віддаван-

ня калу неначе з гноєм. Притім діти звичайно шкробаються та чіхаються, нарікають на свербіння в відходовій кишці, терплять на безсонність, довбають в носі й взагалі денервуються.

Лікування цеї недуги відбувається звичайно через занехання споживання цукру й взагалі всяких солодощів та поживи, що має в собі крохмаль. Увечері й вранці треба докладно вимивати дитині відходову кишку насамперед водою з милом, а потім добре виполокати розчиною т.зв. "квасія." Найліпше порадитися лікаря.

7.—ТРИХІНА

(Trichiniasis)

Ця недуга є дуже споріднена з решетиною. Вона повстає через споживання закаженої трихіною солонини, або вепровини. Трихіна розмножуються в жолудку чоловіка та переноситься також до мязів, або мускулів ,в яких творить ріжні нарости й боляки.

Прояви недуги цеї виступають звичайно як біль голови та жолудка, ригання й розвільнення. Коли ж червачки, що спричинюють цю недугу, загніздяться в мязах або мускулах орґанізму (а відбувається те звичайно на протягу 7 до 14 днів від хвилі закаження), то горячка в недужого підноситься 102—104 Фаренгайта; місця в мязах, де такі червачки загніздяться, тверднуть і є дуже болючі на дотик.

Недуга тягнеться 6 до 8 тижнів; при цім можуть наступати всякі комплікації в випадках, де ця недуга панує епідемічно, коло 25 осіб на 100 заражених умирає, звичайно на запалення легенів, або на тиф.

Лікування цеї недуги відбувається в першу чергу через прочищування жолудка й кишок ріжними ліками, але найліпше ділає ґліцерина й каломел.

Щоб не попасти в цю недугу, треба добре перева-

рювати всякий рід вепрового мяса й вистерігатися споживання сирої солонини.

8.—ГАКОВЕЦЬ, АБО НЕДУГА ВУГЛЕКОПНИХ РОБІТНИКІВ

(Uncinariasis, Hookworm disease)

Це є недуга, дуже поширена особливо в горячих краях, пр. в Індії і Порторіко, де хоріє на неї 60 до 90 людей на 100. Панує вона також у теплих сторонах Північної Америки. Галапас цеї недуги потребує тепла й вогкости, щоб міг розвиватися.

Галапас гаківця входить у тіло чоловіка, або через шкіру, а відтак жилами переходить через серце аж до легенів, віддихових проводів, до жолудка й до кишок, або прямо через уста, але це останнє, рідкі випадки.

Прояви недуги.—Люди, що нездужають на гаківця, звичайно є недокровні, або анемічні й терплять на т. зв. сплячку, або дрімоту. Відчувають часом біль у животі та нарікають на всякі недомагання: як брак апетиту, нестравність, загальне ослаблення і т.п. Часом попадають в повну апатію, неначе в летарґ, горячкують, тратять фізичні сили. І такий стан переходить в постійність. Недуга триває цілими літами, але рідко коли прибирає дуже острі форми. Одначе вкінці чоловік може вмерти з анемії й з загального знеможення через недугу.

Лікування цеї недуги полягає на вичищуванню жолудка й кишок ,щоб вигнати з них паразитів гаківця. До цеї ціли вживаєтьс́я всяких медикаментів, що спричинюють розвільнення й виділювання калу. Найліпшими лікарствами до нього є тимоль, олива евкаліптус, бета-нафтоль і інші.

Щоб остерегтися від гаківця, треба дбати передусім про чистоту води до пиття та про чистоту взагалі.

Передусім дбати про те, щоб кльоаки були дизинфекціоновані та, щоби людський кал не валявся денебудь коло хат. На недугу гаківця занепадають звичайно цілі кольонії вуглекопних робітників ,особливо там, де гігієнічні уладження копалень є недостаточні.

9.—ФІЛЯРІЯЗА

(Filariasis)

Ця недуга дуже поширена в горячих краях, а часто трапляється також в полудневих стейтах Північної Америки. Спричинюють її червачки такі як волосок, в дорослім стані завбільшки 2 до 4 цалів. Але зародки червачка є дуже маленькі. Ті червачки називаються по вченому філярія банкрофті, а їх заразки дістаються в тіло чоловіка через уколення комарем. Звичайно загніздюються вони в жилах посеред мязів, або мускулів і спричинюють роздуття жил, звичайно довкола нирок, мочового міхура і т.п. При цім значно роздуваються всякі желези й повстають прірви і т.п.

10.—ЕЛЄФАНТІЯЗА—СЛОНІВКА

(Elephantiasis)

Коли зародки філяріязи загніздяться надобре в людськім тілі й там розростуться, то вони можуть викликати елефантіязу, або "слонівку" в ногах, особливо нижче колін. Тоді недужий має прояви філяріязи й елефантіязи.

Прояви тої недуги є дуже немилі й невигідні. Моч чоловіка виглядає як молоко, часом навіть з кровю. Мошна й ноги недужого страшно грубіють, неначе в слоня. І тому названо цю недугу "слонівкою," або "слоновою недугою." При цім чоловіка звичайно нічого не болить, хіба часом у крижах. При такім стані чоловік почувається дуже отяжілий і повільний.

Але часом недужий горячкує й відчуває біль в нозі, причім нога ще більше опухає й такою лишається й на далі.

Лікування тої недуги медикаментами показалося безуспішне, бо ніяким лікарством не можна вбити ні самого червачка, ні його зародків. Тому цю недугу лікується лише відповідно до її проявів: спочинком, прочищуванням жолудка, кишок і мочового міхура; їдженням сухих страв без товщів, холодними окладами до запухлих частей тіла, бандажами, а звичайно операцією.

11.—ДРАКОНТІЯ

(Dracontiasis)

Це також недуга теплих країв, як Індії й Африки. Червачок драконтії є майже 80 центиметрів довгий, валковатий, з маленьким гачком на однім кінці. Він зносить яєчка, а коли їх випити з водою, то вони виростають в червака-паразита в животі чоловіка, входять в кишки, а відтак переходять аж під шкіру та в мязи, або мускули, а найкраще загнізджуються коло ніжної кісточки під шкірою. Тим чином спричинюють ті черваки всякі нарости й боляки по тілі. Часом той червак засклеплюється й вапніє під шкірою.

Цю недугу називають також недугою морської свинки (Guinea-Worm Disease).

Лікування.—Коли червачок недуги цеї передреться крізь шкіру й покаже свою головку, або коли й без того можна його досягнути під шкірою, то найкраще є прорізати боляк, або запустити розпущеним живим сріблом з хлориною, бо від цього червак гине. Або змивати боляка водою й коли боляк змякне, а червак зачне вилазити, то обережно виймати його, звиваючи на патичок. Але це небезпечно робити, бо червак може урватися, а тоді боляк ще гірше розятриться. Розуміється, поміч лікарська є конечна.

"Г"—НЕДУГИ ЗАРАЗЛИВІ, Спричинені До Цього Часу Ще Незнаними Паразитами, або Закаженнями

(INFECTIOUS DISEASES OF UNKNOWN OR DOUBTFUL ETIOLOGY)

ВІСПА

(Small-Pox, Variola)

Віспа є дуже заразлива недуга, котра знаменується висипкою по тілі, що перемінюється в ріжні види як малі червоні пятна, відтак в прищики, ропнисті міхурчики, а вкінці в згрубіння та луску.

Недуга віспи була відома в старім світі від найдавніших часів. До Америки занесено її в XVI. столітті.

Віспа може вчіпитися кождого чоловіка без огляду на вік, пол, або пору року. Головно попадають в цю недугу люде нещеплені проти віспи. Одно щеплення не завше охоронює чоловіка на ціле життя, але хто раз перетерпів віспу, той не легко може другий раз заразитися. Час до часу віспа пануе епідемічно, але періоди епідемії є одні сильніші, другі слабші.

Зараза віспи атакує в першу чергу оболонки носа, горла й віддихових проводів. А заразитись можна, або через саму особу недужого, чи навіть через його трупа, або через предмети й блювоти недужого; через треті особи, що були в звязку з недужим на віспу, або врешті через повітря. Досить є здоровому чоловікові ввійти до хати, де лежить хорий на віспу, а вже може заразитись. Але найбільше заразливою є луска з прищиків недужих на віспу людей, коли вона висхне, а її частини вітром переносяться на людей і на річи.

Заразливість віспи триває так довго, доки луска з міхурчиків віспи цілком не облупиться, та доки хорий не виздоровіе.

Роди віспи.—Є три важніші роди, або відміни віспи, а саме:

1. Віспа звичайна (легка й тяжка);
2. Віспа чорна;
3. Віспа другорядна, або наворотна.

Про ті три роди віспи хочу дещо сказати.

1.—ВІСПА ЗВИЧАЙНА

(Variola vera)

Це тяжка недуга й довготревала. Перших 9 до 12, а навіть до 15 днів від хвилі зараження, вона є утаєна в чоловіці, не виявляючись на зверх ніякими надзвичайними знаками. Чоловік почувається тільки трохи утомлений, неначе закатарений і тільки час до часу відчуває легкий біль голови. Але відтак нагло хватають його сильні дрощі, а дітей конвульсії; горячка відразу підноситься до 103 Фаренгайта, голова сильно болить, а таксамо крижі й інші части тіла; тіло неначе розпікається, живчик прискорений, язик стається рапавий, горло болить, апетиту до їди нема, безсонність, запір, а з уст чути смердячу воню,—словом, велике ослаблення й болі.

Звичайно вже на другий, або третий день при такім нападі виступають по тілі чоловіка малі, червоні пятна, неначе висипка, котра до двох, а часом до пятьох днів заникає, а на її місце показується правдива віспа в виді густо засіяних прищиків, розсіяних по тілі осібно від себе, в першу чергу на чолі, на тварі й на раменах рук в околицях суглобів та на долонях, а відтак і на інших частях тіла, на кадовбі, на ногах, а навіть на підошвах. Пятого дня ті прищики неначе ростуть на дріжджах, бо підносяться понад шкіру, творять собою міхурчики, наповнюються сирватковатим плином; а семого й восьмого дня грубіють, завершуються та покриваються лускою, а довко-

ла них творяться заглибини, або рівчики. При тім горячка в недужого спадає, але це ще не знак, що недужий поборює недугу, бо зараз на другий тиждень недужий знову попадає в високу горячку. Ціла шкіра недужого зачинає страшенно свербіти й боліти, особливо лице. Повіки очей напухають й зачиняються, горло висихає, спрага невиносима, час до часу недужий попадає в нестяму.

Коли 10. дня міхурчики зачинають пукати й гноїтися. Вони біліють, а потім жовкнуть, виділюють з себе матерію й скоро зачинають висихати насамперед в лиці, а відтак на інших членах тіла. Притім довкола міхурчиків твориться червона пухлина; ціла поверхня шкіри через те пухне й хорий терпить невиносимі муки, особливо на лиці, в устах, в горлі, а навіть в очах, де тільки ті міхурки загніздилися.

Це є критичний стан недуги. По восьмім дні недуга зачинає прибирати тифовий характер. Хорий попадає в безпамять і гине дванацятого або чотирнацятого дня на удар серця.

В інших випадках, коли чоловік є більш відпорний на недугу, виздоровіння приходить коло десятого дня. Міхурчики, випустивши з себе матерію, зачинають скоро висихати, найперше на лиці, а відтак на інших членах тіла. Горячка спадає. Хорий почувається краще. Коло 14-го дня луска з висохлих міхурчиків зачинає відпадати й цей стан триває третий і четвертий тиждень. Відтак чоловік приходить до здоровля, лиш на місцях, де міхурчики злущилися, лишаються круглі заглибини в шкірі так, що чоловік на ціле своє життя лишається—як то кажуть—"дзюбатий" від віспи, а таких заглибин нераз є тисячі по цілім тілі.

2.—ТЯЖКА ВІСПА

(Confluent Form)

Тяжка форма віспи наступає звичайно, коли прищики й міхурчики віспи не є розкинені осібно по тілі, але коли вони зливаються одні з другими. Це показується вже четвертого дня недуги, або й раніше. Цей рід віспи має менше-більше такий самий перебіг як звичайна віспа, але шкіра недужого ще більше напухає. Восьмого дня недуги тіло покривається полученими з собою боляками, котрі захоплюють також уста, гортанку, ніс і т.д., і дуже смердять. Горячка тіла висока, живчик скорий, спрага; недужий попадає в крайну безсильність і маячить в горячці. Відтак боляки зачинають пукати й гноїтися, а в третім і четвертім тижні недуги зачинають заструплюватись і луска з них не так легко відпадає. Боляки на долонях, підошвах ніг та на нігтях не пукають самі; їх треба протинати. Боляків найбільше на лиці, на ногах і на руках. Недужий не може отворити очей і чим більше таких боляків на лиці, тим більша існує небезпека смерти. Смерть наступає звичайно з причини крайного знеможення, так як при тифі, і з недомагання серця між 10-им і 12-им днем недуги. В лекших випадках наступає виздоровіння, але треба дбати про те, щоб при тім не попасти в запалення легенів, бо тоді звичайно смерть майже певна.

3.—ЧОРНА ВІСПА

(Purpura variolosa)

Чорна віспа—це страшна смертельна недуга, котра чіпається звичайно здорових, дорослих мужчин, а рідко коли дітей, або осіб щеплених проти віспи.

Прояви цеї недуги спочатку є такі, як при звичайній віспі, тільки завше сильніші. Висипка по цілім тілі виступає вже на другий, третий, а найдальше на

четвертий день в дуже густій скількости; лице напухає; ціла шкіра стається багряно-темна й кровавиться. Наступає цілковита втрата сил і омління, хоч недужий може мати свідомість до самої смерти. Ціла недуга триває всього 3 до 5, а найдовше 6 днів, а потім смерть. Ніякого поратунку нема.

Інший рід чорної віспи витворюється з віспи звичайної, коли зайдуть комплікації, приміром запалення, або коли боляки віспи перейдуть в ґанґрину. В тих випадках звичайна віспа нераз ще довше триває; боляки на тілі чорніють. Від такої комплікації недуги чоловік дуже рідко коли може виходитись.

4.—ВІСПА ДРУГОРЯДНА, АБО НАВОРОТНА

(Varioloid)

Віспа наворотна—це така віспа, на котру занепадають люди, що вже колись були щеплені проти віспи. Початкові прояви такої віспи є так само наглі й так само строгі, як і в інших людей, нещеплених від віспи. Показується висипка по тілі, прищі; горячка підноситься, але прояви недуги скоро уступають і чоловік приходить до здоровля. Але коли від часу щеплення минуло більше як пять літ, то й така віспа може часом скінчитися смертю.

Крім вище описаних родів віспи є ще й інші лекші, що спочатку видаються дуже острими, але при них скількість прищів і міхурчиків по тілі є звичайно невелика й чоловік скоро поборює недугу.

Комплікації.—При недузі віспи можуть наступити всякі комплікації, небезпечні для життя, приміром запалення дишних проводів, втрата притомности й летарґ; конвульсії у дітей; запалення горла, запалення легенів, запалення шкіри і т.п. А коли чоловік і видужає, то наслідки віспи є дуже немилі. Шкіра подзьобана ямками; часом лишаються на тілі погані

боляки; часом умові сили чоловіка падають по недузі; часом знову чоловік попадає в другорядну, або наворотну вістпу і т.п.

Лікування віспи.—Недужих на віспу треба безумовно відокремлювати в осібних шпиталях. Спеціяльного лікарства на віспу нема. Тому лікується тільки самі прояви недуги відповідно до їх якости. Чиста постіль, здорове повітря, багато плинів до пиття, особливо молока; часті купелі; полокання носа й горла. На сильні болі—опій. На ригання—ссати лід. Волосся на голові коротко обстригти. Лице спочатку недуги накривати холодним рядном, змоченим у зимній воді або в 2-процентовім карболевім розчині Коли боляки зачинають покриватись лускою, то шкіру тіла треба удержувати вогкою,а на лице натягнути маску, насмаровану мастю з пшеничної муки, міґдалової оливи і т.зв. сірої масти й ту маску щодня змінняти. Тіло смарувати ґліцериною, або васеліною. Добре є, щоб недужий без перерви мав теплу купіль. Очі вимивати бораксовим плином, а повіки васеліною. Коли боляки лущаться, то недужий повинен часто купатися в теплій воді, навіть у стадії виздоровіння. Лікарська поміч у кождім випадку віспи є нелиш пожадана. але й необхідна.

Охорона перед віспою.—Найуспішнішою охороною перед віспою є щепянка.

Недуга віспи була відома від непамятних часів на далекім Сході, особливо в Індії, і занеслася до Европи правдоподібно в VI. столітті по Христі. В старинних часах на Сході людям була відома щепянка проти віспи, але її видобувано з самих гниючих боляків недужого на віспу чоловіка й тому така щепянка часом була дуже небезпечна для здорового чоловіка й кінчилася смертю. В Анґлії було заведено таку щепянку в р. 1717. Від тоді смертельність на віспу

підупала, однак щеплені особи заражували других і тому в р. 1840 того роду щеплення в Анґлії заборонено.

Аж в р. 1774 англійський фармер Джесті защепив сироватку т.зв. коровячої віспи в тіло своєї жінки і тим способом він перший дав почин новій методі щеплення. Коровяча віспа—се дуже заразлива недуга, котра захоплює вімя й дійки коров, а заразки, або їдь тої віспи, защеплені в чоловіка, хоронять його перед звичайною віспою. Коло 1774 р. Дженер зачав примінювати методу охоронного щеплення при помочі т.зв. коровячої віспи. Та метода охорони поволі поширилась по цілому світі, хоч було багато її противників. Але досвід показав, що одноразове щеплення не на завше хоронить від зарази й тому менше-більше від р. 1820 до 1930 зачали люди вживати щепянки по кілька разів в певних періодах часу, щоб запевнити собі відпорність проти віспи. Щеплення треба повторяти. Перше щеплення між 4 і 6 місяцями, друге в 9-ім році, третє в 21-ім році життя й завше тоді, коли чоловік був виставлений на заразу віспи. Повне щеплення є слідне тоді, коли видно 4 знаки від першого щеплення на тілі, а також знаки всіх слідуючих щеплень.

Відпорність щепленої особи проти віспи залежить від скількости щеплень. Коли перше щеплення переведено як слід, а також друге, то чоловік певно є охоронений від віспи, а хоч захорує, то ніколи на неї не вмирає. По добрім щепленню і перещепленню чоловік є забезпечений від недуги на яких 10 до 15 літ.

5.—ВІТРОВА ВІСПА

(Varicella, Chicken Pox)

Це остра заразлива недуга, якої заразок, або паразит є досі незвісний, а яка знаменується червоною

висипкою по тілі, що через якийсь час періодично повторяється, але мало коли спричинює поважні наслідки для здоровля.

На вітрову віспу занепадають головно діти нижче 10 літ віку, але й старші особи можуть занепасти, коли не мали її замолоду. Однак ця недуга зовсім відмінна від звичайної віспи.

Вітровою віспою дуже легко можна заразитись через безпосередний, або посередний звязок з особою хорою на цю недугу, або навіть через повітря. До крови не можна її защепити. Звичайно один атак вітрової віспи хоронить чоловіка перед другим зараженням нею. Заразливість триває так довго, доки висипка не злущиться, що бере коло місяця часу.

Прояви недуги.—Вітрова віспа показується від 13 до 17 днів по зараженню. Заражені нею діти стаються неспокійні, мають меншу, або більшу горячку, жалуються на біль голови; брак у них апетиту. Старші особи дістають сильнішу горячку, дрощі, болі в крижах, звичайно слабі; висипку на тілі, і часом ригають.

Висипка вітрової віспи появляється вже першого, або другого дня, і то найперше на плечах, або на грудях; рідко коли на чолі, або на руках і ногах. Рівночасно і в устах появляється кілька віспових прищиків. Коли висипка виступить у повній силі, то вона головно захоплює плечі й груди та череп голови; часом показується декілька болячків на долонях і на підошвах ніг; часом навіть на язиці та на вухах.

Висипка є червоної краски. На протягу кількох годин вона перемінюється в прищики, наповнені білим плином. Ті прищики є завбільшки головки сірника. Вони вже по 48 годинах гнояться, а відтак засихають і лущаться, але знову—до трьох разів—нові виступають у слідуючих днях.

Перебіг недуги залежить від скількости тих прищиків і міхурців. Вони дуже сверблять і справляють безсонність. Горячка тіла підноситься до 101 Фаренгайта, часом навіть до 103 Фаренгайта, але рідко коли триває довше як 3 або 4 дни. Відтак нагло спадає, але в другім тижні може знову піднестися. Ціла недуга триває всього 7 до 12 днів. По злущенню прищики не лишають за собою ніяких слідів на шкірі.

Лікування відбувається відповідно до проявів, бо спеціяльного лікарства проти цеї недуги нема. На сверблячку натирати шкіру губкою,замоченою в теплім бораксовім плині, або посипати відповідним порошком по вказівкам лікаря. Шкіру не дразнити та не шкробати, бо це може викликати поважні комплікації, запалення, а часом навіть ґанґрину і смерть. Теплі купелі прискорюють лущення боляків. Взагалі при лікуванню треба заховувати як найбільшу чистоту.

6.—ШКАРЛЯТИНА

(Scarlatina, Scarlet Fever)

Шкарлятина—це дуже заразлива недуга, що захоплює звичайно дітей у віці від 5 до 10 літ, але часто й молодь від 20—25 літ. Шкарлятина панує, або як звичайна недуга, або як епідемія, всюди в умірнім підсонню, особливо в літі й осени, а відтак під весну.

Що спричинює шкарлятину— досі не відомо, але зараза її переноситься дуже легко і скоро навіть на велику віддаль. А заразитись можна нею, або через безпосередній звязок з хорим, або через його річи і одіння ,або через треті особи, що приставали з хорим. Особливо заразливою є зоя з горла, носа або уха особи, хорої на цю недугу, а також її шкіра в часі висипки. Здається, що заразливою є навіть луска з висипки.

Прояви недуги.—Перебіг шкарлятини відбувається в трьох стадіях або періодах, а саме вибух зарази, висипка й лущення шкіри.

Перші прояви недуги, або радше вибух зарази є наглий. Дитина дістає дрощі, біль голови, біль горла, особливо при поликанню страви; ригає дуже часто; горячка підноситься високо, 103 до 104 Фаренгайта; живчик дуже скорий; шкіра висихає; язик біліє; лице паленіє,—словом: загальне ослаблення, а притім запір.

По тім, на протягу від 24 до 36 годин по тих перших проявах показується висипка, найперше на шиї, лоза вухами й на горішній части грудей, а в кілька годин пізніше вже й ціле тіло дитини покривається висипкою від ніг до голови, але—що правда—на лиці, на долонях та на стопах висипка має червону краску й є одностайна, а не розкинена так, як при віспі. Часом така висипка виступає аж по 3 або 4 днях недуги. При тім усім на протягу 2 або 3 днів прояви недуги кріпшають, горло більше напухає і болить, горячка ще вище підноситься, живчик ще скоріше бє, голова болить, апетиту нема, шкіра пече; дитина маячіє. Аж нараз нагло висипка зникає, прояви недуги лагідніють і звичайно 6, 7 або 8-го дня зачинається виздоровіння.

Коли перебіг недуги є звичайний, то й виздоровіння скоро поступає. Висипка зачинає лущитися і це триває яких 10 до 14 днів. Тоді дитина виглядає немов вже цілком здорова, весела й домагається їсти. Але лущення висипки може тривати й довше, часом і до 4, або й більше тижнів; і якраз в часі лущення висипки треба на хорого дуже вважати, щоб не попався в тяжкі комплікації, або помотання недуг в наслідок шкарлятини. Аж по цілковитім злущенню шкіри

захопленої висипкою, можна хорого вважати виліку-ваним.

Комплікації.—Шкарлятина є особливо небезпечна для здоровля і життя чоловіка з причини компліка-цій, або помотань ріжних недуг, які вона може за со-бою потягнути. Нема майже ні одного важнішого орґану людського тіла, який би не був виставлений на прикрі недуги якраз з приводу шкарлятини.

Найнебезпечнішою є т.зв. ґальопуюча, або блиска-вична шкарлятина. Вона нападає дитину нагло без попередної якоїнебудь хоробливої остороги. Дити-на наче горить в горячці, риґає, маячіє, попадає в безпамять і найдальше до двох днів мусить згинути на удар серця.

Часто із шкарлятиною іде в парі дифтерія. Тоді на т.зв. мікдалках в горлі дитини, на язичку і піднебін-ню можна бачити сіро-жовті пятна, які скоро шир-шають, дитина сильно горячкує, а коли такі пятна за-хоплять ціле горло, а навіть ніс, то дитина може вмер-ти на закаження крови. Часто з дифтерією іде впарі запалення железів під щоками, по одній, або по обох сторонах. Желези напухають, ропніють і творять болячки, які треба завчасу протинати, щоб гній не зайшов десь аж під груди, бо тоді й операція тяжка. Часом такий боляк твердне і може дитину задушити, або викликати затроєння крови; або знову ропа мо-же дістатися до нутра уха та витворити глухоту на ціле життя; а коли дійде до мозку, то смерть певна від запалення мозку (менінґітіс). Іншим знову ра-зом через шкарлятину твориться запалення кирок. Це буває звичайно в часі лущення шкіри. Тоді дитина занепадає на мочові корчі (т.зв. "мочниця"); вона блідне, сумує, тратить апетит, мочить мало, риґає, а лице запухає і так серед судорогів, коли нема лікар-ської помочі, дитина гине.

Коли в часі шкарлятини недужий застудиться, то легко може попасти в т.зв. "артретизм," або шкарлятинний ревматизм, що захоплює в першу чергу суглоби. Це дотикає звичайно старшу молодь, коли хоріє на шкарлятину. Суглоби опухають і сильно болять.

Внаслідок шкарлятини можуть витворитися й інші недуги, часом дуже тяжкі, як приміром запалення легенів, олегочної, кишок, серця, мозку, очей; а навіть можуть появитися сухоти, або чахотка.

Дуже небезпечною є комплікація шкарлятини, коли вона прибере форму анґіни, що знаменується болячками і згрубіннями, або некрозою. Вона тоді відразу прибирає дуже острий вид. Т. зв. мікдалки в горлі та язик недужого дуже напухають і виділяють гній. Боляки поширюються скоро і кидаються навіть на желези і на легені. Язик може пухнути. Наступає остре запалення горла, запалення легенів; горячка підноситься від 104 до 106 Фаренгайта; недужий скоро худне, паде на силах і вмирає звичайно на удар серця в другім, або в третім тижні недуги. В лекших випадках виздоровіння приходить дуже поволи. Така недуга лишає по собі погані знаки, особливо коло уст, що нагадує неначе сифіліс.

Лікування шкарлятини.—Шкарлятина є того роду недугою, що вимагає дуже пильного, постійного й обережного лікування лікарем, бо годі наперед передбачити, які комплікації вона може викликати за собою.

Але побіч лікарської опіки треба взагалі удержувати як найдокладнішу гіґієну. Хорого треба цілком відокремити від здорових людей, а доглядачі хорого повинні дезинфекціонувати (стерилізувати) свої руки. В кімнаті, де лежить хорий, не повинно бути ніяких килимів на підлозі; температура кімнати по-

винна бути рівномірна, не понад 60 Фаренгайта; повітря сухе, свіже; одіння хорого легке. На горячку холодні оклади на голову і змивання тіла водою з оцтом. Їжа хорого повинна бути легка: молоко, яєшниця і т.п. А коли горячка спаде, можна давати хорому їсти хліб з маслом, молочні страви, овочі, а по тижнях вже й варену рибу й інші поживні страви. До пиття в часі недуги давати переварену воду, лімонаду, або содову воду й т.п. Недужий повинен постійно лежати в ліжку, хіба, що через більше як тиждень не було в нього горячки; тоді може й сидіти. А зрештою аж по трох тижнях від початку недуги вільно йому встати з постелі, а пізніше й на двір виходити, але зберігатися від простуди. Зрештою недугу лікує лікар відповідно до її проявів. Шкарлятина є найбільш небезпечна тоді, коли вона получена з дифтерією, або коли появляться ріжні боляки в горлі. В тих випадках тільки лікар може успішно лікувати недугу, подібно як і інші комплікації, приміром запалення легенів, шкарлятинний ревматизм, недомагання серця і т.п.

По виздоровінню недужого треба перевести докладну дезинфекцію всіх річей і предметів, що мали якийнебудь звязок з недужим. Кімнату, де лежав хорий, треба докладно вичистити і викадити сіркою або формаліною; меблі і підлогу добре вимити карболевою водою. Постіль і одіння недужого також добре виварити.

В найновіших часах при лікуванню шкарлятини защеплюють хорому відповідну сироватку, подібно як проти дифтерії. Лік цей, хоч ще новий, показався досить успішним та скорочує цілий перебіг недуги. Дуже добре ділає також Солфаніламід.

7.—КІР (ОДРА)

(Morbilli—Measles)

Кір, або одра є дуже заразлива недуга, якої причина, а радше паразит, є невідома, а яка знаменується горячкою і висипкою по шкірі та катаром горішної части віддихових проводів.

Кір може бути, або повседевною, себто звичайною, або епідемічною недугою й панує звичайно в грудні й червні. Хоріють на кір звичайно діти, але й старші можуть занепасти на цю недугу, коли замолоду на неї не хоріли. Хто раз на кір нездужав, той майже ніколи другий раз на кір не занепадає.

Заразитись можна кором через якийнебудь звязок з особою недужою на кір, а можливо також через її одіння та через треті особи, що були з звязку з хорим. Ніколи через молоко, або воду. Особливо заразливий є кір через катар, що на самім початку атакує ніс, горло та дишницю хорої особи і очевидно в часі висипки аж до часу її цілковитого зникнення.

Прояви недуги.—Кір загніжджується в чоловіці на протягу 9—14 днів від хвилі зараження, але часом аж до 3 тижнів.

Перший період недуги проявляється острим катаром носа. Дитина зачинає хлипати, кашляти, непокоїтись. Очі і повіки червоніють, горячка підноситься звичайно до 102 Фаренгайта. Голос у дитини храпливий; вона хоче пити багато води.

Другого, або третого дня лице дитини запухає; вона дістає остру хрипку і зачинають показуватися на яснах т.зв. пятна Коплика, себто малесенькі білі прищики, окружені червоною обвідкою. Їх може бути багато, але вони скоро зникають.

Четвертого, або пятого дня недуги зачинає показуватися висипка по тілі, подібна до висипки при шкарлятині. Найперше на лиці, на чолі та поза ву-

хами, а за кілька годин вже й по цілім тілі висипаються маленькі червоні пятна так, неначеби від вкушення мухою, які під натиском пальців зникають. При тім катар не уступає, але триває далі до пятого, або й до шестого дня. Дитина в тім періоді стається більше хорою, горячка значно підноситься, кашель стається сильнійший; живчик і віддих прискорені; неспокій у дитини великий, безсонність, а часом навіть маячіння в горячці.

Такий стан недуги триває три або чотири дні, а часом навіть шість. Відтак висипка зачинає уступати. Горячка спадає і дитина нагло зачинає веселішати та домагатися їжі. Сама висипка блідніє і пятого або шестого дня щезає цілком; лусочки з висипки відпадають і шкіра дитини стається нормальною. Дитина скоро приходить до здоровля і звичайно до 10 днів вона вже не має ніяких слідів недуги, за винятком кашлю, що найдовше їй докучає.

Очевидно, кір може бути сильніший, або слабший. Слабший кір триває всього 5 днів тай при тім навіть катару дитина не має.

Але хоч кір сам собою не є смертельною недугою, то всеж таки він може викликати інші небезпечні недуги, а найважнішою такою недугою, полученою з кіром, є запалення віддихових проводів, запалення горла, а часом навіть запалення легенів, і ті недуги дуже легко можуть спричинити смерть дитини.

Часом у сполученню з кіром можуть витворитися в горлі погані боляки, ангіна і т.п. Часом недужу на кір дитину мучать конвульсії; часом може наступити навіть запалення серця й інші подібні слабости, що звичайно кінчаться смертю. Але найнебезпечнішою комплікацією кору може бути туберкульоза, або сухоти легенів, а також хронічне запалення віддихових рурок.

Лікування кору полягає на тім, щоби взагалі охоронитись від зарази. Недужий на кір повинен лежати в чистій, здоровим повітрям перевітрюваній кімнаті, якої теплота повинна бути 63 Фаренгайта. Накриття на постелі повинен мати легке. Купатися не повинен аж доки кір не уступить. Вікна в хаті повинні бути притемнені, зглядно заслонені, щоб світло не разило очей хорого. Пожива хорого повинна бути легка: юшка, молоко, клеїк, кава, чай, содова вода і т.п. Треба дуже вважати на те, щоб недужий не простудився. Тому він повинен лежати в ліжку щонайменше тиждень, доки горячка цілком не спаде. На двір виходити може аж по двох тижнях. Для скріплення здоровля в часі виздоровіння повиннося дбати про добре відживлювання.

Саму недугу кору і його комплікацій лікується після проявів; одначе дуже часто треба лікарської помочі, бо тільки лікар може успішно запобігти ріжним поганим наслідкам недуги і її комплікаціям.

Щоб охоронитися від кору, треба здалека держатися від особи хорої на кір, бо ця недуга—як сказано —є дуже заразлива. Відосібнення, або кварантана хорого повинна тривати бодай три тижні. Найбільше зараливим є кір в часі катару недужого і в часі висипки. У всякім разі добре є удержувати як найбільшу гігієну і дезинфекцію в часі недуги, щоби слабість не перенеслася на здорових людей.

В найновіших часах, подібно як при інших недугах, практикується защеплювання відповідної сироватки, котра улекшує лікування кору, а навіть хоронить від зараження на деякий час.

8.—НІМЕЦЬКИЙ КІР

(Rubella)

Це є спеціяльна, але легка зараза, що проявляється

рожевою висипкою на тілі й опухненням железів в карку та іншими легкими недомаганнями організму. Заразитись можна нею через якийнебудь звязок з хорим на цей рід кору. Заразливість триває досить довго, бо сім днів навіть по уступленню горячки.

Прояви недуги.—Недуга показується в 14 до 21 днів по зараженню. А зачинається вона болем голови, легкою недиспозиціею, горячкою, дрощами. Сейчас, а найпізніше другого дня недуги показується висипка на лиці, на грудях, на череві й на раменах, а вкінці й на ногах. Є це рожеві пятна, що на кадовбі тіла скоро зливаються з собою і майже нічим не ріжняться від пятен шкарлятини. Ті пятна зникають на протягу одного, або двох днів, лишаючи по собі тільки легоньку закраску. Рідко коли гнояться. Притім—як сказано—желези шиї напухають, а в устах червоно і сухо. Теплота тіла нормальна; рідко коли підноситься до 104 Фаренгайта.

Ця недуга не викликує поважних комплікацій і не потягає за собою багато випадків смерти, тому й не потребує спеціяльного лікування.

9.—СВИНКА

(Mumps)

Свинка ("мумпс")—це остра недуга, що проявляється запухненням слинних железів (слинівок), особливо під вухами. На цю недугу зчаста занепадають діти від 5 до 15 літ віку; але й старші можуть заразитись. Часом ця недуга панує епідемічно, особливо зимою та під весну, передусім по містах та більших оселях, захоплюючи собою велику кількість населення.

Паразит, що спричинює цю недугу, ще невідомий. Заразитись можна через безпосередний, або й посередний звязок з хорим, через його одіння і т.п.

Прояви недуги.—Утаєний, або закритий стан недуги свинки ("мумпс") в голові і триває 12-20 днів від хвилі зараження. Та коли по тім часі покажеться, що у дитини запухли желези під вухами, то це певний знак початку недуги. Самі діти дуже рідко коли жалуються в тім випадку, що вони хорі, хоч горячка у них підноситься часом до 100 і 101 Фаренгайта. Але желези під вухами дітей напухають, найперше під одним, а відтак і під другим вухом, і то так, що аж вуха догори трохи підносяться. Вони побільшуються, а пухлина захоплює цілу шию і дитина видом своєї голови нагадує неначе справді свинку. Тоді діти нарікають на біль при отворюванню уст, бо недуга переноситься дальше і зчасом захоплює також желези під щоками. Шкіра пухлини є дуже ніжна, або делікатна і часом прибирає червону краску. У 30 до 40 осіб на 100 хорих ця недуга—особливо у дорослих осіб—може перенестися з підушних та підщокових железів аж на мошна,котрі в тім випадку також опухають; а у жінок на яєчники. Тоді такі хорі сильно горячкують і відчувають болі в мошнах (мошнових ядрах), а жінки в матиці (яєчниках). Недуга свинки триває всього 3 до 4 дні. По тім від 7 до 10 днів пухлина сходить і недуга проминає.

Але небезпечні для здоровля можуть бути комплікації цеї недуги, хоч—що правда—вони не часто трапляються. І так може наступити запалення мозку (менінгітіс) з утратою притомности, високою горячкою і т.п., а вкінці й смерть. Також може недужий на свинку попасти в запалення т.зв. черевослинниці ("панкреатітіс"), що спричинює величезні болі в череві, хоч рідко коли кінчиться смертю. Часом знову опухлі желези під вухами й щоками можуть—як то кажуть—завмерти і залишитися такими раз на завши в виді боляків та наростів. Часом недуга може

захопити груди у жінки; часом спричинити глухоту на ціле життя, а деколи може викликати підшкірні запалення нервової сітки.

Лікування.—Коли недуга не є дуже поважною, то й лікування її не є дуже вибагливе. Спочивати в ліжку бодай 10 днів. Уважати треба, щоб прочищувати жолудок та кишки так, щоби бодай раз на день докладно віддати кал. При тому дієту заховувати легеньку; споживати головно плинні страви та пити багато води. На напухлі желези добре є давати холодні, а часом і теплі оклади. В тяжких випадках, коли недуга острійша, або коли заходять комплікації, найкраще є порадитись лікаря.

10.—ЖОВТА ФЕБРА

(Yellow Fever)

Це заразлива недуга, яку викликує невідомий досі паразит, або бациль, перенесений у крок чоловіка через уколення комаром, званим "Стегомия Фасція"; а головними знаменами цеї недуги є жовтачка, біла моч, висока горячка, ригання і повільний живчик. Люди білої раси скоріше занепадають на цю недугу як приміром чорні. Один напад жовтої фебри хоронить чоловіка від нового зараження. Ця недуга звичайно панує як епідемія в літі; в зимі її нема.

Цікавим знаменем цеї недуги є факт, що вона не переноситься на людей звичайним способом зараження, як приміром через спльовини хорого, воміти, або риговини, ані через одіж заражених, лише через уколення сисальцем комаря, що попередно ссав кров недужого на ту фебру чоловіка. Заражений феброю комар може заразити чоловіка доперва по 12-ти днях від хвилі, коли ссав кров недужої на фебру людини.

Коли такий комар вколе здорового чоловіка, то

недуга є ще два по пятьох днів утаєна в чоловіці, аж відтак нагло вибухає.

Жовта фебра панує як звичайна слабість, або як епідемія головно на східнім побережу Америки, над океаном, почавши від околиць Ню Йорку аж до Ріо де Жанейро, а також в західній Африці. Поодинокі випадки цеї недуги приключувалися також в Европі, очевидно завезені туди з Америки, або з Африки.

Прояви недуги.—Недуга нападає чоловіка нагло в третім, або четвертім дні по зараженню. Звичайно вранці дістає недужий сильні дрощі, біль голови в околиці чола, болі в крижах і горячку, а шкіра стається сухою. Це початкові прояви недуги.

Відтак на протягу одного до трьох днів недужий постійно горячкує; теплота тіла підноситься до 100, а навіть до 106 Фаренгайта. Лице його паленіє, очі червоніють, живчик стається повільний; моч біла і мало її виходить; недужий ригає спочатку як звичайно, а відтак з кровю; має запір; болі голови і майже цілого тіла, особливо рук та ніг.

Потім нагло наступає зміна гейби на ліпше. Горячка майже цілком уступає, болі в членах тіла зменшуються, але живчик ударяє ще повільніше. І тоді видоровіння, або смерть залежить від сили недуги. В легких випадках може зачатися поворот до здоровля, але в деяких інших може наступити повне заперття мочі і т.зв. "чорні воміти" і за тим безумовно смерть. Однак частіше трапляється, що цей острий стан недуги переходить в т.зв. критичний період, або крізу. Діється це коло 5-го дня від часу захоріння. І така кріза може тривати тиждень і довше. Недужий знову попадає в горячку до 104 Фаренгайта; живчик бє чимраз то повільніше; недужий дістає сильну жовтачку, ригає; мочі віддає чимраз менше та й біла вона; болі в череві змагаються,—словом: не-

дужий попадає в крайне безсилля. В тім випадку, коли недуга не була дуже остра, хорий менше-більше восьмого дня від часу захоріння скоро зачинає приходити до здоровля. В тяжчих випадках слабости "чорне ригання" і жовтачка змагаються, моч перестає відходити; недужий попадає в судороги, маячіє без памяти і безпритомний гине. Скорше гинуть на ту недугу алькоголіки і слабосильні люди.

Жовта фебра по виздоровінню хорого звичайно не лишає по собі ніяких поважних наслідків, хіба часом боляки, або нестравність.

Лікування.—Недужий на жовту фебру повинен лежати в ліжку і три, або чотири дні нічого не їсти. Добре є давати хорому багато холодної содової води до пиття. На горячку купелі, так як при тифі. На ригання ссати лід і робити зимні оклади з леду на живіт. Можна хорому пити трохи доброї горівки і вина, щоб скріпити діяльність серця. Зрештою лікарська опіка є конечна, щоб управильнювати віддавання мочі у хорого.

11.—ТРОПІЧНА ГОРЯЧКА

(Dengue)

Цю недугу згадаємо тільки неначе мимоходом, бо вона панує тільки в дуже горячім, або т.зв. тропічнім чи тропікальнім підсонню. Її викликує вкушення комарів і недуга ця являється часом в формі великих епідемій. Зачинається вона нагло в три дні по зараженню дрощами, сильним болем голови, й очей та страшними болями суглобів і мускулів. Горячка недужого підноситься до 103 і 106 Фаренгайта, живчик прискорений, лице опухає, горло сухе та болить. Це початкові прояви недуги. Відтак між другим і пятим днем слабости горячка спадає, недужий потиться, болі суглобів і голови уступають і такий стан триває

два, або три дні. Але вкінці горячка знову підноситься, хоч слабша ніж на початку, і показується висипка на долонях і зверха долонь, а відтак і на інших частях тіла. Висипка має червонаву краску, неначе шкарлятина, і триває часом через дальші дні, почім згущується і недужий звичайно до 8 днів приходить до здоровля.

Ця недуга безпосередно не викликує смерти, але вона знаменується страшенними болями, особливо в колінах та в крижах, коли тільки недужий порушиться. Тому й по виздоровінню чоловік почувається духово й фізично дуже ослаблений та болі в суглобах час до часу можуть повторитися.

Лікування цеї недуги відбувається відповідно до проявів. Хініна не помагає. Добре роблять купелі; а на великі болі заживати треба морфій. Щоб охоронитись від недуги, треба вистерігатися комарів та прочищувати ріки і багна, що є розсадниками комарів.

12.—ДІТОЧИЙ ПАРАЛІЖ

(Acute Poliomyelitis)

Є це недуга спричинена закаженням мозку, та хребетного стрежіня, з характеристикою горячки, та параліжу. Недугу цю описав докладно ще в 1840 році проф. Вон Гайне.

Розповсюднена вона у всіх краях лагідного підсоння, та прокидається звичайно при кінці літа— що прибирає форму епідемії. Якраз цего року (1944) в Детроіт за послідних 3 місяці нараховано 321 випадків, з чого померло 17 дітей.

Закаження параліжу є спричинена через ще досі недосліджений т.зв. "Virus"— що дістається до мозгу звичайно через горло, та ніс. Називають її у нас Ді-

точим Параліжом (Infantile Paralysis), хотяй і старші люди зчаста на него занепадають.

Симптоми.—Час закаження рахують від 5 до 10 днів. Часом може бути й довший період. Хора дитина звичайно скаржиться на біль, та запалення горла. Горячка від 101 до 102 показується другого, або третого дня, при чім хора дитина має біль голови та карку, вомітує, та зчаста занепадає на розвільнення. Часом є конвульсії.

В лагідних випадках всьо це проминає і дитина виздоровлює. В тяжчих випадках в кількох днях цеї недуги показується параліж, найчастіше в ногах. Але параліж такий може захопити і інші части тіла, як руки, горло, лице і т.д. У випадках смерти, параліж захоплює нерви віддиху, та легенів. Смерть наступає через спараліжування, та перестання віддиху.

Лікування.—На саму недугу ще нема певного средства. Хорого лікується як звичайно на горячку, запалення горла, та біль в шиї та карку. Приписується горячі оклади, легку поживу, та втихомируючі средства. Лікування таке найліпше переводиться у шпиталі.

Коли ж вже покажеться параліж, тоді треба робити горячі оклади до спараліжованих частей тіла; масувати, та натирати мускули; хорого обертати з одного боку на другий і т.д. Це є т.зв. метода "Сестри Кени." Помагає також препарат "Prostigmine." Запобігає він парохизмам добрих мускулів, що уможливлює ліпшу координацію, та виздоровлення спараліжованих мускулів.

13.—СТЕКЛИНА, СКАЖЕНИНА

(Hydrophobia, Rabies)

Стеклина (всеклина), скаженина, або "водобоязнь" —це спеціяльна, остра, смертоносна недуга нервової

системи, яку спричинює невідомий досі бациль, або паразит, перенесений у чоловіка через слину хорого на стеклину звіряти, як приміром через укушення псом, вовком, шакалем, котом, домашньою худобою, а часом навіть конем. Але найчастіше повстає ця недуга від укушення скаженою собакою.

Стеклина була донедавна розповсюднена всюди, але найбільше в Росії та Франції; рідше в таких краях як Німеччина, або Зл. Держави Америки; а в Англії від багатьох літ не було випадків стеклини, бо там по закону пси мусять носити т.зв. каганці або намордники, щоб хоронити людей від укушення.

Прояви недуги.—Заразок стеклини по укушенню чоловіка через хоре звіря атакує тільки нерви; в крови і в мязах його нема; через здорову шкіру той заразок не переходить. Та й не всі рани, походячі від укушення стеклим звірятем, викликують стеклину. Ще залежить багато від глибини рани та від місця укушення. Найнебезпечніші є рани глибокі, кровавi, особливо, коли укушенням є скалічене лице, голова, або руки. Але й інші части тіла, затроєні укушенням, є рівнож небезпечні й можуть викликати недугу. Обраховано, що смертельність на стеклину від укушення стеклини псами виносять около 16 на 100, очевидно тоді, коли недужий не лікувався.

Стеклина не виступає відразу, тільки аж по кількох тижнях від часу укушення, звичайно до 40, або й 60 днів; а вже найскорше до 12 днів, рідко коли по трох місяцях. Спочатку рана цілком загоюється і здається, що чоловікові вже нічого не бракує. Аж нараз загоєна рана знову зачинає ятритися, докучати, а довкола неї болить тіло. Чоловік відразу попадає в задуму, хоче бути на самоті, не зносить ніякого голосу, або шелесту і дістає напади великої боязни; голос його стається храпливий; страви тяжко проликнути.

Теплота тіла підноситься і живчик трохи скоріше бє. Це перший період недуги, що триває один, або два дні.

Відтак недужий зачинає справді скаженіти й уявляє собою страшний вид. Він попадає в великий перестрах та в страшні судороги, спазми й болі, котрі найперше захоплюють гортанку і віддихові проводи, а зчасом і ціле тіло. Коли недужий хоче що їсти або пити, то гортанку захоплюють корчі, особливо тоді, коли хорому показати, або хочби тільки спімнути про воду (звідси назва: "водобоязнь"). Корчі гортанки викликують дивні звуки в хорого, нагадуючи гавкання звірини. З уст недужого точиться липка слина, якої він ніяк не може поликати. Між нападами судорогів, або корчів недужий звичайно має притомність ума, але часом може дістати напади лютости і береться кусати других. Горячка підноситься до 103 Фаренгайта; живчик скорий. Цей другий період недуги триває всього півтора до трьох днів.

Третій період триває дуже коротко—всього кілька годин. Корчі уступають, а на їх місце появляється загальний параліж, утрата притомности й смерть від удару серця.

Ціла недуга триває звичайно 4 до 5 днів.

Охорона перед скаженіною.—Коли скаженина зачне показуватися зовнішними проявами, то вона завше кінчиться смертю і ніякого лікарства на неї нема. Тому треба дбати про те, щоб не допустити до перших проявів недуги. Рану, що повстала через укушення, треба добре отворити, щоб кров з неї обильно стекла; відтак докладно її вимити, висушити й прямо випалити сірчаним, або іншим квасом та старанно обложити т.зв. ґазою і ватою і обвязати. Найкраще зробить се лікар, коли скоро можна його дістати. Чим скоріше випалиться і відповідно заосмо-

триться рану, тим менша небезпека закаження організму. Добре є сейчас по вкушенню перевязати руку чи ногу повище місця укушення, щоб не допустити їди з рани до нервів. В кождім випадку укушення скаженою звіриною треба чимскорше удатися на лікування до спеціяльного закладу, де укушеному на протягу кількох тижнів запускається в тіло відповідну сироватку, що хоронить від появи скаженини. Ту сировицю відкрив славний французький лікар Пастер. Видобувають її з кріликів, заражених скаженою. Колиб трапилося, що по такім лікуванню скажений пес знову вкусить чоловіка, то треба й другий раз таксамо відбути курацію.

Але найважніша охорона від скаженини є очевидно вистерігання від псів, держати їх на припоні, або закладати на них намордники, так як це обовязково роблять в Англії, а також і в деяких інших державах.

Скаженого пса досить легко розпізнати. Він напереміну то розярений, то шукає самоти. Дивно скавулить, гавкає неприродно, не може їсти; а відтак на все нападає, що попадеться йому в дорогу; біжить просто, часом на велику віддаль, але вкінці гине на протягу 4 або 5 днів.

В Злучених Державах Америки лікування недужих на скаженину переводить Департамент Здоровля, що існує в кождім більшім місточку, чи місті. Ітому вразі випадку укушення скаженою звіриною треба зараз туди удатися для переведення щеплення.

14.—РЕВМАТИЗМ ОСТРИЙ

(Rheumatic Fever)

Є ріжні роди ревматизму, з котрих найважнішими є т.зв. ревматизм острий, ревматизм костей і ревматизм мязів. Тут опишу найперше по порядку ревматизм острий, або т.зв. запалення суглобів. Інші роди

ревматизму згадаємо пізніше при описі хоріб костей, серця мязів і т.п.

Ревматизм острий, або запалення суглобів—це остра зараза, походяча з невідомого досі паразита, а спричинена звичайно перестудою й відзначається загальним запаленням суглобів та частим запаленням середущих комірок серця, що часом спричинює рани в серці і хронічну хибу, або ваду серця. Цю недугу інакше перебувають дорослі особи, а трохи інакше діти. Тому при описі недуги зверну увагу й на ту обставину.

Ревматизм острий є загально звісною недугою, особливо в уміркованім кліматі, або підсонню; панує вона найбільше на островах Великої Британії, як приміром в Лондоні, але й на континенті Европи та в Америці вона є доволі поширена в деяких порах року, в осені, в зимі та під весну. Занепадають на неї особи між 15 і 35-им роком життя, а так діти вище 5-го року життя. Ця недуга—здається—може бути також одідичена по родичах, особливо у дітей.

Причинами, що роблять чоловіка наклінним до острого ревматизму, є приміром збільшення т.зв. мікдалків в горлі, перестуда, вогка погода, часта зміна температури, перемучення і т.п. Коли чоловік раз мав ревматизм острий, то він тим лекше може знову в нього попасти.

Прояви недуги.—Чоловік, що має захоріти на ревматизм острий, звичайно нарікає спочатку на біль в горлі, але той біль через кілька днів уступає і недужий знову повертає до здоровля на протяг одного, або навіть двох тижнів. Часом відчуває глухий біль в суглобах з легким ослабленням цілого тіла, але й це проминає по кількох днях. Нараз, коли чоловікові здається; що вже цілком здоров, нападає на нього якийсь холод (без крочів) і до 24 годин недуга вже є

в повнім розвою. Суглоби костей напухають і болять; лице паленіє; шкіра сильно потиться, видаючи з себе якусь гризучу воню, а навіть коли потів нема, то шкіра завше вогка; горло болить: горячка висока, доходить до 101—103 Фаренгайта; живчик слабонький і дуже скорий, бє 100 до 120 разів на мінуту; язик храпатий і вогкий; запір; спрага велика; через болі недужий терпить безсонність. Особливо суглоби рук, ніг, ліктів, плечей, колін, а навіть суглоби пальців і карку пухнуть і сильно болять так, що недужий не може ніяк порушуватись, лежить в ліжку неначе спараліжований серед горячки і болів. Запалення суглобів спочатку мандрує з місця на місце. Коли перестане боліти приміром в коліні, то зате напухає і болить приміром в ліктях і т.д., а меншебільше до трьох днів від початку недуги всі суглоби болять разом. В тім стані запухлі суглоби червоніють, стаються горячі і при найменшім порушенню сильно болять. Недуга кидається звичайно на серце і тому живчик недужого слабий, але скорий.

Ревматизм острий сам собою не є смертоносною недугою і тільки при дуже острім запаленню суглобів вмирає на ту недугу всього 2 до 3 особи на 100 хорих, звичайно з причини недомагання серця; але зате великий процент смертельности походить від ріжних комплікацій, які запалення суглобів потягає за собою. Звичайний перебіг недуги кінчиться виздоровінням менше-більше до 10 днів від хвилі нападу, але треба берегтися перед новим нападом недуги.

Комплікації острого ревматизму можуть мати тяжкі наслідки. Коли горячка недужого (звичайно в осіб вище 12 літ віку і в другім тижні недуги) піднесеться аж до 108 Фанренгайта, то недужий попадає в маячіння й гине на удар серця. Але це рідко буває.

Та частішими є тяжкі серцеві недомагання. Зви-

чайно 50 процент хорих на запалення суглобів попадають рівночасно в недугу запалення серцевих комірок—особливо діти—і ця недуга часом кінчиться смертю. При серцевих недугах, викликаних ревматизмом, хорий відчуває болі в лівій стороні грудей, кольки й биття серця. І коли трапиться, що через цю недугу залишаться в серці органічні зміни й боляки, або рани, то недужий навіть по виздоровінню від запалення суглобів може попасти в орґанічну хибу, або ваду серцеву раз на завше, а це є дуже небезпечна слабість.

До запалення суглобів може долучитись запалення легенів і запалення олегочної. Рівнож можуть наступити всякі нервові комплікації, як приміром втрата притомности, особливо у дітей; надзвичайно висока горячка; т.зв. танець св. Віта і т.п. Нервові комплікації недуги, хоч рідко трапляються, майже завжди кінчаться смертю. Часами острий ревматизм лишає по собі нарости на костях, звичайно в околиці ліктів і ручних суглобів. Їх можна відчути пальцями під шкірою. Це звичайно у дітей.

Ревматизм, або запалення суглобів у дітей взагалі має завше остріший характер ніж у старших осіб; також комплікації цеї недуги у дітей є частіші, як приміром танець св. Віта, запалення серця, остра недокровність, нарости на костях і т.п.

Лікування.—Острого ревматизму не можна собі ніяк легковажити. Тут лікарська поміч є безумовно потрібна, щоб недопустити до поважних комплікацій. Зрештою недужий повинен лежати в ліжку бодай 4 тижні навіть по тім, як горячка спаде. В часі недуги хорий повинен бути добре обвинений теплими килимами. Дієта повинна бути легка: молоко й молочні страви; багато води й лімонади до пиття. На болі лікар припише усмирюючі лікарства, як пр. са-

ліцил, аспірину і т.д. Також помагає уміле лікування водними купелями. Зрештою всякі комплікації й симптоми недуги лікується відповідно до проявів. По виздоровінню треба дуже берегтися від простуди, щоб наново не попасти в недугу.

В найновійших часах лікують ревматизм Солфанілямідом.

15.—КАТАР НОСА Й ВІДДИХОВИХ ПРОВОДІВ

(Acute Coryza, Common "cold")

Катар є недугою, що взагалі захопити може всякі слезисті части людського організму, як пр.: ніс, уста, жолудок, кишки, легені, мочові проводи і т.д. Але тут спеціяльно займуся звичайним катаром носа й віддихових проводів.

Катар звичайний, або інакше "катар острий," чи "нежит"— це остре запалення слезистої оболонки носа й загалом горішних частей віддихових (дишних) проводів, і походять звичайно з перестуди, або перемокнення холодним дощем. Цей рід катару є дуже розповсюднений, особливо в умірнім і холоднім підсонню. Панує він часом навіть епідемічно, звичайно в осени та під весну, і кожда особа може захоріти. Всеж таки катар частіше захоплює дітей ніж старших.

Катар носа є заразливою недугою, але та заразливість є дуже химерна, залежна від наклону особи до катару. Звичайно в часі епідемії заразливість перекидується на шкільну молодь, а також і на цілі домівства.

Прояви недуги острого катару є майже кождому звісні, бо ледви чи знайдеться яка особа, щоб колинебудь цеї недуги не мала. Спочатку чоловік, захоплений катаром, відчуває холод, або легкі дрощі; голова в нього тяжка; шкіра суха, а з носа капає сле-

зиста теч. В першій стадії катару оболонка носа внаслідок запалення червоніє від напливу крови та запухає так, що недужий не може віддихати носом. Такий стан недуги триває один до трьох днів. Відтак на протягу дальших кількох днів катар—як то кажуть —"попускає." З носа зачинає обильно витікати водниста теч. Це друга стадія. Вкінці та теч чимраз то більше густіє і при її виділюванню з носа недужий відчуває вже полекшу у віддихуванню носом. І так поволі недужий приходить до здоровля.

Часто катар на запалення носа поширюється на т. зв. міґдалки в горлі, також на дишницю, часом навіть на легені. І після того, куди катар поширився, недужий відчуває невигоду і біль в горлі, в грудях, а часом навіть в очах та устах, коли катар захопить слезисті частини тих органів тіла. Дуже часто прикметою острого катару є докучливий кашель. Теплота тіла при катарі злегка підноситься, а змисли нюху й смаку притуплюються. До катару звичайно долучується й запір. Бувають випадки, що катар перетвориться в остре запалення дишних проводів (т. зв. бронхітіс).

Лікування катару основується на облекшуванню неприємних проявів, що їх катар викликує. Самого катару відразу вилікувати нічим не можна. Але для усмирення чувства печення оболонок та болів голови і т.п. при катарі приписують лікарі всілякі медикаменти, як саме хініну, аспірину, камфору і т.п. Радять пити горячі напої, змішані з ріжними медицинами; теплі купелі, то студені то теплі оклади і т.д.

В найновіших часах вживається для охорони від частих нападів катару застриків відповідної сироватки, приладженої з виділин слезистої оболони хорої на катар особи. Від кількох літ уживають Солфа Дрогс з добрими успіхами.

16.—КАТАР ЖЕЛЕЗІВ

(Glandular fever)

Це остра, горячкова і дуже заразлива недуга, що відзначається побільшенням железів у шиї. Причина цеї недуги невідома. Вона панує часом епідемічно й захоплює головно дітей між 5 і 8 роком життя. Ця недуга своїми проявами нагадує т.зв. "свинку," або "момпс."

Катар железів нападає дитину нагло. Дитина відчуває біль, коли порушить головою й шиєю. Горячка 101 до 103 Фаренгайта. Запір дуже впертий. Міндалки в горлі злегка зачервонілі. Желези в шиї дитини напухають і болять, а при тім часом дитині докучає упертий кашель. Такий стан триває всього три, або чотири дні, але доки дитина цілком виздоровіє, то бере два або й три тижні часу. Комплікацій ця недуга майже ніколи не викликує та й діти на неї не вмирають.

Лікується її подібно як інші катаральні обяви, відповідно до характеру недуги. Головно треба дбати, щоб жолудок і кишки дитини правильно функціонували. На прочищення добре давати в тім випадку каломел.

17.—ВОЯЦЬКА, АБО ОКОПНА ФЕБРА

(Trench fever)

Цю недугу спостережено перший раз у часі останньої світової війни. Вона захоплювала величезне число вояків на східних побережах, що були в активній службі, передовсім тих, що боролися в перших рядах, але відтак недуга перекидалася часами й між резервове військо, що було позаду. Цивільних людей ця фебра не чіпалася.

А є це заразлива недуга, що її спричинює невідомий досі паразит, або бациль,який знаходиться в калі

вощей. Коли кал, заражений цею феброю, дістається до крови чоловіка через якунебудь ранку, або задрапання шкіри, то він затроює цілий організм його, кров, моч, а часом і слину, і чоловік тоді хоріє на т. зв. вояцьку, або окопну фебру.

Прояви недуги.—Вояцька фебра захоплює жовніра нагло. Звичайно передтим два, або три дні жовнір почувається ніяково і трохи горячкує. Аж нараз нагло зачинає його сильно боліти голова в околиці чола та очі. Жовнір дістає завороти голови й болі в крижах та в ногах. Поти його заливають, лице паленіє, а при тім запір, дрощі, а часом і ригання. Але найважнішою признакою цеї недуги є велика делікатність, ніжність, або чутливість майже цілого тіла, особливо рук і ніг, а притім часом навіть дуже докучливі болі в литках та в стегнах. Часом проявляється якийсь рід червонавої висипки по тілі, але не завше. Горячка нерівномірна, звичайно 102 до 104 Фаренгайта.

Ця фебра триває щонайменше три до шість днів; відтак горячка спадає, але дуже часто знову повторяється за кілька днів пізніше. Таких нових нападів може бути від одного до чотирьох, заки жовнір цілком не прийде до здоровля; отож ця недуга триває часами й до 20 днів.

Вояцька горячка не є смертельною недугою і ніхто на неї не вмирає, але по ній ще довго лишається ніжність і чутливість голенів та болі в голенях. Такий жовнір, хоч і виздоровіє, стається наклінним до атаків горячки, відчуває зчаста ревматичні болі; серце його ослаблене, а часом може на завше попасти в слабосильність, а навіть в каліцтво через безнастанні болі голенів.

Лікування.—Недужий на вояцьку фебру повинен лежати в ліжку що найменше три тижні та хорони-

тись особливо від ослаблення серця. На вояцьку горячку ніякі ліки не помагають; а коли болять кости в стегнах, або голенях, то добре є заживати приміром аспірину, хоч і це мало що помагає.

18.—ТРИДНЕВНА ФЕБРА

(Phlebotomus fever, Three day fever, Sandfly fever)

Ця недуга трапляється тільки коло Середземного Моря, а заподією є її укушення мухи, що живе на пісках.

Прояви недуги.—Ця недуга триває всього три дні і зачинається до 6 днів по укушенню чоловіка піскової мухою. Чоловік нагло попадає в дрощі, сильні болі голови, ослаблення і болі цілого тіла. Горячка підноситься до 103 і 104 Фаренгайта, причім недужий часами пітніє, ригає і дістає розвільнення. Але вже по трьох днях недужий приходить до здоровля.

Тридневна фебра не викликує ніяких хоробливих комплікацій, ніякої висипки і взагалі ніяких шкідливих наслідків і недужий ніколи через неї не вмирає. Головна річ, щоб хоронитися від укушення піскової мухи, а це не так легко, бо вона менша від звичайного комаря.

"Д"—НЕДУГИ ЗАРАЗЛИВІ, Спричинені Паразитами т.зв. Скрутнями, або "Спайрокітами."

(DISEASES DUE TO SPIROCHAETES)

В цім розділі опишу кілька недуг, що їх викликують у людськім організмі малесенькі тварини, або т. зв. "скрутні"—по вченому "спірохети" (spirochaetes). До таких недуг належить у першій мірі:

1.—НАВОРОТНА ГОРЯЧКА
(Тиф наворотний)
(Relapsing fever)

Це остра горячкова недуга, подібна до звичайного гифу, спричинена якраз скрутнями, які загніжджуються в крови чоловіка; а ріжниться вона від звичайного тифу головно тим, шо нападає чоловіка кількома наворотами й тому називається "тиф наворотний." Ця недуга відома всюди в світі. В Европі називають її також "голодовим тифом," або "семидневною горячкою." Вона дуже поширена головно в Індії, а також в Африці.

Розсадниками тифу наворотного є воші, і то не через укушення, але через їх яєчка й мертві тіла вошей. Коли такі яєчка, або сухе роздушене тіло воші зіткнуться з якоюнебудь ранкою, або подрапанням шкіри чоловіка, то такий чоловік попадає в наворотний тиф, бо скрутні недуги входять в його кров і там скоро розмножуються, викликуючи недугу. "Скрутні" цеї недуги відкрив Обермаєр в р. 1873.

Прояви недуги.—Кілька днів по зараженню чоловік відчуває тільки легке ослаблення, але потому нараз попадає в дрощі, біль голови, поти, сильні болі в костях. Горячка підноситься відразу на 103 до 104 Фаренгайта: живчик вдаряє дуже скоро 110 до 180 разів на мінуту; селезінка й печінка роздуваються; недужий попадає в легку жовтачку й дістає запір, або розвільнення, звичайно кашляє; часом попадає в запалення легенів.

Між пятим і семим днем недуги наступає перелом, або т.зв. кріза. Горячка скоро спадає і недужий заливається потами. Цей період триває рівнож пять до сім днів, але якраз тоді слабосильні люди можуть не видержати недуги й вмерти. У інших людей наворотний тиф знову повертає так як за першим разом,

але прояви його є вже слабші. Діється це десь по двох тижнях недуги. І та сама недуга то захоплює недужого, то знову попускає три, чотири а навіть пять разів. Виздоровіння є дуже повільне з причини ослаблення організму.

Часом наворотний тиф прибирає дуже острий характер. В горячці недужий тратить память, маячіє, а часом—але це дуже рідко—може попасти в запалення мозку, конвульсії, або параліж. Загалом на наворотний тиф вмирає всього 2 на 100 недужих, очевидно, коли лікуються; а коли собі недугу легкова-жать, то й 20, або 30 на сто хорих мусять прощатися з життям.

Лікування наворотного тифу треба конечно поручити досвідченому лікареви, бо тільки такий лікар може по провіренню крови хорого в ляборатории розпізнати цю спеціяльну недугу. На цю недугу найліпшим лікарством, що вбиває хоробливі скрутні, є т.зв. сальварсан, котрий запускається в жили недужого, подібно як при сифілісі. Тоді недужий вже на протягу кількох годин тратить горячку і скоро приходить до здоровля; а коли недуга знову його захопить, то вона вже зовсім не небезпечна й другий застрик сальсарсану вбиває її цілком. Зрештою, коли недуги не лікується сальварсаном, то треба її лікувати так, як кожду іншу горячку, холодними окладами, купілями і т.п. На болі костей заживати морфій, а передусім дбати про скріплення серця, особливо тоді, коли недужий є старою, або хоровитою особою.

Щоб охоронитися від наворотного тифу, треба дбати про чистоту та нищити всяке плюгавство, особливо воші. Дбати треба про чисте одіння, про чисте мешканни і т.п., щоб воші не множилися та не розносили зарази.

2.—АФРИКАНСЬКА ГОРЯЧКА

(African tick fever)

Згадаю ще про цю недугу. Вона повстає через укоження своєрідною мухою, що називається "тік." Своїми проявами ця недуга дуже подібна до наворотного тифу, але періоди горячки є коротші й тривають усього два до три дні. Чоловік дуже рідко коли вмирає з приводу цеї недуги.

3.—ЕПІДЕМІЧНА ЖОВТАЧКА

(Epidemic jaundice)

Є всякі роди жовтачки, або жовтаниці. Звичайна жовтачка (т.зв. "іктерус"), що характеризується жовтою краскою, або радше жовтим забарвленням шкіри недужого, темнавою мочю і ясно глинястим калом, не є властиво недугою, тільки звичайно часовим затканням жовчевого проводу з печінки до кишок; тоді жовч, замість мішатися з калом в кишках чоловіка, переходить в кров його і чоловік— кажеться— має жовтачку. Про цей рід недомагання організму скажемо дещо пізніше. А тут опишемо коротко заразливий рід жовтачки, або т.зв. епідемічну жовтачку, що її спричинюють малесенькі паразити, або скрутні (пірохети), а яка проявляється місцевими епідеміями, горячкою, жовтачкою, роздуттям печінки, внутрішніми кровотоками і т.п.

Прояви недуги.—Епідемічна жовтачка захоплює чоловіка нагло дрощами, болем голови, великим обезсиленням та болями в мязах (мускулах). Горячка підноситься до 103, або 105 Фаренгайта; живчик прискорений, звичайно 100 на мінуту; брак апетиту; запір, а часом розвільнення; ригання; обложений язик. Четвертого, або пятого дня недуги виступає жовтачка, що змагається звичайно до 9-го дня. Часом—але рідко—кров пускається з легенів, з жолуд-

ка, з відходової кишки, або з носа. Печінка роздувається, а в мочі слідно жовч і білок цілих три або чотири тижні.

Цілий той острий період недуги триває 10 до 14 днів, по чім прояви її звільна уступають; але часом в третім тижні горячка знову підноситься до 103 Фаренгайта і триває дальших 10 днів та аж потім чоловік приходить до здоровля. Найтяжчі випадки такої жовтачки тривають три до чотири тижні. Хоробливі скрутні, або спірохети жовтачки знаходяться в часі недуги в крови чоловіка і в його мочі.

Епідемічна жовтачка дуже рідко коли спричинює смерть чоловіка; в таких випадках недужий гине від судорогів (конвульсій).

Лікування.—На цю недугу нема спеціяльного лікарства, та навіть сальварсан не помагає. Тому лікування відбувається тільки відповідно до проявів, головно через прочищування жолудка, кишок і т.п.

4.—СИФІЛІС

(Syphilis)

На черзі, після клясифікації приходить недуга сифіліс, яка є описана у Відділі 15—Венеричних Недуг.

ВІДДІЛ ДРУГИЙ

НЕДУГИ, СПРИЧИНЕНІ ФІЗИЧНИМИ ЧИННИКАМИ

(EFFECTS OF HEAT, CAISSON DISEASE. EFFECTS OF ELECTRICITY)

В цім розділі опишу кілька таких недуг, що їх спричинюють ріжні зовнішні чинники, або впливи на людський орґанізм, як приміром горяч штучний і соняшний, побут в замкненім апараті під водою, та елєктрика.

1.—УВЯД (АБО ЗІВЯННЯ) З ГОРЯЧІ

(Heat exhaustion)

Увяд з горяча появляється при діланню високої теплоти, або температури чи то штучної чи через сонце. Ця недуга залежить багато від підсоння і більше вона трапляється в горячих краях ніж в умірєнім підсонню, де вона звичайно трапляється в осіб дуже тепло одягнених, або працюючих в фабриках заліза, сталі і т.п. Особи товсті є більше склонні до увяду ніж худі. Чорна раса видержує теплоту ліпше як біла.

Найбільше вразливими на увяд з горяча є взагалі алькоголіки—себто пияки; також люди хорі на жолудкові недуги; люди затовсті, або ті, що носять забогато вовняного плаття на собі, що припинює попечення тіла.

Прояви недуги.—Увяд з горяча проявляється заворотом голови, млоєнням, або млістю та смлінням. Шкіра покривається холодним потом, зіниці очей розширюються, а теплота тіла звичайно паде нижче

нормальної. Курс такої недуги є короткий. Хорий скоро опамятується, але жалується на сильний біль голови і загальне ослаблення. Тільки в деяких випадках такого увяду недужий попадає в глибокий сон і непритомний гине.

2.—СОНЯШНИЙ УДАР

(Sunstroke)

Подібно як при увяді з причини горяча, приміром в залізних і сталевих фабриках, ділає соняшна теплота, коли чоловік є виставлений довший час на ділання промінів сонця. Цю недугу називають "соняшним ударом," а трапляється вона найбільше в горячих краях. Час до часу, коли літо буває дуже гаряче, стрічається її й по великих містах Америки, але найбільше в Ню Йорку та на побережах Атлянтійського Океану. До цеї недуги є наклінні особливо алькоголіки.

Прояви недуги.—Соняшний удар зачинається звичайно болем і заворотом голови, млістями, спрагою і загальним ослабленням. Часом недужий відчуває болі в жолудку та ригає, а зір у нього помрачений. Тоді звичайно недужий мліє і тратить притомність. Таке омління є або коротке й тільки переходове, або продовжується і перетворюється в глибокий стан несвідомости, що кінчиться смертю. В тім випадку горячка недужого підноситься до 107, 110, а навіть до 112 Фаренгайта. Лице паленіє; шкіра горяча, живчик скорий і сильний; віддих глибокий; зіниці розширені; мускули тіла увялі, часом проявляються корчі в мускулах, а часом недужий попадає в судороги, або конвульсії.

Перебіг недуги звичайно короткий і може скінчитися, або скорим виздоровінням, або скорою смертю. В лекших випадках соняшного удару недужий скоро

відзискує свідомість, памятає і розуміє все, тільки нарікає на дуже сильний біль голови. В інших випадках ,коли недуга була сильніша, чоловік занепадає в повну непритомність. Серце та віддих в той сам час перестають ділати і наступає смерть, звичайно нагло, на протязі від 1 до 36 годин.

Соняшний удар лишає по собі немилі наслідки, а саме: недужий, що пережив його, не зносить зависокого горяча; часом память у нього не дописує, а часом і ум, як у здорового чоловіка. На соняшний удар умирає 30 до 40 на сто недужих. Це залежить багато від скорої помочі в лікуванні.

Лікування увяду із звичайного, або механічного горяча, який я описав вище під 1, вимагає, щоби недужий спокійно лежав. Всяку одежу його, особливо довкола шиї, треба зараз отворити, а як це конечне, то й порозтинати, щоб воздух із зовні мав свобідний доступ до тіла. До голови прикладати лід, або дуже холодну воду,а решта тіла обкладати горячими окладами, горячими мішками і т.п. Коли віддих неправильний, то недужому давати нюхати амонію; на біль голови аспірину і т.п.

Лікування від соняшного удару ріжниться від лікування з увяду від звичайного горяча тим, що при соняшнім ударі треба чимскорше обнизити теплоту тіла недужої особи при помочі окладів з леду і дуже зимної води. Треба ділати скоро. Коли недужий попав у конвульсії, то давати йому нюхати хльороформ. Всякі пігулки, як пр. аспірину і т.п. недобре давати, щоб забагато не ослаблювати серця.

Щоб охоронитися від недуг з горяча, треба уникати надмірного вживання алькогольних напоїв, надмірного відживлювання, затяжкого одіння та не виставлятися на ділання високої температури.

3.—НЕДУГА ВОДНИХ НУРЦІВ

(Caisson Disease; Diver's Paralysis)

На цю недугу занепадають люди, що працюють як нурці під водою, як на дні моря, озер, рік і т.п. Вони сходять під воду в спеціяльних до цего апаратах. Воздуху доставляється їм через прилади, помпами.

Причина цего параліжу нурців є бульки азоту в клітинах тіла. А стається отце так:

Нурець під водою знаходиться під сильним тисненням воздуху. Приміром 33 стіп глибини води додає повне тиснення повітря, що рівняється 14.7 фунтів тиснення на кождий квадратовий цаль тіла. Отже такий нурець вже в глибині 33 стіп має подвійне тиснення повітря. А чим глибше, тим тиснення побільшається.

В такім сильнім тисненню у крови чоловіка набирається більше ґазів, а особливо ґазу азоту.

Коли нурець виходить з води на поверхню, то кров така мусить скоро прочиститися з азоту та установити рівновагу нормального тиснення повітря. І так воно і стається, що коли такий нурець виходить з води поволи й постепенно, відпочиваючи, після приписів у відповідних тисненнях воздуху. Але коли такий нурець раптово верне з води—без відповідного відпочинку; (приміром 20 мінут на кождих 20 фунтів повітр. тиснення) то азот—маючи на собі лише нормальне тиснення повітря—виходить із жил з крови чоловіка і входить в клітини в тілі в роді бульок. І ці бульочки азоту в тілі спричиняють болі, параліж, та інші недомагання.

Прояви недуги виступають як біль голови, завороти й омління. І це є переходове. Але часом недуга прибирає остру форму. Недужий відчуває сильні болі, особливо в ногах та в утробі; попадає скоро в параліж, що захоплює ноги й черево, а часом недужий

ригає. В найтяжчих випадках недужий відразу тратить память і сейчас гине від удару серця. В лекших випадках хорий приходить до здоровля. Параліж уступає на протязі кількох днів, або тільки постепенно, залежно від сили недуги. Люди старші, понад 50 літ віком, а також люди слабовиті на серце не повинні братися до нурецького діла.

Лікування цеї недуги вимагає лікарсько-технічної операції, яка полягає на тім, щоб при помочі відповідної машини управильнити тиснення воздуха на людське тіло і так поволі зрівноважити функції організму.

4.—ВПЛИВ ЕЛЄКТРИЧНОЇ СТРУЇ

(Effects of currents of Electricity)

Елєктрична струя, перепущена через людський організм, може бути, або цілком нешкідлива, або смертоносна. Це залежить в першій мірі від сили струї. Звичайно струя о силі 500 волтів є смертоносна; але є випадки, що струя слабша, пр. 120 волтів буває убійча. Більше небезпечними є елєктричні струї нерівномірної сили, ніж струї рівномірні. Загального правила не можна тут поставити, бо були випадки, що убійчою була струя о силі тільки 6, волтів, а в однім випадку навіть струя о 6000 волтах не вбила чоловіка. При виконуванню кари смерти на елєктричнім кріслі в Америці, уживають елєктричної струї о силі від 1500 до 2000 волтів.

Прояви ділання елєктричної струї. Високої сили струї (понад 1200 волтів) захоплюють нервові осередки людського організму; слабші струї спричинюють корчі серця, мускулів і попечення. Наслідки на людське тіло є ріжні. Звичайно скіра покривається потом і взагалі тратить сили й контролю над собою.

Коли елєктрична струя не є смертоносна, то проя-

ви ділання електрики виявляються сильним корчем мязнів так довго, доки струя не перерветься; а як наслідок чоловік відчуває сильний біль та острах. Часом від такого удару людина попадає в нервові недомагання, пр. гістерію від наглих корчів і перестраху й часом знову може недомагати на очі; дуже рідко коли може попасти в параліж і т.п.

Коли ж електрична струя була убійча, то в хвилі її переходу через людське тіло вона спричинює страшливі корчі в усіх мязнях так, що може чоловіка відкинути собою на значну віддаль. Тоді смерть наступає відразу з причини пораження нервів. Чоловік такий може часом тільки раз закричати і вже по нім. Серце перестає бити і чоловік гине несвідомий на протягу трох до чотирох мінут. Тіло чоловіка, пораженого електрикою, може часом мати на собі сліди попарення, це залежить багато від вогкости скіри й від часу тривання пораження. Попарені місця тіла є притемнені і завше сухі, не болять і гояться дуже повільно. Треба берегтися від ґанґрени.

Охоронитись від ділання електричної струї, значить треба струю перервати, або відкинути від неї чоловіка, уживаючи при тім гумових рукавичок, або сухого плаття в руках, а ніколи нагої руки при такій роботі. Коли поражений стратив притомність, то треба бодай через дві години старатися привернути його до життя при допомозі штучного віддихання.

ВІДДІЛ ТРЕТИЙ

НЕДУГИ З УПОЮЮЧИХ СРЕДСТВ
(THE INTOXICATIONS)

1.—АЛЬКОГОЛІЗМ, АБО ПІЯНСТВО
(Alcoholism)

Алькоголізм (піянство, пияцтво)—це властиво наліг, або наклонність до надмірного пиття алькоголічних напоїв, як приміром горівки, пива, або навіть вина у більшій скількости. Умірене вживання алькогольних напитків через зовсім здорових людей в малих скількостях не є завше шкідливе для організму, але коли чоловік попадає в наліг до пиття, або—як то кажуть—"перебере міру," то піянство може спровадити погані наслідки за собою, а навіть смерть.

Відповідно до наслідків, які вживання алькоголю потягає за собою, можна недуги з алькоголізму поділити на чотири головні ґрупи, а саме:

1. Острий перепій;
2. Хронічне, або налогове піянство;
3. Пияцька лихорадка, або т.зв. "delirium tremens."
4. Всякі інші погані наслідки.

(А) Острий Перепій
(Acute Alcoholism)

Він проявляється тоді, коли чоловік молодий, або й старший, але ще не дуже втягнений до горівки, або сильного пива, споживає за велику скількість цих напоїв. В таких випадках—залежно від скількости спожитого алькоголю—чоловік може захоріти сильнійше, або слабше. Коли острий перепій не був дуже сильний, то чоловік крім сильного завороту голови,

нудів та блювання не попадає в поважнішу слабість, коли тільки добре відпічне і виспиться. Але коли переребере мірку в питтю, а до того коли орґанізм його не є стягнений до пияцтва, то попадає він в своєрідну недугу, що проявляється паленінням лиця та перекровленим, сильним болем і заворотами голови, браком контролі над собою, а що найважніше—то втратою притомности. Такий чоловік звичайно цілий валиться з ніг і паде на землю. Зіниці його очей розширюються; живчик бє дуже сильно; з горла видобувається хрипіння і слина та погана воня, а теплота його тіла низша нормальної. Часами попадає він в повне омління та белькотить без памяти.

Лікування цього стану піянства полягає на добрім прочищенню жолудка навіть при допомозі лівативи, коли конечно; а з рештою добре є викликати у недужого воміти, або блювання, а потім недужий й лекше засне. Довгий сон, особливо на свіжім воздусі, привертає такому недужому повне здоровля, хоч він по тім ще через день ,або й два відчуває завороти голови та якесь обридження.

(Б) Налогове Піянство

(Chronic Alcoholism)

Налогове піянство впливає некорисно на духові сили чоловіка, на його нервову систему і спричинює дегенерацію орґанів тіла. Надмірне, або налогове вживання пива робить чоловіка наклінним до отилости і кишкових недуг; а горівка витончує налогового пияка і є шкідлива на печінку.

Прияви недуги.—Налоговий пияк звичайно не може збирати своїх думок до купи, память у нього слаба й думки закаламучені. Одягається недбало, злостить (сердиться) защо небудь і в такім стані легко може поповняти якийсь злочин; часом попадає в епі-

лептичний шал. Лице у нього надуте, жилки розширені, ніс великий і червоний, очі плаксиві, язик обложений, віддих тяжкий; голова його часто болить, притім завороти має, апетиту до їди нема, особливо рано; запір, недомагання в жолудку; голос храпливий; руки й язик трясуться. Такий недужий хоріє на печінку, на серце, на жили і т.п.

Лікування налогового піянства можливе є тільки в відповіднім заведенню, або в шпиталі, де пиякови поволі і постепенно відбирається нагоду до пиття горівки аж до повного відзвичаєння його від налогу. Також приписується йому відповідні лікарства до заживання, як приміром атропіну і стрихніну. По вилікуванню треба вважати на те, щоб знову в наліг пияцтва не попасти, бо це часто трапляється.

(B) Пияцька Лихорадка

(Delirium tremens)

Цю недугу наводять на себе такі пияки, що без перестанку пють, звичайно під впливом одноразового перепиття; або такі, що відразу перестають пити; або врешті такі, що через піянство передше нездужали на запалення легких.

Прояви недуги.—Пияцька лихорадка не бере пияка скоро. Спочатку він почувається пригнобленим, неспокійним і спати не може через кілька днів. Часом має він привиди ріжних звірят, а коли й засне, то мучать його погані сни. Йому—коли й не спить—привиджуються звичайно щурі, гадини й страшні потвори, що у великій скількости хотять його напасти, або таки що ніби лазять по його тілі. Звідси й страх захоплює пияка. Йому причуваються дивні звуки й зойки. Руки і язик у нього трясуться; спати не може; язик грубо обложений, живчик скорий, теплота тіла 100 до 102 Фаренгайта.

Пияцька лихорадка перестає вкінці мучити пияка звичайно, коли він довго виспиться, що триває вона від двох до пятьох днів. Відтак пияк тільки слабо пригадує собі, що з ним діялося, хоч часом добре памятає страхіття, які його мучили. Часом така лихорадка переходить в недугу ума, або загальний занепад сил і недомагання серця, що дуже легко може скінчитися смертю, особливо тоді, коли до всього того долучилося запалення легких.

Лікування цеї недуги полягає на тім, щоб недужий міг спочивати в ліжку десь в спокійній кімнаті та щоб сейчас здержався від заживання алькоголів, хіба що за старий, або за слабий, бо в тім случаю аж по 36 годинах можна від нього відразу відняти горячі напої. Треба давати йому лікарства на успокоєння нервів і серця, але це належить до лікаря. Їсти має він легкі страви, молоко й яйця що дві або три години. Коли спить, то не будити його.

(Г) Інші Наслідки Піянства

(Various Manifestations)

Наслідки острого, або хронічного піянства часто є дуже немилі й небезпечні, особливо коли захоплять мозок, серце, або нерви. Часом такий пияк може на ціле життя попасти в недугу ума. Він тратить орієнтацію щодо часу й місця; йому здається приміром, що події, які відбулися в послідним тижні, відбувалися кілька, або й кільканацять літ тому назад; він не знає, що діється поза його кімнатою; він тратить память, баламутить і несвідомо бреше.

(а) Алькоголічна Психоза

Словом—у нього є стан хоробливої психоди, що може тривати дуже довго. Та коли такий пияк й відчепиться від горівки, то ще й через цілі місяці, або й

роки баламутить в голові й здається ніколи не відзискує повного розуму. Лікування можливе тільки відповідно до проявів.

(б) Розмягчення Мозгу

У налогових пияків, особливо тих, що перебули пияцьку лихорадку, може появитись алькогольне запалення, або розмягчення мозгу. Пияк тоді блідне, тратить усі сили, лежить на хребті, а руки все піднимає в гору. Притім дрожить, тратить свідомість, а мускули й карк у його деревіють. В тім случаю наступає звичайно смерть пияка від пораження серця, або запалення легких, а подужання йде дуже поволі. Таких пияків гине 50 на 100.

Лікування цеї форми піянства треба передати лікареви. Недужого треба живити правильно молоком і яйцями.

(в) Алькоголічні Манії

Деякі пияки терплять на ріжні привиди й причуття, на манію переслідування, а часом кінчать життя самогубством. Інші знову попадають в нервозний стан нетерпячки в заняттю, чи в бизнесі, в епілепсію, або гинуть від скаліченння голови, або від соняшного удару і т.п.

(г) Алькоголічні Затроєння

Спеціяльним родом алькогольного затроєння є затроєння метильним, або деревним алькоголем (т.зв. wood alcohol) та всякими штучними фабрикатами алькоголю домашнього виробу як т.зв. "муншайн", або самогонкою. При того рода затроєннях, що тепер особливо в Америці є щоденними випадками, наслідки затроєння звичайно виступають аж по добі, або двох від часу випиття фабрикату і кінчаться, або

повною втратою зору, або втратою притомности, занепадом всіх сил і скорою смертю.

2.—ЗАТРОЄННЯ ЧЕРЕЗ ОПІЮ, АБО МОРФІЮ

(Opium Poisoning, Morphia Habit)

(1) Затроєння орґанізму через ужиття за великої скількости опії (опіюм) походить звичайно з самовбивчого наміру. Особа, що спожила таку невідповідно велику скількість тої отрути, попадає звільна в глибокий сон і тратить свідомість. Зіниці її очей стягаються до величини головки від малої шпильки, віддих стається повільний, тіло синіє, скіра покривається вогкістю, хоч теплота тіла є нормальна. Взагалі опія в першій мірі захоплює віддихові проводи й тому й лікування повинно відбуватись в тому напрямкови. В випадках затроєння опією жолудок пацієнта треба добре чистити що години перманґаном поташу й запорядити штучне віддихання так довго, доки воно конечно потрібне. Лікування треба конечно поручити досвідному лікареви.

(2) Налогове вживання морфії звичайно є наслідком лікування болів при помочі спочатку відповідно малої, але відтак чимраз то більшої скількости цеї отруї. Тим чином чоловік від нехоття звільна попадає в наліг заживати морфію так, що по кількох місяцях такого вживання він відчуває непоборимий наклін до морфії і зачинають у нього показуватись перші прояви недуги затроєння. Така людина передвчасно зачинає старітися, худне, а волося в неї тонкне і сивіє; зіниці очей нерівномірно розширюються; вона тратить силу збирати свої думки до купи, сердиться скоро, проявляє велику нервозність, не має доброго апетиту, а що найголовніше, то це, що така людина

нерете́льна й наклінна до брехні. Коли забракне їй морфії в свій час, то вона попадає в душевне пригноблення, в звороти голови, блює і відчуває болі в животі. Часто тратить свідомість, паде й гине. Словом—терпить вона страшні муки, а жажда набуття морфії в неї стається так велика, що така людина готова поповнити всяке діло, щоб тільки морфію здобути. Вона не спить, а має страшні привиди. Живчик і віддих у неї повільний, запір дуже твердий, вона має забурення змислів і напади шалу і тільки в рідких случаях такі погані прояви звільна можуть уступити.

Лікування від налогу морфії звичайно мусить відбуватися в шпиталі, або в якім другім відповіднім закладі, бо інакше воно не заводить до цілі і недужий серед страшних терпінь остаточно мусить гинути. Спочатку при лікуванню треба віднайти причину болів і ті болі лікувати, а відтак взятися до постепенного лікування самого налогу. Коли такому пацієнтові відразу відняти морфію, то може він згинути. Тому краще є відучувати його від налогу постепенно, хоч і при тім пацієнт терпить страшні муки. Звичайно—якто кажуть— вибивається клин клином, себто дається пацієнтові замість морфії якісь другі трутини заживати.

Повне вилікування від налогу морфії є дуже рідке, але коли трапиться такий случай, то пацієнт вже скоро приходить до здоровля, тільки мусить уживати багато ґімнастики, багато воздуха і добре відживлятися. Апетит пацієнта такого росте непомірно, тому треба дбати про здоровля жолудка. При тому треба його через кілька місяців держати під строгим доглядом, щоб нігде не міг знову набути морфію.

3.—ВТРАТА ПРИТОМНОСТИ, АБО СВІДОМОСТИ
(Coma)

Втрата притомности, або свідомости—це стан, в якім чоловік в наслідок скаліченння, запиття, або якоїсь недуги попадає неначе в глибокий спокій, сон, або задурманення чи лише на деякий час, чи то й на завше, кінчаючи життя смертю.

Втрата притомности може наступити з причини якоїнебудь поважнішої недуги як приміром з недуги нервів, з епілєпсії, з т.зв. цукрової недуги, з болів, або заворотів голови, з блювання, з конвульсій, з уживання ріжних отруй, з надмірного перепиття, або алькоголізму; з зараливих недуг, як пр. малярії, тифу, дисентерії, холєри, з жовтої і чорної фебри і т.п., а також з тяжких скалічень, особливо голови; з кровогоків, від соняшного удару, або й від надзвичайного зимна і т.д.

При описуванню ріжних недуг ми завше звертаємо увагу на такий стан непритомности, або втрати свідомости. Тут згадаю тільки загально, як найчастіше втрата притомности проявляється, бо не кождий стан непритомности має однаковий вплив на функції людського орґанізму. Наведу тут кілька примірів.

При піянстві, або надмірнім запиттю алькоголєм непритомність не завше є повна. Пияк і в такім стані може дещо памятати і можна його бодай на короткий час привести до свідомости, але віддих його є глибокий, зіниці очей розширені, а температура тіла низша нормальної.

При епілєпсії непритомність триває коротко, звичайно одну годину.

При мозковім кровотоці непритомність появляється нагло і є вона повна. Зіниці очей розширені; теплота тіла звичайна; виступає параліж і т.п.

При уживанню опії, або морфії стан непритомности

приходить повільно, зіниці очей дуже стягаються, віддих повільний; скіра вогка; теплота тіла правильна.

При т.зв. наркотиках зіниці недужого розширені.

При цукриці, або цукровій недузі (діябетіс) непритомність захоплює пацієнта постепенно. Недужому недостає воздуха до дихання, а при тому болі голови й в животі.

Цих кілька описів втрати притомности навів я тільки для приміру, бо годі над цим завше розводитись. Взагалі студії над тою справою належать до лікаря, який навіть в часі непритомности пацієнта може по давнішних познаках пізнати рід недуги хорої особи.

4.—ЗАТРОЄННЯ ОЛОВОМ

(Lead Poisoning)

Воно є двояке: остре й хронічне та може наступити з всіляких причин, з котрих найважнішими є т.зв. індустріяльне або промислове; припадкове; медичне і з ріжних закрашувань та підроблювань. На це затроєння нездужають звичайно робітники, що працюють в копальнях олова, а також ті, що перетоплюють олово або працюють в підприємствах, де робиться біле олово; рівнож малярі (пейнтери), пломбери, шклярі та гончарі, що мають з оловом до діла. Часом і припадково можна затроїтись оловом, приміром через воду ,що перейшла крізь ново заложені рури, коли вода була квасна й розпустила оловяні затики і обліплення в рурах; або через овочеві напої чи пиво, що були в звязку з оловом, переходячи через рури. Рідші випадки затроєння оловом трапляються також при прилагоджуванню, або споживанню медицини та при закрашуванню і підроблюванню порошку до тіста.

Олово дістається до орґанізму чоловіка, або через

уста і через покармовий провід, коли чоловік поликнув його зо слиною; або через вдихування оловяного порошку; або врешті—але рідко коли—через скіру.

Наклінними до затроєння оловом є особи молоді, особливо дівчата й ті, що над міру пють горівку.

(а) **Остре затроєння оловом** трапляється рідко, звичайно тоді, коли чоловік споживає за велику скількість олова, приміром з якимись цукорками і т.п. В тім случаю недужий блює і відчуває болі в животі. Часом таке затроєння кінчиться смертю.

(б) **Хронічне затроєння оловом** викликує погані наслідки для здоровля. Така людина звичайно попадає в недокровність і блідницю, терпить на болі й заворот голови, має хронічний запір і є загально ослабленою. В її крови наступають зміни, особливо поменшується скількість т.зв. гемоглобіни і червоних тілок крови. Часом олово з організму осідає в устах під яснами в виді оловяної поволоки, яку не можна усунути навіть щіточкою від зубів і яка сама уступає, але аж по трох тижнях, коли людина вже не має нічого до діла з оловом. Жінки, що терплять на затроєння оловом, звичайно поронюють свої діти.

Затроєння оловом захоплює звичайно кишки. Тоді недужий терпить страшні болі в животі; живчик у нього повільний; запір упертий; мочі мало відходить. В тім случаю хоріє чоловік звичайно ще через три дні від хвилі, коли залишив мати діло з оловом і приходить до здоровля.

(в) **Часом затроєння оловом** може спричинити всякого рода параліж, пр. пальців і рук; болі в суставах; дегенерацію мускулів і т.п. Часом—хоч що правда рідко—недужий від затроєння оловом може попасти в конвульсії, подібні до епілєпсії; в остре божевілля, в лихорадку, в утрату притомности. І в тих випадках смертельність від затроєння є висока.

Лікування полягає на відлученю недужого від якогонебудь звязку з оловом та на поправлюванню загального здоровля папієнта. Лікарська поміч в таких случаях є потрібна, бо недужому треба приписувати всякі медицини на усмирювання болів і т.п. Часто треба переводити операцію,щоб вичистити кишки від олова. В случаях параліжу треба дбати про скріплення нервів і мускулів при допомозі масажу, гімнастики та електрики. В випадках недокровности чи блідниці треба вперто лікуватися аршениковими препаратами і другими методами, що їх наука медицини в найновіших часах дораджує.

Щоб охоронитися від затроєння оловом, треба дбати про добре провітрювання й чистоту в фабриках та про гігієну самих робітників і робітниць, щоб мили руки перед їдою та купалися бодай раз на тиждень.

5.—ЗАТРОЄННЯ АРШЕНИКОМ

(Arsenic Poisoning)

Воно може наступити при всяких нагодах, приміром при видобуванню в копальнях і при топленню; при робленню ріжних красок або фарб, особливо зеленої і ясночервоної до закрашування паперу, килимів ,або штучних квітів; при закрашуванню шкір, або капелюхів; при заживанню медицин заправлених аршеником; при необережнім обходженню з ріжними аршениковими трійками, призначеними до покроплювання ярини в городі, дерев в саду, або до нищення мух, мишей, щурів і т.п.

Люди, заняті в копальнях аршенику, кобальту і в інших копальнях, що в них буває аршеник, часто попадають в хронічне запалення віддихових проводів і запалення легких, що звичайно кінчиться смертю. Часом можна попасти в затроєння аршеником через

надмірне заживання лікарств проти недокровности, або щоб дістати "гарне личко"—як це звичайно у дівчат буває.

Коли аршеник дістанеться до людського орґанізму, то він старається видобути звідтам з усякими виділинами, з мочею, з калом, з молоком. Він захоплює навіть волосся і клітини тіла, але виходить з чоловіка дуже скоро.

Хоч аршеник є сильною отрує́ю, то всеж таки він має неоціниму вартість як лічниче средство, бо убиває всякі спірохети і мікроби, помагає травленню, чистить кров, скіру, скріплює нерви і т.п.

(1) Остре Затроєння Аршеником
(Acute Arsenic Poisoning)

Воно наступає звичайно при самовбийствах, або убийствах при помочі аршеникy, а часом і припадково через зажиття більшої скількости тої отруї. В таких випадках в часі між чверть годиною до пів години по спожиттю затроєна особа відчуває страшенний біль в жолудку і в кишках, блює і скоро віддає кал подібно як при нападі холери. При тім недужий має велику жажду. Теплота його тіла низька, живчик слабий; неспокій; горло корчиться. Недужий попадає в крайне обезсилення й нагло гине. Але коли й трохи успокоїться по перших муках, то зараз попадає в нові й умирає на протягу 24 до 48 годин; рідко коли пізніше.

Лікування.—Виполокання жолудка, легкі средства на блювання; пити багато молока.

(2) Хронічне Затроєння Аршеником
(Chronic Arsenic Poisoning)

Воно захоплює в першу чергу скіру, слезисті, оболони тіла й нерви. Часом воно залишається як на-

слідок острого затроєння аршеником; часом з приводу медичного лікування через заживання за великих давок в лічничих цілях, як приміром при сифілісі.

Прояви недуги.—Біль голови, слизіння з повік і очей, обложений язик (не завше), заворот голови, а в пізнішій стадії: катар носа й дишних проводів, трясавиця рук і ніг. При заворотах голови недужий блює, не має апетиту й терпить на розвільнення. Повіки затроєного опухлі; часом появляється запалення легких, а на скірі виступають боляки жовті, або темнаві; навіть нігті й волосся не є вільні від проявів недуги. Волосся випадає. Також виступає всяка висипка на скірі, навіть на долонях і підошвах ніг, що погано гноїться. При тім чоловік відчуває болі. Часом попадає в параліж, не може порушувати пальцями ніг. Спараліжовані мускули тіла завмирають і можуть спричинити всяке каліцтво на ціле життя.

Лікування цеї недуги відбувається після проявів і звичайно чоловік повертає скоро до повного здоровля, хіба що затроєння було дуже сильне, або вже є причиною якесь каліцтво.

6.—ЗАТРОЄННЯ ПОЖИВОЮ

(Food Poisoning)

Ріжні недуги можуть повстати з затроєння поживою. Звичайно таке затроєння буває з лихого мяса, риби, раків, грибів, а навіть з хліба чи яких других мучних препаратів. Воно захоплює в першу чергу кишки й жолудок, викликує болі, а часто й омління. Нераз цілі громади людей, що їдять ту саму поживу, хоріють нагло на затроєння.

(1) Затроєння Мясом, або Рибою

(Food Poisoning from Meat and Fish)

Воно повстає, або прямо через бактерії, що загні-

здились в мясі, або через бактеріяльні отруї (т.зв. токсини), що залишились в мясі по бактеріях; або врешті через бактеріяльний трійливий порошок (т. зв. протеїну), що залишився по бактеріях в мясі неначе у виваренім горшку.

Живі бактерії можуть находитися в мясі зараженої ними худоби навіть тоді, коли худоба є вбита. А коли живих бактерій нема, то по них залишаються в мясі висше згадані токсини й протеїна, через які мясо розкладається, гниє. І коли таке мясо спожити, то чоловік може легко попасти в т.зв. "птомеальне затроєння поживою."

Рівнож можна затроїти бактеріями навіть здорове мясо тоді, коли сам чоловік, що приготовляє його до їди, заразить то мясо своїми власними хоробливими заразками, або коли заражені мухи осідають на мясо і т.п. ;

Звичайно легко підлягає затроєнню мясо вепрове (свиняче), теляче і волове; рідко коли бараняче.

Прояви недуги.—Затроєння мясом звичайно появляється рівночасно в більшої скількости людей, що його спожили, але не конечно всі вони попадають в недугу. А навіть коли й всі захоріли, то в одних недуга тяжче переходить, а у других легше. Це залежить від всяких обставин.

Затроєння поживою зачинає провлятись нагло від 3 до 30 годин по спожиттю їди: болями в животі, розвільненням, пертям на столець, заворотами голови й звичайно також блюванням. Притім звичайно жалується недужий на біль голови, холодні поти та дрощі тіла, а часом попадає в омління. Найбільше долягає недуга в своїх початках; але відтак поволи, звичайно до пять днів недужий приходить до здоровля. Та коли в часі недуги хорий без перерви блює, то це

лихий знак, бо в такім випадку недуга звичайно кінчиться смертю.

Зрештою при затроєнню поживою, крім вище описаних проявів, орґанізмови ніщо не долягає. Язик чистий, або тільки незначно обложений; висипки нема; теплота тіла тільки в тяжких випадках затроєння підноситься до 99 або й до 102 Фаренгайта, кал рідко коли змішаний з кровю. Але за те тяжко приходиться управильнювати травлення, недужий має, або тяжкий запір, або за велике розвільнення, а часом попадає в запалення сліпої кишки (апендисайтіс).

Смертельність на затроєння поживою виносить 1 до 3 на 100 хорих.

Лікування полягає на прочищуванню жолудка й кишок. Недужий повинен бодай на протягу одної доби споживати тільки напої—себто плини, а не яку іншу їжу. Коли недужий забогато блює, то це— як сказано—лихий знак, треба переполікувати жолудок. Зрештою лікарська поміч в таких випадках є конечно потрібна, бо тільки лікар може приписати відповідні лікарства на управильнення захоплених затроєним функцій орґанізму, приміром бисмут, хльороформ, морфію, плинну парафіну і т.п.

(2) Ботулізм, або затроєння Ковбасою

(Botulism,—Sausage Poisoning)

Це недуга, що трапляється дуже рідко. Звичайно повстає вона від спожиття сирої шинки, або ковбаси, в яких були живі паразити, т.зв. бактерії ботулінус. Відкрив її Єрменґем в р. 1895.

Прояви недуги.—Ботулізм виявляється в часі від 24 до 36 годин по спожиттю поживи, захоплюючи параліжом нерви очей, причім зіниці сильно розширюються і недужий може осліпнути на ціле життя. Не-

дужий відчуває притім жажду до пиття, в горлі сухо, але червоно; завороти голови, але без розвільнення в жолудку; загальне ослаблення мускулів. Коли недуга захопить серце й віддихові проводи ,то смерть звичайно наступає.

Лікування відбувається через споживання побуджуючих лікарств та полокання жолудка. В найновіших часах винайдено свого рода сировицю проти ботулізму, але не легко її скоро дістати.

(3) Інші Роди Затроєння Поживою
(Other Food Poisoning)

Крім висше описаних випадків затроєння можуть трапитися тяжкі випадки **(а) затроєння т.зв. скорупяками**,—себто споживанням мяса з всіляких раків, остриг і інших водних животин, покритих скорупою. Часом трапляється, що діти, споживаючи мясо з т.зв. скорупної риби, можуть навіть згинути від отруї, яка переноситься до жолудка і кишок дитини з такого скорупяка навіть тоді, коли його виварено в кипячій воді. Ця недуга нападає нагло по спожиттю поживи, а всеж на протягу 10 до 15 мінут вона є в повній силі. Проявляється заворотом голови, холодом тіла, скорим, але слабоньким биттям серця, страшним печінням в животі й острим омлінням. Вона триває всього 24 до 48 годни і кінчиться, або скорим виздоровінням, або смертю, яка може наступити навіть до кількох годин по затроєнню.

(б) Подібно можна затроїтися мясом раків, остриг і т.п., при чім наступає вже й запалення жолудка й кишок, але случаї смерти такого затроєння не є часті.

(в) Таксамо й споживання трійливих грибів може бути, а навіть часто є, причиною смерти. Недужий по спожиттю таких грибів попадає в неспокій і в справдішну нестяму та горячкове маячіння. Зіниці

очей розширюються; живчик повільний; розвільнення й блювання тяжко долягає недужому.

(г) Часом трапляється, що чоловік може затроїтися хлібом, спеченим з жита, що на нім росли чорні рослинні паразити (т.зв. claviceps purpurea). Того рода недуга проявляється, або хронічним каліцтвом пальців рук і ніг, що по початкових болях і свербінню цілком завмирають, або недуга може проявитися остриими корчами рук і ніг—а це може тривати не лиш годинами, але й днями. Часом і смерть наступає серед корчів і судорогів; часом знову слабість може вдарити на мозок і недужий може збожеволіти, або попасти в звапніння жил. Ця недуга називається по вченому "Ерготизм."

Причиною затроєння можуть бути врешті ріжні зела, коли їх невміло вживається, а особливо т.зв. "курячий горошок," що його спожиття може спричинити наглі та острі болі в гомілках та в животі іт.п.

Лікування в случах затроєння скорупяками, грибами, або хлібом, чи горошком відбувається в першу чергу відповідно до проявів недуги. Загального правила до лікування поставити годі. Але сказати можна, що в таких випадках докладне полокання жолудка і кишок є передумовою доброго успіху лікарства. При затроєнню мясом раків, остриг та інших скорупяків треба дбати про удержування теплоти тіла та заживати багато побуджуючих плинів. Жолудок сильно чистити великими скількостями води, а врешті й прочищувати медицинами. Подібно й при затроєнню грибами. У всякім випадку затроєння поміч лікарська є майже необхідна.

ВІДДІЛ ЧЕТВЕРТИЙ

НЕДУГИ, ЩО ПОХОДЯТЬ З ПЕРЕМІНИ МАТЕРІЇ В ПОЖИВІ (МЕТАБОЛІЗМ)

(DISEASES OF METABOLISM)

"А" НЕДУГИ МЕТАБОЛІЗМУ

1.—ПОДАГРА (ГІХТ)

(Gout, Podagra)

Є тяжкі недуги, що походять з неправильної переміни матерії в орґанізмі чоловіка, а які проявляються надміром мочевої соли в крови. Мочёва сіль, замість виходити з мочею, лишається в крови недужої на подаґру особи й правильно осідає в суставах тіла, спричинюючи болі й каліцтво.

В недугу подаґри попадають звичайно люди з багатого роду, менш-більш у віці між 35 а 50 роком життя; люде, що вигідно жиють, добре їдять і пють, а при тім мало або й ніщо не працюють, мужчини час тіше ніж жінки; отилі більше ніж худі; особливо ті, що перепивалися зчаста добрим мусуючим вином, або пивом, або котрих предки мали подаґру та й ті, що за молоду були привиклі до тілесних вправ, але відтак цей звичай покинули. Словом—це панська хороба.

Подаґра захоплює чоловіка звичайно нагло, десь по опівночі, або над ранком, коли чоловік зачне відчувати острий біль в якімсь суставі, найчастіше в великім пальці одної ноги. Такий сустав, чи палець зараз опухає, червоніє й стається дуже чутливим на дотик, делікатним. Жили довкола нього розширюються й часом навіть пропукають та гнояться. За

дня болі захопленого сустава, чи пальця припухають, але за те недужий попадає в нервозність, в загальне ослаблення й звичайно защо небудь сердиться. Теплота тіла підноситься до 100, а навіть до 103 Фаренгайта. В ночі сустав, або захоплений палець знову зачинає боліти й так то болить, то попускає біль через який тиждень, два, а часом і три тижні та в тім часі біль і опухнення переносяться й на другі сустави як приміром в кісточки стопи, в коліна, в лікті, в пальці рук; рідко коли в плечі, або в рамена та стегна. При тім мочі мало виходить з недужого й вона червона.

По першім такім нападі подаґри недужий може прийти й звичайно приходить до повного здоровля. Але небезпека лежить в тім, що коли він не візьметься сейчас до вмілого лікування, то та сама недуга може знову повторитися раз, або й два рази до року і чим довше тим частіше вона навіщує його, захоплюючи ті самі, або й інші сустави тіла, часом всі відразу. При тім нема вже такої горячки як при першім наступі недуги, але між наступами недужий жалується на деякі болі; сустави тіла, захоплені подаґрою, грубіють чим раз більше, болять при порушуванню, —словом: чоловік калічіє й стається нервовим та примховатим. Такий стан недуги називається хронічною подаґрою або "Ґіхтом."

Хронічна подаґра звичайно переходить на потомство. Люди, що терплять на цю недугу, звичайно недомагають на жолудок і кишки через розвільнення, або запір; часто мають запалення горла, або мучить їх погана скірна недуга, т.зв."екзема" звичайна на усі, або поза ухом. Також ріжні боляки й свербячки на скірі. Очі також звичайно сверблять. Часом знову трапляється, що при острім нападі подаґричних болів недужий попадає в нестяму й маячіння, блює се-

ред тяжких болів жолудка й довкола серця так, що може згинути.

Недуга подаґри може спричинити всякі хоробливі замотання, або комплікації в орґанізмі як приміром т.зв. "уремію"—себто змішання мочі з кровю, що проявляється своєрідним затроєнням крови, болем і заворотами голови, блюванням, ослабленням зору, безтямою, конвульсіями і т.п. Це буває правильно при хронічній подаґрі. Також може наступити звапніння жил і недомагання серця, що є причиною багато випадків смерти. Недужий на подаґру може попасти в хронічне запалення інших проводів, а навіть в т.зв. астму.

Подаґра має поганий вплив особливо на сустави, в яких збирається і осідає мочева сіль, що спричинює всякі запалення; вона атакує також і деґенерує коріння зубів через осад соди; печінку особливо деґенерує осадами з мочі й взагалі захоплює кровоносні проводи, жили й серце.

Лікування подаґри відбувається відповідно до проявів, звичайно всякими випарами та лікарствами, що мають на ціли вигнати надмірну скількість соли з орґанізму та управильнити циркуляцію крови. Лікарська порада й поміч в лікуванню подаґри є безумовно потрібна. Впрочім при острім нападі подаґри треба їсти тільки молочні страви та клеїки аж доки недуга не уступить. Жолудок треба прочищувати. Не їсти ніякого мяса, ані алькоголів не пити. На болі й безсонність лікар припише відповідні лікарства.

При лікуванню хронічної подаґри треба дбати про правильну дієту; треба жити помірковано, щодня ґімнастикуватись, купатись, тепло одяґатися, правильно ходити. Уникати товщів і взагалі богацької їди; більше живитися плинними стравами; мясо лиш раз на день їсти, і бодай раз в тижні постити. Не їсти

солодощів, печінки, товстих юшок, або сосів, печених гусей, качок і т.п., хіба сухе куряче мясо. Овочів їсти багато; так само ярин, але не помідори, або огірки. Соли мало вживати. Рано натще та в вечір випити шклянку доброї води. Не пити вина, пива, або ріжних шампанів і т.п.

Комплікації недуги подаґри лікується тільки відповідно до їх якости. Впрочім—як сказано—лікарська поміч тут конечно потрібна .

2.—ЦУКРОВА НЕДУГА (ЦУКРИЦЯ)

(Diabetes Mellitus)

Подібно як при подаґрі в суставах недужого назбирується багато соли, так у людей, хорих на цукрицю, вся кров їх і моч є переповнені надмірною скількістю цукру й якраз цей надмір спричинює недугу цукриці. Отож цукриця є орґанічною недугою метаболізму, або перетвору матерії. Це—як кажеться по вченому—цукровий метаболізм. У здорової людини в мочі ледво слідно цукру, зате хорий на цукрицю виділяє його з мочею у великих скількостях, 1 до 4, а часом навіть до 6, 7 або й 8 процентів ваги мочі.

Жерело цеї недуги лежить у великім підчеревнім железі, що зветься черевослинниця(по вченому "панкріяс"). Здорова черевослинниця виділяє з себе соки, котрі йдуть до кишок чоловіка й розпускають та перетворюють там цукор, що його їсть чоловік з всякими поживами. Колиж черевослинниця є недужа, звиродніла, або взагалі, коли вона терпить на якусь орґанічну хибу, то й не може виділювати соків, які розпускали б цукор в кишках, а тоді ні людські мускули, ні жолудок, ні кишки не можуть правильно працювати, бо не можуть перетворювати цукор в поживу, чи то в енерґію теплоти. Тоді неперепалений в тілі цукор заповнює всю кров чоловіка й виходить з

мочею у великих скількостях. Хорий пє багато води й їсть багато, але то ще гірше ділає. Він обильно мочить, моч у нього безбарвна але повна цукру.

Цукриця знаменується жаждою до надмірного пиття плинів, частим віддаванням мочі, переповненої цукром, вихудненням тіла та наклінністю до омління. Вона може захопити чоловіка без огляду на його вік, рівно дитину як і старого; але найчастіше хоріють на неї люди дорослі між 30-им, а 60-им роком життя, більше мужчини ніж жінки, частіше люди отилі, ніж худі, звичайно люди висшої суспільної верстви. Знаменним є, що жиди й загалом народи східної раси є більше наклінні до тої недуги як інші. Чи цукриця може бути унасліджена по предках, цього докладно не провірено; але фактом є, що в одній ґенерації може бути й по кілька випадків тої недуги.

Цукрова недуга може бути, або остра, або хронічна. В остру цукрицю попадають звичайно люде молоді, в хронічну люди старші. Може вона бути легка, або й тяжка.

Прояви недуги.— Цукриця захоплює чоловіка звільна; рідко коли нагло. Початковими її проявами є звичайно: жажда до пиття, часте віддавання мочі, вихуднення орґанізму й ослаблення, боляки, чираки та карбунґули на тілі, а часом навіть ґанґрена; остре свербіння скіри, а часом й катаракт очей. Недужий на цукрицю пє багато води, бо вода потрібна його орґанізмови, щоб з мочею виганяти цукор з тіла. Апетит до їди у нього величезний, але мало хісна йому з того, бо не може травити цукру в якійнебудь його формі він його й уживав би. Він на очах худне й ослабає. Язик у нього великий, сухий, червоний. Скіра тіла суха; теплота низька; живчик прискорений; звичайно й запір долягає.

Коли чоловік молодий, то звичайно скоро вмирає

на цукрицю. Смерть наступає до кількох місяців, а найдальше до року, або двох. Старші особи нездужають довше. У них цукриця перехоходить в стан постоянний, або хронічний, особливо у осіб товстих і недуга тягнеться часто цілими роками. Молоді люди гинуть на цукрицю серед проявів омління й втрати притомности, старші серед проявів ріжних недуг, що їх цукриця викликує через захоплення легких, нервів, а також через ґанґрену, затроєння крови і т.п.

Цукриця буває причиною всяких хоробових замотань, або комплікацій. Причиною смерти у 40 до 50 відсотків недужих на цукрицю осіб (особливо молодих) є цукрова, або діябетична нестяма (втрата притомности, кома) і звітріння крови. Смерть наступає звичайно нагло, часами так начеб від удару серця. Передтим одначе недужий відчуває болі під животом, неспокій, біль голови, втрату апетиту. Він віддихає повільно й глибоко; живчик слабне, аж врешті попадає в нестяму й гине.

Цукриця—як сказано—може захопити всякі орґани тіла й спричинити смерть. Приблизно 40 на 100 недужих на цукрицю вмирає на сухоти дишних проводів, на остре запалення легких, а часом на ґанґрену.

З приводу великої скількости цукру в крови недужого, виступають на його тілі звичайно боляки та чираки, карбункули; скіра його пече та свербить. У старших осіб починається ґанґрена, звичайно від великих пальців у нозі, що захоплює й сусідні жили.

Також нервові недуги повстають з цукриці. Це проявляється знечуленням нервів та болями в стеґнах, в мочевім міхурі і т.п. часом через цукрицю нездужають очі. Твориться обосторонний катаракс мягкого типу.

Іншими проявами цукрової недуги може бути остра нестравність, розвільнення, запалення оболон сер-

цевих, звапніння жил і т.п. Жінки недужі на цукрицю звичайно поронюють діти, причім недуга стається ще тяжчою.

Лікування цукриці можливе тільки через уміле впорядкування способу життя недужого—через відповідну дієту. Недужий мусить безумовно відказатися від таких страв, що містять в собі цукор, товщ та протеїну; але до такої дієти треба приноровлюватися не відразу, тільки постепенно. В лікуванні треба точно придержуватися приписів лікаря, котрий що-дня повинен прослідкувати моч хорого, щоб провірити, скільки цукру з него виходить. До недавна головною методою лікування цукриці була т.зв.метода посту(методаАллєна),що полягала на постепеннім зменшуванню поживи хорого аж до такого управильнення її, щоб недужий й жити міг і щоб цукриця дальшого поступу не робила. При тім способі лікування недужий мусить лежати в ліжку, а по управильненню дієти мусить строго її додержувати й бодай раз на тиждень постити.

Щодо дієти, то—як скаазно—недужий на цурицю не повинен їсти таких страв, що мають цукор в собі, приміром: солодких і очистих овочів і ярин, моркви, бураків, ґалерепи, брукви, солодкої капусти і т.п., не повинен пити солодкого молока, вина, лікерів, меду й пива; не повинен їсти й мучних страв, що мають крохмаль в собі як хліб, фасолю, горох, біб, бараболю, риж і т.д., бо ті страви, а радше їх крохмаль перетворюються в цукор в орґанізмі чоловіка. Зате може їсти житний хліб, але вільний від крохмалю; мясо ріжного рода й товщі, яйця, сметану, квасне молоко, гриби, а часом й зелений горох, фасолю, капусту, що мають небогато цукру в собі; а пити чай, каву, шоколяду, старе вино і т.п., але такі плини як

каву і чай не вільно засолоджувати цукром, хіба сахариною.

Зрештою цукрицю лікується відповідно до проявів недуги.

В найновіших часах винайдено новий лік проти цукриці, т.зв. інсуліну. Є це екстракт, або витяг з черевослинниці з рогової худоби, овець, і т.д. Відповідно до дієти застрикується інсуліну під скіру недужої особи й через те недужа особа може більше споживати навіть таких страв, що мають цукор в собі, без шкоди для свого здоровля. Бо в інсуліні містяться якраз ті складники, що помагають травити цукор в орґанізмі. Отже інсуліна сама собою не вилічує недуги безпосередно, лише помагає недужому споживати ріжноманітні страви і через те якраз скріплює й робить відпорним його орґанізм проти наслідків цукриці та продовжує його життя.

3.—МОЧЕВИЦЯ

(Diabetes Insipidus)

Описавши недугу цукриці, згадаю при цій нагоді ще про одну цікаву недугу, що називається по вченому "Diabetes insipidus," а по нашому назвемо її краще "мочевицею." Ця недуга не трапляється часто, а занепадають на неї часом люди,що терплять на сифіліс. Недуга знаменується тим, що чоловік видає з себе багато мочі дуже легкої тяготи, без цукру, або інших хемічних складників як приміром протеіни.

Прояви недуги.—Недуга ця зачинається звичайно постепенно; притім чоловік почувається добре й не нидіє, але зате дуже часто віддає моч, хоча багато пити, хоч апетит на їду в нього нормальний; терпить одначе на запір; скіра суха, а тіло холодне; моч легка й майже безбарвна. В пізнішій стадії цеї недуги чоловік терпить на забурення нервів, або попадає в

придурковатість через боляки в мозку. І коли недуга не є за остра, то недужий може дуже довго з нею жити; але коли вона за сильно захопила орґанізм, або коли спричинила запалення легких, або врешті коли такий чоловік попав в наліг пиянства, то очевидно смерть наступає.

Лікування цеї недуги відбувається так як лікування сифілісу, але коли причиною недуги не є сифіліс, то лікарства на неї нема, хіба через задержування відповідної дієти. Не їсти солоних страв. Зрештою живитися молоком, яйцями й яриною.

4.—ОТИЛІСТЬ

(Obesity)

До недуг, що мають свою причину в неправильнім розвою складників тіла, або т.зв. метаболізмі, належить також відома всім недуга отилости.

Отилість знаменується надмірним нагромадженням товщі в орґанах тіла чоловіка. Більше наклінними до отилости є деякі східні народи ніж приміром північні, або полудневі, але загального правила поставити не можна. Дуже важним чинником щодо наклону до отилости є одідичення по родичах; часто отилість стоїть в звязку з подаґрою. Жінки більше наклінні до отилости ніж мужчини.

Причини отилости можуть бути всякі, але найважніші з них є: завеликий апетит до їди, або обжирство, звичайно хоч не все, получене з нечинністю, або лінивством,а також пиянством.Хто забагато їсть, особливо товщів, мало працює або забагато споживає пива, той легко попадає в отилість.

Але в отилість може попасти чоловік і зовсім невинно, приміром коли вже за молоду мав наклін до отилости, або коли його скастровано. У жінок отилість зачинається звичайно в часі бременности. Та-

кож органічна вада деяких желєзів тіла (т.зв. pituitary gland) може бути причиною отилости.

Прояви.—Отилість проявляється загальним побільшенням людського тіла та зміною особистого вигляду. Отила людина легко потиться, коротко віддихає, жалується часто на млости, на біль коло серця та на загальне ослаблення. І спати дуже любить, хоч загальне здоровля у неї може бути незле.

Отилість сама собою не була б небезпечною для здоровля, колиб не наслідки, або комплікації, які вона може потягнути за собою. Отилі люде звичайно мають, або забагато або замало крови. Мускули тіла в них слабі неначе фляки. Часто такі люде попадають в подагру, або в цукрицю. Вони нарікають на серцеві недомагання та нездужають на віддихові проводи, а часом дістають і удар на мозок і можуть нагло згинути. Запалення легких тяжко перебувають. Отилі жінки звичайно терплять також на недокровність.

Очевидно, що завдяки тим комплікаціям, правдоподібність довгого життя в отилих людей є менша як у людей нормальних.

Лікування отилости мусить відбуватися точно після певної системи та вимагає великої терпеливости. Отилі люди не повинні їсти цукру,бараболь, або яких небудь леґумін, а товщу дуже мало. Також не багато пити та відказатися від пива; й горівкою не запиватись. Їжа отилих людей повинна бути: овочі, легкі страви, але не за товсті; худе мясо, або риба; хліба не багато; ярина за винятком бараболь і гороху. При тому правильно відбувати тілесні рухи (ґімнастику), робити масажі; щодня купатися; правильно прочищувати жолудок і кишки. Штучні медицини на отилість звичайно не лиш нічого не помагають, але ще й пошкодити можуть здоровлю. Тому при заживан-

ню таких медицин треба бути обережним і без поради совісного лікаря не вживати ніяких патентованих ліків.

5.—ВСЯКІ РОДИ ЗАТОВЩЕННЯ (ЗАТОВСТІННЯ)

(Other Lipomatoses)

Крім звичайної отилости, що захоплює увесь організм, про яку я щойно говорив, є і ще спеціяльні хоробливі прояви затовщення ,або затовстіння поодиноких частей людського тіла. До таких затовщень належать приміром отсі:

(1) Болючі наростй товщі, получені з опухленням захопленої тим наростом частини тіла. Це звичайно буває у жінок середнього віку, що слабували на сифіліс, або забагато пють алькогольних напоїв. Жінки, що слабують на цю недугу, звичайно є наклінні до загального отовстіння.

Прояви недуги.—Ця недуга, по вченому називається "Dercum's Disease," може захопити, або тільки декотрі части тіла, або й поширитися на більший простір тіла. Звичайно захоплює вона тільки плечі, карк (потилицю), горішню часть грудей, рамена й стегна, лице та руки, але ніколи стопи. В тих місцях, особливо у жінок, що колись нездужали на загальну отилість, накопичується багато товщу. Ті місця болять і червоніють, але по кількох днях опухлина уступає, а лишаються тільки болючі ґулі. Те саме звичайно повторяється в других місцях тіла, але завше ті болючі ґулі лишаються. При тому недужі терплять на загальне ослаблення орґанізму, на чутливість, або ніжність захоплених недугою частей тіла і стаються нервовими.

В случаю, коли недуга захопить ціле тіло, то товщ в цілім орґанізмі стається дуже чутливий на всякий

давнішний натиск, але при тім не повстають болючі згрубіння.

Лікування відбувається в міру проявів усмирюючими біль средствами.

(2) **Товстонаріст** (Lipoma). Це місцевий (льокальний)наріст товщу десь на тілі, що властиво не є недугою, але часом такий наріст може бути болючий, а може він часом появитись і в кількох місцях.

(3) **Затовщення карку** (потилиці). Часом можна бачити людей, що довкола їх шиї накопичилась величезна скількість товщу неначе повна торбина обвезена довкола потилиці. Це буває звичайно у мущин, що пють багато алькогольних напоїв. Таке незвичайне затовщення буває в мужчин отилих, але часом також у худих.

Лікування всіх тих недуг відбувається відповідно до їх проявів, а часом треба й операції.

4.—МЕТАБОЛІЗМ ПЯТНИСТИЙ (БРОНЗОВИЦЯ)

(Haemochromatosis)

Це рідка недуга ,що знаменується загальним забарвленням, дегенерацією (звироднінням) печінки та інших органів людського організму й звичайно кінчиться смертю.

В цю недугу попадають майже самі тільки мужчини в віці від 30 до 60-го року життя, особливо ті, що нездужають на цукрицю. Через якусь органічну неправильність клітини животних знарядів тіла, як приміром печінки, селезінки, черевослинниці, железів, серця та кишок прибирають неприродну бронзову краску й через те й ликоватіють, деревіють—словом —завмирають. Печінка пухне, стається гладкою й червоною так як цегла; так само й селезінка, а навіть

серце й кишки. Те неприродне закрашення походить від нездорової крови. Воно може бути також темно-брунатне й видно його й на людській скірі.

Метаболізм пятнистий захоплює звичайно людей, недужих на цукрицю, в пізній стадії цукрової недуги й кінчиться правильно смертю до року серед проявів утрати притомности. В інших випадках недуга може потривати довго.

Лікування цеї недуги відбувається так як лікування цукриці, або деґенерації печінки, про що я вже писав попередно.

"Б" НЕДУГИ З БРАКУ ВІДПОВІДНОЇ ПОЖИВИ
(DISEASES OF DEFICIENCY)

1. Вступ

Людське тіло та ріжні його орґани занепадають також на ріжні недуги, спричинені деякими недостачами хемічних складників в поживі. Колись про це дуже мало знали. Але з поступом у світі пішли й досліди в науці медицини. І нині вже майже досліджені такі недуги як—Нічна Сліпота, загальне запалення Кінців Нерв, Пелеґра, Шкорбут, Рікетс, Безплідність, Заїди, Невгамовані Кровотоки й т.д.

Всі ті недуги є спричинені, як вже досліджено—браком деяких складників, що зовуть їх по ученому Вітамінами. Отже, пишучи про ці недуги, я напишу рівнож про—

II.—ВІТАМІНИ
(VITAMINS)

Всяку поживу потрібну до життя наука хемії ділить на цукор та його подібні мішанини (carbohydrates), товщі, протеіни (proteins), сіль, ріжні кваси, воду і т.д.

Але є ще й інші недосліджені складники поживи, котрі знаходяться в меншій скількости. Та коли їх бракне, життя, його розвиток, стає неможливим.

Цю прогалину в рослідах поживи завважив Eiskman ще в 1897 році в Китаю, де він розсліджував раси та їх відживлювання.

Люди часто занепадали на загальне запалення нервів (beriberi, polyneuritis)—що спричинювало опухнення ніг та рук, нидіння мускулів, анемію, біль, та штивність мускулів і т.д. Лікування цеї недуги було майже безуспішне. Eiskman, роблячи досліди зауважав, що западало на цю недугу найбільше людей, що відживлялися рижом, що вже був без луски, а люди, що їли риж з лускою, не хорували на цю слабість. А якщо хорим дати до рижу троха рижового ґрису, то вони скоро приходили до здоровля.

Це був перший крок до відкриття вітаміну А (Vitamin A). Над цими дослідами почали працювати багато вчених медиків як McCollum, Hopkins, Osborne та інші. І вкінці наука медицини відкрила, що в поживах як в маслі, молоці, яйцях, городовині, та зернах збіжа—є складник поживи, що розпускається лише в товщах. Цей складник назвали тоді Вітамін А. Дальші досліди доказали, що ще є і другий складник в цих поживах, а особливо в молоці та зернах збіжа, що розпускається лише в воді. Його назвали Вітамін Б.

Оба ці складники показалися дуже успішними при лікуванню "beriberi". Без них життя та здоровля людини ниділо, не росло, та не розвивалося—доказували учені медики.

Досліди над вітамінами не скінчилися. Ідуть вони дальше, та дальше в певнім розгоні. Нині медицина вже знає про ось такі вітаміни:

1. Вітамін А (Vitamin A)

Знаходиться він в молоці, маслі, в зеленій городовині, яйцях, та мабуть найбільше в рибячій оливі (Cod Liver Oil). Розпускається лише в товщах. Його брак у поживі, або недостаточна скількість, спричиняє: припинення росту в малих дітей; згуба на вазі; сохнення скіри; занепад на недуги легенів; очі, нічна сліпота. (Цікаво, що на цю сліпоту хорували звичайно галицькі селяни у великий піст, коли не їли ні молока, ні масла). Дальше: в людей слідний загальний занепад на здоровлю—анемія, скірні боляки та прищі, запалення кінцевих нервів, що спричиняє опухнення ніг та рук, нидіння мускулів, штивність, біль, деґенерація нервів, недомагання в репродукції та нахил до формації ниркового каміння.

Лікування браку Вітаміну А, або недуг спричинених його неприсутністю—є якнайскорше привернення поживи, де цей складник знаходиться. Добре також зарадитися свого лікаря, в якій формі можна дістати Вітамін А. А є їх нині багато—в ріжних оливах, піґулках, капсулках чи в плині.

2. Вітамін Б (Vitamin B)

При дальшім розсліджуванню вітаміну Б, показалося, що це не є один складник, або "компавн," але мішанина нерозібраних складників, що дуже влучно названо "Vitamin B Complex."

Брак його в поживі спричинює загальне запалення кінцевих нервів (polyneuritis, beriberi) з характеристикою нидіння мускулів, болю, серцевого недомагання, опухнення та загального упадку на здоровлю.

Щоби привернути такого хорого до здоровля, треба давати йому вітамін Б1, який знаходиться в кільцях пшениці, в рижовім ґрисі, у свіжім сировім мясі, в горосі, в фасолі, в яйцях, в молоці, в дріжджу, в

оріхах і т.д. Отже, треба таку поживу давати, що має найбільше цього вітаміну. Але ще ліпше є купити чистий препарат, як Thiamine Hydrochloride, або інші препарати в капсульках, пігулках, або в плині.

в) Vitamin B2, котрий відлучено й синтезовано (зроблено штучно у формі Nicotinic Acid).

Недостача його спричинює недугу pellagra, що її пізнати при прищах на тілі, пухненню червоних губах з прищами, червонім опухлім язиці, нестравности, розвільненню, напруженню нервів і мозку, що нераз веде до нервового розстроєння та умових хвороб.

Поживи, в яких знаходиться нікотиновий квас, є кільчена пшениця, рижовий ґрис, зелений горох, сос з помідорів, маслянка, воловина, печінка, нирки, риба (Salmon), та найбільше в дріжджах т.з. "Brewer's Yeast". І на цю поживу треба уважати при лікуванню пеляґри. До цього можна уживати і чистого та штучно виробленого нікотинового квасу, який можна дістати в ріжних препаратах.

с) Vitamin B3, 4, 5, є ще в процесі досліду. Внедовзі почуємо і про них.

Vitamin B6 також розсліджується. Він мав би спричиняти анемію (малокровність).

При розсліджуванню Vitamin B2 попали на Vitamin G.

3. Вітамін С (Vitamin C)

Вітамін С (Vitamin C)— вже досліджений і знаний під іменем як Аскорбячий Квас (Ascorbic Acid, or Vevitamic Acid).

Недостаточність його в поживі спричиняє недугу, що її зовуть скорбут "scurvy." Є це недуга малокровности та її недомагання. В такого хорого скіра звичайно бліда, тут і там поцяпана маленькими підскірними кровотоками. Такі люди мають часто кровото-

ки з ясел навколо зубів, з носа, або прямо з уст. Тіло вихудніле, вязи опухнені та страшно болячі. Загальне ослаблення.

Вітамічний Квас (Vitamin C) знаходиться в соках цитрини, помаранчі, грейпфрут, сирої капусти, свіжих ягід і т.д.

Колиб хто занепадав на цю хворобу, то треба його тими поживами відживляти.

Недуга ця звичайно проявляється в моряків, що живляться головно консервами, або їдять всякі поживи лиш з бляшанок. Добре це є запамятати і нашим господиням! Всяка свіжа пожива та овочі є справді лучші та пожиточніші ніж "any First Class Canned Goods."

4. Вітамін Д (Vitamin D)

До цього часу відкрито яких 10 родів складників, подібних до себе, як "Ergosterol, Cholesterol, Viosterol." і т.д., що заступають Вітамін Д. А тому, що брак його спричиняє нищення та запалення костей, назвали його "Antirachitic Vitamin", або вітаміном костей.

Недуги костей, які спричиняє недостача цього вітаміну є:— а) Змягчення костей, (rickets) де кости в ребрах, руках, ногах стають мякші, грубші, криві (повигинані), або з поростами—гульками. Звичайно в таких дітей грудна кліть тут і там вигнута, нерівно сформована, або як кажуть грудь як в голуба (pidgeon breast); ноги криві і понижче колін вигнені як смик від скрипки (bowed legs); кости в чашці—незрощені; чоло випущене; брак зубів у своїм часі, або мало їх.

б) Конвульсії (infantile tetony), де задля браку елементарних складників кости (як вапно), вони зчаста повтаряються, а часом є навіть фатальними.

в) Запалення костей (osteomalacia,osteoporosis), з опу-

хненням вязів, болем та горячкою, або тонка структура костей, де показується брак таких складників як просфор, вапно і т.д.

Лікування цих недуг: природне привернення достаточної поживи. Самий вітамін Д знаходиться в більших скількостях у всяких рибячих оливах як Haliver Oil with Viosterol, Cod Liver Oil with Viosterol, і т.д.

5. Вітамін Е (Vitamin E).

Наука медицини твердить, що вітамін Е помагає на "безплідність" і тому назвали його "вітаміном безплідности," (The Antisterility Vitamin).

До цьогу часу, практикуючи на звірятах, доказано, що брак цього вітаміну в поживі, спричиняє безплідність. Щодо людства досліджено рівнож, що присутність його в поживі помагає у всяких недомаганнях в безплідности та в жіночих недугах, що належать до цеї категорії.

Вітамін цей знаходиться подостатком в кільцях зерна пшениці, в зеленій салаті та у всяких оливах як Vegetable Oil, Corn Oil, Olive Oil, і т.д.

6. Вітамін Ф (Vitamin F).

На чергу приходить вітамін Ф. Та наразі він ще не відкритий.

7. Вітамін Ґ (Vitamin G).

При досліджуванню вітаміну В знайдено цілком окремий складник, вроді фарбівник (pigment), що назвали "Riboflavin."

Брак його в поживі спричиняє деякі скірні недуги, скору старість, карлоковатість, випадання, або повільний ріст волосся та катаракти в очах.

Вітамін цей знаходиться так як і Vitamin B Complex, в кільцях пшениці, в грисі з рижу, в мясі, яйцях, мо-

лоці, оріхах, овочах та у всякій городовині як фасоля, горох, біб і т.д. Треба отже уважати, щоби в щоденну нашу поживу були включені хоч деякі вимінені споживчі артикули. Інакше готові проявлятися ознаки недуг, спричинені браком вітаміну G.

Досліди ще виказують, що "Рибофлавин" успішно лічить глухоту, скірні недуги, а особливо т.зв. "заїди" (або прищі на кінцях губ— "cheilosis") як рівнож дуже є помічним в лікуванню пеляґри, коли його домішати (чи додати) до никотинового квасу.

8. Vitamin H. I. J.

Тут слідувалиб дальші вітаміни після азбуки як H.I.J., котрі ще не досліджені. При розбиранню вітаміну B Complex (як я вже згадував, є вже позначені вітаміни B3, 4, 5, 6, над котрими якраз тепер працюють в лябораторіях. Дуже можливо, що внедовзі назвуть котрийсь з них буквою "H. чи I. чи J." Але можливо, що наука впорядкує ці назви інакше та назве всі вітаміни після їх якости, як никотиновий квас, рибофлавин, або вітамін на безплідність, вітамін костей і т.д. Назви після азбуки є і так дуже недостаточні і були надані лише тимчасово. Бо тоді не знали, що таке вітаміни та які їх складники. Та нині вже знають про всі складники, хемічну формулу, а навіть декотрі виробляють вже штучно, як прим. Таямін Ґайдроклорайд). Отже певно прийдуть і нові назви та клясифікації.

Тепер якраз досліджують новий вітамін, що лікує сиве волосся (Anti-Gray Hair Vitamin). Він знаходиться у вітаміні B Complex. Отже і цьому вітамінови мусять надати якусь назву.

9. Вітамін K (Vitamin K).

Дальші досліди над вітамінами доказали, що є ще

один складник, що помагає на кровотоки. Так його і назвали: Вітамін Кровотоку (The Anti-hemorrhagic Vitamin).

До цього часу досліджено дві окремі форми складника і означено їх K^1 і K^2. Розпускається він лиш в товщах.

По аптиках можна дістати цей вітамін в ріжних препаратах, як Klotogen Capsules, Klotogen in Oil і т.д. Достаточна скількість знаходиться в листях шпінату, капусті, каліфлорах, петрушці, або в товщах печінки з безрогів, або в насінню конопель, "сой бін" (фасолі), в жовтку з яйця і т.д.

Нормальний та здоровий чоловік, що їсть добру поживу, їсть звичайно поживу, що має вітамін К. Цей вітамін витворює в крові нашій складник, званий "Протромбин" (Prothrombin), що в кровотоках спричинює згущення та сціпеніння (coagulation) або коагуляцію крови. І це рятує нас від смертельних кровотоків.

Колиж наша пожива показує більший брак цього вітаміну, тоді кров не може згуснути при кровотоках, бо брак в неї протромбину. І тоді, як кажуть, кровотоку не можна вгамувати. А кровотоки такі являються в новонароджених дітей, де кровавиться скіра, уста, жолудок, кишки й т.д.; в людей, що хорують на печінкову жовтачку; на т.зв. "sprue"—або кровотоки в кишках (є це азійська недуга); або в інших обструкціях кишок, жолудка і т.д.

Недуги ті лікується тим вітаміном К. А щоб не хорувати, то треба їсти таку поживу, що має в собі вітамін К.

ВІДДІЛ ПЯТИЙ

НЕДУГИ ТРАВЛЯЧОЇ СИСТЕМИ
(DISEASES OF THE DIGESTIVE SYSTEM)

В цім розділі напишу дещо про недуги проводів травлення, або недуги покармових проводів; а до них належать всякі роди недуг уст, горла, горляних железів і т.зв. мікдалків, гортанки, жолудка, кишок, печінки, черевослинниці й черевної оболони. Зачну від уст, або рота.

"А" НЕДУГИ УСТ (РОТА)
(DISEASES OF THE MOUTH)

1.—ЗАПАЛЕННЯ УСТ
(Stomatitis)

Воно може бути всяке відповідно до причин і зовнішних обявів. Може бути остре, гниюче, або ґангринне, боляковате, спричинене паразитами, або з затроєння живим сріблом, або врешті з усіляких других причин.

Звичайне, остре запалення уст лучається у людей без огляду на їх вік, а причинами його можуть бути загальне ослаблення тіла, захоріння на жолудок, або кишки, всякі роди горячки; у дітей період зубкування; у старших звичайно курення тютюну, лопсовані зуби, або приміром переперчені страви і т.п.

Ознакою запалення уст (рота) є те, що слезиста оболонка уст є суха і червона; язик напухлий, обложений і неначе зубковатий (вищерблений). Це дається немило відчувати при жуванню страв, а при тому може бути й слаба горячка.

Лікування цеї недуги відбувається через полокан-

ня уст, або пензлювання відповідними розчинами, лікарствами, як пр. бораксовою водою, розпущеним сріблом і т п., а загально треба здоровля уміло підтримувати, особливо прочищувати і лікувати кишки, коли запалення уст з цього походить.

2.—ГНИЮЧЕ, АБО БОЛЯКОВАТЕ ЗАПАЛЕННЯ УСТ

(Aphthous Stomatitis)

Воно трапляється звичайно у дітей нище 3 літ віку, лихо віджившлюваних, і то звичайно по горячці, або по жолудкових недугах. В устах дітей виступають тоді дрібненькі, біляві боляки; найбільше на внутрішній части губі під лицем та на краях язика, а в тяжчих случаях навіть в горлі. Ті боляки скоренько зачинають гноїтися, звичайно вже на протягу одної доби. При тому дитина жалується на біль при жуванню страв. Слини з уст більше виходить як звичайно; віддих тяжкий і загальне недомагання організму.

Лікування.—Дитину треба добре віджившлювати; а боляки легко гояться під впливом прополікування лікарствами, які лікар припише.

3.—БОЛЯКУВАТЕ ЗАПАЛЕННЯ УСТ

(Ulcerative Stomatitis)

Є ще й інший рід боляковатого запалення уст, що захоплює дітей по першім зубкованню. Недуга ця панує часами епідемічно в діточих захоронках, а наклінними до неї є звичайно діти лихо віджившлювані. Таке запалення зачинається на країках ясен опухненням, червоністю, кровавленням та твореннням боляків. При тім напухають й губи, лице та язик. Зуби такої дитини можуть повипадати, слина точиться з уст і неприємна воня з них видобувається. При їдженню біль в устах, й загальне ослаблення цілого організму дитини.

Лікування цеї недуги відбувається через полоскання уст лікарствами, що їх лікар припише; часом треба навіть робити малу операцію, щоб боляки з ясен прочистити. Зрештою треба дитину—як звичайно—відповідно живити й доглядати.

4.—ЗАПАЛЕННЯ УСТ ПАРАЗИТАМИ

(Parasitic Stomatitis)

Є й такі недуги уст, що їх спричинює спеціяльний паразит, який закорінюється звичайно на язиці у дітей, а часом і у старших, що терплять на цукрову недугу, на сухоти, або що є взагалі слабосильні, лихо відживлюються, або перебули якусь горячку. Той паразит називається по вченому Oidium albicans, або Saccharomyces albicans. Він творить на язиці мертві, білі пятна; а й уся слезиста оболонка уст може через ті паразити покритися сухою сироватою верствою, бо паразит той нищить клітини оболонки і її відтак можна легко злущувати. Цю недугу американці називають: Thrush.

Лікування цеї недуги штучними плинами через переполікування і мащення часом довго триває. Але дуже важне є, щоб загальне здоровля недужого добре піддержувати. Особливо жолудок і кишки прочищувати рициновим олійком. На боляки в устах лікар припише відповідні лікарські средства.

5.—ГАНГРИННЕ ЗАПАЛЕННЯ УСТ

(Gangrenous Stomatitis)

Це заразлива недуга, рідко трапляється. Викликують її якісь паразити, або бактерії звичайно у дітей, що перебули остру горячку, як приміром по корі; у дітей слабих, лихо відживлюваних. Недуга зачинається в устній ямі під лицем. Твориться гниючий боляк і скоро росте так, що звичайно й лице пу-

кає, а часом недуга захоплює й кости. При тім дитина попадає в крайне ослаблення й затроєння цілого організму й гине на протягу 4 до 7 днів.

Лікування цеї недуги можливе тільки в дорозі нечайної операції, але операція звичайно приходить запізно, бо спочатку цю недугу родичі можуть дуже легко не спізнати і злегковажити, а по тім вже й операція не помагає.

6.—МЕРКУРІЯЛЬНЕ ЗАПАЛЕННЯ УСТ

(Mercurial Stomatitis)

Це запалення захоплює часом особи, що лікуються від недуг живим сріблом, пр. при сифілісі. Проявляється воно надмірною слинівкою з уст, перечуленням і болючістю ясен при їдженню, напухненням язика й слезистої оболонки уст, вонею з уст; при тому й зуби можуть повипадати, а у всякім разі вони легко хитаються.

Коли такий недужий перерве лікування живим сріблом, прочистить жолудок, добре переполокувати буде уста та не буде обжератися твердими стравами, то ця недуга скоро уступає й недужий приходить до здоровля.

Крім вище описаних є всякі роди недуг уст, ось як приміром хрипка у жінок, що кормлять діти грудею. Такі жінки звичайно дістають маленькі боляки на губах та на лиці. Вони гояться скоро під впливом ґліцерини й доброго відживлювання.

Або часто малі діти можуть самі спричинити собі боляки в устах, маніпулюючи пальчиками в роті. Або знову повстати може запалення з лихих, гнилих зубів; з недуг железів і т.п. Всі ті недуги лікується відповідно до проявів.

"Б" НЕДУГИ ЯЗИКА
(DISEASES OF THE TONGUE)

Язик у здорової людини є жилавий, червоний, вогкий і тільки трохи позаду білявий. Але коли людина захоріє на яку жолудкову, або кишкову недугу, або попаде в горячку, або врешті коли забагато води чи течі вийде з орґанізму, то й язик прибирає інший вид. Він тоді—як то кажуть—"обложений" та сухий. Біла чи як інакше забарвлена верства на т.зв. "обложенім" язиці повстає з нагромадженої матерії, або з бактерій всякого рода й твориться звичайно підчас сну, коли язик не є в руху.

1.—ЯЗИК ОБЛОЖЕНИЙ
(Furry Tongue)

Обложений язик є все наслідком горячки, особливо при тифі, або ревматичній горячці; дальше при всяких недугах жолудка й кишок; рано по переїдженню з вечера, або в ночі; при молочній дієті і т.п.

2.— СУХИЙ ЯЗИК.
(Dry Tongue)

Хорий язик буває також сухий, бо за мало йому слини; він виглядає тоді сивоватий і неначе похрапаний. Так буває звичайно, коли чоловік нездужає на холєру, або на дуже остру цукрицю. Давніше, коли наука й штука медична не була так розвинені як тепер, лікарі звичайно по язиці пізнавали стан горячки недужого. До цього нині ліпше служить термометер.

Але бувають й спеціяльно тяжкі недуги язика, що їх треба було осібно лікувати. Приміром: екзема, або перелетна висипка червоної краски на язиці. Це називають також "географічний язик," бо коли боляк, що твориться на язиці, в своїм осередку гоїться, то довкола осередка він знову розятрюється і розшир-

ється неначе в перстень, або обручку. Коли таких обручок повстане багато від більшої скількости таких боляків, то язик виглядає як географічна мапа. Такі червоні обручки можуть то творитися то зникати довкола язика часом на протягу цілих місяців. Але ця недуга не має нічо спільного з сифілісом. Причина її не є докладно відома. Трапляється вона звичайно у немовлят, у дітей; а навіть у старших осіб. Часом ті боляки сверблять, а старші люди нераз думають, що це рак, або сифіліс, хоч воно ні одно, ні друге. Лікарства на цю недугу нема, але добре є полокати уста легкими дезіфенкційними розчинами.

Знову іншим родом недуги язика є білі пятна на язиці, спричинені звичайно сифілісом, попсутими зубами, або надмірним куренням. Це маленькі, білі вистаючі пятна, розсіяні по язиці, а часом навіть по оболонці в устах, під лицем. Вони можуть, або цілком уступити, і то відразу, або можуть витворити боляки, та згрубіння, а тоді дуже тяжко їх вилікувати. Х-рейс часом помагають. Зрештою треба уникати всякого подразнення уст, перестати курити, витягнути нездорові зуби і т.п.

Часом може показатись на язиці по заду чорне, або як інакше закрашене пятно; воно виглядає начеб волосками заросле, але волосків там нема. Той прояв називають "чорним," або "волохатим язиком." Коли те пятно вискробати, то воно знову повертає; але вкінці воно зникає само так скоро, як скоро й повстало. Осібного лікарства на це нема.

Вкінці згадати треба, що язик може бути обложений всякими боляками, котрих причинами може бути приміром острий зуб, боляковате запалення уст (як приміром у кормлячих матерей), сифіліс, новотвір, або новонаріст (рак), туберкульоза, недуги жолудка і т.п.

3.—ВОНЯЧІ УСТА
(Foul Breath, Foetor Oris)

Часто трапляється, що декому сильно воняє з уст. Такий стан не є осібною недугою, але походить з якихсь інших причин, або недомагань. А таких причин є багато, як приміром: т.зв. піорія (спеціяльна недуга зубів), або спорохнавілі, діраві зуби; хронічне запалення т.зв. мікдалків; всякі недуги жолудка; недуга носа, легких; нестравність; уживання деякої поживи, як приміром їдження цибулі, чоснику, пиття горівки, заживання вонючих лікарств; курення тютюну і т.п.

"В" НЕДУГИ СЛИННИХ ЖЕЛЕЗІВ (СЛИНІВОК)
(DISEASES OF THE SALIVARY GLANDS)

1.—СЛИНИНА
(Salivation)

Буває, що в людини часто слина з уст виходить більше як звичайно, або що навпаки: слина не показується. Причина цього полягає в недугах, або недомаганню слинних железів (слинівок). Така слинявиця повстає звичайно через недомагання жолудка, особливо перед блюванням, або по перепиттю. Але може вона мати й місцеві причини, як приміром завелика скількість слини, що її тяжко всю поликати. Це буває в часі зубкования в дітей і при недугах уст і горла. Рівнож нервові недуги можуть викликати слинявицю, як приміром мелянхолія, або через корчі горла, як приміром при стеклині (скаженині). Також вагітні жінки мають часами слинявицю.

Слинявицю можуть спричинити всякі затроєння, приміром живим сріблом, або якими другими лікарствами, що в них є золото, або деякі інші металі.

Слинявиця лучається також, хоч рідко, при острих горячках, пр. при віспі, при недугах черевослинниці, або врешті й органічної вади самих слинівок.

Лікування слинявиці відбувається головно через ухилення її причин—значить треба лікувати саму головну недугу, що спричинює слинявицю. Але спеціяльними лікарствами на неї є атропіна та бром, що їх тільки лікар може відповідно приноровити.

2.—СУХІ УСТА

(Dry Mouth)

Буває й так, що слинівки цілком не виділюють слини й тому в устах такої особи сухо. Це головно є прикметою старих, нервозних жінок. Слинівки в тім случаю передвчасно нидіють. А лікування цего недомагання відбувається способом усунення всяких дразливих предметів з уст, приміром через вирвання зіпсутих зубів, а місцево смарувати гліцериною та полокати бораксовим квасом. Ця недуга називається по вченому "ксеростомія."

3.—ЗАПАЛЕННЯ СЛИНІВОК

(Inflammation of the Salivary Glands)

Я вже попередно описав один спеціяльний випадок запалення слинних железів, або слинівок, що викликує недугу т.зв. "свинку" (мумпс). Тут скажу дещо більше загально.

Заразливе запалення слинівок проявляється сухістю в устах (в горлі) та неможливістю пережування страв, бо в устах бракує слини. Закажені слинівки майже все гнояться.

Причиною цеї недуги може бути яканебудь поважніша горячкова слабість, приміром тиф, або коли недужу на кишки людину прийдеться годувати чи лікувати через відходову кишку. Також буває ця недуга

з приводу ушкоджень і операцій мочевого проводу, або в случаю параліжу лиця та в часі недуги цукриці, або затроєння металями.

Лікування запалення слинівок треба приноровити до стану недуги, що є причиною запалення. Головна річ є, щоб не допустити до запалення та, щоб уста завше чисто тримати. Саме запалення лікується вчасним проколенням слинівок, щоб гноївка свобідно з них випливала. Це вимагає лікарської операції.

4.—ХРОНІЧНЕ ЗАПАЛЕННЯ СЛИНІВОК

(Chronic Parotitis)

Хронічне запалення слинівок може наступити через затроєння оловом, йодом, або живим сріблом; а також через сифіліс, або хронічну нервову недугу. Часом воно повстає в наслідок недуги "свинки" (мумпс).

Згадаю іще про т.зв. недугу Мікуліча. Є це безболізне, хронічне, обосторонне побільшення слинівок і слезних железів. Причини цеї недуги лежать в якихсь органічних недомаганнях крови, лімфатичних железів, або селезінки.

Також спеціяльно музиканти дістають свого рода недугу, що проявляється опухненням железів під ухами.

Всі ті недуги лікується відповідно до проявів.

"Г" НЕДУГИ ГОРЛА, або устної ями.

(DISEASES OF THE PHARYNX)

Горло—це задна частина устної ями, що обнимає собою піднебіння мягке, язичок і т.зв. мікдалики по обох сторонах.

1.—ОСТРЕ ЗАПАЛЕННЯ ГОРЛА (КАТАР ГОРЛА)

(Acute Pharyngitis)

Воно повстає через звичайну перестуду, коли чоловік з тепло огрітої кімнати спітнілий нагло вийде на холодний воздух, або на вітер. Але й без цього чоловік може попасти в катар горла, особливо тоді, коли хоріє на подагру (ґавт), на ревматизм, або нестравність, на сифіліс в другій стадії; а діти часом навіть в наслідок якогось скалічення. При катарі горла часто буває, що й т.зв. мікдалики та язичок хоріють на запалення.

Прояви недуги.— Остре запалення горла проявляється скоботанням в горлі, що побуджує до кашлю; біль при поликанню напоїв і страв; виплив з горла гноївки зразу рідкої, пізніше густої. Насада язика біла, а само горло червоне. Мускули в шиї часто тверднуть і желези напухають, а запалення може поширитись й на гортанку й спричинити хрипку, або й приглушити чоловіка, коли захопить ушну трубку, т.зв. трубку Євстахієву. При тім недужий й горячку має, хоч і невелику та й ослаблення відчуває звичайно трохи й голова його болить і їсти не може.

Лікування.—Треба положитись до ліжка та добре вигрітися; жолудок прочистити; через кілька днів споживати тільки легкі, плинні страви; на карк прикладати горячі, або холодні окладки; вдихувати солену пару; а саме горло можна смарувати такими лікарствами, які лікар припише. Помагають також полоскання горла бораксовим квасом і т.п. Ціла та недуга триває всього кілька днів—звичайно 3 до 4.

2.—ХРОНІЧНЕ ЗАПАЛЕННЯ ГОРЛА

(Chronic Pharyngitis)

Цю недугу спричинюють звичайно такі налоги як надмірне курення тютюну, або надмірне пиянство; та-

кож надуживання співу у співаків, особливо коли співають в часі острого запалення горла, як буває приміром у священиків, або дяків. Наклінними до цеї недуги є також ті, що попередно на неї нездужали та й ті, що мають подагру, нестравність, або блідницю.

Прояви.—Хронічне запалення горла проявляється хрипкою, дразливістю, що спричинює кашель, болями в горлі та частим відхаркуванням густого гною з уст і виділинами з носа.

Лікування цеї недуги полягає на загальнім скріплюванню цілого орґанізму та усуненню причин запалення. Недужий мусить занехати забагато курити або пиячити; співаки мусять шанувати горло, перестати через якийсь час співати, або голосно кричати, чи говорити. Недужі на таке запалення не повинні їсти горячих, або перчених страв та повинні часто прочищувати жолудок і кишки. В тяжчих випадках недуги добре є змінити клімат. Зрештою удатися до лікаря, що припише відповідні лікарства на запалення,— себто смарування та переполікування горла.

3.—БОЛЯКИ В ГОРТАНЦІ

(Retropharyngeal Abcess)

Буває, що між шийною кісткою, а задною стіною горла витвориться боляк, з котрого зачне витікати ропа. Це лучається звичайно навіть у здорових дітей у віці між 6-ти місяцями а двома, або навіть чотирома літами життя, а також часом по перебуттю кору, або спеціяльних горячкових недуг. У старших дітей і у дорослих осіб наступає в тім випадку також звироднїння, або завмертя шийних кісточок.

Прояви цеї недуги такі: загальне ослаблення, горячка, хрипливий, або змінений голос, тяжкий віддих, тяжке поликання, голова подається назад, а бо-

рода вперед, уста отворені. В горлі назаді гніздиться боляк. Недуга ця є небезпечна. Через пухлину, та боляки може наступити удушення.

Лікування.—Коли можливо, перевести операцію. При тім добре є полокати горло медичними препаратами, як лаворис, бораксовий квас і т.д. Помагають також вдихування пари з медекаментами, як "Tr. Benz. Co." і т.д.

4.—АНҐІНА ШИЇ

(Ludwig's Angina—Cellulitis of the Neck)

Є це запалення глибших клітин карку (потилиці), спричинене хоробовими паразитами—стрептококами, що заходять туди звичайно з хорих, гниючих мікдалків, або з яких других недужих частей уст, або горла. В цю недугу попадають звичайно дорослі, сильно збудовані мужчини.

Прояви цеї недуги є дуже сильні й смертельність велика. Шия недужого сильно напухає, а з горлянки точиться гній.

Лікування її відбувається операційним способом через протинання карку й випомповування гноївки та води, що нагромаджується в шиї й в гортанці. При лікуванню уживається також відповідної сировиці.

5.—АНҐІНА ВІНЦЕНТА

(Vincent's Angina)

Недуга ця захоплює горло. На мікдаликах, (або часом і де небудь в устній ямі) робляться болячки, а з часом ці болячки виїдають маленькі ямки. І так ці болячки поширюються—виїздаючи уста, де спричинюють болі, та недомагання горла. При цім шийні желези напухають, а зчасом і ціле лице.

Спричиняють цю заказу два роди орґанізму паразитів: Spirillum of Vincent, and Fusiform Bacillus.

Лікування.—Дуже добре ділає на цю недугу вимащення сріблом, або іншими препаратами. Ще лучше ділає "Salvarsan," або препарат з нього. Коли лікування зачнеться в час, недуга уступає від 7 до 10 днів. Але як недугу занедбано, переноситься в хронічний стан і тоді тягнеться місяцями, або й літами. Трапляються випадки смерти.

P.S.— В лікуванню недуг горла добре є полокати горло препаратами як "Lavoris, Listerine," або "Dobell's Solution"—змішаними на пів з горячою водою. Медикаменти ці можна дістати в аптиці.

6.—КРОВОТОКИ З ГОРЛА
(Haemorrhagic Throat)

Вони можуть повстати з всіляких недуг горла, гортанки та дишних проводів, приміром з запалення гортанки, з кровотоку носа, або з загального кровотоку, спричиненого якимись іншими спеціяльними недугами. Такі кровотоки рідко коли бувають сильні. Часом і пухленина язичка в гортанці може наступити через витворення води в клітинах. Це звичайно буває при хронічнім внутрішнім нервовім недомаганню.

"Г" НЕДУГИ Т. ЗВ. МІКДАЛКІВ
(DISEASES OF THE TONSILS)

Є всякі роди недуг міґдалків, а саме:

1.—ОСТРЕ ЗАПАЛЕННЯ МІКДАЛКІВ
(Acute Tonsillitis)

Воно буває спричинене через бактерії й звичайно захоплює старших дітей; рідко коли немовлят. Причиною цеї недуги є часом перестуда, особливо тоді, коли дитина є слабого здоровля, або коли в неї мікдалки завеликі.

Ця недуга захоплює також дітей як епідемія, звичайно в шкільнім віці; в поодиноких випадках вона й заразлива.

Але також і інші заразливі недуги можуть бути причиною такого запалення, приміром дифтерія, шкарлятина, кір, ревматизм, сифіліс і т.п.

Прояви недуги.—Остре запалення мікдалків зачинається часто болем горла ,дрощами, болями в крижах, в руках та ногах і загальним ослабленням. Температура тіла підноситься до 103, або й до 105 Фаренгайта. Живчик прискорений; язик обложений; віддих тяжкий; а при цім запір і густава моч. Мікдалки напухають і червоніють; гнояться густою матерією, яку легко можна віддирати наче кавалки сира. При цім недужий терпить великі болі при поликанню напоїв і страв, а біль часто стріляє аж до ух.

Такий стан триває два, три, а часом і сім днів.

Комплікації цеї недуги й її наслідки звичайно не є грізні. Але часом може витворитися погана гноянка та закаження крови, або т.зв. анґіна Людвика; а в случаях епідемії буває, що з такої недуги може витворитися запалення серця, запалення легких, параліж і т.п.

Лікування.—Недужого треба відокремити від здорових осіб, а само лікування поручити лікареви, щоб передусім провірив причину запалення. Загалом треба дбати про прочищування горла через переполікування соляними розчинами та смарування медицинами, які лікар припише.

2.—ХРОНІЧНЕ ЗАПАЛЕННЯ МІКДАЛКІВ

(Chronic Tonsillitis)

Буває й хронічне, або довготривале запаленя мікдалків. Воно перешкаджає віддихови так, що така особа звичайно ротом старається дихати. Воно ро-

бить недужого наклінним до заразливих недуг, а з того повстає остре запалення мікдалків, розширення шийних железів, всякі боляки, дифтерія, а можливо й ревматизм та шкарлятина, а що найважніше, то це, що захоплені таким запаленням мікдалки бувають добрим провідником для бактерій сухіт.

Лікування того роду запалення треба конечно поручити лікареви, щоб запобіг якій поважнішій недузі. В тім випадку звичайно треба мікдалки вирізати.

3.—БОЛЯКИ В МІКДАЛКАХ

(Peritonsillar—Abscess—Quinsy)

Часами буває, що особи, колись недужі на остре, або хронічне запалення мікдалків, можуть дістати боляки в мікдалках, або поза ними. Така недуга проявляється подібно як остре запалення мікдалків, але вона є ще остріша та спричинює крайне обезсилення недужого.

Прояви недуги.—Мікдалки побільшені, червоні й напухлі водою, хоч не гнояться. Ця недуга може захопити, або один, або й оба мікдалки. З уст недужого виходить тоді багато слини, а шийні желези напухають і ніжніють. При цім недужий дістає корчі горляних мускулів так, що й уст отворити не може, а до того горло майже цілком замкнене боляками.

Лікування.—Прикладати горячі оклади до шиї, горло полокати горячою водою, або лікарствами, які лікар припише. Поміч лікарська в тім случаю потрібна, бо звичайно треба недужому робити операцію та протинати боляк.

4.—АДЕНОІДИ

(Adenoids)

Аденоіди—це недуга, що знаменується головно перекровавленням железної структури, або железних

клітин гортанки. Цю недугу звуть часом "горляними тонсилями."

Це дуже поширена недуга серед дітей у віці від5-10 літ; може бути унасліджена по родичах. Головно діти в шкільнім віці занепадають на неї. Мокрі, або вохкі околиці більше сприятливі цій недузі ніж сухі. Вона не виключена також часом і у старших осіб.

Прояви недуги аденоідів виступають звичайно через заткання носа і віддих устами. Недужа дитина звичайно храпить в ночі; віддих у неї неправильний; сон неспокійний, перериваний немилими привидами й снами. Дитина тяжко віддихає, кашляє в ночі сухим кашлем, хоч не видно запалення; пчихає, бо катар в носі докучає, а виділини з носа часто перемішані з кровю. Уста такої дитини навіть в часі сну отворені.

Така дитина й на зовні нездорово виглядає. Лице в неї видовжене й без виразу; ніс западається по боках; уста отворені; горішна губа корчиться, а доліш-на щока звисає; піднебіння високе. Дитина так бліда й рости добре не може ;слух має притуплений, говорить через ніс, шепелявіє; думки в неї розсіяні та й ум притуплений. Вона є наклінна до запалення дишних проводів, до астми, до запалення горла і т.п. Груди в неї звичайно висунені вперед неначе в курки, желези в шиї напухлі; вона й не травить добре й терпить часом на жолудкові недомагання. Крім цього має вона зчаста біль голови й віддих у неї вонючий; в ночі мочить під себе, а часом і в конвульсії попадає.

Аденоідів ззовні оком зобачити не можна, але можна їх намацати пальцями; при тім мікдалки є звичайно побільшені. Тому саму недугу пізнається радше по зовнішних обявах, які я вище описав.

Лікування аденоідів можливе тільки через лікарсь-

ку операцію при ужиттю усипляючих средств, причім звичайно також й самі мікдалки треба витинати. Коли операцію добре переведеться, то дитина рідко коли може попасти другий раз в ту недугу. По операції дитина скоро приходить до здоровля, але важне є, щоб те здоровля добре піддержувати та уважати, щоб дитина призвичаювалася відтак віддихати носом, а не устами.

"Д" НЕДУГИ ПРОЛИКУ
(DISEASES OF THE OESOPHAGUS)

Пролик, або поживний провід—це мязисто, слезистий канал (рурка), що тягнеться від гортанки до жолудка. Він може попасти в ріжні недомагання з усяких причин, а саме:

1.—ОСТРЕ ЗАПАЛЕННЯ ПРОЛИКУ
(Acute Ooesphagitis)

Воно може проявитися як острий катар при спеціяльних горячкових недугах; може заразитися він з гортанки; а як звичайна недуга проявляється воно в немовлят. Часом повстає таке запалення через зранення стінки цього проводу якоюсь поживою, пр. кісткою з риби, або якого іншого предмету, через зятрення, або задраснення; через недугу дифтерії, рака, або якої іншої місцевої недуги, а звичайно через віспу.

Прояви недуги.— біль при поликанню, біль під грудьми —більший, або менший.

Лікування.—Поликати кусники леду, а при тяжких випадках такого запалення конечно потрібна, бо часто ця недуга дасться усунути тільки через операцію, як приміром при звуженню, або затканню пролику.

Дуже рідко коли, але все ж таки й трапляється

прірва дишниці, що спричинює величезні болі й завше кінчиться смертю.

2.—КОРЧІ ПРОЛИКУ

(Spasm of the Oesophagus)

Корчами пролику знаменуються звичайно деякі нервові недуги, як приміром гістерія, гіпохондрія, і т.п. Люди, що хоріють на скаженину (стеклину) мають перед смертю сильні корчі пролику, про що я вже писав.

Корчі пролику повстають, або з чисто психічних (духових) мотивів, що буває в нервозних людей, або й через присутність у пролику якогось предмету, пр. з їди. Напади таких корчів можуть бути, або тільки хвилеві, або можуть й частіше повторятися. А проявом таких корчів є звичайно відригування поживи й напоїв.

Лікування.—Спеціяльна тонка рурка, встромлена до пролику перериває корчі. А загально треба радше споживати теплі як зимні страви і напої. Корчі пролику не бувають небезпечними для життя, хіба при такій недузі, як скаженина, бо тут людина мусить вмерти від загального затроєння.

3.—ІНШІ НЕДУГИ ПРОЛИКУ

(Other Diseases of the Oesophagus)

Крім вище описаних можуть бути іще й інші, дуже поважні недуги пролику, про які одначе тільки мимоходом згадаю, бо до їх лікування завше треба спеціяльної лікарської опіки, а часто й тяжкої операції. До таких недуг належать приміром:

а) розширення пролику;

б) звуження пролику, получене часом з дегенерацією його тілесних тканинок через сифіліс, через болячки в стінах пролику і т.п.

в) рак пролику,що трапляється звичайно у мужчин та спричинює його розширення й дегенерацією з поганими хоробливими замотаннями, або обструкцією.

Всі ті недуги утруднюють, або й унеможливлюють поликання страв і напоїв; їда й напої вертаються з горла й тому недужого треба часом штучно годувати. Особливо в випадку рака пролику недужий окоро сохне та терпить болі, слабші або сильніші.

Лікування.—Діяґноза й лікування всіх тих недуг належить до лікаря-спеціяліста, що мусить добре розпізнати недугу і часто-густо виконати операцію.

"Е" НЕДУГИ ЖОЛУДКА
(DISEASES OF THE STOMACH)

Недуги жолудка—це дуже важна частина науки медицини, бо й сам жолудок є неначе підставою доброго розвою цілого орґанізму людського.

Жолудок, це великий жилавий мязень, збудований у виді торбини з вузькою шийкою, через котру входить до нього пережута в устах пожива та всякі напої, що їх чоловік споживає. Завданням жолудка є переварити, перетравити та підготовити поживу й напої так, щоби кишки могли їх лекше перетворити в поживу та матерію людського тіла. Отже коли жолудок нездужає й не може якслід виконувати свого завдання, то й пожива чоловікові мало, або й ніщо не помагає, а з того приводу увесь його орґанізм слабне та попадає у всякі інші недуги. Тому особливо треба дбати про здоровля жолудка, щоб жити та бути відпорним на всякі недуги.

Є ріжнородні недуги жолудка, про котрі ось хочу дещо написати.

1.—ОСТРИЙ КАТАР ЖОЛУДКА

(Acute Gastritis)

Це є остре запалення слезистої оболонки жолудка, що проявляється не лиш недомаганням самого жолудка, але й другими органічними слабостями.

Катар жолудка може захопити людину без огляду на її вік, і так дітей і старших; але причини такого катару є всякі, а головно: невідповідна пожива. Це є, або надмір поживи, або лиха її якість, як приміром пожива за суха, зіпсута, гниюча, або затроєна. Особливо ті, що добре виголоднілися, а відтак забагато, або щось недобре з'їли, легко попадають в острий жолудковий катар.

Та є й інші причини такого катару (нежиту), як ось приміром: заразливі недуги, подразнення острими квасами, аршеником, фосфором, алькогольними напоями, або іншими отруями.

Наклінними до жолудкового катару є звичайно члени родин, що призвичаєні споживати одностайні страви, та діти від нестравної поживи, або недозрілих овочів та й ті, що зачинають хоріти на заразливі недуги.

Також ті, що є виставлені на перестуду, або на вогкість і ті, що терплять на подагру, на хронічні нервові недуги, на цукрицю і т.п., є більше наклінні до катару жолудка, ніж люди фізично цілком здорові.

Прояви недуги.—Вони є всякі, відповідно до причини й остроти. В лекших випадках чоловік відчуває глухі болі в під грудьми, брак апетиту, завороти й біль голови, легку горячку, а язик у нього обложений. Коли виблюється, то лекше стає. Цей стан триває всього добу, або дві. Але в тяжчих випадках катару може недужий попасти таки в добру горячку, 102 до 103 Фаренгайта, смаку в устах не має, язик обложений, віддих тяжкий, брак апетиту, спрага до

пиття; голова болить сильно й крутиться в голові; думок до купи зібрати годі; руки й ноги холодні; недужий блює спочатку поживою, а відтак й зеленкуватою матерією; відригує зчаста; в нього пече під серцем; сам жолудок роздувається від ґазів, а при тім, або запір, або часом і розвільнення; моч густа. Такий стан триває часом тільки добу, але звичайно 2, або й 3 дні, заки недужий пічне приходити до здоровля.

Лікування.—Коли недуга не є дуже остра, то вистарчить перепоститись та взяти на прочищення жолудка рицинусового олійку, або т.зв. каломель. Але коли катар є сильнійший, то вже треба подбати про те, щоб жолудок відпочав та усунути з нього все, що його дразнить. Загалом треба тепло удержувати руки й ноги, а до черева прикладати відповідні теплі окладі. Добре є подбати про те, щоб гаразд виблюватись а це можна осягнути пючи багато теплої води; воно прочищує жолудкові кваси. А коли й це не помагає, то переполокати жолудок при помочі лівативи. Пити содову воду, або лімонаду. Зрештою заживати лиш такі штучні лікарства, які лікар припише. По вилікуванню острих проявів катару жолудку недужий звичайно скоро приходить до здоровля.

2.—РОПНЕВИЙ КАТАР ЖОЛУДКА

(Phlegmonous Gastritis)

Крім звичайного, острого катару жолудка згадають тут іще про один рід жолудкового закаження, що його викликують т.зв. стрептококи, а проявляється воно широким запаленням мязнів жолудка. Ця недуга рідко трапляється, але вона завше смертельна.

Прояви Недуги.—Остре затроєння, получене з болями горішної части живота й його ствердінням. Ця недуга хватає чоловіка нагло. Недужий блює; тем-

пература тіла підноситься високо; живчик бє скоро; ціле тіло ослабає; часом корчі. А як наслідок недужий завше попадає в запалення черевної оболонки й гине на протягу кількох днів, причім в часі недуги і сам жолудок може пукнути.

Причина цеї недуги не є докладно прослідженa, але відома, що коли вона виявиться тільки як місцевий боляк в жолудку (що дуже рідко трапляється), то можна його вилікувати через операцію.

Подібно у дітей слабої будови тіла, лихо віджившлюваних, або що перебули якусь тяжку недугу (пр. віспу), може повстати своєрідне запалення жолудкових мязнів. Ця недуга також дуже рідка й про ню розписуватись не буду.

3.—ХРОНІЧНИЙ КАТАР ЖОЛУДКА

(Chronic Gastritis)

Це є хронічне довготревале запалення слезистої оболонки жолудка, що спричинює зміни в жолудковім соку й перешкаджає травленню.

Хронічний катар жолудка є звичайно наслідком кількакратного острого запалення, або катару його. Але кромі того причинами може бути невідповідне життя, неправильність в їді і питтю, місцева недуга жолудка, або яка інша органічна недуга.

Прояви недуги.—Невигода, або й болі в жолудку, роздуття, часами блювання; раз брак апетиту то знову жажда їсти; квасні відригування; обложений язик; брак смаку в устах; лице бліде без виразу; болі голови в околиці чола; духова депресія, нервозність, завороти голови; запір, або часом розвільнення.

Всі ті прояви недуги походять з того, що в жолудку недужого є, або забагато, або замало соків, потрібних до травлення поживи; а буває, що тих соків навіть цілком нема.

Лікування хронічного катару жолудка відбувається так як лікування нестравности, про що якраз хочу дещо написати.

4.—НЕСТРАВНІСТЬ

(Dyspepsia)

Нестравність не є недугою, що стояла б сама собою, але вона завше є вислідом якихсь хоробливих комплікацій в орґанізмі чоловіка, а головно в жолудку. Нормальний, здоровий чоловік не відчуває присутности поживи в жолудку, хіба що переїсться, але чоловік нездоровий чи то на жолудок, чи то часом й на яку іншу слабість, чує, що в його жолудку є пожива, або що її цілком нема.

Нестравність може повстати головно з отсих причин: з життєвих звичок, з способу відживлювання, з якоїсь місцевої недуги жолудка, або інших орґанів тіла, з орґанічних недуг, а вкінці з нервозности. Про ті причини роскажу тут дещо більше.

а) Особистими життєвими звичками, що спричинюють нестравність є передусім лихе пережування страв, особливо через звироднілі, або зогнилі зуби, а також через непотрібний поспіх при їдженню; дальше їдження не в пору; брак тілесних вправ; фізична, або умова праця безпосередно по їді; завелике напруження; запір; лиха кухня, або врешті й нечисті посудини, що в них вариться поживу.

б) Непоміркованість в їді й питтю; алькоголь і пияцтво, особливо легкі вина, або молоде пиво; пиття забагато чаю (гербати); забагато води в часі їди (воно розпускає жолудкові соки й розводнює поживу); забагато ціпких страв, або забагато товщів; теплий, або горячий хліб та всілякі солодкі нахалусники (так як це правильно в Америці буває); забагато цукру, або овочів перезрілих, або недозрілих; забага-

то мяса, оцту, а навіть "цю-табака."

Очевидно, що сила травлення не в усіх людей однака. Тому те, що одним людям не шкодить, може легко пошкодити другим.

в) Місцеві недуги жолудка, приміром рак, жолудковий боляк, розширення жолудка і т.п. Або недуги печінки, серця, нирок, а навіть сухоти, або запалення сліпої кишки, подагра, анемія й загальна нервозність.

г) Та найзвичайнішими причинами нестравности є лихі зуби, пиянство, недокровність (анемія) і сухоти у вчаснім періоді.

Прояви нестравности.—Крім зовнішних проявів, що вказують на нестравність жолудка, як приміром: крім засмученого, або й болісного вигляду лиця, обложеного язика, зогнилих, або діравих зубів, браку смаку в устах, запору, або часом розвільнення, кашлю, повільного живчика і т.п., існують ще спеціяльні признаки нестравности, які можуть бути сильніші, або слабші відповідно до загального стану недужої особи. А такими є: почуття невигоди і біль в жолудку—сильніший, або слабший; тиснення й роздуття, спричинене газами, причім болі можуть бути дуже сильні; печення під грудьми, або в околиці серця; часами блювання, звичайно зранку по перепиттю, або переїдженню вечером; брак апетиту, або й добрий апетит, але получений з заворотами голови при споживанню страви.

Осібний рід нестравности, що називається "кваснею нестравністю" (Acid dyspepsia), а спричинений надміром квасів, що їх жолудок виділює, проявляється особливо печенням коло серця, квасковатими відригуваннями, а часом і роздуттям жолудка. Це буває звичайно в товстих людей, що й зуби мають добрі. Така нестравність проявляється в них періо-

дично, час до часу, в пів до 2 годин по їдженню. Вони мають апетит добрий, але бояться їсти, бо по їді їм якось ніяково або й болить в череві; вони відригують і блюють зчаста та терплять на запір. Але коли попоїдять, або виблюються, то їм хвилево лекше стає.

В звязку з т.зв. "квасною нестравністю" стоїть роздуття жолудка з надміру жолудкових газів. Це буває звичайно в людей середного віку, що в них лихі зуби. Недужий відчуває таке роздуття й почувається недобре; апетит у нього слабий; йому квасно в гортанці й пече під серцем.

Є ще й деякі другі органічні прояви нестравности, але їх тут поминемо, бо вони більше важні тільки для лікаря, що розсліджує недуги й займається лікуванням.

Лікування нестравности й хронічного катару жолудка

Передусім треба усунути причини нестравности, або полученого з нею хронічного катару жолудка; по друге споживати таку їду й пити лиш такі напої, що не шкодять діяльности жолудка, а врешті й лікувати недуги спеціяльними медикаментами, коли це конечно потрібне.

Треба згадати, що дуже важно є від самого початку лікування постаратись о вилікування, або повирівання цілком зіпсутих, або зогнилих зубів та старатись усунути запір калу з кишок і управильнити кружіння крови в організмі. Це перша умова доброго лікування нестравности.

Перекиснення жолудка всякими органічними й неорганічними квасами треба лікувати з самого початку відповідними алькалічними солями, але ніколи не треба наглитися, або перебирати мірку в лікуванні,

бо то може більше пошкодити ніж помогти.

Загальні правила лікування нестравности й хронічного катару жолудка ось які:

а) Зуби й уста удержувати в добрім і чистім стані;

б) Страви пережовувати повільно й докладно. Їсти в пору, при тім можна приміром й читати яку книжку, або ґазету, або розмовляти з другими, щоб не спішитися при їді;

в) Правильно відбувати тілесні вправи, а перед і по їдженні відпочати. Не перемучуватись. По тяжкій роботі відпочати бодай через 20 мінут перед їдою;

г) Правильно заживати легкі средства на прочищування жолудка й кишок, а не тільки доривочно;

ґ) Живіт і ноги удержувати тепло; уникати перестуди, а курити тільки по їдженню.

Щодо самої дієти, то це може найважніша справа. Дієту треба управильнювати відповідно до загального стану здоровля чоловіка, недужого на нестравність, або катар жолудка. Він має мати згори приписану картину щодо пори й якости страв, які має їсти. Хорий повинен їсти тільки стравні поживи.

а) **Стравними** мясивами є приміром: куряче й бараняче, (чи овече) мясо, а також мясо з диких звірят як заяці, крілики і т.п. Дальше, варена риба. А з ярин: шпінак, шпараґи, каляфлори й деякі стручкові ярини та припечений хліб (товст).

б) **Нестравними,** або мало стравними поживами є і вепрове мясо, волове мясо та й всяке мясиво переварене, або два рази варене; печена риба. З ярин: капуста. З мучних страв: свіжий хліб; чорний хліб та всякі нахалусники, торти та пироґи.

в) Щодо товщів, то їх можна споживати, але в мірній скількости, за винятком свіжого масла. Зате не

споживати ніяких товстих страв, або товстих росолів та юшок;

г) Цукор в малій скількости;

ґ) Овочі варені ділають добре проти запору. Т. зв. рубарб, ягоди й помідори (томейтос) мають в собі забагато квасних солей;

д) Плинів пити доволі багато; а саме бодай на годину перед їдженням випити шклянку теплої води; так само перед сніданням і на ніч. В часі їди не пити нічого. Також коли жолудок забагато роздутий від газів, треба мало пити;

е) Алькоголь добрий можна пити, але в міру тоді, коли в жолудку чути забагато квасів. Квасного вина не пити. Загалом мала скількість алькоголю не шкодить травленню.

є) Молоко не завше помагає; радше пити його перемішане з водою. На снідання найкраще пити чай з теплим молоком, а до того біла булка. На полуденок їсти юшку з волового, або курячого мяса з крупками, або клеїк. Подібно й на вечерю.

Кождий чоловік, недужий на нестравність чи катар жолудка, зрештою сам добре відчуває, які страви йому найкраще помагають, а зглядно які йому не шкодять, але дієта повинна бути завше в міру та в пору. Тяжких страв треба безумовно витерігатися й аж тоді почати їсти такі страви, як приміром яйця, мясо, печені, або варені овочі, коли вже слідно значний поступ в лікуванні. Впрочім при того рода жолудкових недугах як хронічний катар конечно треба піддатися під догляд совісного лікаря, котрий не тільки допоможе управильнити дієту, але й припише відповідні лікарства, що приспішать виздоровіння.

Прояви жолудкового катару бувають не в кождої особи однакові; тому й лікування недуги штучними лікарствами вимагає лікарського досвіду, сприту та

великої умілости. Ось чому лікарська поміч є потрібна. А буває часто, що недуга жолудка, приміром катар жолудка, є наслідком якоїсь ще поважнішої недуги, боляків, або рака,—тоді очевидно тільки лікар може недугу успішно лікувати.

5.—БЛЮВАННЯ

(Vomiting)

Блювання, або ригання є завше зовнішним проявом якоїсь недуги, звичайно недуги жолудка, або кишок. Перед блюванням звичайно нагромаджується багато слини в устах і чоловік попадає в заворот голови, а часом і в холодні поти. Відтак раз, або два рази глибоко відригне;мускули живота й жолудка скорчаться, а врешті наступає блювання через гортанку й уста. Але буває й так, що блювання може наступити й без слинівки в устах та без заворотів голови й холодних потів.

Звичайними причинами блювання є якісь внутрішні, жолудкові заворушення, нестравність, остре запалення (катар) жолудка; остре запалення очеревної (оболонки черева) і запір в кишках; запалення сліпої кишки; нервові недомагання і т.зв. уремія; стан вагітности у жінок; горячкові недуги в своїх початках; початкові сухоти; недуги мозку; гістерія, т.зв. морська недуга, цукриця, жолудкові кваси і т.п.

Причиною блювання може бути також зажиття всяких медикаментів, або отруї, болі в кишках, міґрена, скаліченння, або ушкодження мошнів(яєчників), а навіть деякі немилі запахи, немилий вид чогось бридкого, або якесь перечулення; острий кашель, болі голови, запір і т.п.

При острих недугах кишок, як приміром при запаленню сліпої кишки; дальше при острих горячкових

недугах та при затроєнню отруями блювання виступає нагло.

Діти блюють звичайно при острих горячкових недугах та при острій нестравности й болях живота.

Пияки, вагітні жінки та особи, що терплять на недуги нирок, а часами й ті, що мають острий катар гортанки, блюють звичайно ранками.

По їді звичайно блюють особи, що терплять на нестравність,на жолудкові боляки й люди нервово хорі.

Залежно від року недуги, що спричинює блювання, блювотини можуть мати ріжнородний вигляд, рідший, або густіший, а навіть з кровю, як приміром при боляках в жолудку та жолудковім раку. Але те все є справи, інтересні більше для лікаря, що лікує недугу, ніж для звичайного читача.

6.—ЗЛИКОВАТІННЯ ЖОЛУДКА

(Cirrhosis of the Stomach)

Це є недуга звиродніння (дегенерації) жолудка, що проявляється хронічним зликоватінням та непомірним згрубінням жолудкових стін, а через те й поменшенням нутра жолудка. Це рідка недуга. Вона трапляється у старших віком людей, мужчин і жінок і не має ніякого звязку ні з нестравністю, ні з сифілісом, ні з сухотами, ні з пияцтвом. Словом: причина цеї недуги ще не є докладно відома. В самім жолудку такого недужого нема звичайно ніяких інших хоробливих проявів ні боляків. Жолудок у таких осіб є малий, гладкий, але тяжкий і слястичний; звичайно виглядає неначе ковбаса й дуже мало їди може в собі передержувати.

Прояви недуги.—Зликоватіння жолудка зачинається повільно й може тривати цілими роками. Недужий з початку тільки час до часу блює; але відтак не годен задержати в жолудку навіть малої скількости

поживи. В животі поястоянно болить його. Жолудок в тім випадку коли мацати його зверха, представляється неначе якесь згрубіння гладке, ціпке, кругле, або подовгасте, що його можна навіть порушувати рукою.

Очевидно, що того рода жолудкова недуга впливає некорисно на здоровля чоловіка. Чоловік дуже ослабає, тратить сили, а що не може їсти звичайних страв, то треба його годувати дуже поживною, сконцентрованою їдою, як приміром екстрактом з мяса і т.п.

Лікування цеї недуги можливе тільки через операцію, що в деяких випадках помагає, але не завше є можливе до виконання.

7.—ОСТРЕ РОЗШИРЕННЯ ЖОЛУДКА

(Dilatation of the Stomach)

Воно може бути остре, або хронічне.

Остре Розширення Жолудка.

Повстає воно звичайно як наслідок операції жолудка, або в часі примінювання усипляючих средств при операції (т.зв. анестезія); також при операціях нирок і печінки; рідко коли повстає воно в стадії виздоровіння, або і в часі деяких острих недуг, як приміром цукриці, загального нервового розстрою; також в наслідок скалічень голови, або хребетного стовпа та в наслідок пережертя.

Прояви.— Остре розширення жолудка захоплює чоловіка нагло. Недужий тоді страшливо блює, а й живіт його часом надувається; врешті попадає в омління, тратить память, і звичайно скоро гине. 75 процент недужих на роздуття жолудка кінчить смертю.

Лікування.—Треба кілька разів якнайскоріше пе-

реполокати жолудок і добре вичистити при допомозі лівативи. Недужий повинен лежати так, щоб ноги в поземі були вище голови, себто підняти треба ліжко в ногах, а коли не помагає, то старатися положити недужого в позицію на лікті й коліна. Відходову кишку відповідно пробуркувати сільними розчинами. Операції на того рода розширення робити не можна.

8.—ХРОНІЧНЕ РОЗШИРЕННЯ ЖОЛУДКА

(Gastrectasis)

Воно може наступити головно з двох причин: а саме: з заткання отвору, що ним переходить пожива з жолудка до т.зв. малої кишки. Це може статись через якийсь заструпілий боляк, через новонаріст, або врешті через природне звуження, а часом... але дуже рідко— через хронічне запалення очеревної і всілякі прирости.

Але хронічне розширення жолудка найчастіше походить з невідповідного віджившювання, постоянного пережертя, або перепиття, з хронічного жолудкового катару та врешті з недостатку віджившювання при нервових недугах і острій анемії.

Звичайна поємність жолудка виносить 35 авнців, а що найвисше 50 авнців; що понад те, то вже хоробливе.

Хронічне розширення жолудка лучається найчастіше у людей середного віку, звичайно в тих, що пють багато пива, а також у осіб божевільних та тих, що терплять на цукрицю. Також буває воно в дітей; недужих на рахітизм.

Прояви недуги.—Хронічне розширення жолудка проявляється часом дуже прикрими болями під грудьми та обильним блюванням, що не часто повторюється, але приносить хвилеву полекшу. Воно

звичайно наступає в кілька годин по їдженню, або вечерами, але сама пожива не є його причиною. Так воно повторяється що другий, або третий тиждень. В жолудку булькоче й неначе щось переливається, а й черево часом надувається. При тім апетиту чоловік не тратить ,а навпаки—часто хоче багато їсти й пити; у нього твердий, упертий запір, або—що рідко буває—розвільнення, походяче з гниття поживи в кишках. Чоловік такий худне, скіра його тіла суха, а мочі мало. Він зденервований, неспокійний і може попасти в тяжку гіпохондрію, або в мелянхолію, бо та жолудкова недуга може тягнутися цілими роками з тяжкими болями та блюванням.

Лікування.—Коли хронічне розширення жолудка походить з заткання проводу з жолудка до кишок (pyloric obstruction)то треба скоро перевести операцію, а коли причиною цього є жолудковий рак, то очевидно тільки вирізання боляка помагає. Головна річ є також, щоб перед операцією відповідно до цього приготовити пацієнта. Треба докладно вичистити йому зуби й уста, виполокати жолудок, управильнити дієту і т.п.

Коли ж розширення жолудка походить з іншої причини, як приміром з пережертя, або перепиття, з хронічного катару, анемії і т.п., то недугу треба лікувати звичайним способом відповідною дієтою та правильним способом життя. Дуже важно є дбати про здоровля зубів, а на місце випавших, або вирваних зубів вставити нові. Не обжиратись ні не переписватись; їсти в міру легко стравні поживи. Щодня переполікувати жолудок теплим розчином соли, змішаної з содою. Часто заживати плинну парафіну. Черево підперізувати відповідною підвязкою й носити її постоянно, доки не наступить повне виздоровіння. По тім дбати про удержування доброго здо-

ровля, про правильні рухи кишок та про регулярну їду.

Взагалі з недуги хронічного жолудка можна добре вилікуватися, коли недугу не легковажиться та коли держатися порад і вказівок совісного лікаря.

9.—ЖОЛУДКОВІ БОЛЯКИ

(Gastric Ulcer)

Часом витворитись можуть в жолудку боляки, що справляють не тільки великі болі, але можуть скінчитися й смертю чоловіка.

Боляк в жолудку повстає тоді, коли слезиста оболонка, що нею є покрита вся внутрішна будова жолудка, в якімсь місці відпаде, а на верх виступить спідна оболонка, яка рівнож зачне ятритися. В такім случаю наступає звичайно по їдженню сильний біль, блювання звичайне, або блювання з кровю.

Боляк жолудка може бути, або тільки звичайний (хвилевий), або проволочний (хронічний).

Звичайний (острий, або хвилевий) боляк жолудка появляється в більшости випадків у жінок в віці між 20 а 30-им роком життя, особливо в анемічних, або слабосильних дівчат. Хронічний або проволочний боляк атакує рівно так мужчин як і жінок у віці вище 30 літ життя. А причинами боляків є, або занедбання лікування жолудкового катару, або нерівномірна дієта, як це приміром буває у домашних служанок та кухарок; або якийсь натиск на жолудок при роботі, як приміром у шевців, або удар в жолудок із зовні, або врешті від зіпсутих зубів.

Боляк жолудка загнізджується майже завше біля отвору, що веде з жолудка до тонких кишок т.зв. (пілорус). Хвилевий (острий) боляк може бути завбільшки гороху, або й більший, а він небезпечний тим, що коли пукне, то може спричинити запа-

лення очеревної, або великі кровотоки і навіть смерть чоловіка.

Проволочний боляк звичайно є більших розмірів; часом займає кілька цалів простору в жолудку, а береги його тверді. Коли такий боляк пукне, звичайно й смерть чоловіка наступає.

Взагалі сказати можна, що жолудкові боляки якраз тим небезпечні,що можуть пукнути, або вигризти кровоносні проводи, або через заскоруплення можуть заткати жолудковий отвір, ведучий до тонких кишок, або можуть спричинити нові нарости, як приміром жолудкового рака і т.п.

Прояви недуги.—Жолудкові боляки викликують звичайно острі болі під грудьми, особливо по їді, блювання звичайне, або кровю та збільшують кваскова́тість в жолудку.

Часами через цілі літа чоловік терпить на нестравність, заки покажуться перші прояви боляка в жолудку, а часами й скоріше такі прояви виступають. Це залежить від якости й розвою боляка, але рідко коли недужий не відчуває болів. Біль може бути — як сказано—або під грудьми, або десь в крижах, або може—як то кажуть—"стріляти" чи неначе ножем пороти, а все той біль змагається в часі, коли чоловік голоден. По їді біль притихає. Але коли призбирається більше жолудкових квасів, що мішаються з поживою, то такий біль триває й по кілька годин, доки пожива не перейде з жолудка до кишок, або доки чоловік поживи не виблює. В перших початках недуги такий біль може бути й не дуже сильний, але з часом він стається пекучий та викликує корчі жолудка. А буває, що й на кілька тижнів болі притихають, але відтак знову повторяються. При натиску на жолудок болі змагаються, часом навіть тяжке

одіння причиняється до збільшення болів. —Коли недужий виблюється, то йому лекше стає.

Але часом жолудковий боляк зачне кровавитись, а буває це майже у третини людей, недужих на боляка. Тоді недужий відчуває тиснення в жолудку й наклін до омління, легко блює темно-червоною кровю в великій скількости; відтак заливає його холодний піт, лице блідне, живчик бє скоро й недужий омліває. Таких нападів може бути більше, дуже вони небезпечні, бо коли це хронічний боляк, то часто такий недужий кінчить життя смертю. В інших випадках недужий попадає в недокровність (анемію), а часом —але рідко—в конвульсії й сліпоту; а буває, що й кал з кровю віддає.

Іншими признаками жолудкового боляка є, що чоловік мимо здорового апетиту якось боїться їсти. Зуби в такого чоловіка звичайно спорохнавілі, зіпсуті; він терпить на нестравність та роздуття, рідко коли не має запору; недокровність долягає йому; він худне та ослабає.

Комплікації недуги.— Крім вище описаних хоробливих ознак жолудкові боляки можуть викликати ще й інші погані органічні недуги. Так буває особливо тоді, коли боляк пукне. А наступає це звичайно нагло. Тоді болі не притихають; зачинаються вони під грудьми й скоро поширюються на цілий живіт, котрий в тім случаю твердне, корчиться й стається дуже чуткий на дотик; живчик сильно бє й прискорюється, теплота тіла спочатку нижча нормальної, але відтак підноситься. І коли це був т.зв. хронічний боляк, то недуга переходить у стадію загального запалення черевної оболонки. Спочатку недужому через пів години, або й годину лекше стає, але відтак появляється запалення очеревної і недужий умирає на протягу дальших кількох годин. В

тім случаю тільки негайна операція може вратувати недужого від смерти.

Інші комплікації недуги можуть походити з недокладного переполокання жолудка, з роздуття газами та з причини жолудкових операцій, але це все є більш зрозуміле й цікаве для фахового лікаря ніж для звичайного читача.

Лікування боляків жолудка вимагає завше совісної лікарської опіки. А полягає воно звичайно на вирізанню самого боляка. Коли боляк пукне, то операцію муситься перевести негайно. Те саме сказати можна про випадок кровотоку з боляка, або коли боляк загатить отвір, що веде з жолудка до кишок, або коли попри боляка витворяться жолудкові нарости або новотвори, а врешті, коли хронічний боляк не хче гоїтися під впливом звичайних медицин. Коли операція є конечно потрібна, про те вирішить совісний лікар по докладнім розслідженню недуги пацієнта.

Але буває, що й операції непотрібно. Тоді боляка лікується дієтою й відповідними медицинами. Таке лікування триває звичайно досить довго. При острім, або хвилевім боляку час лікування виносить щонайменше 4 тижні; при хронічнім боляку 8 до 10 тижнів. Очевидно, що вислід лікування залежить нетільки від сили недуги, але й від самого пацієнта, який повинен дуже точно придержуватись дієти та лікарських приписів. Пацієнт повинен дати змогу відпочати свойому жолудкови, щоб боляк міг скорше загоїтись. Він повинен їсти легкі й стравні поживи. Спочатку тільки яйця та молоко, аж відтак сире волове мясо й сиру шинку. При тім спокійно лежати бодай через 4 тижні. До жолудка прикладати мішки з ледом через 2 тижні й брати на прочищування

жолудка такі лікарства, які лікар припише. Це Лєнгарца метода лікування.

Інша метода є: лікування голодом. Пити тільки молоко в малих скількостях в першім тижні: в другім крім молока можна вже їсти й хліб з маслом; в третім тижні варену курочку, а аж в четвертім тижні їсти мірно всіляку мішану поживу.

Річ ясна, що при лікуванню жолудкових боляків треба передусім вирвати всі спорохнавілі та діраві зуби; уста чисто удержувати; прочищувати кишки і т.п.

Коли в жолудку дуже болить, то прикладати мішки з ледом і спокійно лежати. А коли наступило закровавлення жолудка, то треба абсолютно спокійно лежати на постелі в цілком поземній позиції й остро придержуватись лікарських порад так щодо дієти як і щодо медикаментів, які пацієнт має споживати.

По вирізанню боляка, або по його загоєнні треба ще через довший час дбати про скріплення орґанізму. Коли болі перестануть долягати, а недужий зачне почуватися краще, то може він зачати доволі багато їсти, але всеж таки повинен відпочивати ще бодай через кілька тижнів. Їсти в пору. Кишки прочищувати та заживати час до часу приписані лікарства.

При острім жолудковім боляку передвчасна перерва лікування може причинитися до відновлення боляка, але коли лікування є докладне, то недужий приходить до повного здоровля. Коли такий боляк пукне, то негайна операція може легко усунути недугу й привести пацієнта до повного здоровля.

При хронічнім, або проволочнім боляку небезпечними для життя недужого є внутрішні кровотоки, або заскорупіння боляка, нарости, а врешті й рак жолудка. В тих випадках операція є конечна; але часом й

звичайне медичне, довготриваюче лікування дає гарні висліди, хоч в тім случаю боляк звичайно по якімсь часі знову відновлюється й операція стається конечністю.

10.—БОЛЯК В МАЛІЙ КИШЦІ (ДВАНАЦЯТЦІ)

(Duodenal Ulcer)

Це є боляк, що вигризає стінну тканину в малій кишці, т.зв. дванацятці, а пізнати його присутність через болі під грудьми, що притихають по їді, та через віддавання темнавого калу з кровю і велику скількість квасів в жолудку. Він трапляється в більшости випадків у мужчин, звичайно по 30-ім році життя а при тім такі недужі терплять часом й на затроєння уст.

Прояви недуги.—Початкові прояви цего боляка не легко пізнати, хіба що він завчасу пукне й викличе поважний кровотік. Зрештою недужий жалується на нестравність неначе на катар жолудка, або розширення його. Одначе біль завше уступає на дві години по їді, а змагається часто в ночі, але чоловікові не стається лекше по блюванню. Притім час до часу недужий попадає в лекший, або тяжчий кровотік з відходової кишки, ослабає, мліє й покривається холодним потом при сильнім биттю серця. В кишках пече й недужого сильно пре до віддавання калу. Притім, але що правда рідко, недужий і сконати може.

Цікаве при тій недузі й те, що хорий може мати й добрий апетит до їди, але часто попадає в роздуття жолудка й пече його під серцем, хоч дуже рідко коли блює. Від частих кровотоків з віддаванням калу недужий попадає в велику недокровність (анемію), хоч про око він не спадає з тіла, а тільки—як то кажуть—трохи зле виглядає. Але звичайно в устах такого недужого появляються також якісь боляки, що

виглядають неначе від попечення. Перед пукненням боляка в кишці, або кровотоки недужий звичайно терпить довго на нестравність.

Лікування такого боляка відбувається подібно як лікування боляків жолудкових, але воно можливе без операції тільки тоді, коли до цього взятися вчасно та коли боляк ще не пукнув, і коли ще не видно було ніяких кровотоків. Тоді може помогти безумовний спокій і спочинок та відповідна, строга дієта.

Одначе, коли тільки наступили кровотоки з калом, то лікарська операція є конечна. Вона правильно вповні удається, тільки ж так перед операцією як і по ній недужий мусить строго уважати на дієту й виконувати всі правила, що їх лікар порадить. Коли такий кровотік покажеться, то операцію повиннося перевести найпізніше на протягу двох днів, бо інакше може бути запізно.

11.—РАК ЖОЛУДКА

(Cancer of the Stomach)

Ця погана недуга появляється частіше в мужчин ніж у жінок, між 40 а 60-им роком життя, рідко коли в молодшім віку, а в жінок менше-більш тільки в третині випадків; за те жінки часто терплять на рака в грудях і полових частях тіла.

Люди, що мають жолудкового рака, рідко коли терпіли передтим на нестравність; але в многих случаях причиною рака є довго-триваючий, невилікуваний жолудковий боляк, що перемінюється в рака нераз аж по 20 і 30-ти літах. Також і який небудь інший короткотриваючий боляк може спричинити рака. Взагалі розвоєви недуги рака в жолудку пособлює якесь задраснення, або задрапання, бо звичайно в таких місцях рак виступає. Чи жолудкового рака можна унаслідити по предках—невідомо.

Рак жолудка спочатку виглядає як звичайний боляк, але він твердий, неправильно збудований, з відкоченими берегами і грубими стінами, але відріжнити його напевно від звичайного боляка можна нераз тільки під мікроскопом. Раковий боляк розгалужується в мязнях жолудка при допомозі кровоносних проводів, якими він свобідно мандрує.

Прояви недуги.—Рак жолудка розвивається постепенно, але вперто. Недужий, що рідко коли передтим нарікав на нестравність, жалується спочатку на біль в жолудку, на нестравність, а часами блює й очевидно тратить на вазі. Особливо мясо йому не смакує. Початкові глухі болі в жолудку змагаються по їді й по натиску на жолудок. По блюванню недужий почувається трохи лекше, але не зовсім. Часом тяжко приходиться йому поликати страви. Десь в однім місці ззовні жолудок на поверхні стається дуже чуткий на дотик на просторі завбільши 1 цаля в промірі. Зчасом недужий все частіше й частіше блює; під серцем його млоїть, а завороти голови не уступають. Недужий постепенно худне, тратить на вазі, аж врешті по кількох місяцях виглядає неначе кістяк, бо не може їсти, а що зїсть, то вибльовує. Часом такому недужому може хвилево й полекшати, коли заховує дієту й переполікує жолудок, але те все остаточно не має впливу на розвій недуги. Раковий боляк гноїться в середині й кровавиться; тому недужий блює часто цеглясто-червоною масою, такою як мелена кава. Теплота тіла неправильна, часом підноситься досить високо. Часом в кісточках ніг повстає водяниця й завше показується остра анемія тіла. Недужий на рака в жолудку звичайно має запір, рідко коли розвільнення. Та найважнішою признакою цеї недуги є—як сказано— скоре худіння й загальна втрата сил. Сам жолудок часто виглядає роздутий,

хоч на ділі він в самій середині що раз більше корчиться, грубіє, твердне— словом: стається неначе якась мала, тверда маса, що не годна ні приймати, ні травити поживи.

Боляк рака може мати всякі види, або форми, але всі вони викликують дегенерацію й гниття не лиш самого жолудка, але й других органів тіла, особливо тих, що безпосередно стоять у звязку з жолудком. Рак затикає отвори жолудка та й приростає звичайно до черевослинниці, печінки й кишок. Він атакує лімфатичні (кровоносні) желези в череві, часом навіть желези в шиї. Таких випадків є що найменше 35 на сто; атакує він часом і легкі та черевну оболонку й інші органи тіла.

Рак викликує всякі хоробливі комплікації, як приміром анемію, жовтачку та споріднені з раком боляки. Коли пукне, то буває, що й викличе запалення черевної оболонки, або кишок, а також спричинити може смертоносні кровотоки, бо нищить жили, або ганґрину внутрішних органів тіла.

Рак жолудка є звичайно смертоносною недугою. Вже по двох, трьох, або чотирох місяцях від перших проявів він набирає таку силу, що чоловік скоро худне, а притім відчуває великі болі та щораз то частіше блює. Цілий перебіг недуги триває звичайно 9 до 18 місяців, рідко коли довше як два роки. І наступає смерть з причини втрати сил, або з хоробливих комплікацій, причім недужий звичайно має свідомість аж до смерти; рідко коли гине в стані непритомности.

Лікування.—Найуспішнішим лікарством проти жолудкового рака є операція, що полягає на вчаснім вирізанню боляка, хіба що рак вже забагато розрісся, або що недужий терпить на такі комплікації, які чинять саму операцію небезпечною для життя, приміг

ром коли попав в жовтачку і т.п. Операція, хоч не завше успішна, то всеж таки спричинює загальну поправу здоровля недужої особи, лиш треба так перед операцією як і по ній совісно дбати про лікарський догляд.

Зрештою треба старатися лікувати недугу відповідно до її проявів. Особливо дбати про відповідну дієту. Їсти мало, але часто, пити молоко; мяса не їсти. Перед їдою добре зажити трохи алькогольного напитку. Коли наступить розширення жолудка та задля усмирення блювання полокати жолудок ліативою. На усмирення острих болів лікар припише морфію, а на допомогу для травлення заживати відповідні медицини. Уста й зуби чисто держати. На прочищування кишок заживати розвільнюючі плини. Взагалі держатися лікарської поради й приписів.

12.—ІНШІ ЖОЛУДКОВІ НАВОНАРОСТИ

(Other Forms of Tumour)

Крім вище описаних т.зв. туморів в жолудку можуть витворитися ще й іншого рода новонарости, як приміром т.зв. саркома, що захоплює часом молодих людей у віці до 25-го року життя. Той тумор росте скоро, але він лиш поверховний, не атакує оболони жолудка й тому не кровавиться й не спричинює блювання. Або можуть повстати в жолудку й нешкідливі нарости, тз.в. поліпи, або врешті може появитись й т.зв. волосковатий наріст і т.п.

Лікування тих всіх боляків належить до лікаря.

13.—ОДІДИЧЕНЕ ЗГРУБІННЯ ПРОВОДУ З ЖОЛУДКА

(Congenital Hypertrophy of the Pylorus)

Це трапляється в немовлят-новородків. Перші прояви недуги виступають в часі між 2, а 4 тижнями

життя немовляти, але недуга може існувати й від уродження, звичайно в перших дітей мужеського пола. Недуга полягає в тім, що отвір між жолудком дитини а кишками, куди переходить пожива з жолудка до кишок, нерозмірно грубне, а також й стіни жолудка в тім місці грубнуть. Тому дитина часто на силу блює, не може приймати поживи, худне й стається неначе кістяк; в кишочках сильно її болить і запір долягає.

Лікування цеї недуги часто вдається. Треба прочищувати живіт дитини ліватівою рано й у вечір; а коли конечно, то й солями полокати. Та коли це не помагає й дитина мимо того тратить на вазі, то сейчас треба зробити операцію, бо пізніше й операція не помагає й дитина мусить вмерти.

14.—ЖОЛУДКОВІ КРОВОТОКИ

(Haematemesis)

Вони можуть мати всілякі причини, а саме: жолудкові боляки (це звичайна причини кровотоків), рак, а часом і боляк в тонкій кишці; остре запалення жолудка, часом лікарські операції, як приміром при вирізуванню сліпої кишки; врешті недуги кровоносних посудин ,жил і т.п.

Але кровотік жолудка, або його перекровавлення може повстати з рака печінки, з анемії селезінки, з проволочних недуг серця, або кишок та з усіляких боляків.

Кров може увійти до жолудка також із зовні, приміром з носа, з горла, з легких, або з пролику.

Часами кров в жолудку витворюється з якогось скалічення, або затроєння отруями, приміром острим квасом, фосфором, аршеником, антимоном. Часом знову з спеціяльних горячкових недуг, пр. з жовтої фебри, з віспи, з шкарлятини: або з недуг крови, як

приміром з острої анемії, малярії, жовтачки і т.п. Врешті також з розірвання головної жили, або її розгалужень та з деяких нервових недуг, як пр. з гістерії, епілєпсії і т.п.

Найсильніші кровотоки з жолудка виступають в случаю прірви жолудкового боляка, з кровавлення слезистої оболонки жолудка та з рака печінки.

Прояви недуги.—Всі роди жолудкових кровотоків викликують більшу, або меншу анемію цілого організму. Недужий в случаях кровотоку звичайно блює кровю. Сама виблювана кров є часто темної краски, нема в ній воздуха й може бути квасковата. Скількість її може бути менша, або більша, відповідно до роду недуги. Коли в самім жолудку назбирається кров в більшій скількости, то чоловік звичайно омліває, холодні поти його обливають, і він часом і свідомість тратить. Анемія поступає скорою ходою, а часом і конвульсії появляються та сліпота від анемії.

Лікування: Всякі кровотоки жолудка не є осібною недугою, тільки проявами других недуг, боляків, рака і т.д., про що я якраз писав. Тому, щоб зменшити або усунути кровотік, треба передусім лікувати ту недугу, що є причиною кровотоку.

15.—НЕВРОЗИ ЖОЛУДКА

(Nervous Dyspepsia)

Буває, що жолудок у людини не має про око ніяких хоробливих змін, а одначе час до часу людина терпить всілякі роди болів в жолудку. Це буває у осіб нервових ,тих, що хоріють на гістерію, неврастенію, і т.п., особливо в жінок в старшім віці.

У нервових жінок звичайно пожива в жолудку по зїдженню—так сказати "перевертається" і відригується, хоч недужа жінка не має ні заворотів голови, ані не худне. Часом ця недуга є дуже вперта, безпе-

реривна й може статись причиною смерти, хоч звичайно вона по якімсь часі уступає.

Гістеричні жінки, а часом і діти, іноді терплять на нервове роздуття жолудка ґазами. Воно наступає через поликання воздуха й може тривати навіть протягом кількох днів. Притім наступає болюче розширення жолудка. В кишках такої особи гуркотить й вона сама відчуває рух кишок в животі, особливо по їдженню. Деякі особи попадають в цю недугу вже на сам вид особи терплячої на неї.

Або буває часом, що з нервовости жолудок скоро випорожнюється, що можна бачити через Х-рей; а знову в осіб дуже нервових, або придурковатих пожива з жолудка часом вертається до уст і вони її пережовують. Та це не має впливу на загальне здоровля такої особи.

У нервових дівчат часом витворюється в жолудку багато квасів в часі травлення поживи, що спричинює нестравність. Ця недуга називається "hyperchlorhydria" і звичайно захоплює дівчат в пів години до двох годин по їді. Проявляється вона болями під грудьми, квасковатими відригуваннями й запором; але такі дівчата звичайно є товстенькі й мають добрий апетит, лиш "бояться їсти." Рідко коли буває, що без огляду на поживу нервова особа в ночі дістане острі болі в жолудку, біль голови й сильно блює квасними плинами. Ця недуга лучається в осіб, що терплять на велику неврастенію. Недуга триває через кілька днів.

Але частіше трапляється, що нервова особа майже безнастанно буде блювати та терпить болі, відригує поживу й худне, якраз в наслідок завеликого призбирування квасів в жолудку.

Особи, що за багато журяться, а при тому мають слабе здоровля, особливо жінки по т.зв. "періоді," а

також особи неврастенічні й гістеричні, або часом і доростаюча молодь, попадають у всякі нервові жолудкові недомагання, получені з страшливими корчами та болями жолудка. Такі болі не мають великого звязку з поживою; а захоплюють вони недужих нагло, часом у ночі. Притім недужа особа часами й блює. Сама їда може облегчити, або й побільшити болі; вони звичайно ослабають під натиском. Але треба знати, що подібні болі можуть повстати також з інших, органічних недуг, як приміром з жовчевого каміння, з анґіни (серцеві болі) та при всякого рода жолудкових крізах. Тому треба досвідченого лікаря, щоб міг провірити причину таких болів.

Ще згадаю про декілька нервових недуг жолудка, а такими є:

а) булімія; це недуга, при якій чоловік звичайно нагло в ночі відчуває страшний голод, але їсть, або забагато або замало. Коли забагато, то наступає розширення жолудка. Це трапляється в осіб гістеричних і тих, що хоріють на цукрицю.

б) аконія—це недуга, при якій чоловік почувається завше голодним; завше хоче їсти й ніколи доволі насититися не годен.

Лікування нервоболів жолудка полягає передусім на успокоюванню нервів. Не журитися; не перепрацьовуватися. Лікувати нерви. Удержувати загальний стан здоровля в порядку; дбати про правильні відходи з жолудка; лікувати запір; болі та кваси жолудка усувати подібно як при нестравности. Але при нервоболях жолудка ліпше споживати ціпкі страви ніж приміром молоко. Зрештою всякі нервоболі лікується також штучними медицинами відповідно до проявів недуги, але це є річчю лікаря.

"Є." НЕДУГИ КИШОК
(DISEASES OF THE INTESTINES)

1.—РОЗДУТТЯ ЧЕРЕВА
(Tympanites)

Воно походить з роздуття кишок ґазами, або воздухом, що трапляється в випадках ріжних недуг, приміром через нестравність, катар жолудка, або кишок, через запір, запалення черевної оболонки, або через операцію, та через острі заразливі недуги як запалення легких і т.п. В подібних случаях ґази не можуть видобутися з кишок тому, що десь в якімсь місці мускули кишки попали в параліж, або через запір, або через нестравність в кишках і т.п.

Прояви недуги виступають як роздуття черева, часто болюче; при тім живіт надутий як бубен; віддих недужого зменшений і тяжкий; час до часу ґази можуть виходити через відходову кишку. Але найважнішим наслідком роздуття черева є це, що серце змінює свою позицію підносячись в гору і бється скоріше як звичайно, а це легко може спричинити смерть, особливо тоді, коли серце за слабе.

Лікування. Помагають горячі оклади на черево й масаж. Зрештою треба заживати всілякі олійки та терпентину, що їх лікар припише.

Але найуспішнішим лікарством є підскірні застрики т.зв. пітуітрини, а коли недуга є засильна, то операція є потрібна, але одно й друге належить до лікаря.

2.—ПРО КИШКИ Й КАЛ
(Character of Stools, etc.)

Пожива й напої, які чоловік споживає, переходять з уст через горло й пролик до жолудка. Жолудок поживу переварює, розпускає соками й при-

готовлює до кишок, що висисають з неї всілякі соки, потрібні до орґанізму; а те, що лишиться та що непотрібне, виходить з людського тіла в виді калу.

Самі кишки є головно троякого рода. Є т.зв. дванацятка (duodenum). Вона безпосередно злучена з жолудком і у дорослого чоловіка вона на 12 цалів довга. В ній мішається пожива з жовчею.

Є кишки тонкі, у дорослого чоловіка приблизно на 5 метрів довжини. Тонкі кишки висисають з поживи молоч, тобто плинні части їди (поживи) і доставляють їх до орґанізму.

Є й кишки грубі, приблизно на півтора метра довгі. До них переходять з тонких кишок всякі тверді части поживи, непотрібні для орґанізму, котрі відтак видобуваються з тіла чоловіка як кал через відходову кишку, або відхідницю.

Є ще й т.зв. сліпа кишка, про котру пізнійше дещо скажу.

Жолудок і кишки разом взявши творять один канал—себто провід травлення й коли яка небудь частина того каналу нездужає, або добре не функціонує, то це відбивається на цілім проводі травлення. Тому й не диво, що коли приміром жолудок захорує, то недуга може перенестися й до кишок, особливо тоді, коли він захоріє на запалення, катар (нежит). Так то нераз буває, що коли жолудок недужий, то й кишки хоріють.

Неперетравлені части поживи виходять з орґанізму як кал.

Кал у здорового чоловіка виносить правильно 140 до 180 ґрамів ваги. Він є брунатної, або жовтавої краски та й і не дуже смердячий. Він звичайно ціпкий, добре оформлений і має в собі приблизно 75 процент води, а 20 до 25 процент товщу, коли висо-

хлий; нестравлену поживу можна в нім зобачити хіба тільки під мікроскопом.

Але кал особи недужої на жолудок, або кишки є в многих напрямках ненормальний так як це майже кождий чоловік з досвіду знає.

По якости й скількости калу можна часом дуже легко пізнати недугу чоловіка. Приміром той, що має запір, видає з себе кал дуже твердий; а хто має розвільнення, той навпаки видає кал більше, або менше розводнений тай часто його видає. Такий кал може мати всіляку закраску, відповідно до якости недуги та відповідно до віку недужого. Він може бути зелений, жовто-зелений, цілком жовтий, темний, або такий як глина. Та й воня калу може бути менше, або більше огидна. — При деяких недугах—як відомо—кал може бути змішаний з кровю, як приміром в случаю жолудкових боляків, або рака. Особи, що хоріють на заразливі недуги жолудка, або кишок, виділюють кал з всілякими бактеріями і обривами з кишок та з гноем і т.п. Хто ж хоріє пр. на тиф, у того кал виглядає як горохова юшка; він одностайний, ясно-брунатний. Люде, недужі на холеру, видають з себе кал неначе риж з водою. При дизентерії кал є змішаний з обривами з кишок та з кровю; при жовтачці кал виглядає як глинка; при катарі тонкої кишки кал є зеленковато-жовтий і т.д.

3.—РОЗВІЛЬНЕННЯ

(Diarrhoea)

Воно звичайно, хоч не завше, є признакою запалення, або катару кишок.

Причини розвільнення можуть бути ріжнородні, але головно походять вони з невідповідного віджившлювання, або з надужиття алькоголів, з закаженої

води та з склонности до розвільнення, так як це буває в дітей. Запір є частою причиною нападів розвільнення. Також всілякі отруї, головно металі, як пр. живе срібло, аршеник і т.п., або приміром затроєння поживою. Зміна клімату часом може бути причиною розвільнення; це звичайно в дітей; перестуда, або завелике горячо. Безперерівна спека може бути причиною запору, а це через те, що з чоловіка забагато поту виходить. Всілякі жолудкові недуги є також причиною розвільнення, ось як острий катар жолудка, хронічна нестравність; а також нервові недуги як гістерія, або хочби й наглий перестрах.

Деякі випадки розвільнення походять з бактеріяльних закажень та з запалень, як ось з запалення грубої кишки і т.п.

Другорядними причинами розвільнення є заразливі недуги кишок: дизентерія, холера і т.п., або інші закаження, як ось запалення легких, туберкулоза, затроєння крови, а навіть черви. Дальше недуги звиродніння печінки, хронічні недуги серця й легких; рак, запалення черевної оболонки, остра недокровність, боляки в кишках і т.д.

Розвільнення може бути остре, або проволочне. Остре розвільнення захоплює головно тонку кишку, але часом також грубу кишку та й жолудок. Хронічне, або проволочне розвільнення буває звичайно наслідком хронічного катару жолудка, або кишок, а також походити може з боляків в кишках, з нервових недуг, з недуг черевослинниці, з запалення слезистої оболонки кишок і т.п.

Звичайно, коли хто за вечера переїсться, або перепється алькогольними напитками, може рано попасти в хвилеве розвільнення. Так само, коли хто терпить на боляка в грубій кишці, то встаючи рано, чує начеб кишки в нім рушалися.

4.—КАТАР КИШОК

(Catarrhal Conditions of the Intestines)

Звичайний катар кишок походить часто-густо з острого, або проволочного катару жолудка, тому всякі причини, що викликують катар жолудка, є рівночасно й причиною катару кишок.

Катар кишок може бути, або тільки хвилевий, або протяглий відповідно до того, які причини його викликали. Хвилевий катар кишок найчастіше повстає з якоїсь одно разової невідповідної поживи, а протяглий тоді, коли причини його є більше і коли ті причини через довший час тривають. Та ріжниця є не лиш щодо часу тривання, але й щодо сили обявів недуги. І тому відріжнити треба звичайне розвільнення чи катар кишок від катару острого.

I. ЗАПАЛЕННЯ

(а) ЗВИЧАЙНЕ РОЗВІЛЬНЕННЯ

(Simple Diarrhoea)

Воно проявляється частим віддаванням калу на протягу кількох годин, причім недужий може відчувати менші, або більші болі в череві. У нього брак апетиту, язик обложений, легкі звороти голови, а часами й блювання. Вираз твари похмурний. Але загальні органічні недомагання, або переміни в такого недужого є невеликі. Недужий перебуває таку недугу на протягу кількох годин, а що найвище на протягу двох днів та приходить до повного здоровля, хоч по тім він наклінний до запору.

(б) ОСТРИЙ КАТАР ТОНКИХ КИШОК

(Acute Enteritis)

Трохи відмінно мається справа з цею недугою. При ній болі в животі є великі; а коли недуга захопить й

грубу кишку, то хорий має при тім сильне пертя до віддавання калу. Такий недужий віддає дуже часто кал жовтий, брунатний, або зеленковатий, мягкий, хоч—здається—само розвільнення є дуже мале. Черево недужого напухає, язик обложений і сухий; жажда до пиття велика, втрата апетиту. Теплота тіла підноситься до 100 й 103 Фаренгайта, живчик прискорений. Недужий блює й часом омліває та дістає корчі мускулів тіла; кінець відходової кишки значно корчиться й пухне.

(в) ПРОТЯГЛИЙ КАТАР ТОНКИХ КИШОК
(Chronic Enteritis)

Він наступає звичайно по першім нападі острого катару, який я щойно описав. Тяжко його вилікувати. При сильних болях живіт роздувається й випружується як бубен, хоч розвільнення може бути слабе, або й цілком його не бути. Та навіть язик може бути чистий і апетит добрий. Але такий недужий попадає в душевне пригноблення, скоро мучиться й знеохочується до праці й часто— хоч не завше—марніє й попадає в анемію.

(г) ОСТРИЙ КАТАР— ГРУБИХ КИШОК
(Acute Colitis)

Прояви цеї поганої недуги такі: Часте віддавання калу з кровю й гноєм, що походить з слезистої оболонки кишок; скорчення й запухнення відходової кишки; болі в животі, а радше під грудьми та болючість черева на дотик у місцях, куди переходить груба кишка.

Ця недуга захоплює людину нагло. Недужий спочатку часто віддає кал, що пізніше зменшається, або й цілком уступає, але замість того недужий зачинає каляти гноєм, що видобувається з оболонки кишок

та чистою кровю. Притім терпить він страшні болі в животі, а особливо в відходовій кишці. Черево болить при дотику. Теплота тіла змінчива, в тяжчих випадках доходить часом аж до 104 Фаренгайта; живчик прискорений в міру теплоти тіла. Недужий блює, спочатку сильніше, відтак слабше, а врешті попадає в стан омління.

Така недуга триває звичайно 3 дні й коли була сильна, то недужий в тім часі гине від неї; а коли не була засильна, то переходить в стан протяглий, що може тривати й кілька місяців. Багато людей вмирає на цю недугу, а коли чоловік і вилікується з неї, то легко може в неї другий раз попасти.

(г) ПРОТЯГЛИЙ КАТАР ГРУБИХ КИШОК

(Chronic Colitis)

Перші прояви цеї недуги такі як при острім катарі; вони можуть бути сильніші, або слабші, відповідно до сили недуги. Такий недужий має то розвільнення, то запір— на переміну— і віддає кал два рази, або часом і десять разів на день. Сам кал може бути змішаний з кровю та з гноєм з кишок. Живіт, або черево назовні виглядає нормально. І апетит незлий, але він слабий і душевно пригноблений.

Так острий як і проволочний катар грубих кишок часто-густо стоять у звязку з недугами т.зв. сліпої кишки, але в такім случаю вище описані прояви недуги неконечно мусять бути дуже сильні, а навпаки: вони звичайно слабші й повторяються тільки час до часу. Та коли сліпу кишку вирізано, то треба дуже дбати про те, щоб не допустити до недуги кишок. Також боляки в кишках, або такі заразливі недуги як дезинтерія мають цілком подібні прояви як острий катар грубої кишки. Річ ясна, що тільки добрий лікар може того рода недуги докладно відріжнити

від себе та приложити відповідний спосіб лікування.

Притім згадаю ще про т.зв. вязничну дизентерію (Asylum Dysentery), що часто захоплює людей у вязницях та захоронках, або притулках. Ця недуга правдоподібно походить з закаження якимись бактеріями й проявляється частим віддаванням калу з кровю й гноєм з кишок, болями під грудьми, опухненням відходової кишки, нерівномірною теплотою тіла, скорим живчиком та станом омління.

А знову ті люди, що працюють при горячих кітлах, печах і взагалі ті, що по фабриках працюють в горячій температурі та пють притім багато води, іноді попадають в недугу кишок, що проявляється віддаванням воднистого калу, а притім вони сильно омлівають і попадають в тяжкі корчі мускулів. Ця недуга дуже нагадує холєру; а називається вона "Фаєрманськими корчами" (Fireman's cramp).

II. ЛІКУВАННЯ КАТАРІВ КИШОК

(Treatment of the Intestinal Diseases)

Воно відбувається головно через усунення причин катару, відповідну дієту та лікарськими препаратами, при чім треба дуже вважати на загальне здоровля пацієнта.

1. ОСТРИЙ КАТАР (НЕЖИТ) КИШОК — (Розвільнення)

(Acute Gastro-Enteritis Diarrhoea)

При такім катарі недужий повинен положитися до ліжка, коли в нього є слідне загальне ослаблення тіла, або горячка, і то на так довго, доки горячка не перейде. Він повинен держатися тепло, навіть руки та ноги тепло удержувати. Коли катар кишок сильний, то повинен пити тільки молоко та лімонаду, або сирватку з молока, а їсти білко з яйця. Твердих і

горячих страв треба униктаи. Горівка, легко змішана з водою, добре помагає.

Спеціяльними средствами лікування, відповідно до проявів недуги, є ось які:

На усмирення болю черева треба прикладати теплі оклади до черева та заживати опію, або встрикувати морфію, згідно з лікарським приписом. На блювання ссати лід. На побудження діяльности серця й круження крови пити добре вино та горівку, очевидно в міру. Коли нападе омління, то лікар припише відповідні побуджуючі медицини, або виконає застрики відповідних лічничих плинів під скіру, або в жили недужого, як приміром камфору, стрихніну і т.п.

Коли розвільнення й болі зменшаться, то недужий може скріпити свою дієту; може їсти яйця, молочні страви, юшку і т.п., але— як вище сказано— уникати горячих страв і всіляких паланиць.

2.—ПРОТЯГЛИЙ КАТАР ТОНКИХ КИШОК

(Chronic Catarrhal Conditions of the Small Intestines)

Лікується відповідно до причин недуги та її проявів, причім головну увагу треба звернути на ті частини кишок, які катаром найбільш захоплені. Завданням лікаря в тім випадку є провірити кал недужого, слезисту оболонку; гноївку, що виходить з калом, кров та моч; а також ствердити, чи й які бактерії, або паразити осілися в кишках. Рівнож провірити споріднені недуги, як приміром запалення сліпої кишки, новонарости, боляки і т.п. Але те все належить до лікаря.

Звичайне лікування вимагає, щоб пацієнт лежав в ліжку та мало приймав поживи, бо це якраз дуже часто найкраще помагає на недугу, або бодай усмирює болі. Коли недуга не є дуже прикра й тяжка, то

хорий може встати з ліжка, але мусить дбати про захованнѧ відповідної дієти та про загальну гігієну так як при протяглій нестравности, про що я вже попередно докладніше писав. Їсти звичайні, прості, але ріжнородні страви; забагато молока не кождому добре робить. Зберігатись від перестуди.

3.—ОСТРИЙ КАТАР ГРУБИХ КИШОК

(Acute Catarrhal Conditions of the Large Intestines)

Лікується головно так як катар тонких кишок, причім треба більше дбати про прочищування відходової кишки й взагалі про відповідне полокання кишок.

4.—ПРОТЯГЛИЙ КАТАР ГРУБИХ КИШОК

(Chronic Catarrhal Conditions of the Large Intestines)

Лікується дієтою, але мяса треба уникати, хоч впрочім дієта повинна бути в много свобідніша як при інших катарах кишок. Заживання лікарств через уста малощо помагає. За те головну ролю в лікуванню відограють переполікування грубої кишки ліватывою всілякими медичними розчинами, що їх тільки лікар може успішно приноровити. Часом буває, що недуга не дасться інакше вилікувати, як лише через отворення грубої кишки та виполокування її що дня на протягу кількох місяців. Така метода є дуже успішна, але попередно треба довго лікуватися звичайним способом та аж відтак можна приступити до того рода операції.

5.—ЛІКУВАННЯ ІНШИХ ПРОЯВІВ КИШКОВИХ НЕДУГ

(Treatment of Other Intestinal Conditions)

Коли в грубій кишці появилися боляки, то крім звичайного лікування катару, треба перевести операцію, й то вчасно.

При розвільненнях, спричинених нервовими недомаганнями, як приміром гістерією, недужого треба перепровадити в нові та сприятливіші обставини. Притім треба призвичаювати його кишки до правильних рухів і цілому його поведенню та способови життя дати змогу відповідно скріпитися. Спокій багато помагає. Штучні лікарства припише лікар.

Коли розвільнення має свою причину в неправильнім діланню черевослинниці, то недужий повинен тільки мало їсти товщу, а лікар буде лікувати її відповідно до проявів недуги.

Коли чоловік має розвільнення по пережертю, або перепиттю алькоголем, то найкраще буде здержатися від тих налогів.

Щодо штучних лікарств на всілякі роди кишкових катарів, то найсильнішим лікарством є опія, що її лікарі приписують як домішку до хемікаліїв і плинів, які недужий заживає. Але то є вже справа лікаря, що лікує недугу.

5.—БОЛЯКОВАТІННЯ КИШОК

(Ulceration of the Intestine)

Боляки в тонких кишках звичайно появляються при спеціяльних недугах таких як тиф, дезинтерія, туберкулоза й сифіліс, тобто при бактеріяльних заказженнях. Далі, при недузі грубих кишок, коли там також загніздяться болаки; при хронічнім запорі в відходовій кишці; у дітей часто при недузі кишкового катару.

В деяких случаях боляки малих кишок можуть витворитися з присутности там якихсь нестравних предметів, з новонаростів, або й зовнішних боляків. В дуже рідких випадках може трапитися, що такий боляк спричинить пропукнення кишки.

Прояви недуги.—Присутність боляків у тонких

кишках проявляється розвільненням, болями під грудьми слабшими, або сильнішими, кровотоками з відходової кишки та присутністю гноївки в калі й кавалків з кишкових клітин. А коли боляк пукне, то може спричинити загальне запалення черевної оболонки, або витворити якийсь місцевий боляк чи наріст в самій черевній оболонці.

III. ІНШІ НЕДУГИ ГРУБИХ КИШОК

(1) БОЛЯКОВАТІННЯ

а) БОЛЯКОВАТІННЯ ГРУБИХ КИШОК

(Ulcerative Colitis)

Вони майже певно повстають з бактеріяльного закаження й захоплюють людей звичайно в віці між 20 а 60-им роком життя.

Прояви недуги.—Боляки в грубій кишці викликують майже всі такі самі прояви як при дезинтерії, себто: розвільнення (часте віддавання калу) з кровю й гноєм, болі під грудьми й напухнення відхідниці, а звичайно й роздуття; чутливість черева на дотик; язик у недужого чистий, або тільки легко обложений; температура тіла змінна, низька, або висока; живчик прискорений і напади омління. У відходовій кишці часом можна навіть розпізнати боляки.

Боляки в грубій кишці— це небезпечна недуга й в тяжких випадках викликує смерть чоловіка на протягу трьох днів. В інших випадках вона може перейти в хронічну недугу; а тоді часто буває, що недужий вмирає в часі від трьох до девятьох місяців. Колиж вилікується, то боляки можуть відновитись пізніше, а в межичасі недужий попадає в тяжкий за-

лір. Виздоровіння від таких боляків є завше дуже повільне, а при тім чоловік тратить на вазі, тратить силу й попадає в анемію.

б) РОПНИСТИЙ КАТАР ГРУБОЇ КИШКИ

(Muco-membranous Colitis)

Це є хронічна недуга, що знаменується неврастенією недужого, віддаванням калу, змішаного з обривами кишковими, та запором. Вона появляється звичайно в людей між 20 а 40-им роком життя, але може тривати цілими літами. Найбільше жінки на неї хорують, (а саме 5 жінок на одного мужчину); тонкі, худі, анемічні жінки, що не мають доброго апетиту, й зле виглядають та ті, що терплять на неврастенію, або на які інші нервові недуги.

Прояви недуги.—Коли така недуга кого захопить, то хорий незавше терпить. Є періоди, що недужий, хоч у нього слабе здоровля, почувається незле навіть на протягу кількох місяців. Але буває, що напади недуги повторяються й тривають через кілька днів, або й через кілька місяців; а це буває звичайно, коли така особа чим небудь згризеться, або коли не вважає на дієту. Тоді недужий попадає в тяжкий запір, або навпаки: дістає розвільнення. Та попадає в страшні напади болів в животі. Кал недужого перемішаний з липкою течею ,а по кількох нападах недуги також з кровю та з обривами оболонки з кишок; відходова кишка напухла. В тяжких випадках недуги нагромаджується в малих кишках досить багато піску.

Комплікації й споріднені недуги лучаться з тою хоробою. Жінки, що на неї нездужають, звичайно є хорі також на полові недуги, або терплять на гемороїди, хоч коли гемороїди й усунути, то це ще не виліковує недуги кишок. В своїх проявах ця недуга

часом нагадує запалення сліпої кишки, а часом вона лучиться з іншими недугами, як приміром з раком грубої кишки, або відхідниці.

Лікування.— Ропнистий катар грубої кишки рідко коли кінчиться смертю. Коли недужий лікує недугу, то вона поволі уступає й в багато случаях наступає повне виздоровіння. Найважніше діло є, щоб грубу кишку правильно випорожнювати. В перших двох тижнях недуги добре є, щоб недужий лежав в ліжку. Саму кишку треба полокати кождого ранка теплими розчинами соди, але на прочищування через уста нічого не брати, бо це тільки пошкодити може. Коли неврастенія є причиною недуги, то її треба лікувати. Щодо дієти, то живитися звичайними стравами, найліпше сухими. Коли недуга хвилево перестане долягати, то недужий повинен правильно жити й робити тілесні вправи; тоді він може заживати й легкі прочищуючі медицини, як приміром плинну паргріну, касторовий олійок і т.п., але ніякі соли, або кваси.

2) РОЗВІЛЬНЕННЯ У ДІТЕЙ

(Diarrhoea in Children)

Він долягає дітям звичайно між 6-им а 18-им місяцем віку; особливо в часі зубкования; найбільше в літі, в липні.

На ту недугу занепадають діти, що живляться молоком з фляшки, а також ті, що забагато переїдаються й тим чином дразнять собі кишочки. Також ті, що їдять забагато товщів, або що їх в кишочках загніздилися бактерії. У старших дітей ця недуга може повстати з їдження недозрілих, або перезрілих овочів. Наклінними до неї є звичайно діти убогої кляси, що живуть в нехлюйстві та яким бракує свіжого воздуха. Ця недуга панує іноді в діточих за-

хоронках епідемічно; а причиною її є звичайно пожива, закажена бактеріями. Але й перестуда, зубкування та рахітіс може бути причиною катару кишок у дітей.

Роди діточого катару кишкового.— Вони можуть бути всілякі, відповідно до причин і сили недуги. Є катар звичайний, не з запалення, а звичайне розвільнення. Є й катар, получений з запаленням кишочок —це острий катар. Є й т.зв. "холерина," або діточа холєра. Є й хронічний, або протяглий катар.

(а) **Звичайне розвільнення** наступає в дитини з хибної дієти, або з перестуди. Дитина зачинає непокоїтись, відчуває болі в животі, ноги в неї корчаться, а черевце твердне. Віддавання калу відбувається часто: два до десять разів на день; кал легкобрунатий, або зелений, вонючий, або гризучий; в нім можна стрінути нестравлену поживу, а пізніше й слезисту теч з кишок. Коли дитина є слабого здоровля, то часом омліває при такій недузі. Але звичайно недуга уступає по кількох днях, або переходить в ще сильнішу форму, особливо в літних місяцях.

(б) **Острий катар кишочок** захоплює дитину звичайно нагло літною порою й може спричинити конвульсії, а при тому й часте блювання. Дитина дуже часто віддає кал з водою та з слезистою течею з кишок. Черевце сильно болить, воно тверде й мякне тільки по нападі конвульсії. Горячка висока, 103 до 105 Фаренгайта: Така дитина скоро паде на силах і нидіє; лице паленіе, очі западаються, скіра суха та морщиться, жажда до пиття дуже велика, мочі мало виходить. Врешті дитина цілком тратить сили, мліє й скавучить і вкінці умирає з обезсилення, а часом з запалення дишних рурок, або від сильної горячки.

Видужання дитини з такої недуги є дуже повільне

та й по тім така дитина є наклінна до хронічного розвільнення; а та сама недуга може й повторитись на ново.

(в) **Дитяча "холєрина"** має в собі знамена вище описаного острого катару кишочок, лише в ще острішій формі. В тім випадку дитина дуже скоро попадає в повну утрату сил і звичайно умирає.

(г) **Врешті т.зв. хронічний катар** тонких кишок у дітей може бути наслідком котрої-небудь з вище описаних родів недуг. Дитина в тім випадку постепенно тратить сили й може вмерти, але може й поволі відзискати здоровля. Смерть наступає звичайно з ослаблення, або з запалення дишних рурок.

Лікування.—Хорі на катар кишок діти повинні зберігатися від холоду й перестуди. Воздух в кімнатах, де вони перебувають, повинен бути свіжий та чистий. Такі діти повинні носити тепле одіння, особливо хоронити від зимна руки та ноги. Не купатись, а губкою натирати тіло. Через кількадесять перших годин, або через добу-дві пити тільки воду з білком, а потім їсти паланички з крупків. Коли стало ліпше, то дитина може їсти цілком легкі страви, або сок з мяса. Молока, розпущеного з водою, мало; але більше чистої вареної води, і то що чверть години. Товщів не вживати; а сметанки й чистого молока по трохи аж тоді, коли цілком поліпшиться.

В случаю острого катару дієта така сама як вище зазначено; тільки ж при цій недузі треба більше дбати про обнижування горячки та давати дитині до пиття підбуджуючі плини(як пр. горівку, або шампан раз на добу, особливо тоді, коли блювання завелике. Воду до пиття давати переварену, холодну, й то дуже часто на протягу першої доби недуги. Відтак воду з білком. З молоком дуже обережно. В міру поправи стану недуги скріплювати дієту посте-

пенно. Жолудочок дитини штучно переполікувати.

Медичні лікарства на прочищування, на горячку, болі і т.п. припише лікар. Такими лікарствами є касторовий олійок, бісмут, каломел і т.п., але це — сказано— тільки лікар може приноровити в відповідних давках.

Воду з білком приладжується так, що до одної кварти перевареної води дається білко з одного яйця й переміщується його з водою так довго доки цілком не розпуститься.

Подібно як звичайний і острий катар кишок дитини лікується також т.зв. дитячу холерину та хронічний катар тонких кишок дитини.

Взагалі в випадках захоріння дітей на кишкові недомагання завше повиннося взяти до помочі при лікуванню доброго лікаря, бо орґанізм дитини є слабий, мало відпорний, а провід травлення дуже ніжний і чуткий на найменші подразнення поживою чи лікарствами. Тому тільки досвідчений лікар може приноровити найвідповіднішу методу лікування.

3) ЗАПАЛЕННЯ СЛІПОЇ КИШКИ

(Appendicitis)

Сліпа кишка називається "сліпою," тому, що вона звисає неначе дійок у корови і має сліпий кінець, себто—без отвору. Про око не сповняє ніякої органічної функції в людськім орґанізмі; пожива до неї правильно не заходить, ані не перетравлює вона її, хоч отвір до неї є. Вправді є якесь її призначення в орґанізмі, але годі докладно сказати яке. Вона неначе звисає з грубої кишки в правім боці понизше пупця в черевній ямі. Її отвір вузький і відповідно малий, тому отвір може легко загатитися калом з грубої кишки, або якимсь нестравленим через кишки предметом, як приміром твердими крупами, кісточ-

кою, або зернятком з овочів і т.п. Тому й не диво, що недуги сліпої кишки в нас часто трапляються.

Запалення сліпої кишки майже в половині випадків захоплює молодих людей, у віці до 20-го року життя. У дітей, нижче 5 літ, воно мало коли трапляється. Люди старшого віку не дуже часто в цю недугу попадають.

Причини запалення можуть бути всякі, приміром скок, або напруження, або якийсь удар з зовні в живіт, або загачення отвору сліпої кишки калом чи яким небудь іншим предметом, або таки якась місцева ранка чи боляк. Але найчастішими причинами є запалення самої грубої кишки, або інше яке недомагання жолудка чи кишок і врешті бактерії й всілякі другі паразити при запаленнях інших орґанів тіла, приміром при запаленню мікдалків в горлі, запаленню легких, ікфлюензії, і т.д., котрі то недуги ослаблюють орґанізм.

Прояви недуги.— Запалення сліпої кишки захоплює людину звичайно нагло сильними болями під животом по правому боці, або тільки глухими, неозся й по лівім боці живота. Горячка спочатку не дуже сильна ,але постоянна; доходить до 102 Фаренгайта, але може обійтися й без горячки, коли причиною запалення є якийсь місцевий боляк. Живчик прискорений, відповідно до сили горячки й коли заскорий, то це недобрий знак. Язик недужого обложений і вохкий, рідко коли сухий. Недужий спочатку блює, або й ні. Коли напад болів не був сильний, то блювання рідко коли наступає по двох днях. Притім недужий звичайно терпить на запір, а коли це дитина, то в неї часом розвільнення. В місці, де находиться сліпа кишка, черево на поверхні є делікатне й болюче на дотик.

Поступ недуги.—Запалення сліпої кишки може по-

кінчитись, або виздоровінням, або утворенням болячка, або загальним запаленням кишок і черевної оболонки.

Коли недуга не була засильна, то по першім її наладі вона на протягу кількох днів, звичайно до тижня, цілком зникає й сліпа кишка повертається до звичайного, нормального стану; але часто такі напади повторюються й можуть спричинити боляки, або запалення черевної оболонки.

Коли запалення сліпої кишки мало характер катару, то воно може перетворитися в поважнішу недугу, приміром звуження сліпої кишки, або може витворитись боляк з перепукнення ,або врешті може наступити запалення черевної оболонки. Коли утвориться боляк на сліпій кишці, то він може зчасом пукнути й вилляти з себе гній до черевної ями, звідсіля наступає запалення черевної оболонки. Або може статися, що гній з такого боляка виходить через саму відходову кишку, або врешті він може виходити куди йому завгодно і спричинювати всілякі недуги, тай смерть з запалення черева, з затроєння крови, з пропукнення кровоносних посудин і т.п.

Запалення черевної оболонки може наступити з пропукнення боляка, або й пропукнення самої сліпої кишки. Коли пукне сліпа кишка, то прояви недуги, що їх я вище описав, є дуже сильні. Недуга проявляється нагло сильними підчеревними болями. Наступає роздуття черева й ціле черево завмирає. Кал з кишок не відходить. Живчик бє щораз то скорішe; недужий блює, язик у нього сухий; горячка підноситься й появляються звичайні признаки запалення черевної оболонки (черевної ями).

Коли пукне боляк, то прояви недуги ще яркіші. Наступає наглий біль, втрата сил, омління та загальне запаленя внутра черева. Звичайно на кілька днів,

або на кілька тижнів передтим такий недужий вже мав перші прояви недуги в острій, або тільки лагідній формі.

Комплікації.—Крім вище описаних проявів боляка й запалення черевної оболонки, запалення сліпої кишки може потягнути за собою й інші тяжкі комплікації, які часто кінчаться смертю недужого. Таким є запалення жили близько сліпої кишки, затроєння гноєм близьких до тої кишки знарядів тіла, печінки і т.п. Того рода запалення завсіди кінчаться смертю. Або можуть появитись всілякі інші боляки: ґанґрина і т.п., дальше запалення грубої кишки; часом загальне затроєння крови; розрив жил, кровотоки й хоробливі нарости і т.п.

Важно є згадати, що запалення черевної оболонки може існувати вже від самого початку запалення сліпої кишки та не мусить відразу проявлятися в острім виді. Буває, що таке запалення спочатку нагадує в своїх проявах тільки якийсь легкий катар. А так само може бути, що коли й сліпа кишка пукне, або навіть зогниє, то прояви такої недуги на самім початку не мусять бути острі. З того слідує, що недужого на запалення сліпої кишки треба пильно доглядати, щоб можна перевести операцію сейчас, як тільки прояви недуги зачнуть прибирати остру форму.

Лікування, комплікації та наслідки.— Запалення сліпої кишки й хоробові комплікації, які ця недуга викликує, є дуже небезпечні для життя людини, але поступ в науці медицини та лікарська практика довели смертельність від цеї недуги до відповідно малого проценту. При острих нападках запалення сліпої кишки, коли операцію вчасно переведено, на цю недугу вмирає всего 1 до 2 на 100 хорих. Коли запалення було з боляком, то 3 до 4 процент хорих вмирає по операції ;але коли наступило запалення

черевної оболонки, то смертельність виносить до 20 на 100. Загалом шанси життя, або смерти недужого залежать багато від якости й остроти закаження.

Лікування запалення сліпої кишки відбувається при помочі негайної операції, як лиш тільки покажуться перші сильніші прояви недуги. Перед операцією пацієнт повинен бути під лікарським доглядом і такому пацієнтові не вільно давати ніяких лікарств на прочищування жолудка ,або кишок; тільки морфію застрикнути в тіло для усмирення страшних болів, коли пацієнт має безпосередно положитися на операційний стіл.

Сама операція сліпої кишки не є довготриваюча й колиб не комплікації, які з недуги можуть повстати, то кождий чоловік, що піддається такій операції, завсіди мігби прийти до попередного здоровля. Буває що й здорові люди нарочно піддаються операції сліпої кишки, щоб на будуче запобігти недузі й такі люди майже ніколи не гинуть від наслідків операції. Але коли операцію переведено в часі недуги запізно, —себто, коли сліпа кишка пукла, або боляк пукнув, або вже в часі операції існувало запалення черевної оболонки, то така операція не завсіди помагає.

Наслідки операції можуть бути ось які:

а) Може наступити звуження та скручення кишки через перевязки, або додатки; а тоді наступає кишкова обструкція. Недужий сильно блює, відчуває біль в животі, роздуття, твердий запір; живчик прискорений і низька теплота тіла. Це може статися й в кілька днів по операції; тоді треба недужому живіт розрізувати;

б) Можуть наступити затроєння всілякого рода, запалення жили ,боляки, гниюче запалення черевної оболонки, або боляк під пахою;

в) Або навпаки може кишка отворитись, як це ча-

сто буває в пацієнтів, що мають туберкульозу (сухоти) кишок;

г) Або може кров сціпеніти в сусідних жилах;

ґ) Або може наступити пропуклина в підчеревних мускулах;

д) Або врешті може в місці самої операції повстати пропуклина, особливо тоді, коли недужий терпів на хронічний катар грубої кишки і т.п.

З того слідує, що недужий повинен і по операції через довший час залишитися під лікарським доглядом, щоб кождої хвилини в разі небезпеки можна були примінити до недуги такі средства, які конечно потрібні до привернення недужому повного здоровля.

4) ОБСТРУКЦІЯ КИШОК

(Intestinal Obstruction)

Коли провід, або канал кишковий є отвертий і свобідний, то пожива через нього легко переходить, а самі стіни кишок виконують роботу травлення правильно, почім нестравлені части поживи відходять свобідно через грубу кишку відхідницею на двір як кал.

Але буває, що часом пожива в малих кишках через якусь перешкоду застрягне в котрімсь місці та не може посуватися дальше до грубої кишки та до відхідниці, а навіть нагромаджені в кишках ґази не можуть звідти видобуватись. Тоді наступає т.зв. затиснення скрут, або обструкція в кишках; цю недугу називають також "мізерере."

Затиснення кишок може бути остре, або хронічне, відповідно до причини. А такими причинами при т.зв. острім затисненню є: звуження тонкої кишки в якімсь однім місці, приміром через перевязку (по довершеній операції); через новонарости; через

скрут кишки; через сфалдовання кишки, коли горішня її часть всунеться в долішню, або через западення кишки в якусь яму в організмі як приміром при пропуклині; або врешті через розріст якогось боляка; через параліж, а рідкими часами навіть через жовчеве каміння. Хронічне, або протягле затиснення кишки наступає звичайно з боляків в стінах кишок, з перевязання, з звуження, а врешті й з твердого калу.

Прояви недуги.—Коли затиснення кишок є остре, то сильний біль в животі проявляється нагло й він постоянно триває, притім недужий часто й обильно блює, спочатку віддаючи ротом саму нестравлену поживу, відтак жовчеві кваси, а врешті й кал. Болі такі наглі й страшні, що недужий вється й попадає в омління; його лице бліде, змучене; живчик слабий; але скорий; язик сухий, а пити страшенно хочеться; теплота тіла низька; холодні поти виступають по тілі та й звичайно й гикавка долягає. Хоч недужого пре до віддавання калу, то ані кал з відхідниці, ані гази не виходять; а черево що раз більше надувається, твердне й болить при дотику. Горячки нема, навпаки: тіло холодне; хіба що наступить запалення черевної оболонки, то тоді очевидно й горячка може піднестися.

Так коли такий недужий зараз не піддасться операції, або коли інші средства поратунку покажуться безуспішними, то недужий гине на протягу 3 до 6 днів.

При хронічнім затисненню, або обструкції кишок прояви недуги подібні як при острім, або наглім затисненню ,лиш вони лагідніші й можуть тягнутися навіть цілими місяцями й роками. В тім случаю недужий завсіди терпить якісь кишкові недомагання, відчуває розширення живота та добре чує, як кишки в нім ходять. Болі часом слабші, часом сильніші, а ча-

сом і зовсім уступають на деякий час. Недужий блює, але мало, й то звичайно тільки по їді. Але зате він тратить сили, хирляковатіє та попадає в анемію. Запір у нього неправильний, а час до часу розвільнення. Живіт роздутий і часом можна навіть з зовні доглянути ,як кишки корчаться в животі. Та й боляка можна часом намацати.

Напади такого затиснення кишок прибирають на силі в міру часу тривання недуги, аж врешті вони стаються цілком похожі до острого затиснення кишок.

РОДИ ЗАТИСНЕННЯ КИШОК

(Varieties of Intestinal Obstruction)

Як сказано, затиснення кишок може повстати з усіляких причин. І тому й прояви недуги можуть бути сильніші, або слабші.

а) ЗІГНЕННЯ КИШКИ

(Strangulation of a Loop of Gut)

Найчастішою причиною затиснення є звуження тонкої кишки. Воно повстає звичайно з попереднього запалення сліпої кишки, з її операції, або взагалі з операції внутрішних органів тіла, зглядно оболонок, що стоять в звязку з кишками, як приміром при запаленню черевної оболонки. Отже при таких операціях може трапитися, що через механічне зшиття кишковий отвір затісниться і наступає обструкція, або затиснення калу. Часом знову кишка сама впакуватися може до пахвинової заглубини, як приміром при пропуклині; або в якусь штучну заглубину в тілі, спричинену через скаліченння ножем, або пропуклину через удар, скок і т.п. Тоді недужий блює, відригує й віддих тяжкий має.

В тих случаях негайна операція є конечно потрібна.

(6) СФАЛДОВАННЯ КИШКИ

(Intussusception)

Часом буває, що у дітей в віці понижче одного року наступає сфалдовання кишочок так, що горішня часть кишочки в якімсь місці всунеться в долішню. Ця недуга, що по вченому називається "intussusception," спричинює остре затиснення кишочки в немовлят і рідко коли трапляється в дітей старших, по пятім році життя. Більше хлопці в цю недугу попадають ніж дівчатка, то звичайно хлопці товсті, добре годовані та зрештою цілком здорові.

Недуга захоплює нагло перемінними болями в животі. Дитина така корчить ноги під себе й кричить в судорогах; з початку блює, часом навіть калом, а відтак перестає блювати. Відходова кишка напухає, а з неї виходить кров і слезиста теч та й трохи калу. В животику такої дитини можна намацати згрубіння менше-більше на цаль довге, неначе коротку ковбаску. Таку недугу можна вилікувати тільки через операцію. Операція, переведена в другім, або третім дні недуги, може бути спізнена. І тому смертельність дітей по тій причині є висока.

Але часом і в старших, або й цілком старих людей може повстати подібне сфалдовання грубої кишки, а це звичайно по операції якогось боляка, або новонароста. В тім випадку недужий терпить на хронічну обструкцію, на неправильні напади болів і блювання, получене з кровавим розвільненням, або запором калу. Така недуга може тривáти місяць, два, три, рік або й довше, а кінчиться острим затисненням кишки, або її пропукненням.

(в) СКРУТ КИШКИ

(Volvulus)

Скрут кишок (Volvulus)— себто скрут кишкового

отвору може наступити сам собою довкола своєї власної довжини, або часом і довкола другої кишки. Такий скрут має звичайно форму, або вид латинської букви "S". Це захоплює звичайно грубу кишку, а часом трапляється й в кишках малих.

Скрут кишки рідко коли трапляється в людей нижче 30 року життя; він буває звичайно в старших мужчин. Спричинює остре затиснення кишки й обструкцію.

Прояви цеї недуги такі як при острій обструкції, або затисненню, але при скруті кишки черево сейчас сильно надувається й випружується як бубен. З недуги зараз повстає запалення черевної оболонки й ґанґрина. Лікування можливе тільки через неглйну операцію.

(г) ІНШІ ПРИЧИНИ ЗАТИСНЕННЯ КИШОК
(Some other Causes of Obstruction)

1. БОЛЯКИ
(Ulcers)

Ними можуть бути передусім новонарости в кишці, приміром рак, або загачення кишки іншими боляками, спричиненими туберкулами сухотами кишок, ріжного рода пропуклинами довкола грубої кишки, сифілісом, дизентерією, або боляками в пахвиновій торбі і т.п.

Прояви недуги цеї такі як при острім затисненню кишок з тою відміною, що недужий звичайно ранками попадає в розвільнення; рух кишок слідний на голе око; боляка можна часом і намацати; відходова кишка віддувається на зверх.

2. ЗАГАЧЕННЯ КИШОК КАЛОМ
(Impacted Faeces)

Стверділий кал може в великій скількости назбиратися й загатити грубу кишку, а тоді ціле черево страшенно може роздутися. Ця недуга може трапитися в людей всілякого віку, але найчастіше захоплює вона старших віком жінок. Недуга та ніколи нагло не показується. Вона поволі доводить до хронічного запору. Черево недужої особи в місцях, кудою переходить груба кишка, є надуте, а кал можна й пальцем намацати в відхідниці.

3. ЗАТИСНЕННЯ КИШКИ ЖОВЧЕВИМ КАМІННЯМ
(Obstruction by Gall-Stones)

Це рідка недуга. Вона спричинює остру обструкцію в кишках і звичайно смерть. Занепадають на неї часом старші віком, товсті жінки. Перші прояви недуги можуть бути як звичайно: болі в животі, блювання й нестравність, а часом і жовтачка. Щоби жовчевий камінь міг загатити кишку, то величина його в промірі мусить бути бодай на цаль широка. Такий камінь може вийти з жовчевого міхура та загніздитись зразу в т.зв. дванацятці, а відтак в тонкій кишці. Рух кишки несе його з поживою та коли він малий, то виходить з калом, але як великий, то загачує кишку й спричинює затиснення калу. Недужий тоді безнастанно й сильно блює калом. Часом лекше стає, коли вийде кал і гази з недужого; але це не надовго, бо в третім, або четвертім дні недуги хорий тратить сили й мліє. Операція кінчиться звичайно смертю такого недужого, бо спочатку тяжко ту недугу розпізнати, а потому вже запізно її виконується.

4. ЗАПІР —(ЗАТВЕРДЖЕННЯ)

(Constipation)

Коли чоловік не виділює з себе калу бодай раз на 48 годин, то це знак, що він має запір.

Є двоякі причини запору, а саме загальні й місцеві.

1. Загальними причинами запору є такі: одідичення по родичах; сидюче заняття, коли чоловік мало руху має; всякі горячкові недомагання та слабости; недокровність (анемія) та неврастенія; занедбування віддавати кал в пору; старість; заживання опійчих средств (наркотиків), приміром морфії; а врешті нервові недуги такі як гістерія.

2. Місцевими причинами запору можуть бути приміром: недомагання кишкових мускулів, що трапляється в людей за товстих; далі в жінок по кількох породах; у людей, що багато сидять і руху не мають, у людей підорваних, що їм кишки посунулися в долину; у килавих і т.п. Дальше в таких, що не дбали про правильне віддавання калу, хоч треба було, врешті в таких, що хоріли на жолудкові недуги, або в котрих нерви не в порядку; або котрі мають боляки в кишках, а може найчастіше ті, що не вважають на дієту й мало їдять ярин та овочів, мало пють води; та й ті, що голодують, а відтак наїдяться та взагалі ті, що неправильно відживляються.

Прояви.— Люди, що терплять запір, звичайно лихо виглядають. Їх лице сумне, мляве, язик обложений, брак апетиту, віддих тяжкий. Вони нечасто віддають кал, і то твердий та мало його, ріжнокольоровий та з слезею. А часом лучається, що нагло попадають розвільнення, або віддають кал в малих, твердих грудочках. Такі люди звичайно негодні скупчувати своїх думок; вони терплять на духову депресію, завороти й болі голови та й спати не можуть, коли кал загатить відходову кишку. Само черево в них

може бути, або як у звичайного чоловіка, або й скорчене ,або врешті й роздуте ґазами, а маси калу в кишках можна часом зовні намацати. У відходовій кишці звичайно накопичується багато твердого калу, але вона може бути й свобідна від калу. Нагромаджений в кишках кал тисне на нерви й звідсіля такий чоловік почувається ніяково, а то часом і болить його живіт.

Наслідки запору.—Людина, що терпить на запір, недомагає на здоровлю; у нього часто появляються чираки та боляки по тілі; виступає недокровність; він може дістати пропуклину,гемороїди, биття серця, або навіть згинути на апоплексію. Він може попасти в запалення кишок, в розширення тонких кишок, а можливо й в скрут кишки та в всілякі інші поважні недуги покармового проводу.

Лікування запору омовно не тяжке. Треба привикати до того, щоби щодня рано видавати кал. Відбувати тілесні вправи, багато ходити, масувати черево, купатися. Їсти всілякі здорові, мішані страви й соли до них досить додавати, ячмінну кашку, чорний хліб, овочі всілякого рода як яблока, сливки, фіґи, помаранчі та ярини. На пів години перед їдою й рано перед сніданням випивати шклянку води. Також всілякі мінеральні води до прочищування кишок дуже добре ділають. Часом заживати й відповідні медицини на прочищування жолудка й кишок. Таких медицин є багато й звичайно сам недужий може найкраще зміркувати, котра медицина йому найліпше служить. Зрештою добре було б, щоб недужий перед лікуванням запору засягнув лікарської поради.

5. ОБІРВАННЯ, АБО СПАДОК КИШОК

(Visceroptosis, Enteroptosis)

Це є нездоровий стан людини, який знаменується

ненормальним обірванням, або спадком та порушимістю кишок і загалом всіх внутренностей людини понижче звичайної міри. Цей стан викликує всілякі, звичайно нервові недомагання, або й зовсім ніяких проявів не викликує; але він всеж таки невигідний та неприємний. Таке обірвання трапляється звичайно в жінок, що більше разів були вагітними, або мали водянку в ямі під животом; або врешті й впрочім здорових молодих осіб,—звичайно в худих, хирлявих, блідих дівчаток, що нездужають на невстрастенію.

Прояви недуги.—Особи, недужі на обірвання, терплять на запір, брак апетиту й нестравність. Вони омлівають, паленіють на лиці й відчувають гуркотіння в животі; а коли вони ще й нервові, то стаються загально ослаблені й мають болі в крижах.

В такім стані недуги й жолудок подається в долину за кишками, понижче нормального уровення, а так само й утроба, печінка, нирки, груба кишка, а часом навіть і селезінка, а рідко коли й серце. Взагалі підчеревна оболонка, що піддержує собою внутренности людини, спадає на один, або на два цалі понижче звичайного, природного поземy.

Цю недугу треба одначе відріжнити від всілякого рода пропуклин, що є справді часом небезпечними недугами, коли до таких пропуклин дістануться кишки й спричинять затиснення, твердий запір, або часом і запалення кишок та смерть чоловіка. Про ті недуги я вже дещо передше споминав та й пізніше дещо про них буду мати нагоду сказати.

Недуга "обірвання," про котру ось тут пишу повстає прямо з ослаблення мускулів живота, котрі держать при купі і в рівномірнім розділенню й стані кишки всякі другі внутрішні органи людського тіла. Коли ті мускули ослабнуть, то й не годні вони видер-

жати тягару тиснення внутренностей чоловіка й тому ті внутренности падають в долину. При тій недузі нема хоробливих пропуклин, боляків, або ран, лиш прямо деяка дисльокація, або зміна позиції жолудка, кишок і т.д., спричинена приміром розширенням черева в часі вагітности, або через заскоре вихудіння отилої особи, через нервове ослабленя, завелике напружування тіла, натягнення й т.і., і очевидно загальне ослаблення мускулів черева та їх ціпкости й пружистости.

Лікування цеї недуги відбувається найкраще механічним способом. Така обірвана особа повинна носити через довший час, або як треба то й постоянно, відповідно припасований пасок, або підвязку під животом так, щоб кишки й внутренности не спадали в долину, але, щоб були завше в своїй природній позиції. Через те й мускули черева з часом набирають більшої сили й вкінці й самі удержують внутренности в природній позиції. — Коли "обірвана" особа нездужає на неврастенію—що звичайно лучається— то треба й цю недугу відповідно лікувати. А позате як таке "обірвання" наступає часто по пологах, або по якійсь недузі, чи по втраті товщу в отилої особи, то дієта такої особи повинна зміряти до того, щоб вона знову добре відживилася й потовстіла, а тоді й недуга скоріше уступить.

6. РОЗДУТТЯ ГРУБОЇ КИШКИ

(Dilatation of Colon)

Воно може наступити головно з чотирьох причин:

а) роздуття ґазами; воно повстає скоро й на короткий час, але є болюче; притім не мусить бути запір та й тонкі кишки також можуть роздутися ґазами. Але воно часом буває так прикре й болюче, що досягає аж до серця й легких;

б) роздуття через нагромадження калу. Це також звичайно трапляється в старших віком жінок та у придуркуватих осіб. Тоді кал неначе каменіє й загачує грубу кишку, а звідси повстають погані недуги, такі як остра й хронічна обструкція, боляки, розрив кишки, запалення і т.п., про що я вже згадував;

в) органічна обструкція (затиснення) може наступити з причини злосливого боляка, звичайно рака так, що груба кишка через своє роздуття може заповнити цілу підчеревну яму. Звідси повстає затиснення, розрив кишки, запалення і т.п.

г) роздуття грубої кишки може наступити врешті в наслідок спеціяльної недуги, що називається

7. НЕДУГОЮ ГІРШСПРУНГА

(Hirschsprung's Disease)

Ця недуга захоплює головно дітей і дорослаючу молодь; рідко коли старших осіб. Частіше трапляється вона в хлопців і може тривати цілими роками. Груба кишка прибирає неприродний скручений вид, роздувається сильно й заповнює собою часом й цілу підчеревну яму. При тім мускули черева цілком тратять свою елястичність, завмирають, а кал в грубій кишці такий як глина. Тонкі кишки також цілком недомагають. Недужий худне, хоч зрештою тіло має здорове.

Проявами цеї недуги є запір; повільне розширення черева; напади болів в животі; блювання невелике, або й цілком ні. Розвільнення дає хвилеву полекшу, бо черево тоді трохи менше стає, але потому знову запір і знову роздуття черева. Коли взяти фотографію внутра через Х-рейс, то видно, що груба кишка скручена звичайно так як латинська буква S.

—Причина тої недуги ще не є докладно відома.

Лікування її чи то при помочі лікарств чи опера-

ції звичайно не дає добрих вислідів. Часом така особа вмирає нагло й ратунку нема, бо або наступає остре затиснення, або кишка пукає. Всеж таки можна облегчити недугу в той спосіб, що удержується кишки порожними через часте заживання прочищуючих медицин; дальше через масування черева та й лікування недуги так як хронічний запір, і то нераз через довгі роки. Впрочім ще найкраще помагає операція, але вона нелегка, бо треба перерізувати та перекладати всю грубу кишку, вимивати її, чистити і т.п. Очевидно, що така операція рідко коли вповні вдається.

Є ще деякі інші слабости й недомагання кишок, що лучаються, або дуже рідко, або не викликують спеціяльних наслідків для загального стану здоровля людини. Між іншими згадаю про т.зв.

8. ДИФТЕРІЯЛЬНЕ ЗАПАЛЕННЯ ТОНКИХ КИШОК

(Diphtheroid Enteritis)

Це рідка недуга, що тяжко її відразу й пізнати. Вона звичайно долучується, або є наслідком приміром таких недуг, як затроєння крови, запалення легких, запалення кишок, або приміром як наслідок недуги рака, нервових недуг, звиродніння печінки, затроєння арсеником, живим сріблом, або оловом.

Прояви недуги слабі, хіба, що затроєння повстало з отруй, то тоді розвільнення є сильне.

9. ПІСОК В КИШКАХ

(Intestinal Sand)

Пісок в кишках може бути, або т.зв. "фальшивий" —себто останки твердих частинок з овочів, приміром з грушок, і це зовсім не шкідливе; або може ви-

творитися в кишках і правдивий пісок, приміром при запаленню внутренної оболонки.

17. КРОВОТОКИ В МЕЖИ-КИШКОВИХ ОБОЛОНАХ

(Haemorrhages of the Mesentery)

Вони можуть повстати з спеціяльних горячкових недуг, приміром з віспи; або з недомагань клітин і кровоносних жил в оболонках черева. Такі недомагання викликують остре затиснення кишок.

10. ЗАГАЧЕННЯ ЖИЛ

(Embolism and Thrombosis)

Рівнож лучається, що може наступити загачення бігу крови в жилах. Це часом буває при затроєнню крови в случаю запалення сліпої кишки, при недугах звиродніння печінки, сифілісі, загальній слабосильности людини і т.п. В тім випадку оболонка підчеревна нидіє, попадає в ґангрену й викликує звичайно смертоносне запалення. Прояви такої недуги є сильні, получені з острим загаченням кишок, кровотоками з відхідниці і т.п.

Лікування можливе тільки через операцію, але це рідко коли удається.

"Ж". НЕДУГИ ПЕЧІНКИ, ТА ЖОВЧЕВИХ ПРОВОДІВ

(DISEASES OF THE LIVER, CHOLENGITIS

І. НЕДУГИ ПЕЧІНКИ

ЖОВТАЧКА (ЖОВТЯЧКА)

(Jaundice, Icterus)

В нашім викладі я вже попередно згадував про один рід жовтачки, а саме про т.зв. "епідемічну жовтачку," що її спричинюють паразити в крови чолові-

ка, а яка проявляється епідемічно горячкою, жовтою закраскою скіри і т.п., але котра при тім викликує сильну горячку, блювання, дрощі, біль і звороти голови, а навіть корчі в мускулах і триває звичайно 3 або 4 тижні.

Така жовтачка є очевидно заразлива.

Тепер опишу іншого роду жовтачку, а саме ту звичайну неепідемічну, незаразливу, про котру не один з нас добре знає.

Така жовтачка, про котру ось пишу—це властиво не є недуга, тільки органічний стан печінки, що не допускає жовчі до кишок, тільки спрямовує її до крови. І тому й при цій жовтачці ціла скіра чоловіка є на жовто закрашена. Сама печінка—це знаряд, що в нім витворюється жовч. Жовч правильно виходить своїми каналиками, або рурками з печінки до малих кишок, де вона змішується з поживою, помагає її травити, а відтак виходить з калом чоловіка на зовні; і тому якраз кал здорової людини є звичайно ясно жовтий. Але коли заткаються чимсь каналики, котрими жовч з печінки переходить до кишок, або коли ті каналики, або й сама печінка нездужають, то жовч з каналиків завертається назад до печінки, а звідси переходить до крови чоловіка, закрашуючи ціле тіло на жовто. І тоді кажемо, що чоловік має жовтачку.

Отже є дві причини жовтачки,—себто механічне затиснення жовчевих проводів, або каналиків і друге: затроєння печінки всілякими отруями, або бактеріями та іншими паразитами.

1.—ЖОВТАЧКА ЧЕРЕЗ ЗАТИСНЕННЯ, АБО ЗАТКАННЯ ЖОВЧЕВИХ ПРОВОДІВ

(Obstructive Jaundice)

Таке затиснення може наступити з всіляких при-

чин, приміром якимсь предметом, як жовчевим камінням, або паразитами; або від запалення напухнуть слезисті оболони стінах жовчевих проводів; або якийсь боляк їх заткає; або вони самі звужаться; або затисне їх із зовні боляк з печінки, з селезінки, з жолудка, або часом і з нирок; або може наступити таке затиснення з зликоватіння та з інших недуг печінки і т.п.

Прояви жовтачки з такого механічного затиснення жовчевих проводів є ось які: жовч заливає кров, а в кишках його нема й часом може такий стан перемінитись в поважнішу недугу, що може й закінчитися навіть смертю. Така недуга називається "холємія."

Зрештою жовч заливає не тільки кров, але й клітини та оболонки організму, як приміром білка очей. Моч такої людини жовто-темна неначе пиво, або зеленковата. В ній багато жовчу але слина й харкотіння задержують природну закраску. Очевидно скіра такої людини жовта. Кал ясно-глинястий: велика скількість його виходить з чоловіка; кал осоружно смердючий. Чоловік такий попадає в запір, або в розвільнення. Він почуваетьси загально ослаблений: не має апетиту, нездужає й на жолудок; язик у нього обложений, а скіра свербить. На скірі появляються часом погані боляки, що тяжко їх гоїти; часом сама скіра кровавиться. А притім усім недужий попадає в пригноблення, депресію та злоститься защо небудь. Іноді має жовті привиди: а часом—хоч рідко—може попасти в недугу "холємії", а це тоді, коли до жовтачки долучиться сильна горячка, або коли жовтачка була хронічна. Тоді недужий нагло тратить сили та попадає в судороги: живчик бє скоро, язик сухий, так начеб чоловік нагло занедужав на острий тиф. І в такім стані він непритомний гине.

2.—ЖОВТАЧКА З ОТРУЙ

(Toxic Jaundice)

Того рода жовтачку можуть викликати деякі хемічні продукти з вугля та живиці, а також фосфор, аршеник і отруї з гадин. Крім цього може вона повстати з затроєння крови в часі вагітности в жінок, з усіляких боляків і затроєнь, з малярії, з жовтої фебри, з паразитів т.зв. "епідемічної жовтачки," а часами з сифіліса, тифу, або тифовини: врешті з унаслідження по родичах та з острої анемії.

Прояви цеї жовтачки є дуже ріжнородні, відповідно до причин, які її викликали. Часом така жовтачка на зовні не дужа слідна, але зате її орґанічні прояви—себто внутрі орґанів людського тіла, вони є дуже визначні й пригадують собою тиф. У такого недужого звичайно живчик прискорений, язик сухий; в нього виступають кровотоки й такий чоловік звичайно гине.

Лікування жовтачки відбувається правильно через усунення причин, що її викликали. Ніякі бабські ліки тут нічого не вдіють. Тому, коли затиснення жовчевих проводів наступило з якоїсь механічної причини, приміром через жовчеве каміння, через боляки і т.п., то часами й операція є конечно потрібна. Звичайно жовтачка має своє жерело в якімсь недомаганню жолудка, приміром в катарі жолудка:—тоді треба в першій мірі лікувати жолудок, то й жовтачка уступить. Коли з причини жовтачки появляються які недомагання, що доскулюють чоловікови, то їх треба відповідно лікувати; приміром коли скіра свербить, то щодня купатися в теплій воді заправленій сіллю.

Жовтачку, що повстала з якогось затроєння, або з недуг, що їх якраз назвали (пр. малярія, фебра, сифіліс, тиф і т.п.), муситься лікувати через відповідне

лікування того затроєння й тих недуг, які спричинили жовтачку. Тут лікарська поміч є конечно потрібна.

3.—ЖОВТАЧКА НОВОНАРОДКІВ

(Icterus Neonatorum)

Є багато родів такої жовтачки. Вони захоплюють звичайно малих дітей—немовлят на протягу перших чотирох днів їх життя. Ця недуга проявляється легкою жовтачкою скіри в новонародків і триває приблизно через два тижні. Але вона не доскулює дитині й ніколи не кінчиться смертю.

Та в тяжчих случаях такої жовтачки, а особливо коли дитина унаслідила сифіліс по родичах, жовтачка може викликати тяжкі наслідки, як запалення жил, гноянки, кровотоки і т.п., а тоді така дитина рідко коли приходить до здоровля.

Трапляється часом---хоч щоправда рідко-- такі випадки жовтачки в дітей, як ось епідемічна жовтачка, получена з розвільненням, моченням кровю, і т.п., або приміром родинна жовтачка, при якій кожна слідуюча мала дитина в родині чимраз більше попадає в цю недугу й кожда вмирає, причім і сама мама може терпіти на жовтачку. Але це— як сказано— рідкі випадки та про них я тільки мимоходом згадую.

4.—ОСТРЕ ЗНИДІННЯ ПЕЧІНКИ

(Acute Yellow Atrophy)

Це остра, рідко бувала недуга, що знаменується знидінням клітин печінки, через що й сама печінка корчиться, маліє: а сам недужий попадає в жовтачку, в нервові слабости, затроєння крови та й звичайно вмирає. Вона часом захоплює молодих людей, у віці між 20 а 40-вим роком життя; рідко коли трапляється

й у дітей. А частіше вона появляється в жінок як наслідок вагітности.

Замітне, що ця недуга ніколи сама собою не виступає, тільки завше вона дочіплюється до якоїсь другої попередної недуги, або стану. Велика більшість випадків знидіння печінки припадає на вагітність у жінок, на затроєння хльороформом, фосфором, або часом і аршеником. Рідше на сифіліс, зликовatіння печінки, жовчеве каміння і т.п. І відповідно до того, з якої недуги таке знидіння повстає, воно всіляко проявляється; приміром у вагітних жінок воно може трапитися аж у другій половині вагітности- себто десь аж в 5-ім, або дальшім місяці вагітного стану, рідко коли скорше.

Прояви недуги відбуваються в двох періодах, а саме:

а) Недуга захоплює людину постепенно: вона спочатку подібна до звичайної жовтачки з острого катару, тільки що недужий часто блює. Це триває 5 днів, або й довше;

б) Відтак недуга переходить в острий стан і захоплює нерви. Біль голови, в муокулах щось ніби скаче, жовтачка кріпшає, конвульсії, втрата притомности й смерть. Коли жінка в часі такої недуги є вагітна, то вона поронює дитину. При тім недуга виявляє собою знамена острого тифу. Виступають кровaві пятна на скірі й кровотоки з під скіри та з слезистих оболонок тіла. Живчик недужого скорий, язик сухий, горячка перемінна (перед смертю висока); печінка корчиться, нидіє цілком, живіт роздувається кишками; мочі виходить мало, і то з жовчею в великій скількости; кал змішаний з кровю й запір. Та друга стадія недуги триває два до сім днів і в тім часі недужий гине.

Часом буває одначе, що наступає поправа в недузі

на протяг кількох тижнів, але остаточно недужий таки вмирає.

Смертельність з недуги острого знидіння печінки є дуже висока, особливо коли вона захопить жінку в часі вагітности. Менша смертельність від тої недуги в дітей. Але трапляються й випадки виздоровіння, коли недуга не була заострa.

Лікування цеї недуги відбувається відповідно до причин, які її викликали, але лікарська поміч лікаря —спеціяліста є тут безумовно потрібна, бо недуга нагло захоплює не лиш печінку, але й всілякі другі важні внутрішні орґани тіла як приміром серце, що в наслідок недуги цеї затовщується селезінку, що звичайно розширюється, а навіть кров, що сильно розводнюється та квасковатіє.

5.—НЕДУГИ ЖОВЧЕВИХ ПРОВОДІВ І ЖОВЧЕВОГО МІХУРА

(Diseases of the Bile Passages and Gall-Bladder)

(а) ОСТРА КАТАРАЛЬНА ЖОВТАЧКА

(Acute Catarrhal Jaundice)

Коли жовчевий провід, або канал, що веде з печінки до тонких кишок, попаде в запалення й коли через те напухнуть його стінки, то такий стан спричинює затиснення жовчі й тоді повстає остра катаральна жовтачка. Це буває звичайно в дітей та й у дорослаючої молоді, але воно може захопити й старших людей. Причиною такого стану є звичайно нестравність, перестуда, або якесь фізичне напруження, недуга серця, перепрацьовання, або журба, або врешті й такі недуги як запалення легких, а часом і тиф.

Прояви недуги: Загальне ослаблення й жолудкові недомагання є першими ознаками недуги, що тривають через періх 7 до 10 днів. Відтак поволі появля-

ється легка жовтачка, завороти голови, блювання, біль голови, обложений язик. Горячка змінна, звичайно 101 до 102 Фаренгайта. В мочі показується жовч; кал глинковатий; запір; свербіння скіри; живчик повільний; духова депресія й часом болі в крижах, рурках та ногах.

Такий стан триває два до пять тижнів і кінчиться виздоровінням. Коли недуга триває довше як 6 тижнів; то це вже знак якоїсь тяжчої недуги, як приміром жовчевого каміння, або рака.

Лікування: Спочивати в ліжку й держатися тепло. Товщів не їсти. Їсти легкі страви плинні, молоко, клеік, яїця, яєшницю, варену рибу. Коли виступає блювання—пити теплу воду й мінеральні води з содою. На болі черева прикладати горячі намочки. На прочищування брати тільки такі лікарства, які лікар припише. В часі виздоровіння уникати переступи й небагато їсти.

(б) ГНИЮЧЕ ЗАПАЛЕННЯ ЖОВЧЕВИХ ПРОВОДІВ

(Suppurative Cholangitis)

Це вже тяжча недуга ніж попередна. Причиною такої недуги можуть бути бактерії, що загніздяться в жовчевих каналиках, проводах, або рурочках, але найзвичайніше їх причиною є жовчеве каміння. Це найтяжчий наслідок жовчевого каміння й трапляється майже в всіх людей, що нездужають на таку недугу. Також недуга рака, або черваки, або якийсь зовнішний предмет, що увійшов до тих проводів, може спричинити таке запалення: а часом заразливі недуги, приміром запалення легких, або інфлюензія.

Прояви недуги.— Гниюче запалення жовчевих проводів знаменується острим затроєнням організму, корчами, заворотом голови та великим обезсиленням

недужого. Жовтачка стається щораз сильніша рідко коли слаба. Страшні болі в околиці печінки доскулюють недужому особливо тоді, коли пробує рушатися. Сама печінка напухає і є дуже болюча.

Така недуга спричинює скоре вихуднення терплячої особи, втрату сил і звичайно смерть.

Очевидно, що з цею недугою лучаться всілякі комплікації, приміром затроєння крови й майже всіх внутрішних органів тіла, як приміром жил, черевослинниці, черевної оболонки, запалення серця і т.п., а це все походить з того, що гній з печінки заливає черевну яму й закажує організм всілякими бактеріями.

Лікування.— Буває, але дуже рідко, що така недуга може скоро проминути, але й тоді лишає вона за собою всілякі прірви, або навпаки— затиснення в жовчевих проводах. Але звичайно вона кінчиться смертю. Та одиноким і найуспішнішим средством проти неї є негайна операція, що дає добрі висліди тоді, коли випуститься з жовчевих проводів призбираний гній на зовні та не допуститься його до самої печінки.

(в) ОСТРЕ ЗАПАЛЕННЯ ЖОВЧЕВОГО МІХУРА

(Acute Cholecystitis)

Причиною його є всілякі бактерії, що захоплюють жовчевий міхур при таких тяжких слабостях як описане попередно гниюче запалення жовчевих проводів через заткання їх жовчевим камінням. Це звичайна причина. Але воно може трапитися й з приводу тифу, або інфлюензії.

Остре запалення жовчевого міхура може мати всілякі ступні й всіляко може воно проявлятись. Може воно бути катаральне тільки, або й гниюче: може бути сильніше й слабше.

Прояви. Недуга провляється звичайно дуже сильними болями в околиці черева понад печінкою, часом в правій заглубині підчереввя, або і в самім підчеревю. Та знаменним є, що при тій недузі жовтачка не показується. Жовчевий міхур можна при тім часом і ззовні намацати. Коли недуга є слабша, то недужий відчуває деякі невигоди також в жолудку та роздуття в кишках, але теплота тіла є часто нормальна. Та коли недуга сильніша, то показуються сліди затроєння, корчі, скоре биття серця, висока горячка, роздуття черева, блювання, запір і велике ослаблення.

Наслідки недуги.— Остре запалення жовчевого міхура може покінчитися хвилевим, або й хронічним накопиченням гною в самім міхурі. Тоді—коли недуга не була засильна—тяжкі прояви недуги поволі притихають; але потім всеж таки залишається ослаблення, брак апетиту, біль під животом; а сама недуга переходить в стан хронічний, або проволочний з усілякими невигодами в кишках та в жолудку. — Колиж запалення міхура було гниюче, то може міхур пукнути й спричинити запалення черевної оболонки: або може витворитися боляк та пукнути, або може запалення розширитись на сусідні органи внутренностей, або можуть повстати прирости і т.п. Притім може повстати й запалення сліпої кишки.

Лікування.—В тяжких випадках острого запалення жовчевого міхура тільки вчасна операція може врятувати життя недужого. В легких случаях недуга сама притахає. Але такої недуги ніколи не треба собі легковажити, тільки сейчас засягнути лікарської поради, бо тільки досвідчений лікар може її завчасу розпізнати та приписати відповідні методи лікування. Така недуга може часом—хоч щоправда рідко,— захопити чоловіка так нагло, що нема навіть часу на

операцію. Чоловік гине в страшних болях, коли жовчевий міхур роздується нагло й пукне та спричинить запалення черевної оболонки.

(г) ХРОНІЧНЕ ЗАПАЛЕННЯ ЖОВЧЕВОГО МІХУРА

(Chronic Cholecystitis)

Воно є наслідком жовчевого каміння. Його проявами є болі в околиці жовчевого міхура, викликувані переходом густої гноївки через каналики, або проводи, кудою жовч переходить, також може появитись жовтачка. Того рода напади болів можуть частіше появлятись: чоловік почувається ослабленим і нездужає на жолудок. Таку недугу можна вилікувати тільки через вилікування недужого від жовчевого каміння.

(г) РАК ЖОВЧЕВОГО МІХУРА Й ЖОВЧЕВИХ ПРОВОДІВ

(Cancer of the Gall-Bladder and Bile-Ducts)

1. Около 5 до 15 на кождих 100 людей, недужих на жовчеве каміння, занепадає на рака жовчевого міхура, або жовчевих проводів. В недугу рака жовчевого міхура попадають звичайно жінки у віці між 55 а 65-им роком життя, котрі попередно хорували на жовчеве каміння. Спочатку недуга проявляється злосливим новонаростом в міхурі, що спричинює згрубіння стінок міхура, або прямо розїдає тоті стінки. Відтак такий наріст розширюється й до печінки та й до жовчевих каналиків (проводів), а також до підчеревних железів.

Прояви недуги.—Жінка, що в неї появився такий наріст в жовчевім міхурі, звичайно терпить страшливі болі в правім боці живота, зараз під послідним ребром, і те місце є болюче на дотик. Жовтачки

при тім часом нема, але зчасом вона таки появляється, а недужа особа тратить на вазі, не має апетиту, а наріст боляка в жовчевім міхурі грубне і твердне. Так поволі недуга що раз то сильніше розвивається і триває всього 6 місяців від появи перших знаків жовтачки, а потім наступає смерть в стані непритомности, неначе від тифу.

Лікування цеї недуги можливе тільки через операцію, щоб вирізати новонаріст, але така операція не завше вдається, а це з причини сильних кровотоків. Взагалі така операція можлива тільки тоді, коли рак ще не захопив самого жовчевого міхура.

2. Другий рід рака—це рак жовчевих проводів, рурок, або каналиків. Цей рак проявляється більше в мужчин ніж у жінок і зачинається рівнож боляком,що загнізджується в жовчевих каналиках. В цю недугу попадає около 30 людей на 100 тих, що хоріли на жовчеве каміння. Спочатку боляк рака є малий, от завбільшки черешні. Але він дуже вперто й скоро розростається й захоплює собою всілякі сусідні знаряди людського організму, як ось жовчевий міхур та печінку, яка в тім випадку прибирає темно зелене забарвлення.

Прояви недуги.—Ця недуга в своїх початках пригадує звичайну жовтачку, але притім недужий скоро паде на силах, а жовтачка змагається й прибирає зчасом темно-зелену краску. Болів при тім, або зовсім нема, або вони слабі; міхур жовчевий із зовні намацати можна, поверхня в нього гладка. Так само й печінку намацати можна. Зрештою прояви цеї недуги подібні як при недузі рака жовчевого міхура, що вище описано.

Ціла недуга триває рівнож всього 6 місяців від хвилі появи жовтачки, а потім наступає смерть в непритомности недужого так як від тифу.

Лікування через операцію принести може тільки хвилеву полекшу, бо смерть і так наступити мусить від цеї недуги.

(д) ЗАТИСНЕННЯ Й ОБСТРУКЦІЯ ЖОВЧЕВИХ ПРОВОДІВ

(Stenosis and Obstruction of the Bile-Ducts)

Ця недуга може бути від уроди—себто вже з природи деяка особа може мати хибну будову жовчевих знарядів, а так само з природи може повстати наклін до зликовatіння печінки, до всіляких запалень жовчевих проводів і т.п. Часом також родинний сифіліс може бути причиною цеї слабости.

Прояви.—Жовтачка, що вже від уродження дитини появляється, або на протягу двох тижнів від хвилі уродження. Така жовтачка набирає багато сили й спричинює вихудіння дитини та кровотоки з пупця, що кінчиться смертю дитини серед конвульсій.

Подібно затиснення жовчевих проводів може наступити, хоч дуже рідко, від боляків з жовчевого каміння, або може воно існувати й від уродження.

(е) ЖОВЧЕВЕ КАМІННЯ

(Cholelithiasis: Gall-Stones)

Відки береться жовчеве каміння? Жовч, що витворюється в печінці, збирається в жовчевім міхурі; звідси вона відходить тонким проводом жовчевим до малої кишки, т.зв. "дванацятки" і тут мішається з поживою, котра вийшла з жолудка до тонких кишок. Сама жовч є дуже податливим плином до розмножування бактерій, особливо таких, що причинюють тиф, або подібні до тифу недуги. Тому коли чоловік занедужає на катар слезистої оболонки жовчевого міхура, тоді бактерії, що викликали той катар—хоч і як такий катар слабий,—нищать ту оболонку

а знищені й відсталі частини оболонки ціпеніють довкола зерняток вапна, що находиться в орґанізмі чоловіка й витворюють тверду масу, що називаєть по вченому "холєстерина." Звідси повстає жовчеве каміння, що спричинює недугу. Часом така "холєстерина," й сама, без вапна, сціпеніє в грудочку й витворить жовчевий камінь, а в такім камени можна нераз і по 10, 20 або 30-ти літах по недузі стрінути живі бактерії.

Тому причиною жовчевого каміння є в першій мірі бактерії слабих горячкових недуг і запалень, що нищать слезисті оболонки та клітини стінок жовчевого проводу, котрі за рядом можуть сціпеніти й витворити грудочки каміння в міхурі.

Є всілякі роди жовчевого каміння й всілякої вони вєличини та закраски. Звичайно каміння таке є завбільшки зернятка грубшого піску, або завбільшки гороху, але трапляються й більші. Може їх бути більша, або менша скількість і в 50 випадках на 100 таке каміння збирається в самім жовчевім міхурі; в інших випадках стрінути їх можна не лиш в міхурі, але й в інших сусідних орґанах та в жовчевім проводі, який через них загачується й справляє страшні болі й жовтачку.

Жовчеве каміння витворюється звичайно в старших людей в віку понад 40-им роком життя; рідко коли в людей молодших. У жінок трапляється воно частіше як у мужчин, а саме приблизно 76 на 100 недужих на жовчеве каміння—це жінки. Знаменним є, що ця недуга більше панує в Німеччині ніж в Анґлії.

Прояви цеї недуги є дуже ріжнородні відповідно до наслідків, відповідно до родів запалення, яке вони викликують, та відповідно до скількости й величини каміння й місця, в якім вона загніздилась.

Буває, що чоловік може через довгий час вже ма-

ти жовчеве каміння в своїм орґанізмі, та він цього покищо не відчуває.; Хіба час до часу чує якесь невиразне тиснення під животом, але коли виблюється, то лекше йому стає. Часом знову він попадає в легкі корчі, в нестравність, або має біль в крижах, або в правім рамени. Аж нараз нагло, десь звичайно в ночі зачинає такий чоловік відчувати страшні болі в правім боці під животом. Ті болі—як то кажеться—стріляють аж до хребта та до рамени правої руки й не перестають, хочби й як недужий старався змінити позицію свойого тіла, або хочби й що робив: словом —недужий вється з болю й полекші не має. Це знак, що камінь з жовчевого міхура протискається через вузький жовчевий провід до кишок. Мускули того проводу то корчаться то стягаються, коли такий камінь крізь них машерує, а це очевидно страшливо болить. При тім недужий заливається потами, блідне, блює; живчик у нього короткий і слабий, словом —він омлівае, а горячка підноситься часом до 102 й 103 Фаренгайта. Печінка й жовчевий міхур стаються дуже чуткі на дотик і дещо роздуваються. І звичайно такий стан болів триває три до дванацять годин. Відтак болі звільна притахають, але й можуть знову повторитися по короткій перерві. Коли недужий блює, то це справляє йому деяку полекшу. В кілька годин по нападі таких болів, а часом і в кілька днів пізніше, недужий звичайно попадає в слабу переходову жовтачку, але може обійтися без жовтачки.

Коли жовчевий камінь пересунеться крізь жовчеві проводи й рурки до кишок, то він вже з кишок легко видобувається на зовні разом з калом через відходову кишку. Крім болів і таких других зовнішних проявів, які я якраз описав, недужий не попадає в постоянні тяжкі недомагання ані не вмирає, хіба може трапитися часом, що такий камінь в часі страшливих

болів і омління недужого спричинить прорив жовчевого міхура, а тоді очевидно смерть наступає в стані його непритомности недужого.

Але буває часом, що камінь не годен відразу продертися через вузькі проводи й рурочки жовчеві, тоді наслідки недуги можуть бути всілякі, відповідно до того в котрім місци камінь застряг та чи він цілком загатив відплив жовчі з міхура, чи тілько частинно.

В таких випадках наслідки недуги звичайно є дуже погані й довго-триваючі. Так приміром: може наступити розширення жовчевого міхура; може витворитися боляк, що цілком загачує відплив жовчі, а при тім гниття, обструкція та звироднiння жовчевого міхура. Або може такий недужий попасти в остре, або хронічне запалення тогож міхура і т.п.

Коли камінь цілком загатить жовчевий провід, то недужий попадає в тяжку жовтачку, й то на довго; та й така жовтачка не тратить на силі. Та й подібно, коли камінь тільки частинно загатить жовчевий провід, то недужий попадає в жовтачку, тількиж вона не завше однакова, раз сильніша, то знову слабша та й також довго триває. Часом такий недужий має горячку й може скоро вмерти від острого затроєння.

Взагалі наслідки й комплікації, які може потягнути за собою недуга жовчевого каміння, бувають часом дуже тяжкі, бо можуть повстати всілякі побічні прірви, або т.зв. фістули з міхура, а зглядно з жовчевих проводів до кишок, приміром до т.зв. дванацятки (що часто буває), до грубої кишки і т.п. Може рівнож витворитися прірва до черевної ями й спричинити запалення з наглими болями коло печінки; або може наступити затиснення в тонких кишках, коли камінь через прірву увійде до дванацятки та загатить її отвір. Звичайно також всілякі прирости мо-

жуть повстати одних внутренних органів до других як наслідок жовчевого каміння, а врешті навіть — хоч рідко коли— може наступити запалення підчеревної желези, т.зв. черевослинниці.

Лікування.—Коли жовчеве каміння раз витворилося й скристалізувалося, то ніякими лікарствами не можливо його розпустити. При допомозі деяких оліїв можна одначе дещо облекшити тому камінню передиратися через жовчеві проводи. Тому одиноким успішним средством проти цеї недуги є операція. Коли недужого нападають переміннї болі в околиці печінки, коли він має уперту жовтачку, коли печінка в нього побільшена (хоч і без жовтачки), коли появляють признаки затроєння, або підозрілі болячки, прірви в животі і т.п., то це вказує на конечну потребу лікарської поради й помочі; а коли все каміння раз вибереться з жовчевих проводів при допомозі операції, то вони другий раз майже ніколи не появляються.

Зрештою в часі великих болів, коли каміння продирається крізь жовчеві проводи, можна болі недужого усмирювати всілякими медикаментами, як приміром запускати морфію в тіло, як треба, то її по кілька разів. Дуже добре є пити горячу воду з содою; робити горячі намочки на живіт; а по нападі важити давку каломелю. Та завще держатися поради й приписів лікаря.

Між нападами болів недужий повинен правильно вести своє життя, гімнастикуватись, пити багато мінеральних вод, а товщів мало вживат ив їді.

III. ЗЛИКОВАТІННЯ ПЕЧІНКИ

(Cirrhosis of the liver)

Це недуга, що знаменується побільшенням мускулів печінки. Причиною її може бути пияцтво, сифі-

ліс, і т.п. І після того, що є причиною її, відріжнює наука медицини всілякого рода зликоватіння печінки, до яких належать:

а) ЗЛИКОВАТІННЯ ЧЕРЕЗ НАДУЖИВАННЯ АЛЬКОГОЛІВ

(Alcoholic or Portal Cirrhosis)

Воно є хронічною деґенерацією, або звироднінням печінки, спричинене довготревалим заживанням алькоголю: а знаменується воно збільшенням скількости ликоватого мясива в печінці та звироднінням її клітинок, через що наступає обструкція в головних жилах, що сходяться до печінки.

В цю недугу попадають звичайно більше мужчини ніж жінки, у віці між 40 а 50-им роком життя, ті, що багато пють звичайної горівки, самогонки, або— як то у нас кажуть—за багато "муншайну" чи "бузу," або забагато пива. У тих, що пють горівку чи "муншайн," печінка може зчасом через зликоватіння завмерти; а в тих, що пють забагато пива, вона може затовститися, або перетовститися й так спричинити недугу.

Прояви недуги.—Вони можуть бути укриті через довгі літа, особливо тоді, коли недуга розвивається з надмірного пиття пива, —себто, коли ходить о т.зв. затовщення печінки. Але звичайно першими слідніщими проявами недуги є нестравність, блювання кровю, легка жовтачка, водянка в черевній ямі та напухнення черева. Такий недужий почувається ослабленим, має звороти голови та блює звичайно ранками. Язик у нього обложений, а з уст смердить. При тім у нього запір в кишках і неправильні відходи. Блювання кровю звичайно обильне й часто повторяється. Тому й не диво, що така людина часом попадає в крайне омління, хоч—що правда—дуже рід-

ко коли при тім гине. Вона часом і жовтачки не має, але скіра в неї суха, жовтава; очі слезяться, а на носі та на лицях появляються жилки. Вона худне; тільки черево роздуте водянкою, а й печінка часто побільшена й така тверда, що ззовні можна її відчути. Температура тіла майже завше трохи піднесена. Розуміється, що такий недужий звичайно попадає й в недокровність, а водянка захоплює й ноги. Вкінці недужий попадає в пропасницю, або т.зв. "делірію̀м" і непритомний гине.

Комплікації недуги звиродніння печінки походять звичайно з водянки в організмі його. Але може він попасти й в сухоти, що дуже часто буває. І це є причиною смерти таких недужих в 15 до 25 на 100 хорих. Рівнож може витворитися запалення легких, смертоносна жовтачка, хронічні нервові недуги і т.п. Але і без тих спеціяльних комплікацій дні життя недужого на зликоватіння й звиродніння печінки є пораховані. Смерть наступає звичайно на протягу трох літ від часу, коли показалися перші прояви недуги. А найкращим знаком зближаючоїся смерти в таких випадках є поява водянки. Це послідна стадія недуги.

Лікування.—Коли причиною недуги є пияцтво, то річ ясна, що недужий завчасу повинен змінити спосіб свого життя та жити правильно й помірковано. Мірно відживлятися й пити багато здорових напитків, але ніякого алькоголю навіть до уст не брати. Коли недужий попаде притім в катар жолудка, то лікувати цей катар (про це я попередно писав). На блювання кровю дещо помагають застрики морфії та розчини адреаліни, але вони правильно припиню̀ють недугу.

Коли покажеться водянка, то на це нема спеціяльного лікарства, хіба старатися про те, щоб недужий

вигідно спочивав та не забагато пив плинів. В деяких випадках помагає спеціяльна операція, але це є справою лікаря.

б) ОДНОБІЧНИЙ ПЕРЕРІСТ ПЕЧІНКИ
(Hypertrophic Biliary Cirrhosis)

Це хронічна недуга, що повстає з невідомої причини, а яка знаменується зликоватінням одної половини печінки, жовтачкою тіла та побільшенням печінки й селезінки; але при тім ніякої водянки нема. Захоплює ця недуга звичайно молодих людей, майже самих тільки дорослих хлопців, хочби вони й ніколи в життю не пили горівки, або пива.

Прояви недуги.—Недуга зачинається неначе ні звідси ні звідти нагло, й спричинює постепенне ослаблення організму, причім черево надувається. В околиці печінки недужий почуває час до часу біль, а при тім має горячку, завороти голови, блювання та жовтачку, що чимраз більше поглублюється, а часом чорніє. Печінка й селезінка сильно побільшується. Кал недужого чорний. В пізнішій стадії недуги скіра недужого цілком чорніє, а з ясен тече кров, але водянка нігде не показується.

Так недужий чимраз то більше ослабає й вмирає на протягу 4 до 10 літ від часу перших проявів недуги.

Лікування цеї недуги відбувається тільки відповідно до проявів, але самої недуги не можна припинити. Вона завше кінчиться смертю.

IV. БОЛЯКИ ПЕЧІНКИ
(Abscess of the Liver)

Часом можуть витворитися боляки в печінці, які спричинюють всілякі затроєння, горячковий стан

недужого й загальне закаження кровоносних проводів.

Є головно два роди таких боляків. Є т.зв. тропічний боляк і боляк трійливий.

а) ТРОПІЧНИЙ БОЛЯК

(Amoebic Abscess)

Рідко коли трапляється. Причиною його є паразити, т.зв. "амеби," що викликують також свого рода недугу, себто амебічну дезинтерію, яка є тяжкою недугою й звичайно кінчиться смертю. Розношиком таких паразитів є звичайно мухи, що осідають на кал, де такі паразити—амеби находяться; а відтак осідають на поживі, занечищують її амебами й так помагають їм увійти до людського орґанізму. Отож, коли такий паразит дістанеться до кишок, то він спричинює розвільнення, або дезинтерію, яка може бути хронічна й розвиватись нераз цілими тижнями, або остру, яка дуже скоро розвивається з острими признаками на протягу двох до трьох тижнів від часу закаження. Такий паразит, осівши на печінці, викликує боляка, що спричинює болі в крижах і в рамени правої руки та в околиці печінки. При тім печінка опухає; горячка недужого підноситься часом до 103 Фаренгайта, його хватають дрощі, а сильний піт заливає повернхю його скіри. Лице такого недужого мляве; він худне, не має апетиту, а язик його обложений. Часом такий недужий покашлює, а це знак, що з боляка перенеслися симптоми недуги до оболонки легких.

Звичайно такий боляк пукає й гноєм закажує легки. Тому кашель у недужого змагається: він відчуває біль в правому боці грудей; легкі зачинають гнити, а в харкотинню хорого можна під мікроскопом бачити повно таких паразитів-амебів. Четвертина

таких недужих вмирає від цеї недуги, а видоровіння є дуже повільне.

Але боляк може пропукнути також і до других частей орґанізму, приміром до жолудка, або до черевної ями, а в цім послідним випадку він може викликати місцеве, або й загальне запалення, що звичайно кінчиться смертю.

Лікування тропічного боляка відбувається найкраще при помочі лікарства, що називається "еметина." Заживається його в пігулках по 3 зернятка денно на протягу 12 днів, або в такій іншій формі й скількости як це лікар припише. Воно дуже помагає в початковій стадії недуги. Колиж таке лікування показалося б безуспішне, то помагає тільки операція, — себто вирізання боляка й випущення гною з орґанізму на зовні.

б) ЗАТРОЮЮЧИЙ БОЛЯК

(Pyaemic Abscess)

При цій недузі прояви є дуже сильні. Печінка побільшена, поверхня її гладка. Недужий попадає в високу горячку, обильні поти та дрощі. В острій стадії недуги, коли недуга вже доволі розвинена, горячка часом спадає й скіра людини робиться суха. Жовтачка змінна—раз сильна, то знову слабша, або й цілком її нема.

Найгірші наслідки такого боляка виступають, коли через нього повстане загальне затроєння цілого орґанізму. Гній з боляка спричинює запалення жовчевих проводів та запалення жил, а вкінці затроєння цілої крови, що завше кінчиться смертю.

Лікування такої слабости може переводитися тільки відповідно до проявів; але коли наступило загальне затроєння орґанізму, то ніякого лікарства на таку недугу нема.

V. НОВОНАРОСТИ В ПЕЧІНЦІ

(New Growths in the Liver)

Попередно згадував я про всілякі боляки, що можуть витворитися в печінці, або в жовчевих проводах як наслідок якихсь других недуг, або недомагань. Того рода боляки часто трапляються.

Тут згадаю ще про такі боляки, що ростуть в печінці так сказати самі від себе, або розходяться туди з інших органів тіла, як приміром з жолудка, або відхідниці. Це є так звані новонарости. Вони по більшій части є дуже злосливі й можуть бути в роді рака, або інших родів новонаростів. Та одно щастя— вони рідко коли лучаються.

Такі боляки-новонарости мають всілякий вид і викликують всілякі хоробливі наслідки, звичайно луже погані, а часто-густо спричинюють навіть смерть в розмірно короткім часі. Вони скоро ростуть; спричинюють часом жовтачку та водянку, й звичайно звиродніння, або зликоватіння печінки. Вони трапляються звичайно в старших людей, в віку між 40 а 60-тим роком життя й коли розростуться,то викликують значне побільшення печінки, невигоду в животі, а в більшости випадків навіть водянку. Притім горячка недужого підноситься звичайно й до 100 Фаренгайта. Часом такі боляки новонарости захоплюють всілякі другі части людського орґанізму, приміром легки та спричинюють запалення олегочної, получене з кашлем, а вкінці й водянку в ногах та жовтачку.

Така недуга триває до дванацять місяців і кінчиться смертю, а лікування її відбувається відповідно до проявів.

VI. ЗАТОВЩЕННЯ ПЕЧІНКИ

(Fatty Liver)

Воно може наступити з нагромадження частинок,

або тілок товщу в самій зрештою здоровій печінці, або і в той спосіб, що до нагромадженого товщу долучається ще й звиродніння клітинок самої печінки; а це все викликує недугу, про котру пишу.

Причиною цеї недуги є звичайно загальне затовщення цілого організму. Тоді очевидно до здорової печінки пакується товщ сама собою з отилого людського організму.

Але буває й противно, а саме:звичайно люди, недужі на сухоти, попадають в затовщення печінки; або такі, що терплять на недокровність (анемію); або загалом люде, що мають слабосильний організм з яких небудь причин.

Також всілякі отруї можуть спричинити затовщення печінки як приміром алькоголь у пияків; фосфор; затроєння хльороформом; недуга цукриці; а буває, що навіть стан вагітности в жінок спричинити може ту недугу.

Прояви затовщення печінки є всілякі, відповідно до причин, але звичайно при тій недузі печінка є побільшена, гладка й неболюча та й ніколи нема притім ні жовтачки, ні водянки.

Лікування відбувається відповідно до проявів недуги та відповідно до причин її.

VII. ВОСКОВА ПЕЧІНКА

(Amyloid, Waxy Liver)

Це трапляється в доростаючої молоді, що недомагає на здоровлю з причини загального ослаблення, браку доброго відживлювання і т.п. Але звичайно причиною тої недуги є сухоти легких, або костей, а також сифіліс костей і відходової кишки; а часом рахітизм, горячкові слабости та й недуга рака.

Молоді люди, що попали в таку недугу, скоро худнуть і умирають. Перед смертю попадають в недо-

кровність. Печінка в них побільшена, тверда, без крови; а коли її перетяти, то в перекрою блищаться як солонина, або як віск.

Ліку на цю недугу нема.

"З". НЕДУГИ ЧЕРЕВОСЛИННИЦІ
(DISEASES OF THE PANCREAS)

Я вже попередно, а саме при описуванню цукрової недуги (цукриці), мав нагоду згадувати про те, яку функцію в людськім орґанізмі сповнює т.зв. черевослинниця, себто великий підчеревний желез. Сказав я там, що черевослинниця витворює й виділює з себе соки, які розпускають в кишках цукор, що входить до нашого орґанізму з всілякою поживою, та перетворює його в людське тіло. Сказав я також, що коли черевослинниця нездужає й не виділює тих соків, або виділює їх замало, то людина попадає в усілякі недуги, приміром в цукрицю й сполучені з нею інші недуги і їх комплікації.

Отже черевослинниця є дуже важним орґаном в тілі чоловіка.

Тут бажав би я дещо більше сказати про недуги самої черевослинниці.

1.—НЕДОМАГАННЯ ЧЕРЕВОСЛИННИЦІ
(Pancreatic Insufficiency)

Коли черевослинниця з самої своєї середини не виділює орґанічних соків, то чоловік попадає в цукрицю—себто недугу, в якій цукор заповнює всю кров чоловіка й спричинює деґенерацію, а вкінці, й смерть недужого.

Але буває, що самі соки черевослинниці, хоч їх вона з себе виділює, є недостаточні й тому не годні правильно помогти поживі розпуститися в кишках і

перетворити її в цілости на людський орґанізм. З такої неправильности черевослинного соку походить те, що з чоловіка виходить дуже багато нестравленої поживи; а тоді кал чоловіка буває дуже великий, обильний, та неначе з олійом змішаний, ясної краски, бо багато в нім є товщу,що його кишки не могли перетравити. Причиною такого недомагання черевослинниці буває в багатьох випадках її звиродніння через каміння в проводі її, або через злосливий боляк, або через хронічне запалення.

Також всілякі ушкодження, рани та місцеве звиродніння черевослинниці можуть спричинити загачення виходу соків з неї. Це буває звичайно в случаю існування жовчевого каміння в орґанізмі людини. Або соки з жолудка та з т.зв. дванацятки можуть зайти до черевослинниці при таких недугах як катар жолудка, рак, якесь ушкодження з удару; або можуть спричинити недугу бактерії, що там зайдуть, або алькоголь, або всілякі запалення, походячі з жовчевого каміння і т.п.

Тому коли з тих причин наступить загачення черевослинних соків, тоді ті соки замість плисти до кишок і мішатися з поживою вертаються назад до неї, втискаються до її клітинок, перетравлюються в самій черевослинниці й тоді вона сама з надміру тих соків нидіє, завмирає, часом аж кровавиться; соки зїдають її власний товщ і товщ сусідуючих з нею знарядів людського тіла так, що вкінці така черевослинниця тратить свої сили й не може сповнювати свойого органічного завдання. Звідси й недуги її походять.

2.—ОСТРЕ ЗАПАЛЕННЯ ЧЕРЕВОСЛИННИЦІ

(Acute Pancreatitis)

Це властиво є знидіння черевослинниці з причини кровотоку й воно звичайно спричинює наглу смерть

людини; але може бути й ґанґриновате та гниюче за́палення її, викликане бактеріями, або боляком, або якогось ушкодження, або удару.

а) КРОВОТОК черевослинниці,
(Pancreatic Haemorrhage)
спричинює наглу смерть навіть у таких людей, що на вид виглядали зовсім здорові.

б) ОСТРЕ ЗВИРОДНІННЯ черевослинниці,
(Acute Haemorrhagic Necrosis)
через загачення виходу соків з неї, зачинається спочатку нестравністю й наглими болими в горішній части живота. Недужий нагло мліє, живчик у нього слабий, але скорий; скіра на тілі холодна; блювання обильне з жовчею, а часом з калом; живіт роздувається, а притім запір; теплота тіла спадає; часом виступає жовтачка. Такий недужий гине на протягу двох до чотирьох днів, або і вчасніше; рідко коли переходить до здоровля. Цю недугу часом тяжко відріжнити від прориву сліпої кишки, або від острого запалення кишок, або від недуг з жовчевого каміння.

Лікування можливе тільки через негайну операцію.

в) ҐАНҐРИННЕ ЗАПАЛЕННЯ ЧЕРЕВОСЛИННИЦІ
(Gangrenous Pancreatitis)

Це є дуже рідкою недугою, але майже завше смертоносною. В наслідок кровотоку черевослинниця до тижня (коли недужий скоріше не вмре),— висихає й стається червоно-темною, а вкінці й чорніє, а з неї видобувається смердючий чорний плин. Недужий попадає в горячку й затроєння крови, під животом болі, притім блювання, розвільнення, а часами жовтачка. Смерть майже певна.

Лікування.—Тільки операція, щоб випустити чорний плин з черевослинниці.

г) ГНИЮЧЕ ЗАПАЛЕННЯ ЧЕРЕВОСЛИННИЦІ

(Suppurative Pancreatitis)

Воно проявляється всіляко, але звичайно такий недужий має приступи болів та блювання. Притім горячка, затроєння організму. Часом можна намацати боляка під животом; часом жовтачка; часом сліди цукру в мочі.

Причину такої недуги не завше можна вислідити, але звичайно вона має завязок з жовчевим камінням і звідси походить, що гній з жовчевих проводів железами заходить до черевослинниці. В черевослинниці витворюються тоді боляки, що можуть пропукнути до жолудка, до т.зв. дванацятки, або до черевної ями, або можуть загатити кров в жилах.

Лікування—тільки операція.

г) ХРОНІЧНЕ ЗАПАЛЕННЯ ЧЕРЕВОСЛИННИЦІ

(Chronic Pancreatitis)

Воно може походити з частинного, або повного заткання каналу черевослинниці через каміння, через якийсь злосливий боляк, або через грудочки вапна; дальше через запалення жовчевих проводів з причини присутности жовчевого каміння, коли таке запалення перекинеться на черевослинницю; або врешті коли запалення перекинеться до того каналу з кишки.

Прояви такої недуги є дуже невиразні. Всни похожі до болів від жовчевого каміння. Як звичайно може це проявлятись блюванням, болями в животі і т.п.

Хронічне запалення черевослинниці може наступити також наслідком затроєння з крови й тоді черевослинниця ликоватіє, а моч недужого повна цукру так як в случаю цукрової недуги.

3.—БОЛЯКИ В ЧЕРЕВОСЛИННИЦІ

(Pancreatic Cysts)

Вони рідко коли великі; а походять з ріжних причин, приміром з обструкції, або заткання головних рурок, або проводів; з всіляких запалень і т.п. Такі боляки, або радше міхурі можуть існувати цілими літами й чоловік їх зовсім не відчуває, хіба забагато виростуть, а тоді такий недужий відчуває болі під животом, або в крижах; часом має завороти голови та блює, бо боляк натискає на жолудок.

Рідко коли появляється жовтачка, або цукромочка.

Лікування такого боляка відбувається через операцію, щоб боляка прорізати та випустити з нього нагромаджену кров; але воно не завше удається, бо такий боляк звичайно знову набирає крови й гною.

4.— ЗЛОСЛИВІ НОВОНАРОСТИ ЧЕРЕВОСЛИННИЦІ

('Tumours of the Pancreas)

Вони звичайно захоплюють черевослинницю від інших знарядів тіла, приміром від жолудка та від жовчевих проводів і спричинюють у недужого сильні болі, тяжку жовтачку постоянну й уперту; побільшення жовчевого міхура, скоре нидіння людини, завороти голови, блювання, мочення цукром і т.п. Такі новонарости можуть бути в роді рака, або інших упертих новонаростів.

Лікування цеї недуги можливе рівнож тільки через операцію.

"И". НЕДУГИ ЧЕРЕВНОЇ ЯМИ
(DISEASES OF THE PERITONEUM)

1. ОСТРЕ ЗАГАЛЬНЕ ЗАПАЛЕННЯ ЧЕРЕВНОЇ ОБОЛОНКИ
(Acute general Peritonitis)

Воно може бути, або незалежне чи там самочинне, або може повстати як наслідок інших недуг.

а) **Самочинне,** або первісне запалення черевної ями (черевоні оболонки) рідко трапляється, звичайно як наслідок перестуди, або якогось знесилення, або як наслідок якихсь хронічних недомагань нервової системи, звапніння жил і т.п.

б) **Другорядне,** або наслідуюче запалення може бути наслідком прориву сліпої кишки, жолудка, дванацятки, всіляких недуг кишок, дезинтерії, або в наслідок поширення запалення від недуги рака, від острого запалення сусідних орґанів тіла (жолудка, кишок) і т.п., а врешті від загального затроєння крови.

В черевній ямі, що її оболонка була захоплена острим запаленням, провірено відтак існування всяких бактерій, стрептококів, пневмококів, стафілококів, ґонококів, навіть бактерій інфлюензії і т.п., а також таких, що спричинюють запалення легких. Це послідне трапляється звичайно в дітей-дівчаток, і то без якоїсь очевидної причини. Така дитина нагло відчуває болі в животі, попадає в сильну горячку, блювання та розвільнення й нагло гине, або нидіє й взагалі рідко коли приходить до здоровля.

Коли до черевної ями дістануться т.зв. Ґонококи, себто паразити, що спричинюють трипові недуги (що звичайно може трапитися у жінок), то й вони спричинюють широко-розгалужене запалення, болі та твердоту черева. І в тім случаю лікується таку недугу відповідними переполікуваннями, намочками

на живіт, а як треба, то й операцією, щоб випустити гній з середини.

Часом жінки при породі першої дитини можуть попасти в запалення черевної ями, а саме, коли т.зв. стрептококи туди дістануться. Це може зачатися другого, третого до пятого дня по породі. Жінка попадає тоді в високу горячку, корчі та дрощі розвільнення й роздуття черева й вмирає звичайно шестого дня по породі.

Прояви запалення черевної ями є завше дуже очевидні. Звичайно зачинається воно наглими й сильними болями під животом. Черево болить при кождім дотику, або порушенню. Воно твердне, роздувається як бубен, стається непорушиме. Недужий блює в малих скількостях поживою, відтак з жовчею, а врешті рідким вонючим плином. Запір у недужого упертий, повний. Живчик скорий; горячка підноситься часом аж до 104 Фаренгайта. Язик недужого спочатку вогкий, але обложений відтак сухий і темніє.

Очевидно, що такий недужий терпить сильні болі в животі. Його лице перелякане, бліде; очі западаються; а так само ціла твар стягається, тільки ніс остро виступає. Щоб менше відчувати болі, недужий любить лежати горілиць з підогненими в гору колінами, а рамена підносить також в гору та держить їх над головою. Коли до до тої недуги долучиться також затроєння крови, то недужий крім того попадає в дрощі та в корчі.

Часом трапляється, що недужий на запалення черевної ями, по першім нападі недуги зачне почувати себе краще, але це є зрадливий стан, бо воно не довго триває. Вони тільки дає знак, що недуга щойно зачинає розвиватись, а відтак нагло таки знову на добре вибухає.

Наслідки недуги.—Запалення черевної ями (черевної оболонки)—коли недугу не лікується—кінчиться звичайно смертю на протягу двох до сімох днів. Живчик недужого стається чимраз слабший і неправильний; скіра тіла, руки та ноги стаються зимні. Недужий цілком тратить сили й умирає.— Коли причиною недуги були т.зв. стрептокок, то такий недужий завше вмирає коли причиною були які інші паразити, то ратунок є можливий, якщо зараз переведеться операцію.

Лікування.—Операцію на остре запалення черевної ями належить переводити негайно, як тільки лікар ствердить, що таке запалення появилось. Перед операцією, не треба давати недужому ніяких ліків ні поживи. Тільки горячі намочки до черева на усмирення болів та трохи плинів до пиття.

2.—БОЛЯКИ В ЧЕРЕВНІЙ ЯМІ

(Intraperitoneal Abscess)

Вони витворюють гноянку в поодиноких місцях черевної ями й можуть походити з усіляких причин, приміром від боляка з сліпої кишки; або можуть повстати й незалежно на оболонці черевної ями та від недуг ріжних внутрішних орґанів людини.

Звичайною причиною того рода недуги є пропукнення боляка з жолудка, або дванацятки, або від запалення сліпої кишки.

Прояви недуги.—Першими проявами такої гноянки спричиненої пропукненням боляка, є наглий біль, блювання і т.п., а по кількох днях горячка, вихудіння, холод та дрощі, запір, або розвільнення й глухі болі в горішній части підчереввя. Так такий боляк своїм гноєм може захопити та заразити навіть легки й спричинити кашель та ригання, а коли затроїть кров, то наступає смерть.

Лікування такого боляка можливе тільки через операцію. Коли його не зоперується та не вичиститься черевної ями, то три четвертини людей, недужих на такого боляка, умирає.

3.—ХРОНІЧНЕ ЗАПАЛЕННЯ ЧЕРЕВНОЇ ЯМИ

(Chronic Peritonitis)

Воно може витворитись з закаження сухітничими бактеріями,—себто з сухіт черевної оболонки; з поширення недуги рака на черевну яму; з запалення в грубших верствинах черевної оболонки, або з печінки, селезінки, жовчевого міхура, жолудка, з приростів кишок до сусідних орґанів тіла, з новонаростів і т.п.

Про повисші недуги я вже мав нагоду попередно дещо писати.— Тут згадаю тільки про одну спеціяльну недугу, що називається

4. ПРИЧЕПНИМ ЗАПАЛЕННЯМ ЧЕРЕВНОЇ ЯМИ

(Chronic Adhcsive Peritonitis)

Причиною цеї недуги є звичайно зболяковатіння кишки, або задраснення черевної оболонки якимсь предметом. Воно може поширитись також через кровоносні проводи з якихсь других запалених внутрішних орґанів людини, та може воно бути або місцеве, або загальне.

Звичайно при недугах печінки й селезінки повстають всілякі прирости до черевної оболонки, що спричинюють її запалення. Так само при деяких недугах жолудка як приміром при катарі жолудка та в случаях жовчевого каміння.

В деяких випадках повздовж грубої кишки творяться малі торбинки, до яких заходить гній з кишки, що спричинює запалення й боляки. Ця недуга, що називається по вченому "diverticulitis" трапляється

часом у людей середнього віку, або й в старшім віку, звичайно в товстих мущин, що нездужають на хронічний запір. При тій недузі прояви слабости можуть бути ріжноманітні, але звичайно груба кишка попадає в боляки та запалення. При тім болі неначе при запаленню сліпої кишки, тільки по лівій стороні черева. Болі такі можуть зачатися нагло по якім ударі в живіт із зовні, або з напруження при відході калу і т.п. Рівнож лучається, що таке зболюковатіння спричинює приріст грубої кишки до сусідних внутренностей, прірви, боляки, запалення рака, і т.п.

Лікування такої недуги можливе часто тільки через операцію: але коли недуга не є дуже небезпечна, то можна пробувати лікування всілякими прочищуючими плинами так як хронічний запір. Але воно мусить бути дуже обережне.

5.—НОВОНАРОСТИ В ЧЕРЕВНІЙ ЯМІ

(New Growths in the Peritoneum)

Це своєрідні боляки, що можуть всіляко виглядати й всілякі наслідки викликати. Вони можуть бути й лагідні, легкі; але можуть бути й злосливі, раковаті. І в міру того й недуги черевної ями, такими боляками викликані, можуть мати менше, або більше погубні наслідки.

Злосливі новонарости в черевній ямі трапляються у людей ріжного віку, але найчастіше в дітей нижче 5 літ. А прояви такої недуги є всілякі, відповідно до величини новонаросту та від місця його положення.

Також звичайно в старших жінок боляковаті та злосливі новонарости можуть витворитись в ріжних органах тіла, приміром в яєчниках (що найчастіше буває), в жолудку, в кишках, в жовчевім міхурі, а навіть в грудях та в дишници. Такі боляки, величини головки від шпильки, а часом й такі як горох, по-

ширюються відтак часто в великій скількости на черевну яму й можуть спричинити згрубіння та скорчення черевної оболонки, непорушимість кишок та всілякі прирости й гноянки. Часом такі боляки творять собою густі, тверді, сціпенілі маси, що можуть перетворитися в недугу рака.

Річ ясна, що в случаю таких новонаростів-боляків, недужа́ особа худне, попадає в водянку черева, в кровотоки, в хронічне запалення черевної ями і т.п., та звичайно до пів року гине. Ці боляки й новонарости можуть бути в роді рака, або яких інших злосливих новонаростів.

6.—ВОДЯНКА В ЧЕРЕВНІЙ ЯМІ

(Ascites, Hydro-peritonium)

Це є нагромадження воднистої течі в черевній ямі.

Причиною водянки такої є якась місцева обструкція в системі круження соків тіла й крови, або взагалі якесь недомагання, що спричинює застій в такім кружінню. Отже приміром може загатитись головна жила з своїми відногами, як це булає при зликоватінню печінки; або через діяльність сифіліса; або через злосливі нарости, приміром рака; або через сухоти внутрішних огранів особливо черевної ями; через недокровність, боляки, недуги серця, легких і жил, а навіть часом через хронічні нервові недуги.

Але найчастішою причиною такої водянки є зликоватіння жил, що сходяться в печінці й недомагання серця.

Прояви черевної водянки виступають постепенним побільшуванням підчеревної ями, де збирається плин, чистий як вода (без гною). Такий плин може часом щезнути сам від себе, коли людський орґанізм його стягне до себе, але може відтак знову появитись. Із зовні така водянка проявляється нерівно-

мірним роздуттям черева й зачинається з боків. Коли вона велика, то скіра в тім місци напружується, а жили роздуваються. Виразно можна чути, як під животом вода булькоче, переливаючись з місця на місце.

Лікування черевної водянки відбувається відповідно до її причин. Средства на прочищування жолудка й кишок можна вживати, але в міру. Та треба уникати пиття забагато плинів. Зрештою дієта не має великого впливу на водянку. Тут конечна є лікарська поміч, що полягає на умілім випомпуванню нагромадженого плину через відповідну операцію.

ВІДДІЛ ШЕСТИЙ

НЕДУГИ ДИШНОЇ СИСТЕМИ

(DISEASES OF THE RESPIRATORY SYSTEM)

До дишних проводів належать в головній мірі ніс, гортанка, дишні рурки, легкі й оболонка легких (олегочна).

Я вже в попереднім викладі в розділі про заразливі недуги згадував про деякі недуги дишних проводів, що їх причиною є всілякі бактерії та паразити. Згадував також про катар дишних проводів, про катар носа, про запалення горла, гортанки, легких і т.д.

Тут хочу описати ще деякі другі спеціяльні відміни недуг дишних проводів, вони часто трапляються й годиться їх натуру й спосіб лікування блище пізнати.

I. НЕДУГИ НОСА

(DISEASES OF THE NOSE)

1.—СМОТОЛОКА

(Hay Fever)

Це є недуга, що захоплює горішні части дишних проводів та оболонку носа, а причиною її є пилок деяких зел, або рослин, що його людина вдихує будучи десь в полі, де такі рослини ростуть.

Не кожда людина є наклінна до смотолоки. Це залежить від всіляких орґанічних прикмет людини, від її чутливости на ту недугу, від її віку і т.п. Звичайно наклінними до неї є особи, що свідомо, або несвідомо терплять на якісь нервові недомагання; або можуть бути й цілі родини, що спеціяльно не зносять деяких запахів і легко дістають смотолоку, коли до цього трапиться нагода. Пилок з деяких рослин,

бурянів, особливо пилок з жита в полі, може легко викликати смотолоку в осіб наклінних до катару та в осіб, що мають спеціяльну відразу до такого пилку. Це буває звичайно в доростаючої молоді, більше в дівчат ніж у хлопців. З старшим віком наклінність до смотолоки уступає.

Прояви недуги.—Смотолока є подібна до острого катару носа. Недужий має напади чмихавки; оболонка носа й очей подразнюються; з очей капають сльози, а з носа сильно витікає водниста ропа безперестанно. Притім біль голови, депресія, звичайно й кашель. Такий стан може тривати цілими днями, а навіть тижнями.

Лікування.— Смотолоку лікується розчинами аршенику й стрихніною, але ці лікарства відповідно може приписати тільки лікар.

Зрештою треба ніс удержувати в порядку, чисто, та переполікувати уміло такими плинами, які лікар припише.

Та найуспішнійшим способом позбутися смотолоки є зміна клімату. Смотолока є недугою, що звичайно повторюється весною та літом; і то менше-більше в тій самій порі, що попереднього року—й тому вона дуже докучлива. Тому добре є недужому на смотолоку перенестися десь в тепліші сторони, або над море, а коли це неможливе, то недужий повинен спати завше при замкнених вікнах.

Є й спеціяльне лікарство, т.зв. полянтина, що є дуже успішне проти смотолоки.

2.—КРОВОТОКИ З НОСА

(Epistaxis)

Це звичайний, хоробливий прояв, відомий майже кождому з нас. А причини його можуть бути всілякі, місцеві, або загальні.

До місцевих причин такого кровотоку зачислити можна приміром механічний удар в ніс, або скаліченя його; впакування до носа якогось твердого предмету з зовні; новонаріст в носі, або якийсь боляк; а буває часом, що це є й родинне (фамілійне) недомагання.

Але загально кровотік з носа буває в молодім віку, у дітей делікатної будови, тай у таких, що довбають в носі, або запихають туди всілячину, приміром кісточки з черешень, сливок і т.п.

В старшому віку кровотік з носа може бути ознакою якоїсь недуги крови, новонаросту, або боляка, або може це бути знаком наклінности до апоплексії.

Та й без огляду на вік особи такий чоловік буває часом ознакою якоїсь зближаючоїся горячкової поважної недуги, як приміром запалення кишок, шкарлятини, а часом і віспи. Може він бути знаком, що чоловік має звапніння жил, подагру, зликоватіння печінки; або що кров його нечиста, або що він нездужає на остру недокровність (анемію).— Та часом і цілком здоровий чоловік може попасти в кровотік з носа, коли тяжко перепрацюється, або багато находиться по горах, де тиснення воздуха на орґанізм є слабе.

Кровотік з носа сам собою рідко коли є небезпечною недугою й смертельні випадки з його є надзвичайно рідкі. Звичайно кров сама перестає плисти й засклеплюється в носі.

Лікування.—Найзвичайнішим способом припиненя кровотоку з носа є прикладати до містка носа намочки з зимної води, або таки й лід. На ноги давати горячі намочки, або прикладати мішки з горячою водою, або стояти в горячій воді по коліна.— Зрештою є й спеціяльні плини, що усмирюють кровотік(пр.

Адреналіна), але їх тільки лікар може відповідно приписати.

II. НЕДУГИ ГОРТАНКИ
(DISEASES OF THE LARYNX)

Про них я вже дещо попередно писав, а тут ще трохи більше скажу.

Є ріжні роди таких недуг, а найважніші з них це остре катаральне запалення гортанки, хронічне запалення гортанки, гниюче запалення гортанки, сухітниче, сифілітичне запалення та корч гортанки (у дітей) і у старших.

1.—ОСТРЕ И ХРОНІЧНЕ КАТАРАЛЬНЕ ЗАПАЛЕННЯ ГОРТАНКИ
(Acute and Chronic Catarrhal Laryngitis)

Воно може повстати наслідком перестуди; надужівання голосу; з причини горячкових недуг, як приміром кору, інфлюензи, або віспи; або врешті з подразнення димом, ґазами, горячими плинами, або від якихсь предметів, що з зовні дістануться до гортанки. Особи, що нездужають на подагру (ґіхт), або на ревматизм, а також пияки й сильні курці тютюну є наклінні до такого катару. Але вік людини не творить великої ріжниці; молодий чи старий можуть попасти в цю недугу; тільки у дітей недуга більше небезпечна.

Прояви недуги.—Остре катаральне запалення гортанки проявляється лоскотанням (скоботанням) в гортанці, що змагається, коли воздух є холодний. Голос людини стається хрипливий; притім сухий кашель докучає; іноді відкашляти можна слезисту теч з кровю. Зрештою чоловік почувається здорово, хоч і має легоньку горячку. Але в тяжчих випадках не-

дужий цілком тратить голос, не може поликати страв та горло його таки добре болить.

Ця недуга ніколи не кінчиться смертю, але може трапитися, що через неї чоловік раз на завше може захрипнути, або недуга може перейти в стан хронічний чи проволочний, а тоді голос його міниться, хриплявіє; в гортанці скобоче й коле; оболонка гортанки й голосові струнки напухають, а таку недугу тяжко вилікувати та й наслідки її погані, бо недужий може втратити добрий голос раз на завше.

Лікування.—Недужий на остре, катаральне запалення гортанки повинен перебути в теплій, вогкій кімнаті, але при тім повинен мати багато свіжого воздуха. Дієта хорого повинна бути легка. Пити тільки теплі напої. Заживати прочищуючі лікарства на жолудок і кишки. Місцево прикладати до гортанки холодні намочки, або мішки з ледом, вдихати горячі випари з солоної води. А коли запалення наступило від надуживання алькоголів, з надмірного куренння, або з напруження гортанки співом, або бесідами, то найкраще буде відвикнути від тих налогів і позволити гортанці добре відпочати. Коли катар є упертий і заходить небезпека утрати голосу, то найкраще є порадитися у лікаря-спеціяліста, що робити та як лікуватись уміло. Лікар може приноровити відповідні масажі, смарування, електризування і т.п.

2.—ПУХЛИННЕ ЗАПАЛЕННЯ ГОРЛА

(Oedematous Laryngitis)

Це дуже поважна недуга, що скоро задушує людину і кінчиться звичайно смертю. Вона ніколи сама собою не виступає, а є тільки наслідком якоїсь іншої причини, приміром застрягнення в гортанці якогось острого предмету, скалки, і т.п., або як наслідок острого чи хронічного запалення гортанки; або як на-

слідок сухіт горла, або сифіліса, а часом походить від запалення нирок, або від яких других заразливих горячкових недуг.

Прояви.— Така недуга захоплює чоловіка нагло й прояви її скоро змагаються. При вдихуванню повітря з горла недужого видобувається неначе свист вітру. Недужий тратить голос цілком. Оболонка гортанки напухає, сходиться до купи,—словом: чоловік дуситься й гине.

Лікування вимагає поспіху. Недужому треба сейчас дати ссати лід і лід прикладати до шиї. Зрештою тільки негайна операція приносить успіх.

3.—ТУБЕРКУЛІЧНЕ ЗАПАЛЕННЯ ГОРТАНКИ

(Tuberculous Laryngitis)

Воно дуже рідко появляється само від себе. Звичайно—і то майже завше— воно є наслідком туберкулози (сухіт) легких.

Зачинається воно в сухітників легкою хрипкою й подразненням, але пізніше хрипка змагається й недужий тратить силу щонебудь говорити. В гортанці поширюються боляки, кашель докучає чимраз більше, а врешті недужий нічого й поликати не може. Притім відчуває сильний біль в гортанці.

Лікування цеї недуги відбувається найкраще, коли недужий на протягу довгих місяців цілком нічого не буде говорити, щоб не дразнити та не напружувати горла. Зрештою треба полокати горло й гортанку в середині ментолем та оливкою оливою й вдихувати такі випари медичні, які лікар припише. Коли так завчасу зачнеться лікування, то недужий може прийти до здоровля. Сухітничі боляки з гортанки можна усунути при помочі операції, але воно не завше

помагає, бо бактерії мимо того можуть дальше нищити гортанку. Взагалі в випадку такої недуги конечною є лікарська поміч.

4.—СИФІЛІСТИЧНЕ ЗАПАЛЕННЯ ГОРТАНКИ

(Syphilitic Laryngitis)

Воно часто трапляється: а саме в случаю, коли сифіліс є родинний, то вже в перших місяцях, або роках по народженню в дітей воно проявляється неначе катар горла, а в доростаючої сифілітичної молоді в острішій, гниючій формі.

Коли сифіліс є набутий і перейшов в т.зв. другу стадію, то таке запалення пригадує острий катар гортанки, тільки ж він дуже впертий і часами гортанка гноїться та боляковатіє.

В третій стадії сифіліса творяться в гортанці т.зв. "ліниві рани" (gumma), такі як гума, спочатку під скіркою на піднебінню, які відтак захоплють гортанку, звужують її і сильно розростаються. Недужий попадає тоді в хронічне запалення гортанки та хрипку, але рідко коли кашляє та й горло його звичайно не болить.

Лікування цеї недуги відбувається так як лікування сифіліса і воно дає скору полекшу.

5.—КОРЧ ГОРТАНКИ У ДІТЕЙ

(Laryngismus Stridulus)

У малих дітей, у віку менше-більше від 6 місяців до двох, або трьох років, а притім недужих на т.зв. рахітизм, або й зрештою й у здорових, але що чимсь мають подразнене горло, трапляється часом, що нагло в ночі, або над ранком щось нагло їм зашморкне гортанку. Дитина нагло затягається (хоч не каш-

ляє), перестає дихати, не може схопити воздуха до грудей,—прямо дуситься. Але за хвилю вона нагло знову відживає і віддих її стається правильний.

Причиною цего явища є спазматичний корч гортанки, що рідко коли кінчиться смертю дитини. У випадках такого корчу треба лице дитини обляти зимною водою, або горячу намочку приложити до горла. Коли подібні корчі повторяються частіше, то найкраще буде в разі нападу корчів поставити дитину до теплої купелі, а її плечі й груки натирати холодною водою. Зрештою лікування відбувається відповідно до причини таких проявів, дитину треба відповідно віджившювати та уникати всякого подразнення її.

6.—КАТАРАЛЬНИЙ КОРЧ ГОРТАНКИ

(Spasmodic Laryngitis)

Це рівнож лучається в дітей між другим а четвертим роком життя, коли такі діти мають легкий катар гортанки. Причиною цеї недуги можуть бути недужі мікдалки, перестуда, нестравність і т.п. Дитина, що за дня тільки легко кашляє, а в ночі зачинає кашляти чимраз дужче, хропить та бореться з віддихом. Нараз попадає вона в дуже сильний, спазматичний кашель, що дусить її й мучить часом і через годину, або й дві, але відтак уступає й дитина спить спокійно. Такі напади можуть повторитися через кілька ночей, але вони ніколи не кінчаться смертю.

Щоб усмирити того рода кашель, то треба зараз положити на горло дитини горячу намочку, або скупати її в дуже теплій воді. Зрештою треба дбати, щоб дитина не ходила на холоді; а коли в неї за великі мікдалки в горлі, то найкраще є вирізати їх.

III. НЕДУГИ ДИШНИХ РУРОК
(DISEASES OF THE BRONCHI)

1.—ОСТРЕ ЗАПАЛЕННЯ ДИШНИХ РУРОК
(Acute Bronchitis)

Це є остре катаральне запалення слезистої оболонки т. зв. дишниці й дишних рурок, великих і малих. Для вияснення додам, що "дишниця" це досить довга й досить широка мязиста рурка, яка лучить гортанку з легкими. Вона розгалужується на кілька тонших відніг рурок, що входять до легких і так вона як і ці тонші рурки доставляють до легких воздух із зовні та уможливлюють дихання-життя чоловікові.

Кождий чоловік, молодий чи старий, може захорі-ти на катаральне запалення дишниці й дишних рурок, але ця недуга частіше захоплює людей старших і дітей, особливо при зміні пори року та може вона й що року повторятися.

Головною причиною цеї недуги є перестуда, що спочатку викликує звичайний катар, але відтак цей катар захоплює груди,— себто дишні проводи. Деякі люде вже з роду є наклінні до перестуди й дуже легко попадають в таке запалення. Та й переноситься воно часом так як зараза з особи на особу, подібно як інфлюензія. Рівнож люде, що працюють в пороху, в конпіттю, в теплих кімнатах, або бюрах є звичайно більше наклінні до катару й запалення дишних проводів ніж ті, що живуть, або працюють на здоровім воздусі.

Звичайно запалення дишних рурок може бути також ознакою початку якихсь інших, горячкових недуг, як приміром кору, або коклюшу, або якоїсь недуги жолудка чи кишок, або може воно бути озна-

кою таких недуг як цукриця, подагра, рахітизм, недуги серця і т.п.

Запалення дишних проводів наступає звичайно через закаження їх бактеріями й паразитами всілякого рода, що заходять туди ззовні з воздухом чи яким іншим способом.

Прояви недуги.—Таке запалення зачинається правильно так як звичайна перестуда: загальним ослабленням, невиразними болями голови, недомаганнями в жолудку та кишках і хрипкою. Притім недужий має легку горячку й звичайно також запір. Коли недужий серед таких проявів зачне кашляти й відчуває тиснення в грудях, то це знак, що катар поширився на дишні проводи. Спочатку недужий має сухий кашель і випльовує тільки трохи густої матерії; відтак кашель стається сильніший, а випльовин виходить з грудей багато й вони густі. Недужому стає неначе лекше. Але вкінці кашель часом прибирає дуже остру форму так, що недужий аж дуситься й притім випльовує густу матерію з гноєм, хоч зрештою на загальнім здоровлю він зачинає почуватись краще. І такий стан може протягнутись через довгий час. Коли чоловік є в старшім віку, але не застарий, а притім здоровий, то недуга до двох тижнів звичайно сама уступає, але приміром у дітей і у людей старих недуга може захопити навіть найтовші дишні розгалуження й викликати запалення легких.

Лікування запалення дишних рурок відбувається подібно як лікування звичайної перестуди, о чім я вже попередно писав і воно вистарчає для дорослих осіб в легких случаях недуги. Хорий повинен положитися до ліжка й пити горячі плини, або горівку, купатися в горячій воді, тепло держати шию й груди, а коли недуга є сильна, то повинен крім того купатися в т.зв. турецькій лазні,—себто в горячій парі,

пити багато горячих напоїв і заживати медицини на прочищування кишок. Помагають також вдихування випарів з соли. Але коли недуга захопить дитину, або старця, то найкраще буде взяти до помочі лікаря, котрий припише відповідні способи лікування, щоб не допустити до запалення легких.

2.—ХРОНІЧНЕ ЗАПАЛЕННЯ ДИШНИХ РУРОК

(Chronic Bronchitis)

Воно наступає як наслідок острого запалення, коли таке запалення повторялося кілька разів, або коли чоловік нездужає на нирки, на серце, або на грудні слабости. Звичайно воно є признакою т.зв. подагри. Ця недуга буває в страших людей, особливо багато її випадків є в Анґлії, і то в зимовій порі.

Прояви.—Люди, що нездужають на хронічне запалення дишних рурок, літом звичайно почуваються свобідні від цеї недуги, але зимою мають напади поганого кашлю й попадають в короткий віддих, особливо коли чимнебудь перемучаться. Кашель в ночі є особливо докучливий, а притім спльовини обильні з гноєм, що змагаються ранками, хоч зрештою чоловік може почуватися здоровим та й ніякої горячки не має. Такі люди часто стаються худі, груди в них видуваються, тяжко віддихають і є наклінні до всіляких інших недомагань.

Лікування відбувається відповідно до причин і проявів. Воно повинно зміряти до того, щоб напади кашлю не повторялися зачасто. Треба лікувати передусім головні недуги, що є причиною такого запалення, себто подагру недуги легких і серця. Богаті люде, що нездужають на хронічне запалення дишних рурок, повинні змінити й звичайно змінюють клімат; виїздять під зиму до Єгипту, до Флориди, до

Каліфорнії,—взагалі до теплих країн. Спеціяльне лікування штучними лікарствами належить до лікарів і тому про це годі більше писати.

3.—РОЗШИРЕННЯ ДИШНИХ РУРОК

(Bronchiectasis)

Воно може бути—хоч правда дуже рідко коли—від уроди в дітей. Але ця недуга виступає звичайно як наслідок скалічення дишних рурок якимсь предметом, що дістався туди з зовні, або через якийсь новонаріст, або боляк і звичайно таку недугу тяжко вилікувати,— словом вона стається хронічною.

Безпосередною причиною недуги є ослаблення стінок дишних рурок. Через те дишні рурки стаються наклінні до розширення та до всілякого рода запалень через накопичування в них гноївки, що тисне на стіни рурок.

Прояви недуги.—Недуга ця проявляється нападами удушуючого кашлю, особливо ранками; але такі напади можуть повторятися раз і два рази денно, або часом навіть тоді, коли чоловік змінить позицію свого тіла. Спльовини з такого кашлю є обильні, а літ чоловіка має дуже погану воню. Часто недужий випльовує малі скількости крови.

Загально такий чоловік терпить також на хронічне запалення дишних рурок і роздуття клітинок дишних проводів; він легко може попасти в затроєння дишних рурок, запалення грудної оболонки, запалення серця; може дістати ґанґрину легких, або боляк в мозгу. І у всіх тих випадкаь недуга кінчиться смертю. Коли недуга сильно вкорінилась, то вона майже завше кінчиться фатально; але часом такий недужий може й цілими літами почуватися добре, аж доки не появляться комплікації, про які я якраз згадував.

Лікування.—Повне вилікування цеї недуги є неможливе; але недужому можна ріжним способом облегчити терпіння. Можна це робити при допомозі спеціяльних медикаментів, піґулок, вдихувань випарів з хольороформу і т.п., а те все в тій ціли, щоб вичищувати дишні рурки від гноївки, яка там призбирується. Часом і операція помагає, але те все є річи більше цікаві для лікаря ніж для звичайного читача.

4.— АСТМА (ЗАДУХА, ДИХАВИЦЯ)

(Bronchial Asthma)

Є всілякі роди астми, або задухи (дихавиці) відповідно до причин, які її викликують та відповідно до часу її тривання й наслідків.

Тут коротко опишу ту астму, котрої причиною є недомагання дишних рурочок в легких, а котра найчастіше трапляється.

До астми (задухи, дихавиці) часто є наклінні цілі родини, або фамілії, що серед них панують нервові недуги, приміром такі, як епілєпсія, гістерія і т.п. Такі люди, що є наклінні приміром до "смотолоки," є наклінні також і до астми. Взагалі особи нервові перечулені (чутливі) легко можуть попасти в астму.

Існують також всілякі другі причини наклінности до астми, як приміром стан клімату й атмосферу, недомагання жолудкові, роздуття, запір, боляки в носі, запалення носової оболонки, коклюш і т.п.

Але найчастішою причиною астми, особливо вже в старших людей, є кількоразове запалення дишних рурок, що спричинює роздуття клітин в легких, через що й самі легкі в дихавичних людей є роздуті воздухом і викликують напади астми.

Зрештою астма не обмежується до певного віку чоловіка, а навпаки: вона звичайно зачинається вже

від дитячого віку, понижче 10-ти літ, та відтак триває через ціле життя.

Прояви недуги.—Астма (задуха, дихавиця) захоплює недужого наглими нападами, особливо ночами по кілька годиннім добрім спанню, а зачинається часом і попереджуючими ознаками такими, як тисненням в грудях, чмиханням з носа, роздуття черева, обильним віддаванням мочі й нервовою депресією. Відтак наступає загачення віддиху, й то дуже сильне. Недужий напружує всі свої сили, щоб правильно віддихати, а це не йде. До грудей входить дуже мало воздуху. Вправді він трохи й дихає, але віддих його короткий, тяжкий, храпливий, бо воздух, нагромаджений в легких, тільки поволі й з великим трудом виходить на зовні через дишницю. Притім недужий то блідне то синіє на лиці, виглядає неначе переляканий, а холодний піт обливає його; живчик у нього слабий. Так і здається, що недужий на смерть удуситься. Аж нараз нагло йому лекше стає і він, здорово віддихнувши, відчуває велику полекшу. Та це, хоч ніколи не кінчиться смертю, може повторитись і звичайно повторюється.— Такий напад триває через кілька мінут, але може тривати й через кілька годин. По нападі недужий плює липкою слиною.

Астма в дітей може по кількох нападах цілком уступити; але заходить небезпека тоді, коли через такі напади дитина попаде в роздуття легких; в тім случаю астма може потривати й до старшого віку.

Лікування астми відбувається найкраще через усунення тих причин, які її викликують, або пособляють її розвоєви. Очевидно що люди, недужі на астму, повинні виминати перестуду, повинні відповідно до пори року одягатися, не ходити на дворі в часі вітру, або проти вітру, не курити тютюну, в кімнаті тепло тримати та й взагалі гігієнічно жити. Коли причи-

ною астми є нервові недуги, то ці недуги треба лікувати. В часі нападу астми треба старатися облегчити недужому його віддих, розіпняти йому одежу від шиї та черева, а груди його сильно натирати холодною водою. Щодо штучних ліків, то треба знати, що вони не все й не кождому однаково помагають. Часом той самий лік, що раз недужому поміг, за другим разом вже не помагає або знову те лікарство, що помогло одному,цілком не помагає другому дихавичному чоловікови. Тому що до цього,то треба лікарської поради. Лікар може приписати недужому відповідну дієту, відповідні медицини, парові вдихування і т.п.

Головними лікарствами на напади астми є йод, хльороформ, морфія, камфора. Часом і операцію треба зробити, коли причиною астми є приміром боляк, або наріст в носі, т.зв. поліп.

Але найкраще помагає зміна клімату, теплий, чистий воздух в мірно високих горах, або над морем.

В найновіших часах на усмирення астми уживається медицини т.зв. "ефедрина" (ephedrine). Але приписанням її може зайнятися лише лікар.

IV. НЕДУГИ ЛЕГКИХ
(DISEASES OF THE LUNGS)

При запаленню дишних рурок (або т.зв. "бронхітіс") недуга звичайно переноситься й на саме тіло легких, котре находиться між дишними рурками. Про декотрі недуги легких, як приміром про туберкулозу, або сухоти легких я вже попередно писав. Тут опишу коротко деякі спеціяльні недуги легких, до котрих належать такі, що походять з загачення обігу, або циркуляції крови, опухнення легких, кровотоки легких, занепад, або увяд легких, зликоватіння

легких, запорошення та роздуття легких, а вкінці й боляки легких.

Про ті всі недуги легко говорити, або описувати їх для лікарів, або для таких людей, що знають дещо про будову людського тіла (анатомію). Для звичайних людей це річ тяжка до розуміння та хоч і як пробували б викладати популярно, то воно не було б кождому зрозуміле. Тому обмежусь тільки до коротенького начерку.

1.—ЗАГАЧЕННЯ ЦИРКУЛЯЦІЇ КРОВИ В ЛЕГКИХ

(Passive Congestion of the Lungs)

Воно звичайно наступає в людей, що хорують на серцеві недуги; а коли серце не має сили помпувати кров, тоді часом стається, що в одній половині легких, або й по обох сторонах наступає тимчасовий застій, або загачення обігу крови й це якраз спричинює недугу. Звичайно така людина зчаста покашлює, а часом навіть кровю спльовує, хоч не хоріє ні на запалення ні на сухоти легких.

Лікування належить тут в першій мірі до лікування серця, а не легких.

2.—ОПУХНЕННЯ ЛЕГКИХ

(Oedema of the Lungs)

Воно так само лучається в людей, що хоріють на серцеві недуги та коли нелише кров кружить повільно, але й тіло легких набирає води так, як мягке дерево, що мокне в воді.

Прояви такої недуги в тяжчих випадках виступають нагло тисненням в грудях. Недужий дуже тяжко віддихає, кашляє та зчаста випльовує воднисту масу, неначе шумовиння. Він почувається дуже неспокійним; його чоло покривається холодним потом, а

лице блідне та й синіє; він так начеб топився в воді. Така недуга, коли остра, може спричинити смерть на протягу кількох годин, або й кількох хвилин, а коли й не спричинить смерти зараз, то може повторитися.

Коли недуга не дуже остра, то вона переходить за день, або добу й чоловік повертає до здоровля.

Лікування цеї недуги відбувається звичайно так як при загаченню обігу крови. І тут часом добре є спустити кров. Але найбільше треба лікувати само серце. Та це належить до лікаря.

3.—КРОВОТОКИ ЛЕГКИХ

(Haemoptysis)

Кровотоки з уст, носа, або гортанки не є те саме, що кровотоки з легких; ці послідні не є ніякою осібною недугою, лише проявом ріжних інших недуг, серед яких чоловік час до часу може відкашлювати, або й блювати кровю. Такими недугами є звичайно туберкулоза, або сухоти легких, серцеві недуги(як це буває при загаченню кружіння крови, або при опухненню легких), дальше: запалення легких; недуги головних жил, серця (т.зв. аневризм а орти), всілякі боляки в горлі, або в дишних проводах (приміром від сифіліса, або новонаросту); або де є якесь скалічення, якась недуга крови, а звичайно—і то головно в молодих дівчат, коли затамуються в них місячні уплави (місячний період).

Лікування тих проявів належить до лікаря. Треба як найскорше розслідити та найти причину кровотоків, притім у наглих випадках найліпше хорого успокоювати, прикладати йому студені оклади до шиї та давати пити зимну воду.

4.—ЗАНЕПАД (УВЯД) ЛЕГКИХ

(Collapse of the Lungs)

У здорової людини легки є неначе морська губка, подіравлені на комірки, що наповнюються воздухом. Але в деяких недугах, або випадках стається те, що легки тратять свою елястичну силу; вони занепадають, вянуть та корчаться так як розбитий бальон. І отсе якраз ми називаємо занепадом або краще "увядом" легких. Орґанізм людини тоді такої увялої половини легких цілком не вживає. Це трапляється звичайно при всіляких запаленнях легких, при натисненню на легкі, часом при операціях, при параліжу, іноді коли щось зайде ззовні до дишних проводів і заатакує їх і т.п.

В найновіших часах лікарі навіть штучно роблять увяд легких в лічничих цілях. Пробивають вони тіло хорого маленькою іголкою й між легки та оболонку легких напускають воздуха. Тоді легкі вянуть і корчаться й так перестають функціонувати. Звичайно таке діється з одною половиною легких: тоді вона не сповнює функції віддихування; половина легких відпочиває, а коли в ній є приміром якісь рани, зпричинені сухотами, то вони скоро гояться, бо мають спокій. Та процедура називається по вченому ‘,пневмоторакс."

Лікування увяду легких відбувається відповідно до причин недуги; недужого треба доглядати й добре віджившювати, доки самі легкі не прийдуть до нормального стану.

5.—ЗЛИКОВАТІННЯ ЛЕГКИХ

(Chronic Interstitial Pneumonia)

Між іншими недугами, на які занепадають легкі, є т. зв. зликоватіння легких, значить: здорове тіло легких є заступлене ликом, або шрамами. Це трапля-

ється звичайно при недузі сухіт. Рани та боляки в легких, спричинені туберкулами, з часом можуть загоїтися, а місця, де вони були, заростають твердою масою, котра не може сповняти фунцій легких, бо воздух туди не може входити. Те саме трапляється часом як наслідок острого запалення легких, або дишних рурок та при недузі сифіліса. Така недуга є звичайно хронічною, довготривалою й з нею чоловік може жити довгі роки, лиш що тяжкої роботи не повинен виконувати, бо він часто покашлює, скоро мучиться та ослабає й стається наклінним до всіляких других недомагань і запалення особливо до недуг серця. Коли через зликоватіння легких не наступило затроєння та коли не було запалення дишних проводів, що скоро може скінчитися смертю, то такий чоловік може 15 до 20 літ жити з тою недугою, а смерть наступає аж відтак в наслідок недомагання серця, а часом—але рідко коли—в наслідок кровотоку, або ґангрини легких.

Лікування цеї недуги відбувається подібно як лікування сухіт. Треба жити в лагіднім підсонню та вести порядочне й уміренне життя. Зрештою треба лікувати хронічне запалення дишних проводів (бронхітіс), коли воно є, або інші прояви, відповідно до стану здоровля недужої особи.

6.—ЗАПОРОШЕННЯ ЛЕГКИХ

(Pneumonokoniosis)

Люди, що працюють в углекопах, каменоломах, копальнях золота, сталівнях, цементарнях, прядільнях вовни та взагалі в фабриках, де правильно є багато порохів, з часом занепадають на недугу запорошення легких. Порох, що його вдихають робітники при роботі, частинно осідає в носі, в гортанці та в дишниці й виходить звідти разом із спльовинами.

Але всеж таки якась частина порохів дістається до тонких дишних проводів і до легких і там по кількох літах осідання спричинює зликоватіння клітинок, а це спричинює недугу, про котру якраз пишу. Тому коли чоловік працює через цілі літа в подібних копальнях, або фабриках, то всі делікатні клітини легких заповнюються порохом.

Проявами цеї недуги є звичайно тяжкий віддих та кашель. Недужий спльовує чорною масою; дуже часто він є наклінний до сухіт. Зрештою прояви є ріжні відповідно до загального стану здоровля людини.

Лікування для такого хорого є найкраще побут на чистім воздусі в горах.

7.—РОЗДУТТЯ ЛЕГКИХ

(Emphysema)

Це є рід дихавиці, задухи, або астми, зпричинений роздуттям легких, а трапляється він у людей, що напружуються при двиганню тягарів, або що грають на дутих інструментах (трубах)—себто в музикантів—та в робітників в фабриках шкла, а часом і в людей, що нездужають на хронічне запалення дишних проводів та таких, що перебули коклюш і т.п.

Причина цеї недуги лежить в тім, що тілочка легких, які в нормальнім стані змінюють воздух з кождим віддихом, зчасом розширюються набираючи все, а все більше воздуха ззовні й притім деякі з них заскліплюються так, що хоч чоловік правильно дихає, то воздух в тих засклеплених клітинах лишається замкнений, неподвижний і ось роздуття легких та задуха.

Проявами такої недуги є тяжкий віддих, і то майже постоянно: особливо коли чоловік перемучений; то може мати поганий напад задухи. Притім такий чо-

ловік терпить звичайно на хронічне запалення дишних проводів, кашляє, а лице його синіє. Недуга поступає звільна й може тривати 15 до 20 літ, доки врешті не ослабне серце, або доки не наступить приміром, запалення легких і т.п.

Лікування відбувається передусім через зміну заняття, або професії, що спричинила недугу; а зрештою найкраще недужому перенестися на мешкання в лагідні околиці над морем, де воздух є теплий, вогкий та свобідний від вітрів і порохів. Небезпечні для життя прояви цеї недуги може лікувати тільки лікар.

8.—БОЛЯКИ В ЛЕГКИХ

(Abscess of the Lung)

Трапляються вони звичайно при запаленню легких, при серцевих недугах та опухненнях легких, при параліжу гортанки, а дуже часто при якімсь скаліченню ззовні, при зломанню ребра, або коли якась річ ззовні (приміром якесь зеренце, фасоля і т.п.) залетить до дишних проводів в легких. Такий боляк звичайно розростається так як чиряк на скірі; спочатку червоніє, пухне; а відтак набирає матерії, пукає, а гноянка входить до дишних проводів і хорий дишними руркали цю гноянку викашлює й випльовує.

Прояви цеї недуги: біль в грудях, тяжкий відлих і кашель та горячка. Коли боляк пукне, то хорий випльовує багато матерії вонючої, часом навіть з кровю. З такого боляка може витворитися запалення оболонки легких, ґанґрина, запалення осердя, кровотоки й т.п. Словом—це тяжка недуга, що часто кінчиться смертю.

Лікування відбувається подібно як при сухотах. Помагає операція, при якій треба вирізати ребра й випомпувати гноянку з легких.

9.—НОВОНАРОСТИ В ЛЕГКИХ

(New Growths in the Lungs)

Вони можуть бути лагідні, або злосливі, але всі вони дуже рідко трапляються й тільки вправний лікар може їх розпізнати й відріжнити від інших подібних недуг. Звичайно такі новонарости спричинюють у недужого тяжкий віддих, відкашлювання темно-червоного гною, болі в грудях, вихудіння, анемію та легку горячку.

Лікування цеї недуги відбувається відповідно до проявів, подібно як при сухотах, але вона майже завше кінчиться смертю недужого.

V. НЕДУГИ ОБОЛОНКИ ЛЕГКИХ

(DISEASES OF THE PLEURA)

Я вже згадував про те, що легки є орґаном, котрим віддихаємо. Вони містять в грудній кліти (клітці)—одно по правім, друге по лівім боці грудної кліти. Легки є покриті тоненькою оболонкою, неначе скіркою. Так само й стіни грудної кліти є покриті такою оболонкою. Між легкими а стіною грудної кліти є порожне місце так, що коли видихаємо воздух з легких, то вони корчаться, а між легкими а стіною грудної кліти є $\frac{1}{4}$ до $\frac{1}{2}$ цаля порожного місця. Колиж вдихаємо воздух, то легки наповнюються воздухом, побільшуються й заповнюють те порожне місце.

Недуги, про котрі тепер буду писати, атакують якраз оболонку чи то на самих легких, чи на стіні грудної кліти, приміром ріжними запаленнями, наповненням цего місця нарвою, гноєм, або водою і т.п.

До недуг оболонки легких належать головно слідуючі:

1.—СУХЕ ЗАПАЛЕННЯ ОБОЛОНКИ ЛЕГКИХ

(Plastic Pleurisy)

В нормальнім стані між легкими а стіною грудної кліти, в тім порожнім місці, знаходиться трохи плину, неначе олива й цей плин служить як смаровило до того, що легкі можуть корчитися й розширятися в часі віддихання, підходячи то в гору то в долину й не труться до стіни грудної кліти.

Але часом станеться таке, що особливо по перестуді та оболонка чи то на легких чи на стіні грудної кліти опухає, червоніє й ятриться. Той плин, що в нормальнім стані служить неначе смаровилом до свобідного руху легких, висихає; а тоді легкі, підходячи при віддихуванню в гору чи опускаючись в долину, натискають на опухле місце. І тоді якраз наступають прояви недуги, а саме: біль в боці, сухий кашель; а коли чоловік кашляє, то в боці біль такий сильний, неначеб ножем поров. Притім горячка, ослаблення й т.і. У нас звичайно люди називають це "кольками".

Така недуга є звичайно початкуючою при запаленню легких, при початках сухіт і т.п. Але коли не наступлять ті комплікації, то вона зчасом, звичайно до двох тижнів, уступає й проминає.

Лікування: Теплі оклади до грудей, пляйстер. або добре обвинути груди; притім деякі препарати на кашель. Добре є пити горяче молоко, лід, липовий квіт і т.п.

2.—ВОДНИСТЕ ЗАПАЛЕННЯ ОБОЛОНКИ ЛЕГКИХ

(Pleaurisy with Effusion)

Коли така недуга, як вище описана, протягнеться довше, а лікування її занедбано, то може зчасом трапитися, що в порожнім місці між легкими а стіною

грудної кліти назбирається багато плину—води. Плин той може бути жовтавий, або зеленавий, чистий, або каламутний—залежно від якости недуги. Таке запалення трапляється часом при звичайній перестуді, часом при ревматизмі, часом при недугах нирок, серця, печінки та в случаях т.зв. новонаростів, а звичайно при сухотах. Того плину може назбиратися в грудній кліти 2 або 3 кварти, залежно від часу недуги.

Прояви.—Звичайно хорий кашляє, відчуває біль в боці, має підвищену горячку (102 до 103 Фаренгайта) і жалується на тяжкий віддих так, що зчасом хорий не може ходити, але мусить лежати в ліжку, бо якто кажуть "кольки його беруть."

Лікування: Коли в грудній кліти такого плину не є багато й коли недуга не є за серйозна, то звичайно треба недужого лікувати тільки від кашлю та від горячки, а назбираний плин сам уступиться й розійдеться по орґанізмі. Але коли плину є забагато так, що грудна кліть недужого вгилядає як бочка, то треба робити операцію. Звичайно прорізується тіло під ребром з боку, а часом вирізується навіть часть ребра й спускається ту воду з грудей на верх. І розуміється, що коли назбирання такої води не є з причини сухіт, то недужий по операції скоро приходить до здоровля. Колиж у недужого є сухоти, то краще не робити операції, хіба що конечно потрібно,—це тому, бо такий недужий не може віддихати без перемучення.

3.—РОПНЕ ЗАПАЛЕННЯ ОБОЛОНКИ ЛЕГКИХ

(Empyema)

Трапляється час до часу, ро коли плин, або вода, призбирана між легкими а стіною грудної кліти, занечиститься якимись бактеріями, пневмококами,

стрептококами і т.п., то та вода перемінюється в нарву, або гноянку і стається густою, змішаною з кровю, з відпадками тіла і т.п. Таке трапляється звичайно у дітей нище 10 літ віку, але і в старших між 20 а 30-им роком життя як наслідок якихсь інших недуг, приміром при запаленню легких, при затроєню крови всілякого рода, при сухотах, а часом при скаліченнях, при зломанню ребер і т.п.

Прояви й лікування цеї недуги є такі як при подібних, попередно описаних, лиш що тут недуга викликує всілякі затроєння організму бактеріями. І тому недужий нерівномірно горячкує, пітніє, дрожить та почувається сильно ослаблений, а часом і блює та терпить на розвільнення (особливо діти).— Смертельність від цеї недуги серед молоді значно висока. Операція добре помагає, коли недуга була лише наслідком запалення легких; зрештою слаба надія на виздоровіння.

4.—ХРОНІЧНЕ ЗАПАЛЕННЯ ОБОЛОНКИ ЛЕГКИХ

(Chronic Pleurisy)

Всі вище описані недуги оболонки легких можуть зчасом статись причиною інших недуг, або т.зв. комплікацій; і коли їх не лікується, або коли вони злучені є з заразливими недугами, приміром з сухотами, то недуги оболонки легких залишаються хронічними, або довго тривалими так, що треба робити операцію й по кілька разів, щоб спускати воду з грудної кліти нарву, гноївку і т.п. Це є т.зв. хронічне запалення оболонки легких і воно може потягнути за собою всілякі другі недомагання, як тут описувати годі.

5.—НАДУТТЯ ВОЗДУХОМ ГРУДНОЇ КЛІТИ

(Pneumothorax)

Так як в деяких випадках, описаних вище, порожне місце між легкими, а стіною грудної кліти часом заповнюється водою, нарвою чи гноєм, так часом трапляється, що те місце може бути заповнене воздухом. І тоді той стан називаємо по вченому "пневмоторакс."

Це буває звичайно при якімсь скаліченню, або при продертю оболонки, або самих легких та при інших недугах, як приміром запаленнях, новонаростах в кишках, печінці і т.п., коли вони прірвуть грудну оболонку.

Проявами такої недуги є дуже тяжкий віддих, сильний біль в боці та нападу омління.

Лікування вимагає, щоб недужий довший час лежав в ліжку та заживав медицини на усмирення болів. Зрештою лікування залежить від того, що спричинило цю недугу. Коли недужий був передше цілком здоровий, то при відповіднім лікуванню він скоро приходить до здоровля.

В найновіших часах лікарі спеціялісти, що лікують туберкулозу, викликують "пневмоторакс" штучно в хорого, бо коли через операцію увільниться одну половину легких від воздуха, то воно помагає легким зівянути, відпочати й гоїтися від ран.

6.—НЕДУГИ ПЕРЕДІЛКИ МІЖ ЛЕГКИМИ

(Affections of the Mediastinum)

Праве й ліве крило легких є відділені від себе оболонкою, що називається "медіястінум." Так як другі части тіла, так і ця може попасти в всілякі недуги. Найбільше трапляються тут новонарости—більші й менші, в роді звичайного рака і т.п. Часом можуть трапитися навіть боляки, як при скаліченню або сухотах.

Прояви недуги.—Біль по середині грудей, часом кашель, короткий віддих; тяжко приходиться поликати страву при їді, а часом людина така хрипне й не може говорити. Та ці недуги є так тяжко пізнати, ще найкраще лишити їх лікареви.

Лікування відбувається відповідно до проявів.

ВІДДІЛ СЕМИЙ

НЕДУГИ НИРОК І МОЧЕВИХ ПРОВОДІВ

(DISEASES OF THE KIDNEY AND URINARY TRACT)

Нирки—це два органи завбільшки курячих яєць, розміщені по правім і лівім боці в споді грудної клітки.

Завданням нирок є чистити кров. Так як через сито переходить чиста мука, а що нездале те лишається в ситі, так подібно нирки перепускають крізь себе кров людського організму, і що недобре, те збирається й проводами з нирок виділюється в долину та виходить з мочею на двір. Значить: все, що добре й потрібне в крови, переходить через нирки й розходиться дальше жилами в циркуляцію по тілі; а все, що в крови недобре, як приміром забагато соли, води, квасів та нестравлений цукор і т.п., нирки задержують і виганяють на двір в виді мочі. Це є функція нирок. Коли ж щось станеться такого, що тій роботі нирок перешкаджає, тоді маємо недуги нирок.

1.—РУХОМА НИРКА

(Movable Kidney)

Трапляється часто (звичайно в жінок в середнім віку), що одна нирка з якоїсь причини не є привязана до свого нормального місця. Тоді така нирка показується то—тут— то там в черевній ямі й змінює свою позицію за кождим разом, коли недужий порушиться. При оглядинах можна таку нирку відчути руками в череві. Недужий жалується на нервовість, часом на деякі недомагання в череві, а часом на неправильности в віддаванню мочі.

Лікування.—Людина, що має т.зв. "рухому нирку." є звичайно нервова й худа. Тому при лікуванню цеї недуги добре є пробувати, щоб недужий через добре відживлювання повтовстів, а тоді скріпляться мясні тіла й нирка сама може з часом цілком прирости до свого місця. До того причиняються також відповідні пояси й бандажі.— Коли ж це не помагає й коли рухома нирка спричинює великі недомагання, тоді робиться операцію в той спосіб, що прищивається нирку до її нормального місця.

2.—ЗАГАЧЕННЯ МОЧІ

(Anuria)

Буває, що коли нирки захворюють, то перестають вони виганяти моч. Таке загачення мочі може бути, або тільки частинне, або й цілком повне так, що з людини моч зовсім не виходить. В такім стані моч цілком не входить до мочевого міхура, ані не виходить на двір.

Причиною цього може бути обструкція через камінь в нирці, або в мочевій рурці, запалення та опухнення нирок, новонаріст в мочевім міхурі, а часом нервовість, якась горячка, гістерія, затроєння оловом, або фосфором і т.п.

Лікування.—При ниркових камінях, новонаростах та боляках—коли ніщо інше не помагає,—то конечною є операція. При запаленнях та інших причинах лікується таку недугу огріваннями та деякими медичними средствами, що побуджують нирки до віддавання мочі.

3.—МОЧЕННЯ КРОВЮ (КРОВОМОЧКА)

(Haematuria)

Час до часу трапляється, що моч, яка переходить з нирок через мочевий міхур на зовні, є змішана з кро-

вю. Причини того явища є ось такі: остре запалення нирок, камінь в нирках, сухоти нирок, серцеві недуги, деякі трутини, як приміром карболевий квас, терпентина і т.п., боляки й новонарости в нирках, або в мочевих проводах; часами якісь ушкодження та трипрові недуги; врешті й деякі горячкові слабости як малярія й недуги крови.

Отже кров в мочі може походити так від самого тіла нирок як і з мочевих проводів, або навіть з мочевого міхура. Тому завданням лікаря є прослідити, де є якраз жерело кровотоків і яка їх причина. В деяких випадках треба недужому удатися до лікаря-спеціяліста від нирок, щоби він при помочі всіляких інструментів міг розібрати причини недуги та поставити певну діяґнозу.

Прояви недуги.—Вони всіляко показуються. Багато залежить від того, як виглядає сама моч, яка краска мочі та що в ній є. Щодо болів, то кровотоки з нирок, приміром при запаленню нирок, при сухотах і новонаростах, мало коли спричинюють болі. Але коли кровотоки походять від каміння в нирках, або мочевих проводах, то вони спричинюють страшні болі в крижах і в боці.

Лікування кровотоків з нирок належить головно до лікаря. Найважніша річ—як сказано—найти причину їх.

4.—БІЛКОВИНА МОЧІ

(Haemoglobinuria)

Недужі нирки, що їх лікування занедбано, переходять в хронічний (проволочний) стан недуги та задля якогонебудь ушкодження вони не можуть перепускати білковину до крови, а тоді вона відходить з мочей на двір. А що білковина є складовою частею крови, то з кожним моченням недужий на ту не-

дугу чоловік тратить велику часть білковини, підупадає на здоровлю і т.д., тай тому ця недуга є важною.

Причинами цеї недуги є звичайно остре та хронічне запалення нирок; у жінок часом вагітність; високе тиснення крови; всякі трутини, що спричинюють деґенерацію нирок а й такі недуги як цукриця, подагра (ґіхт), сифіліс, волє, всілякі нервові недуги, а часом і деякі новонарости.

Лікування залежить звичайно від способу життя, дієти та лікарської поради.

5.—ГНОЯНКА, НАРВА ТА ІНШІ ХЕМІЧНІ СКЛАДИНИ В МОЧІ

(Pus and Chemical Contents in the Urine)

В деяких випадках, коли нирки є ушкоджені, або занепадають на якусь іншу недугу, моч з таких нирок є змішана з гноянкою з розпущеною кровю, з лускою з нирок та з другими хемічними солями та складниками. Тому є дуже важно при того рода проявах добре розслідити та пізнати недугу при допомозі розбору, або аналізи мочі, бо тільки тоді лікар може приноровити відповідний спосіб лікування.

6.—ЗАТРОЄННЯ ОРҐАНІЗМУ МОЧЕЮ

(Uraemia)

В недугах, де нирки перестають виконувати свою орґанічну роботу, як приміром при острім запаленню нирок, або при якімсь затроєнню, приміром карболе́вим квасом, або терпентиною, уся моч—замість переходити через нирки й в долину проводами на двір, лишається в крови і ½% тих нечистих складників з крови спричинює затроєння цілого орґанізму. Ця недуга називається "уремія."

Прояви недуги.—Недужий жалується на біль голо-

ви, безсильність, завороти голови; часом блює, тіло корчиться, віддих тяжкий, язик обложений, а зчасом приходить і втрата притомности. В деяких випадках хорий попадає в конвульсії. Його віддих тяжкий і нерегулярний. Коли недужого не лікується й недуга не меншає, то прояви погіршуються й наступає смерть.

Лікування цеї недуги муситься брати поважно. Уважати треба на те, щоб піддержати правильне биття серця в недужого. Треба недужого держати в теплі, жолудок і кишки його перечищувати (найліпше левативою). Добре є давати йому горячі окладі навіть на ціле тіло, а при тому звичайно лікується причини цеї недуги.

7.—ОСТРЕ ЗАПАЛЕННЯ НИРОК

(Acute Nephritis)

Воно повстає з того, що тіло нирок, через котре переціджується моч, пухне, набігає кровю й перестає працювати.

Причинами цеї недуги є звичайно перестуда, всякі горячкові недуги, трутини (отруї) як приміром карболевий квас, терпентина, алькоголь, живе срібло, олово і т.п.; у жінок вагітність, а також приміром попечення скіри, хронічні недуги, а у дітей шкарлятина і т.п., також часом кір та дифтерія.

Проявляється ця недуга болем голови; лице та повіки і попід очі напухають; недужий має завороти голови й блює; горячка підноситься до 101 і 103 Фаренгайта; скіра на тілі висихає, язик обложений білою поволокою. З часом можуть опухнути й ноги. Мочі з недужого відходить дуже мало й то звичайно з кровю й білковиною.

Лікування залежить багато від дієти. Звичайно хорого кладеться лише на молочну дієту, тримається його в теплоті й приписується йому ріжні медицини.

8.—ХРОНІЧНЕ ЗАПАЛЕННЯ НИРОК

(Chronic Nephritis, Chronic Bright's Disease)

Коли хто хорує на остре запалення нирок і не лікується, або коли лікування переведено недбало й занедбано, то в нирках залишаються деякі ушкодження і хорий занепадає на хронічне запалення нирок, що може протягнутися й цілими роками.

Прояви.—Недуга ця розвивається звичайно поволи. Така людина бліда, тратить на вазі, жалується на біль голови та млоєння, часом блює, очі в неї підпухлі, а пізніше пухлина показується й в ногах, або й на інших частях тіла. Притім хорий попадає в недокровність (т. зв. анемію). Моч звичайно виказує білковину та інші хемічні складники, або відривки з нирок і т.п. Зчасом можуть наступити погані комплікації, як приміром водянка в легких, запалення легких, або олегочної, запалення околиці серця, а часом навіть кровотік в мозку, серцевий увяд і смерть.

Лікування цеї недуги відбувається так як лікування острого запалення нирок, тільки ж воно мусить тривати через довший час. Спочатку хорий мусить жити тільки молочними стравами і аж відтак поволі приймати інші страви. Зрештою опіка лікарська потрібна, щоб недопустити до комплікацій.

9.—КАМІННЯ В НИРКАХ

(Renal Calculus)

Я згадував попередно, що в мочі находяться всілякі хемічні соли й інші складини. Буває часом, що з якоїсь причини ті ріжні хемічні соли осідаються в

середині нирки й формуються в менші, або більші камінці. Такі камінці заповнюють часом цілу нирку, але зчасом відриваються вони кавалками й посуваються в долину до мочевого міхура. І коли вони маленькі й круглі, то виходять на двір з мочею без ніякої перешкоди; але коли вони більші й мають острі стіни, то при посуванню в долину проводами вони врізуються в стіни тих проводів і ось тоді при проявах недуги хорий відчуває страшний біль так як колиб його хтось ножем різав. Такі болі звичайно відчуваються в крижах, або в боці черева, а часом навіть в мочевих проводах (органах). Хочеться мочити тоді що кілька мінут, хоч мочі відходить дуже мало, а притім вона змішана з кровю. Хорого млоїть-він блює, а при болях може навіть зомліти.

Лікування.— Звичайно дається недужому заживати опію, щоб усмирити болі. Добре є болючі місця обкладати теплими намочками. Дальший догляд належить до лікаря.

10.—НОВОНАРОСТИ НИРОК

(Tumors of the Kidney)

Так як при других органах тіла, так і при нирках трапляються ріжні новонарости, чи то в середині нирок чи зверха, а притім вони спричинюють всілякі недуги й комплікації. Найнебезпечніший є рак, т.зв. "саркома"; у дітей первістковий, або ембріонічний новонаріст, що може бути й значно великий; і такий наріст, що повстає зверху нирок (т.зв. "гіпернефрома").

Прояви таких недуг залежать від величини і якости новонаросту та від його позиції. Звичайно такий новонаріст можна рукою відчути в череві там, де нирка находиться. Недужий відчуває біль в крижах,

його моч змішана з кровю, а до того він звичайно скоро нидіє й тратить на вазі.

Лікування таких недуг належить до лікаря-хірурга. Він звичайно не має іншого способу лікування як тільки через операцію.

11.—ІНШІ НЕПРАВИЛЬНОСТИ НИРОК

(Other Abnormal Conditions of the Kidneys)

До всіх тих недуг нирок треба ще згадати, що час до часу трапляються при нирках ріжні неправильности, приміром нирка може бути завелика, або може мати в собі якийсь міхур, водяні нарви, а час до часу можуть в ній бути боляки як це буває часом при сухотах нирок і т.п.

Розпізнання таких недуг і їх лікування є виключно справою лікаря.

12.—ЗАПАЛЕННЯ МОЧЕВОГО МІХУРА

(Cystitis)

Воно наступає тоді, коли до мочевого міхура, де збирається моч, дістануться бактерії. Звичайно бактерії можуть перейти через мочевий міхур, не викликуючи ніякої недуги. Але буває, що коли чоловік є наклінний до зараження, або при існуванню заразливих осередків десь в нирках, або інших мочевих проводах, бактерії можуть осістися в мочевім міхурі й викликати недугу. Часом заразливі бактерії дістаються туди з мочевої цівки, або з сусідних органів тіла, коли ті органи є недужі. Такими недугами є приміром звуження мочевої цівки при трипрових недугах, каміння або новонаріст в нирках, деякі нервові недуги, цукриця, скалічення, а часом навіть слабосильність, перестуда, алькоголізм і т.п.

Проявами недуги при запаленню мочевого міхура є біль під черевом, часом сильні болі в самім міхурі

та в мочевій цівці при віддаванню мочі; а в самій мочі видно білковину.

Лікування домашним способом відбувається звичайно спокійним лежанням в ліжку, молочною дієтою та прочищуванням кишок легкими лічничими средствами. Добре є брати горячі наслідки й горячі купелі. В тяжчих випадках недуги треба засягати лікарської поради, або навіть змінити клімат,—перенестися в тепліші околиці.

13.—ТУБЕРКУЛОЗА МОЧЕВИХ ПРОВОДІВ

(Tuberculosis of the Urinary Tract)

(а) ТУБЕРКУЛОЗА НИРОК

(Tuberculosis of the Kidneys)

Бактерії сухіт, або т.зв. туберкули в сухітничих осіб, звичайно в молодих людей між 20 а 30-им роком життя, можуть витворити свої осередки навіть в нирках, куди вони дістаються приміром з легких через обіг крови, або з зараженого туберкулами мочевого міхура, з сусідних железів і т.п.

Прояви недуги.—Недужий на сухоти нирок дуже часто віддає моч, в день і в ночі; відчуває часто глухі болі в мочевім проводі, в мочевім міхурі, а моч його легко змішана з кровю. Коли недуга обіймає собою обі нирки,то хорий час до часу попадає навіть в горячку, дрощі і тратить на вазі. Його моч бліда, квасковата; а коли остоїться то на споді твориться білий осад. Часом видно в ній навіть обривки з стін нирок.

Лікування цеї недуги відбувається тільки при помочі операції, бо самі рани в нирках, спричинені туберкулами, ніякими лікарствами не дадуться усунути, ані вигоїти. Зрештою лікування відбувається так як при сухотах, т.зв. дієтою й відповідним способом життя.

(б) ТУБЕРКУЛОЗА МОЧЕВОГО МІХУРА

(Tuberculosis of the Bladder)

Вона звичайно буває в молодих людей, що нездужають на сухоти нирок, або полових частей тіла. Подібно як при запаленню мочевого міхура такі недужі відчувають болі в міхурі й в мочевій цівці при віддаванню мочі. А само віддавання мочі є дуже часте, особливо в ночі. Моч є бліда, квасковата, а притім прозрачна, або й з гноянкою.— На загал кажучи, це тяжка недуга, бо хоч і рани спричинені туберкулами в міхурі часом можуть пригоїтися, то всеж таки вони відтак знову розятрюються й недуга поступає дальше, міхур стягається, а недужий попадає врешті в затроєння орґанізму мочею (т.зв. уремія), або в інші тяжкі комплікації, як приміром прорив мочевого міхура, запалення черевної оболонки, загальне закаження крови й так подібно.

Лікування цеї недуги належить звичайно до спеціялістів-лікарів від сухітничих недуг та до хірурґів. Одиноким средством є операція, щоб вирізати заражені туберкулами части тіла, з яких походять туберкули, приміром нирку, або ядра. Помагає дещо також звісне протисухітниче лікарство, т.зв. туберкуліна, але примінення її належить до лікаря.

(в) ТУБЕРКУЛОЗА ПОЛОВИХ ЧАСТЕЙ ТІЛА

(Tuberculosis of the Sexual Organs)

Туберкули можуть захопити й полові части тіла, як приміром т.зв. простату желез (полових орґанів) та мошна, або й ядра у мужчин. Того рода недуга лучиться звичайно з туберкулами, або сухотами мочевих проводів і викликує болі в околиці полових частей орґанізму, часте віддавання мочі і т.п., і часом тяжко її відріжнити від інших подібних недуг, що

повстають через т.зв. гонококи, або від рака, новонаростів і т.д.

Коли туберкули захоплять розплодові ядра— як це часом буває в хлопчиків-немовлят,— то недуга стається дуже небезпечною, бо від того осередка може вона поширитися на цілий орґанізм дитини й спричинити її смерть. Розпізнати таку недугу може тільки лікар, а лікування її відбувається так як лікування сухіт, звичайно т.зв. туберкуліною, або через операцію.

ВІДДІЛ ВОСЬМИЙ

НЕДУГИ КРОВИ

(DISEASES OF THE BLOOD)

Людська кров складається з плинів та з малесеньких частинок, або тілець червоних і білих, що їх можна бачити тільки під мікроскопом, а також з т.зв. гемоґлобіни. У здорової людини у віці між 20 а 40-вим роком життя є в крови 5 до 7 міліонів червоних тілець на один кубічний міліметер, а білих 5000 до 8000. Отож коли з якоїсь причини червоні тілка крови своїм числом (скількістю) зачнуть поменшуватися, то тим самим людина тратить нормальну рожеву краску свого тіла, а натомість попадає в недугу, яку звичайно називаємо недокровністю, або блідницею.

Причини блідниці можуть бути всілякі, але головно ними є уплив крови з тіла, знищення кровоносних клітин в тілі, або якийсь недостаток в творенню червоних тілець крови.

Блідниця може бути або первісна,—себто така, що повстає сама з себе, без ніякої іншої впадаючої в очі причини; або наслідна,— себто така, що є наслідком якихсь інших недуг.

Про ті оба роди блідниці тут дещо скажемо, зачинаючи від т.зв. наслідної недокровности (блідниці).

1.—НАСЛІДНА НЕДОКРОВНІСТЬ (БЛІДНИЦЯ)

(Secondary Anaemia)

Вона може наступити головно з отсих причин: острий уплив крови з отворів жил, через скаліченння, через кровотоки з жолудкових, або кишкових болячків; з т.зв. гемороїдів; через уплави з полових частей у жінок; через лихе відживлювання, голодівку; через

сухоти, недугу рака, запалення нирок; а далі з деяких заразливих недуг як приміром малярія, тиф, дифтерія, сифіліс, ревматизм і т.п., а врешті з недуг крови, кровоносних железів та з деяких опійчих средств.

Правдиву анемію може розпізнати тільки лікар, або хемік, коли розбере кров та розслідить, скільки в неї є червоних, а скільки білих тілець крови.

Прояви недуги.— Остра наслідна недокровність, або блідниця, що є наслідком скорої втрати великої скількости крови, як це звичайно буває при скаліченнях, або при упливах крови з кишок, або матиці, спричинює завороти в голові, наклін до омління, шум в ушах, слабим і прискореним биттям серця, низькою теплотою тіла, тяжким віддихом, а часом і конвульсіями. Коли при того рода упливі крови зійде з людини крови більше як кварта, то це вже є велика втрата, бо вже при упливі двох кварт крови чоловік може згинути.

Буває, що така недокровність може перейти в хронічний стан і тривати довго. Тоді недужий попадає в духову і фізичну слабість та скоро мучиться при якійнебудь роботі. В тім випадку цілий його організм ослаблений, особливо серце; в нього короткий віддих, биття серця, наклін до омління, шум в голові, а часом і ноги пухнуть. У нього брак апетиту, нестравність, запір; голова його часто поболює, а в жінок також неправильности при місячних упливах. Така особа є бліда й взагалі слабого здоровля.

Лікування наслідної недокровности (блідниці), коли вона є в початковій стадії, себто коли кровотоки існують, відбувається очевидно через припинення упливу крови. В тій ціли робиться в наглих випадках відповідні застрикування лічничих средств через відхідницю, або в жили, а навіть через трансфузію,

або переливання крови з здорового чоловіка в жили чоловіка хорого. Але це належить до лікаря. Зрештою недокровність треба лікувати відпочинком, добрим віджившюванням недужого, свіжим воздухом та заживанням ліків, що мають в собі залізо й аршеник так як це припише лікар.

2.—БЛІДНИЦЯ ЗВИЧАЙНА (ЖІНОЧА)

(Chlorosis)

Вона повстає з недокровности в молодім віку, особливо в молодих дівчат і проявляється блідотою тіла але звичайно такі дівчата не є худі, а навпаки виглядають товстенькі й скоро дозрівають. Притім прояви недуги можуть бути такі самі як при недокровности, що повстає з упливу крови, або з інших недуг, про які я вище згадував. Недужі на блідницю дівчата скоро мучаться при роботі, або в ході, мають короткий віддих, завороти голови, биття серця; голова їх поболює, а притім вони чутливі й нервові. Вони люблять пити квасні напої, приміром оцет, та мають потяг до їдження таких річей як вапно, вуголь, крейда, ляк, сира кава, і т.п. Та й запір мають вони майже постоянно.

Причиною тої недуги є звичайно брак руху на свіжім, здоровім воздусі. Тому ця недуга захоплює часто тільки молодь нижчої, мійської верстви, що живе в тісних, вогких мешканнях,— де нема доволі ні здорового воздуха, ні сонічного світла. При таких обставинах складники крови не дописують, червоних тілець у крови менше та й т.зв. гемоглобіни мало й ось тому й недуга.

Лікування звичайної блідниці не є тяжке до виконання, коли недужий придержується відповідної ді-

єти й відповідного способу життя. При острім поступі блідниці треба недужому через якийсь час спокійно відпочивати в ліжку, доки загальний стан здоровля не поправиться. Відтак треба недужому перебувати на свіжім, здоровім воздусі, й робити правильно гімнастику; прочищувати кишки; їсти здорові, поживні страви. Треба й заживати лікарства, що їх лікар припише, а помагають на ту недугу препарати,— себто медицини, в яких міститься залізо, аршеник, стрихніна, хініна і т.п. Та це належить до доглядаючого лікаря. При такім лікуванню недужий дуже скоро приходить до здоровля, бо кров набирає сили, але часом буває, що треба й через довгий час лікуватися, щоб недуга вповні уступила.

3.—ДЕСТРУКТИВНА АНЕМІЯ

(Pernicious Anaemia)

Між родами недокровности, або анемії є одна недуга крови, котрої причина досі невідома, але котра є дуже небезпечна і звичайно кінчиться смертю. Ця недуга називається по вченому "pernicious anaemia." По нашому ми назвали б її "деструктивна анемія." Захоплює вона часом людей в середнім віку, між 35 а 45-им роком життя, по більшій части мужчин. А головною її признакою це те, що з якоїсь невідомої причини скількість крови в чоловіці з кождим днем зменшається, водніє, неначеб її хтось переціджував. Червоні тілка крови, яких у нормальної людини є 5 до 7 міліонів на один кубічний (себто шестигранний) міліметер, зменшуються числом у людини хорої на цю недугу до всього 1 до 2 міліонів на один куб. мілім. Подібно й інші складники крови, як приміром гемоглобіна, уменшуютьси скількістю. Крім того са-

мі червоні тілка крови, є анормальні, менші, більші та всілякої форми й величини.

Прояв такої недуги звичайно зачинається поволи. Недужий жалується спочатку на велике ослаблення; зчасом сильно блідне, а навіть жовтавіє, хоч на вазі тратить мало, або й цілком не худне. Час до часу відчуває нудоти, млоєння, нестравність та має розвільнення; пізніше й омлівае та блює. Такий недужий попадає в крайну блідницю з жовтою закраскою тіла; ноги й руки в нього звичайно пухнуть, а до цього долучуються ще й недомагання жолудка, нервів, серця, а часом й сильні кровотоки. Така недуга звичайно провляється нерівномірно; раз захоплює недужого сильніше, то знову притихає так, що між поодинокими нападами недуги часом чоловік й через кілька місяців ніби почувається незле. Але врешті недуга поборює орґанізм і на протягу одного до трьох літ недужий може вмерти з загального ослаблення, або з комплікацій таких як затроєння крови боляками, запалення легких, або нирок і т.п.

Лікування цеї недуги до недавна було майже безуспішне. Але в найновіших часах дуже успішним средством є прапарат, або екстракт з печінки, або з жолудка звірят, як приміром телят, овець, безрог, що його недужий правильно після приписів споживати має. Та найкраще є такому недужому їсти печену чи варену печінку, або жолудок звірят. До того треба йому конечно лежати в ліжку через довший час—що найменше через 6 тижнів до 6 місяців і відповідно віджившюватися. Конечно є робити часом також трансфузію ,або переливання крови в жили недужого з орґанізму другого, але здорового чоловіка. Це звичайно робиться в наглих випадках, коли заходить небезпека для життя недужого.

4.—ІНШІ РОДИ НЕДОКРОВНОСТИ
(Some other Blood Diseases)

(а) АПЛАСТИЧНА АНЕМІЯ
(Aplastic Anaemia)

Пишучи про ріжні роди недокровности, або анемії, хочу тут згадати ще про один рід її, подібний до попередно описаної, що її причина досі рівнож невідома. Є це так звана "аплястична анемія," на яку занепадають часом молоді люди, звичайно до 40-вого року життя. Вона захоплює собою не лише кров, але й сам стрижінь в кістках недужого.

Прояви цеї недуги такі як при деструктивній анемії, але вони скоріше розвиваються й не попускають недужого ані на хвилю. Червоних тілець в крови щораз то менше стає, а ціла недуга триває всього 3 до 6 місяців.

Лікування її відбувається так, як при деструктивній недокровности.

б) НЕДУГИ БІЛИХ ТІЛОК КРОВИ
(Leucocytosis, Leucopenia)

Час до часу людська кров хоруе не лише на анемію, або недокровність, при якій червоних тілець крови меншає, але й на такі недуги, що при них в крови недужого існує забагато, або замало тілець білих. Такі недуги називаються по вченому "лєвкоцитози або лєвкопенії." А є їх кілька родів, до яких належать хронічна і остра лєвкемія, хльорома й інші. Про ті недуги не будемо багато писати. Скажу тільки, що це звичайно тяжкі недуги, які безумовно вимагають управильненого способу життя та умілого лікарського трактования. Так приміром:

в) ХРОНІЧНА ЛЄВКЕМІЯ
(Chronic Myeloid Leukaemia)

Є недугою, що захоплює навіть стрижінь в кістках. При ній клітинки стрижіння сильно збільшуються й розмножуються в самій крови. Ця недуга поступає поволи; селезінка побільшується й роздуває черево; недужий ослабає, худне, покашлює; віддих у нього тяжкий, а притім його тіло захоплює водянка. З носа й з ясен часто тече кров. При такій недузі чоловіка до року, а найвище до трьох літ умирає.

Лікування цеї недуги відбувається при помочі відповідної, доброї дієти, але й це остаточно не помагає. Найліпшим средством є операція через вирізання селезінки, але така операція дає тільки хвилеву полекшу.

г) ОСТРА ЛЄВКЕМІЯ
(Acute Leukaemia)

Подібно як хронічна, так і остра левкемія є звичайно смертоносною недугою. Вона знаменується присутністю в крови великої скількости тілкових клітинок. Ця недуга захоплює часом молодих людей до 20-го року життя, звичайно хлопців, що при тім попадають в сильну анемію, бліднуть, ослабають, дістають опухнення й зболяковатіння ясен та мікдалків в горлі, терплять на кровотоки з ясен, з носа, з жолудка, з відхідниці, блюють, попадають врешті в високу горячку й вмирають на протягу кількох тижнів, або кількох місяців.

Лікування такої недуги відбувається тільки відповідно до її проявів. Та це належить до лікаря.

5.—НЕДУГА ГАДЖКІНСА
(Hodgkin's Disease, Lymphadenoma)

Ця недуга крови захоплює собою лімфатичні желе-

зи, особливо в шиї та під щоками й спричинює постепенну анемію, або недокровність. Вчені говорять, що вона є споріднена з сухотами.

Прояви.—Зачинається вона поволи. Спочатку опухають желези під ухами, на карку, та й в інших місцях. Недужий блідне, тратить силу й вагу на тілі; часом має горячку. Звичайно й скіра покривається чираками та боляками. Селезінка побільшується. В раменах і в ногах твориться водянка.

Лікування цеї недуги відбувається подібно як при недокровностях. Желези, які виростають завеликі, часом усувається через операцію. Та помимо того ця недуга є невилічимою й кінчиться смертю.

6.—КРОВАВИЦЯ

(Purpura)

Кровавиця—це властиво не є недуга сама собою, тільки прояв якихсь других недуг, а проявляється вона малесенькими підскірними кровотоками, що закрашують скіру недужого на червоно так неначеб її обкусали якісь комахи, або насікомці. Є всілякі форми цеї недуги, але причини її ще не висліджено докладно. Досить сказати, що через якусь переміну в крови, або в кровоносних проводах червоні тілка крови легко утікають під скіру й закрашують її на червоно.

Кровавиця є звичайно наслідком таких недуг як тиф (і при тифі вона правильно існує); а також існує часто при таких недугах як остра віспа, шкарлятина, кір, менінгітіс, при затроєнях крови, при слабосильности організму з причини хронічного запалення нирок, при недузі рака, жовтачці, туберкульозі, при старечім ослабленню, при нервових недугах, як приміром гістерії і т.п.

Прояви кровавиці є всілякі, відповідно до причин

її. Звичайно при всіх родах кровавиці вона в першу чергу захоплює ноги, а відтак поширюється й на другі части тіла. Притім недужий відчуває часом болі в суставах, в животі та в нирках. Часто така кровавиця трапляється в дітей лихо відживлюваних та слабосильних, але вона поволі по кількох тижнях уступає. У молодих хлопців буває часом т.зв. **ревматична кровавиця,** що зачинається горячкою, хрипкою та червоною висипкою по тілі, болями й опухненням суставів. Така недуга триває часом й через кілька місяців і звичайно кінчиться виздоровінням.

Але більше небезпечною є кровавиця в молодих, слабосильних дівчат, що зачинається звичайно наглo загальним ослабленням, а по кількох днях сильним набігом підскірної крови та кровотоками з слезистих оболонок тіла, як приміром з ясен і т.і., а притім блювання та часом й горячка. Така недуга скоро переходить в анемію і крайне обезсилення, що може скінчитися смертю на протягу кількох днів, хоч в лекших випадках може наступити поліпшення здоровля.

Лікування кровавиці відбувається передусім відпочинком в ліжку, легкою дієтою, удержуванням рук і ніг в теплоті. Зрештою треба найти причину кровавиці й лікувати ті недуги, що кровавицю викликують. В наглих випадках робиться навіть т.зв. трансфузію крови з чоловіка здорового в тіло чоловіка хорого.

7.—КРОВАВИЦЯ ДІДИЧНА

(Haemophilia)

Це така недуга крови, яку одідичують, або унасліджують тільки по матери діти мужеського пола,— значить тільки сини по матери, хочаб сам батько такої недуги не мав і хочаб сама мама була здорова.

Це "королівська або цісарська" недуга, що —як відомо— переходила з роду в рід на мужеські потомки цісарського габсбурґського роду та росийського царського роду Романових. (Відомо, що й тепер сини бувшого еспанського короля Альфонса, спорідненого з родом Габсбургів, мають цю недугу, а так само й синок бувшого царя Миколи нездужав на дідичну кровавицю, яку ніби "лічив" примовами та забобонами звісний монах Распутін).—Жіночі потомки недуги цеї не одідичують, але переносять її на свої мужеські потомки.

Знаменем дідичної кровавиці є те, що навіть при найменшім скаліченню хора на цю недугу особа попадає в непогамовані кровотоки, які можуть бути навіть смертельні. Такі кровотоки особливо тим небезпечні, що вони можуть повстати не лише зверху на тілі, але й в носі, в горлі, в жолудку, в кишках і в інших знарядах тіла; та так само—де би ті кровотоки й не почались,— всюди вони непогамовані, бо кров не має здібности сціпеніти й засклепитись так як у здорової людини.

Прояви недуги.—Звичайно наклінність до дідичних кровотоків зачинається в хлопців вже в дитячому віку, часом навіть від самого уродження (від пупця), але з бігом часу та під старші літа наклінність до таких кровотоків меншає. Тому найнебезпечніші вони в дитячім віку. Викликати такі кровотоки може навіть найменший удар, якенебудь задраснення, або скалічення скіри. Тоді кров з того місця цюрком слезить неначе з вимоченої в крови губки й годі її припинити. Так само приміром, коли вирвати зуб, або задраснути ясна, ніс, уста, чи якунебудь оболонку тіла,—те саме проявляється: кров невгамовано стікає. Часом під скіру цілого тіла кров набігає від найменшого скалічення;подібно можуть повстати та-

кі кровотоки в околиці суставів, особливо в колінах і т.п. Зчасом кровотоки самі поволі ступають, але наслідки їх погані, бо спричинюють анемію, загальне ослаблення, а навіть каліцтво, або й смерть.

Лікування цеї недуги полягає передусім на обережности, щоб не скалічитися денебудь та на защеплюванню всіляких сировиць і врешті на транфузії крови з здорової людини.

8.—ЗГУЩЕННЯ КРОВИ

(Erythraemia)

Подібно як при недокровности в крови є замало червоних тілець, так при цій недузі, яку описує, є забагато червоних тілець, бо на один кубічний міліметер припадає їх аж 12 міліонів.

Причина цеї недуги незвісна, але стверджено, що найбільше захоплює вона робітників при газівнях.

Прояви недуги.—З початку біль і завороти голови. Зчасом лице й взагалі тіло недужого набігає кровю, червоніє як рожа, або сливка; губи й уха прибирають багряної закраски, лице стається так як цегла темно-червоне, а коли на дворі зимно, то дуже синіє. Притім селезінка побільшується й недужий має високе тиснення крови.

Лікування відбувається звичайно відповідно до проявів, хоч на саму цю недугу спеціяльного лікарства нема. Та найліпший тут спосіб лікування є просто спускати кров, або прикладати пявки так як це наші люде роблять по селах. Сама недуга згущення крови є довготриваюча й недужий може вмерти від недомагання серця.

ВІДДІЛ ДЕВЯТИЙ

НЕДУГИ КРОВОНОСНОЇ СИСТЕМИ

(DISEASES OF THE CIRCULATORY SYSTEM)

I. АНАТОМІЯ СЕРЦЯ

Серце є мускулярним орґаном тіла з всякими отворами, жилами, артеріями, або венами. Воно неначе помпа як день так ніч функціонує,або--як то кажуть—"бється" і своїм биттям воно впроваджує кров до циркуляції (кружіння) по цілім тілі.

Серце ділиться на чотири комірки, дві правих, а дві лівих. До правої половини серця сходиться вся т.зв. нечиста кров з тіла, а звідси вона йде до легких, де набирає свіжого воздуха і вертається відтак до лівої половини серця, а звідсіля знову серце розсилає її жилами дальше по цілім тілі. Та робота серця повторяється без перерви від уродження аж до смерти чоловіка.

Биття серця, або корчення його при функції, яку я тут описав, виносить у нормального чоловіка 72 до 75 разів на мінуту.

Серце є ззовні покрите тонкою оболонкою, неначе скіркою, що називається "перікардіюм," по нашому "осердє," але між нею а самим серцем є прогалина, заповнена плином неначе оливою. І серце в цій оболонці так як в мішочку бється й сповняє свою роботу. Головніші недуги серця ось які:

II. НЕДУГИ СЕРЦЯ

1.—ЗАПАЛЕННЯ СЕРЦЕВОЇ ОБОЛОНКИ

(Pericarditis)

Часом буває, що оболонка, якою є обведене серце ззовні, занедужає, і подібно як інші орґани тіла, на-

пухає, боляковатіє, набирає забагато, або має замало плину, що збирається між оболонкою, а серцем і ось тут лежить недуга серцевої оболонки (серцевого мішка).

Недуги серцевої оболонки є головно троякого рода, а саме:

а) ОСТРЕ, СУХЕ ЗАПАЛЕННЯ СЕРЦЕВОЇ ОБОЛОНКИ

(Acute fibrinous pericarditis)

Воно тим замітне, що в прогалині між серцевим мязнем, а зовнішною оболонкою серця—(себто серцевим мішочком) назбирується забагато води. Тому околиця серця опухає, ликоватіє і так зачинається недуга, що є дуже небезпечна. Така недуга трапляється звичайно при запаленню легких, при ревматизмі та у малих дітей, або в молодім віку чоловіка.

Прояви недуги.— Спочатку тяжко їх пізнати. Біль коло серця, горячка, а у ревматиків тяжкий віддих, бліде, а часом паленіюче лице й скорий, але слабий живчик. Коли приложити ухо до грудей і послухати, як серце бється, то можна зачути неначе шкроботання, або шум. Розуміється, що таку недугу тільки лікар може розпізнати і лікувати.

б) ВОДНИСТЕ ЗАПАЛЕННЯ СЕРЦЕВОЇ ОБОЛОНКИ

(Pericarditis with Effusion)

Воно є звичайно наслідком попередно описаної недуги т.зв. "сухого' 'запалення, коли його не лікується, або лікування занедбається. Це є друга стадія попередної недуги, яка звичайно буває в людей, хорих на острий ревматизм, або якесь затроєння. При цій недузі діється так, що сама оболонка серця стухає, але прогалина між нею а серцем заповнюєть-

ся водою й нарвою, часом в більшій скількости.

Прояви такої недуги показуються звичайно аж по довшім часі. Недужий блідий; неспокійний, спати не може; віддих у нього тяжкий, а при тім болі коло серця, живчик прискорений, горячка, часом блювання, кашель, гикавка.

Коли таку недугу не лікується, і коли вона походить від органічного затроєння, то може легко наступити смерть. Подібно діється, коли затроєння походить від бактерій або паразитів. При ревматизмі воно поволі само ступає.

Лікування запалень серцевої оболонки звичайно зачинається супокоєм та довшим лежанням в ліжку. Добре ділає на недугу, коли хорий відпочиває в на пів сидючій позиції. До серця прикладати лід, або холодні намочки. На нервозність і безсонність давати втихомирюючі лікарства. При лікуванню дієта мусить бути дуже легенька і вважати треба на те, щоб часто прочищувати жолудок. Коли ж покажеться, що в серцевім мішку довкола серця є води таки забагато, та що орґанізм не може її сам втягнути в себе, то часами треба робити операцію і спускати воду. Така операція є дуже делікатна, але не небезпечна.

в) ПРИРОСЛЕ ЗАПАЛЕННЯ СЕРЦЕВОЇ ОБОЛОНКИ

(Adherent Pericardium)

В деяких випадках діється, що зовнішна оболонка серця вправді опухає, та зчасом це неначе проминає, але в прогалині між тою оболонкою а серцем висихає увесь плин. Тоді та оболонка корчиться й приростає до стін серця, а притім вона натискає на серце і перешкаджає йому правильно ударяти. І ось недуга, про котру пишу.

Прояви недуги цеї не так легкі до розпізнання, але звичайно вони викликують неправильности і ослаблення в биттю серця, які розпізнати може тільки добрий лікар. Причиною цеї недуги може буде острий ревматизм особливо в дітей, запалення легких, сухоти.

Лікування.— Приросле запалення серцевого мішка є дуже небезпечною недугою, що звичайно спричинює смерть у молодих людей з причини ослаблення діяльности серця. Але лікування цеї недуги є можливе і відбувається воно подібно як при попередно описаних запаленнях. Та коли й це не помагає, то робиться часом операцію і серцевий мішок здирається з серця.

2.—НОРМАЛЬНІ І НЕНОРМАЛЬНІ БИТТЯ СЕРЦЯ

(Normal and Abnormal Cardiac Contractions)

Як сказано, серце у нормальної людини бється (ударяє) 72 до 75 разів на мінуту. Але буває, що серце з деяких причин бється неправильно, себто заскоро або заповільно. Звідси походять недуги, про які хочу дещо сказати.

а) БИТТЯ СЕРЦЯ ХВИЛЕВЕ, ПРИСКОРЕНЕ

(Palpitation)

Часом жалуються люде, що їх серце бється заскоро та що вони це самі відчувають. Таке трапляється приміром, коли хто чогось нагло перелякається, або чимсь занадто втішиться, або коли перемучиться якоюсь роботою, танцями, бігом, і т.п., або врешті коли хто недомагає на нерви, або нездужає на жолудок, або на якусь органічну хибу серця.

Прояви цеї неправильности залежать головно від її причини. Звичайно такий чоловік жалується на прискорене биття серця, або знову що серце зовсім

перестає бити на коротку хвилю, а притім чоловіка захоплює переляк і духова депресія. Така неправильність може тривати кілька мінут, а часом й кілька годин, але вона поволі сама уступає.

Лікування залежить від причини недуги. Треба заховати спокій і уникати нагоди до дразнення нервів.

б) ПОСТОЯННЕ ПРИСКОРЕНЕ БИТТЯ СЕРЦЯ

(Tachycardia)

В деяких випадках биття серця може бути дуже скоре, а притім навіть неправильне. Таке биття залежить звичайно від причини, може тривати навіть через довший час, як приміром при ріжних горячкових недугах, при яких живчик бє 96 до 120 разів, або й скоріше на мінуту; дальше при ріжних зворушеннях, нервових недугах;при початкуючих сухотах, при анемії, при надуживанню алькоголів, тютюну, або всіляких інших отруях, при органічних недугах серця та при недузі т.зв. "волє" (ґойтер).

Лікування та всякий догляд цеї недуги залежить від її причини.

в) ПОВІЛЬНЕ БИТТЯ СЕРЦЯ

(Bradycardia)

При цій недузі биття серця є нисше нормального, бо замість 72 до 75 разів на мінуту воно бється лише 40 до 60 разів.

Причини такої недуги можуть бути всілякі, приміром у старих людей серце бється повільніше. Дальше: при деяких недугах серця, що їх причиною є якесь ушкодження мускулів серця, воно ударяє поволі, а притім й нерегулярно. Подібно при деяких нервових недугах, або навіть після заживання деяких лікарств.

г) ЗАВМЕРТЯ ОДНОЇ ГОРІШНОЇ КОМІРКИ СЕРЦЯ

(Auricular Fibrillation)

(Увага: Писати про недуги серця для звичайної людини тяжко. Але щоби писання було повне, згадаю тут іще про деякі інші недуги, що відносяться до функцій, або діяльности серця).

Недуга, про котру тут згадую,—себто завмертя, або застанова функції одної з горішних комірок серця, спричинює очевидно неправильність в биттю серця. Така недужа комірка перестає корчитися й ось недуга. Це буває звичайно в ревматичних людей у віку між 10 а 50-им роком життя, та в людей старих, що терплять на т.зв. звапніння жил. Живчик у таких недужих виносить 100 до 160 на мінуту і є дуже неправильний. Такі люди довго не живуть і звичайно вмирають на ослаблення серця. Вони мусять лікуватись і вважати на спосіб свого життя, більше відпочивати та нічим не перемучуватись.

г) ПРИСКОРЕНЕ КОРЧЕННЯ ГОРІШНОЇ КОМІРКИ СЕРЦЯ

(Auricular Flutter)

Таке буває, коли горішна комірка серця корчиться вправді правильно, але заскоро, бо аж 200 до 350 разів на мінуту тоді, коли друга часть серця корчиться регулярно ,себто 72 до 75 разів на мінуту. Це буває у старих мужчин, хорих на звапніння жил і недуга така може тягнутися цілими роками. Такі люди скоро перемучуються, віддих у них короткий; вони наклінні до омління та можуть нагло вмерти.

Лікування вимагає спеціяльного догляду і опіки, про що тут годі більше розписуватись.

д) НЕПРАВИЛЬНА ФУНКЦІЯ СЕРЦЕВИХ КОМІРОК
(Heart-Block)

Щоб зрозуміти цю недугу, то треба знати, що—як вже сказано—серце ділиться на чотири комірки, з котрих дві є горішні, а дві долішні. Горішні, або верхні комірки серця магазинують кров, котра доходить до правої горішної комірки серця з тіла, а до лівої вже яко чиста кров з легких, а долішні, або спідні помпують ту кров до орґанізму, себто до легких і дальше по тілі. Тому коли одна з долішних (спідних комірок) корчиться менше разів як горішна комірка в тім самім часі, то через те повстає неправильність биття серця і недуга, що її якраз описую. Це також трапляється часом у осіб ревматичних, або сифілітичних з причини повстаючих болячків.

Лікування вимагає спокою та відпочинку і очевидно треба в першій мірі лікувати причини недуги: ревматизм, або сифіліс.

е) ЗМІНЧИВЕ (НАПЕРЕМІННЕ) БИТТЯ СЕРЦЯ
(Pulsus Alternans)

При цій недузі буває, що хоч темпо биття серця є регулярне, то всеж таки кождий другий корч, або удар серця є сильніший від попереднього, хоч сам про себе він регулярний.

Та всі ті недуги звичайному читачеви тяжко булоб зрозуміти: тому згадаю про них тільки мимоходом.

3.—НЕДУГИ МУСКУЛІВ СЕРЦЯ
(Affections of the Myocardium)

а) ПОБІЛЬШЕННЯ СЕРЦЯ
(Hypertrophy)

Є це недуга, при якій мускули серця побільшують-

ся і тому й само серце більшає. Таке трапляється при орґанічних недугах серця і артерій, або жил, при деяких нервових недугах, при затроєннях тютюном і т.п., а особливо при фізичних перемученнях орґанізму так як це буває у борців, або атлетів, у бігунів і т.д.

Недуга ця проявляється часом досить невиразно заворотами та болями в голові, тяжким віддихом та притупленою памятею.

б) РОЗШИРЕННЯ СЕРЦЯ

(Dilatation)

В деяких випадках, а особливо при орґанічних недугах серця, коли воно бється неправильно, може статися, що через сильне набігання крови до серцевих комірок, ті комірки не годні видержати натиску і тому їх стіни розтягаються, тонкнуть, ослабають, а при тому й величина серця більшає. Це може бути, або тільки хвилеве і тоді недуга не є небезпечна, або може перейти в постоянний (хронічний) стан, а тоді починається справдішня недуга, що її лікування вимагає передусім супокою та залишення нагоди до перемучення.

в) БОЛЯКИ ТА РІЖНІ ПОДРАЗНЕННЯ МУСКУЛІВ СЕРЦЯ

(Diseases of the Myocardium)

В деяких випадках в мускулах серця, подібно як і деінде в тілі, трапляються боляки, нарости, опухнення, звиродніння і т.п.

Боляки можуть бути або острі (часові) або хронічні (довготревалі). Острі трапляються при острих горячкових недугах, особливо при дифтерії, тифі та при затроєннях. Також в випадках запалення серця. Хронічні боляки часом творяться при недузі

звапніння жил, при недугах нирок, при сифілісі та в старости віку.

Прояви недуг серця, спричинених боляками, можуть бути досить невиразні, ось як приміром слабий живчик, глухі болі в околиці серця й прискорене його биття.—В случаю боляків хронічних недужий може жалуватися на тяжкий, короткий віддих (астму), завороти голови, втрату памяти, нахил до омлівання та холодні поти, і очевидно на прикрі болі в околиці серця.—Того рода боляки можуть бути часом причиною наглої смерти навіть без попередних явних признак недуги.

г) ЗАТОВЩЕННЯ СЕРЦЯ

(Fatty Heart)

Це є звпродніння серця, при якім часом мускули його перемінюються в товщ. Так деколи буває у людей, що через ціле життя сидять та працюють при бюрках, а особливо—і то майже завше—у людей затовстих. Але причиною затовщення серця можуть бути й такі недуги як деструктивна анемія, затроєння фосфором, або невідповідна пожива, а також старість.—Таку недугу серця не легко за життя пізнати, але лікарська наука та посмертні оглядини доказали, що вона існує і тому я про неї згадую лиш коротенько.

4.—НЕДУГИ ВНУТРА СЕРЦЯ

(Endocarditis)

Мускули комірок середини серця є покриті тоненькою оболонкою, що називається "ендокардіюм." Ця оболонка і загалом середина, або внутро серця можуть попасти в ось такі недуги:

а) ОСТРЕ ЗАПАЛЕННЯ ВНУТРА СЕРЦЯ

(Acute Simple Endocarditis)

Таке трапляється звичайно при ревматизмі, запа-

ленню горла, або легких, при сухотах та ріжних других заразливих, або горячкових недугах. Середина серця—як сказано—є поділена на чотири комірки, що є вистелені тоненькою оболонкою, а між поодинокими комірками находиться рівнож оболонка так наче дверцята, що відділюють поодинокі комірки від себе. Отож і ці переділюючі оболонки можуть часом опухнути, або зболяковатіти і т.п., а тоді вони стаються тверді, штивні та тяжко їм при кружінню крови з комірки відчинятися та замикатися. Через те терпить биття серця, воно неповне. І тоді говоримо, що "серце тече" (або т.зв. "leak of the heart.")

Коли таку недугу не лікується, то вона переходить в т.зв.

б) ХРОНІЧНЕ ЗАПАЛЕННЯ ВНУТРА СЕРЦЯ

(Chronic Simple Endocarditis)

Що проявляється звапнінням, або зликоватінням проводів, або отворів, ведучих з одної комірки серця до другої і залишає по собі всілякі ушкодження, котрі часом і на ціле життя спричинюють неправильности в рухах серця.

Прояви таких недуг та їх признаки може пізнати тільки досвідчений лікар, а лікування вимагає довгого відпочивання та прикладання ледово холодних мішків на груди недужого, але завше під доглядом лікаря. Лікувати треба при тім також недуги, що спричинюють запалення серця і т.п.

в) ЗАРАЗЛИВЕ ЗАПАЛЕННЯ ВНУТРА СЕРЦЯ

(Infective Endocarditis)

При всяких заразливих недугах як приміром при запаленню легких, костей та при інших недугах, спричинених бактеріями, кров чоловіка є переповнена тими бактеріями, або галапасами; вони з кру-

жінням крови дістаються до серця і з часом можуть заразити середну оболонку серця, котра через те опухає і не працює регулярно.

Прояви такої недуги є дуже ріжнородні відповідно до якости і сили зараження. Звичайно наступає загальне затроєння орґанізму з високою горячкою (103 до 105 Фаренгайта), з обильними потами, постепенною втратою сил та свідомости, червоною висипкою по тілі і т.п. В серці можна відчути шепіт; живчик недужого є скорий і неправильний. Така недуга може тривати й через довший час і її **лікування** відбувається тільки відповідно до проявів та причин і якости недуги, але вона майже завше кінчиться врешті смертю недужого.

5.—ХРОНІЧНІ НЕДУГИ СЕРЦЕВИХ ОТВОРІВ

(Chronic Valvular Disease)

Як попередно сказано,—до серця допливає кров великою жилою (веною), а з серця знову вона розходиться по цілім тілі головною жилою, що називається "аорта."

Серце є поділене— як відомо— на дві половини, з котрих кожда має дві комірки,— себто дві правих, а дві лівих, разом 4. Права сторона серця має до діла з кровю, котра вертається з тіла і в котрій бракує головного складника, т.зв. "кисня," або оксиґену. — Ліва сторона серця сповнює діло помпования крови по тілі,але такої, що вже є сполучена з киснем, бо перейшла через легки і зіткнулася з свіжим воздухом.

Комірки серця є получені з собою маленькими дверцятами, котрі по вченому називаються "valves," а по нашому ми називалиб їх "кляпами," що раз отвираються, а раз замикаються за кождим ударом серця. Приміром: коли кров, вертаючи з легких, напливає до горішної лівої комірки серця й виповнює

її, то в стіні, або переділці між горішною а долішною лівою коміркою серця дверці (цебто неначе "кляпа") отвираються, а тоді кров набігає до долішної лівої комірки. Колиж ця долішна комірка вже наповниться кровю, тоді отвираються другі дверці ті, що ведуть до головної жили, або т.зв. "аорти" і кров через ту аорту, що має свої відноги, кружить по цілім тілі.

Цілий цей опис про серце, комірки, дверцята (кляпи), жили, і т.д.— це нічо інше, як регулярне биття серця.

Тому подібно як інші части серця, так і ті дверцята, або "кляпи," що через них переходить кров з комірки до комірки та до аорти, занепадають часом на недуги, з котрих першою є

а) НЕДОМАГАННЯ АОРТИ

(Aortic Incompetence)

Ця недуга є наслідком якоїсь недуги самих дверцять або "кляпи," що перепускає кров з долішної лівої комірки серця до головної жили, або т.зв. аорти. Ті дверцята (кляпа) можуть бути в людини вже від уродин невідповідно построєні, або можуть вони недомагати з причини звапніння жили так, як це звичайно буває в людей недужих на сифіліс, або у сильних атлетів (борців), які часто напружують свої мускули; або через якесь ушкодження, продертя; або врешті при таких недугах як ревматизм, сифіліс і т.п. В таких випадках кров, яка малаб через ті дверцята (кляпу) йти аорою по тілі, вертається назад до серця і звідси повстає недуга, про котру пишу.

Прояви цеї недуги звичайно такі: біль і звороти голови, наклін до омлівання при вставанню і ході, миготіння перед очами, часто неспокій і дразливість тай недописування памяти; часом болі в околиці серця; а по довшім часі вже й короткий віддих, во-

дянка в ногах, а ночами недужому сняться страшні сни; часом нападає його тяжкий, удушуючий віддих і кашель. Пізніше опухають легкі. Недужий стається дуже нервовий, синіє на твари, а вкінці нагло вмирає. Такий чоловік рідко коли живе довше як 10 літ від часу появи цеї недуги.

б) ШТИВНІСТЬ АОРТИ

(Aortic Stenosis)

Час до часу може статися, що такі дверцята, ведучі з долішної лівої комірки серця до аорти, (що вище описано), можуть неначе здеревіти, або зіштивніти та не мають сили ні добре відчинятися, ні замикатися. Буває це звичайно в людей старшого віку, або в таких, що нездужаіють на ревматизм, або на сифіліс.

Прояви такої недуги не так скоро показуються. Нераз і цілими роками їх не можна пізнати. Але коли недуга погіршиться, то прояви ті є дуже подібні до проявів інших серцевих недуг, а саме: біль і завороти голови, наклін до омлівання, тяжкий віддих, биття серця неправильне, болі в околиці серця, кашель, водянка в тілі і т.п. І такі люди звичайно не довго жиють.

в) НЕДОМАГАННЯ СЕРЕДУЩИХ ДВЕРЦЯТ СЕРЦЯ

(Mitral Incompetence)

Дверцята (кляпка), що ведуть з горішної лівої комірки серця до долішної лівої комірки або т.зв. "мітрал велвс," можуть також занепасти в недугу чи то з причини якогось ушкодження, або дефекту, чи то з ствердіння, або штивности (т.зв. "стеноза"), а тоді появляється це неправильним биттям серця і всілякими другими недомаганнями.

Причинами таких недомагань можуть бути всілякі

слабости, які попередно я вираховував, а головно недуги аорти, хронічне запалення нирок, звапніння жил, перетовщення серця, анемія, ревматизм, а навіть деякі горячкові недуги.

Прояви цеї недуги не так скоро показуються. Звичайно недужий відчуває спочатку тільки тяжкий короткий віддих, особливо коли перемучиться; биття серця неправильне; часом кашель, а врешті й водянка в ногах, що зчасом поширюється на ціле тіло і справляє в недужого велику нервозність, безсонність, неспокій, блювання, кашель, а врешті і смерть.

Подібно діється при недузі, що називається "звуженням внутрішних лівих дверцят серця," або т.зв. мітраль стенозіс.

г) ШТИВНІСТЬ МІТРАЛЬНИХ ОТВОРІВ

(Mitral Stenosis)

Причиною цеї недуги є також по більшій части ревматизм, переважно в жінок. Ця недуга небезпечна особливо тим, що вона може викликати всілякі комплікації, такі як запалення дишних рурок, запалення внутра серця, всілякі параліжи і т.п.

ґ) НЕДУГИ ВНУТРІШНИХ ПРАВИХ ДВЕРЦЯТ СЕРЦЯ

(Diseases of the Pulmonary Valves)

Про них згадаю тільки коротко. Дверцята між комірками в правій стороні серця, рідко коли занепадають на недуги, але час до часу і з ними може таке статися. І вони часом можуть здеревіти, зіштивніти, згрубіти, або звузитися та зболяковатіти. Таке діється часом при заразливім запаленню серця, або при якімсь ушкодженню і т.п.

Лікування всіх вище описаних серцевих недуг належить виключно до лікаря. Тому, коли чоловік

знає, що має якунебудь недугу серця, то повинен безумовно піддатися оглядинам і опіці совісного лікаря.

6.—СЕРЦЕВІ НЕДОМАГАННЯ ОДІДИЧЕНІ

(Congenital Affections of the Heart)

Буває часом, що вже від уродин дитина має ріжні серцеві хиби, та недомагання. Найважнійшим таким недомаганням є приміром те, коли дитина родиться з отвором в стіні між лівою, а правою половиною серця. Тоді кров, що не має в собі одного з головних складників, себто кисня (оксиґену), мішається при круженню з кровю в лівій комірці серця. Така кров є більше синьої краски й дитина з такою серцевою хибою звичайно виглядає ціла сина (т.зв. blue baby). Ця хиба серця зчасом сама собою направляється, заростає і серце приходить до нормальности; але коли не заросте, то дитина по короткім часі вмирає.

В деяких випадках людина родиться з серцем і жилами неначе перетягненими з лівої сторони грудей на праву так, що серце й всі його помічні орґани находяться по правім боці грудної клітки. Люди такі можуть бути здорові й жити, навіть не маючи відомости про цей свій стан.

7.—АНҐІНА СЕРЦЯ (ГРУДЕЙ)

(Angina Pectoris)

Є це недуга, спричинювана правдоподібно недомаганням обігу, або циркуляції крови в самих мускулах серця. А знаменується вона менше, або більше сильними, але наглими болями в околиці серця. При острій ангіні болі серця є наглі, дуже сильні, недужий відчуває перестрах і часто нагло паде й гине. Буває це звичайно в мужчин в старшім віку, а причи-

ною недуги буває часом сифіліс, або звапніння жил. —Слабший рід анґіни серця захоплює звичайно жінок з нервовими недомаганнями, але притім недужий не вмирає нагло.

Загалом сказати можна, що остра анґіна серця звичайно трапляється у людей, які забагато напружуються і журяться, а притім, або терпіли попередно, або терплять на такі недуги як сифіліс, або звапніння жил; або коли вони вправді й здорові, але занадто перепрацюються, зізлостяться, перестудяться іт.п.

Прояви такої недуги—як вже вище зазначено—зачинаються нагло й відразу доходять до найвищого ступня й то звичайно в хвилі, коли недужий є чимсь подразнений, зірітований, або до крайности перемучений працею і т.п. Тоді він попадає в страшливі болі довкола серця, має вражіння так неначеб дусився, а при тім—якто кажуть—неначе знає, що гине. Коли таке нападе його в дорозі, то він завше стає, згинає перед тіла в долину, долонею тисне груди; холодний піт його обливає, а з болю віддихати не може; часом омліває, а біль від серця розходиться по лівім рамени, лівій стороні лиця та по шиї. Такий напад може тривати тільки через кілька хвилин, або мінут і або кінчиться наглою смертю, або наглою полекшою. Подібні напади можуть повторятися часом й цілими літами, але вони завше небезпечні.

Лікування цеї недуги можливе при допомозі відповідних лічничих средств, застриків морфії і т.п., коли в часі нападу лікар є під рукою. Але зрештою лікування повинно бути охоронне,— себто: треба передусім лікувати саму недугу, що спричинює анґіну, як приміром сифіліс, звапніння жил і т.п.

8.—ЗВАПНІННЯ ЖИЛ

(Arteriosclerosis)

В тілі людини находяться спеціяльні посудини, що ними кров завше кружляє, переходячи через серце, легки та мускули, або мязні тіла. Ті посудини, неначе рурки, довші й коротші, ширші й вузші, є двоякого рода. Одні з них називаються по вченому "артерії," а по нашому "бючки." Ними тече кров ясно червона й їх можна часом навіть через скіру бачити, або при помочі дотику відчути, як через них "пульс бє" (живчик бє) і другі з них називаються "вени," а по нашому "жили",— ними кров темночервона повертає до правої сторони серця.

Звапніння жил (артеріосклєроза) повстає тоді, коли стіни артерій (бючок) згрубнуть і зликоватіють, або здегенуруються чи то в цілости чи тільки в деяких місцях. В тих випадках—річ ясна— кров не може свобідно й правильно циркулювати по тілі й звідси походять прояви недуги дуже ріжноманітні.

Причиною звапніння жил є звичайно старість. Старі люди майже завше терплять на цю недугу; але часом й молодші не є свобідні від неї, особливо тоді, коли вони з роду наклінні до цеї недуги.

Та не тільки старість, але й деякі недуги можуть статись причиною звапніння жил, а особливо: хронічне запалення нирок, затроєння оловом, подаґра (ґіхт), цукриця, часом деякі острі заразливі слабости як приміром тиф, а головно сифіліс. І відповідно до того, що є причиною звапніння жил, ця недуга всяко проявитися може. Коли причиною недуги є приміром старість, то звапніння жил є дуже поширене: бачимо в старих людей жили грубі, товсті, неначе надуті, які так гейби сині шнурки під скірою переплітають поверхню рук, рамен, ніг і т.д. Великі артерії й жили тверднуть. Це знак недуги.

Прояви недуги.—Люди, що нездужають на звапніння жил, мають сильне тиснення крови й відчувають час до часу заворот голови. З причини зликоватіння стін в жилах, що доходять до серця, биття серця в тих людей буває неправильне. Час до часу вони можуть попасти в серцеві недуги, або можуть і нагло загинути, коли кров в недужій жилі сціпеніє й загатить кружіння крови до серця. Часто люди такі жалуються на біль голови; память у них не дописує, часом навіть тратять силу щонебудь говорити. Звичайно лекше їм стає, коли спокійно відпочивають, але коли чимнебудь перемучаться, то відчувають болі й скоботання в лидках, а часом навіть корчі та параліж. Часом знову витворитись можуть погані боляки на руках і ногах, що тяжко їх згоїти, бо кров в жилах задержується місцями без руху, ціпеніє і пособляє гниттю, а звідсіля може повстати т.зв. ґанґрина.

Лікування звапніння жил відбувається тільки через лікування причин, що сотворили цю недугу. Зрештою треба порядочно жити й дбати про загальне здоровля тіла, бо спеціяльного лікарства на цю недугу нема. Коли недуга грозить викликанням хоробливих комплікацій, як приміром недуги серця, нирок і т.п., або коли появляться боляки, то найліпше є в таких випадках засягнути поради доброго лікаря.

9.—АНЕВРИЗМ (РОЗДУТТЯ ЖИЛЬНИХ СТІН)

(Aneurysm)

Так як при звапнінню жил стіни артерій грубнуть, ликоватіють і не можуть овобідно проводити крови до серця з серця і по цілім тілі, так може статися, що з стінок жил потворяться неначе мішочки, що до них заходить кров і там часом навіть ціпеніє. Значить стінки жил місцями роздуваються, а через те й кров

зупиняється в тих мішочках і тоді круження крови є неправильне та викликує недугу, яку якраз описую.

Ця недуга трапляється звичайно в молодих людей, між 30 а 45-тим роком життя, найчастійше у мужчин. А причиною її є з правила сифіліс, рідко коли інші недуги, такі як приміром артеріосклероза (про яку я щойно писав), а часом навіть сухоти.

Є ріжні роди аневризму відповідно до того, в якій жилі та в якім її місци наступило роздуття, а також якого рода є таке роздуття. Деколи недуга така є укрита і не викликує очевидних наслідків через довший час. Але іноді параліжує вона діяльність аорти, а часом спричинює й параліж, або радше т.зв. "ангіну" серця, що дуже легко може скінчитися смертю. Часом знову—а буває це звичайно в сифілітиків—через роздуття жили кров дістається між тканини жили й творить неначе другу жилу в жилі. (Це т.зв. "розділюючий аневризм"— dissecting aneurysm). В цім випадку аорта може пукнути й так спричинити наглу смерть недужого.

а) МІШОЧКОВЕ РОЗДУТТЯ ЖИЛ

(Saccular Aneurysm)

Це найзвичайніша форма аневризму і викликує вона всілякі прояви головно тому, що аорта нею захоплена, переходить в сусідстві всіляких других важних знарядів тіла. Така аорта може пукнути й спричинити наглу смерть, хоч недужий попередно міг почувати себе здоровим, або тільки відчувати легкий біль в околиці серця.

Прояви недуги є залежні від місця роздуття аорти, від тонкости її стіни та від скількости сціпенілої крови в місці аневризму. Звичайними проявами недуги є біль, кашель сильний, або слабий, тяжкий віддих, зміна голосу, кровотоки, трудність в поликанню

страв, і т.п.— Сам біль може бути всілякої сили; дуже сильний, або й ледво чуткий, звичайно в боці по лівій стороні та в лівій руці, в плечах та в карку і позаду голови. Такий біль, хоч зрештою слабший, поширюється й на праву сторону тіла. Голос недужого храпливий і слабий. Кровотоки з аорти звичайно захоплюють легкі.

Взагалі така недуга є дуже небезпечна і може легко спричинити смерть з недомагання серця, з прориву аорти, з удушення, або з загального ослаблення чи там затроєння орґанізму.

Лікування цеї недуги вимагає головно відпочинку і відбувається тільки відповідно до проявів. Недужий повинен живитися тільки легонькими стравами, головно молоком та удержувати в порядку жолудок і кишки. При тім треба лікувати сифіліс, що є головною причиною цеї недуги. І коли лікування є совісне та старанне і довготриваюче, то недужий може мати надію на часове продовження свого життя. В деяких випадках робиться також операцію аорти.

б) РОЗШИРЕННЯ) ПІДЧЕРЕВНОЇ АОРТИ

(Aneurysm of the Abdominal Aorta)

Ця недуга проявляється сильними болями під черевом, що "стріляють" на обі сторони по обох боках черева та в крижі. Але її тяжко відріжнити від звичайних кишкових недуг. До цього треба досвідчего лікаря, що звичайно при дияґнозі послугується лучами Рентґена (т.зв. Х-рейс) та хемічним розбором крови недужого, щоб провірити, чи він не хоріє на сифіліс. Але така недуга з правила кінчиться розривом підчеревної аорти. Тоді кров з аорти вибухає і заливає черевну оболонку, або кишки.

Лікування відбувається подібно як при попередно описаній недузі.

ВІДДІЛ ДЕСЯТИЙ

НЕДУГИ БЕЗПРОВІДНИХ ЖЕЛЕЗІВ

(DUCTLESS GLANDS)

Тіло наше,—як відомо— збудоване з усяких орґанів або знарядів желез і т.д. Про деякі з них, про їх будову і функції наука анатомії і фізіольоґії знає все дуже докладно; так приміром про т.зв. черевослинницю, про слинні желези в устах і т.п. Наука знає, що ті желези виділюють з себе плин, або течу, котра розходиться чи то до кишок, чи то до уст спеціяльними проводами, що звуться по вченому "ducts," а по нашому "проводи."

Але є деякі желези, приміром желези щитові (що з них часом робиться т.зв. "волє"), дальше желези над нирками і другі, що рівнож виділюють з себе відповідний плин і сповняють свою роботу в людськім орґанізмі, одначе той плин, або теча, яку вони виділюють, не відходить осібними проводами, але відразу мішається з кровю і циркулює по цілім тілі.

Такі желези називаємо "безпровідними железами" і про них якраз буду дещо писати.

1.—АДИСОНОВА НЕДУГА—АБО НЕДУГИ ПОНАДНИРКОВИХ ЖЕЛЕЗІВ

(Diseases of the Suprarenal Glands)

Таких железів є дві в людськім тілі. Вони містяться по одній над обома нирками. Є це маленькі тілочка, подібні до других железів. Кожде з них важить 5 до 6 ґрамів. Вони не є злучені з нирками. Ті желези виділюють з себе плин, що зветься "адреаліна," або "епінефрина," котрий—як сказано—мішається з кровю і впливає на працю мускулів, тіла й жил. При-

міром: коли ми чогось нагло перелякаємося, то в тій хвилі понаднриркові желези виділюють адреаліну, що увійшовши до крови, біжить скоро жилами до серця і вона якраз спричинює те скоре биття серця, яке відчуваємо при перестраху; значить: той плин неначе контролює корчення мускулів в жилах, в серці і т.д. Притім адреаліна так само кронтролює т.зв. високе тиснення крови (high blood pressure); але вона разом з іншими железами мабуть має також вплив на означення пола дитини, росту і т.п.

Всі ті функції понаднриркових железів стоять завше в звязку з функціями інших железів як приміром железів щитових (воля), підмозґової желези (pituitary gland), з яєчками і т.д.

Недуги цих желез є такі:

а) АДИСОНОВА НЕДУГА

(Addison's Disease)

Це є якраз недуга понаднриркових железів, що знаменується постепенним увядом мускулів серця і крононосної системи, жолудковими недомаганнями, а що найважніше, то брунатним закрашенням скіри людського тіла.

Властива причина цеї недуги досі незвісна, хоч звичайно приписують її сухотам. Попадають в неї звичайно більше жінки ніж мужчини, у віку від 20 до 40 літ життя.

Прояви.—Недуга захоплює людину постепенно. Спочатку недужий жалується на ослаблення мускулів втрату сил, і то нераз вже на протягу кількох місяців. Зчасом він зачинає недомагати на жолудок та кишки, спадає з тіла, нема в нього апетиту до їди, голова поболює і нудности появляються; притім запір, або розвільнення та часами й блювання. Скіра тіла покривається легко брунатною заскраскою, спо-

чатку на твари, а відтак по цілім тілі, а навіть в устах. Місцями скіра майже цілком темна. Та помимо того, що має неначе висипку скіра, ні болить, ні свербить. Тиснення крови в недужого є нище нормального (себто 80—90 мм. живого срібла); горячка нище нормальної, около 97 Фаренгайта, легка анемія та інші недомагання.

Така недуга триває звичайно від одного до трьох літ і кінчиться смертю від загального ослаблення, від серцевого удару, а часами від загальної туберкулози (сухіт). Але є й випадки виздоровіння, коли недугу завчасу лікується.

Лікування вимагає передусім відпочинку та теплоти. Зрештою треба лікувати прояви недуги, анемію, ослаблення серця, жолудка, кишок і т.п.

В найновіших часах винайдено вивар, або екстракт, який робиться з понадниркових желєзів худоби пр. з овець, або телят); той екстракт встрикується в жили, або в мязні недужого на цю недугу й таке лікування має бути дуже успішне. Одначе такий екстракт є дуже коштовний, бо треба щось аж 150 штук худоби, щоб з неї видобути відповідну скількість желєзів, потрібну до однодневного лікування хорої людини, а таке лікування (застрики, запуски) треба робити через цілий тиждень, щоб недугу вилікувати.

При цій нагоді згадаю неначе мимоходом ще про іншого рода "закраски скіри" людського тіла. що можуть мати інші причини; а такими причинами є приміром: хронічне задраснення скіри від вошей, або бруду та нехлюйства; від недуги сухіт; від рака; від роздуття черева; від аршенику; від вагітности в жінок часово лице може бути в них неприродно закрашене; часом закрашення походить від таких недуг як

малярія, жовтачка, анемія, пеляґра, хронічний запір, серцеві недуги та недуги нирок і т.п.

б) НАРОСТИ НА ПОНАДНИРКОВИМИ ЖЕЛЕЗАМИ

(Tumours of the Suprarenal Glands)

Подібно як на інших орґанах тіла, так і на вище названих железах, можуть витворитися нарости, боляки, а навіть може повстати рак, але це все належить більше до науки хірурґії й тому про ті справи тут не буду розписуватися.

2.—НЕДУГИ ПІДГОРЛЯНОЇ ЖЕЛЕЗИ

(Diseases of the Thymus Gland)

Є желези, що находяться в долині шиї, під гортанкою. Яку роботу ця железа виконує в орґанізмі, досі не провірено. Але час до часу,—звичайно в малих дітей,— вона чомусь значно побільшується й своєю величиною спричинює майже удушення. В нормальнім стані вона така мала,що тільки через Х-рейс можна її видіти. Важним є, щоб в випадку її захоріння лікар відкрив причину недуги, а може він це зробити тільки по докладнім і совіснім оглянению пацієнта. У випадку занедужання цеї желези діти звичайно попадають в душливий кашель, неначе астму, і можуть навіть умерти від удушення, коли не наступить скора лікарська поміч. Часом треба навіть зробити штучне віддихування та операцію, щоб дитину вратувати від удушення.

3.—НЕДУГИ ЩИТОВОЇ ЖЕЛЕЗИ (ЩИТІВОК)

(Diseases of the Thyroid Gland)

Железа "щитива," або "щитівка" міститься по обох сторонах гортанки перед дишницею. Вона виглядає неначе підкова, звернена кінцями до гори і в

нормальнім стані її ледво можна відчути пальцями під скірою шиї. Але в деяких недугах вона побільшується і тоді навіть звичайні люди можуть пізнати, що це робиться "воле."

Функція щитової желези є та, що вона контролює корчення тілесних мускулів, а також—здається— регулює означення людського пола, росту, поривів до розплоду й взагалі стан нормальности орґанізму. Плин, який та железа видає, входить в в якусь комбінацію, або сполуку з другими железами тіла, але всі ті функції до цього часу не є докладно й певно провірені.

Железа "щитівка" підлягає рівнож всіляким недугам, приміром:

а) ОПУХНЕННЯ ЩИТІВКИ

(Congestion)

Таке буває в молодих дівчат, які якраз доходять до своєї дозрілости. Але таке опухнення не є справдішною недугою, тільки недомаганням з тої причини, що—як це тепер наука доказала—в названій желези є під той час замало плину. В тім плині находиться складник, т.зв. йод. І звичайно такі недомагання лікується відповідною дієтою, через додавання йоду до поживи, звичайно до соли і т.п.

б) ЗАПАЛЕННЯ ЩИТІВКИ

(Thyroiditis)

Є це звичайна недуга, що часом слідує по якійсь перестуді, або через затроєння по якихсь других острих заразливих недугах. При такій недузі железа опухає, а часом може навіть гноїтися; але це дуже рідко буває. Лікування відбувається тут відповідно до проявів.

в) НОВОНАРОСТИ ЩИТІВКИ

(Tumours of the Thyroid)

На желези "щитівка" також можуть витворитися нарости, боляки і т.п. Тоді вона побільшується; одна її половина може бути більша, друга менша. Часом може витворитись тут й недуга рака. Але ті недуги належать до науки про хірургію.

г) ВОЛЄ (ВОЛО)

(Goitre)

Одною з найважнійших недуг щитової желези є кождому з нас відома недуга, що називається "воле", "воло" або "гойтер." Це є хронічне і загальне побільшення щитової желези, яке захоплює часом навіть більшу скількість людей в деяких околицях, або й трапляється час до часу у людей серед нормального окруження.

Причини цеї недуги досі не досліджено докладно, але звичайно панує вона більше серед мешканців гір (як приміром в Швайцарії, Франції, Німеччині, в Австрії, в Карпатах і взагалі в гірських околицях по цілому світу), взагалі там, де у водах є замало йоду. Недуга "воля" переважно буває в жінок і звичайно зачинається вже від молодого віку, по 20-ім році життя, рідко коли по 40-вім.

Прояви.— Недужий на "волє" не відчуває ніякої зміни в загальнім здоровю, хіба невигоду з тої причини, що шия більшає, бо щитова железа надмірно росте і зчасом стається так велика, що прямо дусить. А росте вона тому, що виділює з себе щораз більше плину, мускули її щораз більше працюють і роздуваються, натискають на дишницю й викликують у недужого тяжкий віддих, особливо ночами, а навіть сухий кашель.

Лікування "воля" відбувається всіляко, так повер-

ховним мащенням препаратами йоду, як і внутрішним заживанням тої медицини з стравами, в солях і т.п. Найліпшим зовнішним лікарством є т.зв. йодовасоген, яким мастити треба воле ззовні. Часом добре ділають лучі Рентгена (Х-рейс). Щодо дієти, то недужий на "воле" повинен їсти багато зеленини. Коли те все не помагає і "воле" дусить, тоді робиться операцію і вирізується його.

г) МИКСОДЕМА

(Muxoedema)

В деяких випадках щитова железа стається меншою як звичайно, а навіть майже заникає й тому не сповнює добре свойого завдання в орґанізмі. Тоді повстає своєрідна недуга, про котру якраз пишу. Вона захоплює чоловіка поволи. Така людина стається дуже повільною, лінивою в усій своїй поведінці так тілесно як і духово. Тіло її то тут то там напухає, звичайно на плечах і ногах, але пухленина не є така як при других недугах, вона не подається під натиском. Твар недужого без виразу, без оживлення; повіки напухлі, звичайно звисають; губи і ніздрі грубі; скіра на тілі має жовтаву закраску, подекуди з червоними плямами; вона суха й не потиться. Волосся в недужого рідке й сухе. Духовий стан дуже тупий, повільний, память слаба; мова повільна, а часом і слух притуплений. Час до часу біль голови. Люди такі жалуються, що завше їм холодно тай теплота їх тіла справді нища нормальної. У жінок місячні уплави неправильні, або й зовсім їх нема; вони звичайно неплідні. Така недуга поступає цілими роками доки через ослаблення не витвориться якась друга недуга, як приміром сухоти і т.п.

Лікування.—Лікарством проти цеї недуги є всілякі препарати з звірячих железів і другі медицини, від-

повідаючі проявам, в міру до потреби. Головно треба дбати про те, щоб недужий перебував в теплоті і мав добру, здорову поживу.

д) НЕДОРІСТ (КРЕТИНІЗМ)

(Cretinism)

В деяких випадках родяться діти, що в них щитова железа (железа "воля") є або дуже мала, або її цілком нема так, що вона не виділює з себе потрібних організмови плинів і тому такі діти вже від уроди є слабо розвинені тілесно і духово. До цього треба додати ще й те, що діти, які недомагають на щитову железу, звичайно занепадають також в недуги других железів, приміром в недуги підмозгової желези (т.зв. pituitary gland) і т.п. Тому слабість, про котру пишу— себто недоріст, або кретинізм— є комбінацією недуг всіляких железів.

Недоріст людини може бути, або припадковий, коли викликують його якісь зовнішні, досі не-прослідженні причини, або своєрідний, що по правилу стрічається в околицях, де панує серед населення недуга "воле" (гойтер).

Причини припадкового недоросту, або кретинізму—як сказано— незвісні, за винятком того, що в таких недужих щитової желези нема, або вона дуже мала. Більша половина недоростків-кретинів це дівчата. Звичайно доказують, що ця недуга є дідична, себто: коли в одній родині одна дівчина є недоростком-кретином, то недугу ту може мати й друга дівчина з тої самої родини.

Прояви недуги.—Недуга недоросту-кретинізму зачинається повільно і рідко коли можна її завважити перед шестим місяцем від часу уродження людини. Відтак дитина перестає рости і перемінюється в карлика, що рідко коли має більше як 4 стопи висоти.

Голова у неї велика й надута, очі широкс від себе відсталі, ніс плоский, ніздрі широкі, язик вистає з завше отворених уст; шия коротка, груди плоскі, руки та ноги як лопатки; черево віддуте; скіра суха— рідко коли потиться; зуби пізно ростуть і скоро псуються; мускули слабі, завше холодні; теплота тіла нища нормальної, а притім правильно запір та слаба анемія; волосся рідке, грубе; нігті скоро ломляться; а полові органи тіла нерозвинені.

Подібно й душевні прикмети такої особи є дуже слабовиті. Недоростки-кретини є завше ідіотковаті, нечутливі; часами дуже злосливі, але легко даються уговкати й забавити. Бесіда в них слаба, розлізла, або й цілком нічого не говорять; слух притуплений; а врешті можуть вони й цілком здурноватіти.

Лікування тої недуги відбувається в новійших часах через застрики в тіло всіляких припаратів, видобутих з щитових железів звірят; але таке лікування треба переводити через ціле життя, коли воно має щонебудь помагати. Притім треба самозрозуміло дбати про те, щоб недужий завше мав свіжий воздух, здорову їду та, щоб дбав про чистоту тіла. Коли недужий цілком не лікується, то життя його рідко коли буває довше як 30 до 40 літ.

е) ВОЛОВЕ ОКО (НЕДУГА БАЗЕДОВА)

(Exophthalmic Goitre)

Є це недуга, що захоплює звичайно жінок (10 жінок на одного мужчину) від молодого віку дозрілости до старшого віку, менше більше до віку середущого. А знаменується та недуга побільшенням т.зв. щитової желези ("воле") понад нормальний стан так, що вправді не витворює вона "воле," але видає з себе забагато плину, або течі, і тим робом спричинює перепрацьовання мускулів і інших частей люд-

ського організму. Часом і більше членів тої самої родини хоріють на ту недугу, притім вони гістеричні та нервові; очі в них вибалушені як у волів, пулькаті; биття серця прискорене, а руки трясуться.

Що викликує таку недугу—незвісно; часом вона починається нагло по якімсь зворушенню, або по тяжкій перебутій недузі.

Прояви—за винятком немногих наглих випадків—зачинається повільно. Спочатку зачинає побільшуватися щитова железа й жили довкола неї. Железа та зачинає видавати з себе багато плину, що міша-ється з кровю. Притім биття серця прискорюється (110 до 120 на мінуту); а що найважнійше, то те, що очі недужого стаються балуховаті, і то, або обоє очей, або тільки одно око. Звичайно повіки очей корчаться і не можуть очей закривати; звідси повстає дивний вигляд недужого, неначе переляканий, хоч сам зір лишається в нього правильний. Така людина стається нервовою, легко її чимнебудь розізлити; вона не любить теплоти і перебуває радше в холоді; скоро потиться, спадає з тіла, хоч має добрий апетит і їсть багато. В тяжчих випадках недуги появляється в неї біль голови, пальці рук трясуться і значна анемія (недокровність) виступає. Часами легка горячка, закрашення скіри, блювання і інші недомагання.

Найбільшу силу прибирає така недуга, при кінці першого року від хвилі захоріння, а відтак в половині випадків кінчиться скорше чи пізніше смертю з ослаблення серця, або з других побічних причин. Впрочім наступає виздоровіння, або недуга може перейти в хронічний стан і час до часу повторятися.

Лікування.—Недужий на таку недугу мусить бути під доглядом лікаря. Всяке лікування є лиш тимчасово успішне, але тому, що—як сказано—щитова

железа в випадку цеї недуги побільшується і працює майже 2 до 3 рази понад нормальну силу, то найкращим лікарством є вирізати її в дорозі операції, залишаючи з неї тільки таку частинку яка є потрібна до нормального життя чоловіка. Річ ясна, що недужий потребує безумовно спокою та доброї дієти. Дещо помагають також спеціяльні лікарства, вивари, Х-рейс, і т.п. Недавно зачали лікувати через подавання (1) Thiouracil, (2) Thiorea. Та це ще в пробі.

е) ПОБІЧНІ ЩИТІВКИ

При операції, коли вирізується щитову железу, треба бути дуже обережним, щоб не вирізати її комплетно, бо без неї чоловік не мігби розвиватися правильно. Дальше важно є, щоб не вирізати т.зв. побічних щитових железів (parathyroid). Це є маленькі желези, які містяться по обох боках шиї по дві при кінцях головної желези "щитівки." Ті побічні желези також виділюють з себе якийсь плин, або течу, що виконує контролю над мускулами і регулює скількість вапна в організмі. Колиб їх вирізалось, то всі мускули тіла витягаються, деревіють, людина тратить вагу й силу і мусить вмирати. Та про те буде мова ще пізнійше.

4.—НЕДУГИ СЕЛЕЗІНКИ

(Diseases of the Spleen)

Селезінка— це орган, своєю будовою подібний до печінки, тільки менший; вона уміщена в лівім боці тіла під ребрами. Завданням селезінки є регуляція і контроля крови, особливо в молодім віку людини. Вона стоїть на сторожі проти заразливих недуг, як приміром при малярії, коли то вона сильно побільшується. Та мимо цього, в деяких недугах, як приміром при деструктивній анемії, селезінку можна ціл-

ком вирізати без небезпеки втрати життя людини.

Недуги селезінки самі собою не мають ніяких страшних наслідків для здоровля. Звичайно недуги такі походять з хоробливого побільшення селезінки, через що вона натискає на другі, сусідні орґани тіла. Побільшення селезінки наступає звичайно в ось яких випадках:

а) При зїдливій недокровности, або т.зв. деструктивній анемії (pernicious anaemia).

б) При запаленню внутрішних орґанів, як пр. серця й кишок;

в) При сухотах, сифілісі, малярії, тифі, рахітизмі і т.д.

Небезпечною справою є, коли селезінка розідреться, бо через ню переходить багато крови й недужий може попасти в сильний кровотік. Це трапляється при скаліченнях; а воно небезпечне особливо тоді, коли селезінка є сильно побільшена, приміром в случаю малярії. В такім випадку одинокою радою є витяти селезінку.

Подібно як інші знаряди людського організму, так і селезінка може бути захоплена новонаростами, боляками і т.п. Тоді чоловік відчуває біль в лівім боці, а сама селезінка побільшується. Буває таке звичайно при сухотах, та при деяких других заразливих недугах.

5.—НЕДУГИ ПІДМОЗКОВОЇ ЖЕЛЕЗИ

(Diseases of the Pituitary Body)

Названа железа міститься в підставі мозку, сейчас під фронтовою стороною чашки за очними ямами. Із зовні не можна її бачити, але вона дуже важна в орґанізмі.

Завданням підмозкової желези є—подібно як завдання інших железів— виділювати плин, або течу,

що мішається з кровю й впливає на нормальний розвій чоловіка, на його зріст, пол і т.п.

Підмозкова железа може рівнож попасти в усякі недуги, новонарости, боляки і т.п. Такими недугами в особенности є приміром ось які в своїх наслідках:

а) ПЕРЕРІСТ (ГІГАНТИЗМ)

(Acromegaly)

Є це недуга, що повстає зза великої видатности соків підмозкової желези. Захоплює вона часом людей десь около 30-го року життя, а чому—не знати. Така людина зачинає поволи, але непомірно рости. Лице її видовжується і сильно більшає, особливо долішна щока. Подібно руки й ноги побільшуються і грубнуть; скіра на тілі грубіє Недужий жалується на біль голови, розвільнення, він стається нервовий, а деколи зір і слух у нього притуплені. В пізнішій стадії в недужого ослабають мускули й серце, голос і полові части тіла.—Така недуга може тревати й десятками літ, коли перейде в хронічний стан і може врешті статись причиною смерти з ослаблення серця, або з боляка в мозку.

Лікування цеї недуги медикаментами показалося безуспішним. В деяких випадках, коли існує за велике тиснення на очи, робиться операцію та вона тяжка до переведення.

б) ДИСТРОФІЯ ПІДМОЗКОВОЇ ЖЕЛЕЗИ (ПОЛОВА НЕМІЧ)

(Dystrophia Adiposo-Genitalis)

В деяких випадках буває, що підмозкова железа не видає з себе достаточної скількости животних соків (плинів). Тоді така людина дуже товстіє і цілком тратить полові похоти, або побажання. Ця не-

дуга може існувати, або від уроди, або може вона повстати і в дорослої вже людини. Коли повстане в дитячім віку, то полові орґани такої людини не ростуть, а коли у дорослої, то вони корчаться і стаються такі малі як у дитини. Люди такі є неплідні.

Лікування звичайно не дає помочі, хіба операція. Пробується також застрики всіляких екстрактів, або виварів із звірячих желєзів.

в) ЗДИТИНІЛІСТЬ

(Infanitilism)

Це є рівнож недуга, яка з причини недомагання підмозкової желєзи перешкаджає зростови тіла чоловіка та розвоєви його орґанів, так під оглядом тілесним, половим як і духовим.

Є всякі причини здитинілости; залежить це від того, які желєзи та на яку недугу недомагають.

Здитиніліст ь як недуга може повстати з приводу загальної слабосильности від уроди, приміром від вродженого сифіліса; від серцевих недуг; від маляріі; від надуживання алькоголю, або тютюну. Але звичайно повстає вона від якоїсь недуги підмозкової желєзи й других желєзів, як це буває приміром у т. зв. вроджених недоростків, що їх можна часом бачити в цирках, на виставах і т.п.— Такі люди, хоч маленькі, звичайно можуть мати цілком здоровий розум, лиш що вони карлики—малі. Але знову є й такі, що при тій недузі вони від уроди також духово слабо розвинені; їх артерії і нирки ликоватіють і вони скоро умирають.

ВІДДІЛ ОДИНАЦЯТИЙ

НЕДУГИ НЕРВОВОЇ СИСТЕМИ
(DISEASES OF THE NERVOUS SYSTEM)

"А". НЕДУГИ НЕРВІВ
(DISEASES OF THE PERIPHERAL NERVES)

1.—ЗАПАЛЕННЯ НЕРВІВ
(Neuritis)

Трапляється, що люди жалуються на біль в плечах, крижах, руках, або ногах, а звичайно на біль мускулів, де при найстараннійшім огляденню хорого не можна найти причини того болю. І це властиво та недуга нервів, про котру хочу дещо написати; недуга, що називається по вченому "neuritis." Наші люди називають це звичайно "ревматизмом" мязнів, або "пострілом," але це нічого іншого як запалення верхних кінчин нервів.

Причини тої недуги можуть бути всякі. Часто походить вона від наглої перестуди, або —як то кажуть —"перевіяння," або від затроєння алькоголем, оловом, аршеником, живим сріблом і т.п., або й від горячкових недуг, як приміром від дифтерії, малярії, подагри; також від ревматизму, цукрової недуги, сифіліса, недокровности і т.п.

Прояви цеї недуги залежать від причин її. Звичайно такі болі є сильні й докучливі і розбігаються симетрично по тілі з місця на місце, а передусім захоплюють вони кінчики рук та ніг, а часом і верх голови. З тої причини захоплені члени тіла тратять свою рухливість і силу в більшій, або меншій мірі; часом болять при самім дотику; часом недужий відчуває дрогання мязнів під скірою; а часом так болять його

крижі, що зігнутися не може. Подібні прояви можуть захопити всякі части тіла, отже крім рук і ніг також шию та потилицю і можуть спричинити навіть хвилевий параліж.

Лікування цеї недуги залежить від її причин. Коли усунеться причину, то й недуга уступає. Але в случаю острого нападу недуги, недужому треба лежати в ліжку бодай через кілька тижнів і добре відживлятися. Захоплені недугою части тіла треба дуже тепло держати. На болі добре брати теплі купелі, або парову лазню, а притім заживати медицини на усмирення нервів. Помагає також масажа і електризування.

2.—МНОГОКРАТНЕ ЗАПАЛЕННЯ НЕРВІВ

(Multiple Neuritis)

Дуже зчаста появляється запалення нервів, що ведуть до ніг, рук, лиця і т.д. І розуміється це спричинє утрату функції порушаняся, чуття і т.п.

Причини такої недуги можуть бути ріжні трутини —як алькоголь, аршеник, або живе срібло. Деколи спричинює цукрову слабість, малярія, проказа й другі.

Лікування полягає на тім, щоби привернути спараліжовану функцію. Помагають тут ріжні масування, огрівання, купелі, та медикаменти як стрихніна, аршеник і інші.

"Б." НЕДУГИ НЕРВІВ ХРЕБТОВОГО СТРИЖІННЯ

(DISEASES OF THE SPINAL NERVES)

а) ПАРАЛІЖ

(Paralysis)

Причиною недуг нервів хребтового стрижіня є звичайно зломання, або ушкодження самого хребта,

себто хребетних костей, а також боляки; часом навіть затроєння алькоголем, а врешті рани в шиї та боляки.

Прояви: Недуги нервів хребетного стовпа звичайно викликують параліж долішних кінчин, одної ноги, або руки і т.п., залежно від місця, де нерв був ушкоджений. Звичайно такі люди, коли параліж є тільки однобічний і коли недуга не є дуже тяжка, терплять на тяжкий віддих і скоро умучуються при найменшім труді. Але коли параліж захопить оба боки тіла— себто обі ноги, або руки, то людина така може загинути з браку можности віддихання, або від запалення легких.

Лікування таких недуг відбувається відповідно до проявів і конечно вимагає лікарського догляду.

б) НОВОНАРОСТИ В ХРЕБТОВІМ СТРИЖІНІ

(Tumours of the Spinal Cord)

На нервах, або й на самім хребетнім стрижіні можуть витворитися новонарости, та боляки й спричинити всілякі недомагання. Звичайно повстають вони від зранення карку, від упадку, удару, або перетягнення чи то шиї, чи рамени руки, чи хребтового стовпа. Боляки й рани, тим чином спричинені можуть мати всіляку форму, залежно від місця й сили ушкодження нервів. Недужий звичайно терпить при тім болі; він тратить силу в членах тіла, тратить вагу, ослабає і т.д. З тої причини може він також попасти в параліж при зраненнях передрамени, ліктів, або колін і т.п.

Лікування тих недуг належить до лікаря.

в) НЕРВОВИЙ РЕВМАТИЗМ

(Sciatica)

Мозок і хребетний стрижінь є тими орґанами, від

яких розгалужуються нерви по цілім тілі. Від хребетного стрижіння розходяться між іншими нерви в околиці лідвиць (клубів) і крижей. Ті нерви клубово-крижеві розгалужуються до стегна, підстегня та аж до ніг, або стопів. Один з них, головний, біжить по задній стороні стегна (нерв кульшовий). Тому буває, що якраз ті нерви, а особливо нерв під стегном, попаде в якусь недугу і спричинює великі болі, що їх наші люде називають "ревматизмом."

Причини таких болів бувають всілякі: звичайно застудження ґіхт (подаґра), алькоголізм у пияків; часом цукрова недуга, сифіліс, а часом нарости й боляки, які натискають на ті нерви і викликують недугу.—Недуга така захоплює звичайно мужчин в старшім віку.

Прояви недуги.—Сильний біль появляється звичайно постепенно в однім горішнім клубі, або й по обох боках. Біль такий починається більше в часі мокрих, слотливих днів. З клуба біль переходить т. зв. кульшовим нервом поздовж цілого стегна, під стегня і аж до стопи. Найгірше болить в ночи і при якімнебудь русі. Притім скіра тіла звичайно робиться суха й зимна. Недуга така може тривати довший, або коротший час і звичайно сама поволі переходить.

Лікування.—Найважніше є найти причину недуги і її лікувати, от як приміром цукрову недугу, сифіліс, подаґру і т.п. Зрештою добре ділають теплі, або холодні оклади, масування та натирання; теплі купелі та деякі лікарства від болів.

г) ЗАПАЛЕННЯ НЕРВОВИХ КІНЧИКІВ — З ПРИЩАМИ

(Herpes Zoster)

Трапляється ця недуга звичайно при перестуді, або

й з причини деяких поважніших недомагань таких, як остре запалення хребетного стрижіння, або мозку; дальше: при затроєнню аршеником, при боляках і гниттю костей в хребті і т.п.

В подібних випадках самі кінчики нервів, що містяться в скірі можуть також попасти в запалення і викликують осібну недугу. Дуже часто ця недуга виступає лише по однім боці тіла, приміром повздовж ребер на грудях.

Прояви.—В таких місцях, захоплених недугою, хорий вдічуває біль, а вже на другий, або третий день в тих місцях появляють малі, біляві прищики, в котрих є вода. Ті прищики появляються рядочками, неначе по шнурочку тою дорогою, куди нерв біжить від хребетного стрижіня, і то звичайно по одній стороні тіла.

Лікування.—Треба відпочивати в ліжку. Береться ліки проти болів, часом заживати треба й морфію. На прищики прикладається гоючу масть з перувіяного бальсаму.

"В." НЕДУГИ ХРЕБЕТНОГО СТРИЖІНЯ
(DISEASES OF THE SPINAL CORD)

Хребетний стрижінь є неначе продовженням мозку до тіла. Міститься він в каналі хребтових кісточок і з нього розходяться нерви з своїми розгалуженнями по всіх частях тіла. Коли часом трапиться, що в однім місці хребетного стрижіня наступить якесь ушкодження, або рана, то після того й тіло занепадає в ріжні недуги, як приміром в утрату чуття, в параліж і т.п. Залежить це від місця ушкодження.

Є всякі роди недуг хребетного стрижіня, про котрі хочу дещо сказати.

а) ЗАПАЛЕННЯ ХРЕБЕТНОГО СТРИЖІНЯ

(Myelitis)

Воно може бути спричинене через перестуду; через зломання хребетних кісточок; через боляки в стрижіні; через звиродніння; а також через такі недуги як сифіліс і т.п.

Прояви цеї недуги залежать звичайно від місця, де наступило зломання, ушкодження, або де витворився новонаріст, боляк і т.і. Наслідком недуги є звичайно повний, або частинний параліж ніг і утрата чуття від половини тіла в долину та мимовільне (безконтрольне) віддавання калу й мочі. Стрижінь може бути нарушений в ріжних місцях і після того й параліж може зайняти всякі части тіла, не лише ноги, але й руки.

Лікування залежить багато від якости й сили запалення хребетного стрижіня. Треба найти передусім причину недуги та лікувати в першу чергу недугу, яка спричинила запалення, як приміром сифіліс. Колиж причиною є зломання хребетної кісточки, боляки і т.п., то ті недуги треба лікувати. Головно треба дбати, щоб недужий спокійно лежав та добре відживлявся. Помагають відповідні горячі купелі та лікарства на нерви. В таких випадках догляд лікарський є конечний.

б) ТУБЕРКУЛОЗА (СУХОТИ) ХРЕБЕТНОГО СТРИЖІНЯ

(Tuberculosis of the Spinal Cord)

Сухоти—як відомо—можуть появитися в якійнебудь части тіла. Дуже часто трапляється, що вони атакують хребетний стовп і стрижінь. Таке буває звичайно в дитячім віку чоловіка і атакують вони хребет в середині, а часом і в іншім місці.

Прояви.—Місце, де сухоти захопили хребетний

стовп, є напухле, червоне, згрубіле. Дитина не може ні згинатися ні ходити. Коли ж сухоти поширюються, то натискають на стрижінь і спричинюють параліж, а зчасом можуть викликати й запалення мозку.

Лікування такої недуги відбувається подібно як лікування іншого рода сухіт, себто уживанням здорового воздуха і добрим відживлюванням. Притім треба, щоб недужий мав безумовний відпочинок і спокій через довгий час.

в) КРОВОТОКИ ХРЕБЕТНОГО СТРИЖІНЯ

(Haematomyelia)

Так як в інших частях тіла, так і в хребетнім стрижіню, можуть повстати кровотоки, котрих причиною може бути скаліченнн, зломання хребта, боляки, новонарости,або й родинний наклін до кровотоків. Звичайно скалічення потилиці (карку) є причиною такого кровотоку.

Проявами недуги є наглий параліж тіла понижче рани, де хребетний стовп був ушкоджений чи то через якийсь боляк і т.п. Всі части тіла низше того місця завмирають, тратять чуття; а коли такий кровотік наступив з ушкодження чи зломання карку, то наступає звичайно нагла смерть через удушення. Колиж кровотік стрижіня наступив десь нище шиї, то буває, що чоловік може прийти поволі до здоровля, але мусить лежати спокійно в ліжку протягом кількох, або кільканацяти тижнів, добре відживлюватись та прикладати до хребетного стовпа намочки з ледом.

г) ПРОГРЕСИВНИЙ ПАРАЛІЖ

(Landry's Acute Ascending Paralysis)

Є це недуга, спричинена через знищення таких

нервів в хребетнім стрижіні, або в мозгу, які контролюють працю мускулів людського тіла. Трапляється це звичайно в молодих людей, між 20—30-тим роком життя, по перебуттю якихсь заразливих недуг, а часом і без ніякої очевидної причини.

Прояви такої недуги виступають нагло. Параліж зачинається від ніг і йде в гору та захоплює по черзі: (кадовб тіла, черево, груди, хребет), відтак руки, віддихові знаряди, а вкінці й змисли голови, очі, слух, та смак. Але замітне є, що такий параліж не має впливу ні на відходову кишку ні на моч. Чоловік притім не тратить на вазі ані не є непритомний.— Така недуга може тривати тільки кілька годин, або кілька днів і звичайно недужий, хоч спараліжований, не відчуває болів. Коли параліж захопить віддихові знаряди (горло, легкі), то недужий вмирає, а коли ні, то може прийти зчасом до повного здоровля.

Лікуваня полягає на піддержуванню загального здоровля. Притім робиться застрики стрихніни в тіло недужого, а як треба, то заряджується штучне віддихання, доки параліж не перейде.

г) РОЗКИНЕНИЙ ПАРАЛІЖ

(Disseminated Sclerosis)

Є це хронічна недуга нервової системи, спричинена склерозою, або зликоватінням лише деяких частей хребетного стрижіня, чи мозгу. І тому й параліж з приводу цеї недуги є "розкинений" та захоплює тільки деякі місця організму, як приміром очі, пальці, рук, органи головні і т.п.

Ця недуга повстає без ніякої очевидної причини; на її появу не має впливу ні родинна дідичність, ні сифіліс. Але відомо, що трапляється вона звичайно в молодих людей, між 15 а 30-им роком життя.

Прояви недуги.—Ослаблення і штивність особли-

во в ногах; задимлений зір; відходовий канал (провід) зіпсований. Коли такий чоловік іде, то звичайно трясеться; очі його мигають, а мова гикава,—неначе деклямація. Він звичайно чутливий, нервовий.

Лікування цеї недуги відбувається відповідно до проявів. Добре відживлювання; свіжий, здоровий воздух; масажі та електризування; аршеник в відповідних давках.

"Г." НЕДУГИ МУСКУЛІВ
(DISEASES OF THE MUSCLES)

Мускули, подібно як інші части тіла, можуть попасти в всякі недуги, приміром: можуть вони мати ріжні запалення, можуть пухнути, а навіть ропніти.

Причини таких недуг можуть бути всякі, як черваки (про це я вже писав), сифіліс, сухоти і т.п. При деяких недугах мускули можуть перетворитися в кости. Це рідко трапляється.

Тут тільки згадаю про одну недугу мускулів, що часто люди в неї попадають. Деколи вони занепадають спільно з нервовою системою.

1.—ПОСТРІЛ
(Lumbago)

Причиною т.зв. пострілу (lumbago) є запалення мускулів в хребті, або й у іншій части тіла.

Прояви цеї недуги виявляються нагло,часто навіть і без ніякого тілесного напруження, великими болями в хребтовій части тіла так, що чоловік не може зігнутися, а коли й зігнеться, то не може без болю випростуватись. Хорий мусить ходити повільно з випростованим хребтом, а часом цілком ходити не може.

Лікування.—Треба конечно лежати в ліжку, а до

крижей прикладати горячі плястри, приміром з гірчиці, або інші горячі намочки. З медицин приписують всякі течі до натирання (лініменти), аспірину, хініну і т.п.

НЕДУГИ МУСКУЛІВ

(Muscular Diseases)

Це недуга, яких знаменем є, що мускули (мязні) приміром в руках, або ногах, поволі заникають так, що лишаються майже тільки кісточки.

Причиною таких недуг є знищення, або дегенерація якоїсь частини мозку, яка контролює розвій мускулів та їх поживу.

Є всякі роди таких недуг та про їх усіх не буду писати. Згадаю тільки про деякі важніші.

2.—ПРОГРЕСИВНА АТРОФІЯ МУСКУЛІВ

(Progressive Muscular Atrophy)

Це хронічна, постепенно розвиваючася недуга, що захоплює часом молодих людей у віку між 25, а 40-им роком життя, без ніякої очевидної причини. А знаменується вона постепенним ослабленням і занепадом мускулів тіла, звичайно буває це в мужчин.

Прояви.—Недуга зачинається звичайно від правої руки, але може перенестися й на другу руку. Рука сохне й чимраз то більше стається непридатною до праці. Спочатку недомагають пальці руки; відтак передрамя, рамя горішне, а врешті й плече тай мускули шиї. В дальшій стадії недуга переноситься й на стегна ніг.

Притім недужий очевидно худне та ослабає.

Лікування.—Загальна гігієна. Масаж, електризування, стрихніна.

3.—ПРОГРЕСИВНА АТРОФІЯ МУСКУЛІВ У ДІТЕЙ

(Progressive Muscular Atrophy of Childhood)

Вона трапляється—хоч дуже рідко—часом у новонароджених дітей і може бути унасліджена по родичах (по батькови, або по мамі); розвивається поволи й її прояви подібні до попередно описаної недуги, що захоплює старших людей. Річ зрозуміла, що такі діти стаються дуже слабосильні й умирають на протягу кількох літ життя.

4.—НИДІННЯ МУСКУЛІВ

(Myopathic Muscular Atrophy)

Ця недуга ріжниться від двох попередно описаних тим, що її причина не лежить в недомаганню мозку, але в деґенерації мускулів самих від себе. Вона буває звичайно в дітей від уродин по слабовитих родичах, або може зачатися й пізніше у доростаючої дитини.

Прояви такої недуги є всілякі, але загально такі діти є неначе спараліжовані й падуть з ніг як ходять. Притім декотрі мускули, приміром в клубах, виглядають неначе побільшені; а інші, як приміром мускули грудей і рук, заникають. В деяких случаях такої недуги калічіють у дітей навіть пальці на руках та ногах, ребра, чиколонки та коліна.

Лікування цеї недуги не дає ніяких певних вислідів. Треба тільки дбати про те, щоб дитина добре відживлялася, а притім мускули повиннося масувати та електризувати.

Часами деґенерація мускулів, або атрофія захоплює тільки декотрі части тіла в дітей як приміром лице, кінчини рук, або ніг і т.п. Такі недуги звичайно бувають унасліджені по родичах та я їх тут подрібно не буду описувати.

"Г." СИФІЛІС ЦЕНТРАЛЬНОЇ НЕРВОВОЇ СИСТЕМИ

(SYPHILIS OF THE CENTRAL NERVOUS SYSTEM)

Як це я вже згадував попередно, недуга сифіліс проявляється в чотирох періодах.

Перший період недуги зачинається появою прища (шанкра) в зараженім місці тіла в речинци около три тижні від хвилі зараження; другий період знаменується висипкою по скірі, що появляється більш-менш в шість тижнів по першій прояві недуги; третий період, в рік по зараженню,—це внутрішний сифіліс, що проявляється сифілітичними боляками (т.зв. гумата) чи то на зверха, чи в середині органів тіла; але коли цю недугу не вилікується, то пізніше—в старшім віку, або й скорше—недуга переходить в четвертий період, а саме складається на нервову систему, атакуючи нерви, мозок, хребетний стрижінь і т.д.

Сифіліс центральної нервової системи може проявитись всілякими недугами, з котрих найчастішою є т.зв.

1.—ТАБЕС ХРЕБЕТНОГО СТОВПА

(Tabes Dorsalis)

Є це недуга, через яку паразити сифіліса нищать нерви в хребетнім стрижіню й тому проявами її є параліж мускулів. В згадану недугу попадають більше сифілітичні мужчини ніж жінки, звичайно між 25 а 45-им роком життя. Около 5 процент сифілітичних мужчин є заражені на цю недугу.

Прояви.—Недуга табес захоплює сифілітиків звичайно між 6 а 15-им роком стану недуги по першім зараженню й появляється в кількох стадіях. Насамперед хорий зачинає відчувати болючі болі в муску-

лах, і звичайно в колінах та кістках. Ті болі з часом змагаються, а врешті цілком перестають докучати, а саме тоді, коли сифіліс вже знищив корінці нервів, і тому недужий відчуває врешті знечулення нервів в мязнях і суставах. В бігу недуги хорий тратить чуття болю, головно в ногах; волочить ноги за собою. Зіниці очей хорого не розширюються, ні не стягаються підо впливом світла, залишаючись однаковими; самий зір ушкоджений, притуплений; мочення (віддавання мочі) утруднене; нестравність, сильні болі та інші жолудкові недомагання; полове обезсилення, або т.зв. "імпотенція"; а врешті всілякі недомагання нервів, що часом спричинюють глухоту, втрату мови, аневризм і т.п.

Лікування вимагає головно правильного способу життя; доброго відживлювання й антисифілітичного лікування—сальварсаном та живим сріблом.

2.—ПАРАЛІТИЧНЕ БОЖЕВІЛЛЯ

(Dementia Paralitica)

В деяких випадках сифіліса ця недуга захоплює мозок і дегенерує його.

Паралітичне божевілля зачинається постепенно та з початку часом тяжко його пізнати. Звичайно такий недужий тратить силу волі да ведення своїх справ, забувається й скоро умучується духово; скоро її защонебудь сердиться, часом попадає в шал і запивається та надуживає своє здоровля неправильними половими зносинами. Він стається безглуздним розтратником, попадає в егоїзм, або самолюбство та в манію великости; а врешті направду божеволіє. В тій стадії недужий уважає себе великим чоловіком і наймудрішим в світі; він несупокійний, спати не може; уявляє собі всілякі почести й гонори для себе і т.п. Притім він може попасти в правдиву

манію, або навпаки в тяжку задуму (мелянхолію).

Фізично (тілесно) такий чоловік також має всілякі типічні недомагання. Зір його недомагає, язик трясеться, мова повільна й невиразна, губи та мускули лиця трясуться в часі мови; руки дрожать; сміх його як у дитини; а часом попадає в судороги та в утрату памяти.

Лікування.—Спокійне життя; приміщення в закладі для умово хорих і антисифілітичне лікування.

В найновіших часах лікують сифіліс нервової системи через вщеплювання малярії, та штучної теплоти.

3.—МІЖОРҐАНІЧНИЙ СИФІЛІС

(Interstitial Syphilis)

Ще в інших випадках сифіліс проявляється в ріжних частях тіла, як приміром в кровоносних посудинах, в артеріях (венах, в серці і т.п.); часом сифіліс атакує тільки оболонку мозку і спричинює запалення (менінґітіс); або творить великі рани в ріжних орґанах і ті рани перетворюються в ґанґрину. Це т.зв. ‘.ґумата.” Вони можуть появитися, або поодиноко, або й захопити собою велику часть тіла, а навіть нерви та кости.

Всі ті недуги можуть проявитися вже на протягу 2 до 5 літ по зараженню.

Прояви недуги є всілякі, відповідно до захопленого місця. Так приміром: при сифілітичнім ушкодженню кровоносних проводів жили розтягаються й можуть навіть пукнути та продертися. Тому часто такі люди мають вибух крови в мозку, попадають в параліж і т.п. А коли недуга захопить оболонку мозку, то наступає запалення, що зветься “менінґітіс” — себто біль голови, горячка, втрата притомности, смерть.

4.—СИФІЛІС ХРЕБЕТНОГО СТРИЖІНЯ
(Spinal Syphilis)

Може він появитися вже на протягу пять літ від хвилі зараження, або навіть в часі скірної сифілітичної висипки.

Прояви і час тривання такої недуги залежить від місця, в котрім появився сифілітичний боляк в хребетовім стовпі. В тім місці недужий відчуває біль, особливо в ночи, а зчасом попадає в більший, або менший параліж та знечулення деяких змислів. Зчасом того рода сифілітичне недомагання може прокинутися і в мозку, або може спричинити завмертя, або зликоватіння та боляки в членах тіла.

Лікування всіх тих недуг відбувається відповідно до проявів проти сифілітичними ліками й методами.

"Д." НЕДУГИ СПЕЦІЯЛЬНИХ (АБО ЧАШКОВИХ) НЕРВІВ
(DISEASES OF THE CRANIAL NERVES)

Таких нервів є 12 пар в людськім орґанізмі, а саме: 12 по правій стороні тіла, а 12 по лівій.

1.—НЕРВ ЗМИСЛУ НЮХУ
(Olfactory Nerve)

Це є спеціяльний нерв, при якого помочі ми можемо нюхати й відчувати та відріжнювати запах всіляких предметів. Коли той нерв попаде в якусь недугу, приміром через застуду, боляк, або новонаріст і т.п., тоді недужий тратить нюх на якийсь час, або й цілком на завше. Приміром при катарі носа змисл нюху є на час недуги притуплений. Подібно буває при скаліченню голови. при запаленню оболонки мозку, при деяких нервових недугах і т.п.

2.—НЕРВИ ОЧЕЙ
(Optic Nerves)

Це нерви, що виходять з мозку. При їх помочі ми бачимо. При деяких недугах ті нерви можуть бути ушкоджені, або занепадати на ріжні недуги.

3.—НЕРВИ ОЧНИХ МУСКУЛІВ
(Oculomotor Nerves)

Ті нерви називаються числами 3, 4 і 6. При їх допомозі ми можемо порушати очами в ріжні сторони. Коли вони захоріють, то може наступити параліж, або якась друга хиба в зорі, як приміром зизоокість.

4.—ПЯТИЙ НЕРВ
Fifth Nerve, Nervus Trigeminus)

Цей нерв є получений з лицем та з щоками. При недузі цього нерва лице тратить чуття й може бути спараліжоване. Тоді звичайно одно лице тратить силу в мускулах та й щока не може свобідно й правильно порушуватися. Тоді людина мусить жувати поживу тільки одним боком щоки. Притім вона й смаку в язиці не має, бо тратить чуття на зимно, горячо, і т.д.

5.—НЕРВ ЛИЦЯ (СЕМИЙ НЕРВ)
(Facial Nerve)

Є це інший нерв, що доповнює нерв 5-ий при контролі мускулів лиця. Той нерв може також попасти у всілякі недуги, як параліж, боляки і т.п. в ріжних своїх місцях. При спараліжованню, або недузі того нерва одна сторона лиця буває цілком спараліжована. Недужий не може ні свистати, ні стулити губу, ні замкнути ока по одній стороні лиця; чола не може зморщити, ні засміятися на той бік лиця, що є спараліжований. Зате друге лице може бути зовсім нор-

мальне, бо таких нервів є два та коли другий нерв здоровий, то й то друге лице є нормальне.

Причиною такої недуги є звичайно т.зв. ревматизм, або перестуда.

Лікування.—Горячі намочки до лиця й уха, йод, масаж, електризовання.

6.—НЕРВ СЛУХУ, АБО Т.ЗВ. ВОСЬМИЙ НЕРВ

(Auditory Nerve)

Він складається з двох осібних частей. Коли такий нерв захоріє, то чоловік має притуплений слух, або зовсім його тратить. Це буває з приводу всіляких запалень і недуг уха, приміром від боляків і ушкоджень, від сифіліса, подаґри, цукрової недуги, від кровотоків ,а навіть від звичайного лепу на ушнім бубонку. Буває подібно також при недугах серця, жолудка, нирок, мозґу та при надмірнім уживанню алькоголів, або інших отруй.

7.—НЕРВ СМАКУ І ГОРЛА

(Glossopharyngial Nerve)

Цей нерв по порядку називається також "девятим нервом." Він сповнює функцію горла й смаку. При ушкодженню цього нерва можна попасти в параліж горла й втратити чуття смаку.

8.—НЕРВИ ЖОЛУДКОВІ

(Vagus, or Pneumogastric Nerve)

Це т.зв. "десятий нерв," при котрого допомозі сповнюються рухи у функції піднебіння (pharynx), або гортанки, голосниці, серця, легких і жолудка. Він є дуже довгий і розгалужений по всіх вище названих органах тіла. Коли він попаде в яку недугу, то чоловік може дістати параліж язика, гортанки, або голосових струн, а тоді його голос буває храп-

ливий, або через ніс; недужий такий не може легко поликати страв; а часом цілком тратить можність щонебудь їсти, або говорити.

9.—ДОПОВНЮЮЧИЙ НЕРВ
(Accessory Nerve)

Він зветься також "одинацятим нервом." Ділиться він на дві части. Одна часть лучиться з т.зв. "десятим" нервом і сповнює функції голосниці і гортанки (pharynx), а друга половина контролює функції мускулів плечей. Цей нерв може також попасти в недугу з причини якогось ушкодження, боляків, зломання кісток в хребті і т.п. Тоді недужий не може порушувати головою, або плечами, тай віддих його тяжкий; або плечі йому спадають в долину та рамена не мають сили піднестися і т.п.

10.—НЕРВ ЯЗИКА
(Hypoglossal Nerve)

Зветься він також "дванацятим нервом." Він контролює рухи язика та коли ушкоджений, то спричинює параліж язика, або його знеможення, непорушимість; а тоді й мова людини утруднена та й жування поживи, а це погано впливає на здоровля.

Щодо всіх вище описаних нервів можна коротко сказати, що вони можуть занепадати у всілякі недуги, а прояви тих недуг виявляються звичайно неправильністю тих функцій, які вони сповнюють, приміром параліжом, утратою чуття, змислів і т.д.

Лікування тих недуг залежить від якости і сили недуги. Головне є найти причину недуги; а тоді й відповідне лікування можна приноровити.

"Е." НЕДУГИ МОЗКУ
(DISEASES OF THE CEREBRUM)

а) НЕДУГИ ВЕЛИКОГО МОЗКУ
(Cerebrum)

1.—НІМОТА (ВТРАТА МОВИ)
(Aphasia)

Мозок є поділений на багато частей і кожда з них сповняє якусь осібну функцію. Одна така часть мозку контролює мову. Колиж зайде якась причина, що та часть ушкоджена, приміром через запалення, боляк, новонаріст, або через якесь тиснення якраз на ту часть мозгу, тоді чоловік тратить мову.

Прояви.—Утрата мови може бути повна, або тільки частинна. Притім можуть виявитися прояви параліжу і т.и. Це залежить від місця, в якім мозок є ушкоджений, або де повстав боляк чи новонаріст. З утратою мови можуть бути получені й недомагання очей та слуху.

2.—НОВОНАРОСТИ В МОЗКУ
(Intracranial Tumours)

Подібно як в інших орґанах тіла, так і в мозку, можуть появитись всілякі нарости (новонарости), спричинені приміром сухотами, або сифілісом: або можуть бути нарости з'їдливі такі як рак і т.п.

Прояви таких недуг залежать від місця, в якім новонаріст осадовився, але звичайно недужий жалується на неустаючі болі голови, на притуплений зір, а часто й блює. Притім часом його духові сили ослабають; він стається диваком та й памяти не має, а нераз може попасти і в параліж рук, ніг, або інших орґанів тіла та в конвульсії подібні до епілепсії.

3.—БОЛЯК В МОЗКУ

(Abscess of the Brain)

Боляк в мозку може витворитись з усіляких недуг, або причин, приміром від скалічення чашки голови по якімсь ударі, або стовченню та ударі на мозок; через кровотоки; запалення уха й окружаючої його кости; при заразливих недугах, коли зараза перенесеться на мозок, як приміром від зарази дишних проводів, від сухіт, або сифіліса і т.п.

Прояви цеї недуги такі як при новонаростах в мозку; вона залежить від місця, в якім боляк витворився, —отже звичайно: біль голови; часом притуплений зір; завороти голови та блювання; умова байдужність; часом повільніший віддих як звичайно; горячка, обложений язик; а навіть буває, що недужий попадає в загальне затроєння та в утрату памяти й конвульсії.

4.—ДИТЯЧИЙ ПАРАЛІЖ

(Infantile Hemiplegia)

В деяких випадках трапляється, що дитина сейчас по народженню має спараліжовані обі руки й ноги. Причиною цього є звичайно ушкодження мозку дитини при породі, коли притім уживається лікарських (хірургічних) інструментів, щоб дитину видобути з лона матери.—Але такий самий параліж може наступити і в пізнішім віку дитини (звичайно між 2 а 5-им роком життя) з причини острого запалення мозгу та при деяких заразливих недугах.

Прояви.—Така недуга проявляється нагло горячкою, втратою памяти на довший, або коротший час, конвульсіями місцевими, або й загальними. Але сліди параліжу рук та ніг можуть і на завше залишитися та припинити нормальний розвій дитини. Звичайно така дитина є тупоумна, або й цілком дурновата, по-

вільна, з нерозвиненою мовою та й наклінна вона до епілєпсії (злої хороби).

5.—ВОДОГОЛОВЯ

(Hydrocephalus)

Дуже часто трапляється, що в дитини по народженню усі части тіла є нормальні крім голови. Голова дитини щораз то більше росте, а люде говорять, що то "вода в голові." Та це не є якраз вода, але інший плин, або теча т.зв. стрижінева теча (Spinal fluid) що кружить середним каналом мозку й продовжується в долину через цілий хребетний стрижінь. Коли щось станеться, що той канал (провід) між мозком, а хребетним стрижінем є затканий, приміром через якийсь наріст, або коли той канал вже від уроди недомагає, звузиться і т.п., то стрижінева теча замість кружити збирається в середині мозку, розширює мозкову чашку й робить голову великою.

Прояви такої недуги можуть бути всякі, як ось: біль голови, повільний живчик, постепенна сліпота, напади конвульсій, втрата притомности на довгий час, а навіть деякий параліж.

Лікування.—Коли таку дитину не лікується, то вона звичайно умирає до 3 або 4 літ. В лекших випадках недуги дитина може навіть до старшого віку дожити, лишаючися з великою головою. В таких випадках одиноким лікарством є операція: нагромаджену в мозковім каналі течу спускається на зовні. Така операція є дуже делікатна і нелегка.

Щодо лікування других, вище описаних недуг, таких як німота, новонарости, боляки в мозку та дитячий параліж, то ця справа належить до области хірургії. Найважніше є тут, щоби напевно розпізнати недугу і її причини, а тоді лікується її відповідно до причин і проявів. Приміром: нарости та боляки в мозку треба чимскорше вирізувати.

6.—АПОПЛЄКСІЯ (МОЗКОВИЙ УДАР)

(Cerebral Haemorrhage, Apoplexy)

До мозку, так як і куда інде, допливає кров меншими й більшими жилами. В старшім віку людини, а звичайно у людей, що мають серцеві недуги, або звапніння жил, трапляється часом, що вони попадають в кровотік мозку, значить: одна з жилок в середині мозку продирається, а тоді кров набігає до самого тіла мозку і робить там відразу велику руїну.

Прояви.—Спочатку люди, що мають попасти в апоплєксію, звичайно жалуються на завороти і біль голови, або часом й блюють. Але сам атак апоплєксії наступає нагло. Звичайно діється так, що чоловік засипляє в ліжку, а рано находять його неживим, або спараліжованим. Та таке саме може чоловікові трапитися й при роботі, або в часі ходу чи відпочинку, —він нагло паде й умирає.

Розуміється, що сила атаку апоплєксії не завше і не у всіх людей однакова. Є випадки, що такий атак захоплює людину постепенно, поволи; утратою сил і глибоким омлінням, що врешті кінчиться, або смертю, або довготревалим параліжом та нервовими недомаганнями.

Лікуванням.—Коли такий чоловік лиш спараліжований, то доглядається його і дається йому підтримуючі силу медицини, держиться його в теплоті і т.п., але те все належить до лікаря.

7.—СЦІПЕНІННЯ КРОВИ В ЖИЛАХ (РОЗМЯГЧЕННЯ МОЗКУ)

(Cerebral Embolism and Thrombosis) (Cerebral Softening)

В деяких випадках діється, що кров може сціпеніти чи то в артеріях, котрими допливає до мозку, чи в венах, котрими вона з мозку відпливає. В кождім

разі наступає тоді обструкція при циркуляції крови до мозку.

Прояви такої недуги залежать від місця, де в жилі, або артерії наступила неправильність, або перерва в циркуляції крови. Коли в наслідок браку крови в якійсь части орґанізму, приміром в мозку через сціпеніння крови наступить деґенерація, то кажеться, що такий чоловік має "розмягчення."— Це просто кажучи, є анемія мозку, або хребетного стрижіння. Недуга така проявляється в почині подібно як апоплєксія і трапляється звичайно в старших віком людей, або і у молодих, що хоріють на серцеві недуги, або сифіліс. Недуга потягає за собою свого рода параліж, спричинює болі голови, притуплену мову й память, конвульсії і втрату свідомости і часто-густо смерть, або каліцтво на ціле життя.

Лікування залежить від причини недуги. Приміром: коли причиною є сифіліс, то цю недугу треба лікувати. Зрештою лікарський догляд потрібний.

"Є." НЕДУГИ МАЛОГО МОЗКУ
(DISEASES OF THE CEREBELLUM)

Мозок ділиться на дві части: великий мозок і малий мозок (або мозочок). Великий мозок заповнює майже цілу чашку голови: малий мозок (мозочок) міститься в задній части чашки, або т.зв. потилици.

Завдання малого мозку є удержувати рівновагу в рухах тіла; удержувати спружистість мускулів і їх порядочність (координацію).

Недуги малого мозку— це по найбільшій части новонарости, кровотоки, або взагалі якась деґенерація. Проявами таких недуг є звичайно змінчиві та неправильні рухи поодиноких частей тіла, що лежать по стороні ушкодженої або здеґенерованої части мало-

го мозку. Це називається по вченому "атаксія." Така людина не може ходити просто, тільки, або волочить ноги за собою, або йдучи нахиляється більше в одну сторону ак в другу і т.п., значить бракує їй рівноваги в мускулах. Деякі части її тіла можуть бути більше, або менше спараліжовані (т.зв. "парезіс"); вона може мати завороти в голові, може тряститися, або гейби танцювати в часі ходу; або ходити з головою все на один бік до рамени, або миготіти очима і т.п., хоч зрештою може вона бути зовсім здорова умово.

Згадаю тут про головніші недуги малого мозку.

1.—НОВОНАРОСТИ В МОЗОЧКУ

(Tumours of the Cerebellum)

Вони можуть трапитися так у дітей як і в старших.

Проявами такої недуги є—як звичайно—сильний біль голови, блювання і ослаблений зір; заворот голови такий, що здається недужому, неначеб окружаючі його предмети танцювали довкола нього, або віддалялись десь в далечину. Недужий ходить так начеб потикався; члени його тіла ослаблені; мускули охлялі і т.п.

Лікування недуги можливе тільки через операцію та вирізання новонаросту.

2.—ЗВИРОДНІННЯ МАЛОГО МОЗКУ

(Degenerations of the Cerebellum)

Це є властиво ціла група недуг, що проявляється тільки в деяких родинах. Зачинається 30-40-вим роком життя.

Прояви недуги знаменуються неправильністю рухів тіла недужого, дроганням голови, рук та ніг, сильно гикавою мовою Недуга така звичайно поступає, розвивається й кінчиться смертю.

а) НЕДУГИ ОБОЛОНКИ МОЗКУ
(Diseases of the Meninges)

Цілий мозок є покритий тоненькою оболонкою, неначе скіркою, що зветься по вченому "meninges," а недуги, які ширяться на тій оболонці називаємо "meningitis."

Про недуги оболонки мозку я вже писав попередно. Згадаю тут іще раз, що запалення мозкової оболонки (або т.зв. менінгітіс) можуть повстати з ріжнородних причин, приміром: від сухіт; від запалення хребетного стрижіння; від запалення спричиненого вселякими заразливими бактеріями, або паразитами, приміром при запаленню легких, при інфлюензії, шкарлятині, при сифілісі і т.п.

Прояви цеї недуги я вже описував при нагоді описування всяких зараливих недуг, а тут тільки загально повторю про що вже згадував: Отже: сильний біль голови, блювання на силу, горячка, слабий і неправильний живчик, а так само й віддих, зіниці очей нерівномірні, запір; шия по заду твердне так, що годі нею порушувати, а в пізнішій стадії недуги нервозність, несупокій, скреготання зубами, а вкінці втрата притомности й смерть на протягу кількох днів. Коли недуга не є засильна, як приміром в випадках менінгітіс по інфлюензії, то недужий може прийти до здоровля.

Про лікування я вже рівнож згадував, що воно може бути тільки через операцію, себто встрикування відповідної сировиці в хребетний стрижінь, але це належить до лікаря.

"Ж". НЕДУГИ БЕЗ ОЧЕВИДНОЇ АНАТОМІЧНОЇ ПРИЧИНИ
(GENERAL DISEASES WITHOUT RECOGNIZED ANATOMICAL BASIS)

1.—ТРЯСУХА (ТРЯСАВИЦЯ)
(Paralysis Agitans)

Є це недуга хронічного характеру, що навіщує часто старших людей, звичайно між 50 а 60-им роком життя, більше мужчин як жінок. Наука медицини до цього часу ще не дослідила причини її. Звичайно появляється вона в таких людей, що були в життю з'журені та пережили багато злиднів і горя.

Прояви.—Трясуха зачинається постепенно, дуже рідко коли нагло. Спочатку зачинає трястися одна рука, відтак і нога, по тім самім боці тіла, що й рука. Пізніше переноситься трясуха й на другу руку й другу ногу, а врешті на ціле тіло. Притім недужий жалується на болі і штивність в мускулах. Само трясення є регулярне; в початкових роках недуги повільне, а відтак чимраз скоріше. Всі мускули тіла та сустави в колінах, ліктях і т.д. штивніють, а часом навіть голова подається то взад то вперед. Твар такої людини звичайно сумна, серіозна і лишається завше без зміни неначе маска; голос часто крикливий і монотонний. Недужий часто почуває себе горячим і попадає місцями в корчі й болі, а руки звичайно держить на животі.

Зрештою чоловік такий умово і душевно є зовсім здоровим.

Лікування.—Трясуха—як сказано—навіщує людей в старшім віку, коли сили й енергія людини вже винищені. Тому й сама та недуга є невилічима. Але масаж, теплі купелі, спокійне життя та добра пожи-

ва дещо помагають. До того лікарі приписують відповідні успокоюючі медицини.

2.—ТАНЕЦЬ СВ. ВІТА

(Chorea)

В цю недугу попадають звичайно діти між 5 а 15-им роком життя, у великій більшости дівчата. Недуга появляється звичайно по перестуді, або по острім ревматизмі, або по душевних зворушеннях, приміром коли дитина чогось нагло перелякається, або коли забагато перемучиться духово чи тілесно і т.п. Та всеж таки сама причина цеї недуги незвісна. Здогадуються тільки, що вона приходить мабуть через перемучення нервової системи тіла і мозку.

Прояви.—Руки та ноги, або котранебудь інша часть тіла дитини попадають в трясення. Звичайно бачимо, що така дитина тратить владу в руках. Коли що несе, то їй з рук випадає; а приміром при їдженню не може ложки вдержати в руці. В школі не може писати. Коли заставити її підняти щось дрібного так як голку, або шпильку, то рука її трясеться й вона не в силі ту річ підняти. Коли йде, то звичайно одну ногу волоче за собою; що несе, то й паде їй з рук, а притім вона сумна, нервова, скоро зворушується, плаче та сердиться і т.п., часом не година й слова вимовити.

Такий стан недуги звичайно не триває довше як через два місяці, але недуга може й завернутись, особливо під весну. Таку дитину конечно треба положити до ліжка, добре відживлювати поживними стравами через кілька тижнів, доки неприродні трясення й рухи дитини не уступлять. На трясення лікар припише успокоюючі медицини з аршенику, аспірину, бром і т.п.

Замітка: Трапляється часто, що т.зв. танець св. Віта

з якихсь причин може залишитись як хронічна недуга на довший час. Також буває, що старші жінки, у віку понад 50-им роком життя, по утраті доброго здоровля та сили, можуть попасти в подібну недугу.

3.—МІГРЕНА

(Migraine)

Є це недуга, що знаменується нападами сильного болю голови, але по найдокладнішім огляденню недужого й по всяких дослідах, нічого не можна відшукати такого, що моглоб бути причиню того болю. Звичайно попадають в ту недугу молоді люде, перед 20-им роком життя. Лікарі здогадуються, що тут заходить якась непостоянність в центральній нервовій системі.

Прояви.—Перед нападом болів голови хорий жалується, що щось мерехкотить йому перед очами, притім неначе щось під скірою лазить в руці, або деінде й поволі йде аж до голови; він чує заворот в голові, а мова його стається якась невиразна. Потім приходить біль голови, і то в якімсь однім місці, приміром в однім виску, або під одним оком, а позаду коло шиї, або часом й по обох боках голови. А біль цей такий, як колиб хто клевцем бив в голову, або цвяха вбивав. По довшім часі біль притахає, але й потім недужий часом відчуває нудности, а навіть може блювати. Подібно напади болів повторюються періодично, приміром раз на місяць, або й частіше і можуть бути сильніші, або слабші.

Лікування.—Найліпше є, коли хорий зараз положиться до ліжка, як лиш тільки зайдуть перші остерігаючі прояви, що прийде біль голови. Коли ж наступить атак болів, то конечно треба лежати в ліжку в темній кімнаті й добре накритися, щоб було тепло. Добре пити горячі напитки, чай, молоко, лімонаду і

т.д. До голови прикладати студені намочки. Аль коголів ліпше не пити. Притім конечно є вважати на правильність в жолудку та бути певним, що нема ніякої іншої причини до болю, яку требаби осібно лікувати. До того заживати треба успокоюючі медицини, як приміром аспірину або інші подібні препарати.

4.—НЕВРАЛЬҐІЯ

(Neuralgia)

Це недуга, що при ній недужий жалується на болі в ріжних частях тіла; та мимо того лікарі досі не провірили причини таких болів, ні не стверджено, щоб нерви недужої особи на невральґію були ушкоджені. В цю недугу попадають звичайно старші люди, особливо жінки. Причинами, що пособляють появі невральґії, є часто анемія, слабосильність, горячкові недуги такі, як інфлюенція, малярія, або врешті й такі, як подаґра, цукриця, алькоголізм, всілякі затроєння, а навіть перестуда, запір, журба і т.і.

Прояви.—Невральґічний біль появляється в пароксизмах,—себто в страшливо пекучій, або стріляючій формі в відступах що кільки хвилин часу, звичайно по однім боці тіла, десь в лици, в плечах, або денебудь в тілі, кудою перебігають нерви.

Лікування.—Найліпше є прикладати до болючих частей тіла горячі намочки, плястри з гірчиці, або натирати терпентиною чи якими іншими острими плинами. Часом добре робить легко продерти скіру в болючім місці та спустити трохи крови, або навіть приложити пявки. Також приписується такому хорому всілякі усмирюючі средства на нерви, але то належить до лікаря.

5.—ЕПІЛЄПСІЯ (ПАДАВИЦЯ, ЗЛА ХОРОБА)

(Epilepsy)

Ця недуга є наслідком якоїсь безпорядочности, або

забурення в центральній нервовій системі, що спричинює у недужого час до часу втрату притомности й сильні конвульсії. Недужий нагло паде на землю, коли захопить його ця недуга, і тому вона називається "падавиця." Називають її також "злою хоробою," або "недуга св. Валентія."— Найбільше проявляється вона в молодих людей; стверджено, що в 70 випадках на сто, на падавицю терплять молоді особи, між 5 а 20-им роком життя, але й старші віком люде можуть попасти в цю недугу. Досліди виказали, що люде, які хорували на падавицю, звичайно переносять її на своє потомство. Але причиною недуги може бути й хронічний алькоголізм у родичів; перестрах і подібні нервові зворушення недужої особи.

Прояви.—Епілепсія (падавиця) може проявлятись в сильнішім, або слабшім виді.

а) Сильніший напад падавиці зачинається звичайно остерігаючими знаками. Недужий жалується перед нападом падавиці, що голова в нього тяжка та що не начеб щось крутилося в ній, а з жолудка неначеби все підходило в гору до горла й до голови; в очах щось блискає всякими кольорами; в ушах дзвонить, а в устах відчуває всякі смаки. Але буває часто, що всіх тих остерігаючих знаків нема й недужий відразу паде.

б) Втрата притомности. Хорий нагло, звичайно з коротким плачем, або криком, паде на землю й дістає конвульсії; ноги й руки штивніють, тіло трясеться. В цій стадії недужий звичайно цілком тратить контролю над функціями свого тіла; мочить і каляє під себе. Навіть щоки й язик попадають в спазми так, що недужий може собі свій язик покусати. Пригім слина-шума точиться йому з уст, холодний піт обливає тіло. Звільна конвульсії стаються щораз то

рідші й по мінуті або двох недужий попадає в трету стадію недуги, а саме:

в) Глибокий сон. Ноги й руки недужого поволі стаються нормальними; віддих глибокий, недужий відзискує звільна притомности, або спить глибоко, а по пробудженню жалується на біль голови, перемучення та мало що памятає, а часом блює.

Слабший напад епілепсії відбувається також нагло, але триває коротше і хоч недужий попадає в непритомність, то зате нема конвульсій в нього. Зрештою прояви подібні як при тяжчім нападі.

Епілепсія є поворотною, або періодичною недугою, яка може захоплювати недужого раз, або два до року, або й кілька, кільканацять а навіть кількасот разів в році, звичайно в правильних відступах часу.

Лікування.—Найважніше є, щоб бути певним, що нема якоїсь іншої причини, яка викликує конвульсії. —При лікуванню епілепсії треба вести порядочне життя, добре віджившюватись легкими і поживними стравами, і вважати на здоровля жолудка і кишок; алькоголів не пити, робити тілесні вправи. З ліків найбільше усмирюючим є бром.

6.—КОНВУЛЬСІЇ В ДІТЕЙ

(Infantile Convulsions)

В деяких випадках трапляються в малих дітей конвульсії, нагадуючі епілепсію, але вони уступають, коли відпаде їх причина.

Причинами тих конвульсій є звичайно вроджена слабосильність, або недомагання, приміром жолудкові, або кишкові, зубкування (около 6-го місяця по народженню), черваки й глисти, неправильности в розвою полових частей тіла, запалення уха, рахітизм, всякі горячкові зарази, нервові недомагання, менінгітіс, параліж, а врешті й початки епілепсії.

Прояви таких конвульсій є звичайно слабшої сили й тревають коротко; по них дитина западає в глибокий сон. Але часом вони можуть повторитися, а навіть спричинити смерть.

Лікування.—Головним ділом тут є пізнати недугу, а саме провірити, що спричинює конвульсії. Небезпечними є такі конвульсії особливо тоді, коли до них долучиться остре розвільнення в кишках. Звичайно помагають теплі купелі; обливання голови дитини холодною водою; прочищування жолудка; регулярна й легка дієта; а зрештою всякі усмирюючі медицини, прим. бром, та лікування причин недуги.

7.—ТЕТАНІЯ

(Tetany)

Є це недуга, що знаменується симетричними корчами (штивністю) мускулів рук і ніг та дроганнями й трясенями тих мускулів. Проявляється це звичайно в дітей, але може воно бути і в старших осіб.

Причиною цеї недуги в дітей є звичайно т.зв. рахітизм (недуга, про котру я вже писав); жолудково-кишкові недомагання; хронічний запір і т.п., а в старших: розширення жолудка, вагітність (у жінок), перепрацьовання при породах, важкі жолудкові та кишкові недуги, як приміром холєра, тиф, а також інфлеєнзія й т.п. Також попадають в тетанію ті люде, що їм при операції вирізано ціле воля, не залишаючи нічого з волевої желези, а особливо коли вирізано так зв. понадщитові (бічні) желези.

Прояви.—Хорий на тетанію занепадає в корчі, де руки і ноги штивніють і неначе надуваються, а час до часу попадають в трясення (судороги). В тяжчих випадках тетанії недуга може захопити також черево й інші части тіла. Притім захоплені части тіла опухають, болять на дотик і горячкують. Атаки не-

дуги тривають звичайно від кількох мінут до години, або й довше, а потім поволі уступають.

Лікування.—Треба пізнати причину тетанії, а потому лікувати ту недугу, що викликує її. Помагають горячі купелі, а на успокоєння корчів мускулів давати горячі намочки, а з медицин бром.

"З." ПСИХОНЕВРОЗИ

(Psychoneuroses)

1.—ГІСТЕРІЯ

(Hysteria)

В цю недугу попадають звичайно молоді дівчата та жінки, у віку між 15 а 30-им роком життя, рідко коли старші люди. Наклінність до гістерії дуже часто є унасліджена по родичах; але й люде здорового покоління можуть терпіти на неї; коли від молодости не мали здорового, правильного виховання, а головно коли часто були в страху, або перебували всякі нещасливі любовні авантури.

Знаменне в цій недузі є те, що хорий вповні свідомий себе, а недугу, на яку терпить, неначе собі тільки уявляє, часом тратить контролю над собою і т.і. Тому це більше уроєна недуга й належить вона властиво до психічних (душевних) слабостей. Нервова система притім є здорова.

Прояви.—Недуга гістерії може бути слабша, або сильніша, але загалом можна сказати, що гістерія проявитись може в найріжнородніших видах.

При слабшій гістерії недужий звичайно жалується на корчі в якійнебудь части тіла, часом навіть паде з ніг і ніби тратить свідомість, а відтак поволі з уроєними "болями" приходить до себе, відживає; але може й попасти в здоровий сон. Він звичайно має обезчулення в якійсь части свого тіла, або навпаки—чулість є підвисшена.

Зір, смак, слух, нюх у нього можуть бути притуплені, або навпаки—дуже чутливі. Жолудок і загалом система травлення терпить на всякі недомагання: брак апетиту, неміч в поликуванню страв, відригування, розвільнення, або запір, блювання, роздуття жолудка і т.п. Віддих сильно прискорений, притім кашель, спльовування кровю, поти, горячка, серце бє заскоро, болі в ногах та суставах, неправильне віддавання калу й мочі,—взагалі найріжнородніші прояви звичайно більше існуючі в фантазії недужого як на ділі.

В тяжчій гістерії недужий звичайно попадає в легку конвульсію: притім дуже часто може проявитися параліж, приміром в одній руці, або нозі, але такий "параліж" не є правдивий, а більш уроєний, або фальшивий, бо хорий вправді ніби не може ходити, або стояти на ногах, але коли лежить в ліжку, то може свобідно рухати руками й ногами. Притім недужий може—як то кажуть—робити всякі "комедії," попадати в екстазу, корчитися, скавуліти, плакати, або сміятися, деклямувати, молитися й мати всякі привиди або галюцінації. Ціла така комедія наступає звичайно по якімсь зворушенню й триває від 15 мінут до години.

Наклінність до нападів гістерії звичайно триває через довгі роки, але в старшім віку вона ослабає. Часом такий чоловік може мати ніби спараліжовану якусь часть тіла через довгі роки, а відтак нагло, приміром по якімсь сильнішім зворушенню, або перестраху тота позірно спараліжована часть тіла нагло відживає. Загалом в гістерії ніяка недуга не є постійна, хіба що вона таки правдива.

Лікування гістерії є більше психічне як механічне, або фізичне. Головною справою є, щоб лікар, який лікує пацієнта, здобув собі його повне довіря так,

щоб гістерник не закривав перед лікарем ніяких таємниць. В лекших випадках гістерії помагає зміна способу життя хорої особи, зміна околиці та правильне життя. В тяжчих випадках час до часу відпочинок в ліжку, добра пожива, водні купелі, електризування ,масаж та успокоюючі лікарства, або санаторія. А найголовніше є, щоб у відповідний спосіб поволі переконати недужого, що його недуга не така страшна як це він собі уявляє (це т.зв. "психоаналіза.") З лікарств приписується усмирюючі средства, головно бром.

2.—НЕВРАСТЕНІЯ

(Neurastĕnia)

Це недуга, спричинена страшним перемученням нервової системи. Захоровують на неї люде звичайно в віку між 25 а 50-им роком життя, більше мужчини ніж жінки. Журба, горе, підупалість на здоровлю по недугах, а часом і одідичення по родичах, роблять людину наклінною до неврастенії. Рівнож алькоголіки та ті, що заживають всякі удурнюючі средства, пр. морфіну, кокаїну і т.п., є наклінні до неврастенії.

Прояви.—Людина така терпить на духову й тілесну депресію; скоро перемучується й попадає в розпуку. Лице її збайдужніле, час до часу паленіє. Притім вона спадає з тіла, бліда, жалується на біль голови, тяжко журиться дрібницями, сердиться защо небудь, а часом нарікає, що її мозок неначе хоче вискочити з голови; часто відчуває біль в крижах, терпить на безсонність, або хоч і спить, то не покріпляючо. Люде такі загалом є нервові, зарозумілі, самолюбні,—звичайно бояться смерти, або щоб не збожеволіли, бояться широкої площі, або поля, або приміром: не люблять сидіти в зачиненій кімнаті. Загалом вони неспокійні, а думки скоро одна за другою перелітають їм в голові,—часом відчувають во-

ни, начеб мурашки лазили їм попід скіру і т.п. Також жолудок, серце та нервова система таких людей є пригнобленими, ненормальними.

Лікуванням.— Неврастенію ніколи не можна за одним замахом вилікувати; вона, хоч і на деякий час притахне, все може відтак повторитися. Але зчасом можна її й цілком позбутися, коли лікування є відповідне. Головно треба провірити, чи недужий не має якоїсь орґанічної недуги, яку належалоб найперше лікувати, приміром сифіліса, або рака. Неврастенік повинен мати повне довіря до свого лікаря. Він повинен позбутися журби, відпочивати в ліжку, усмирювати свої нерти, уникати нагоди до несупокою, добре віджившюватися, а в тяжчих випадках цеї недуги повинен навіть змінити околицю, в якій жиє, далеко від родини і знайомих, або перенестися прямо до санаторії. Зрештою лікується недугу відповідно до проявів. З медикаментів дещо помагає аршеник, стрихніна, препарати з заліза, бром, аспірина і т.п. Також зимні купелі, масування і елєктризування.

Замітка: Хочу додати, що в деяких випадках, як приміром при якімсь потрясенню, коли чоловік впаде, пібється і т.п., або навіть часом коли душевно зворушиться, може він попасти в часову неврастенію, або гістерію, подібні до тих, що я їх попередно описав. Лікування таких недуг відбувається відповідно до проявів.

Дуже часто трапляються люде, що трясуть приміром одним раменем, або головою на бік, або лице в них скривлене, або шия скручена. Всі ті недуги наступають по ушкодженню нервів, що доходять якраз до згаданих орґанів і членів тіла. Лікування їх відбувається після проявів. Найважніше є розпізнати недугу та знайти її причину.

ВІДДІЛ ДВАНАЦЯТИЙ

НЕДУГИ ІЗ ЗВИРОДНІННЯ ЖИЛ ТА НЕРВІВ

(VASOMOTOR AND TROPHIC DISTURBANCES)

Ці недуги трапляються тоді, коли артерії, котрими кров доходить до членів, або орґанів тіла, скорчаться та звужаться так, що кров не може в достаточній скількости допливати до тих орґанів і членів тіла та їх відживляти. Тоді ті орґани й члени тіла нидіють, худнуть, нерви довкола них завмирають і зчасом твориться ґанґрина.

1.—НЕДУГА РЕЙНОДА

(Raynaud's Disease)

Така недуга захоплює звичайно старших віком людей і переходить на потомство. До розвою тих недуг причиняється також перестуда та всякі недомагання такі, як приміром недуги жолудка й кишок, сифіліс, малярія, а часом і неврози. Жінки є більше наклінні до них як мужчини.

Прояви.—Недуга починається звичайно від пальців рук, або ніг. Приміром: великий палець в нозі, або середний палець в руці стається завше зимний і знечулений, а притім блідий і зчаста затерпає. Пізніше той палець червоніє, паленіє, напухає, рве та сильно болить. Коли ж такий палець перебуде кілька разів подібну недугу, то очевидно, що він попадає в звиродніння, сохне, чорніє і перетворюється в болючу ґанґрину. Така недуга може захопити й пальці на обох руках, або обох ногах симетрично, або часом й обі руки, або ноги. Те саме може деколи статися з ухом, або з носом.

З того бачимо, що ця недуга є досить поважна й не можна собі її легковажити.

Лікування.—Передусім треба дбати про те, щоб не допустити до недуги. Тому треба носити тепле одіння; добре відживлятися товщами; жолудок та кишки держати в порядку; а хто може собі на те позволити—то виїздити на зиму в теплі околиці. В часі атаку захоплені недугою части тіла (пр. пальці рук та ніг) огрівати і добре обвивати вовняними шматами. Штучно лікарства мало-що помагають. Але приписується лікарства проти болів (пр. морфію) та деякі інші успокоюючі средства. Найліпше помагає відповідно спрепарована нітрогліцерина. Коли ж наступить ґанґрина, то треба гниючу часть тіла відтинати (ампутувати).

2.—ЧЕРВОНА НЕВРАЛЬҐІЯ

(Erythromelalgia, Red Neuralgia)

Ця недуга рідко трапляється. Але буває часом, чоловік нарікає, що в одній руці, або в другій; або в одній нозі, або в другій щось болить, неначе вогнем пече та тут то там, особливо тоді, коли та рука, або нога звисають. Та при цій недузі—як це стверджено наукою й досвідом— ніколи не трапляється ґанґрина й недуга не захоплює кінців пальців рук, або ніг.—Причиною її є згрубіння артерій і венів, що ними кров кружить по тілі, та запалення нервів довкола тих частей тіла, що попали в недугу.

Прояви.—Така невральґія проявляється періодично, себто час до часу й за кождим разом триває вона довше, або коротше, через кілька годин, або й через кілька тижнів. Звичайно зачинає боліти одна стопа, або долоня, рука, або навіть твар. Найбільше докучають такі болі тоді, коли є горячо.

Лікування.—Конечно треба лежати в ліжку. На

самий біль не помагає нічого. Але коли біль засильний, то часом треба на усмирення заживати морфію. До болючої части тіла прикладати лід, або холодні намочки. Але найкраще змінити клімат, виїхати в зимні сторони.

Н.Б.—Про цю недугу згадується ще раз у Відділі Скірних Недуг.

ВІДДІЛ ТРИНАЦЯТИЙ

НЕДУГИ МУСКУЛІВ, ЗЛУЧЕНЬ І КОСТЕЙ

(DISEASES OF THE MUSCLES, JOINTS, AND BONES)

1.—НЕДУГИ МУСКУЛІВ

(Diseases of the Muscles)

І саме тіло мускулів зчаста занепадає на деякі недуги. Між іншими—важнішими є:

а) РОПНЕННЯ МУСКУЛІВ

(Suppurative Myositis)

Недуга ця появляється найбільше в Японії. Мускули розгниваються, та боляковатіють. Причини такої хороби можуть бути ріжні бактеріяльні закаження.

б) ОПУХНЕННЯ МУСКУЛІВ

(Dermatomyositis)

При закаженню мускулів ріжними черваками (як вже попередно описано в іншім відділі) мускули можуть пухнути, боліти й гноїтися. Треба отже усунути причину такого закаження.

в) ЗКОСТИНІННЯ МУСКУЛІВ

(Myositis Ossificans)

Трапляється часом, що мускули переміняються в кість. Недуга починається вже в дітей. Скостиніння таке захоплює мускули на шиї, руках, або деінде.

Переміна така звичайно триває роки. Лікування лише усмирююче.

г) ШРАМОВАТІННЯ МУСКУЛІВ

(Fibrosis)

В інших випадках знов—звичайно по якімсь уш-

кодженню, по деяких недугах і т.д., мускули переміняються в тверде шрамовите тіло. І місця в таких мускулах є штивні, нееластичні, та зчаста поболюють.

Лікування.—Купелі, огрівання, та добрий відпочинок.

2.—НЕДУГИ ЗЛУЧЕНЬ

(Arthritis)

До цеї недуги належать ріжні недуги, що в нас звичайно називають "Ревматизмом." Спричинити такий ревматизм можуть ріжні недуги як "Acute Rheumatic Fever, Tuberculosis, Syphilis, etc." Про це вже писано попередно. Згадую ту лише коротенько про:

а) ЗВИЧАЙНЕ ЗАПАЛЕННЯ ЗЛУЧЕНЬ

(Acute Peri-articular Arthritis)

Подібно як в "Acute Rheumatic Fever"— недуга зачинається звичайним запаленням злучень (Joints). В злученнях (приміром в колінах, ногах, ліктях і т.д.) зачинається опухнення, зачервоніння, та біль. Опухнення такі звичайно появляються в однім злученню, по тім в другім і т.д. Горячка підноситься до 103 Фаренгайта, живчик 110—120. Особа така є загально хора.

Недуга така триває через довший час. Захоплює вона людей переважно 40 а 60 роком життя. А коли її не лікується—можуть в злученнях повстати ріжні комплікації—як згрубіння злучень, штивність, зрощення злучень і т.д.

Причини такого запалення злучень є переважно свого роду закаження крови як із зіпсутих зубів, із зігнилих мікдаликів, застудження, якесь ушкодження через покалічення, і т.п. Тому і при лікуванню— вперед треба усунути причини таких закажень, а само лікування полягає після проявів недуги, як медика-

менти на успокоєння болів, зредукування пухлини і т.д.

6) ЗАПАЛЕННЯ ОДНОГО ЗЛУЧЕННЯ

(Mono-Articular Type)

Є ще інші роди запалення злучень—як запалення лише одного злучення (Mono-articular type) приміром одно коліно в жінок, що переходять зміну життя (menopause) одно плече, або один палець в руці і т.д.

Запалення такі трафляються звичайно в старшім віці життя, де такі злучення були стовчені, побиті і т.д.

Лікування—після прояв недуги.

в) ХРОНІЧНІ ЗАПАЛЕННЯ

(Chronic Arthritis)

Колиж таких недуг не лікується по довшім часі, переходять вони в хронічний стан, та в ріжні комплікації. Злучення тоді штивніють. Недуга переноситься й на кости, де є ще більші згрубіння, опухнення, біль, а зчасом ріжні викривлення, та зрощення злучень, полишаючи такого хорого на ціле життя калікою.

Лікування тоді дуже утруднені. Деколи треба переводити й відповідні операції.

г) ДЕФОРМУЮЧІ ЗАПАЛЕННЯ ЗЛУЧЕНЬ В ДІТЕЙ

(Arthritis Deformans in Children)

Діти, так як і старші люди, занепадають на ріжні запалення злучень. Найбільше захоплює дітий так званий Ревматизм (Acute Rheumatic Fever), але можуть бути і інші інфекції, або закаження, що спричиняють свого рода запалення.

Ці запалення—коли їх не лікується, переходять в хронічний стан, та в ріжні комплікації. Злучення та-

кі грубніють, пухнуть, викривлюються, та деформуються. І дитина така позістає кривою ,та калікою на ноги, руки і т.д.

При лікуванню треба конечно братися завчасу до усунення причин таких запалень, як вирізання нездорових мікдаликів, повитягання зігнилих зубів і т.д. При цім підтримувати здоровля, сонішні купелелі і т.д.

3.—НЕДУГИ КОСТЕЙ

(Diseases of the Bones)

Є ріжні недуги костей, про які вже згадувалося попередно. Та щоби опис був більше повним, згадую ту лише приміром про недуги костей як "Кости Крихкі— (Osteopsathyrosis), що зчасом ломляться; "Неорозвинення Костей" (Achondroplasia)— де кости невиростають до нормального стану й люди такі малі, здеформовані, карлики і т.д.

До важніших недуг костей належать:

а) РОЗМЯГЧЕННЯ Й ЗГРУБІННЯ КОСТЕЙ

(Osteitis Deformans)

В деяких випадках кости, особливо в суставах грубіють і поростають новою кістю, або часом притім напухають, проміром кінці пальців на руках грубіють і пухнуть. Причиною цего є звичайно недуги серця. Такі пальці звемо "пальцями Гіпократа."

Буває також, що пухнуть приміром кости коліна, ліктів, голови. Є це недуга рідка. Трапляється звичайно в старшім віку, по 50-ім році життя. Можна її одідичити по родичах. Костями, які атакує ця недуга, є звичайно чашка голови, хребет та кости в стегнах, ногах і колінах. Притім майже всі кости стаються нерегулярні.

Прояви.—Початки згрубіння костей є повільні. Хорий з початку навіть нічого не завважує, хіба що

знайомі звернуть йому увагу ,що приміром одно коліно в нього більше і т.п. Коли недуга є в повнім розвою, то чоловік ось як виглядає: чоло широке, лице відповідно мале, хребет зігнений, борода вистає вперед, коліна зігнені, притім чоловік карликовatіє,— стає нищий ростом.

Лікування цеї недуги не дуже успішне. На болі в костях дається горячі оклади, а зрештою лікується тільки відповідно до проявів.

6) ЗАПАЛЕННЯ КОСТЕЙ

(Osteomyelitis)

Кости подібно як і інші части тіла—також підпадають закаженням та запаленням. Приміром в таких недугах як сифіліс, або сухоти кости можуть попасти в закаження й можуть бути знищені. Та найважнішою такою недугою є запалення костей, коли бактерії недуги дістануться до середини, до стрижіння в кости. Тоді така кість нищиться, гниє і набирає матерії. А може таке статися навіть по звичайній перестуді, ревматизмі і т.п.

Прояви.—В цю недугу попадають звичайно діти, але й старші особи також. Хорий звичайно горячкує й жалується на болі в якійсь части руки, ноги, або деінде. При натисненню на те місце хорий відчуває страшний біль. При тім та часть руки чи ноги напухає й червоніє.

Лікування.—Коли є певна діяґноза, що це є запалення кости, то одиноким средством лікування є операція. Ту часть кости, що набирає гноянки й матерії, отвирається так як який другий боляк, або чирак і звідти випускається гноянку й матерію на зовні. Коли таку операцію зробиться вчасно, то життя недужого вратоване; в противнім случаю хорий може попасти в загальне затроєння крови й вмирає.

ВІДДІЛ ЧОТИРНАЦЯТИЙ

НЕДУГИ ЖІНОЧІ

(WOMEN'S DISEASES)

Жіночі недуги діляться на дві части, себто на недуги ріжних полових та родних орґанів жінки, або т.зв. "Ґенакольоґію" (Gynaecology), та на "Вагітність" чи "Поліжництво" жінки, або по ученому т.зв. Обстетрику чи Акушерію (Obstetrics).

"А." ҐЕНЕКОЛЬОҐІЯ

(GYNAECOLOGY)

Не легко писати про ці недуги. Та й людям, що не мають найменшого поняття про полові части тіла жінки, ще трудніше буде їх зрозуміти. На жаль— в наших культурних часах—школи та загальне виховання ще не подбало достаточно освідомити жінок в цій справі. Звичайна встидливість, несміливість та неотвертість жінок, та взагалі їх несвідомість про їх полові орґани, а зглядно про функції цих орґанів, уводить їх дуже зчаста в блуд, що лише пособляє недугам, та недомаганням.

Тому отсі, хоч скупі інформації, нехай послужать нашим жінкам для їх загального освідомлення, для їх здоровля, на виховання будучого покоління.

АНАТОМІЯ ТА ФІЗІОЛЬОҐІЯ ПОЛОВИХ ОРҐАНІВ

(Anatomy and Physiology of the Sexual Organs)

Полові, чи родні орґани жінки складаються з матиці, її шийки; яєчників, та їх проводів; та похви.

Яєчники (Ovaries) є це малі мясисті орґани завбільшки волоского оріха, приміщені в нутрі черева

—один по правім, а другий по лівім боці матиці, Від них ведуть проводи, або рурки (Uterine or Fallopian Tubes) до середини матиці.

Оварі—є власне тими органами, що роблять жінку жінкою. Вони виділяють із себе плин, що мішається із кровю, та дають жінці її рівновагу, поважність, характер, контролю нервового успосіблення і т.д. Зчаста трафляється, що коли яєчники перестануть функціонувати, як приміром при зміні життя (Menopause), або як в деяких випадках, при операції, де вирізується яєчники, жінка така страшно терпить, мучиться, попадає зчаста в умові недуги, безсонність, нестравність і т.д., що нераз кінчиться і смертю.

Повищий факт ясно доказує яку важну функцію сповняють яєчники. Попри неї мають вони ще дві важніші функції, іменно контролю менструації (місячних уплавів), та репродукції, про що буде мова дальше.

Проводи, чи рурки від яєчників є це малі проводи, якими маленькі яєчка з яєчників переходять до матиці, що 28 днів.

Матиця—(Uterus, Womb),—є це мускулярний орган, що міститься в т.зв. мідниці, або місниці (в долині черева) і служить яко місце де відбувається запліднення (Conception), та де розвивається й росте мала дитина аж до породів.

Величина її та форма є великої грушки, яких 2 цалі довга, а один широка.

Похва (Vagina)—є це отвір сполучений з матицею через шийку матиці (Cervix) —що також служить яко приряд для запліднення, та взагалі для сексуальних (полових) приємностий, чи зносин. У верху похви, між так званими губами (Labia) є отвір із мочового міхура (Urethra)—що служить до видавання мочи.

Поверхна часть похви, що складається з т.зв. ма-

лих і більших губів (Labia Minora and Labia Majors)— зовуть у нас звичайно половими частями (vulva).

В короткім цім описі трудно є згадати про всі функції цих частей. Та зачнемо про це що інтересує кожду дівчину та кожду жінку. Отже зачнемо від т.зв. менструації.

1.—ЖІНОЧІ ПЕРІОДИ (УПЛАВИ)

(Menstruation)

Жіночі недомагання зачинають проявлятися звичайно від хвилі, коли дівчина переходить від стану дитинства до віку дівочости. Говоримо тоді, що дівча "зачинає доростати." Це якраз той час, коли дівча перший раз в своїм життю попаде в місячний період,—себто коли перший раз вийде з її полових органів теча, зложена з крови й слезистої води. Такий стан появляється відтак у двічини що місяця, коли він є регулярний. І тому називаємо це жіночим "місячним періодом," або "уплавом". До того часу полові знаряди дівчини були неначе завмерлі: від хвилі першого періоду дівча цілком змінює свій характер, воно стається вже неначе новою особою,—зачинає розцвитати в стан доростаючої дівчини. З тою хвилею змінюються її душевні почування. Воно зачинає поважніше думати й поважніше дивитися на світ. Її ум якось дивно кристалізується, прибираючи більше поважний, солідний характер, а навіть тіло прибирає кращі, заокруглені форми. Словом: з дитини дівчина переходить в стан дівоцтва.

Перший "період" і слідуючі "періоди" у дівчини мають великий вплив на устаткування її цілого життя в будучому. Дівчина, яка в тім часі одержить добре виховання та освідомлення в справі захования свойого здоровля, має нагоду здобути собі солідну основу для свойого добробуту в здорвлю й характе-

рі на ціле життя, а це є важніше ніж всякі богацтва. І тут мама дівчини має дуже важне завдання перед собою. Її ділом є якраз в тім часі повести свою дочку на добру дорогу, з'єднати собі повне довіря в неї і при допомозі доброї поради й навчання дати своїй дочці перші підвалини для відповідного плекання здоровля, і душі й ума.

Річ ясна, що не кожда мама дбає про те: неодна не вміє не то довчці, але й сама собі порадити; друга ж, хоч і уміє, та не дбає про виховання своєї дочки. А пречінь воно надзвичайно важна річ для будучности молодої дівчини, щоб вона знала як собі в таких випадках порадити, щоб не тратити здоровля та не впадати на силах, та розказати що за причина всього цего.

Але є й дбайливі матері, що не спускають з ока виховання й добробуту своїх дочок і таким матерям належиться повна пошана й признання.

Перший місячний "період" у дівчини не приходить нагло. Він зачинається остерігаючими проявами, що їх лікар, а навіть дбайлива і досвідчена мама, можуть доволі легко пізнати. І тоді якраз мама повинна безобиняків підготовити свою дочку до цього першого періоду так, щоб дочка наперед знала, що її чекає, а не, щоб у хвилі того першого періоду була перелякана та не знала, що з нею діється. Бо буває й таке, що коли несвідоме свого стану дівча побачить і почує, що "кров тече з неї," то попадає воно з переляку й клопоту в стан гістерії, або думає, що воно скалічилось і змиває собі родні части тіла холодною водою, щоб застановити уплив крови; а це якраз дуже шкідливе, бо може припинити місячні періоди на довший час, а в кождім разі дуже шкідливо впливає на її здоровля.

Прояви першого "місячного періоду."— Перший

"місячний період", або місячний уплав у жінки заповідається всякими проявами: болем і заворотами голови, оспалістю, повільністю думок, болями в крижах і ногах. Це є перші знаки, що дівча має перебути якусь зміну. Воно вже не цікавиться товариством дітей і своїх ровесниць: радше шукає самоти та не бере живої участи в діточих забавах і розривках. Притім воно неспокійне, нервове, дразливе: очі в нього тратять звичайний блеск—загалом кажучи: воно стається загадочним само для себе і для своїх приятельок і приятелів. Та не лиш на зовні але і в свойому внутрі воно переходить радикальні зміни. Таке дівча збуджує в собі якісь нові думки, якісь нові надії та чувства, які воно само ледво чи розуміє тай тому його поведення є дивне для окружаючих його осіб. Це якраз є той час, коли мама, дбайлива про свою доньку, повинна близше заопікуватися нею та розумно підготовити її до дівочого стану.

Вік, в котрім такі признаки зближаються першого місячного періоду в дівчини появляються, не є точно означений і залежить це від всяких обставин. В теплійшім підсонню (кліматі) той час приходить вчасніше, ніж в підсоню холоднійшім: у полудневої раси людей вчасніше ніж у північної. Той час або "дівоча пора" може бути прискорена, або припізнена, відповідно до способу життя та окруження. Прискорює його буйне життя, шум та несупокій велико-міїського перебування: читання любовних книжок, оповідань та романтичних поезій; часте відвідування балів, театрів та забав; густе пристава́ння з хлопцями і т.п. Припізнює місячний період життя дівчати на селі, в здоровій околиці, здорова фізична праця без великої нагоди до любовних фантазій і мрій і т.п.

Та всеж таки те все залежить багато від індивіду-

альности. Звичайно перший місячний період (місячний уплав) у дівчат в умірённім підсонню і при нормальних обставинах зачинається у віку між 14-им а 15-им роком життя. Але будає воно й скорше, приміром між 12-им а 13-им роком, або пізнійше: між 16-им а 18-им. Та якби воно й не було, коли т.зв. перший "місячний період" є вислідом природного розвою дівчат, то не потребує він ніякої лікарської помочі, або посередництва. Загально тільки сказати можна, що чим пізнійше зачнеться перший місячний період, тим більше дівчина здорова. Дівчата, у яких місячний період зачався заскоро,—це звичайно дівчата тілесно ослаблені, нервові, перечулені. Тому недобре роблять ті матери, котрі журяться тим, коли їх дочки не мають першого періоду в 14-ім або 15-ім році життя та ще й дають їм якінебудь штучні медицини для прискорення періоду. Коли дівча не має ніякої слабости, коли воно здорове й добре виглядає, то нема потреби журитися тим, що перший місячний період у нього припізнився до 18-го або навіть до 20-го року життя. Це якраз є добрий знак, що дівчина здорова і буде довго жити, бо її орґанізм сильний і відпорний на пізніші жіночі недомагання. Такі дівчата є якраз дуже "регулярні" в пізнішім віку. Вони родять діти і не мають багато клопотів при породах та й нелегко вони попадають в жіночі недуги. Тому обовязком мамів є дбати про те, щоб дочок своїх не вводили завчасу в буйне товариське життя, щоб не позволяли дочкам зачитуватися в всякі любовні історії та авантури, щоб як найдовше держали їх здалеко від театрів і представлень, розбуджуючих передвчасні пристрасти: а зате, щоб запопадливо дбали про здорове відживлювання своїх дочок, про їх ґімнастику та тілесні вправи на здоровім, свіжім воздусі і т.д.

Що спричиняє менструацію?— Місячний період, або уплави—спричинює фізіольогія (функція) виділювання яєчка з яєчника. Діється це в той спосіб:

День два перед наступленням періоду, середина матиці, та її оболонка—напухає та набігаё кровю. Напухають і яєчники. Зчасом оболонка, що покриває матицю в середині тріскає, і кровавиться. Ця кров наповнює матицю і через шийку виходить до похви, а звідси випливає. І це становить упливи, чи менструацію.

Уплив такий крови треває 3, 4 або 6 днів. В тиждень два, по менструації, яєчко, що відорвалося з напухлого яєчника, перейшло через матичні проводи (фалопіян тюбс) до матиці і тут якийсь час затрималося. Коли ж не було причини на запліднення, то воно зчасом впадає в долину і з водним упливом матиці виходить, через шийку матиці до похви, а звідси на двір.

Такий стан повторяється в кождої жінки раз в місяць почавши від 14—16 року життя (від першої менструації)—до 45, або і 50 року життя, коли як кажуть, наступає зміна часу (menopause) і жінка тоді немає більше менструації. Причина: яєчники перестають виділювати з себе яєчка і ні вони, ні матиця, не напухають, та набігають надмірно кровю.

II. НЕДУГИ ПОЛОВИХ ОРГАНІВ

(Diseases of the Sexual Organs)

Полові органи жінки складаються з матиці, та її шийки: з яєчників, та їх проводів; та похви. Кожда з цих частей може занепасти—разом, або осібно на ріжні недуги.

ПРИЧИНИ ЖІНОЧИХ НЕДУГ

Особливо ті жінки, що мало працюють, а притім ведуть вигідне та буйне життя, що опливають в дос-

татках та вигодах, а не менше й ті, що з якихнебудь причин є переденервовані, або ведуть розпустне життя, є більше наклінні до жіночих недуг ніж жінки нормальні, здорові. Рівнож звичайні, природні причини, такі як перестуда, перемочення ніг і т.п., спричинюють часто запалення яєчників, матиці, або її шийки та нерегулярність в положенню родних органів.

Другою головною причиною жіночих недуг—це поліг, або злоги. Про недуги з того приводу напишу дещо пізніше. Тут зазначу, що й злоги викликують часто запалення родних органів у жінки, бо при злогах трапляються ушкодження родних частей тіла.

Іншою причиною жіночих недуг є надуживання тілесних зносин, закаження винеричними недугами і тд.

Одначе полові органи жінки можуть бути й від уроди слабі й наклінні до недуг. Це проявляється неправильністю, або тяжким місячним "періодом" та випливами білковини з матиці так перед як по місячнім періоді. Такі, з природи слабовиті жінки, є більше наклінні до всяких запалень і недомагань родних органів ніж жінки від уроди сильні й здорові.

Головніші недуги жіночих полових органів є ось які:

1.—ЗАПАЛЕННЯ, ЗБОЛЯКОВАТІННЯ ТА ПОБІЛЬШЕННЯ МАТИЧНОЇ ШИЙКИ

(Inflammation, Ulceration, and Enlargement of the Neck of the Womb)

Запалення матичної шийки є дуже розповсюдненою недугою. Ця недуга потягає за собою часом також зболяковатіння й тривале побільшення (переріст) матичної шийки, коли само запалення не було скоро припинене. Загалом сказати можна, що якраз ці недомагання, а також запалення, або зболя-

коватіння яєчників, творять найбільшу ґрупу жіночих недуг. Вони є причиною таких хоробливих проявів у жінок як білі уплави, запертя місячних періодів, або болі при їх появі, неплідність, загальне ослаблення, дегенерація і т.п.

Коли матична шийка є здорова, то вона є мягка і гладка так, що на ній пальцем не можна відчути ні ствердіння ні згрубіння; вона є елястична та слизька на дотик, але не болюча.

Прояви запалення.—Запалення матичної шийки може зачатися від слезистої оболонки, що покриває її ззовні, або від слезистої оболонки внутрі самої шийки, або врешті в маленьких железах, що находяться в орґанізмі матичної шийки. Коли запалення захопить слезисту оболонку ззовні шийки, то вона тратить свою слизькість; шийка напухає, бо в її кровоносні посудинки набігає багато крови. Коли ж запалення захопить також самий орґанізм, або тіло шийки, то вона твердне й побільшується, прибирає на вазі й може навіть дещо впасти до похви. Запалення матичної шийки є ясно червоне, а не блідорожеве як здорова. Недужа матична шийка може бути покрита червоними, або білими міхурчиками. Запалення викликує також розширення отвору матичної шийки.

Запалення матичної шийки може бути получене зі зболяковатінням її й це звичайно буває в більшости випадків такого запалення. Боляки можуть появитися не лиш на поверхні, але і в середині матичної шийки й звідтіля вони поширюються дальше в глибину та й на зовні. Вони можуть мати всякий вид, можуть зростатися й мішатися з собою й творити виглублення ,або струпи, зеренковаті, або міхурчиковаті поверхні, згрубіння і т.д. Часом ті міхурчиками вкриті части матичної шийки є тверді і червоні:

іншим разом вони творять поверхню матичної шийки подібну до губки, що кровавиться при найлекшім дотику. В багатьох случаях боляки цілком нищать отвір матичної шийки, вїдаються глибоко в самий її отвір. А у всякому разі такі боляки завше виділюють з себе гноїсту зою (матерію), що витікає в більших, або менших скількостях. Зоя така може бути густа й жовта, або рідка й блідава. Запалення і зболяковатіла матечна шийка часто спричинює прикрі болі, подібні до болів при невральгії.

Головним наслідком запалення й зболяковатіння матичної шийки є неправильність місячних періодів. Вони стаються притім більш болючі і в одних випадках заобильні, а в другому заслабі. Рівнож можуть вони статись зачасті, або навпаки можуть проволікатися поза пору: можуть тривати, або задовго, або за коротко. Притім недужа жінка відчуває глухі, рвучі болі низько в крижах, часто відчуває якісь тиснення, болі неначе при породах в долішній части живота, а цей біль часом перекидається на похвини ніг та стегна. А позаяк матиця є густо переплетена нервами, що стоять в звязку з іншими орґанами людського тіла, то при запаленню матичної шийки всі ті орґани більше, або менше відчувають недугу. Тому й не диво, що в такої жінки й жолудок недомагає й часами болить, попадає в загальне знеможення та нераз навіть тяжко вгадати, чи причина болів лежить в самім жолудку, чи в зболяковатілій матичній шийці. Але коли тільки вилікується матичну шийку, то й жолудок перестає боліти. Також печінка попадає часто в хоробливі зміни при запаленню матичної шийки; часом вона притім дуже побільшується й грубіє.

Іншими проявами недуги є часом сильні болі грудної клітки так, що здається неначеб це була якась грудна недуга. І справді буває, що запалення ма-

тичної шийки може у деяких жінок і при спеціяльних обставинах викликати сухоти через загальне ослаблення організму. Також і серце відчуває недугу такого запалення. Хорі на запалення матичної шийки жінки відчувають часто біль в околиці серця і мають биття серця. Вони звичайно спадають з тіла, стаються сильно нервові, часом навіть зір і слух у них не дописує; а що найчастіше, то це, що вони попадають в гістерію.

Тому запалення й зболяковатіння матичної шийки не є маловажною недугою, бо майже нема ні одної частини людського організму, яка більше, або менше не відчулаб наслідків цеї слабости. Недужі на цю недугу жінки звичайно жалуються, що "всьо їх болить" та не можуть ясно висказатись і означити, де якраз лежить жерело їх терпіння.

Лікування запалення й зболяковатіння матичної шийки є досить просте й не дуже тяжке, бо це є недуга льокальна, місцева і її лікується місцево, подібно як запалення, або боляки в горлі. Ніякі лікарства, призначені до заживаня їх внутренно до жолудка й кишок, на цю недугу не помагають. Тому лікування мусить бути льокальне. Головно ходить о те, щоб пізнати недугу й тому добрий лікар повинен найперше докладно провірити, звідки йде жерело недуги. Та й сама жінка-пацієнт повинна лікареві облегчити його працю, а не заслонюватися фальшивим соромом і терпіти болі. Нині лікарська наука має знамениті способи, щоб при допомозі відповідних медичних інструментів докладно провірити характер недуги в родних частях жінки, так само як можна провірити недугу приміром в горлі. А коли раз поставиться добру дияґнозу, то й лікування йде легко. Коли лікар через т.зв. "спекулюм" побачить, що матична шийка є запалена й побільшена, то він

зараз примінить такі лікарства і масти, які майже безпосередно по їх ужиттю усунуть запалення й привернуть матичну шийку до нормального стану, а з тим зникнуть і всякі другі болі по тілі так неначеб їх хтось рукою взяв. Звичайно такий наслідок викликує іхтіоль та ґліцерина, впакована у ваті до матичного отвору; матична шийка стухає й гоїться скоро. Але коли недуга є більш занедбана, то й очевидно більше запопадливости потрібно до вилікування її. Та всеж таки наслідки є завше вдоволяючі.

Вже тяжче мається справа лікування тоді, коли матична шийка не тільки попала в запалення й збільшилась, але до того ствердла по однім, або по другім своїм боці, або коли на ній можна відчути пальцем згрубіння та ґудзи. Така недуга може мати всякий характер і її тяжче вилікувати ніж звичайне запалення. Тут вже треба досвідного лікаря, щоб поставив добру дияґнозу, бо часами такі згрубіння можуть бути ознакою злосливою новонаросту, або рака, а це є вже дуже тяжка й небезпечна недуга. Того рода боляки треба лікувати відповідно до проявів, але це належить до науки хірургії.

2.—ЗАПАЛЕННЯ ЯЄЧНИКІВ

(Ovaritis)

Причини запалення яєчників є дуже ріжнородні, але найчастіше воно є наслідком перекровавлення полових орґанів при кождім місячнім періоді. Стан цей погіршується через наглу перестуду, перемочення ніг, танці, перепрацьовання, або заживання підбуджуючих напоїв та страв. Та не лиш такі є причини, але й надуживання полових зносин, особливо у новоженців, нервові подражнення в дівчат і т.д.

Іншою причиною цеї недуги може бути задержання місячних періодів, що спричинює загачення та пе-

рекровавлення тілесних посудин матиці й сусідуючих з нею полових органів. Тому природно, що ті органи, а з ними й яєчники, попадають в запалення. Так приміром і через запалення матичної шийки може постепенно наступити й запалення яєчників, переносячись туди через т.зв. трубку фалопія та її відноги.

Прояви недуги.— Запалення яєчників може бути остре, або хронічне, довготревале: але в сути річи одно й друге проявляється подібними знаменами. Першим і найбільш очевидним проявом цеї недуги є біль по правім, або по лівім боці біля матиці. Цей біль змагається при ходженню, при їзді, або під зовнішним натиском; він особливо долягає тоді, коли стегно натягається ходом і т.п. Болі яєчників стріляють аж в голені і стегна ніг. Вони є рвучі і тяжкі, протяглі. Часами значно збільшаються притім самі органи яєчників і спадаючи в долину натискають на долішні кишки та спричинюють запір, або натискають на шийку мочевого міхура й побуджують його до частого віддавання мочі, яка тільки з трудом і в малих скількостях видобувається на зовні.

Наслідки запалення яєчників можуть бути всякі відповідно до якости й харатеру недуги та часу її тривання. Через запалення яєчники, або збільшуються і грубнуть, або й занепадають та пукають, а в тім послідним випадку жінка стається цілком неплідною.

Лікування.—Запалення яєчників завше змагається в часі місячного періоду й тому треба вважати на те, щоб в тім часі ніяк не припинювати періоду ні не робити йому ніяких перешкод, щоб не погіршити запалення. Части тіла в болючих місцях належить натирати відповідними лініментами рано й у вечір. Зрештою в таких випадках лікарська поміч є потрібна. Лікар приноровить внутрішні смарування неду-

жих частей відповідним препаратом з йодини, що дає скору полекшу. Таке лікування треба переводити систематично через довший час, часом і через кілька мсіяців, заки осягнеться добрі успіхи. Притім треба головно жолудок і кишки удержувати в порядку та часто прочищувати їх, щоб не натискали на хорі яєчники . В інших случаях переводиться відповідні операції.

3.—БІЛІ УПЛАВИ

(Whites, Leucorrhoea)

Білі уплави з полових частей жінки самі собою не є ніякою недугою, тільки проявом якоїсь іншої недуги, або недомагання полових органів. Білі уплави незавше є дослівно "білі", бо теча, що витікає з жіночої родної похви може бути й жовта, зелена, прозрачна, водниста і т.п. Тому ординуючий лікар повинен завше провірити і винайти причину таких уплавів, а не задоволитися тільки самим фактом існування їх. Це подібно як тоді, коли чоловік відкашлює слину, або харкотиння,— воно само собою ще нічого не доказує, а треба вперед провірити, чи чоловік не має запалення в горлі, або якоїсь грудної недуги.

Білі уплави дуже часто докучають жінкам і вони є проявами якихсь недомагань в полових частях, які треба вперед добре оглянути в середині і знайти їх причину та аж відтак лікувати саму недугу.

Є чотири головні роди уплавів, а саме: слезистий, гнійний, слезисто-гнійний і воднистий. Перший з них є доказом, що десь в родних частях існує запалення. Воно може бути або в похві, або в матичній шийці та коли знайдеться місце запалення, то й лікування піде гладко.

Коли ж теча є рідка й водниста, або густа і подібна до сметанки, то походить вона з похви, або з прово-

ду (шийки), що веде до матиці, або з самої матиці. Та такі річи взагалі повинен провірити тільки лікар, тимбільше, що т.зв. "білі уплави" можуть походити навіть з глубших частей родних органів і вказувати на якусь поважнішу заразу, або недугу.

Лікування "білих уплавів" відбувається відповідно до їх причин й тому воно незавше однакове. Тому ніодин совісний лікар не припише лікарства так довго, доки не провірить, що жінці справді бракує. А коли причина недуги буде висліджена, то й лікарства легко приписати.

Звичайно вживається до цього всяких препаратів з йодини, поташу і т.д. і ними переполікується родні части жінки при допомозі відповідних інструментів. Декотрі з таких лікарств помагають доволі скоро, коли їх правильно й систематично після припису вживається. Але коли "білі уплави" мають признаки тяжчої недуги матиці, або матичної шийки, то очевидно й лікування є більше скомпліковане й безумовно вимагає лікарської опіки.

4.—ЗАСТАНОВЛЕННЯ МІСЯЧНИХ ПЕРІОДІВ
(Amenorrhoea)

(а) ПРИПІЗНЕННЯ МІСЯЧНИХ ПЕРІОДІВ
(Retention)

Воно може бути двоякого рода,—себто таке, що його іще взагалі не було, хоч був уже час на це; і таке, що вже було, але з якихсь причин припинилось і не повторяється. В першім випадку говориться про припізнення місячного періоду.

Звідки походить припізнення місячного періоду?

Вже попередно сказав я, що причиною місячного періоду, є спухнення, а радше дозрівання одного з яєчок в яєчнику. Це спричинює сильний наплив

крови до родних орґанів раз в місяць і в наслідок пукання жилок і т.д., настає місячний уплив крови з матиці. Але трапляється часом, що яєчники не дозрівають в свою пору, хоч вік женщини вказував би на те, що вона повинна бути полово дозріла. Тоді очевидно місячний уплав, або т.зв. 'період" не показується,— він затримується (припізнюється).

Але й інші можуть бути причини такого припізнення. І то мимо того, що на ділі яєчники є дозрілі, приміром причиною такого стану може бути якась загата, або якась орґанічна недуга крови. Може трапитися приміром, що отвір матиці є цілком загачений, або матична шийка придушена так, що нею кров свобідно не може переходити або похвинна оболонка (hymen) в дівчини може трапитися без отвору. Коли зайдуть того рода механічні перепони, що припинюють появу першого періоду, то буває, що в матиці назбирається стільки крови, що вона розпихає саму матицю. Тоді є болі в череві, опухнення і т.д.

(б) ПРИПИНЕННЯ МІСЯЧНИХ ПЕРІОДІВ

(Suppression)

Припинення місячних періодів існує—як сказано —тоді, коли місячний період вже передше появлявся, але пізніше з якоїсь причини перестав появлятись. Причиною такого припинення може бути в першу чергу запалення яєчників, бо яєчники є власне тим годинником, що регулює ментруацію. Дальше запалення матичної шийки, застудження, або інші тяжкі недуги, як сухоти, анемія і т.п.

Лікуваня застановлення, чи припинення місячних періодів може успішно відбутися тільки тоді, коли лікар докладно провірить причину такого стану. Коли застановлення періоду наступило з приводу мало-

кровности, або недостаточного розвою яєчників, то це треба лікувати як органічну недугу, особливо здоровою дієтою, перебуванням та вправами на свіжім воздуху. Крім цього дається дівчині до заживання препарати з заліза для скріплення крови. Колиж застановлення наступило з запалення матичної шийки, або яєчників, то треба передусім лікувати ці недуги, про що я вже говорив. Якжеж недуга походить з якоїсь механічної причини, що загачує відплив місячного періоду, то лікар провірить цей стан і усуне загату при помочі лікарських знарядів і відповідної операції.

(в) НЕПРАВИЛЬНІ МІСЯЧНІ ПЕРІОДИ

(Irregular Menstruation)

Місячний період у женщини може, або задовго проволікатись, або може бути зачастий, або заобильний; а буває, що всі ті недомагання в жінки й разом існують та всі вони спричинюють поважну слабість і - як то кажеться— вкорочують здоровля, а часом і вік жінки.

Причиною неправильних місячних періодів є звичайно запалення, або зболяковатіння матичної шийки, або зачасте виділювання яєчок з яєчників. Часом буває, що в наслідок загального ослаблення організму, як приміром у випадку сухіт, або нужденного відживлювання, яєчкові клітини недоростають; тоді вони передвчасно нидіють і виходять на двір не в свою пору, але передвчасно, приміром що другий, або третий тиждень. Тому й місячний період появляється частіше; бо сама природа викидає незрілі яєчка на зовні зараз, як тільки до цього зайде нагода.

За обильний місячний період, або кровотік є проявом всяких недуг. Він може обмежитися на один,

або на два дні ,але може бути також так сильний, що жінка вмирає від упливу крови. У всякім випадку такий стан є дуже шкідливий, бо спричинює втрату великої скількости крови й викликує недугу анемії та шкодить здоровлю на довгий час, особливо тоді, коли це існує протягом цілих місяців.

Причинами кровотоків з матиці можуть бути всякі боляки, запалення матиці, або її оболонки, перекровавлення матиці з якоїнебудь причини, недуга рака в початках, занепад, або упадок матиці в долину мисниці, т.зв. поліп, побільшення матиці по породі, або по т.зв. "скиненню дитини" (пороненню) і т.п. Те все є місцеві причини кровотоків.

Але бувають й орґанічні причини,— себто такі, що походять від слабости цілого орґанізму жінки. Ось приміром сухоти роблять кров в людині дуже рідкою так, що та кров не може легко засклепитися й тому кровотоки з матиці в дівчат, що находяться в початках сухіт, є обильні. Такі кровотоки є звичайно получені з острою горячкою, червоною висипкою по тілі, жовтачкою, недугами серця й повним обезсиленням орґанізму.— Особливо подібний стан перебувають молоді дівчата, що за скоро ростуть і дозрівають, а притім забагато вчаться та студіюють, а замало перебувають на вільнім повітрі та й ніяких тілесних вправ не відбувають. Через те цілий їх нервовий систем стається напружений, перепрацьований, а тіло наклінне до недуг, до ослаблення та до недбайливости про місячний період.

Кровотоки з матиці можуть походити не лиш з якоїсь неправильности місячних періодів, але рівнож з інших причин, які не мають нічого спільного з правильними уплавами. Такі кровотоки бувають звичайно наслідком запалення, зболяковатіння, або ослаблення матичної шийки. Матиця може крова-

витись цілими днями, або й місяцями прямо від знеможення організму.

Лікування.—Подібно як є всякі причини неправильности в місячних періодах, так і всякі є способи їхнього лікування. Тому і тут так само лікар повинен докладно провірити причину недуги і аж потім приписати методу лікування.

Всі кровотоки з родних частей жінки мають то спільне, що—як вже сказано— спричинюють великий уплив крови. Тому першим завданням їх лікування є примінити і так лікарства, що застановлюють самий кровотік. Та коли причиною кровотоків є поліп, або зболяковатіння від запалення, то якінебудь зовнішні лікарства чи полокання не застановлять кровотоку. Коли кровотік є наслідком загального ослаблення організму з причини якогось недомагання жолудка, або кишок, або з причини поронювання яєчок з яєчників, то найкращим лікуванням є в першу чергу скріплення цілого організму добрим і здоровим відживленням і препаратами з заліза, хініни та вино до заживлювання, а крім цього багато руху на здоровім повітрі, гімнастика та теплі й холодні купелі.

Колиж недуга кровотоків є наслідком місцевої слабости яєчників, або матичної шийки, то треба її й місцево лікувати так, як я це вже попередно згадував.

Кровотоки з поліпа й боляків муситься лікувати відповідними способами, часто навіть при допомозі операції та це належить виключно до лікаря.

Ослаблену матицю, що кровавиться тільки з ослаблення, без ніякої іншої спеціяльної недуги, лікується такими способами, які можуть зробити її меншою, твердшою, більш солідною. В тій цілі вживається холодних купелів, переполікувань та квасковатих напоїв. Одною з найліпших медицин на те є зажи-

вання спеціяльного вина з жита (то є "Ergot") що його припише лікар. Рівнож помічними горячі купелі що три години, о температурі 115 до 120 Фар.

Взагалі багато є способів лікування матичних кровотоків, але—як сказано— найважніше завдання є пізнати їх причину, а це може з успіхом дослідити тільки лікар, котрий припише методу лікування відповідно до проявів недуги й її причин.

(г) КРОВОТІК МІЖ МІСЯЧНИМИ ПЕРІОДАМИ

(Menorrhagia)

Ця недуга появляється звичайно в жінок по 30-ім році життя, або в кождім разі в жінок замужних. Такий кровотік є більше обильний як звичайний місячний уплив крови й майже завше походить з самої матиці. Він може появились навіть тоді, коли жінка перебувала т.зв. "зміну віку," (menopause) себто коли правильні місячні періоди в неї вже з природи уступили. Причиною того рода кровотоків можуть бути всякі запалення та недомагання полових орґанів, про які я вже писав. Але звичайною причиною може бути злосливий боляк (рак), або якесь витертя слезистої оболонки, що окружає матицю, як також пороненння дитини, або залишення в матиці якихсь органічних останків від породу і т.п.

Річ ясна, що такої недуги не можна собі легковажити, але чимскорше віддатися лікарській провірці, щоб зараз дослідив причину недуги й приступив до лікування. А лікування таке вимагає звичайно спеціяльних відомостей, щоб при допомозі відповідних медичних інструментів знищити жерело кровотоків. В багатьох таких випадках операція є конечно потрібна, приміром, щоб усунути та заґоїти боляка в матиці, або видобути звідти гниючі останки орґанічних частей з пороненої дитини і т.п. Все те вимагає

щоб така жінка була вчасі слабости постоянно в ліжку й під доглядом лікаря та пістунки.

(г) БОЛІ ПРИ МІСЯЧНИХ ПЕРІОДАХ

(Dysmenorrhoea)

Проявом цеї недуги є більший, або менший біль якраз в часі періоду, а особливо в першім та в другім дні періоду. Цей біль зачинається часом на два, або три дні перед початком його. Біль такий захоплює цілу долішну часть черева й часом сходить аж до стегон та до крижей. Він часто так сильний як при породі і тому недужа жінка кладеться до ліжка, стогне та плаче, а час до часу може попасти в конвульсії. І такі муки перебуває жінка кождого місяця при місячнім періоді.

Очевидно, що причини цеї недуги є також ріжнородні, але звичайно не походять вони ні— як то кажуть—від ревматизму ні від невральгії, тільки дуже часто через пересунення або переставлення матиці. Коли матиця пересунеться забагато взад або вперед, то вона дізнає натиску від інших органів тіла тимбільше, коли вона в часі періоду є перекровавлена й тяжка. Тоді й шийка матиці находиться в неправильній позиції; вона є стиснена, а кров крізь неї лиш з трудом передертися може. Ізвідси походять страшні болі при місячнім періоді.

Нема сумніву, що найчастіше такі болі походять від запалення матичної шийки та яєчників, бо тоді сила крови переходить через ті органи і непокоїть нерви. Тому часто причиною болів при місячнім періоді є також перекровавлення слезистої оболонки матиці, так само як перекровавлення оболонки горла при катарі, або запаленню є причиною болів горла. Так одна як і друга недуга нищить оболонку й викладає її на двір в тонких кавалочках, пластинках,

або ниточках, а такі пластинки та ниточки, видобуваючись з матиці, справляють болі подібні як при породі.

Лікування.—Коли причиною болів при місячних періодах є переставлення, або зпадення матиці, то лікування полягає на тім, щоб матицю привернути на її попередне, натуральне місце. Колиж болі походять від звуження матичної шийки ,то одиноким лікарством є розширення її. До переведення одного й другого способу лікування потрібно фахової уміетности. У всякім випадку при лікуванню ходить не о те, щоб тільки тимчасово відвернути болі, але щоб взагалі раз на все усунути причину їх. До цього служить уміетне щомісячне лікування при допомозі так зовнішних, механічних способів як і при допомозі заживання медицини, що їх лікар припише. А що того рода медицин є дуже велика скількість і годі їх усіх на всі випадки такої недуги уживати, то очевидно найкраще є перед вибором відповідного способу лікування засягнути поради в доброго лікаря-спеціяліста, щоб провірив перш за все причину недуги, а відтак взявся до лікування її.

(д) УСТАННЯ МІСЯЧНИХ ПЕРІОДІВ (ЗМІНА ЖИТТЯ)

(Menopause)

Це властиво не є ніяка недуга, тільки природний прояв у кождої старшої жінки. Так як приходить свій час, коли місячні періоди в дівчини зачинаються, так приходить хвиля в пізнішім віку, коли вони зачнуть застановлюватись, уступати. Це приходить звичайно між 40-им а 50-им роком життя; але бувають і виїмки ,що періоди зачинають пригасати вже по 30-ім, або старшім віку, аж коло 50-го року життя. Чим вчасніше вони в життю появились, тим вчасніше в

пізнішім віку зачинають вони заникати. Це є та т.зв. "зміна," або "переміна" в життю жінки, переміна, яка має величезний вплив на її дальший характер, спосіб думання, а навіть часто на її здоровля.

Прояви.—Уставання місячних періодів заповідається всякими проявами. Звичайно вони не відразу застановлюються і коли приходить той час, то періоди стаються неправильні, раз заобильні то знову заслабі. Вони можуть на деякий час тільки припинитись, а на їх місце появляються т.зв. "білі уплави"; почім знову вони часово відживають, але відтак перестають на кілька місяців, аж вкінці вибухнуть з великою силою, спричинюючи обильний кровотік.

В тім періоді життя жінки терплять на всякі нервові недомагання: болі й завороти голови, биття серця, запір в кишках, змінчивість апетиту до їди, безсонність, ослаблення, неспокій, боязливість, гістеричні атаки, дразливість характеру, шум в ушах, блискання в очах і т.п. Це є якраз той час, коли жінка повинна дуже дбати про своє здоровля, а особливо добре відживлюватися та хоронитись від нервовостей, бо якраз тоді вона є наклінна до поганих органічних недуг, котрі огірчити можуть ціле її життя.

Причиною всего цего є, що яєчники перестають функціонувати.

Лікування недомагань, получене з устаганням місячних періодів, відбувається відповідно до проявів. Болі й завороти голови, мигання зірок перед очами, почуття душливости,—це знак, що в тім часі забагато крови набігає до мозку. Щоб це врегулювати, треба жолудок і кишки в добрім порядку держати. Час до часу, випити шклянку доброго вина. Гістеричні прояви недуги та всякі інші недомагання в тім переходовім віку жінки треба відповідно лікувати,

засягнувши поради лікаря, про що я вже зрештою при інших нагодах писав.

Новішими ліками є всякі железні припарати, та "Stilbestrol" або "Diethylstilbestrol," що показалися дуже успішними.

5.—ПОЛІПИ МАТИЦІ

(Polypus of the Womb)

Це є серіозна недуга, котра проявляється тим, що в середині матиці витворюється новонаріст, т.зв. "поліп," що звичайно є прикріплений до стіни матичної, або шийки. Такий новонаріст може бути малий, або великий. Та й краска його може бути всяка: білява, червона, брунатна, а навіть темна; а густота рівнож неоднакова, часом може він бути мягкий, часом такий як губка, а часом твердий.

Природно, що новонаріст "поліп" викликує всякі недомагання й терпіння в жінки, а особливо сильні кровотоки з матиці, та інші погані уплави, що дуже ослаблюють цілий орґанізм. А що найгірше, то те, що "поліп" зчасом може перетворитися в недугу рака. Поліп звичайно є причиною передвчасного породу. Тай нераз і нелегко відразу його відкрити. Часто буває, що западення або обернення матиці, або й стан вагітности викликують прояви цілком подібні до поліпа. І тому треба совісного і умієтного лікаря, щоб поставив добру дияґнозу недуги в цілі відповідного лікування.

Лікування поліпа в матиці не є легкою справою. А лікується його так медичним як і оперативним способом, але цей другий спосіб є певніший. Коли ж поліп находиться в похві, ведучій до матиці, то можна його доволі простим, оперативним способом позбутися через вирізання. Але одно й друге належить до лікаря-хірурґа.

6.—МІХУРІ В МАТИЦІ

(Uterine Hydatids)

Часом ростуть в матиці спеціяльні міхурі, наповнені білою ,або жовтавою течею: часом вони зростаються один коло другого та виглядають як китиця винограду; одні з них подовгасті, або знову в виді яйця. Деякі з них причіплені до матиці гейби кліщами й коли їх вигнати з неї й пустити до теплої води, то вони рушаються як черви.

Ті міхурі, це новонарости, що їх причина мало звісна; правдоподібно викликують їх всякі неприродні передразнювання полових орґанів.

Прояви цеї недуги подібні до проявів вагітности, або до запалення матиці. Коли такі новонарости зачнуть розвиватись, то й черево може побільшуватись і груди тучніють і місячні періоди уступають. Тому жінки, що мають таку недугу, часто думають, що вони вже є у вагітнім стані, тимбільше, що такі водні міхурі бувають звичайно в замужних жінок, рідко коли у незамужних.

Лікування.—Цю недугу тяжко розпізнати так довго, доки такі новонарости не виженеться з матиці. А вигнати їх досить легко такими средствами, що спричинюють корчі матиці, або через операцію. Інакшого лікарства на це нема.

7.—ЗАПАЛЕННЯ МАТИЦІ

(Metritis)

Воно звичайно наступає по породі, але є всякі причини, що й поза вагітністю й породом викликують запалення матиці. І так запалення яєчників, або матичної шийки може поширитися на саму матицю. Подібно переставлення матиці, або її западення; в деяких випадках запалення матиці наступає в самих початках подружого життя через закаження як вене-

ричні недуги і т.п. Рівнож болі при місячних періодах, насильне вживання медикаментів, запір в кишках, тісні горсети, самонадуживання полових органів і т.д. можуть спричинити запалення.

Часто воно обмежується тільки на матичну шийку або на зовнішну оболонку матиці, одначе скорше чи пізніше воно перекидається на оболонку й мясисту структуру самої середини матичної органи. А причиною того стану є те, що бактерії запалення переносяться туди в часі породу, або поронення дитини, або як наслідок зараження трипровими недугами і т.п.

Проявами запалення матиці є всякі болі та недомагання в ріжних частях цілого організму. Біль в крижах та в правій, або в лівій пахвині ніг, біль і завороти голови, біль в мочовім міхурі, в відходовій кишці, болі при місячнім періоді, біль в кишках, в жолудку, роздуття в животі, запір, биття серця, кашель, нервовість, брак апетиту, кровотоки з матиці, або "білі уплави" і т.д., так, що годі відразу вгадати, від чого недуга походить. Матиця в стані запалення стається тверда, побільшена; вона зчасом боляковатіє, а з її отвору добувається біла, або жовта зоя.

Лікування цеї недуги відбувається відповідно до її причин і проявів та відповідно до часу тревання. Коли причиною такого запалення є якісь органічні останки, що залишились в матиці по породі, або по пороненю, то ті останки треба звідти механічно вибрати, а це вимагає операції. Коли запалення захопило матичні проводи, або навіть яєчники, то перед операцією треба через деякий час вживати зовнішних медикаментів приміром вложування до похви медичних препаратів, що стягають гній, чи то уплави. Взагалі лікування запалення матиці не є легке і вимагає уміетного, фахового трактування, бо треба робити при тім переполікування, вискробування і т.п.

8.—ЗАПАДЕННЯ МАТИЦІ

(Prolapsus Uteri)

Матиця удержується в нормальній позиції при допомозі спеціяльних мускулів і мязистих прищіпок, але коли ті орґани в чім небудь попустять, або стратять свою пружистість, то й матиця висувається з свого природного приміщення й паде в долину до т.зв. мисниці, або черевної ями. Тоді кажеться, що "матиця впала," або висунулась в долину. Це звичайно буває у замужних жінок, бо у них матиця буває більше наклінна до перекровавлення, побільшення, або обриву.

Проявами цеї недуги знаменуються глухим болем в крижах, щось начеб рвало під черевом, рвучі болі по заду шиї, біль голови, запір і т.п.

Лікування западення (обриву) матиці є тим успішше й лекше чим більш завчасу до нього взятися. Коли таке западення наступило тільки з ослаблення мускулів, що тримають матицю в нормальній позиції, то лікуваня полягає на скріпленню цілого орґанізму при допомозі здорової, легкостравної поживи, ґімнастики на свіжім воздусі, відпочивання та електризования. Притім вживається підвязок для підержування матиці, як воно конечно потрібне. Колиж матиця в наслідок свого збільшеного обєму і ваги западеться аж глибоко і осувається до похви, то потреба операції. Часом матицю треба й цілком вирізати, якщо вона вилазить з родної похви аж на двір так як це часом трапляється в старших жінок.

Крім вище описаної недуги т.зв. западення, або обриву матиці існує багато інших недуг, які походять від неправильного відхилу, або переставлення матиці з нормальної позиції в ненормальну. Це є звичайні недуги в жінок. А походять вони з усяких причин, приміром від упадку, від побільшення мати-

ці, від слабих мускулів, що піддержують її від частих породів, від загальної слабосильности орґанізму, та від т.зв. новонаростів в матиці. Про всі ті недуги годі тут докладніше розписуватись, бо це інтересне є радше для фахового лікаря-ґінекольоґа ніж для звичайного читача. Тільки загально скажу, що того рода недуги справляють жінкам багато клопотів, а часто й терпіння. Деякі з таких недуг даються досить легко усунути через відповідну ґімнастику, або рухи тіла, але більшість їх вимагає постоянної дбайливости, уміетного піддержування матиці в механічний спосіб всякими перевязками, або перстенями, або вкінці через відповідну операцію, що її виконати може тільки лікар-ґінекольоґ.

9.—НОВОНАРОСТИ В МАТИЦІ

(Tumours of the Womb)

(а) ТУМОРИ ЛИКОВАТІ

(Fibroids)

Вони трапляються звичайно в жінок середного віку й можуть бути лагідні, або злосливі.

Лагідні новонарости ликоватої, або мускулярної структури можуть творити навіть тверду масу, що росте в середині матиці і є, або причіплена до її стіни так як вище описаний поліп, або можуть вони розвинутися в самих мускулах матиці, або врешті на її поверхні. Такі новонарости є часто дуже великі і можуть важити й кілька фунтів, але вони не завше є шкідливі або смертоносні, хоч прояви їх можуть бути часом дуже погані. Головно шкодять орґанізмові величезні кровотоки і сильні місячні періоди, що бувають при таких новонаростах. Також натискають вони на мочовий міхур і сусідні орґани і роблять неправильним віддавання мочі та калу. Шкодять вони й травленню.

Звичайно жінки живуть з такими новонаростами без поважної шкоди для загального здоровля; але коли новонарости є завеликі, коли вони кровавляться, натискають на сусідні органи й т.п., то конечно треба їх лікувати. До цього служить операція, коли вона конечно потрібна. Деякі з таких новонаростів зачинають самі корчитися й нидіти як тільки жінка перестане мати місячні періоди, що звичайно буває вже в старшім віку. Але зате деякі з них якраз в тім часі більш рости зачинають і перемінюються в новонарости злосливі, що безумовно вимагають докладного вирізання їх задля ратування життя. Тому жінки в такім віку повинні повинні час до часу піддаватися лікарським оглядинам, щоб в разі потреби запобігти розвоєви рака.

(б) РАК МАТИЦІ

(Cancer of the Womb)

Це страшна недуга, що часом захоплює жінок десь в середущім віку життя, особливо в тих випадках, коли полові органи жінки були сильно ушкоджені при породі дитини, або при пороненню.

Рак матиці зачинається звичайно незначним новонаростом на матичній шийці, а звідтіля продирається скоро в середину матичної шийки й в саму матицю. Такий новонаріст вже від самого початку легко кровавиться й справляє кровотоки та білі уплави з родних частей жінки, але своєю позірною звичайністю в початках свого існування він не звертає на себе особливішої уваги. І тому велика заходить небезпека, що жінки майже правильно занедбують цю недугу в самих її початках, а недуга скорочує їх життя на протягу одного до двох літ. Звичайно така жінка зголошується до лікаря аж тоді, коли біль від розвою рака зачне їй доскулювати—та це буває з

правила запізно. Зчасом, коли рак зачне розточувати родні орґани жінки,невиносимий сморід добувається звідтіля, жінка скоро худне, тратить сили й апетит до їди. Зачинаються правдиві страждання, бо тіло живцем гниє, а вкінці така жінка в страшних муках умирає.

Лікування цеї недуги може мати деякі вигляди на успіх тільки тоді, коли лікар сейчас в початках її розпізнає й виріже та викине з жінки цілу заражену матицю,— значить в часі, коли клітинки рака ще не встигли перенестися поза саму матицю до сусідуючих орґанів тіла. Іншого лікарства на те абсолютно нема. І не поможуть такій жінці ні примови, ні ворожбицькі лікарства, ні смаровила, ні вимивання, ніщо інше, тільки негайна операція. Є деякі способи, якими можнаб недугу придусити, але це тільки на деякий час, бо вона в браку ґрунтовної операції без умовно повертається.

При такім лікуванню уживається також---"Radium and X-Ray Therapy."

(в) НОВОНАРОСТИ В ЯЄЧНИКАХ

(Ovarian Tumours)

Вони часто трапляються на яєчниках як більші, або менші міхурі, наповнені ясно-жовтою течю. Часом бувають вони величиною своєю більші від самих яєчників. Але ця недуга є досить небезпечна, бо може статись й причиною смерти. Тому треба цю недугу зараз лікувати як тільки лікар ствердить її існування. А одиноким способом лікування її є негайна операція, котру робиться через прорізання черева й вирізання тих новонаростів.— Загалом сказати можна, що на яєчниках жінки можуть повстати всякі боляки, й новонарости, лагідні й злосливі. Та про це годі багато розписуватись.

10.—ЗАПАЛЕННЯ ФАЛОПІЙСЬКИХ РУРОК

(Inflammation of the Fallopian Tubes)

Про них я вже згадував. Це волокнисті рурки, оповиті тонкою оболонкою, подібною до тої, що оболонка матиці й фалопійських рурок лучаться з собою в одну цілість, то й не диво, що коли в заглубінню матиці трапиться якесь запалення, то воно легко може перенестися й на оболонку фалопійських рурок, що їх важним завданням є—як попередно зазначено—переносити розплідні яечка з яєчників до матиці, де вони лучаться з мужеським заплідненням.

Прояви недуги.— Запалення фалопійських рурок може бути подібно як всяке інше запалення—тільки катаральне, або ропнисте, гнійне. В першім випадку воно є дуже докучливе, бо триває довго й справляє жінці багато всяких недомагань; а другім випадку, коли таке запалення перейде в ропнистий, або гнійний стан, то воно спричинює вельми поважну недугу.

В часі запалення фалопійські рурки напухають, делікатніють і стаються дуже болючими так, що жінка така нераз й ходити не може й мусить положитися до ліжка. Притім горячка підноситься, запір натискає, жолудок не травить та й апетиту до їди нема; а додати до того безсонні ночі та загальне ослаблення, то й зміркувати можна, до чого така недуга довести може.

Причини запалення фалопійських рурок бувають звичайно бактеріяльні—себто походять від зараження бактеріями з венеричних недуг, коли венерично хорий мущина заразить жінку. Але може воно походити й з таких причин як ось якась друга занедбана недуга матиці, або від породу, коли при нім трафилося якесь закаження спеціяльне, або загальне затроєння крови і т.п. У всякому разі причину неду-

ги повинен ствердити лікар, щоб відтак міг приновторити відповідний спосіб лікування.

Лікування вимагає передусім відпочинку в ліжку, причім треба рівнож лікувати недугу внутренно, вкладаючи до похви стягаючі запалення препарати з іхтіолю і т.п. Повне вилікування недуги вимагає багато витревалости й довшого часу.— Коли недуга прибере острійшу форму та зачне спричинювати витікання гноївки, то й прояви недуги є тяжкі і лікування нелегке. Тоді лікується після симптомів, успокоюючи біль, через полокання, або т.зв. "Douches." Вкінці коли мине небезпека загального закаження, треба перевести відповідну операцію й рурки разом із яєчниками, а часом із матицією вирізати.

11.—ЗАПАЛЕННЯ ПОХВИ

(Vaginitis)

Я вже передше згадував про всякі причини, що можуть викликати запалення матичної шийки й такі самі причини викликують рівнож запалення самої похви, яка веде до тої шийки з зовні. Рівнож тяжкий порід, або скаліченння лікарськими інструментами можуть спричинити таке запалення.

Проявами цеї недуги є, як звичайно, біль в пахах ніг та печення й невигода при віддаванню мочі. І воно може бути або тільки часове, або може перейти в проволочний, хронічний стан. Коли таке запаленння потриває через кілька днів, то з матичної похви витікає так як при катарі носа щораз то густіша тека зеленої, або жовтавої краски. Так воно може тривати й через довгий час, але недугу цю треба як найскоріше лікувати, щоби закаження не перенеслося на інші органи.

Лікування такої недуги відбувається головно дієтетичним способом, себто відживлюватись треба лег-

кими, лагідними стравами; алькоголів, або якихсь других острих напитків не пити та жолудок і кишки часто прочищувати. До місцевого лікуваня вживається прополікувань плинами, які лікар припише, а які треба час до часу скріплювати, або й зміняти, відповідно до поступу в лікуванню. Притім треба дбати про загальний стан здоровля й в часі недуги здержатися від полових зносин з мущиною.

12.—НЕПЛІДНІСТЬ

(Sterility)

Це не так недуга сама собою як радше стан, в якім жінка з природних, або хоробливих причин не може сплодити дитини. Щоб зрозуміти причини неплідности, то треба знати, що кожда живуча істота, чи вона є звіря, рослинка, чи чоловік, мусять в часі свого життя витворити в собі зародок нового життя, або т.зв. плід коли мають лишити по собі своє потомство, або наслідця. Всі живучі істоти на світі діляться на мужеські й жіночі, а всяке нове єство бере свій початок і розвивається з яєчка свойого родича. Яєчко бере свій початок і розвій від жіночої істоти, в ній воно твориться,росте й шукає нагоди,щоб відорватися від органічної части жінки, з котрою зрослося та найти собі самостійне життя, а це можливе тільки через сполуку з заплоднюючим зародком істоти мужеського пола; в противному разі воно нидіє й гине, а жіночий організм викидає його як безцільний і злишний складник.

Такий є загальний закон усієї живучої природи безоглядно на способи й форму, в якій би розплоднювання й не відбувалось, бо ж інакше воно діється в рослин, а інакше в звірят, та в чоловіка. Та все одно: головний закон, вище зазначений, в світі однаковий.

Годі тут науково описувати, як саме відбувається запліднення в рослин, а як у звірят, риб та птаства, бо це не є предметом цего писання. Але опишу коротко, як це діється в чоловіка, бо це цікава справа не тільки для самої цікавости, але й для зрозуміння многих недуг та й неплідности чи то в мущин чи в жінок. Притім годі заслонюватись пустою соромливістю, бо невідомість справи запліднування може довести до поважних наслідків для загального здоровля та гігієни людини. Тому годиться про цю справу дещо сказати.

Я вже попередно мав нагоду сказати, що зародок, або яєчко (ovum) у жінки дозріває тільки в певних речинцях (в певних періодах часу),—у людини жіночого пола раз на місяць, а радше раз на 4 тижні. Є воно округле—величини яких 2,400 мікронів (200м) значиться значно більше як спермитозун. Таких яєчок в яєчниках жінки є тьма-тьменна, але очевидно не всі вони відразу дозрівають, тільки поволі одно по другім.

Запліднення може відбутись тільки з дозрілим яєчком, котре по дозрінню відривається від своєї громади й переходить через фалопійську рурку (провід) до матиці, а звідсіля з т.зв. місячним періодом (уплавом) виходить на двір. Тому, коли запліднення має довершитись, то те дозріле яєчко мусить стрінутися з мужеським зародком (сіменем) якраз десь в тім часі, коли воно є в дорозі—значить: недовго перед місячним уплавом, або періодом у жінки, або навіть в деяких випадках в часі по періоді.

Мужеський зародок називається по вченому "сперматозоон," (Spermatozoon). Є це подовгасте— неначе червачок, з великою головкою—величини 60 мікронів, або "5м". Це насіння заплідняє жіноче яєчко тим чином, що виходячи з мужеського члена (прут-

ня) в часі полового звязку з особою жіночого пола й само шукає за дозрілим яєчком у жінки, порушуючись скоренько так як живий червачок в напрямку матичної шийки, через котру переходить до середини матиці.

Мужеські "сперматозоа" (зародки, сімена) входять до матиці в часі полових зносин з жінкою (або пізніше—дістаються з похви до матиці) у великій скількости. Учені лікарі обчисляють, що при однім спілкованню виходить нараз яких 200,000,000 сперматозоїв. Та лише один "сїмен" заплоджує жіноче яєчко, а всі інші сімени чи сперматозої гинуть. По злученюся яєчка з сперматозоном повстає "Концепція" й починається нове єство—нове життя.

ПРИЧИНИ НЕПЛІДНОСТИ

Вони існують тоді, коли нема можливости, щоб зародок походячи від мущини, мав успішно злучитися з зародком, а радше з дозрілим яєчком жінки.

Причинами такого стану є всякі жіночі недуги, про котрі я вже вище згадував. Найважнішою з них є запалення заглубини в матичній шийці, а також всякі другі запалення й недомагання, як приміром запалення яєчників, що часто перешкоджає дозріванню яєчка в жінки; недуги фалопійських рурок, які спричинюють їх загачення та не дозволяють яєчкови видобутися з яєчника до матиці; дальше запалення інших органів родних частей тіла в жінки, що через спричинені ними кровотоки, білі уплави і т.п., загачують зародкам від мущини дорогу дістатися до матиці та получитись з яєчком жінки в одну цілість плоду.

Важними причинами неплідности жінки є також упадок, обернення або обірвання самої матиці, або й цілковитий брак матиці, що часом трапляється.

Але є й інші фізичні й моральні причини неплідности жінки. Головною з фізичних причин може бути непропорціональність розплодових органів чоловіка, через яку запліднення жінки стається дуже тяжке, або неможливе,—себто коли муж і жінка фізично не підходячі до себе.

Увага: Також мужчина може бути причиною неплідности, коли його полові орґани мають таку ваду, або перетерпіли такі недуги, які роблять його нездібним до запліднення, як приміром у венеричних недугах, де мужеські зародки є ушкоджені, або проводи що їх несуть до орґанів ушкоджені і т.д.

Лікування неплідности в жінок відбувається завше відповідно до причин, що викликують неплідність. І так, коли причиною цього є якась недуга, то треба її лікувати. Коли неплідність є спричинена якимись неправильностями, полученими з застановленням, перервою, або замалим, або завеликим, або болючим місячним періодом, чи як наслідок запалення, або зболяковатіння матичної шийки, самої матиці, або яєчників, то неплідність буде усунена як тільки ці недуги будуть вилікувані, хібаби при операції зайшла потреба вирізання самих яєчників,—то очевидно неплідність стається тоді постоянною.—Та в таких випадках, де причиною неплідности не є недуги, тільки звязок мущини й жінки, що є собі морально, або фізично "не до пари," неплідність не дасться інакше усунути як тільки через розлуку.

"Б." ОБСТЕТРИКА, АБО ПОЛІЖНИЦТВО
(OBSTETRICS OR MIDWIFERY)

В першім відділі про жіночі недуги, або в т.зв. Генекольоґію, я вже описав про ріжні функції родних орґанів, їх недуги, про концепцію і т.д. Приходить

тепер писати дальше про вагітність, та породи, їх абнормальність і т.д. Отже зачнемо від вагітности.

1.—ВАГІТНІСТЬ
(PREGNANCY)

Першою ознакою запліднення, а зглядно вагітности є застановлення місячного періоду, що наступає десь в три тижні по заплідненню. Запліднена жінка зачинає відчувати звороти голови, отяжілість та має наклін до блювання (ригання). Рівночасно й ссавки на грудях, (або цицки) у неї зачинають з дня на день побільшуватись; її болить в крижах, а зчасом вона жалується й на натиск на кишки, запір, спричинений натиском матиці. Сама матиця постепенно більшає й стається тяжчою та поволі зсувається вдолину. По чотирьох місяцях плід в матиці стається вже завеликий, щоб міг зміститися в кістяній клітці (мидниці), яка його окружає; він зачинає промощувати собі дорогу в гору до черева.

Річ ясна, що ріст і розвій плоду в утробі матери є получений з усілякими недомаганнями, а ті недомагання даються слабше, або сильніше відчувати відповідно до загального здоровля жінки та відповідно до обставин, серед яких вона живе. Найбільше доскулюють такій жінці кишкові недомагання, бо плід тисне на долішну кишку, а часом навіть на мочевий міхур так, що й запір є і моч тяжко віддавати. Цей натиск відчувають завше також жили в долішній части тіла. І тому вагітні жінки терплять рівнож на такі недомагання як т.зв. гемороїди.— Загалом жінки делікатнішої, слабшої будови тіла більше відчувають ті недомагання ніж жінки сильні й здорові. Слабим жінкам дошкулюють притім й серцеві неправильности, биття серця, умлівання, кашель і т.п.

Спосіб життя жінки в часі вагітности повинен бути

спокійний, регулярний, а дієта легка й поживна.

Вагітні жінки не повинні тяжко працювати; а коли взагалі щонебудь тяжчого мають до роботи, то повинні вони по роботі спокійно відпочивати та не денервуватися. Такі недомагання як запір, гемороїди і т.д. лікувати відповідними способами. Взагалі всякі недомагання в часі вагітности лікується, або облегчується їх ділання й наслідки відповідно до їх сили й проявів. В послідньому місяці періоду вагітности особлившу увагу треба звернути на ссавки, котрі в молодих матерей якраз в тім часі сильно болять і делікатніють на всяке подразнення. Їх треба щодня змивати усмирюючими болі течами, приміром виваром з дубової кори, бораксовою, або алуміновою водою і т.п., але найкраще змивати їх щодня добре розпущеним алькоголем і водою. Болючі ссавки причинюються до болів самої матірної груди, а тоді мати стається неспосібною до плекання дитини, що справляє багато клопотів та невдоволення.

2.—НЕДУГИ В ЧАСІ ВАГІТНОСТИ
(DISEASES DURING PREGNANCY)

Вагітна жінка може, так як і колинебудь запасти на ріжні недуги. Між іншими, вагітна жінка занепадає в часі вагітности звичайно на:

(а) НЕДУГА БЛЮВАННЯ В ЧАСІ ВАГІТНОСТИ
(Vomiting During Pregnancy)

Це важна й часами дуже тяжка недуга й тому хочу тут дещо більше сказати.

Майже половина вагітних жінок терплять в перших кількох тижнях вагітности на завороти голови, а навіть часами блюють ранками, але така слабість звичайно кінчиться відразу по 6-8 тижнях і жінка приходить до здоровля. Але буває, що таке блювання

стається в часі вагітности правильним явищем і триває через довший час, а навіть через цілий період вагітности. Це якраз залежить від того, яка тому причина. І в тім напрямку досліди лікарської науки виказують, що може воно походить головно з двох причин, а саме від нервовости і від якогось затроєння.

Коли блювання походить від нервовости, або з причин, що стоять в звязку з якимись недомаганнями родних частей тіла, то дбайливість і вилікування таких неправильностей, або життя відповідного психічного впливу на хору женщину може навіть за короткий час привернути її здоровля до нормального стану.

Та інакше справа мається, коли грізне й часте блювання походить від затроєння. Це якраз важна річ для лікара пізнати й відріжнити, з якого рода блюванням мається до діла.

Блювання з затроєння може бути остре, або хронічне. Затроєння таке може бути сполучене з недомаганням нирок, серця, печінки і т.д. Одно й друге зачинається цілком подібно як звичайне блювання вагітної жінки, але потім, як це вже в горі зазначено, —переходить воно в таку силу, що шлунок жінки нічого в собі задержати не може.

В острій формі таке блювання скоро переходить. Вже по кількох днях звичайного блювання, жінка вибльовує матерію, подібну до паленої кави, попадає в стан оспалости й непритомна гине до тижня, або десяти днів. Коли ж таке затроєння є хронічне, то подібний стан може тривати й цілими тижнями; жінка сильно худне, денервується, врешті тратить притомність, а часом попадає і в конвульсії й так кінчить життя.

Лікуваня такого блювання майже ніколи не дає успіху.

(б) КОНВУЛЬСІЇ В ЧАСІ ВАГІТНОСТИ

(Eclampsia)

Це рівнож дуже поважна недуга, що часами може захопити жінку в послідних місяцях її вагітности, або й в часі злогів перед народженням дитини. Та недуга знаменується наглими корчами, утратою притомности й може повторятись багато разів все новими й новими наворотами, або й скінчитись смертю жінки.

Причиною конвульсій є головно "Нервовий Настрій," праводоподібно спричинений всякими токсинами дитини в утробі матери. Часом до того долучуються ниркові, та серцеві недуги.

Прояви.—Недуга зачинається звичайно слабим болем голови в околиці чола, опухненням ніг і повік. Це перші признаки. Прицім чуеться ослабленя, в голові шумить, вонітується деколи й тратиться память. В очах темніє, аж врешті приходить напад конвульсій, що тривають кілька мінут, почім знову притахають, залишаючи по собі страшливий біль голови. Такі конвульсії—як сказано— можуть фатально скінчитися. Тому нагла поміч лікарська є тут конечно потрібна.

Лікування.— Якщо це можливо без небезпеки для життя дитини, то мож негайно вибрати саму дитину з матиці, щоби усунути причину. Дитину треба сейчас охрестити. Тимчасом удержуеться жінку при життю, контролюючи напади конвульсій при допомозі етеру, або хльороформу. В лекших випадках помагають горячі оповивання цілого тіла за винятком голови, де треба прикладати якраз холодні намочки, або й мішки з ледом. Подібно ділає суха, але

горяча купіль. Одно й друге служить на те, щоб викликати поти тіла. — Взагалі чим скоріше розпізнається прояви тої недуги і чим скоріше взятися до її лікування, тим певніше можна рахувати на добрий успіх.

3.—ПОРІД ДИТИНИ, ЗЛОГИ

(Childbirth, Delivery)

Природно порід дозрілої дитини наступає по упливі приблизно 280-ти днів від послідного місячного періоду в жінки. Але цей речинець незавше однаковий. У одних жінок він дещо коротший, у других довший, відповідно до орґанізму жінки та всіляких других обставин. У всякім разі жінка, що є "при надії" повинна не лякатися свого стану й спокійно дожидати часу. Особливо повинна вона бути терпеливою й не приспішувати породу на те, щоб тільки як найскорше позбутися тягару, бо такий поступок не то що не помагає, але навпаки продовжує злоги й виставляє жінку на більше прикростей ніж тоді, коли порід відбувається своїм природним шляхом і в своїм часі.

Не буду тут довго розписуватись над тою справою, бо воно забралоб багато місця; а зрештою існує на це осібна наука акушерії, що подає й найменші подробиці, як обходитися з вагітною жінкою в часі породу та з новонародженою дитиною. Але не завадить, коли бодай в загальних начерках дещо й про це скажу.

Прояви.—Першими проявами зближаючогося породу є звичайно те, що вагітна жінка (коли прийде "свій час") почувається лекше, ніби меншою як була, та й віддих у неї лекший. Це тому, бо дитина в її лоні зсунулася глибоко в долину, в напрямку родних частей тіла. Рівночасно родні орґани охлявіють, ста-

ють вогкими та зачинають виділювати з себе слезисту течу. Це знак, що дитина в дорозі. Жінка це відчуває й стає трохи нервовою, а навіть примхуватою. По якімсь часі захоплюють її на переміну горяч і дрощі; вона відчуває сильний натиск на віддавання калу і мочі, а врешті захоплюють її породові болі з перервами що 10 до 15 мінут. Часом від самого початку збирається їй на млоїння, а деколи навіть на ригання.

Цілий порід триває около 18 до 24 годин при першій дитині. При породах другої чи третої дитини (і т.д.) цей час триває багато менше, то є від 6, 8 до 12 годин.

Процедуру породу можна поділити на три стадії, або обяви.

(а) Перша стадія. Це час, доки шийка матиці не-розшириться, та неотвориться до того ступня, що голова дитини може через неї пройти. В нормальнім стані, отвір цей небільший обводу кінця сірника. І колиж таке поширення (Dilatation) шийки матиці відбувається, та побільшується за кожним родовим болем, (що повтаряється що 10-15 мінут і триває мінуту-дві) голова дитини посувається низше її низше через цей канал, чи отвір, а врешті натискає на т.з. міхур, або оболонку (Membrane).

Міхур цей (чи оболонка) вигляду торбини, наповнений на пів водною течею— заповняє цілу матицю. В цім міхурі (в матиці) живе й доростає в воді— неначе рибка, дитина.

Врешті, при сильніших болях, корчі матиці натискають сильно цю оболонку, що виставляється через отвір матичної шийки (Cervix)і пукає й продирається. З похви тоді витікає вода.

Ціла та стадія триває від 12 до 15 годин, почавши

від першого болю. В другорядних породах період цей значно коротший, від 6 д 8 годин.

Шийка матиці є тоді розширена вповні. Голова дитини виставляється через шийку й ми кажемо тоді, що перший період, або стадія породу скінчилася.

До того часу, жінка могла походжувати, сидіти, і т.д. Від тепер конечно треба її положити до ліжка, бо породи зближаються.

УВАГА.—Продертя такої оболонки може наступити часом навіть без болів, або надто скоро, перед розширенням шийки. Породи такі називаємо—"Сухими Породами" (Dry Labor). Отворення шийки йде тоді дуже повільно, бо нема води в оболонці, щоб рівномірно натискати на отвір шийки. Отже самий порід може значно зпізнитися. Можуть також наступити ріжні комплікації, де й дитина може вдушитися. І це власне час, де треба помочі й поради лікаря, або доброї акушерки.

Дальше, треба звернути увагу інтерисуючихся цею справою—на абнормальні породи. Не все дитина родиться головою вперед. Дуже зчаста дитина може родитися вперед задком, плечем, лицем, ногами і т.д.

В таких випадках конечна є поміч лікаря.

Є знову випадки, де отвір такий в самій кістянній ямі є замалий і тоді дитина не може народитися. Лікарі-Акушери, тоді уживають до породів ріжних інструментів, що помагають добути дитину; або в тяжчих випадках, переводять окрему операцію, (т.зв. "Cesarean") де через отвір в череві й матиці, витягають дитину.

Запамятати треба, що в нормальних породах нема нічого небезпечного. В породах ненормальних, як вже ми сказали, є конечна поміч лікаря, що має зберегти життя однаково й матери й дитини.

(б) Друга стадія породів—це час від скінчення першої стадії, аж до народження дитини. Родові болі тоді змагаються й повтаряються що 5 або що мінути. Жінка відчуває страшне тиснення в долину. Корчі матиці зо страшним болем змагаються. Хорій хочеться на столець, та на воду. За кожним болем може показатися трошки крови.Лице та вигляд хорої зміняється, червоніє, живчик підноситься. Ситуація стає поважною.

Та все те триває яких дві години в нормальнім стані з першою дитиною. Болі побільшаються, полові органи розширяються й на останку родиться дитина.

В другорядних породах— болі лекші й час звичайно не триває довше як годину. Та все те залежить від стану здоровля, від сили, та розвинення полових органів жінки і т.д.

(в) Трета Стадія Породів— коли вже дитина вродиться, мається до діла з т.зв. місцем (Placenta). Є це часть оболонки, чи міхур, де дитина перебувала через девять місяців; округла часть тієї оболонки мясиста, завбільшки долоні, і через яку вона прикріплена до матиці, зветься "плацента." Від неї йде подовгаста як кишка стяжка, або як зовуть люди "пупець" (Umbilical Cord)—що кінчиться в череві дитини. В цій стяжці є повно жил, (артерів, та венів) через які циркулює кров, біжучи від місця (Placenta)., де ця кров забирає від матери поживу, кисень і т.д., а лишає всякі зужиті частинки, як углевий квас, воду, азот і т.д. Лише при помочі цего місця та "пупця" дитина може діставати поживу від матері в її утробі. Якщо таке місце, або пупець—відорветься, або перерветься в утробі матері перед народженням дитини, розуміється, дитина душиться й умирає.

Важним є отже, зараз по народженню дитини "пупець" завязати в двох місцях, то є близько черева

дитини раз, і в віддалі цаля, другий раз. Тоді чистими та стерилізованими ножицями перетяти "пупець" межи двома завязаннями. Дитину тоді взяти десь на бік і чекати коло хорої поліжниці доки не вийде місце.

Добре є натирати черево рукою, щоб матиця корчилася, та, щоб не було забагато кровотоків. І коли трошка відпочине по народженню дитини, така матиця, при натиранню черева, за яких 5-10 мінут зачинається корчити. Болі, що тепер устали, звичайно ще раз вертаються, й при маленькім напруженню та потисненню в долину, в яких 15-20 мінут по породі, виходить із матиці через похву місце з оболонкою, та "пупцем."

На цім кінчилася б третя стадія породів. Але справа не завжди йде так легко. Часом місце не хоче так скоро відорватись. При тім може бути вибух крови з матиці, жінка вмліває й приходить дуже важна хвиля.

Така жінка повинна в кождім разі лежати на рівнім ліжку, або на столі. Добре є ту часть ліжка, або стола, де є ноги жінки, піднести вище від тої части, де лежить голова. При тім дбре натирати черево понище пупця руками, щоби матиця замикалася, корчилася. За пупець що вистає з похви, поволеньки потягати, щоб віділилось місце. Однак треба це робити дуже уважно, щоб не урвати пупця, бо тоді ще трудніше видобути місце з матиці.

З усім тим не треба квапитися. Місце повинно відійти в годину по породі, або і 10 до 15 мінут. Але коли це троха пізніш, то година, або й дві, ще ніщо страшного, хіба жінки малиб кровотоки.

УВАГА.—Подаючи цей опис, я не хочу оминути важної справи. Хоча порід може бути цілком нормальний і дуже легкий, всеж при породі повинен бу-

ти лікар, або як нема його, то бодай добра акушерка. Це дуже важна справа, де розділюється дві істоти до осібного життя. І найменша помилка, або комплікація грозить одному, або другому смертю.

Але коли вже й так трапиться, що нема нікого під рукою, оці мої писання можуть декому багато помогти та стати доброю порадою в пригоді. При тім варта також згадати, що треба заховати при всякій допомозі чистість, та берегти як маму, так і дитину, від всякого закаження. Треба отже мати чисте білля, руки вимити водою з милом та одною ложочкою "Lysol"-у на 3 кварти води. Добре є також обмити полові части жінки милом, водою з "Lysol"-ом і т.д., й аж тоді братися до помочі.

По породі, як вже дитина уродилася й місце вийшло, треба жінку положити на рівнім ліжку, без подушок. Полові части накрити чистими, стерелізованими шматами, щоби не плямити білля, (бо тоді матиця чиститься й є малі кровотоки), а саму маму прикрити добрими бленкитами чи то коцами.

Дитини найліпше відразу не купати. Трохи тут і там обмити чистою, мокрою фляне́лею й витерти на сухо, та всю скіру насмарувати солодкою оливою— (Sweet or Olive Oil).

Уста й очі вимити бораксовим квасом. "Пупець" завинути в чисту, стерилізовану шмату й черевко дитини обвинути паском. При купанню на слідуючий день— добре є незамочувати "пупця". Часом тут може занестися якась заказа, або недуга. Лучше отже тримати його сухим аж доки не пригоїться та не відпаде. Це стається в 7 до 10 днів.

4.—ПІКЛУВАННЯ НАД МАТІРЮ Й ДИТИНОЮ ПО ПОРОДІ

(Care of Mother and the Baby After the Delivery)

(а) ПІКЛУВАННЯ НАД МАТІРЮ

(Care of the Mother)

По породі дієта матері повинна бути легка й здорова. Через перші три дні родивша мати повинна віджившюватись тільки плинною поживою, клеїком, шоколядою,розпущеним водою рижом іт.п. По трьох днях конечно є прочистити жолудок через зажиття двох ложок "Olei Ricini." Зрештою дієта жінки в злогах багато залежить від її загального здоровля. Здорова й сильна жінка не повинна в тім часі надуживати свого апетиту до їди, але навпаки: повинна бути як найдовше повздержливою, щоб пізніше не попасти в якусь недугу; зате жінки слабшої будови тіла повинні, коли це конечно потрібно, їсти поживніші страви, на приклад екстракт з мяса, а в кілька днів по злогах навіть напитися трохи доброго вина. Аж по тижневи може така жінка зачати доволі багато їсти й пити.

Час злогів, в якім жінка повинна лежати в ліжку по породі дитини, виносить від 10 до 14 днів. Це залежить від здоровля й сили матери. Чим довший відпочинок в злогах, тим більша певність на будуче, що жінка буде здорова. Загалом по злогах жінка через довший час повинна уникати тяжкої роботи, або труду та за довгого ходження, або вистоювання на ногах, а це тому, щоб дати змогу родним частям організму натурально повернути в нормальне місце, особливо, щоб не допустити до спадку матиці й подібних інших жіночих недомагань.

(б) ПІКЛУВАННЯ НАД ДИТИНОЮ

(Care of the Baby)

Щодо самої новонародженої дитини, то ходить в першій мірі о те, щоб вона могла віддихати. Звичайно по народженню дитина сама своїм першим криком дає знак, що живе й дихає. Але буває, що такого крику не чути, а тоді зараз треба провірити, яка тому причина. Бо може бути так, що або шия дитини обмотава якимсь органічним породовим тілом, або уста дитини заклеєні липкою матерією, або врешті може бути вона так ослаблена в часі тяжкого породу, що не може дихати й легко може вдушитись. В таких випадках першою справою є спонукати дитину до віддиху,— себто увільнити шию дитини від оранічних затисків і обмотань, або прочистити пальцем уста дитини від заклеєння, положивши її долілиць, або врешті, коли дитина не дає знаку життя з загального ослаблення, поливати її злегка холодною водою, або навіть натирати і т.п., щоб спонукати віддих у неї.

Коли вже існує певність, що дитина живе й дихає, тоді треба відомим способом "перевязати пупець" і т.д., як це вже описано попередно.

(в) ВІДЖИВЛЮВАННЯ НЕМОВЛЯТИ

('The Babies' Feeding)

Немовля повинно від самого початку, як тільки його вбереться в сорочечку, спочивати при тілі своєї матері, або пістунки, щоб від них набирало природного тепла. Одначе тимбільш треба пильнувати, щоб у сні дитини не задушити. Живитись повинно тільки молоком з грудей матері. В новородка не треба відразу пакувати ніякої іншої поживи, крім перевареної води, що дві, три години.

В трох днях по породі, в грудях (цицках) матери

появляється молоко. Тоді кормити дитину що 3 години 6, 7 раз на добу. Уважати, щоби дитина мала столець та відхід води.

Колиж трапиться, що матір не може плекати своєї дитини грудьми, чи то тому, що є замало молока, чи часом молоко цілком висхне, чи з іншої якоїсь причини, то тоді найлучше кормити дитину коровячим молоком. Але треба памятати, що молоко від корови ріжниться й то дуже, щодо складу цукру, товщу і т.д. від молока матері. Треба отже прилагоджувати таке молоко так:

ФОРМУЛА НА 24 ГОДИНІ

Вік Дитини Місяців	Вага Дитини Унцій	Коров. Молока Унцій	Перевар Води Унцій	Dextri Maltose Sugar (Mead's) столов. ложок	Число Кормлень в 24 год
1	7	10	11	3	7
2	8	12	16	4	7
3	10	16	12	4	7
4	12	20	16	6	6
5	14	24	11	7	5
6	15	26	9	7	5
7	16	28	12	8	5
8	17	30	10	8	5
9	18	32	8	8	5
10	19	34	6	8	5
11	20	36	4	8	5
12	21	38	2	8	5

Дитина, що вже прожила рік, може кормитися звичайними потравами. Навіть коли кормиться дитину грудьми, то по році треба її відлучити. Про це є більше написано в розділі "Діточі Недуги."

Добре є також давати дитині потроха соку з помаранчів, або з помідорів. Дається звичайно чайну ложечку такого соку, змішану з ложечкою перевареної води. Подавати це треба поміж кормленням, два, три рази денно, почавши, як дитина вже має яких 2-3 місяці.

Десь коло 6-го місяця життя, можна давати: ріденьку пшеничну, чи вівсянну кашку, ріденький росіл з ярин і т.д. Пізніше, десь около 9-10 місяців життя можна подавати ярини, як бараболі, каляфльори, зелений горох, ріжні каші т.і. При тім незабувати, що між кормленями дитина хоче пити досить води. Подавати найліпше переварену воду.

5.—ВЕЛИЧИНА ТА РОЗБУДОВАННЯ ДИТИНИ
(THE SIZE AND THE DEVELOPMENT OF THE BABY

Не всі діти родяться однакові. Можуть вони бути нормальними, або абнормальними.

(а) НОРМАЛЬНА ДИТИНА
(A Normal Child)

Дитина зараз по народженню рідко коли більше важить як 11 фунтів (5000 грамів), але є випадки, що новородки доходять до більшої ваги. Рівнож рідко коли буває, щоб новонароджена дитина важила менше як 6 до 7 фунтів.

Надмірна величина плоду може походити головно з чотирох причин, а саме зза довгого стану вагітности, з великої величини родичів, з розплідности в старшім віку й врешті тоді, коли жінка вже попередно родила багато дітей.

Трапляється, що між послідним місячним упливом у жінки а розпочаттям породу дитини упливає часом 300 днів, або навіть більше, але в більшости

випадків такі "припізнені" злоги є випливом зовсім природних причин. Та й тоді величина дитини небагато відходить від величини нормальної, хоч і тут бувають виїмки, що дитина родиться справді завелика. Але коли вже існує підозріння, що стан вагітности продовжується понад природний час, то таку жінку треба лікареви оглянути бодай два рази в тижні й як потрібно та можливо, без небезпеки для життя дитини, то й приспішити порід, щоб не допустити до тяжкого породу в пізнішім часі.

Вже згадувалось про те, що коли родичі великі, то й їхня дитина часто буває велика при уродженню. Так подібно, коли батько дитини має велику голову, то й його дитина звичайно з великою головою родиться.

Подібно й вік самої матері має вплив на розвій її плоду. Тому звичайно діти, походячі від старшої віком дівчини, часто бувають більші ніж діти від молодої дівчини. У жінки, що родить багато дітей, кожда слідуюча дитина звичайно буває більша як попередна, хіба що вони родяться що року одно по другім.

Великі діти по правилу мають добре розвинені й усталені кости голови, а особливо діти мужеського роду.

Очивидно, що від величини плоду, а передусім від величини й ціпкости дитячої голови багато залежить, чи порід дитини має бути тяжкий чи лекший, та як треба приготовитися до такого породу. Та й це не така легка справа, бо треба доброго знатока, щоб перед породом міг провірити, як велика є голова дитини. Та коли без сумніву ствердиться такий факт, то часом буває, що для ратування життя жінки треба хвататися оперативного способу до осягнення породу, приміром через прорізання черева (т.зв. "цісар-

ська секція"). Хірургія в наших часах зробила такий поступ, що тієї операції не треба лякатись.

(б) ДІТИ АБНОРМАЛЬНІ

(Abnormal Children)

Бувають випадки, в яких плід в лоні матери розвивається в дивний спосіб так, що родяться зрослі з собою близнята. Є головно три роди таких дивоглядів: одні, це близнята зрослі так, що виглядають неначе одно тіло, але з подвійними членами тіла в горі й вдолині; другі, це близнята, споєні з собою тільки в горішній, або тільки в долішній части тіла; врешті й такі, що споєні з собою в середині— себто в кадовбі тіла.

Діти-дивогляди звичайно родяться на світ перед часом і тому бувають вони менші від нормальних дітей. Порід таких дітей не завше є тяжкий, хіба що такі діти мають зрослу голову: тоді очевидно порід їх є тяжкий, а подібно буває й тоді, коли вони зрослі з собою серединою тіла—черевами, або плечами.

Та це все є справи більше інтересні для спеціяліста, лікаря ніж для звичайного читача.

6.—НЕДУГИ В ЧАСІ ЗЛОГІВ

(Diseases During Puerperium)

В часі злогів жінка може занепасти на деякі недомагання. Між іншими—важнішими є отсі:

(а) КРОВОТОКИ

(Hemorrhage)

Як вже згадано попередно, кровотоки такі бувають підчас породів, коли місце не може відлучитися від стіни матиці, та не може вийти на двір. Є це серіозна справа, а часами навіть небезпечна.

Другий рід кровотоків трапляється в вагітних жінок в 3, 4 місяці по заплідненню. Причиною того кровотоку є, що місце приростає до стіни матиці при отворі шийки матиці. І коли дитина росте в утробі матери, матиця поширяється й за собою підтягає місце, де воно частинно відривається. І це частинне відорвання спричиняє кровотоки. По ученому називаємо його "Placenta Praevia."

Лікування цеї недуги належить до лікаря. Грозить тут небезпека дитині й матері.

(б) ПОРОДОВА ГОРЯЧКА

(Puerperal Fever, Scpticaemia)

Це недуга, що потягає за собою багато жертв з приводу злогів. Причиною її є затроєння крови бактеріями, що при нечистім обходженню з родючою дитину жінкою, дістаються ззовні до родних орґанів тіла, а звідтам до черевної ями й викликують запалення й скору смерть жінки, якщо тільки сейчас не припиниться їхнього смертоносного походу. Ця недуга є дуже заразлива й переноситься до крови жінки через поверховні ранки, або якінебудь, навіть найдрібніші ушкодження полових орґанів при родженню дитини а то через уживання нечистих інструментів, або платків, нечистих рук лікаря, акушерки, пістунки, або якоїнебудь іншої особи, що безпосередно перед породом, або при породі мають до діла з родючою дитину жінкою. Коли такі бактерії, що зрештою на здоровій скірі є цілком нешкідливі, дістануться до крови через полові орґани тіла, то викликують вони ось які—

Прояви: Зпочатку показується легка горячка, відтак дрощі, поти, біль голови; кишки надуваються; виділини жінки прикро смердять. Запалення скоро поширюється на матицю, яєчники та на цілу черевну

яму та коли скоро не прийде ратунок, то жінка вмирає.

Лікування.—При породі дитини треба дбати про докладну чистоту, цілком подібно як при лікарській операції. Я вже згадував про те, як всякі інструменти, платки, руки і т.д., що мають якбудь до діла з родючою дитину жінкою, конечно треба докладно вимивати й десінфекціонувати перед їхнім ужиттям, щоб недопустити до зарази. Але коли тільки покажуться сліди зараження, приміром коли така жінка зачне горячкувати, то найліпше перевезти її до шпиталя, та віддати під догляд лікаря. Недуга ця є небезпечною, та й не все можна уратувати життя.

(в) ВИПАДКИ НАГЛОЇ СМЕРТИ ПРИ ПОРОДІ

(Sudden Death During Delivery)

Звичайно такі випадки при породі, або в кілька годин по породі є вислідом деяких неправильностей, або недуг, про які я вже писав, як приміром загачення артерії, водна пухлина в легких, апоплексія, остра анемія з причини великого кровотоку при породі, роздертя матиці й кровотоки, серцеві недомагання і т.п.

Бувають випадки, в яких смерть жінки по породі приписується загальному знеможенню її через задовго триваючий і болючий порід, через неспокій, недостаточне відживлювання, нервовий розстрій і т. п. Але найновіші досліди виказали, що причиною такої наглої смерти є властиво якесь друге, сушне недомагання, а головно кровотік з ушкоджених при породі родних орґанів.

Іншою причиною може бути омління в наслідок анемії мозку, що деколи може покінчитись смертю. Та це дуже рідкі випадки. Подібно трапитися може, що посмертні оглядини жінки не виказують ніякої

органічної причини її смерти по породі, але сама духова депресія її ума могла спричинити такий вплив на її організм, що викликує смерть.

Та всі ті випадки є, як це зазначено, дуже виїмкові і про них не буду подрібно писати, бо вони цікаві більше для фахового лікаря ніж для звичайного читача.

(г) ОПУХНЕННЯ НІГ ПО ПОРОДІ

(Phlegmasia alba dolens, Crural phlebitis)

Я вже згадував про те, що в часі злогів трапляються деякі спеціяльні недуги. Одною з таких недуг є опухнення ніг, а радше литок. Люди, що не розуміють причини цеї недуги, пояснюють собі її тим,, що—мовляв—молоко матері пішло з грудей до ніг. Тимчасом причина цеї недуги це звичайне запалення жил в ногах, спричинене місцевим затроєнням крови.

Прояви.—Недуга зачинається між другим а семим тижнем по породі дитини. Спочатку жінка відчуває болі під черевом, в похвинах ніг, або в стегні. За кілька днів біль притахає, але нога зачинає пухнути, почавши від литки й звідти пухлина йде вгору, або навпаки: зачинається від похви і йде вдолину. Скіра на нозі біліє, стається гладкою, не подається під натиском пальця й болить та тримає горячку в собі. Притім цілий організм жінки горячкує, живчик бється скоро, жінка відчуває спрагу.

Лікування відбувається головно через управильнення обігу крови. Захоплену болями ногу добре є обвивати звичайною мягкою флянелею, вимоченою в оцті й горячій воді та добре викрученою. Притім жінка повинна терпеливо лежати горілиць поземо, але недужа нога повинна спочивати на подушці. Так треба лежати через пять, або шість годин, а відтак

викупати ногу в теплій воді й за кілька годин знову те саме повторити аж доки запалення й горячка не уступлять. В тяжких випадках, коли недуга вперто долягає, треба цілу ногу від пят до похвини добре обандажувати змоченою в воді й викрученою фляне-лею, а зверха обвинути цератою, або гумовою плах-тою так, щоб воздух в середину не доходив. Така намочка витягне горячку й пухлину. Нога поволи стухне. Часом забирає це довший час.

(ґ) ЗБОЛЯКОВАТІННЯ ССАВОК

(Mammary Abscess)

Молоко в грудях жінки, що вродила дитину, похо-дить від т.зв. молочних желєзів, які складаються з великого числа проводів, або каналиків, що сходять-ся в вершку ссавок. Коли по народженню дитини в тих желєзах зачне призбируватися молоко, то його буває часом так багато, що молочні проводи ширша-ють і натискають сильно одні на других і через такий нагліт (натиск) молоко не має можности видобути-ся на зовні. Це буває причиною запалення ссавок. Але також перестуда, нестравність та якесь зараже-ння може бути причиною такого недомагання.

Прояви.— Недуга зачинається дрощами й горяч-кою тіла та стріляючими болями в грудях, які змага-ються при кождім натиску. В середині ссавок тво-ряться тверді й болючі опухнення. Зчасом опух-нення поширюється, скіра на грудях червоніє, пече, блищиться, а врешті витворитись може зоя, що роз-пирає грудь і спричинює рвучі болі.

Лікування.—Щоб не допустити до запалення матір-ної груди, треба передусім дбати про постепенне звільнювання ссавок від молока. Це є особливши обовязком пістунки, що доглядає жінку в злогах. Та коли вже появилось запалення, то треба взятись

до лікування, щоб бодай не допустити до назбирання зої в матірній груди. В тій цілі належить зараз зрегулювати шлунок і кишки прочищуючими медицинами, а на груди прикладати часто холодні намочки, або ще ліпше теплі. Найкраще мають помагати оклади з теплого оцту, теплі купелі, смарування оливою. Коли витвориться боляк, то грудь треба підтримувати тасьмами, щоб не звисала, а дозрілий боляк вміло видусити подібно як чирака при уживанню десінфекції. Та найлучше коли це зробить лікар.

7.—МНОГОКРАТНА ВАГІТНІСТЬ

(Близняки, Трійняки, і т.д.)

(Multiple Pregnancy)

Я вже попередно пояснив коротко, як відбувається запліднення. Але буває часом, що в хвилі запліднення находиться в матиці не одно, але двоє, троє, або й більше яєчок, або вправді тілько одно яєчко, але з двома зародками. І звідси походить, що жінка може мати двоє, троє, або часом і більш дітей нараз. В кількох випадках стверджено навіть "пятачки"—пятеро дітей з одного породу.

Очевидно, що найчастіше родяться двоячки,— себто властиві близнята, або близняки; а трійнячки і чворячки і т.д., це вже рідкі випадки.

Деякі особи є вже від уроди наклінні до многократної розплідности, бо це ніщо надзвичайного, коли та сама жінка часом родить й по кілька разів близняків, або трійняків. І буває, що це є правилом в деяких родинах і то з роду в рід. В рідких случаях наклінність до многократної розплідности походить від мущини. Так приміром находимо в медичних книжках опис про те, як якийсь російський мужик Василєв мав 87 дітей від двох жінок. Перша його

жінка мала четверо чворячків, семеро трійнячків і 16 близнячків, а друга мала два рази трійнячків, а 6 разів близняків. Чи це правда, не знаємо, але таке пишуть.

До многократної розплідности мають наклін головно ті жінки, що в їх яєчниках є завелика скількість яєчок. Трапляється часом, що близнята повстають тільки з одного яєчка. Такі близнята бувають потворами, або зрослими до себе каліками (т. зв. Сіямськими братами, або сестрами) що їх деколи показують в цирках та театрах.

Трійняки походять звичайно з двох яєчок, одно з одного, а двоє з другого. Що многократна розплідність (чи це близняки, чи трійняки і т.д.) походять з кількох осібних яєчок, на це є очевидний доказ в тім, що приміром одно з близнят може розвиватися і рости правильно в матиці, а друге осібно в фалопійській рурці, що лучить яєчники з матицею. Одно і друге росте там, де запліднилося. А кожде з них навіть тоді, коли розвинулося правильно в утробі матери, має свої власні органічні оповивала, неначе пеленки, які по народженню близняків чи трійняків можна докладно відріжнити як щось осібного від себе.

Загалом беручи, близняки є менші і менше важуть ніж звичайні діти, але вага близняків разом взявши є звичайно більша як вага одного плоду. І тому вони засильно розпихають матицю й дають почин до передвчасного породу. Тому якраз близняки часто родяться на кілька тижнів скорше ніж поодинкі діти.

Самі близняки можуть значно ріжнитися від себе так щодо величини як і щодо ваги; але часом є тої самої ваги, вигляду і т.д. Часом може статися так, що одно з них може скорше вмерти й виділитися з утроби матери, а друге може собі дальше правильно

рости аж до повного часу породу. Але частіше буває так, що одно близня родиться живе, а друге рівночасно як "недонесене," неживе, прямо придушене та сплощене.

Бувають також випадки дворазового осібного запліднення. Але це загалом надзвичайно рідкі випадки й про них тільки задля цікавости згадуємо. В кождім разі, коли й можуть трапитися такі "подвійні" запліднення, то вони можливі тільки що найвище в перших трьох місяцях вагітности.

По чім пізнати многократне запліднення?

Це питання є більш інтересне для лікарів та акушерок, що мають до діла при пологах. Саме роздуття черева вагітної матері не завше є доказом існування близняків. Щоб ствердити їх неіснування, до цього служать вмілі оглянення жінки, деколи береться знимки через Х-рей.

Пол близняків, трійників і т.д. Здається, що холодний клімат є більше пригідний до многократної заплідности, ніж клімат теплий. Статистика виказує, що пропорціонально до населення й породів більше близняків родиться в північних ніж в полудневих краях. В більшості випадків (около 64%) близняки є того самого пола— себто самі хлопці, або самі дівчата, в меншости випадків (около 36%) близнюки родяться в двох полах—хлопці й дівчата.

8.—НЕПРАВИЛЬНА ВАГІТНІСТЬ

(Tubal Pregnancy)

Говорячи про вагітність, згадаю тут ще про одну недугу, що полягає на тім, що плід у жінки деколи бере свій початок не в матиці, але в т.зв. фалопійській рурці, котрою яєчко переходить з яєчка до матиці. Коли дозріле яєчко застрягне десь в тій рурці, не дійшовши до матиці, тоді може статися так, що му-

жеський зародок зайде аж до фалопійської рурки й там то яєчко запліднить. В цім случаю плід замість розвиватися з матиці, де йому місце, розвивається й росте в фалопійській рурці. Тоді та рурка розширюється чимраз більше та більше, а врешті пукає. Це спричинює сильні кровотоки з фалопійської рурки до черевної ями. А стається це так: жінка перестає мати правильні місячні періоди через два, або три місяці. Нараз нагло попадає в корчі в споді черева так, що здається, начеб мала запалення сліпої кишки; і такі корчі й получені з ними болі можуть повторитися й кілька разів, заки лікар розпізнає справдішну причину недуги. Це знак, що недуга прибрала поважний характер.

Лікуваня цеї недуги можливе тільки через негайну операцію, котра полягає на тім, що прорізується черево й вимивається сціпенілу кров. Не треба й додавати, що це нелегка операція, але багато жінок тим чином вратовується від неминучої смерти.

9.—ПОРОНЕННЯ Й ПЕРЕДВЧАСНИЙ ПОРІД

(Abortion and Miscarriage)

Поронення наступає тоді, коли вагітна жінка тратить свій плід припадково, або через якісь фізичні недомагання на протягу перших шість місяців по запліднснню. Коли ж таке трапиться в послідних трьох місяцях перед породом дитини, то називається воно "передвчасним породом."

Прояви "скинення" плоду є ріжні, відповідно до часу, в якім недонощений плід виходить з лона матери. Скинення плоду вже на протягу першого місяця вагітности може відбутися цілком незамітно так, що й сама жінка це не завше спостерігає. Але коли воно наступає пізніше, то при тому проявляються деякі властиві органічні недомагання: горячка, напу-

хнення повік, болі в ссавках і їхнє помягчення, холод в ногах, біль в крижах, перемінні рвучі болі в животі, аж врешті по якімсь часі плід відривається з матиці й витікає на зовні.

Причини скинення плоду, або поронення є ріжні, головно запалення та зболяковатіння матичної шийки, переставлення, або обернення матиці, фізичне перепрацьовання, або двигнення якогось тяжкого предмету, упадок вагітної жінки цілим тілом на землю, надуживання переполікувань родних частей тіла, надуживання полових зносин в часі вагітности, недуга сифіліса перенесена через маму на плід і т.п.

Лікування.—Гігієна при небезпеці скинення (поронення) плоду полягає передусім на тілеснім відпочинку. Така жінка повинна через кілька днів спокійно лежати в ліжку в випростованій позиції. Притім повинна вона жолудок і кишки удержувати в порядку, їсти тільки легкі плинні страви. Коли болі збільшаються й заходить певність, що тяжко перешкодити пороненню плоду, то конечно треба віддатись лікарській опіці, щоб запобігти закаженню крови.

При передвчасних породах відбувається та сама процедура що й при нормальних породах. І ту звичайно є більше небезпеченство як коли. Тому цю справу найліпше віддати совісному лікареві.

Люди часто запитують лікаря, чи це не вбивство поронити дитину. Зародок, плід, це вже людина, хоча не вповні розвинена. Тому свідомо й добровільно довести до поронення, або дозволити на нього тільки на те, щоб позбутись клопоту, або навмисне вбити плід, щоб рятувати життя матері, це вбивство. Коли плід порониться без наміру, через припадок, або з інакшої причини, тоді очевидно це не є намірене вбивство, бо це сталось ненарочно. Всі куль-

турні держави карають строго нарочне зігнання плоду.

З тої причини також треба, навіть після поронення, дитину охрестити. Робиться це в отакий спосіб:

Отвирається мішочок, або оболонку, в якій знаходиться людський зародок, випускається з цеї оболонки водну теч і сейчас треба полити водою цей зародок чи голову дитину, а рівночасно сказати: хрещається раб Божий, чи раба Божа (імярек) в імя Отца, і Сина, і св. Духа, Амінь.

В такім випадку хтонебудь може дитину охрестити.

10.—ОХОРОНА ПЕРЕД ЗАПЛІДНЕННЯМ

(Birth Control)

Це питання є не тільки фізіологічним, чи медичним, або лікарським, але головно суспільним і моральним. В деяких випадках, особливо тоді, коли супруги терплять на заразливі недуги, або якісь наслідственні недомагання, що можуть перенестися на потомство, тоді чоловік і жінка повинні панувати над собою й зовсім здержуватись від полових зносин. Подібно мається справа тоді, коли з дуже важних причин заходить потреба обмежити число дітей, наприклад, коли не стало б можности виховати відповідно більше число дітей, або коли жінка так дуже хора, що супружі зносини довели б її до небезпеки смерти, або цілковитої утрати здоровля.

Така конечність здержуватись в подружжі від супружих зносин існує дуже рідко, коли йде о удержання й виховання дітей, тим більш, що майже в усіх державах стараються зробити удержання й виховання хочби й численних дітей, можливим. Цікаво є, що страх перед занадто великим числом дітей існує в таких людей, що мають маєтки й могли б легко виживити й виховати багато дітей. Навпаки, в бід-

них людей, між якими не поширилась зараза недозволеної контролі породів, того страху, або зовсім нема, або є його багато менше.

Всякі тайні "лікарства", дораджувані фаховими бабами, або несовісними агентами, становлять більшу небезпеку для здоровля ніж певність, що запліднення не наступить. З наукової точки погляду сказати можна, що запліднення рідко коли може наступити, коли жінка не має сексуальних зносин з мущиною через 3 до 5 днів перед місячним періодом та через около 10 днів по місячнім періоді, бо це є якраз той час, коли запліднення відбувається легко.

Про дальші інформації найліпше порадитися совісного лікаря, що чесно придержується моральних обовязків і законів.

11.—НЕДУГИ НОВОНАРОДЖЕНОЇ ДИТИНИ

(Diseases of the Newborn Child)

Новонароджена дитина може дуже зчаста хорувати на ріжні недуги, як і старий чоловік. Але є недуги, що спеціяльно відносяться до новонародка, як придушення, коли дитина по народженню є синя й не дихає. Про це вже згадано попередно.

Дальше, можуть бути ріжні каліцтва, та ушкодження, коли при породі уживається ріжних кліщів, та інструментів. І це дальше може бути параліж рук, або ніг, або кровоток від зранених частий тіла і т.д. Та найважнішими є:

(а) ЗАРАЗЛИВІ НЕДУГИ—ОСТРІ

(The Acute Infections of the Newly Born)

До цих належить загальне закаження (Septicaemia), де дитятко горячкує, впадає в дрощі, судороги і т.д.

Закаження такі входять в кров звичайно через отвір пупця. Тому, як вже попередно описано, тре-

ба дуже обережно обходитися з завиванням пупця, та затримати чистість та асеяцію.

Лікування тут мало що помагає.

Між скірними недугами найбільш небезпечними є скірні міхурі (Pemphigus Neonatorum), описані ширше в розділі Скірних Недуг.

Дуже важним є запалення очей в новородків — (Ophthalmia Neonatorum), описане в розділі Недуги Очей.

Найбільш занепадають діти на так звану Жовтачку Новородків. (Icterus Neonatorum). Стається це десь в день-два по народженню; дитина стає жовтою на лиці, шиї, дальше й на тілі й всюда.

Така жовтачка триває тиждень до 10 днів, а по тім поволи сходить. Дитина стає білою й здоровою як і інші діти.

Причина жовтачки правдоподібно є устаткування функції печінки дитини, та сама циркуляція крови. Отже й лікування ту є невибагливе. Треба лиш уважати, щоб дитина пила багато води, та щоб жолудок добре прочищувався.

Але в деяких випадках ця жовтачка прибирає інший характер. Є це іншого рода жовтачки, що трапляється в деяких родинах (як приміром Кровавиця (Hemophilia), де всі хлопці, що родяться, мають жовтачку й до тижня-два, вмирають. А помимо того дівчата родяться без жовтачки й живуть. Мені самому в моїй лікарській практиці притрапилось, що в одній родині, де я ординував, вродилась перша дівчина, чиста, біла й здорова живе й до нині. Пізніше я ординував знов при породах в тій родині. Вродився хлопець на пів жовтий. Пізніше, жовтачка поширилась і в двох тижнях дитина померла.

В два роки пізніше знов я ординував і вродився як і перше хлопець із жовтачкою. Знаючи що його

чекає, я хлопця віддав до шпиталю. І помимо найбільших заходів лікарів-спеціялістів, дитина померла в другім тижні життя.

Жовтачка ця починається тим, що дитина вже родиться на пів жовтою. При тім краска тіла є блідожовтою. Пізніше жовтачка змагається. За слизною оболонки уст показуються кровотоки. Так само кал дитини є на пів з кровю. Значиться, що такі кровотоки є в жолудку й кишках. Десь в 10-12 дні життя дитина страшно ослабає, перестає ссати груди, виглядає неначе отроєна, плаче зчаста, а на останку вмирає.

Недугу цю зовуть Родинною Жовтачкою (Familial Jaundice) або Кровавою Жовтачкою (Hemorrhagic Icterus). Є вона рідка, але за то фатальна.

(б) НЕДУГИ З БРАКУ НЕДОСТАТОЧНОЇ ПОЖИВИ

(Diseases due to Malnutrition)

І тут є ціла ліста недуг, що спричиняє їх недостаточна, або шкідлива пожива для дитини. Між іншими є ріжні екземи, Скорбут, Рекетс і т.д. Всі вони вже описані в іншім розділі цеї книжки.

12.—НЕДУГИ ЖІНКИ В ЧАСІ ВАГІТНОСТИ Й ЗЛОГІВ

(Diseases During Pregnancy and Puerperium)

Жінка в цім часі може занепасти на ріжні інші недуги, або бути ними закажена, чи то в часі вагітности, чи в часі злогів. Між іншими є приміром недуги як скарлятина, віспа, тиф, запалення легких, інфлюенза, рожа. Недуги венеричні як трипер і сифіліс, та сухоти.

Сухоти (туберкулоза) не то що не ослабають в часі вагітности, але навпаки роблять орґанізм вагіт-

ної жінки ще більш податливим на недугу, хоч здавалосяб, що жінка "поправляється" на здоровлю. До більшого занепаду сил у сухітничої жінки причинюється й сам порід і злоги й плекання та пістування дитини. Одначе сухоти не роблять жінку наклінною до передвчасного породу.

І буває, що сухітничі жінки родять в свій час цілком здорові діти. Та часом сухоти можуть перенестися з мами на її дитину. В родинних сухотах таке зараження відбувається вже в лоні матери через циркуляцію крови, але воно рідко коли трапляється. Коли діти сухітничої матери є більш наклінні до сухіт ніж діти матери здорової, то це звичайно не тому, немовби вони вже з сухотами родилися але тому, що їх орґанізм є заслабо відпорний на цю недугу й легко може заразитися від матери самої.

Сифіліс—це найважніша хороблива комплікація стану вагітности, бо він є найзвичайнішою причиною смерти плоду в лоні матери майже в половині випадків неживо народжених дітей, хоч поронення сифіліс небагато викликує. Зрештою залежить це багато від часу зараження й від стадії недуги. Коли зараження жінки наступило перед запліднення і не було лікування, то сифіліс звичайно спричинює передвчасний порід, або поронення зболяковатілого плоду. Дитина приходить на світ неживою, а коли й жива, то на ній видно сліди сифіліса сейчас, або пізніше вони показуються. В рідких випадках дитина може виглядати й бути цілком здорова, та не мати слідів недуги, але вона довго не живе,—вмирає по кількох тижнях.

Коли мама нездужає на сифіліс вже в часі запліднення, то дитина її є завше сифілітична. Те саме буває, коли зараження наступило в хвилі запліднення.

Коли зараження матери наступило в пізніших місяцях вагітности, то плід в її утробі може заразитись, або ні.

Та без огляду на те, коли наступило зараження матері сифілісом, треба таку матір (по ствердженню існування зарази) зараз лікувати протисифілітичними методами (сальварсаном, живим сріблом і т.д.), а через те лікується рівночасно й плід дитини в лоні матері. Притім час до часу треба робити т.зв. "пробу Васермана"—себто аналізувати кров жінки, щоб провірити, чи і як лікування поступає.

Подібно треба поступати й тоді, коли батько дитини має недугу сифіліса. Часом, але дуже рідко, сам батько може при заплідненню перенести свою недугу сифіліса на свій власний плід.

Сифілітична мама може без дальшої небезпеки кормити своїми грудьми свою власну дитину, але коли вона цього з якихнебудь причин не може робити, то таку дитину не повинна кормити пістунка (мамка), тільки треба дитину кормити штучно, з фляшочки.

Інші недуги, як недуги серця, нирок, печінки, та жолудка, змагаються ще більше в стані вагітности. До цего треба також згадати про задуху.

Астма (задима, задуха) рівнож сильнішає в вагітної жінки, а є такі жінки, що якраз тільки в часі вагітности попадають в астму, або тільки в часі породу, а відтак почуваються цілком здорові. Найкращою методою лікування в таких випадках є виключно тільки молочна дієта, або зміна клімату.

Жиляки (Varicose Veins) у вагітних жінок часто трапляються. Є це розширення жил в ногах, або в околицях родних органів тіла. Причиною їх є нерівномірний обіг крови в наслідок натиску плоду в лоні матери на жили в стегнах. Жиляки можуть бути на-

віть дуже великі, дошкулюють сильно, а часом можуть спричинити й смертоносні кровотоки, або гниючі рани. Коли вони є тільки в ногах, то помагають бандажі. Треба дбати про те, щоб не пукнули в часі породу дитини.

Водянка, або Пухлина в часі вагітности може бути, або загальна, або місцева, обмежена тільки на ноги. Часами твориться вона на поверхні родних орґанів. Небезпечною є вона головно тоді, коли захопила собою цілий орґанізм жінки, бо це може бути ознакою загального затроєння, острого запалення нирок, або якоїсь іншої серіозної недуги. І відповідно до причин треба лікувати недугу.

Нестравність і запір.— Це майже невідлучні товариші вагітної жінки. В однім і другім випадку таку недугу лікується так, якби жінка й не була вагітною, а саме відповідною дієтою, прочищуванням жолудка й кишок і звичайними медичними препаратами відповідно до якости й сили недуги, про що вже була мова на іншім місці.

Неврози—себто недуги, захоплюючі нерви, трапляються дуже часто в вагітних жінок, приміром слинівка, що проявляється обильним виділюванням слини з уст і т.п. Але бувають і дуже поважні нервові недуги в вагітних жінок. Так приміром:

Параліж, що походить від забурень в мозгу й в центральній нервовій системі. Це звичайно знак якогось затроєння.

Невральґія—сильні болі в ріжних частях тіла, що нагло приходять і нагло уступають, але нічим не даються вилікувати.

Гістерія у вагітних жінок спричинює часто завороти голови та блювання. Зрештою стан тої недуги в одних жінок в часі вагітности поправляється, а в дру-

гих погіршується, залежно від індивідуальности жінки.

Недуги крови, а головно злюща анемія (недокровність, втрата крови) часом появляється по породі. Проявляється вона визначною блідотою тіла, загальним ослабленням, коротким віддйхом та водною пухлиною ніг. Щоб цю недугу напевно пізнати, то треба вперед провірити кров під мікроскопом, скільки в ній є тілок білих, а скільки червоних. Про це я вже писав на іншім місці. По правилу,— коли таку недугу відповідно не лікується,— то вона кінчиться смертю. В новіших часах методи лікування її щораз більше поліпшуються й є надія, що буде винайдений спосіб її опанування.

Скірні недуги у вагітних жінок деколи також справляють чимало терпіння. Особливо свербячка (pruritis) може поширитися на родні орґани тіла. Правдоподібно походить вона від якогось затроєння, а докучає тим, що спричинює безсонність, нервовість, брак супокою. В таких випадках крім усмирюючих середників треба обмежитись на молочну дієту, — зрештою всякі інші подібні недуги треба лікувати спеціяльними методами відповідно до проявів і сили недуги.

ВІДДІЛ ПЯТНАЦЯТИЙ

НЕДУГИ ДІТОЧІ

(DISEASES OF CHILDHOOD)

Діти так як і старші люди занепадають на ріжні недуги. Отже і за "Дітей" опишу ту, що важніше. Зачинаємо вперед годування та плекання дітей.

1.—ПЕСТУВАННЯ Й ПЛЕКАННЯ ДІТЕЙ

(Nursing and Feeding of the Children)

Малі діти потребують для свойого здоровля передусім богато свіжого воздуху. Тому треба їх як найбільше держати на отвертих місцях, де воздуха богато; а хати, де живуть діти, треба завше добре перевітрювати. Коли діти сплять, то повинні мати незакрите лице, щоб воздух мав свобідний доступ і до їх віддихових органів.

(а) РОДИЧІ Й ДІТИ

(Parents and Children)

Родичі повинні дбати про удержування чистоти тіла своїх дітей, бо інакше діти попасти можуть у всякі недуги, нелиш скірні, але й органічні, горячкові й заразливі. Тіло новонародженої дитини треба вимастити солодкою оливою, щоб усунути її зо скіри біляву, липку матерію, а відтак правильно дитину купати що дня в теплій воді й так продовжувати купіль, призвичаючи дитину до щораз то холоднішої води. Через таку методичну купіль здоровля й орґанізм дитини кріпшає; вона загартовується на старші літа.

Одежа дитини не повинна бути тісна, або невигідна, а навпаки як найбільше свобідна, але притім тепла. В зимі добре є одягати дитину в вовняну одежу,

а літом в звичайну, полотняну. Притім зайвим є й згадувати про те, що при одяганню дитини не ходить о "моду", або о велику красу одягу, але о хосенність і практичність.

Мала дитина з природи повинна живитися з початку тільки молоком з грудей своєї мами, хіба, що це є неможливе з огляду на її здоровля, або на здоровля дитини. Коли мама сама не може кормити своєї дитини своїми грудьми, то в конечности пістунка (нянька) може заступити маму, а коли й це не вистарчає, то аж тоді повиннося живити дитину звичайним коровячим молоком, змішаним з водою і цукром. Форму такої мішанини припише лікар. Треба дбати про те, щоб молоко в фляшочці було завше тепле, свіже, а не скисле, або сирватковате.

Річ ясна, що так кормяча мама як і пістунка повинні бути в повнім здоровлю тоді, коли кормять дитину. Так отже сухітнича мама ніколи не повинна кормити грудьми свою дитину, щоб не заразити сухотами самої дитини. Так мами як і пістунки (няньки) повинні в періоді кормлення дитини заховати як найбільший спокій духа; не сердитися, не кидатися на всі боки, не журитися; не попадати в ненависть, зависть, перестрах і т.і., бо такі похоти й норови некорисно впливають на організм плекаючих діти мамів, а тим самим і відбирають грудній поживі силу віджившлювання дитини. Та й самі плекаючі мами й пістунки повинні добре й здорово віджившлюватися. Вони ніяк не повинні запиватися алькогольними напоями, а пити тільки воду, молоко, шоколяду та що дня відбувати тілесні вправи на свіжім воздусі.

Пістунка для дитини (нянька) повинна бути душевно й тілесно вповні дорова, а це провірити може тільки добрий лікар. Коли вона є сифілітична, скрофулічна, сухітнича, або коли терпить на якінебудь дру-

гі очевидні, або утаєні заразливі недуги, або на духово-нервові недомагання, то вона ніяк не може придатися пістункою для дитини. Рівнож її моральний характер повинен бути бездоганний. Молоко її грудей повинно бути вперед уміетно провірене в дорозі аналізи.—Та всеж таки ліпше відразу годувати дитину з фляшочки, ніж брати ризико кормлення дитини через якунебудь пістунку.

Фляшочка, з котрої кормиться дитину, повинна бути завше бездоганно чиста; вимивати її треба перед кождим новим кормленням дитини горячою водою, змішаною з содою.

Молоко в пляшочці, яким кормиться дитину, повинно бути стерилізоване—себто звільнене від усяких бактерій, що від них завше аж роїться навіть на око чисте молоко від корови. Крім цього молоко до штучного віджившлювання дитини повинно мати в собі такі складники, як правдиве молоко з грудей матери. Тимто й існують спеціяльні препарати такого молока до годування малих дітей. Теплота молока повинна виносити около 98 Фар. Зрештою в тім згляді як також щодо скількости поживи для дитини існують докладні приписи, про котрі я тут не буду розписуватися, бо все те залежить від загального стану здоровля самої дитини як також від других обставин.

Мала дитина повинна спати скільки їй завгодно. І справді дитина спить майже більшу часть часу й тим чином сама природа скріпляє її делікатний орґанізм. Коли дитина неспокійна, або через довший час не може заснути, то це знак, що щось їй долягає, бо або переїлася, або щось її давить із зовні, або температура її тіла ненормальна. Та ніколи не годиться давати дитині які-небудь порошки, або "медицини" на спання, хіба у виїмкових випадках, коли дитина

недужа й лікар признає таке відповідним. В перших місяцях свойого життя дитина повинна спати десь близько своєї мами. Відтак можна її класти в колиску, або на подушку та легко, але тепло накривати. Вона повинна лежати боком, щоб не захлиснулася та не кашляла.

Малі діти не повинні спати разом з старшими, або з хорими людьми, щоб не вдихали в себе нездорових випарів. Вони повинні вчасно лягати спати й вставати рано сейчас як тільки пробудяться. Тим чином вони від молодости привикнуть до порядочности в життю. Дитину не повиннося штучно підбуджувати до спання колисанням і т.п. Провід травлення дитини, її жолудочок і кишки треба зчаста перечищувати легким кастровим олійком. По правилу дитина повинна віддавати кал два, або три рази на добу.

В перших місяцях життя діти не мають іще сили самі тілесно вправлятися, але добре є час до часу натирати їх тіло злегка рукою; діти це люблять подібно як теплу купіль. Зате непорадно є підкидати їх руками, бо це шкодить їх здоровлю. Кісточки в дітей є ще занадто мягонькі, щоб ними можна оперувати до схочу.—Відтак, по кількох місяцях, можна дітей брати на прохід у візочку і т.п.

При кінці девятого, або десятого місяця життя діти вже зачинають поволі вчитися ходити; передтим небезпечно є приучувати їх до ходу, бо кісточки їх ще за мягкі, щоб могли держати вагу тіла й з того можуть повстати скривлення костей.— А коли дитина вже вміє ходити, то дальші проби й вправи повинна вона робити сама на свіжім воздусі без втручування старших осіб. Так мала дитина природно набирає сама досвіду на ціле життя; обовязком мами, або пістунки є тільки наглядати, щоб не було якого припадку, або каліцтва.

Є це надзвичайно важна справа добре виховати дитину так тілесно, як духово. Звичайно виховання дітей у нас таке, що або ми стаємося їх невільниками, або вони нашими. А одно й друге є зле. Тому не добре є передусім, коли дітей занадто пеститься, а відтак за щонебудь в злости тяжко їх побивається, або картається. Але й недобре тоді, коли дитина від маленькости не зазнає ніякої прихильности від родичів, тільки бійку та проклони. Її душа тоді завше сполохана, невільницька; або навпаки в усім і всьому противна та вперта.

Тому в вихованню дітей найкращою є природна, посередна дорога. Над дітьми повиннося завше мати розумну владу, але ніколи тої влади не треба надуживати, а кермуватися розумним переконуванням, любовю, ласкавістю, прихильністю. Треба налягати на точність і уміркованість дітей в кождім напрямку, особливо в їді та питтю, в спанню і т.п. Притім треба мати рішучість, але не брутальність, або пустий прокліп. В товаристві дітей родичі повинні бути завше на лиці погідні, веселі та не лякати дітей взаїмними лайками, бійками, криком, жалями одно на другого і т.п., бо такі діти самі відтак набирають подібного характерку, беручи приклад зо своїх родичів.

(б) ВІДЛУЧЕННЯ ДИТИНИ

(Weaning of the Child)

Відлучення дитини від грудей матери наступає звичайно по році, коли перші зубки в дитини виколяться та коли вона вже поволі зачне їсти звичайну їду. Може це й скорше статися (приміром по десяти місяцях). Та ніколи не повиннося відлучувати дитину в літній порі, щоб не виставити її на заразливі бактеріяльні недуги такі як холєрина і т.п.— Але й по відлученню дитини від грудей, не муситься їй давати

їсти все, чого забажає. В тім часі її пожива повинна зпочатку бути на половину плинна й тільки час до часу потроха перемінювана ціпкішими стравами. Отже хліб з молоком, риж з молоком, варені крупки, шоколяда, яйця на мягко—це в першу чергу повинно бути звичайною поживою відлученої від грудей дитини. Відтак постепенно треба дитину призвичаювати до ціпкіших страв та до ярин, що мають в собі т.зв. вітаміни.

Діти ніколи не повинні переїдатися. Досить для них, коли їдять вміру три, або чотири рази денно. До пиття тільки чиста здорова вода. Чай і кава— це неприродна пожива для дітей, бо спричинює передвчасне ослаблення жолудка, кишок, а головно нервів, що якраз може дуже погано відбитися на здоровлю дітей в пізнішім віку.

(в) ДІЄТА ДЛЯ ДІТЕЙ

(Children's Diet)

І.—По першім році життя—

В перших чотирьох місяцях, або від 12 до 16 місяців життя, треба доглядати дітей дуже обережно, та й годувати відповідно. Це є час зараз по відлученню дитини, тому треба поволи приноровляти до звичайної дієти. Отже—добре є почавши снідання з таким порядком:

6:30 год. рано: молоко до пиття яких 4 до 6 унцій. Ячмінної каші, або вівсянної 2 до 3 унції — змішаної на пів з молоком.

9:00 год .рано: Помаранчевого соку 1 до 2 унцій.

10:00 год. рано: Так як зрана о 6:30 год. Змінити лише кашку.

2:00 год. пополудні: Росолу з волового, курячого, або іншого мяса 1 до 2 унцій. Один білок з яйця на пів зварений. Молоко з кашкою 3 до 4 унцій. Трошка молока до пиття 2 до 3 унцій.

6:00 год. вечером: Так як на снідання.

10.00 год. вечером: Подібно як на снідання.

II. По 16. місяцях.—

Дитина вже стає старша. Вона росте та розвивається, та потребує й більше їсти. Треба отже давати тепер потроха більше. Так на снідання давати яких 2 унції більше молока та кашки. Можна подавати вже ціле яйце на мягко варене, трошка хліба на обід, більше росолу, а навіть потрошка бараболь, та маленький кусничок мяса. Розуміється, треба все це робити постепенно. Уважати, щоби дитина не була голодна, але не добре є й перегодувати її.

III. Дієта від 2 до 6 літ.—

По двох роках—добре є подавати:

(а) на снідання—Кашку з рижу, пшеничну, або вівсянну, одно яйце на мягко варене, молоко, або какао, хліб з маслом,овочі як яблока, помаранчі і т.д.

(б) На обід—Росіл з ярин і мяса, трошка мяса, яйце, зелені ярини як горох, фасолю, бараболі, клюски, хліб з маслом, варені овочі, або кашку і т.д.

(в) На вечеру—Росіл, або трошка мяса, остриги, кашку, яйце, молоко, хліб з маслом, варені овочі.

Розуміється все це є добре. Але не треба давати всього забагато. Дитині повинно даватись всего маленьку порційку й всего по трошка—щоби вона зїла такий обід, чи вечерю з апетитом. При цім приучувати порядку, етикети, та чистоти, а найбільше терпеливости. Важним є, щоби дитина всего по трошка з'їла, а не одного чогось налепалася, та й вже більше не хоче нічого. Всі ці поживи мають свої значення, що до росту та будови тіла костей і т.д. Тому їх приписується.

(г) ТАБЛИЧКА ВАГИ ДІТЕЙ
INFANT'S GROWTH CHART

Table of Average Weight and Height Measurements of Nude Infants at Various Ages

BOYS					GIRLS				
Age	Yrs.	Mos.	Weight Lbs.	Oz.	Height Inches	Age	Yrs.	Mos.	Weight Lbs.	Oz.	Height Inches
Birth	0	7	8		20.6	Birth	0	7	1		20.5
	1	8	8		21.6		1	8	1		20.9
	2	10	6		22.5		2	9	14		22.3
	3	11	13		23.5		3	11	5		23.2
	4	13	3		24.5		4	12	11		24.2
	5	14	10		25.5		5	14	2		25.1
	6	16	0		26.5		6	15	8		26.0
	7	16	14		27.0		7	16	6		26.5
	8	17	11		27.5		8	17	3		27.0
	9	18	8		28.0		9	18	0		27.5
	10	19	5		28.5		10	18	13		28.0
	11	20	3		29.0		11	19	11		28.5
1	0	21	0		29.5	1	0	20	8		29.0
1	1	21	9		29.9	1	1	21	1		29.4
1	2	22	2		30.3	1	2	21	11		29.8
1	3	22	12		30.7	1	3	22	4		30.2
1	4	23	5		31.1	1	4	22	13		30.6
1	5	23	15		31.6	1	5	23	7		31.0
1	6	24	8		32.0	1	6	24	0		31.4
1	7	25	0		32.4	1	7	24	7		31.7
1	8	25	8		32.7	1	8	24	13		32.0
1	9	25	15		33.1	1	9	25	4		32.4
1	10	26	6		33.4	1	10	25	10		32.8
1	11	26	14		33.7	1	11	26	1		33.1
2	0	27	5		34.0	2	0	26	8		33.4
2	1	27	12		34.4	2	1	26	15		33.7
2	2	28	3		34.7	2	2	27	5		34.0
2	3	28	11		35.1	2	3	27	12		34.3
2	4	29	2		35.4	2	4	28	2		34.6
2	5	29	9		35.7	2	5	28	9		35.0
2	6	30	0		36.0	2	6	29	0		35.3
2	7	30	7		36.3	2	7	29	7		35.6
2	8	30	13		36.5	2	8	29	13		35.9
2	9	31	4		36.8	2	9	30	4		36.2
2	10	31	10		37.0	2	10	30	10		36.5
2	11	32	1		37.3	2	11	31	1		36.8
3	0	32	8		37.5	3	0	31	8		37.0

PROPER FOOD MEANS PROPER GROWTH

2. НЕДУГИ ДІТЕЙ

(Children's Diseases)

Діти в молодім своїм віці занепадають на ріжні недуги, подібно як і старші люди. Та й не лише хорують, але процент смерти дітий далеко перевищує відсотки смертности дорослих. Тому є дуже важним хоронити дітий перед всякими закаженнями, а коли вони захоріють, відповідно лікувати.

Між іншими недугами, на які діти занепадають, є: скарлятина, кір, віспа, коклюш, завали, дифтерія, тиф, сухоти, сифіліс, інфлюенза, малярія і т.п. Всі ці недуги вже описані в іншім відділі цеї книжки.

Інші недуги—як недуги немовлят—описані в Відділі Жіночих Недуг—Недуги Поживи, Недуги Нирок та Полових Органів. Недуги Віддихової Системи, Нервової Системи і т.д. також описані на інших місцях цеї книжки. Лишається отже лиш кілька, про котрі ще незгадано, так подаю їх понище.

І.—ЗАПАЛЕННЯ ГОРЛЯНИХ ЖЕЛЕЗІВ

(Apthae)

Ця недуга атакує передусім маленькі желези в устах дитини звичайно в часі, коли в неї зачинають показуватись перші зубки.

Проявами недуги є маленькі, білі плямки, дещо піднесені понад поверхню наскірку на губах, в середині уст на внутрішній оболонці лиць та під язиком. Ті плямки побільшуються й виділюють з себе білявву течу, через що творяться боляки, окружені червоними колісцятками, походячими від запалення. Часом знову замість білявої матерії ті боляки виділюють з себе сукровицю, що відтак заснічується в скорупу темнавого кольору. Недуга може прибрати лекшу, або тяжчу форму. В тяжчих випадках дитина стається дуже хора, неспокійна; в горлі пече, спрага

дошкулює, а притім розвільнення, слинявка з уст та віддавання зеленкуватого калу.

II.—ЗАПАЛЕННЯ ЯСЕН

(Gengivitis)

Це рівнож недуга, що захоплює дитину в часі першого зубкования. Ясна червоніють, напухають, болять. Дитина стається слабою, оспалою, скіра на ній суха й горяча, живчик слабий, брак апетиту, спрага до пиття, язик грубо обложений.

Коли ясна зачнуть гноїтися та коли недугу не припиниться відповідним лікуванням, то зуби дитини псуються, чорніють, мякнуть і випадають, а з уст дитини чути погану воню. Ясна кровавляться при найлекшім дотику, а притім дитина терпить сильне розвільнення в кишках.

III.—ГАНҐРИНА УСТ

(Canker, Cancrum Oris)

Ця недуга своїми зовнішними проявами похожа до попередно описаних, але вона дуже тяжка й небезпечна й часто доводить до смерти. Захоплює вона звичайно слабовиті діти, що терплять на хронічне запалення ясен, або на недуги жолудка й кишок, або на повторяючіся горячкові слабости.

Причина—закаження, або навіть раковатіння тіла.

Проявами недуги є—як звичайно—загальне ослаблення та оспаліть дитини, спрага до пиття, втрата апетиту, примховатість, неспокій і брак сну, лице блідне й западається, з уст воняє, ясна гнояться, зуби випадають, або покриваються брудною, грубою поволокою. Поволі на яснах та на внутрішній стороні лиць показуються сірі, воднисті міхурі, які зчасом побільшуються, зливаються в одну масу, а врешті пукають, лишаючи за собою чорні рани неначе по

випаленню. То ґангрина, що поширюється навіть на губи та на лице, або зчасом виїдає діру в лиці.

Лікування попередно описаних діточих недуг.— Звичайно запалення уст у дитини лікується уміетним переполікуванням бораксовим розчином (4% розчин бораксу з водою). Цим треба легонько намащувати запалені місця в устах дитини й язик. Подібно ділає розчин потасового хльорку.

Запалення горлявих желєзів лікується подібно як звичайне запалення, причім треба уважати на дієту дитини. Коли дитина вже відлучена від грудей матери, то поживою її в тім випадку повинна бути тільки легка рижова, або ячмінна зупка, засолоджена цукром. Рівнож дається дитині легкі прочищуючі средства.

Подібно лікується й недугу запалення ясен. Тільки ж тут треба вживати деяких відмінних плинів до полокання ніж при попередних недугах. І тому безумовно булоб потрібним, щоб в подібних випадках зарадитись лікаря, що провірить стадію недуги й припише відповідні лікарства.

До лікування ґангрини устної ями в дитини конечно потрібно лікарського догляду. Цю недугу чимнебудь не можна лікувати. Тут тільки лікар повинен вибрати відповідну методу лікування та приписати також дієту згідно з загальним станом недужої дитини.

IV.—КОРЧ ДИШНИЦІ

(Laryngismus Stridulus)

Цю недугу спричинює нагле заткання проводу до дишної рурки, через що дитина не може втягнути воздуха ззовні та дуситься, а притім неначе піє. Горячки при тому нема. Тільки хвилево дитині щось "заткає дух," почім вона знову зачинає віддихати з характеристичним різким храпанням. Буває це зви-

чайно в часі, коли дитина щось їсть, або пє, або коли вона чимсь подразнена. В часі такого нападу дитина попадає в конвульсії, ніздрі в неї роздуваються, уста отвираються, очі балушіють, лице блідне, а руки й ноги попадають в хвилевий корч, доки напад не переминеться. Та це не є ніяка небезпечна недуга. Дитину в часі такого нападу треба прямо посадити, але так, щоб її голова звисала вперед; напустити до кімнати свіжого, холодного повітря та покропити лице дитини зимною водою. Річ ясна, що притім треба від шиї дитини відсунути обшивку та всякі шмати, або перевязки, щоб не дусили дитину. Коли це не поможе, то зараз треба дати дитині теплу купіль, а рівночасно поливати твар її холодною водою. —Та щоб запобігти подібним нападам треба дбати про те, щоб дитина мала здорову й легку дієту й часто прочищувати кишки легкими плинами.

V.—РОЗВІЛЬНЕННЯ

(Diarrhea)

Ця слабість була також предметом опису, але спеціяльно щодо дітей, то додамо тут дещо більше, бо хто-як-хто, але діти дуже часто в цю недугу попадають.

Розвільнення в дітей буває звичайно з причини запалення жолудка й кишок, або з подразнення, викликаного невідповідною поживою або переїдженням, або врешті й з холоду та перестуди, а також з нагоди першого зубкування.

Проявами цеї недуги є—як звичайно—біль в середині та часте віддавання калу більше, або менше рідкого та ріжно-кольорового відповідно до якости й сили недуги, часом навіть змішаного з кровю. Кал такий часами є перемішаний з кавалками нестравленої поживи, а притім він дуже квасковатий.—Що та-

ка недуга може бути, або тільки коротко триваюча, або хронічна, про це я вже писав. В кождім разі вона сильно ослаблює цілий орґанізм дитини, а в хронічнім стані цеї недуги скіра дитини стається суха, тверда, безбарвна, а лице жовте, поморщене як у старця.

Лікування полягає принціпіяльно на управильненню дієти. Хора на розвільнення дитина не повинна їсти ніяких ціпких страв, ніяких "паїв," солодощів та й ніяких овочів, тільки молоко з рижом, або ґрисіком, розпущену шоколяду і т.п. Розуміється, що й средства на перечищування жолудка та кишок повинні бути легкі. Теплі купелі помагають. Порада лікарська в таких випадках повинна бути найголовнішим дороговказом до лікування.

VI.—ДІТОЧА ХОЛЄРИНА

(Cholera Infantum)

Це спеціяльна недуга, що трапляється в дітей в Америці по великих містах, і то в часах літної спеки. Попадають в неї маленькі діти в віку між 4-им, а 20-тим місяцем життя.

Проявами недуги є сильне розвільнення, причім кал є зелений, жовтий, або легко ясний. Така дитина не може нічого їсти, а що тільки з'їсть, то сейчас віддає. Живчик слабий, прискорений. Язик сильно обложений білою, липкою поволокою. Скіра на тілі суха, шорстка. Голова й черево горячі, а руки й ноги звичайно холодні. Черево надуте й болить на дотик. Дитина відчуває сильну спрагу до пиття; час до часу попадає в стан непритомности, або навпаки сильно непокоїться й кидає собою. Врешті тратить усі сили й звичайно гине.

Лікування полягає в першій мірі на негайній зміні клімату; дитину зараз треба перепровадити з міста

десь на село, де холодніше й де більше свіжого воздуха. Коли так зараз зміниться околицю, то й недуга ослабає, але треба дбати про те, щоб дитина притім не перестудилася. Впрочім, коли з якихнебудь причин годі змінити клімат, то хору дитину треба держати в широкій кімнаті і час до часу виносити на свіже повітря. Хора дитина повинна зрештою живитися тільки при груди матері, а коли відлучена, то легонькими, теплими молочними стравами та повиннося щодня давати їй теплі купелі. Таке поступовання само собою нераз доводить до виздоровніня дитини з цеї недуги й без медицини. А зрештою засягнення лікарської поради й опіки є в подібних случаях майже конечне, бо недуга діточої холєрини може перейти в хронічний стан. Отже родичі дитини повинні подбати про те, щоб до цього не допустити; а коли вже такий стан хронічний докучає, то лікування медицинами є конечне.

VII.—ЖОЛУДКОВІ Й КИШКОВІ НЕДОМАГАННЯ ДІТЕЙ

(Stomach and Intestinal Affections in Children)

Про них я писав вже при ріжних нагодах попередно. Тут тільки пригадую, що одною з найзвичайніших таких недуг є запалення грубої кишки, або т.зв. COLIC

Буває таке з переїдження, або годования дитини якимись твердими, тяжко стравними поживами якраз в такім віку дитини, коли її орґанізм є ще дуже делікатний та не може перетравити тяжкої, або взагалі невідповідної поживи, або напитку. В тім випадку дитина терпить сильні болі в животі, кидає ногами, непокоїться й плаче.

Лікування.—Коли причиною таких болів є тільки нестравність, то звичайно ложечка олійку кастрово-

го поможе на перечищення кишочок, але коли це цілком ні, або мало що помагає, то таки треба порадитися лікаря.

VIII.—ЧАС ЗУБКОВАННЯ В ДИТИНИ

(Teething in Children)

Це якраз той час, коли в дитини зачинають пробиватись перші зубки; а буває це звичайно між 5-им а 7-им місяцем життя. І якраз в цім часі дитина легко підлягає всіляким недугам.

Самі прояви першого зубкування виявляються зачервоненням, горячістю й болючістю а радше перечуленням ясен, більшою, або меншою слинівкою з уст, червоність лиць та слезоватістю очей, горячкою, спрагою до пиття, нервозністю, примховатістю дитини та безсонність її, а притім й жолудковими й кишковими недомаганнями. Коли зубки підростають під верх дитина інстинктовно натискає ясна пальцями.

В періоді зубкування треба дбати про те, щоб дитина не попала в такі поважні недуги як зболяковатіння, або ґанґрину уст, запалення ясен, недуги кишок, конвульсії, або часом навіть в мозкові недуги. Тому, коли мама, або пістунка дитини побачать, що ясна в дитини напухлі й червоні (що якраз наступає з причини підростання зубів,) то ті місця де зубок підноситься під поверхнею ясен, треба просто попереретинати, щоб облегчити поріст зуба без болю. Зрештою ще й передтим треба ясна дитини зчаста намащувати усмирюючими плинами та дбати про правильність ділання жолудка й кишок. Коли дитина забогато горячкує й не може спати, то добре є час до часу прикладати їй холодні намочки, або мішочки з ледом поза уха та холодні намочки й до голови прикладати. Взагалі стан зубкування дитини облегчується відповідною дбайливістю про вигоду й загальне здоровля її, та відповідно до проявів.

3.—РОЗПІЗНАННЯ ХОРИХ ДІТЕЙ

(Diagnosis)

Кождий, хто інтересується життям дітей, знає з досвіду, як заховується дитина здорова, а як слаба. Здорова дитина є повна життя, сміється, бігає, скаче, весело говорить, або кричить—словом "тішиться що живе." А слаба дитина, то вже не те. Не в голові їй забава; вона стається неприродно дразлива, примхована, з нічого невдоволена, плаче, кричить, не може місця найти для себе, все одно чи її положити до спання чи взяти на руки—вона плаче, простягяє руки начеб бажала вхопити за шклянку, щоб напитися молока, або води, але відкидає від себе усе, що їй подасться до рук. І так буває з дитиною нераз цілими днями й ночами аж доки сама вона з загального ослаблення на деякий час не заспокоїться. Тому при недугах дітей є важно з захована самої недужої дитини пізнати, що саме дитині долягає, бо вона не має другого способу до виявлення своєї недуги, як хіба тільки несупокій і плач. Тай не кожда особа вміє відріжнити, що значить такий несупокій і плач дитини. До цього—як сказано—треба уміетности й досвіду. І так приміром: коли дитину болить щось в середині, в жолудочку, або кишочках, то крик її є голосний, довгий, пристрасний, а сльози з очей цюрком течуть. Відтак дитина нараз перестає плакати й кричати, але тільки на короткий час; почім знову те саме зачинається, а дитина корчить ноги під черево аж доки біль не уступить і доки вона поволі не засне.—А навпаки, коли дитину болить в грудях або в горлі, то вона не кричить голосно ані не плаче, тільки доривочно крикне й час до часу закашляється. Це зрозуміло тому, бо вона кричати довго не година.—Коли дитину болить голова, то ознаки її недуги є знову інші: звичайно острий, скаву-

лячий крик і час до часу белькотіння.

Іншими ознаками недуги дитини є звичайно брак апетиту, скоре умучення, наклін до сонливости, або навпаки: несупокій, примховатість, жажда до пиття, горячка, часом блювання; вигляд твари сумний, брак звичайної веселости в неї, вона сильно тулиться до грудей мами, або пістунки й так то засипляє то знову будиться й непокоїться подібно як перше.

Досить легко можна пізнати недугу дитини, коли недуга проявиться висипкою по тілі як це звичайно буває при тяжких горячкових недугах. Про ті недуги я вже попередно писав у відділі про недуги бактеріяльні, заразливі, приміром про кір, шкарлятину, віспу і т.п. Кожда з тих недуг зачинається не лиш горячкуванням, браком апетиту і т.д., але й спеціяльною висипкою, по якій вправна, практична особа може пізнати рід недуги. Так приміром висипка кору (одри) появляється менш-більш четвертого дня по зараженню з початку на чолі та на лицях, а відтак на карку й поширюється по цілім тілі; притім дитина попадає в сильну горячку, катар горла і кашель. Сама висипка складається з темно-червоних, малих міхурчиків, що є розміщені ґрупами й подекуди зливаються в одну масу. По двох, або трьох днях висипка зачинає зникати й поволі лущиться на протягу одного до двох тижнів, почім дитина приходить до здоровля, коли не зайшли якісь комплікації. Це якраз така недуга, що чіпається головно дітей і треба при лікуванню дбати про те, щоб не допустити до запалення легких, горла, або навіть до сухіт.

4.—ЯК ОБХОДИТИСЯ З НЕДУЖОЮ ДИТИНОЮ

(Nursing of the Sick Child)

Це залежить головно від того, на яку недугу дитина нездужає. Але існують загальні правила, яких по-

виннося придержуватись і без огляду на якість недуги. Передусім кімната, що в ній перебуває недужа дитина, не повинна бути забогато огрівана так, щоб аж горячо в ній було. Навпаки в кімнаті повинно бути мірно холодно, що найвище 60 Фар., понад зеро. Така температура повнnна бути рівномірно удержувана й міряна постоянним термометром.

Дальше: світла в кімнаті не повинно бути богато; вікна повинні бути прислонені, щоб світло не дразнило нервів хорої дитини. Очевидно, що всякі балачки, крики, постоянні шепоти, стукання ногами, чи яканебудь музика і т.п. ніяк не повинні мати місця в кімнаті хорої дитини. Треба заховувати як найбільший супокій і тільки час до часу, коли того вимагає само піклування, відживлювання та лікування дитини треба її спокійно та лагідно трактувати. Хору дитину ніколи не треба силувати до їди, або пиття; особливо треба дбати про те, щоб не заливати дитину горячими напоями, а навпаки, холодні напої подавати ложечкою. Коли дитина є знесилена недугою жолудка, або кишок, або якоюсь іншою недугою, то треба з нею обходитися дуже делікатно й уміетно й не торгати її, не турбувати при підношенню її з ліжочка і т.п. Всякі наглі зовнішні впливи на організм хорої дитини можуть викликати її омління, а навіть конвульсії.

Колиж хора дитина є під лікарською опікою, треба всьо так робити як припише лікар. Всякі медикаменти подавати після припису. Дитину лишити в ліжку а не ности на руках. Про всякі "бабські ліки" забути, бо всякі замовлювання, та заціптування нічого не помагають.

ВІДДІЛ ШІСНАЦЯТИЙ

НЕДУГИ СКІРНІ

(DISEASES OF THE SKIN)

Анатомія й Физіольогія Скіри

Скіра—це мягкий і гнучкий орґан, неначе полотнс що вкриває всю поверхню людського тіла, зовнішно й внутрішно. Скіра, або оболонка, що покриває та вистелює орґани тіла, як ніс, уста, й т.д. внутренно задля своєї постоянної вогкости називається "слезистою оболонкою." В місцях ріжних отворів тіла обі скіри—себто та, що вкриває тіло ззовні й та, що вкриває собою внутрішні орґани тіла, сходяться в одну цілість і тим чином твориться безперервність скіри.

Ця обставина є важна тим, що коли нездужає скіра на зовні, то недуга може поширитися й на слезисту оболонку, або навпаки, бо обі скіри—зовнішна й внутрішна—творять орґанічно одну нерозривну цілість. Так приміром: коли хтось має острий катар носа,—себто коли наступить запалення слезистої оболонки носа, то й скіра на поверхні носа опухає, червоніє й свербить; а так само довкола уст можуть виступити прищики на скірці і т.д.

Скіра складається з двох верств, або поволок, які можуть місцями відділитися від себе, приміром через якийсь воднистий міхурчик і т.п. Зверхна, тоненька поволока скіри, що називається "наскірком" або рогівкою(Epidermia) відстає тоді в місці міхурчика від правдивої окіри (true skin, derma) яка міститься під наскірком. Правдива скіра, коли її оголоситься від наскірка, є дуже чутка і болюча на най-

лекший дотик, або задраснення, бо ту як раз містять-ся кінчики нервів.

Так наскірок як і сама скіра сповнюють свої осібні функції в орґанізмі. Наскірок є роговатий, тугий і нечутливий; він є неначе тою похвою, або поволокою, що охоронює чутливу скіру під собою.

У властивій чи правдивій скірі находяться кінці нервів, кровоносні проводи, пітні желези й клітини товщу. І якраз та часть скіри буває осідком всіляких скірних недуг.

Скірні недуги можна поділити на чотири великі ґрупи, відповідно до того, звідки беруться вони. Є недуги правдивої скіри; недуги пітних железів і їх рурочок; недуги товщевих железів і т.д. Але, щоби триматися наукового розділу—я опишу ту недуги—ділячи їх після їх причин і т.п.

1.—НЕДУГИ СКІРИ, СПРИЧИНЕНІ ФІЗИЧНИМИ ВПЛИВАМИ

(Dermatoses Due to Physical Causes)

Скіра вимагає певної скількости тепла, але що поза те,---себто коли тепла забагато або замало, те стається вже шкідливе. Місцеве ділання надмірного горяча спричинює попарення, або попечення, а знову завелике зимно спричинює всякого рода відморожения на частях тіла, виставлених на ділання його. Кожде сотворіння, а так само й чоловік, має певну міру, до якої він є в силі без шкоди для свого здоровля знести горяч, або холод, але не всі одиниці є однаково відпорні на таку саму скількість горяча й холоду.

Тут згадаю про важніші недуги, викликані горячом, зимном і т.п.

а) ПОПЕЧЕННЯ, ПОПАРЕННЯ

(Burns)

Попечення є наслідком надмірного, сухого горяча, приміром вогню, грани, розжареного предмету. Попарення викликує горячий плин, або горяча, мокра пара. Одно й друге може викликати грізну недугу скіри, хоч попарення загалом не є так небезпечне в своїх наслідках як попечення.

Так попечення як попарення спричинюють значний відсоток смертельних випадків, коли порівняти їх з іншими повседневними ушкодженнями скіри. Деякі люде є більше відпорні на попечення, або попарення як другі. Так само багато залежить від того, яку часть тіла захопило попечення, або попарення. Приміром: густа, груба скіра на підошвах ніг, або на долонях рук є більше відпорна на горячо ніж тонка скірка в пахах, або на череві, на твари, або на шиї і .т.п

Науково попечення може бути троякого ступня. І так: попечення т.зв. "першого ступня" є тільки переходовим зачервонінням місцевим опухненням та болем, недуга така скоро переходить.— Попечення "другого ступня" знаменується вже не лиш опухненням та болями попеченого місця, але й витворенням міхурів з водою; попечення "третого ступня" є вже так сильне, що витворює зболяковатіння, некрозу (знищення) не лиш скіри, але й підскірних мязнів.

Коли попечення займе широкий простір скіри, то чоловік може притім попасти й в органічні, або конституційні хоробливі прояви, як приміром в омління, втрату притомности, нервовість, блювання й сильнії біль голови. На протягу 48 годин від хвилі попечення недужий може попасти в більші, або менші судороги, конвульсії, а тоді теплота його тіла обнижується, живчик стається скорий і слабий, а скіра вог-

ка і холодна. Коли наступить такий стан, то ті прояви можуть змагатися в силі, і може наступити навіть смерть, звичайно на протягу перших двох днів.

В лекших випадках стан омління поволі уступає і недужий приходить до здоровля, але й потім, як наслідок недуги може появитись запалення дишних рурок, запалення легких, запалення нирок, рожа, менінгітіс, тетанус (простець), або можуть витворитися боляки в кишках і затроєння крови.

Попечення є звичайно смертоносне тоді, коли захопить дві-третини поверхні скіри, а особливо коли притім попечені груди або живіт, полові части тіла.

Звичайні, місцеві рани від попечення можуть статися осідком дуже поважних недуг, як приміром як недуги рака. Особливо небезпечними під тим оглядом є рани від стрільби: бо вони звичайно занечищені стрільним порохом, а це пособляє розвоєви гангрини й рака ,або дуже часто тетанус.

Лікування.—Воно відбувається звичайно способом хірургічним, коли рана з попечення є тільки місцева. Але на загал беручи лікування таких ран може бути, або т.зв. сухе, або мокре; "сухе" лікування—себто при допомозі смарування відповідними мастями, примінюється до попечень першого й другого ступня, коли таке попечення зайняло лиш якийсь малий простір на скірі, притім водяні міхурі, спричинені попеченням, розтинається і випускається з них воду та аж потім вживається смаровила раз на добу. Але коли попечення є третого ступня й сильно розгалужене, то цілу попечену поверхню скіри обвивається докладно тоненькою ґазою, змоченою в лічничім олію, або кладеться пацієнта постоянно в купіль, або в відповідну колиоку й так постійно змочується попечені місця відповідними теплими лічничими розчинами при захованню рівномірної теплоти. Все

те очевидно можна виконати тільки в шпиталі, де пацієнт може одержати до помочі й лікаря й уміетну дбайливу опіку.

Про попечення електричною струєю писав я вже попередно, ту згадаю тільки, що таке попечення вимагає два рази більше часу до загоєння ніж попечення звичайним вогнем. Рана від електричного попечення є кругла, безкровна, холодна, не болить; вона блідо-жовтої закраски.

Найліпші масти, або олії на попечення є:—

1. На перший і другий степень попечення уживати масть зроблену з:—"1 drachm of Aluminum Acetate Solution, (Barow's), to 1 ounce of anhydrous lanolin."

2. В тяжкім попеченню добре є обвивати рани полотном змоченим в "1 per cent of Solution of Picric Acid."

3. "Tannic Acid Solution of 2.5 per cent" уживати де треба запобігти вхід трутинам до грубшої скіри.

4. Дуже доброю мастею є "Unguentine, (Norwich Pharm. Co.) котру варт тримати в кождім домі під рукою.

6) ЗАЧЕРВОНІННЯ СКІРИ ВІД ВОГНЮ

(Erythema ab-igne)

Це є постоянне зачервоніння, викликане виставленням скіри на надмірне горячо через довший час. Таке трапляється звичайно в людей, що мусять працювати при огні, або сидять при огні та вигріваються забагато, ось як приміром кухарі та пекарі, фабричні робітники, що огрівають кітли, або інваліди, що мусять лежати на місци й вигріватися.

Ця недуга не спричинює попечення скіри, тільки її постоянне зачервоніння в тих місцях, де скіра була виставлена на ділання горяча. Зрештою й сама краска скіри в тих місцях може прибрати ріжноманітну закраску, не лиш червону ,але й брунатну та хоч і пе-

рерветься зчасом ділання горячі ,то мимо того буває, що така закраска може залишитись раз на завше.

в) ЗАСТУДЖЕННЯ
(Chilblain)

Подібно як горяч, так і холод, або зимно може спричинити скірні недуги, подібні до попечення або попарення. Слабший ступінь відмороження, а радше застудження скіри, трапляється головно на руках та на ногах дітей, лихо одягнених та мало віджившлюваних. Скіра в місцях застудження червоніє, свербить та стається делікатною. Тай старші люде можуть подібно застудити пальці рук та ніг або й інші части тіла, виставлені на ділання зимна.

Лікування такої звичайної перестуди скіри відбувається так зовнішно як і внутрішно. Ходить о те, щоби поправити циркуляцію крови правильною гімнастикою, поживною їдою та здоровими напитками. Крім того треба застуджені части тіла мастити ззовні спеціяльною оливою з йоду й вимивати теплою водою й масувати злегка щодня. Коли перестуда захопила пальці в ногах, то повиннося через цілу зиму носити чисті вовняні панчохи й грубу, теплу обуву.

г) ВІДМОРОЖЕННЯ
(Frost-Bite)

Поважнішою недугою є відмороження якоїсь части тіла через виставлення її на ділання острого, зимного вітру, або взагалі на ділання острого морозу. З природи річи звичайно уха, ніс, лице, пальці рук та ніг підпадають відмороженню. Скіра на відморожених частях тіла нелиш червоніє, але й напухає, болить, розятрюється та боляковатіє. І тут—подібно як при попеченню—можуть бути всілякі ступні відмороження. В першім ступні відмороження скіра

стається тільки бліда й знечулена, але коли її відогріти, то вона червоніє, напухає й делікатніє. В другім ступні зміни є більше прикрі, бо в відморожених місцях творяться міхурі, наповнені водою, які можуть залишитись і через кілька днів по відтаянню відмороженого місця. А в третім ступні відмороження може прикинутись ґанґрина й відморожена часть тіла з мясом відпадає.

Обставинами, які сприяють відмороженню є остре зимно, голод, перемучення, слабий обіг крови в організмі, люті зимні вітри та вогкість у воздусі. Звичайно жовніри та робітники в полі попадають в цю недугу в часі острої, або вогкої зими.

Лікування відмороження відбувається відповідно до проявів. Передусім ходить о те, щоб усунути причини відмороження, скріпити орґанізм, а зовнішне лікування поручити лікареви. Відморожені части тіла не натирати снігом (як це популярно радять робити) бо воно до нічого не доводить. В найновіших часах відмороження лікується при допомозі Х-реїс та т.зв. позафіолєтними лучами, але ті средства може примінювати тільки лікар-спеціяліст. В випадку появи ґанґрини операція є найліпшим лікарством. З рештою— тяжчі випадки повинні бути під доглядом лікаря.

ґ) ОПАЛЕННЯ СОНЦЕМ

(Sunburn)

Це властиво не є недуга, лиш невигода. Опалення сонцем трапляється—як відомо—звичайно вчасним літом, коли люди зачинають купатися ,а притім їх тіло є виставлене на ділання лучів сонця. Люди, що мають біляву краску скіри, є більше наклінні до опалення ніж люди чорняві. Є такі, що їх скіра відразу червоніє, коли виставлять її на літне сонце; вона запалюється місцево, пече й набігає водяними міхур-

чиками. У інших знову трапляється таке аж десь пізніше, приміром на другий день по опаленню. Потім запалення уступає, підскірок лущиться, а зачервоніння змагається. І так таке зачервоніння само собою охоронює скіру від дальшого запалення.

Та помимо позірної нешкідливости опалення сонцем, воно часом може статись причиною якоїсь другої поганої скірної недуги; приміром: до водяних міхурців, що виступають на скірі при опаленню сонцем, можуть попастися всілякі заразливі бактерії й паразити; може часом таке опалення зболяковатіти та перетворитись в боляки, або в яку іншу недугу, що її нелегко вилікувати. Тому опалення сонцем не повиннося легковажити, а навпаки треба витерігатися його.

Лікування самого опалення полягає на смаруванню опалених частей тіла гоючими мастями, з яких найліпшою є т.зв. "Unguentum agnae rosae." Також добре ділають зимні оклади з мінеральної оливи, які треба легко прикладати на напухлі від опалення части тіла. В тяжчих випадках можна уживати мастей тих, що і на попечення.

д) ВЕСНІВКИ (ВЕСНЯНКИ)

(Freckles)

Веснівки, або веснянки—це жовтаві, руді, темняві, або й темно забарвлені плямки, що виступають на скірі в наслідок ділання світла. Звичайно походять вони від сонічного світла й тому вони більше є видатні в горячих місяцях року. Але можуть вони появитися також від штучного насвідлювання скіри та від виставлення скіри на діляння т.зв. Х-рейс.

Веснівки (веснянки) появляються особливо на тварі в виді маленьких, круглявих плямочок і можуть бути, або тільки рідко розсіяні по скірі, або й дуже

густо покривати її так, що веснянковата особа виглядає справді—як то кажуть—рябою. Люди, що не розуміють причини появи веснянок, часом приписують їх якійсь слабости "з утроби" та кажуть, що це "плями з утроби."

Наклінними до веснянок є більше особи біляві й руді ніж чорняві й темноволосі. Звичайним осідком веснівок є—як сказано—лице (твар), а також шия, рамена та долоні з поверху. У дітей низше 6 або 8 літ життя веснівки рідко коли трапляються, але коли вони вже раз захоплять чоловіка, то звичайно з року на рік вони не то що не зникають, але ще більше густіють, особливо літною порою.

Помимо свого неестетичного вигляду веснянки не є ніякою поважною недугою, а навпаки вони може навіть є деякою охороною для кінчин нервів в скірі. Вони не справляють чоловікові ні болю, ні свербячки, тільки роблять краску його скіри місцями рябою.

Охоронитися перед веснянками можна подібно як перед острим опаленням від сонця, але коли раз появляться, то тяжко їх позбутися, раз на завше. Звичайним способом лікування веснянок є вимивання теплою водою з милом та намащування гоючими мастями, як приміром васеліною аж поки вони не зникнуть. Щоб при лікуванню не допустити до якого ушкодження скіри, добре є порадитися лікаря.

Дуже добрими середниками є:

1. Lotion of camphorae ..... 1 gm.
   Acidi Salicylici ..... 2 gm.
   Lot. hydrarg. chlor. Corros. in spt. vini rect.
   1:1000 ..... 50 gm.

Натирати цим веснянки три рази денно.

2. Масть, або "Cream for Bleaching,"
   Bismuth Oxychloridi ..... drachms 2
   Hydrarg. Ammon. ..... drachms ½

Ung. Ag. Rosae ..... ounce 1
Ol. Limonis ..... gtt. 2

Смарувати веснянки отцею мастею, від чого повинні біліти.

е) АТРОФІЯ (ЗНИДІННЯ) СКІРИ

(Xeroderma Pigmentosum)

Це є дуже поважна—хоч рідка— недуга скіри, що звичайно появляється між членами деяких родин і починаючись в дитячім віку зчасом поступає, розвивається, а вкінці перемінюється в раковате зболякованіння захоплених тою недугою частей тіла, звичайно лиця, шиї, та рук і рамен. Є це рід веснівок, що з бігом часу зливаються з собою і їдять та зовсім нищать скіру на лиці так, що калічіють від них і губи й ніс і очі. Деякі з тих ран сохнуть і лущаться, але звичайно вони розранюють твар, а найгірше шкодять очам. Людина така не може дивитися на світло, а з очей постоянно текуть їй сльози. Вкінці недужий цілком тратить зір.

На цю недугу нема ніякого лікарства. Тому лікування її є тільки симптоматичне—себто: відповідно до проявів недуги. Можна тільки облегчувати терпіння недужого, який повинен завше хоронитись перед сонічним світлом.

є) МІХУРІ ВІД СОНЦЯ В ДІТЕЙ

(Hydroa Abstivale)

Деякі діти, в перших трох, або чотирох роках життя, а особливо хлопці, є наклінні до цеї скірної недуги, якої причиною є звичайно ділання лучів сонця, а також горячий вітер, штучне світло, або навіть нагла зміна клімату. Недуга проявляється зпочатку свербінням, печенням і зачервонінням скіри в місцях виставлених на сонце, як пр. на носі, на лицях, ушах

та зверхній части рук. Відтак на тих місцях появляються червоні, воднисті міхурчики, які скоро виростають в значно більші міхурі, а по кількох днях висихають і творять брунатні струпи на скірі. Такі струпи в тяжчих випадках розранюються й докучають дітям. Зчасом вони гояться, але по деякій перерві знову громадно появляються, особливо літною порою.

Лікування відбувається через намащування гоючими мастями, оливою та цинковими препаратами як—"Olive Calsmine Liniment or soft zinc paste."

(ж) ПОПЕЧЕННЯ, АБО СПАЛЕННЯ ЛУЧАМИ РЕНТҐЕНА, ТА РАДЮМ

(Roentgen and Radium Dermatitis)

Ушкодження скіри лучами рентґена, або через уживання радюм є ріжного рода, та степення, почавши від звичайного зачервоніння, а кінчаючися на ґанґрині. В давніших часах—коли лікарі ще не мали досвіду й не знали, як обходитися з ріжними апаратами, що до лучів рентґена, або при уживанню радюм—ушкоджували приміром свої руки, та пальці, що треба було робити ампутацію. Тепер цих випадків менше.

Згадуючи про це—я лише роблю маленьку увагу —що всяке уживання лучів рентґена, радюм, та всяких лямпів—як "Ultraviolet Light"—належить до лікарів-спеціялістів.

II.—НЕДУГИ СКІРНІ СПРИЧИНЕНІ ЛЬОКАЛЬНИМИ ХЕМІЧНИМИ ІРИТАЦІЯМИ

(Dermatoses due to local chemical irritations)

До цеї ґрупи скірних недуг належать всілякі запалення та затроєння скіри, викликані ріжнородними

хемічними розчинами, квасами, фарбами, смаровилами, пудрами, порохом і т.п. Того рода хемікалії можуть походити також від звірят, від рослин та від мінералів, або каміння. Звичайно такі недуги скіри захоплюють фахових людей, що з заводу мають до діла з усілякими трійливими течами та смаровилами, як приміром лікарів, дентистів, доглядачів хорих, фризнерів (Barbers), пекарів, малярів, фотографів, кушнірів, прачкарів і т.п. Та не лиш ті професійні особи, але й інші можуть попасти в скірну недугу через хемікалів, як ось приміром дівчата, що малюють собі лице, брови, уста, або нігті, можуть заразити скіру хемікаліями, які вони вживають в цілі прикрашення свого тіла, коли такі хемікалії є невідповідно прилагоджені, або коли в неуміетний спосіб їх уживається. Рівнож ті, що фарбують собі волосся, можуть легко попасти в тяжку скірну недугу. Звичайно чорнило до писання й політура також дразнять скіру й можуть спричинити скірні виприски. Так само всякі порошки до пудрования лиця, а тимбільше такі, що є призначені до вигублювання мух, комарів, мишей і щурів, є часто причиною запалення скіри.

У всіх випадках запалення скіри хемікаліями порадно є засягнути опінії доброго лікаря, щоб вчасно запобігти можливому розвоєви поважнішої недуги. Лікування відбувається через примінювання відповідно зладжених мастей до захоплених частей скіри, але такі масти може приписати тільки лікар по докладнім огляненню пацієнта. В упертих случаях недугу лікується при допомозі освітлювання хорих частей скіри т.зв. поза-фіолетними лучами й висліди такого лікування є дуже вдоволяючі.

а) СКІРНІ НЕДУГИ—ІНДУСТРІЯЛЬНІ
(Industrial Dermatitis)

В звязку з тим, що сказано вище про скірні недуги, спричинені хемікаліями, згадаю тут кількома словами про т.зв. "індустріяльне запалення скіри" (Industrial Dermatitis), що трапляється часто в робітників, маючи до діла з гризуючими плинами (течами) у всіляких заводах і фабриках. Такі робітники попадають часто в недугу скіри, що викликує своєрідну екзему. Це т.зв. "заводава" або "професійна екзема, що її тяжко й вигоїти. Особливо ті, що працюють у фабриках фарб та в гарбарнях, де виправляють шкіру, є виставлені на таку недугу.

Рівнож стичність з деякими рослинними та мінеральними продуктами через довший час робить наклінним до запалення скіри та спричинює екзему й інші погані скірні недуги.

Особливо небезпечними для здоровля скіри є всілякі оцти, кваси та метальні соли. Вони нераз через необережне обходження з ними прямо випалюють скіру й творять глибокі рани. Подібним недугам підлягають гоолвно т.зв. пломбери та робітники в фабриках пороху й інших вибухових матеріялів.— Найпоганішим гризучим квасом є квас сірчаний, що палить скіру й спричинює під сподом її зболяковатіння, яке тяжко гоїться. В таке ушкодження попадають часом робітники в фабриках зеліза й мосяжу, або ті ,що мають до діла з мідею та бронзом.

До хемікаліїв, які можуть спричинити поважне ушкодження скіри, належать головно живе срібло, фосфор, срібло, антимон, хром, аршеник і т.п.

Рівнож є багато мінералів, хемікаліїв та рослин, що порох з них може викликати скірну недугу, приміром вапно, цинковий, ніклевий та аршениковий порошок. Також ацетиленовий газ; рівнож мінеральні

течі такі як ропа, нафта, бензина, парафіна, мінеральні олії, живиця і т.п.

б) СКІРНІ НЕДУГИ СПРИЧИНЕНІ ЧЕРЕЗ ТРІЙЛИВІ РОСЛИНИ

(Dermatitis Venènata)

Затроєння, а радше запалення скіри як наслідок дотику до рослин буває сильніше, або слабше, відповідно до якости рослини, чутливости скіри та наклінности одиниці до того рода недуги. Наклінність до такого запалення є звичайно вже вроджена, але може вона бути й перенесена, або набута. Проявами недуги є воднисті виприски на скірі, що появляються нагло, або в кількох годинах, а найдальше в кількох днях по зіткненню скіри з трійливою рослиною. Звичайно такий виприск захоплює й лице, шию, груди й руки.

1.—ТРІЙЛИВА ИВА

(Poison Ivy)

Запалення скіри, спричинюване цею рослиною, є в Америці дуже поширене. Зачинається воно звичайно від середних пальців в руці та поширюється на сустави руки й на повіки, хоч може воно зачатися й від ніжних кісточок, або взагалі від кождого місця, де трійлива ива зіткнулася з тілом навіть через тонку одежу. В тих місцях вибігають ґрупові, або подовгасті пузирі. Повіки очей сильно напухають, особливо ранком. Таке запалення переноситься пальцями з одного місця на скірі на друге, а спеціяльно на передрамена рук та на полові части в мущин, через що якраз ті знаряди тіла також опухають. Є й так чутливі особи, що попадають в недугу нетільки через безпосередний дотик до рослини, але й через недалеку присутність біля неї. В тім случаю

подув вітру переносить отрую з рослини на особу.

Лікування від затроєння скіри трійливою ивою є ріжнородне. Особи, наклінні до такого затроєння, повинні зберігатися від якогонебудь звязку не лищ з тою рослиною, але й одінням, знарядами та з звірятами, що можуть перенести отрую з рослини. Саму рослину треба вигублювати, або зливати острим розчином соли, або нафтою. А коли вже хтось заразився, то негайно повинен взятися до докладного вимивання скіри звичайною водою й острим милом, і то кількома наворотами, щоб не допустити до запалення скіри. Особливо долоні та нігті треба докладно вичистити, а відтак захоплені части тіла натерти бензиною, або алькоголем. Але коли недуга мимо того показалась, то не поможуть вже ніякі натирання та треба забратися до лікування її спеціяльними мастями, що їх тільки лікар відповідно припише.

Колиж конечно треба якоїсь масти чи води на смарування, то найліпше є:

Phenol	drachm	1
Menthol	gr.	10
Calamine	ounces	2
Zinc Oxide	ounces	2
Glycerin	ounces	2
Alcohol	ounces	1
Witch Hazel ..... q.s. ad.	ounces	8

Отсею водою натирати свербячі части тіла, два, або три рази денно.

2.—ІНШІ ТРІЙЛИВІ РОСЛИНИ

До інших трійливих рослин належать: "Primrose, Lacquer, Sumac, Dogwood, Ash, Oak, etc." Закаження від цих рослин має майже ті самі прояви, то й лікування є те саме.

III.—НЕДУГИ СКІРНІ СПРИЧИНЕНІ МЕДИКАМЕНТАМИ

(Dermatitis Medicamentosa)

Деякі медикаменти спричиняють цілком осібний рід скірних недуг. Наука Медицини знає понад 200 таких препаратів, та медикаментів. І коли один чоловік може уживати якусь медицину без найменшої перешкоди, то другий може бути дуже вразливим навіть до малої части цего, або другого препарату.

Інтоксікація, або затроєння—є одною, або другою такою медициною—звичайно проявляється млоєнням, корчами, розвільненням ,болем в руках та ногах; дзвонення, та шумлення в ушах, запалення носа, горла ,горячкування і т.д. Всі ці прояви можуть бути вперед, або в часі скірної висипки, в роді прищів, плям, закраски, зачервонення і т.д.

Кождий такий медикамент дає свою характеристичну форму прищів, чи висипки, як також медикаменти ріжняться між собою, що до часу по зажиттю його, коли така висипка виступає й т.д. Приміром зажиття аршенику, може викликати рід висипки в рік два пізніше.

Медикаменти, або препарати які зчаста спричиняють ці скірні недуги, є аршеник, та всі його препарати; всякі йоди, хініна, живе срібло, і т.д.

Лікування.— Треба зараз перестати давати цю медицину, чи лікарство, та як найскорше зарадитися лікаря. Це також повинно бути пересторогою для людий, що до всяких лікарств, препаратів, та медикаментів про котрі вони мало що знають—повинні братися дуже обережно.

IV. ЗАЧЕРВОНЕННЯ СКІРИ, КРОПИВКИ І Т.П.

(Erythema, Urticaria, etc.)

а) Зачервонення Скіри, (Erythema)—є лише часо-

зим станом якоїсь части тіла, де збирається більше крови. Однак такий стан може тривати, довше, або коротше. Залежить це від причини, що спонукує цей стан. Приміром—така закраска скіри— "Зачервонення" може бути спричинена теплотою сонця, штучною теплотою, і т.д.

Інші форми, що закрашують скіру червоно— є спричинені звичайно якимись поживами. Пр. риба, суниці, сир, і т.д. ділає на де кого—що по зїдженню ціла скіра вкривається дрібненькими червоними цяпками. Часом такі забарвлення сверблять.

Лікування.—Прочистити жолудок, та знайти що за причина цего зачервонення. Купелі з "Sod. Bicarb" успокоюють свербіння.

б) ЗАЧЕРВОНЕННЯ РІЖНИХ ФОРМ

(Erythema Multiformi)

Дуже зчаста на руках, ногах, на лиці, або і по тілі— вибігають ріжні форми зачервонення скіри. Можуть ці забарвлення бути дуже дрібненькі, або в роді плямів, болячків, прищиків, в роді опухнення, прищиків з водою, сукровицею і т.д. Вибігають вони звичайно по зїдженню надпсутого мяса, риби, або інших потрав—що не годяться з жолудком та системою хорого. Виприски такі сверблять, де хорі зчаста чіхаються. Цікавим є ще й це, що недуги ці звичайно появляються з весною, коли люди є жадні літної погоди, лучів сонця, та брак в них звичайної відпорности, або т.зв. "вітамінів."

Лікування.—Треба ограничитися що до дієти і заживати лише легкі страви. Конечним є— уважати на травлення, та функції жолудка й кишок. Недопускати до затвердження. Чоловік такий повинен мати добрий столець принаймні два рази в 24 год. На свербіння—добре ділають купелі з "Sod. Bicarb".

Треба додати якого ½ фунта до ванни води. На прищі— уживати "Ung. Hydrard. Ammon." Деколи треба давати "Ultraviolet Light."

в) ПЕРСТЕНЕВІ ВИСИПКИ

(Lichen Annularis)

Деколи на руках, або пальцях, а часом і де інде на тілі— виступає маленька, плоска висипка, біляворожевої краски, в роді лишаїв, занимаючі округлі місця, неначе перстені; тому дуже зчаста зовуть цю недугу також "Ringed Eruption."

Прищики такі сверблять, та пахотять. Недуга ця захоплює найбільше дітий. Причина цеї хороби ще незвісна. Часом приписують її сухотам.

Лікування.—Дуже добре ділає масть зроблена із "2 or 3 per cent of Salicylic Acid." Ще лучше помагає "X-Ray-Therapy.""

(г) ГУДЗУВАТЕ ЗАЧЕРВОНЕННЯ

(Erythema Nodosum)

В людий, що хорують на ревматизм, або часом і без причини— виступають ґудзуваті опухлені плями, червоної краски, звичайно на клубах, або й деінде. Недуга ця починається звичайно ослабленням, горячкованням, болями в злученнях костий, та іншими недомаганнями.

Лікування.—Недуга скоро перебігає. Треба конечно лічити причини цеї недуги—більше як саму висипку. Інші способи—як в зачервоненню Ріжних Форм.

(ґ) КРОПИВКА

(Urticaria)

Люди, а особлива людська система ріжняться між собою, так як і інші річи. І коли приміром для ко-

гось, мід, суниці, овочі й т.д. є найліпшою поживою, то для другого—ці річи являються прямо трутиною. Говоримо тоді, що такі люди мають т.з. "Idiosyncrasy" цебто свій власний темпарамент, або успосіблення щодо одної, або другої поживи. Або що такі люди мають свою власну реакцію (Anaphylaxis) щодо деяких пожив, звірят, медикаментів, рослин і т.д.

Колиж такі люди зужиють якусь поживу, чи то медикамент, чи що—противиться їх реакції— тоді на скірі (звичайно на ногах, руках, грудях і т.д.) виступає ріжного рода зачервонення, прищики з водою, і без, міхурці і т.д. Місця такі, де появилась висипка печуть і сверблять. При цім хорий почуває себе ослабленим, а часом навіть горячкують. Американці цю недугу зовуть "Hives."

Лікування.—Сама недуга не є страшною й скоро проминає. Треба звичайно добре прочистити жолудок, пити багато води, та їсти тілько легкі потрави— як молоко, росіл і т.д. Свербячі місця намащувати препаратом "Liq. Plumbi Subacetati Diluti."

д) КРОПИВКА ЗАБАРВЛЕННЯ
(Urticaria Pigmentosa)

Стається часом, що звичайна Кропивка переходить в хронічний стан, ніби гоїться, а на місцях де була висипка ,або прищі, позістають ґульковаті, або плоскі плями, жовтавої, або брунатної краски. Плямки такі сверблять, та роблять скіру пятковатою. Недуга ця захоплює звичайно немовлят, та малих дітий.

Лікування.—Особливо треба бути обережним щодо якости поживи. Дальше лікування є як в звичайній Кропивці.

е) НЕРВОВА ПУХЛИНА
(Angioneurotic Edema)

В інших випадках—при висипках Кропивки—зчаста у хорих являється опухнення повік очий, опухнення уший, полових органів і т.д. Діється це звичайно в стані кропивки—коли є горячковий стан, та недомагання жолудка.

Лікування.—Недуга не є серіозною. Звичайно стан такий є лише переходовий. Інше лікування як при недузі Кропивки.

є) ПЕЛЛЯГРА
(Pellagra)

Недуга ця захоплює людий, що невідживляються достаточно, або що кормляться поживою де є брак т.з. вітамінів. Сама назва означає—з грецького "захоплення скіри"—або недомагання скіри в недостаточнім відживлюваннюся.

Скіра в цих людий на руках, ногах, шиї і т.д.—червоніє й пухне. Зчасом, висихає й лупиться, або лущиться, полишаючи під собою нову—червону, або брунатну скіру. Зчасом можуть повстати маленькі болячки, прищі, або і інші закаження. І розуміється все це спричиняє недомагання, свербіння, печення скіри, та загальне ослаблення.

Лікування.—Конечно подбати про добру дієту, та подавати поживи, що мають в собі достаточну скількість "Vitamins B & C." До таких пожив належать свіжі яйці, мясо, й молоко. Дуже добре ділає також заживання дріжджа (yeast). На рани—добре є промивати— "Dobell's Solution"—от.

V. СВЕРБІННЯ, ТА НЕВРОЗА СКІРИ

(Pruritus and Cutaneous Neuroses)

а) СВЕРБІННЯ

(Pruritus)

Буває часами, що деякі люди скаржаться на безустанне свербіння тіла—в одній, або другій части, на ногах, руках, череві і т.д. Свербіння це є так докучливим, що люди ці зчаста мусять чіхатися.

Само свербіння тіла не є ще ніякою недугою. Звичайно такий "Пруритус" є лише ознакою якоїсь іншої недуги, як приміром в цукровиці, малокровности, в недузі рака, при сухотах, в недугах печінки і т.д.

Лікування.—Отже свербіння полягає власне на діягнозі недуги. Але коли вже тіло занадто свербить, то добре є натирати раз-два денно ось таким препаратом:

Phenolis	drachm	½
Mentholis	gr.	5
Adipis Lanae	drachms	2
Ung. Aquae Rosae	drachms	2
Ol. Cocoanut	drachms	2
Tragacanthae	drachms	2
Sodii Boratis	drachms	2
Ol. Amygdalae Amarae	gtt.	15
Aquae Hamamelidis .... q.s. ad.	ounces	4

б) СВЕРБІННЯ В ВІДХОДОВІЙ КИШЦІ, ТА ПОЛОВИХ ЧАСТЯХ ТІЛА

(Pruritus Ani, Vulvae et Scroti)

Свербіння це—в повизше згаданих частях тіла, являється звичайно в людий при якімсь напруженню—коли чоловік переходить якусь кризу, або зміну в життю. Замітним є це звичайно в жінок около 45-го року життя, коли вони переходять т.зв. зміну періо-

дів. Але може бути воно також з якогось нервового розстроєння, або лише проявою в ріжних недугах як в цукровиці, анемії, при вагітнім стані в жінок, при ріжних задрапаннях, або ушкодженнях скіри в цих частях, при недугах мочового міхура, недугах нирок і т.д.

Лікування.—Отже залежить від причини, та недуги, які викликує це свербіння. Добре є однак на успокоєння уживати купелів, вимивань, та сприцування з розпущеною содою (Sod. Bicarb.), але коли вже треба масти, чи якогось препарату, то найлучше помагає:

Phenolis	drachms	½
Mentholis	gr.	5
Glycerini Acidi Tannici	ounces	4

Препарату цего прикладати з бавовною до сверблячого місця, або прямо замащувати цим—раз два денно.

в) НЕВРОЗА СКІРИ

(Cutaneous Neuroses)

Деякі недуги скіри,—це властиво не недуги, тільки прояви якогось недомагання місцевого, або внутрішної якоїсь недуги, що захопила нерви, а звідти впливає також на більше як звичайну чутливість скіри. Отже такі нервові недуги скіри є звичайно проявами таких недуг як гістерія, або свідоме ушкодження скіри для якоїсь ціли, приміром, щоб вдавати або симілювати недугу.

1.—СКІРНИЙ "РЕВМАТИЗМ" АБО СКІРНА НЕВРАЛЬГІЯ

(Dermatalgia, Rheumatism of the Skin)

Часом чоловік відчуває якийсь біль в скірі без ніякої очевидної причини. Це є якраз т.зв. "скірний ревматизм." Його причиною є нервові недомаган-

ня. Іншим разом чоловік відчуває постоянне колення в скірі, десь в нозі, особливо в стегні і т.д. Це також нервовий прояв, а не правдива недуга.

2.—ЧЕРВОНА НЕВРАЛЬГІЯ

(Erythromelalgia, Red Neuralgia)

Ця недуга захоплює часом ноги й знаменується місцевим болем, червоністю і горячом. Зачинається вона опухненням та червоністю пальців ноги, особливо великого пальця. Недужий терпить тоді великі болі, що змагаються в часі ходу, або під натиском. Це поважніша недуга, звичайно в старших мущин, вона поволи збільшується й може викликати навіть ґанґрину. Літом недуга ця більше докучлива ніж в інших порах року.

Лікування її вимагає спокою, відпочинку, а в тяжчих випадках навіть ампутації.

3.—ІНШІ НЕВРОЗИ СКІРИ

(Other Cutaneous Neuroses)

Їх є досить багато. Так приміром буває, що людина має пристрасть вириває собі волосся з голови. особливо з передної сторони чашки, або вимикати волося з бров, або з бороди. Або знова хтось має пасію безнастанно чухрати (чіхати) якесь одно місце на скірі, або драпати те місце. Очевидно, що того рода нервові пристрасти шкодять скірі й можуть статися причиною занечищення її та зболяковатіння Є й такі люде, що з нервовости уважають всяке, хочби й найменше й нешкідливе недомагання скіри проявом якоїсь поважнішої недуги, як приміром сифіліса, рака і т.п. Така уява непокоїть таких людей: вони мучаться непотрібно, скриваються перед людьми й шукають поради в всіляких спеціялістів. Поганою є також привичка дразнити скіру нігтями й

пальцями без ніякої причини, бо через те можуть витворитися на скірі погані рани.

Згадаю ще про навмисні, свідомі каліченння й дразнення скіри в всіляких побічних цілях. Діється це звичайно в людей, які хочуть через очевидне каліцтво викликати до себе симпатію других людей, приміром задля жебрацтва, або щоб викрутитися від військової повинности, або видобути асекурацію і т.п. Це звичайно особи нервово хорі, або молоді гістеричні жінки. Щоби осягнути свою ціль, вони свідомо ранять, або випалюють скіру всілякими хемічними плинами. Відповідно до того, яких средств така особа вживає, щоб скалічитися, всілякі рани можуть появитися на скірі, а часом навіть боляки та ґанґрина. Средствами, яких вживається звичайно до такого самоокаліченння бувають приміром нігті, острокінчасті знаряди, ножі, розпечені металі, карбокь, поташ, сода, терпентина, сіль і т.п.

VI. ЕКЗЕМА, ТА ІНШІ ПОДІБНІ НЕДУГИ
(Eczema and Allied Conditions)

а) ЕКЗЕМА
(Eczema)

Ніодна скірна недуга не має стільки всіляких родів, обявів та признак запалення, що т.зв. екзема. Тому напишу дещо про неї тільки загально.

Екзема є передусім родом скірного випрыску, що повстає як наслідок запалення властивої скіри. Такий випрыск може появитися в якімнебудь місці на скірі, приміром на твари, на шиї, на грудях, або плечах, а головно в пахвинах тіла.

Причини Екземи—є звичайні жолудкові недомагання, неправильне травлення, та ослаблення відпорности тіла.

Прояви недуги.—Вони є дуже ріжнородні: але головно зачинається екзема появою на скірі малих рожевих плямок, які легонько підносяться понад скіру, подібно як звичайні прищі. Ті прищі більше, або менше зачинають зчасом слезити водою та кровю, відтак присихають, грубнуть і творять луску. Притім і сама скіра в місці тих прищів твердне неначе звичайна шкіра й лущиться.

Екзема може мати, або тільки острий, переходовий, або й хронічний, протяглий перебіг. В однім і другім випадку прищики (наповнені течею, перед висохненням і злущенням гризуть і свербять. Коли екзема не є хронічна, то вона може по кількох тижнях цілком вигоїтись і не повертається; але коли перейде в хронічний стан, тоді може вона через цілі місяці, а навіть цілі роки докучати недужому й дуже тяжко її вигоїти. Переважно діти від одного до двох років життя занепадають на цю недугу.

Лікування екземи вимагає великої упертости й терпеливости. В острій стадії екземи вживається до лікування її всякі усмирюючі полокання та намащування, або пудрования порошками. Звичайно сам недужий відчуває, яка метода лікування є для нього найвідповідніша. Лікування треба переводити дуже точно й систематично. Медичні препарати, масти і інші ліки—найліпше припише сам лікар. Та найважнішим є відбудовання здоровля, добра дієта, та урегулювання травлячої системи як жолудка, кишок і т.д.

б) ЕКЗЕМА ГОЛОВИ

(Dermatitis Seborrhoeica)

Голова—як і інші части западають на ріжні недуги. В Екземі голови—скіра покривається лускою, брунатної краски, лущиться, струпніє, та взагалі дає вигляд голови та волосся—що люди звичайно зовуть

пархами. З ученого часом зовуть цю недугу "Pityriasis" (грисовиця). Недуга ця поширяється на уши й на лице.

Причиною недуги мають бути закаження якимись паразитами. Та до цего часу їх ще до певна недосліджено. Недуга ця є подібна до лущення скіри на голові, або т.зв. "Dandruff."

Лікування.—Волосся найлучше в цім випадку обстригти. Голову промивати добрими милами (Shampoo), а при тім натирати голову пр. ось цим препаратом:

Formalin (Liq. Formal. 40%)	drachms	2
Acidi Sulphurosi	ounces	½
Spt. vini Rect.	drachms	4
Aceton	ounces	1
Aquae Distillat ..... q.s. ad.	ounces	8
Ol. Rosae Geranii	gtt.	12

в) ДІТОЧА ЕКЗЕМА
(Infantile Eczema)

На цю недугу западають звичайно діти в перших двох літах життя. Екзема появляється в двох формах—себто— на голові, або лиці. Рідко коли на тілі, під пахами і т.д.

Скіра лиця звичайно покривається червонавою корою, де збігається маса виприсків, прищів, та опухнення. Лице таке свербить, а при драпанню скіра закажується іншими паразитами й стан такий тоді стає грізним. Зчасом прищі такі гнояться, видають зі себе матерію, сукровицю, а при драпанню й кров. А все це розуміється спричиняє нервовість, свербіння, або і біль.

Причини недуги—є звичайно якісь жолудкові недомагання, та недостаточне кормлення дитини. Люди називають цю недугу зчаста "Кошулею."

Лікування.—Урегульовання жолудка, та травлячої системи. Відповідне віджившлюванняся. Остерігатися всяких товщів.

З мастей дуже доброю є "Calamoin, (Upjohn)."

г) ЕКЗЕМА З ТЕРТЯ ТА ВОГКОСТИ

(Intertrigo)

Форма цеї недуги звичайно виступає в місцях, де є делікатна скіра, як під пахами, в клубах, при полових частях тіла і т.д. Причиною є тертя скіри, та забогато вогкости. В таких місцях появляється запалення скіри, з прищиками, попуканням, та мокрим виділюваням сировиці, течі, гною і т.д. Це звичайно справляє печення, свербіння, а часом і біль.

Лікування.—Місця заатакувані треба прочистити дісенфекційними средствами як "Hydrogen Peroxide," алькоголем і т.д. Фалди скіри розділити та перекласти шматами з препаратом як "Lotion of Calamine and tincture of benzonine," або відповідними порошками.

Якщо нема другорядної інфекції—закаження гоїться скоро.

ґ) НЕРВО-СВЕРБІННЯ

(Neurodermatitis)

Звичайно з нервового подражнення, деяких внутренних закажень та задля браку контролі себе - в деяких місцях— як на плечах, на шиї, під колінами, на ногах і т.д., появляється нестерпиме свербіння. І через чіхання, та драпаняся—повстає в цих місцях горбковата ,та тверда кора, з ріжними загрубленями, та звичайним опухненням, та запаленням скіри. Недуга ця не є серіозною, але коли занедбується її лікування, може повстати зчасом поважна комплікація.

Лікування—найуспішніше є через "X-Ray," або че-

рез "Radium." На свербіння добре є уживати препарату:

Liq. Carbonis Detergent	drachms	½
Phenolis	drachms	½
Glycerini	drachms	2
Mentholis	gr.	10
Spt. Vini Rect.	ounces	2
Aquae Camphorae ..... q. s. ad.	ounces	4

д) ЗАКАЖЕННЯ ЕКЗЕМА

(Infectious Eczematoid Dermatitis)

Стається часом що на руці, або де інде на тілі появиться боляк, або "Ulcer"—видаючи з себе гниючу ропу. Ропа ця розпливається навкола по тілі й заражує скіру—з чого повстає т.з. закажена Екзема. Скіра та червоніє, вибігають прищі, міхурці і т.д.

І тоді ціла така часть заатакована пече, болить і свербить.

Лікування.—Треба усунути вперед саму причину цего закаження, отже гоїти боляк. Дуже добре ділає "Ultraviolet Light."

е) РОЖЕВА ГРИСОВИЦЯ

(Pityriasis Rosea)

З невідомої причини—дуже зчаста появляється дрібненька, рожева луска, зпочатку лиш тут і там, а з часом вкриває цілі плечі, руки, ноги, або й тіло. Луска ця по якімсь часі лущиться й лишає нову голу скіру—рожевої краски.

Деякі учені говорять—що спричиняє цю недугу багата пожива, де дієта складається з мяса, солодощів, вина і т.д. Тому при лікуванню—треба тримати ся звичайної легенької дієти. Успішним є "Ultraviolet Light."

VII. СВЕРБЯЧКИ

(Psoriasis)

Характеристика цих недуг—є лускуватіння скіри, та свербіння, про що вже сама грецька назва "Psoriasis" говорить. Є їх кілька родів. Опишу ту найважніші.

а) СВЕРБЛЯЧКА ЗВИЧАЙНА

(Psoriasis Vulgaris)

Є це звичайна свербячка де скіра покривається червоною округлою лускою, неначе корою. Попадає в це много людей.

Прояви.—Проявляється вона появою білих, лускуватих плям, звичайно округлих, або округло-подовгастих і окружаючих місцями чисту поверхню скіри. Такі лускуваті плями найчастіше захоплюють лікті та коліна; але вони можуть поширитися й на кадовб тіла, на руки та ноги, а часом обсипують вони ціле тіло так, що воно від ніг до голови є покрите грубою поволокою срібнисто-білої луски. Луску того лишая можна легко здрапувати нігтями, але притім людина рідко коли відчуває свербячку. Коли луску здрапається, то під нею можна зауважати кілька маленьких краплинок крови.

В цю недугу попадають звичайно молоді люде, в віку між 10 а 25-им роком життя. Її до певної міри можна одідичити по родичах, але вона не є заразлива й не вказує на ніякі поважні органічні недомагання людини. Звичайно захоплює вона людину в певних порах року, особливо зимою, а відтак відразу зникає та аж на другу зиму знову відживає.

Лікування.—Свербячка ця є впертою недугою, але можна її лікувати ріжними способами—себто так внутрішними як і зовнішними средствами. Щоб добре й методично та старанно перевести лікування,

треба всеж таки засягнути опінії й поради лікаря, бо не кождому недужому однакові лікарства на цю недугу помагають. Внутрішні медицини проти лускового лишая мають на цілі скріпити відпорність орґанізму недужого проти недуги. До цього служать відповідні препарати з аршенику, особливо коли ходить о лікування дітей; також препарати з заліза, хініни і т.п.— Дуже успішним є лікування зовнішне при допомозі відповідних мастей, особливо препаратами з живиці. Перед ужиттям живичної масти недужий повинен добре викупатися в теплій воді та сильно вичистити тіло звичайним милом так, щоб найперше зігнати луску з скіри, і аж відтак вимастити захоплену лишаєм скіру, обвинутись в простирала й добре вигрітись в ліжку. Це треба повторяти кілька разів, доки лишай цілком не зникне.

В найновіших часах уживається з успіхом внутрішну медицину в формі табличок, споряджених з железів овець; ті таблички заживається три рази денно. Дуже часто добре ділають лучі Х-рей, позафіолетні лучі, а ще ліпше сонічні купелі.

З препаратів, які добре ділають добрі є отці:

(1.) Liq. Carbonis Detergent.

Замащувати отцим всі місця заняті Соріасісом— рано і вечером.

(2.) Acid. Salicylici ..... drachms 1
Acid. Benzoic ..... drachms 2
Ung. Diachylon ..... drachms 3
Ung. Hydrarg. Ammon. ..... drachms 2
Lanolin (Squibb) ..... ounce 1

Замащувати цею мастею два, три рази денно.

б) ЗМІШАНА СВЕРБЯЧКА

(Parapsoriasis)

Це рід недуги скіри— де звичайна свербячка є

змішана з іншими родами скірних недуг, як "Lichenoid" і т.д. Висипка— чи луска є більше жовтавої краски, та показується на ногах, клубах, або раменах.

Лікування—як попередно в "Psoriasis".

в) СВЕРБЯЧКА—ҐРИСОВИЦЯ

(Pityriasis Rubra)

Тіло хорого на цю недугу покривається дрібною лускою—неначе ґрис і ось тому назва— червоний ґрис, (Pityriasis Rubra).

Цей рід свербячки є подібний до вище описаної, з тою відміною, що луска її є дуже маленька так як дрібна отруба та й багато її є. Недуга починається звичайно появою якоїсь малої, червоної плямки десь на скірі й звідти недуга поширюється досить скоро по цілім тілі. Скіра сильно червоніє й покривається лусочками, які прилягають одні до других у широких платках. Вони постепенно відпадають, а по них залишається скіра червона й делікатна, але не така гнучка як здорова скіра, і тому недужий часто через такого злущеного лишая не годен свобідно порушувати коліном, або ліктем. Причиною цего лишая є—здається—невідповідне відживлювання, але сама недуга, хоч рідко трапляється, триває звичайно цілими літами, коли її завчасу не лікується.

Лікування відбувається легкою дієтою й охолоджуючими напоями. Алькоголів не вживати. Помагають теплі купелі. Зрештою лікується недугу відповідно до проявів, а притім треба уважати на правильність орґанів травлення: жолудка й кишок. І ця недуга є дуже вперта. Ріжні масти мало помагають; але облегчують недугу препарати з йоду до заживання; нафталінова та цинкова масть до смарування поверху та полокання розчином сублімату.

Лікування треба переводити через довший час, доки недуга не уступить. Найліпше однак ділають сонічні купелі.

VIII. МОХОВИННЯ
(Lichens)

(а) МОХОВИННЯ ПЛОСКЕ
(Lichen Planus)

Моховиння—є це загальна скірна недуга. Причини, що спонукують її—ще досі недосліджені.

Появляється вона на скірі неначе мох, та розростається з пітних отворів тіла, покриваючи скіру звичайно на руках, ногах, похвах і т.д. Місця найбільше наражені на цю недугу—є де звичайно скіра згинається, як при всяких злученнях, фалдах і т.д.

Скіра, де виходить ця луска, чи мох— є суха й блискуча. Із скіри відпадає маленька, полигонова луска, фіялкової краски. Тоді лишається скіра покрита дрібненькими, як голова шпильки синіми цяпками. Ці цяпки збираються в громаду й творять знов неначе полотно з ґудзоватими нитками, ткане на вздовж і на поперек. Отсе й образок моховиння.

Образки такі можуть виглядати гладше, або грубше, бородавковато, або рогисто як кора, як короста, екзема, і т.д. Залежить це від форми недуги.

Недуги ці зчаста появляються в оболонці уст, на полових частях тіла і т.д. Сама недуга не спричиняє великих недолегливостий. Хіба то що скіра ту свербить, та виглядає на пархи й споганює естетичний вид.

Лікування.—В тяжших випадках треба такі рани змити "Liq. Potassii—5-10%" та добре зішкрабати луску. Препарати з Salicylic, Chrysophanic, and Pyrogalic Acid" є помічними. Ділає добре також "X-Ray The-

rapy." При цім треба заховувати легеньку дієту, та не подражнювати нерви.

(б) МОХОВИННЯ ДРІБНЕНЬКЕ

(Lichen Nitidus)

Цей рід недуги є подібний до повищої, хіба з тою ріжницею, що висипка є дуже дрібненька, неначе кропочки, з ще меншою лускою. Заатаковує вона переважно полові части тіла, клуби, коліна, котики в ногах і т.д.

Причина недуги є незвісна. Деколи приписують, що хоробу цю викликують сухоти. Та певних доказів на це ще нема.

Лікування.— "X-Ray Therapy, Ultraviolet Light," та масти як попередно.

IX. ОГНИКИ Й МІХУРЦІ

(Vesicular and Bullous Affections)

(а) ЗВИЧАЙНІ ОГНИКИ

(Herpes Simplex)

Огники звичайно появляються в недугах як запалення легких, малярії, запалення мозгу; або в звичайних застудженнях, в недостаточнім травленню жолудка і т.д. Появляються вони звичайно на губах уст, а дуже рідко коли на тілі, особливо на полових орґанах і носі. Є це звичайні прищики, що пізніше перетворюються в міхурці—видаючи з себе сукровицю, або і гниючу ропу. При цім болять, та спричиняють неприємности —як при миттю, голенню іт.д.

Ропа, чи матерія, що витікає з огників має в собі дуже часто живі паразити, чи то бактерію. Отже дуже легко можна заказитися від огників для другої особи, через цілування, уживання спільного ручни-

ка, біля і т.п. Тому в таких випадках треба бути обережним.

Лікування.—Огники звичайно з поліпшенням недуги, яка їх спричиняє—гояться самі. Колиж тримаються вперто, то добре є замащувати їх "Solution of Ammonium Acetate"-ом або "Spirit of Camphor"-ом.

(б) ОГНИКИ НЕРВОВІ

(Herpes Zoster, (Shingles)

Нервові Огники, або прищики виступають у людий що перестудяться, перемокнуть і т.д. Є це жовтаві прищики, завбільшки дрібного гороху. Коли їх роздусити, то виприскує з відти жовтава водна матерія. Покривають вони звичайно лице, груди, плечі і т.п. і переважно занимають вони лише праву, або ліву сторону тіла. Западають на огники люди дорослі й недуга звичайно появляється з весною.

Лікування.—Сама недуга не є небезпечною, хотяй досить докучливою. Прищики палять, сверблять, а зчаста й болять. А болять тому—що висипка ця виступає вздовж нервів— (неначе шнурочки перлів) котрі дають остріші болі. Так на успокоєння болю добре є давати усмирюючі средства, як "Aspirin, Morphine, etc." На болячки добре є прикладати горячі оклади з бораксовим квасом. Коли ж прищики ятряться—прикладати "Carbolic Acid Ointment." Де коли треба уживати— "Radiotherapy."

(в) ХРОНІЧНІ ОГНИКИ

(Dermatitis Herpetiformis)

Недуга ця є звичайно спричинена якимось затроєнням, чи то з нирок, чи з жолудка, чи з інших жерел. Дуже зчаста захоровують на неї вагітні жінки.

Тіло хорого, а особливо скіра під пахами, на череві, на руках і т.д. покривається ріжними формами

висипки, опухнення, болячків, міхурців, та зачервонення. Части такі є звичайно рапаві, болять, та сверблять. По якімсь часі гояться, та за місяць два знов виступають в цілій своїй силі.

Лікуваня.—Недуга ця звичайно захоплює людий, що значно підупали на зворовлю. Отже— першим кроком в ліченню— є відбудова здоровля, добра дієта, свіжий воздух, сонішні купелі і т.д. У випадках, де огники зчаста повторяються, добре є спробувати "X-Ray Therapy."

(г) МІХУРЦІ

(Pemphigus, Blisters)

Правдоподібно з ріжних закажень, та нервового недомагання—появляються дуже зчаста маленькі,або більші міхурці на скірі, заповнені водною матерією. Коли роздушити їх,— то теч неприємно воняє.

Цих міхурців є багато родів, як міхурці острі, хронічні, міхурці вегитаційні і т.д. Покривають вони скіру на лиці, шиї, череві, руках, ногах і т.д. Міхурці звичайно дусяться, або пукають, лишаючи розятрену червону скіру. Ту знов зчасом наростає струповатіння, та дальше гноїться, або твердне. Зчасом рани засихають і ніби гояться, полишаючи чорняву, струповату, неначе кора скіру.

Стан такий коли не лікується, переходить в хронічний стан, та появляється в роді пархів, або мішається з іншими заразами й повстає стан вегетування. Скіра вкривається тоді неначе мохом, чи корою, або скуплює в громадки збір міхурців, творячи свого рода лишаї (Fungois negetations).

Лікування.— В острім запаленню міхурців справа є дуже серіозною. Появляється вона звичайно в людий як— різників, гробарів і т.д.— що мають до діла з ріжними мясами, тілами і т.п. Очевидно інфекція

така дістається через зранення десь на тілі до крови й наступає загальне заказження. По тілі виступають ріжні водні міхурці, хорий горячкує й кінчить життя в судорогах... Лікування ту звичайно після симптомів.

У хронічнім стані міхурців, лікування також мало коли є успішним. Недуга ця атакує звичайно людий в старшім віці, де здоровля підірване, недостаточно віджившлюване, та всяка відпорність утрачена. Скіра хорого покривається міхурами, та струпами й зчасом кінчиться життя. Лікування полягає на відбудованню здоровля, трансфузії крови і т.д.

Є ще й інша форма міхурців— де верхна скіра відпадає як листя з дерева і ось і назва "Pemphigus Foliaceus." Недуга протягається довше. Здоровля підупадає, та хорий зчасом через якесь застудження, як "Bronchopneumonia," або серцево-ниркові недуги кінчить життя.

Лікування міхурців вегетаційних є дуже вперте. Добрими средствами є препарати з заліза, хінини, аршенику, та ріжні сировиці, як "Horse Serum" і т.д. Деколи помагає "X-Ray". На рани добре є прикладати— "Diachylon Ointment."

X УГРИ (ВУГРИ)

(Acne Vulgaris)

(а) УГРИ ЛИЦЯ, АБО ІНШИХ ЧАСТЕЙ ТІЛА

(Acne of the face and other parts of the body)

Це є одна з найзвичайніших і найчастіших скірних недуг, що появляється найбільше в дорастаючої молоді, звичайно між 10-им а 30-им роком життя. Причиною цеї недуги є заткання каналиків, які ведуть від поверхні скіри до лоєвих железів в скірі. І тому в місцях, де наступило заткання згаданих кана-

ликів, лій з скіри не може видобуватися на верх, каналики пухнуть, а скіра в тім місці червоніє й грубне. Звичайно буває це на носі, на лиці, на плечах, на грудях, або на раменах, а маленькі піднесення скіри в місцях, захоплених уграми, є закінчені чорними вершочками, що їх легко можна видусити. Лій що притім видушується зпід скіри має подовгастий вид, неначе червачок, і тому популярно названо цю недугу "уграми, або вуграми."

Є всілякі відміни цеї недуги й є люде дуже наклінні до неї, яких угри можуть дуже обсипати й опоганити на твари. Звичайно скіра довкола угрів є запалена й часом аж боляковатіє й прибирає ріжні червонаві кольори, а під сподом твориться нарва, що її часом й не легко видусити.

Забобонні люди приписують причину угрів в молоді якомусь ненормальному половому життю, або завеликій повздержливости від полових зносин, але наука доказує, що одно з другим не має нічого спільного.

В більшости випадків "угри" є місцевою недугою скіри, але недуга може змагатись більше, або притахати відповідно до стану здоровля та дієти захопленої уграми особи. Часом навіть зїдження деяких спеціяльних страв, або овочів може прискорити, або погіршити недугу, як приміром їдження сира, родзинків, солодощів і т.п. приміром пиття алькогольних плинів може бути причиною т.зв. "угрів" навіть у старших людей. Звичайно також молоді люди, що мають часто запір, або якесь недомагання печінки, є більше наклінні до "угрів" ніж люди нормальні. Подібно й ті, що слабо відживлюються.

"Угри" бувають часом твердо заструпілі, або переповнені всілякими бактеріями, а тоді вони гнояться й є заразливі.

Лїкування т.зв. "угрів" не є легке й треба не лиш уміетности, але й великої терпеливости, щоб осягнути добрі успіхи. Тяжко "угрів" вилікувати, коли захоплють цілу твар та треба дуже вважати на відповідний вибір методи лікування, бо не всі люде мають однакову прикмету скіри й не всім однаково лікарство помагає. Притім невільно вживати ніяких косметиків ні пудрів, бо вони можуть більше пошкодити ніж помогти. До лікування вживається всіляких мастей, зладжених з цинку, бисмуту, ґліцерини, камфори, сірки, парафіни і т.п., але такі лікарства може відповідно приписати й примінити тільки досвідчений лікар.

З лісти ріжних препаратів я рекомендую слідуючий:

Phenolis	gr.	20
Calamin. Praep.	drachms	2
Zinci Oxide	drachms	2
Glycerini	drachms	1
Aquae Camphorae—		
Aquae Hamamelidia	aa q.s.ad. ounces	4

котрим треба натирати заатаковану часть тіла— два-три рази денно. Розуміється— вперед треба це місце добре вимити добрим милом (Castile Soap.)

В найновіших часах найкращою методою лікування є т.зв. "Лучі Рентґена" (X-Ray) позафіолетні лучі та рад (радіюм), але такі методи вимагають спеціяльної уміетности лікаря й спеціяльної опіки над хорим.

При лікуванню "угрів" треба дуже вважати на дієту пацієнта. Недужий повинен виминати таку їду як цукор, солодощі, морожене, товщі та не їсти забагато хлібних страв; алькоголів, кави, чаю, або шоколяди цілком не вживати. Мясо тільки раз на день. Найкраще бути на рослинній та молочній дієті.

(б) УГРИ НОСА

(Rosacea, (Rhinophyma)

Пишучи про ріжні роди т.зв. "угрів," згадаю ще про цю недугу, що є наслідком угрів, і творить сама собою осібний тип недуги. Це є хронічна недуга, що захоплює звичайно поверхню носа й доводить до постоянного перекровавлення та витворення великого згрубіння так, що ніс виглядає неначе кулак, а притім він твердий і рапавий, ямковатий.

Така недуга розвивається постепенно й може захопити не лише ніс, але й бороду або й лиця біля носа. З початку захоплені недугою місця тільки злегка червоніють, відтак зачервоніння чимраз більше змагається, а клітинки скіри розширюються; врешті скіра стягається, грубне неначе підошва й витворюється з неї маса наростів, покритих глибокими рівцями й ямками. Поверхня скіри в тих місцях є холодна й блідне під натиском. Недуга своїм видом нагадує недугу "вовка."

Наклінними до "слоневини носа" є звичайно ті, що через довший час пють алькогольні напої, або горячий чай ,або переїдаються переперченими стравами, або терплять на хронічні недуги жолудка, або кишок.

Лікування зпочатку може бути успішно переведене зовнішними медикаментами, причім недужий повинен заховувати строгі приписи дієти: не пити ні кави, ні чаю, ні алькоголів; не їсти ніяких товстих та переперчених, або пересолоджених страв; ніякої горячої їди не споживати. Лікарства до смарування припише лікар. В пізнішій стадії, коли недуга вже спричинила розширення жилок в скірі, лікування відбувається при ужиттю т.зв. елєктролізи, або елєктродисекції, що їх може перевести тільки лікар-спеціяліст, або прямо через відповідну операцію.

XI. РІЖНІ ГНІЙНІ ВИСИПКИ
(Miscellaneous Pyogenic Infections)

(а) ГОЛЯРСЬКИЙ ВИПРИСК
(Sycosis Vulgaris, "Barber's Itch")

Це є недуга, подібна до "угрів", про котру я вже писав, але вона осадовується в тих місцях, де тіло є обросле волосками,—отже звичайно на верхній губі під носом, на бороді, на волосистих частях лиця, на повіках та на потилиці. Проявляється вона маленькими, стіжковатими прищиками, що творяться довкола волосків так, що через вершок кождого такого прищика виринає волос. Ті прищики мають прикмету запалення скіри й витворюють гноянку поверху, яка заструплюється, а по кількох днях пукає, випускає жовтаву матерію й заструплюється та покривається лускою. Коли недуга поширюється на значнішу часть скіри, або коли вона нелікується скоро, то може витворити погані боляки, що їх часом тяжко вигоїти. — Недуга така звичайно поширюється й розятрює скіру через дразнення її в часі голення, або неуважне миття.

Є всілякі роди т.зв. "голярського виприскy" і декотрі з них є заразливі, бо мають в собі червачки, або якісь другі паразити, що легко переносяться на здорову особу через діткнення нечистими руками, нечистим рушником, нечистою бритвою і т.п. У випадку такого виприскy добре є завше порадитись у лікаря, щоб відріжнив а зглядно провірив, якого рода це недуга, бо подібно як "голярський виприск" можуть зачатися й іншого рода поважніші недуги скіри, такі як екзема, вовк і т.п. Найнебезпечнішим родом такого виприскy є "вовковатий виприск," спричинений бактеріями, т.зв. "стафілококи." Це

хронічна, тяжка недуга скіри, а притім дуже заразлива.

Лікування.— Звичайний голярський виприск можна лікувати або дуже скоро й легко, або й дуже тяжко. Та залежить багато від чутливости пацієнта на недугу та від ніжности, або відпорности його скіри. Часом вистарчає тільки раз, або два примінити відповідне лікарство, щоб прищики заструпились і вигоїлись. В інших знову випадках навіть довге поверхне смарування мастями та насвітлювання лучами Х-рейс малощо, або й нічого не помагає. Очевидно, що чим скоріше взятися до лікування, тим кращі бувають успіхи. В кождім випадку недужий повинен дуже обережно обходитись з скірою, захопленою таким виприском. Добре є смарувати її легко мінеральною оливою й не змивати водою та не вживати мила. Голити такої части скіри не можна так довго, доки цілком не вигоїться, тільки зверху притинати волосся ножичками. До смарування вживається гоючих, антисептичних мастей з каломелю, живого срібла, сірки, хініни; а також горячі оклади з бораксового розчину, коли запалення скіри є сильне. — Але найуспішніше ділає лікування лучами Рентґена (Х-рейс).

(б) СКІРНІ ҐУДЗИ, АБО ШРАМИ

(Acne Keloid)

В деяких випадках ці прищі проявляються на задній. Зчасом вони грубнуть, тверднуть і переміняються в ґудзи, або шрами.

Лікування—як попередше. Лучі рентґена мають бути найуспішнішими. Добре є також— ще в початках—по добрім вимиттю натирати — "Ung. Hydrarg. Ammon."

(в) ЧИРЯКИ

(Boils)

Є кілька родів чиряків,— себто скірних наростів, або боляків, спричинених головно запаленням волосних мішочків, або лоєвих желєзів в скірі через бактерії, що там назбируються (т. зв. стафілококи і т.п.) До таких недуг належать:

1.—ЗВИЧАЙНИЙ ЧИРЯК

(Furunculosis, Boil)

Це запалєння скіри, що проявляється округлим, остро завершеним, болючим на дотик боляком, який зчасом набирає нарву, або матерію, пукає, витікає та врешті поволи заструплюється й гоїться. Звичайний чиряк не забирає багато місця на скірі, але коли його дразниться,дуситься, ширшає та сильно болить. Наклінними до чиряків є особи малокровні, алькоголіки, люди, що недомагають на жолудок та мають запір, або що терплять на т.зв. цукрицю й взагалі ті, що мають слабу відпорність на недуги.

Чиряк звичайно виступає поодиноко денебудь на тілі; але бувають люди, що більша скількість чиряків їх обсипує на означенім просторі скіри. Чиряк може також перенестися через самозараження з одної части тіла на другу.

Лікування.—Особи, наклінні до чиряків, повинні дбати про поправу загального стану здоровля. Вони повинні відживлюватись легкими, але здоровими стравами, зчаста відпочивати та вживати сонічного тепла й свіжого повітря. — Місцеве лікування чиряка залежить від того, де чиряк осадовився та в якій стадії розвою він находиться. Чиряк правильно сам по деякім часі дозріває й виділює з себе стрижінь і зою. Але всеж таки дуже обережно треба з ним обходиться та не смарувати його чим небудь нечистим,

або нездоровим, бо можна наразитись на затроєння крови. Коли чиряк є небезпечної якости, то часом треба з ним й до ліжка положитись.— Добре є зачекати аж чиряк набере зої. Тоді прикладається до нього теплі намочки з звичайної, а ще краще з квасної води, щоби зльокалізувати запалення. В початковій стадії, коли чиряк зачинає розогнюватись, не вільно його видушувати. Аж коли біль і червоність чиряка уступлять і коли вже добре видно його стрижінь, тоді можна його свобідно видусити, а ранку по видушенню добре вимити десінфекційним плином, як пр. карболевою водою, тай обвязати чистеньким платком доки рана не загоїться.

Чиряки, що хронічно появляються на деяких місцях на скірі, найліпше лікувати лучами Рентґена (Х-Рейс). Тоді запобігається їх віднові й поширюванню.

2.—ГРУБШІ ЧИРЯКИ

(Carbunculosis, Carbuncle)

Карбункул— це також чиряк, але більший від звичайного, бо займає собою більшу скількість лоєвих желєзів в скірі й знаменується запаленням не лиш самої скіри, але й підскірних клітин тіла. Тому йде він глибоко під скіру й має на своїй поверхні не один вершок, але й кілька, або кільканацять. Нераз він такий великий як ціла долоня. Зрештою й карбункул може бути, або тільки поверховний, або глибокий. Звичайний, поверховний карбункул може спричинити сильне зачервоніння скіри; він досить скоро набирає зою в кількох місцях, а по виділенню її та загоєнню не лишає за собою глибоких ямок. Зате глибокий карбункул довго остається на свойому місці неначе якийсь новонаріст і коли вийде з нього гноївка й зоя ,то на тім місці залишаються на тілі

чоловіка глибокі ями. У всякім разі карбункул є більше болючий, більше пече та тисне ніж звичайний чиряк.

Лікування карбункула повиннося рішучо поручити лікареви. Стрижінь карбункула звичайно находиться глибоко під скірою й не легко його видусити. До цього треба часто перевести операцію. — Карбункул може появитись денебудь на скірі, але звичайно він захоплює плечі, крижі, черево, або шию. Коли він находиться на такій части тіла, що є в руху, то треба ту часть тіла підвязати й держати в спокою. Поверховно, карбункул лікується подібно як звичайний чиряк, але тут треба бути ще більш обережним з всілякими смаровилами, щоб не попасти в затроєння крови.

Найновішою й найуспішнішою методою лікування карбункула є лучі Рентґена (Х-рейс), та коли карбункул є заглибокий, то краще піддатися операції.

(г) ЗАРАЗЛИВІ РАНИ СКІРИ

(Dermatitis Repens)

Вони зачинаються звичайно в кілька годин, або в кілька днів по якімсь, хочби й незначнім ушкодженню скіри. В околици такого ушкодження часом наступає підскірне запалення, спричинене— здається— батеріями "стафілококами," яке проявляється міхурчиками, або болячками довкола ушкодженого місця на скірі. Такі міхурчики й болячки пукають, наскірок з них відривається й лишає за собою червону поверхню, з котрої слоїться чиста теча. Буває це звичайно на руках та на ногах, довкола нігтів, а часом навіть в устах та на язиці, і тоді особливо воно дуже болить. Якби воно й не було, то недуга ця є дуже уперта й чим скорше усунеться ту заразу з зараженых центрів, тим краще для пацієнта. Антисеп-

тичні лікарства малощо помагають проти неї, але добрі висліди осягнено лікуванням при допомозі т.зв. Х-рейс.

(г) ГНІЙНІ ЗАРАЗЛИВІ ПРИЩІ

(Impetigo Contagiosa)

Прищі ці захоплюють переважно дітий, та людий в середнім віку. Являються вони переважно на твари, але можуть захопити й іншу часть тіла, а особливо дуже зчаста покривають вони скіру на ногах і руках.

Являються вони як звичайні огники, червоніють, напухають і набирають—матерії—гною. А коли вже дозрілі— пукають— видаючи з себе жовтаву матерію. Скіра довкола свербить, а коли хорий чіхає, то нігтями своїми розносить закаження на нове місце й в кілька день, появляються нові "Імпетайги." Значиться, що з гноївкою переноситься бакцилі в нове місце й з цего вони "заразливі."

Тому, що прищі ці спричиняють невитриманне свербіння скіри, та що вони появляються дуже зчаста на лиці, де при паленню розноситься закаження, люди звичайно називають їх голярськими (фризиєрськими) прищами (Barber's Itch). Однак вони є цілком відмінні від голярського виприска (Sycosis Vulgaris) — про що вже згадано попередно.

Закаження цих прищів переноситься дуже легко на другі особи через уживання того самого рушника, лижок, мисок, через витання, цілування і т.д. Тому є дуже важним лічити цю недугу якнайскорше.

Лікування.—Прищі та закажені місця треба добре вимити алькоголем, або "Peroxide of Hydrogen"-ом. Гній чи матерію з прищів повидушувати, та всякі струпи зчистити. І тоді ці місця намащувати "Ung. Hydrarg. Ammon. of 3 to 10 per cent"— два, три рази денно. При такім ліченню прищі скоро зникають, скіра гоїться й недуга минає.

Конечно є відокремити такого хорого від других, дати йому осібний рушник, мило і т.д. Білизну добре виварити, та взагалі треба тримати все чисто й бути обережним,щоби закаження не переносити на других людий. Хорих треба добре відживляти, особливо свіжими яйцями, молоком та овочами.

(д) ЗАКАЖЕННЯ ПАЛЬЦІВ ПІД НІГТЯМИ

(Pyogenic Paronychia)

В багато випадаках, закаження такі (або і іншої кляси) переносяться на кінці пальців. І тоді скіра довкола пазурів (нігтів) опухає, червоніє й набирає гною. А коли лічення занедбається— то зчасом закаження розширяється, палець гноїться й ропіє, пазурі відпадають і т.д.

Треба— отже конечно такі пальці вимочити добре в горячій воді з солею, обмити алкоголем, гнійні місця отворити, матерію видушити й прикладати "Ung. Hydrarg. Ammon." Зрештою— найліпше це віддати лікареви.

(е) ГНІЙНІ ҐУДЗИ

(Granuloma Pyogenicum)

Буває часом що на тілі появляються маленькі згрубіння-ґудзи, через якесь закаження. Ці ґудзи мало коли мають матерію в собі. Дуже часто виростають вони на повіках очей.

Лікування.— Найліпше є через електричне випалення таких ґудзів, та через уживання добрих мастей, що найліпше порадить лікар.

(є) ВЕҐЕТАЦІЙНЕ ЗАКАЖЕННЯ

(Dermatitis Vegetans)

В деяких місцях на тілі, як під пахами, на голові, а особливо, при полових частях тіла, деколи появля-

ється згрубіння неначе кора, червоної брунатної краски. Є це звичайно комплікація якогось занедбаного закаження, де замножуються інші рослинні животини. Дуже зчаста переходить в цей стан т.зв. лишаї, коли їх невідповідно лікується.

Лікування.—Вимивати такі місця "Acriflavine Solution, 1:1000 in normal Saline"ом. В тяжчих випадках треба такі місця випалювати, або лікувати лучами Рентгена (X-Ray).

(ж) БОЛЯКОВАТІННЯ СКІРИ
(Ecthyma)

В деяких випадках—маленькі болячки появляються звичайно на ногах, врізуються глубше як "Імпетайгі—гнояться й не хотять гноїтися. Люди, що занепадають на цю недугу— є звичайно підупавші на здоровлю.

Лікуваня.— Треба конечно відбудувати звичайну відпорність тіла, добре віджившятися, та гігієнічно жити. Боляки лічити як попередно сказано, добрими мастями. Дуже добре на такі випадки ділає "Ultra- Violet Light, and X-Ray."

(з) РОЖА
(Erysipelas)

Цю недугу вже описано в іншім відділі цеї книжки.

XII. НЕДУГИ СКІРИ, СПРИЧЕНІ РОСЛИННИМИ ПАРИЗИТАМИ
(DISEASES DUE TO FUNGI)

1.—ЛИШАЇ
(Tinea)

Скіра підлягає не тільки своєрідним недугам з приводу яких небудь поважніших ушкоджень механіч-

них, або з приводу недуг органічних чи інших, спричинених бактеріями і т.п., але й з причини зараження малесенькими рослинними паразитами, приміром грибками. До таких недуг належить т.зв.

(а) ЗВИЧАЙНИЙ ЛИШАЙ

(Dermatophytosis)

Це є заразлива недуга скіри, спричинена якраз рослинками-паразитами, що захоплюють собою нераз в ріжних видах більші, або менші простори людської скіри й викликують погані прояви, виприски, гниття й т.п.

Найзвичайнішим проявом такої недуги є міхурі на долонях та на пальцях рук і ніг і на підошвах ніг. Такі міхурі є звичайно поверховні з темно-голубими центрами. Часом вони великі, зростаються до купи, гнояться та притім сверблять. Недуга особливо докучає тоді, коли такі паразити розвинуться під пальцями в нозі та й чоловік нераз і сам через довгий час не знає, що це спеціяльна недуга, думаючи тільки, що вони "з поту,' або з нагнітів між пальцями, коли тимчасом недуга поступає й робить спустошення.

Таке саме спустошення скіри викликує рослинний паразит і на підошві ноги та й очевидно, що воно сильно болюче. Іншим разом цей паразит, або грибок загніздж ується на стегнах, особливо у мужчин, в околиці мошнів, і тут він гризе скіру, творячи округлаві, свербячі плями червонавої краски, котрі зчасом поверховно гнояться, а відтак сохнуть і лущаться; або можуть вони спричинити й глибші рани, а можуть рівнож поширитись і в долину на стегна, або в гору на підчереввя.

Часом такий грибок атакує й скіру на мошнах та на мужеськім половім члені. — Але навіть твар та

шия,груди й черево можуть заразитися цею недугою. А позаяк така особа звичайно чухрає заражені паразитом місця скіри, то й не диво, що тим чином може вона спричинити й другі скірні недомагання, виприски, рани і т.п.

Лікування.—Дерматофітоза є сильно заразлива, особливо для тих, що їх скіра не є відпорна на цю недугу. Набратись її можна звичайно в вогких, темних мешканнях, в спільних купальнях та в мокрих лазнях. Щоб уникнути цеї зарази, треба передусім ноги удержувати сухими й по купелі добре висушити пальці ніг. До лікування недуги вживається всіляких препаратів з сірки й йоду, але вони не завше помагають. То залежить зрештою від сили лікарства й від організму недужого. До кождого випадку такої зарази треба лікарства пристосовувати осібно й тому найліпше для пацієнта порадитися лікаря-спеціяліста. — Дуже добрим средством є т.зв. Х-рейс, але не на кождий рік дерматофітози.

Дуже добре є вимочувати ноги, або й інші рани в "Solution of potassium permanganate, 1:5000" або уживати також на зранення масти:

Acidi Salicylici ..... drachm 1
Ung. Plumbi Oleatis ..... ounce 1

(б) ЛИШАЙ ГОЛОВИ

(Tinea Capitis, Ringworm of the Scalp)

Ця недуга, подібна до попередно описаної, трапляється головно в дітей в шкільнім віку, а час до часу також і в немовлят та й у старших. Спричинює її рослинний паразит, що зветься "Microsporon." Вона є заразлива й панує також серед дітей в Америці. Знаменується вона круглими, заогненими плямами з лускою, або міхурчиками на голові та в тих місцях волосся рідне й ломиться недалеко поверхні скіри, ви-

глядаючи неначе зруб ліса. Часом такі міхурчики дуже гнояться, зливаються в одну масу й творять відтак по заструпінню непорушні згрубіння, або боляки. До відріжнення цеї недуги від подібних інших недуг волосся й скіри треба часто мікроскопного досліджування й тому важно є для лікування, щоб недугу добре пізнати, яка її причина й що вона є.

Лікування лишая голови є дуже тяжке й уперте, й не завше доводить до успіху. Перший раз до лікування цеї недуги ужито т.зв. лучів Рентґена "Х-рейс" у Відні в р. 1897 і від тоді в медичнім фаху витворилися дуже спеціяльні методи лікування, яких тут описувати не буду.

(в) ЛИШАЙ ГОЛЯРСЬКИЙ

(Tinea Barbae)

Так як на голові, так само трафляються лишаї на бороді, де росте волосся. Лишаї на бороді звичайно проявляються на одній стороні. Робляться тут болячки, струпіють, та гнояться. При цім скіра пухне й червоніє. Волосся зчаста випадає. Паразит, що спричиняє цю недугу є той самий, що на голові, або подібний до него.

Лікування.—Як описано попередно. Треба, розуміється, лиш більшої осторожности при уживанню "Х-рей."

(г) ПАРХИ

(Tinea Favosa)

Ця недуга не так добре відома в Зл. Державах Америки, але добре відома в декотрих сторонах Европи; та всеж таки й в Америці час до часу вона трапляється.

Пархи, це заразлива недуга скіри, спричинена рослинним паразитом, або грибком, що називається

"Achorion Schoenleinii." Паразит пархів росте й розвивається звичайно тільки на тих частях скіри, що є покриті волоссям, хоч і не є виключена можливість захоплення ними й голих просторів скіри.

Проявом недуги є те, що довкола волосків особливо на голові, твориться жовта восковина й луска (неначе воскові складення в улию й ось назва—Favus) —що поширюються й на дальшу скіру голови, творячи широкі, жовті пятна. Коли луску з тих пятен зняти, то під сподом лишаються червонаві місця від злущеної скіри. Під лускою часом творяться глибокі роз'ятрення, а в тяжчих випадках навіть рани. Очевидно, що рівночасно з відпаданням луски та наскірка відпадає також волосся з заражених пархами місць скіри й тому паршиві люде мають сорокату голову, місцями голу, а місцями покриту волоссям, а в деяких тяжчих случаях, коли лікування занедбано, волосся з голови паршивого цілком випадає так як це часом буває в галицьких жидів. (Тут треба завважити, що пархи кидаються не лиш на людину, але й скот, як приміром на псів та котів і часом якраз ті звірята заражують пархами дітей).

Пархами можуть бути захоплені й нігті людини, а тоді нігті тратять кольор і є неправильно згрубілі.

Лікування.—При лікуванню пархів ходить головно о те, щоб докладно знищити грибок, який є причиною цеї недуги. Коли пархами є захоплена якась непокрита волоссям часть скіри, як приміром рука, то їх можна легко позбутися звичайними протипаразитними лікарствами, зложеними з сірки, саліцилевого квасу, або йодини. Але тяжча є справа лікування пархів, коли вони захоплять голову й волосся. Тимчасові успіхи можна деколи осягнути при допомозі смарування та змивання голови всілякими мастями й лічничими плинами, але постоянної полекші майже

ніколи тим чином не можна осягнути. Всеж таки годиться, щоб паршива людина щодня докладно змивала собі голову водою з милом та докладно вичісувала її щіткою від волосся заки зачне її намащувати якиминебудь смаровилами. Та всеж таки в найновіших часах лікування пархів через т.зв. Х-рейс показалося найуспішнішим, хоч і не завше. Притім одначе муситься голову цілком звільнити від заросту волосся. Та те все належить до спеціялістів.

(г) ЛИШАЇ НІГТІВ

(Onychomicosis)

Ця недуга, спричинена рослинним паразитом (Trichophytons), захоплює нігті рук, або ніг; а коли таке станеться, то нігті неправильно ростуть, тратять свій блеск, сохнуть, корчаться й ямковатіють, а вкінці цілком відпадають. Ця недуга є заразлива й переноситься через дотик від нігтів долоні на нігті в стопах. На цю недугу нема іншого лікарства як тільки насвітлювання лучами Рентґена, або вирізання через операцію.

(д) ЛИШАЇ СКІРИ

(Tinea Versicolor)

Це звичайна недуга скіри, спричинена рівнож рослинним паразитом (грибком), що викликує денебудь на скірі чоловіка делікатні, неначе накропковані плямки, або й завбільшки здавкової монети та округлаві ,або врешті й такі широкі як долоня. Звичайно ці плямки виступають на горішній части кадовба тіла,— себто на грудях та на плечах. Вони звичайно жовтаві,або темняві і зчасом поширюються й творять широкі плями, з котрих лущиться дрібосенька луска. Притім чоловік відчуває час до часу легку свербячку в околиці тих плям.

Лікування цеї недуги є просте, але, щоб на завше її позбутися, то треба лікуватися докладно й досить довго, бо недуга легко відновлюється, коли залишиться в скірі хочби й найменший грибок. Скіру захоплену тим грибиком, треба докладно вимити й намастити 3-процентовою тинктурою йоду. Це треба повторяти так довго доки всі плямки з скіри не зникнуть. Помагають також і інші, подібні до йодини, препарати та смаровила та насвітлювання лучами Рентґена.

2.—ЗАКАЖЕННЯ ДРІЖДЖАМИ
(Blastomycosis)

(а) ЗАРАЖЕННЯ ПОМІЖ ПАЛЬЦЯМИ
(Erosio Interdigitalis Blastomycetica)

Часом рослинний паразит в роді дріжджа любить загніздитися десь між пальцями руки й там роз'ятрює й розранює скіру так як це часом трапляється в жінок, що з приводу свого заняття, або становища виставлені є на вимочування рук у воді, як приміром прачки, домашні служниці і т.п. Того рода болячки та роз'ятрення між пальцями лікується досить легко мастями з сірки, але в тяжчих випадках треба вживати сильніших розчинів, або й насвітлювання лучами Рентґена.

(б) ІНШІ ЗАКАЖЕННЯ ДРІЖДЖАМИ
(Blastomycosis)

Часом можна бачити людей, що на їх твари, або на руках видно грубі, подовгасті, густо збиті, зерноваті, бородавковаті нарости. Це хронічна недуга, спричинена рослинним паразитом (в роді дріжджа), але її деколи тільки лікар-спеціяліст мігби відріжнити від подібних проявів інших скірних недуг, як приміром

сухіт, сифіліса і т.п. Характерним знаменем таких згрубінь на скірі є те, що вони довгі й грубі та мають на собі грубу, брудно сіру, або брунатну луску, а під ними находяться зеренковаті прищики, що виділюють з себе зою, яка йде під скіру й витворює підскірні рани й боляки.

Лікування такої недуги відбувається при допомозі препаратів з йоду, що їх недужий заживає, або лучами Рентґена, або одним і другим способом. Висліди такого лікування є досить вдоволяючі, але воно мусить відбуватися під лікарським доглядом, коли має бути успішне.

Додати до цего треба, що такі закаження дріжджаним паразитом можуть проявитися як вже описано на руках межи пальцями, на голові, на твари, на руках, коло полових частий і т.д.

В лікуванню — в упертих та серіозних випадках "X-Ray" є здається найуспішнішим.

3.—ЖОВНА
(Actinomycosis)

Про цю недугу вже згадувалося попередно в іншім розділі. Люди заражуються нею від хорого тавару, (пр. коров), що хорує на жовна. причинює її т.зв. "Ray Fungus."

Рани, які викликує ця недуга звичайно нагадують скрофули. Часом є навіть трудно відріжнити цю хоробу від Туберкульози. Появляються вони звичайно під шиєю. Дуже зчаста може бути заатакований і язик.

Лікування— "X-Ray, Radium" та інші внутрішні й льокальні медакаменти. Недуга є дуже вперта, та й лічення не все є успішним.

XIII. ТУБЕРКУЛЬОЗА СКІРИ
(TUBERCULOSIS CUTIS)
Дещо про Туберкульозу Скіри й Способи її Вигоювання

Мало хто в свойому життю не мав діла, або бодай не чував про туберкульозу (сухоти)— але мало хто знає, що ця страшна хороба нападає також і скіру та робить на ній великі спустошення.

Туберкульозу, як уже знаємо, викликує особливий бациль, т.зв. бацильо Коха. Бациль цей дістається до людського орґанізму— головно в мешканців великих міст і промислових осередків— уже в дуже ранній молодости. На щастя людський орґанізм має звичайно досить сили й відпорности, щоби цю заразу побороти. Бацилі, що ще уціліли, замикає він десь в одному місці— звичайно в лімфатичних залозах— і цим способом припиняє їх згубний вплив.

Таке обмеження туберкульозних бацилів діється при помочі т.зв. лучної ткани. В цій ткані можуть по деякому часі уложитися солі вапна. Звідсіля то й приходить погляд—знаний і ширшому загалови— про лікування туберкульози, пр. легенів, при помочі "звапнення."

Одначе не все справа так щасливо кінчиться. Часто вже перше зараження туберкульозою вбиває дитину ще як новородка. В інших випадках удасться, правда, орґанізмові на деякий час, навіть і на кілька літ, хоробу припинити, та проте пізніше по якійсь тяжкій недузі, або серед некорисних умов життя (нужда, тяжка праця і т.п.), замкнені досі бацилі туберкульози кріпшають, продираються крізь огорожу й в більшій або меншій мірі заливають орґанізм.

Поширюється туберкульоза в такому випадку головно двома способами. Або пролазить вона чимраз дальше з хорої тканини до сусідньої й тим способом

опановує й нищить чимраз більші частки хорого органу. Або шириться через кров. А саме бацилі в якомусь місці нищать стіну кровяної судини й дістаються в безпосередню стичність з кровю. Кров знову розносить їх уже по ріжних частинах орґанізму. Так можуть вони дістатися до ріжних орґанів зараження та починають наново згубну роботу.

На щастя цей другий спосіб досить рідкий, а крім того орґанізм уже з природи має певні засоби оборони проти таких непрошених гостей у кровяному руслі. А саме кров має властивість, що, коли стрінеться з ушкодженим місцем свого русла,зараз стинається й творить т.зв. сціп. Цей сціп затикає те місце, або, коли судина вузенька, зовсім перериває в ній кружляння крови. Тому то звичайно лише дуже рідко бацилі можуть дістатися до пливучої крови, а з нею до ріжних частин тіла.

Поширення туберкульозної зарази в орґанізмі звичайно спроваджує тяжке захоріння, а часто навіть смерть. Буває одначе, що й цим разом ще не все страчене. При помочі вмілого лікування й поправи життєвих умов вдається й цим разом настільки піддержати орґанізм, що він може побороти хоробу бодай настільки, що вона не загрожує безпосередньо життю.

З цих загальних завваг виходить ясно, що туберкульоза може напасти й нищити кожний орґан людського тіла. Звичайно говоримо про туберкульозу легенів. Але знаємо й туберкульозу кишок, очеревини, нирок, полових і мочових орґанів, костей, мозку і т.д., а вкінці й скіри. Далі знаємо, що туберкульоза може навіть в однім і тім самім орґані проявлятися ріжними формами. І сама скіра—орґан нашого тіла найбільш доступний усім нашим змислам— є найкращим доказом цього, а саме на скірі туберкульоза

проявляється в кількох випадках, як т.зв. правдоподібна туберкульоза. Притім належить згадати, що майже нема двох видів, які були б подібні до себе. Описую ту лише важніші недуги:

(а) ВОВК (СУХІТНИЙ РАК)

(Lupus Vulgaris)

У людий, що є наклінні на сухоти, або що в їх родині є сухоти, ця недуга проявляється звичайно на лиці, правім, або лівім. Але може бути вона або коло носа, уха, на плечах, або де інде на тілі.

Зпочатку являється лише прищ, або два, чи три— в роді бородавок. Часть ця скіри—звичайно блідне, або жовкне, червоніє. Зчасом скіра грубне, напухає, Прищі перетворюються в один грубий ґудз. І цей ґудз грубне, росте, ятриться, або й гноїться— нищучи скіру, а дальше й грубне і тіло— подібно як рак. Зчаста ми бачимо людий з виїдженими ранами на твари, або носі. В інших формах—ці заатаковані части тіла грубніють, наростають на них ріжні болякуваті ґудзи, неначе кора— де нищиться естетичний вигляд лиця, носа і т.д.

(б) БОРОДОВКОВАТІННЯ СКІРИ

(Tuberculosis Verrucosa)

В інших людей сухоти скіри проявляються звичайно на руках, ногах, або де інде— в формі кори. З опухненням скіри, згрубіння, та в формі бородавок. Ці місця де коли ятряться, гнояться, ропніють, або перетворюються в рани.

. .**Лікування** сухітничих недуг скіри вимагає уміетної лікарської опіки. Крім головних метод, якими загалом лікується сухоти, до вилікування сухіт скіри вживається спеціяльно насвітлювання лучами Рентґена (т.зв. Х-рейс) та поза-фіолетними лучами, а також

радом (радіюм). Річ ясна, що того рода методи може відповідно й з добрим успіхом примінити тільки лікар-спеціяліст.

(в) СКРОФУЛИ СКІРИ

(Scrofuloderma)

Це недуга, що появляється як наслідок сухіт. В тім випадку сухітничі заразки з інших орґанів тіла переходять до железів в шиї (і довкола шиї) та понад кости й в околиці суставів у дітей і в доростаючої молоді, що нездужають на сухоти. Тоді туберкули спричинюють червоні згрубіння железів, менш-більш наповнені водою, що гнояться, пукають і виділюють з себе сухітничу ропу. Очевидно, що через те скіра роз'ятрюється, боляковатіє, а місцями залищаються на ній скрофулічні згрубіння (т.зв. "ґумма").

Подібно трапляється, що такі згрубіння й боляки захопити можуть тільки поверховно і місцево деякі більше чутливі части скіри, приміром довкола носових отворів, довкола уст, або довкола родних орґанів, або й в середині уст. Та вони бувають звичайно тільки поверховні, покриті скорупою й мають наклін до скорого вигоювання.

Лікування скрофулів не легке й успішно може його переводити лише лікар. Та все таки вже й дома батьки чи опікуни можуть хорій дитині помогти, а лікареві улегчити значно працю, й саме на цей бік лікуваня хочу звернути тут головну увагу.

Хору скрофульозою дитину треба передовсім, бодай в початках хороби, відділити від інших членів родини й створити їй як найкориснійші гіґієнічні умови. Примістити її в соняшній, добре провітрюваній кімнаті, дбати про рух на свіжому повітрі в літі й в зимі, та про забаву й розривку. Коли дитина вже в шкільному віці, не перетяжувати її працею. Їда

мусить бути видатна, легко стравна, але не надто достатня. Щодо цього треба стисло додержуватися приписів лікаря, бо тепер часто лікуємо випадки шкірної туберкульози відповідною дієтою, пр. т.зв. дієтою без соли, яка дає дуже добрі висліди. Одначе, ще раз кажу, треба стисло додержуватися вказівок лікаря. Вкінці треба дитину удержувати в бездоганній чистоті, себто часто купати й мити та дбати про чистоту рук і одежі. Ці останні вказівки дуже важні, не тільки тому, що занедбання їх є тяжким промахом проти основних правил гігієни, але й тому, що туберкульозні фістули можуть стати брамою, якою входять в орґанізмі заразні всяких інших хоріб.

Скрофульозних дітей лікують ще соняшними купелями, насвітлюванням різьким сонцем, відповідними туберкуліновими препаратами, відповідними засобами, які прикладають просто до хорого місця, вкінці роблять спроби з впорокуванням солей,золота, тощо. Все це методи дуже складні, вимагають спеціяльної освіти й великого досвіду, тому можуть їх приноровлювати лише лікарі.

Зверну ще увагу на те, як належить обходитися з ранами й фістулами. Тут мусимо дбати передовсім про чистоту. Тому отвір фістули й його околицю треба змивати ґазоліною бодай два рази на добу й коли лікар інакше не зарядить— прикривати стрільною ґазою та легко перевязувати. Не треба видушувати загоноєних ґудзів і фістул. Тим і так не видалимо з них всього гною, бо він що раз твориться, аж доки хоробовий процес не скінчиться, а навпаки можемо хорому пошкодити. Душенням можемо продерти ту природну перегороду, яку творить орґанізм хорої тканини, щоб її відгородити від окруження.

На скрофульозні гудзи, що ще не провалились приписується часто відповідні масти. Масти ці треба прикладати раз на 24 годин і завсіди перед новим прикладанням усувати рештки масти з попереднього разу, змивати ґазоліною.

Можемо до певної міри лікувати й скрофульозні шрами. Робимо це при помочі випалювання угляною кислотою, або— як кажемо,— при помочі криотерації. Та це вже може робити лише лікар спеціяліст і то лише той, що має відповідні апарати. На жаль, і ця метода не все вдається, тому деколи мусимо пробувати хірургічної операції. Коли ж і це неможливе, тоді мусимо закривати шрами відповідними шмінками, або бодай кремом чи пудрами.

(г) СУХІТНИЧА ВИСИПКА НА СКІРІ

(Miliary Tuberculosis of the Skin)

Буває, хоч правда рідко,— по скірі виступити може загальна, остра висипка брунатно-червоних сухітничих прищиків, що зразу гнояться, а відтак завмирають і творять т.зв. "некрози". Вони маленькі круглі, з блідо-червоною обвідкою, а в середині бліді та гнояться. В тих прищиках находяться заразки сухіт (т.зв. туберкули).

(г) СКРОФУЛЯРНЕ МОХОВИННЯ

(Lichen Scrofulosorum)

Це також сухітнича висипка з малесеньких чирачковатих прищиків, що появляються звичайно на скірі сухітників, головно на плечах, грудях, на череві, на руках та на ногах. Вони є тверді, плоско завершені й обведені тоненькою лусочкою. Звичайно це буває в сухітничих дітей.

Лікування тих недуг є протитуберкулічне та при допомозі поза-фіолетних лучів.

XIV. СКІРНІ НЕДУГИ — БАКТЕРІЯЛЬНІ
(OTHER DISEASES DUE TO BACILLI)

Тут коротенько подам опис недуг спричинених бакцилями, хотяй вони в нас дуже рідкі. Переважно ці недуги панують в Азійських краях.

(а) ПРОКАЗА СКІРИ
(Leprosy)

З "Біблійних Часів" довідуємося, що вже тоді багато людий хорувало на цю хоробу. Пізніше— недуга ця перенесена до Европи, а пізніше й до Америки. Найбільше однак хорують на неї східні народи в Індіях, Африці, Пол. Америці і т.д.

—Проказа—є це конституційна недуга— що подібно як сифіліс, або сухоти, точить, та нищить наше тіло в усіх його системах, та відділах. Про це вже була згадка попередше—в іншім відділі. Ту згадаю лише нищення скіри цею поганою хоробою.

Проказа спричиняє— "Bacillus of Leprosy" —котрого відкрив "Hansen"— в 1879 р. І коли таке закаження наступить— хорий звичайно горячкує в періодах. В тім часі на скірі й в устах висипки, де скіра тратить краску, блідніє, або червоніє, де пізніше зростає деґенерація, перетворуючись в плями. І плями такі звичайно появляються денебудь по тілі.

Бакцилі Лєпроса нищать не лише мускули, та скіру. Любуються вони дуже в нервових тканинах тіла— тому зчаста деякі части тіла в прокажених спараліжовані, та обезчулині.

На твари, ухах, носі, а часто й на руках— в місцях де виходить висипка зчаста наростають ґудзи ріжної форми. Де коли вони боляковатіють, та розгниваються— подібно як в сухотах, або в сифілісі. Словом чоловік такий стає пострахом, та перепудою...

Лікування дуже повільне та утруднене. І коли

твар згрибне, згудзоватіє, та зачинає розпадатися— лічення вже майже неможливе. Найуспішнішими средствами показалися в теперішних часах на прокази—препарати з срібла й золота, щеплення, та— "Chaulmoogra Oil and its esters." Тепер уживають препарат з Солфа Дрог—"Проминь."

(б) СКЛЕРОЗА НОСА

(Rhinoscleroma)

В европейських краях, як в Росії, Польщі, в Австрії, а дуже рідко в Америці— трафляється Склероза Носа. Є це недуга спричинена бакцилями— що витворюють тверді ґудзи в носі, та в носовім хрищу. Зчасом ці ґудзи перемінюються в тверду неначе камінь масу, розростаються й зовсім замикають та гниють— видаючи з себе воднисту ропу. Зчасом може зігнити, та скаменіти й цілий ніс. Недуга деколи переходить до костий чашки.

Лікування показалося успішним через "X-Ray."

(в) ДИФТЕРІЯ СКІРИ

(Diphtheria of the Skin)

Дуже зчаста— особи хорі на дифтерію можуть заказити деякебудь скіру "дифтеричними бакцилями" й спричинити дифтерію скіри. Рани такі покриваються сивастою оболонкою, то боляковатіють— подібно як і в горлі.

Лікування.— Вприскувати під скіру "Diptheria Antitoxin" прикладати обклади з цим плином.

(г) ЗОЛЗИ СКІРИ)

(Glanders)

Люди, що стикаються з кіньми та роговою худобою— попадають зчаста в недугу, звану золзами. Спричиняють цю недугу "Bacilli Mallei." Про це вже є згадка в іншім розділі.

Рани від цих інфекцій звичайно проявляються на лиці, носі і т.п. Є це ґудзоваті боляки— котрі розпадаються та ропніють.

Лікування.—Звичайно симптоматичне. Часом такі рани треба випалювати електричними прирядами.

(г) ЗАЯЧА НЕДУГА СКІРИ

(Tularemia)

Недугою цею заражуються люди— "мисливці," що мають до діла з дикими заяцями, козами, і т.п., при полюванню. Спричинює її "Bacterium Tularense."

Зачинається вона звичайно дрощами, та горячкою. Зчасом на тілі, руках, шиї— появляються маленькі болячки-чирачки—котрі ропніють і з трудністю гояться. Зчасом хорий попадає в загальне закаження й дуже зчаста умирає.

Лікування—до цего часу мало що помагає. Звичайно уживається ріжних антесептичних розчинів, мастей, або випалювання.

(д) МОТИЛИЦЯ СКІРИ

(Anthrax)

Недугою цею закажуються люди, що ходять коло овець, сортования вовни, шкір і т.п. Спричинює її "Bacillus Anthracis." Про це вже є згадка в іншім місці цеї книжки.

Рани "Антраксу" появляються звичайно на лиці— вже в кілька день по закаженню. Є це в роді чирака, що гноїться й не легко гоїться.

Дуже часто з такого болячка хорий попадає в загальне закаження, що кінчиться смертю.

Лікування — найуспішніше — через вирізання такого боляка, або випалення. Добре є також давати "Антитоксин У."

(е) МЯГКИЙ ШАНКИР
(Chancroid)

"Шанкрой" належить до венеричних недуг і про це описується в іншім відділі. Згадаю тут однак коротенько, що хоробу цю спричинює "Bacillus of Ducrey."

Недуга проявляється вже в кілька день по заkаженню звичайно через полові зносини. Рани такі появляються на полових частях тіла. Деколи й на скірі черева— близько полових органів. Є вони ропнистого характеру—перекидаються з місця на місце й не скоро гояться.

Лікування.—Рани треба старанно промивати — "Hydrogen Peroxide"-ом, та засипати порошком з "Iodoform, Bismuth Formic Iodide, or Crystals of Agyrol." Деколи треба їх випалювати. Добре є також обвивати мокрими окладами з "Bichloride of Mercury, 1:2000; or neutral Acriflavine, 1:1000.

Увага: У всяких бактеріяльних, або галапасних недугах скіри—тепер уживають ріжні масти приладжені з "Солфа Дроґс," або прямо дають хорому через уста випробовані солфаналімідичні препарати. Лікування таке показалося, при деяких недугах, дуже успішним.

XV. СИФІЛІС СКІРИ
(Syphilis of the Skin)

Про сифіліс були вже згадки в іншім розділі цеї книжки. Але тому, що сифіліс атакує і скіру— згадується тут лише коротенько.

Сифіліс спричинює бакциль "Treponems Pallidum." Заказитися цею недугою можна в багато способів. Та звичайно найбільше закажень розповсюднюється при полових зносинах.

З важніших маніфестацій сифілісу скіри є отсі:

(а) ШАНКЕР

(Chancre)

Звичайно по закаженню, десь в три тижні — появляється на полових частях тіла (або на губах, або й де інде) маленький твердий прищик. Зчасом він розкладається, гниє й пухне.

Ранка така загоїться й без лікування. Та тоді недуга переходить в другорядний стан.

(б) СИФІЛІСТИЧНА ВИСИПКА

(Syphilides)

Колиж сифіліс не лікувалося, то тоді виступають на скірі другорядні маніфестації—в роді висипки. Ці прищі, плямки, та ріжні забарвлення появляються звичайно від 8 до 12 тижнів по появленюся шанкра. Можуть вони бути ріжного рода, та величини, та що часом є дуже трудно розслідити, чи це сифіліс, чи пр. "Acne Vulgaris," чи "Impetigo," чи яка інша скірна недуга. Звичайно розслідження крови, або т.зв. "Wassermann," чи "Khan Reaction"—рішають діягнозу.

Висипка ця появляється по тілі, лиці, шиї, плечах. Часом може покрити ціле тіло, так як кір. Деколи—висипка появляється лише в деяких вибраних місцях.

(в) ҐАМА

(Gumma)

Колиж дальше не лікується цеї недуги, то десь в рік, (або й довше—два три і т.д.) по зараженню—на тілі (пр. ногах, носі, руках, і т.д.) появляються гниючі, та розскладаючіся рани, що зовемо "Ґама." Є це третьорядні появи сифілісу.

(г) СИФІЛІС ОДІДИЧЕНИЙ

(Congenital Syphilis)

Діти, що родяться від сифілістичних родичів, вже

при уродженню мають сифілістичні рани, або маніфестації сифілісу, якої небудь стадії. Або, коли діти при народженню є чисті, то такі прояви появляються пізніше.

Лікування сифілісу, є нині певним і відбувається при помочі ріжних аршеникових препаратів із живого срібла, препаратів як "Neosalvarson" та тим подібними препаратами. Треба лиш переводити лікування вчасно.

XVI. НЕДУГИ СКІРНІ СПРИЧИНЕНІ МАЛЕНЬКИМИ ЗВІРЯТКАМИ-ГАЛАПАСАМИ
(DISEASES DUE TO ANIMAL PARASITES)

(a) КОРОСТА
(Itch, Scabies)

Це рівнож скірна недуга, але яка може перенестися з особи на особу,—себто вона "переносима" з недужої особи на здорову. Всякі кляси людей можуть її мати, але головно чіпається вона біднішої верстви осіб, що занедбують чистоту тіла, живучи в нехлюйстві та бруді.

Причиною корости є запалення скіри, викликане малесенькими звірятками, такими, що їх можна бачити тільки під мікроскопом. Ті звірятка, що називаються по вченому "acarus scabiei" дістаються під наскірок із зовні, а коли попадуться вже в властиву скіру, тоді вигребують собі в ній довгі хідники, неначе тунелі (подібно як кертиця в землі) і так множаться та викликують запалення скіри. Під мікроскопом ті звірятка виглядають дуже майстерно, а навіть гарно вони збудовані, з довгими кінчинами, неначе вусами по заду тіла. В тунеликах, вигребаних в скірі, вони живуть як вдома й шукають за поживою, гризучи скіру все дальше й дальше.

В наслідок тої діяльности згаданих звіряток скіра чоловіка пече та свербить так, що короставий чоловік мусить завше скробатися до крови, а в ночі й спати не може. На поверхні скіри, зпочатку звичайно між пальцями на руках, виступають водяні прищики, з острим, прозрачним вершком, і якраз ті прищики спричинюють прикру свербячку, що долягає недужому тим більше, чим більше чоловік добре їсть ,або запиває підбуджуючі алькогольні напитки, або коли за тепло чи то в кімнаті, чи в постелі, де короставий чоловік роздирає прищики корости на скірі, з яких добувається водниста теча, що відтак сохне й лущиться разом з наскірком. І через ту теч переноситься недугу на другу особу. Коли короставий не лікується, то й вся скіра на його тілі може скоростaвіти; луска з наскірка поволі відпадає, а на її місці можуть отворитися погані рани.

Лікування корости не є ні тяжке, ні скомпліковане й дає майже відразу добру полекшу. Все, що може вбити звірятка, спричинючі коросту, є добрим лікарством проти неї. Таких лікарств є багато, але найкращим є сіркова масть, яку треба добре втерти в скіру, захоплену коростою, й то найкраще робити коло огня два рази денно, ранком та в вечір через цілий тиждень. По такім лікуванні короста цілком уступає. Подібно помагає натирання плином, зроблена з розпущеного в воді поташу та всілякі інші масти, що їх можна на ту ціль купити в аптиці. Успіх лікування залежить від докладности натирання, або намащування так, щоб бути певним, що ні одно звірятко з корости не залишилося живим в скірі. Перед кождим натиранням недужий повинен вперед добре викупатися в теплій воді та вичистити всю поверхню тіла милом, щоб не було на ній ніякого бруду та щоб масть могла лекше зайти в скіру. По натиранню до-

бре є обвинутись в простирало та добре вигрітися в ліжку, й так повтаряти цю процедуру кілька разів аж до повного вилікування корости.

Дуже добрим препаратом, або мастею є:

Sulphur. Sublimat ..... ounces ½
Ol. Rusci ..... ounces ½
Creatae Praeparatae ..... drachms 1
Saponis Mollis ..... ounces 1
Adipis ..... ounces 1

Також добрим препаратом є масть— "Scabicide, (Upjohn)". Уживати їх як попередно описано.

(б) Інші маленькі звірятка-галапаси, що живуть на домашних звірятах, як вівці, пси, коти і т.д.—зовемо їх "капошами," або вошами. Дуже зчаста переносяться вони на людське тіло, вїдаються в скіру й спричиняють ріжні прищі, опухнення скіри, та інші ріжні недомагання.

Між іншими коротенько згадаю про:

1.—ВОШ ДЕРЕВА
(Tick)

"Wood-Tick"—або Вош Дерева живе в лісах, на деревах. Зносить вона яєчка на листках дерев. Люди що зчаста перебувають в лісах—заражуються цими яєчками, з чого повстають прищі, свербіння і т.д.

2.—СКІРНІ ЧЕРВАЧКИ
(Demodex Folliculorum)

В жінок, що зчаста уживають всяких мастий (Creams) — загніжджуються маленькі, мікроскопічні червачки, звичайно в лойових железах (Sebaceous Follicles) і ту витворюють маленькі прищі.

3.—ВОШ ЖНИВ
(Harvest Bug)

Люди, що роблять на жнивах, ходять по ріжних

травах, та корчах, заражуються цим звірятком. Кусає воно звичайно по ногах, литках, та руках, де скіра червоніє, пухне й свербить.

4.—ПТИЧНІ ВОШІ

(Fowl Mite)

В домах, де люди тримають птиці як канарки, папуги, кури і т.д. Зчаста заражуються вони цими паразитами.

5.—ВОШ ЗЕРНА

(Grain-Itch Mite)

Інші люди, що мають до діла з ріжними збіжами— як ячмінь, жито, пшениця, та інші соломянні збіжжя, закажуються вошами цих солом, та зерна. На лиці, руках, ногах, або й на тілі виступають червонаві прищі— що спирчиняє свербіння скіри.

Лікування—всіх цих паразитів переводиться при помочі сірчаної масти.

(в) ВОШІ, ВОШЕВАТІСТЬ

(Pediculosis, Lousiness)

Вошеватість— це всякі прояви скірних недуг, спричинених вошами.

Звичайно є три породи вошей, що атакують чоловіка; інші породи занечищують собою деякі звірята й з звірят можуть перенестися на чоловіка. Кожда порода вошей, що чіпається людини, шукає собі відповідного місця на тілі, де моглаб лекше загніздитися й розмножуватися. Живуть вони кровю людини, передираючи рильцем поверхню скіри й висисаючи кров зпід споду. Це спричинює свого рода запалення скіри, що ще дужче роз'ятрюється через чіхрання скіри й роздрапування її нігтями. Крім того самі воші затроюють кров чоловіка всілякими зараз-

ливими бактеріями й вщіплюють нераз такі страшні недуги, як тиф плямистий і наворотний.

Відповідно до місця, де воші залюбки гніздяться на людськім тілі, відріжнюємо такі роди вошей:

1.—ВОШ ГОЛОВИ
(Pediculosis Capititis)

Це найзвичайніша порода вошей, що чіпляється головно дітей, з часом жінок. Вони атакують скіру на голові; загнізджуються й розмножуються в волоссю та викликують звичайно широко розгалужене роз'ятрення скіри на чашці так, що в захоплених тими вошами місцях волосся стається сухе й тратить свою природну краску. Запалення скіри проявляється більшими, або меншими ранами на голові, які нераз аж кровавляться, заструплюються, а волосся через те збивається в тверді клубки перемішані з гноєм та брудом. Часом навіть желези в шиї пухнуть від закаження, спричиненого вошами й чоловік може поважно занепасти на здоровлю від тої нехарі.

Лікування запалення скіри від вошей повинно змірять передусім до вигублення вошових гнид та яєчок, що кріпко держаться волосся. Волосся треба докладно обстригти й натерти голову ропою, на половину змішаною з оливою, а потім докладно обвязати її чистим платком і так передержати через одну добу. Подібний успіх можна осягнути через натирання голови бензиною, або нафтою, або горячим оцтом.

Щоб зберегтися від вошей, треба голову й волосся на голові чисто удержувати, змиваючи їх щодня та вичісуючи густим гребенем.

2.—ВОШ ТІЛА

(Pediculus Corporis)

Того рода вош живе залюбки в рубцях спідної одежі чоловіка, десь за обшивкою сорочки, або під паском, що ним підвязується спідне плаття і т.п. На самій скірі таку вош рідко коли можна побачити. Але коли вона хоче поживитись, то вилазить з рубців і закутин одежі, протинає скіру рильцем і висисає кров. Такі воші бувають звичайно в старших людей та в осіб, що живуть громадно в тісних мешканнях. Укуси тих вошей викликують свербячку скіри, розранення її, а навіть можуть викликати бактеріяльні недуги крови.

Лікування.— Треба добре виварити одежу, що в ній загніздились воші та випрасувати її горячим залізком, особливо рубці одежі. Сам вошивий чоловік повинен викупатися та вичистити тіло милом, а відтак натерти тіло губкою, змоченою в бензині, або обсипати відповідними порошками, що вбивають паразити тіла.

3.—ПЛОСКІ ВОШІ (ВОШІ ПОЛОВИХ ЧАСТЕЙ ТІЛА)

(Pediculus Pubis, Crabs)

Вони звичайно бувають у дорослих людей, а набратися їх можна приміром через полові зносини з зараженою ними особою, або взагалі через вживання занечищених тими вошами річей, як виходка, лазні, постелі, і т.п. Це малі воші, плоскі, будовою тіла майже ширші як довші. Загнізджуються вони залюбки в пахвинах ніг, коло полових частей, на підчеревю, але розлізтися можуть і дальше по тілі та осістися під пахами рук, в бровах або й деінде, де є волосся й мягка скіра. Оком нераз тяжко їх догля-

нути, бо вони тісно пристають до скіри і вгризаються в неї так, що тяжко їх й відірвати звідтіля.

Плоскі воші викликують невигоду й свербіння скіри, сильнійше, або слабше, відповідно до чутливости занечищеної ними особи та відповідно до місця, де загніздяться.

Лікування.—Плоскі воші можна вигубити рівнож бензиною, або нафтою або т.зв. шарою мастею, що її можна купити денебудь в аптиці. Коли вони за дуже розмножились та коли їх відразу годі винищити, то треба захоплені ними части перше виголити, а відтак уміетно уживати вигублюючі намащування так, щоб скіру не дуже дразнити.

(г) БЛОЩИЦІ (ПЛУСКВИ)

(Bedbug, Cimex Lectularius)

Цей паразит є розповсюднений у всіх частях світа. За дня укривається він у всяких закутинах мешкання, а в ночі вилазить і шукає людської скіри, щоб поживитись кровю. Укушення блощиці сильно подразнює скіру; воно болюче й свербить в місці укушення. Одна й та сама блощиця може й кілька разів на ніч покусати чоловіка в ріжних місцях.

Покусані блощицями місця скіри добре є натирати ментолем, енолем, камфорою, або іншими десінфекційними течами. Це усуває свербіння й хоронить перед можливими зараженнями скіри.— Способи, якими можна вигубити блощиці з помешкань, є ріжнородні й загально відомі, тому й не буду про них писати. Найпростішим способом є вимивання і заливання меблів, підлоги, стін і т.п. нафтою.

(г) БЛОХИ

(Fleas, Pulex Irritans)

Блохи, це паразити, що залюбки захоплюють всі-

лякі звірята, але час до часу вони чіпаються й людей. Протинаючи рильцем наскірок, вони висисають кров, а в місці укушення ними творяться круглі червоні плями з набіглої крови. Такі плями є нераз широко розкинені по покусаній поверхні скірки; вони сверблять і пекуть, бо блоха, кусаючи, впускає їдкий плин своєї слини в скіру чоловіка. Блохи можуть перенести на людину бактеріяльні, заразливі недуги; приміром щуряча блоха може заразити чоловіка джумою.

Щоб усмирити подразнення скіри через укушення блох, треба натирати її камфорою, або ментолом.— Крім того існують всілякі порошки (приміром спорошкована нафталіна, або камфора), якими треба посипати постіль та одежу, щоб охоронитися від блох.

(д) НЕДУГИ СКІРИ, СПРИЧИНЕНІ ЧЕРВАМИ
(Myiasis)

Недуги скіри можуть витворитись також від всіляких червів, які попадають в скіру через те, що мухи складають там свої яєчка. Ті яєчка зчасом виколюють з себе дрібні куколки, або гусініці, котрі точать скіру й спричинюють запалення її. Особливо в теплих краях, ось як в Полудневій і Центральній Америці, а навіть в полудневих частях Північної Америки, панують того рода скірні недуги. Їх описувати не буду, але скажу загально, що лікування тих недуг повинно бути скоре й докладне, бо занедбання лікування часто доводить до смерти чоловіка. Звичайно такі гусініці виймається з скіри прямо операційним способом кліщиками, або прорізанням та видушенням черва зпід скіри.

(е) НЕДУГА УГЛЕКОПІВ
(Hookworm Disease)

Це недуга, що може перенестися з чоловіка на чоловіка. Панує вона в теплих краях, особливо в багнистих і пісковатих околицях. Про цю недугу я вже попередно писав. Тут додам тільки для пригадки, що викликує її тоненький як волос червак, довгий на пів цаля ($\frac{1}{2}$ inch), а самичка того червака складає около 9000 яєчок денно, що виколюються в землі й вже на протягу 20 годин від виколення можуть заразити собою босу ногу чоловіка, що ходить по такій землі. Звідти вони жилами розходяться по тілі чоловіка й атакують легки, дишні проводи, горло, а навіть тонкі кишки.

(є) РОЗТОЧУЮЧІ ВИПРИСКИ СКІРИ
(Creeping Eruption)

Це є назва, примінювана до ріжних недуг, спричинених всілякими червами, що лазять попід скірою. Деякі з таких червів описав я вже попередно. Вони дістаються під скіру через необережне приставання з котами та псами, або через звязок з мокрим піском, або з глиною, в яких находяться відпадки (гній) з котів та псів. Такі черви можуть викликати й поважні орґанічні недуги (про що я вже писав); але коли вони находяться тільки в скірі, то їх часто легко можна вигубити прямо через вибрання червака з скіри механічним способом. Головно ходить о те, щоб вислідити, де якраз червак загніздився. Також можна їх вигубити методою замороження. Одно й друге повинен виконати лікар.

(ж) ІНШІ НЕДОМАГАННЯ СКІРИ
(Other Affections of the Skin)

Є ще богато інших недомагань скіри, спричинених

через укушення ріжними мухами, комарями, щурами і т.д., і т.д.—про котрі лише тут згадаю. Писати про це в так короткій розвідці—неможливо.

XVII. ЗМІНА ЩОДО ВІДЖИВЛЮВАННЯ
(TROPHIC DISTURBANCES)

В цім розділі опишу коротенько деякі зміни в скірі —щодо відживлювання скіри, її нервів, та взагалі щодо зміни циркуляції крови, котра відживляє скіру.

(а) СТАРЕЧА СКІРА
(Scleroderma)

В людий десь по 30 році життя, зчаста появляються на скірі сиво-жовтаві латочки, де скіра твердне, та неначе присихає до тіла. Латочки ці спричиняє правдоподібно брак поживи для нервів скіри.

Лікування.—Добре відживлюванняся, горячі купелі, та "Ultraviolet Light."

(б) НЕДУГА РАЙНОДА
(Raynaud's Disease)

Подібно як в старечій скірі— стається деколи, що на руках пальці зачинають штивніти, твердніти, а при кінці прокидається ґанґрина, особливо на кінцях пальців. Знак отже, що з якоїсь незвісної причини, циркуляція крови до пальців є ушкоджена.

Лікування—належить до лікаря-хірурґа. Деколи треба робити ампутації.

(в) ЗМІНА СКІРИ В НОВОНАРОДЖЕНИХ ДІТЕЙ
(Sclerema and Edema Neonatorum)

В деяких випадках, діти вже по народженню показують деякі зміни на скірі. В однім такім випадку—скіра немовляти зістає сухою, або неначе замороженою, або якби була зроблена з воску—жовтавої краски.

Очевидно, що брак тут поживи для скіри, або щось є злого з циркуляцією крови в скірі. Лікування мало що помагає й недуга така звичайно кінчиться смертю.

В дітий, що родяться заскоро, (себто перед 9. місяцями) скіра напухає. І знов брак у відпливу крови.

З цею недугою можуть бути звязані й інші другі органічні недуги. Дитина така скоро вмирає.

(г) ІНШІ ЗМІНИ СКІРИ

(Some other Changes in the Skin)

Є ще багато інших змін скіри як приміром у недузі т.зв. "Гойтр" (Myxedema), де скіра підпухає під очима. Причиною такого опухнення недостаточне функціонування желези "Thyroid."

Може також бути деколи перерість, або абнормальні побільшення скіри, де желези "Thyroid." функціонують забагато. Про це є згадка в описі про "Exophthatmic Goitre," і т.д.

В деяких людий пухнуть ноги, хотяй помимо всього цего вони є здорові. Правдоподібно недуга ця є т.зв. "одідичена" (Hereditary Edema of the Legs) і переходить з роду в рід.

Знаходяться люди також, що мають дуже елястичну скіру, та що вона прямо відростає від тіла й звисає в фалдах. (Dermatolysis, India Rubber Skin.) Винують ту деякі внутренні желези, що вони не дописують у функціонованню.

(ґ) СТАРІННЯ, АБО НИДІННЯ СКІРИ

(Atrophies)

Звичайно в людий старших віком, (але часом і в молодих) скіра старіється, нидіє, або атрофіє. Приходять ту ріжні зміни. Скіра стає сухою, лущиться,

морщиться, напухає, а деколи можуть появитися боляки, або т.зв. "Ulcers." Краска скіри жовтіє, або блідне. При цім можуть кинутися ріжні екземи, луска, і т.д. Дуже зчаста може появитися боляковатіння скіри та перетворитися в ґанґрину.

В недугах де є ушкоджений хребтовий стрижінь, (як у Syringomyelia), хорий тратить чуття, або дотик скіри щодо горяча, зимного і т.д., тратить також контролю щодо циркуляції крови в скірі. І тут повстають ріжні зміни та атрофія.

В недугах Анемії (Sickle-Cell Anemia)—скіра набирає зеленавої краски.

Згадується тут лише коротенько про все це, що належить воно більше до медицини загальної як до скірних недуг.

Лікування також належить до лікаря. Лікувати ту треба не саму скіру, але загально ціле тіло.

(д) ҐАНҐРИНА СКІРИ
(Gangrene of the Skin)

Є всілякі причини, що можуть викликати ґанґрину скіри. Звичайно трапляється таке по деяких заразливих недугах, як приміром по тифі, малярії, або в случаях, коли скіру довгий час натискається в однім місці. Звапніння жил, сифіліс, цукрова слабість бувають часто причиною цеї недуги.

Ґанґрина скіри розвивається нагло й нагло поширюється й може спричинити поважне каліцтво. Таке буває особливо в тих, що хоріють на цукрицю.

Лікування ґанґрини скіри відбувається відповідно до її причин, а коли ґанґрина вже добре захопила якусь часть тіла (звичайно пальці), то одиноким способом лікування є вирізання її в дорозі операції.

XVIII. НЕДУГИ СКІРНІ—ОДІДИЧЕНІ
(DISEASES OF CONGENITAL ORIGIN)

З цими недугами скіри—чоловік родиться. По скірі можуть бути ріжні плями, червоно-брунатної краски, або і темнішої. Ці плями можуть бути більші, або менші. Появляються денебудь на тілі, неначе латочка, або пляма. Американці зовуть їх "Mother's Marks." В нас звичайно кажуть, що цему винна матір, бо коли вона є у вагітнім стані, то станеться, що така будуча матір на когось задивиться, або напудиться, пр. огню, або їсть забогато суниць, і т.д.

Розуміється, що ці знаки, чи плями не мають нічого спільного з забобонами. Появляються вони тому в ріжних місцях, що або таке місце має забогато розширених жилок і ту набігає забагато крови, що розуміється, дає червоняву краску цему місцеві; або знов, що тут є чорнява скіра, або так звана "Epidermal or Connective Tissue." І це власне спричиняє неначе латочку, або знак.

Плями ці як вже сказано, можна поділити на дві кляси, кровоносні й некровоносні. До першої кляси належать пять ріжних знаків, які тут описую.

1.—ЗНАКИ КРОВОНОСНІ
(Vascular Nevi)

(а) ЗНАК ВИНА
(Nevus Flammeus, Port-Wine Mark)

Знак цей звичайно являється на одній стороні тіла, а то лиці, або шиї. Але часом може появитися на тілі— закрашуючи половину тіла.

Найбільше появляються вони в дітий. Краска такої плямки може бути рожева, брунатна, або й сина. Дуже зчаста така пляма є краски вина (Port-Wine) і ось тому і назва "Знак Вина."

Величина та краска знаку залежить від скількости кровоносних тканин, що занимають це місце. Можуть вони бути від звичайної цяпки, до двох-трох цалів діяметру. Можуть бути округлі, або ріжної форми. Поверхня знаку—плоска, та рівна. Нема ніяких згрублень, або наростів.

Лікування переводиться через "Radium," або ще лучше через "Air-cooled Ultraviolet Lamp." Знаки такі є лекше вилічити в дітий, як в людий старших.

(б) ЗНАК СУНИЦЬ

(Strawberry Mark, Angioma)

Цей знак як вже бачимо з назви, виглядає як суниці, чи ягоди. Є це в роді ґульки, або ґудзка, значно підвищеного понад поверхню скіри. Краска таких знаків є червона, або синява. Появляються вони звичайно на лиці, шиї, голові, плечах, а часом і деінде на тілі. І може їх бути багато, або лиш один, два. Розуміється, що діти вже з ними народжуються. Деколи вони розростаються, часом нидіють і частинно зникають.

Причина таких знаків є більша скількість кровоносних жилок під поверхнею скіри, не маючи сильнішого фундаменту, як пр. нормальна скіра.

Лікування—найуспішніше є через "Radium, or Carbon Dioxide Snow." Лікувати всі такі знаки може лише лікар.

(в) ЖИЛЯЧИЙ НАРІСТ

(Angioma Covernosum)

Буває, що діти родяться без ніякого знаку (або противно), але в кілька день, або тижнів, на голові, або шиї, або і деінде, появляється менший, або більший наріст, ріжної форми, як ґульок, або полипів. Є це знак, або наріст зложений з жилок, та спеціяльних мускулів (Erectile Tissue), подібних до полового

мужеського органу. Коли так натиснути на цей наріст пальцями приміром, то кров неначе ховається, а коли попустити, то знов набігає, з чого таке місце червоніє, або синіє.

Причина незвісна. Є це неначе латочка скіри, що лишилася незмінною, коли інша часть скіри приняла нормальну форму. Бо треба знати, що в один час дитина в матерній утробі переходить еволюцію і одного часу ціле тіло є покрите подібною скірою.

Лікування через "Radium."

(г) ЗНАК ЗВІЗДИ

(Stellar Nevus)

Іншим разом знаки виступають у формі звізди, або як часом кажуть у формі павука (Spider Nevus). Наоко одної цяпки розбігаються на всі сторони лінії, або лучі, даючи одну, або другу форму, червонавої краски.

Причина такого знаку є загамування, або розширення підскірних жилок, де набігає більша скількість крови, закрашуючи відповідно скіру в цім місці.

Лікування через "Electrolysis."

(г) ЗНАК ЛІМФАТИЧНИЙ

(Lymphatic Nevi)

Цей знак є комбінація наростів із жилок, та лімфатичних желез, де виступають тут і там на тілі, згрибіння, та форма пухлини. Причина є та, що тут звичайно є розширені жили, та вени, як рівнож також лімфові проводи. Ціла така структура виглядає неначе губка, або жаборинння. Краска звичайно червоняво бліда. Знаки такі появляються звичайно на плечах.

Лікування.— Дуже зчаста найліпше є такі знаки вирізати, або усунути їх через випалювання електричними прирядами, або "Carbon Dioxide Snow."-ом.

2.—ЗНАКИ НЕКРОВОНОСНІ (МИШКИ)

(NonvascularNevi))

В знаках цих нема кровоносного тіла, або жилок. І скіра майже та сама що деінде. Ріжниця є та, що в скірі знаходиться т.зв. краска (Pigment), що надає барву скірі—червонаву, брунатну, сину, або й чорну. Отсе й ріжниця поміж недугами скіри—знаків кровоносних і некровоносних.

Ця недуга скіри має багато родів і видів, які ріжняться від себе величиною, більшим, або меншим піднесенням їх понад скіру, забарвленням і іншими прикметами; але всі вони—а особливо ті, що є мягкі— можуть перемінитися в злосливий новонаріст, або рака. Та з досвіду відомо, що їх можна цілком безпечно з'оперувати.

З поміж всіляких родів т.зв. "мишок" згадаю про ось які:

(а) МЯСИСТА, БЕЗВОЛОСНА МИШКА

(Fleshy Pedunculated Soft Mole)

Такий мягкий наріст звичайно без волосся й місцями ріжно закрашений, трапляється часом на плечах, на череві, або на лиці. Їх найліпше є уміетно вирвати, або вирізати, але це діло добре є поручити лікареви.

(б) МАЛА, ВОЛОСИСТА МИШКА

(Small soft hairy mole, Nevus Pilosus)

Вона є звичайно величини гороху й появляється на лиці й шиї. Такі "мишки" є всіляко закрашені, звичайно жовтаві, або легко брунатні. Лікування їх доконується з правила в косметичних заведеннях при помочі електричної струї.

(в) ЧОРНІ МИШКИ

(Black Mole)

Чорні мишки є більше, або менше вистаючі понад

поверхню скіри; вони звичайно без волосся й час до часу лущаться. Та вони найбільше небезпечні й треба їх докладно вирізувати, бо легко можуть перетворитися в злосливий новонаріст (рака). Можна їх знищити також через замороження, або випалення Х-рейс лучами.

(г) БРУНАТНІ МИШКИ
(Brownish Mole)

Вони є всілякої величини й всілякого вигляду; часом вони на долоню широкі, а часом захоплюють собою майже всю поверхню тіла. Звичайно покриті вони волоссям та коли обложена ними значно велика часть тіла, то чоловік такий виглядає неначе волохата малпа. З бігом часу брунатні мишки збільшуються, грубнуть, а часом витворюють й луску. І тому вони дуже небезпечні, бо можуть перемінитися в раковаті новонарости. Чим скоріше їх викоріниться при помочі косметичних заходів чи операції і вирі зання, тим краще.

(ґ) БОРОДАВКОВАТІ МИШКИ
(Verrucous Nevi)

Деколи появляються знаки в роді бородавок, ґульок, та наростів, покриваючи часом і пів лиця, або і деінде на тілі. Нарости такі деформують вигляд, та спричиняють інші невигоди, як при голенню і т.д.

Лікування— через т.зв. випалювання, або "Electro-desiccation," або "X-Ray and Radium"—залежить це від якости, та величини знаків.

(д) ІНШІ ПОДІБНІ НЕДУГИ
(Other Similar Diseases)

Описуючи тут про знаки скіри, хочу ще тут згадати про деякі рідкі недуги, що також входять в цей відділ.

В деяких людий декóли появляються на лиці, скірі й т.д. жóвтаві плямки (Adenoma Seboceum). В інших знов появляються неначе поморщення в роді міхурців (Epidermolysis Bullosa)— де скіра пукає, гоїться зчасом, полишаючи за собою визначні глубокі шрами.

Ще в інших скіра перемінюється неначе в луску риби (Ichthyosis), а в інших— знов в ґрисовицю, де скіра виглядає неначе ґрисом посипана. При тім може лущитися. Є кілька родів такої ґрисовиці.

Є також люди, що мають абнормальну скіру—де бракує одної, або другої якости железів, поверхні, і т.д. Щоби писати про це—наша книжка булаб завелика.

XIX. НЕШКІДЛИВІ НАРОСТИ НА СКІРІ
(BENIGN NEOPLASM OF THE SKIN)

(a) БОРОДАВКИ
(Warts)

В самій скірі під наскірком находиться велика скількість маленьких артерій, жилок та нервів. Всі вони лучаться з собою в обручки, що своєю будовою нагадують вершочки малесеньких гір. Ті обручки, або вершочки називаються по вченому "papillae," а по нашому ми назвалиб їх "цибульки." Тому часом ті цибульки без ніякої очевидної причини виростають більше як треба й розширюються в гору, вони підносять собою наскірок, який рівночасно грубне й разом з згаданими цибульками творить бородавку.

З того бачимо, що бородавки є також скірною недугою, яка має своє жерело в неправильнім розвою вище описаних складових частей скіри.

Є всілякі роди бородавок. Звичайні бородавки появляються часами вже в дітей в віку між 12 а 15-им

роком життя на зовнішній поверхній долоні та на пальцях рук. Їх може бути велика скількість. У старших людей буває їх менше, звичайно дві, або три. Бородавки можуть виступити на якійнебудь части тіла зглядно скіри, навіть на губах, в ніздрях, в усі, на повіках, на язиці, під нігтями, часом довкола уст; на бороді, на голові, на полових частях і взагалі на твари, а так само й всюди інде по тілі. —В початках свого розвою звичайні бородавки виглядають неначе головка шпильки; вони гладкі поверху й ясні. Зчасом вони розростаються й по кількох тижнях, або місяцях вони вже такі великі як зерно гороху, тверднуть і темнявіють. Є й такі бородавки, що розвиваються ґрупами одна коло одної, або зливаються разом в одну масу на скірі.

Найновіші досліди виказали, що причиною деяких родів бородавок є паразити, бо хоч тих паразитів іще не достережено під мікроскопом, то всеж таки вони мусять існувати, коли бородавку можна штучно защепити ,або перенести з одної особи на другу, або з одного місця на тілі на друге.

Лікування бородавок є дуже ріжнородне. Бородавку можна усунути, або прямо через вирізання, або через випалення якимсь гризучим квасом. Коли ходить о вирізання бородавки, то це повинен робити лікар, бо при такій операції ходить не лиш о те, щоб бородавку вирізати докладно, але й о те, щоб рана по вирізанню скоро загоїлася та не ятрилася й не спричинила якого небудь затроєння. До випалювання бородавок уживається всіляких квасів, приміром квасу салітрового, або хромового; також квас карболевий, йодину, аршеник і т.п. Але всі ті средства належить примінювати дуже обережно й зручно, щоб не залишились рани по тілі. Коли хочеться усунути бородавку без болю, без знаку, без

кровавлення та без небезпеки затроєння, то найліпшими средствами до цього є рад (радіюм) і лучі Рентґена (Х-рейс). Таке лікування може виконати тільки лікар і воно має ту перевагу над другими, що бородавка по тім ніколи не відновиться.

(б) НАГНІТИ, МОЗОЛІ

(Corns, Clavus)

Нагніт, нагніток, або мозіль—це є роговате згрубіння скіри в тім місці, де на скіру постоянно натискає якийсь предмет чи то при заводовій праці чоловіка, чи чинить це тісна одіж, або обува. Хлібороби й робітники, що працюють руками, натискають собі звичайно скіру на долонях, де якраз виступають грубі мозолі. Ті знову, що носять тісну обуву, мають мозолі на пальцях ніг. Це є т.зв. тверді нагніти, що виступають також на підошві ноги, або на п'яті. Взагалі нагніти можуть витворитись денебудь на тілі там, де через довший час якийсь твердий предмет натискає на поверхню скіри.

Мозолі й нагніти мають ту прикмету, що вони ростуть лійковато в глубину скіри й натискаючи на підскірну тканину тіла, справляють людині біль і невигоду. Мягкі нагніти виступають звичайно між пальцями ніг; та й ті звичайно сильно болять і печуть.

Коли з твердого мозоля зідреться верхну скірку, то в середині його можна доглянути, а й дотиком відчути, центр мозоля "нагнітка," або т.зв. серце, що є якраз найтвердше й саме воно справляє великий біль, коли його натискається.

Лікування.—Найкращим способом позбутися нагнітків є вирізати їх по попереднім докладнім вимоченю нагнітка в теплій воді, але таку операцію повиннося робити дуже поволи й докладно так, щоб видобути з під нагнітка саме його серце, бо інакше

нагніток знову на тім самім місці може відрости. Притім треба докладно дбати про десінфекцію інструментів, що ними вирізується нагніток, бо легко можна зранити ножем здорову часть тіла та попасти в затроєння, або закаження кости. Тому ще краще є, коли при лікуванню нагнітів можна обійтися без ножа. Доброю методою лікування є: по кількоразовім вимоченню нагнітів в теплій воді прикладати до них відповідні лічничі плястри, що їх можна купити в кождій аптиці; але такі плястри треба також уміетно й терпеливо вживати й в часі лікування хоронити нагніток від утисків із зовні. Рівнож т.зв. Х-рейс вигублюють нагніти й мозолі.— Щоб зберегтися від нагнітів, найкраще є усунути причину, що їх творить: носити вигідне одіння та вигідну, не тісну обуву.

(в) ШКАЛЬКОВАТІННЯ СКІРИ
(Molluscum Contagiosum)

Є це заразлива скірна недуга—котрої звичайно набераються люди з нечистих купалень, лазень і т.д. Звичайно на скірі полових орґанів, на руках, лиці, або і де інде, появляються маленькі ґудзи, неначе шкальочки, або равлики, з маленьким отвором на середині цеї ґульки. Коли подусити цю ґульку добре, то з середини вилізе— неначе равлик— жовтобілява матерія, в роді сира.

На недуги ці западають однаково—звірята, птиці й люди. Закаження переноситься при видушуванню такої ґульки—з одного місця на друге. Сама недуга є рідкою.

Лікування.—Є утруднене й тяжке. Масти мало що помагають. Найліпше є видусити кожду таку ґульку з осібна й середину цеї ґульки висмарувати, чи випалити корболовим квасом.

(г) КІЛЬКА ІНШИХ НАРОСТІВ

(Some Other Growths)

Є ще багато інших ріжних наростів— про котрі згадано тут коротенько.

1. Чорні цяпки на скірі— (Acanthosia Nigricans) звичайно проявляються на шиї, або де згинається скіра. Часом ці місця бородавковатіють. Лікування —масти з "Resorcin, and Sal. Acid."

2. Веґітація Скіри. (Kerstosis Follicularis) це недуга —де скіра покривається неначе корою брунатної, або сивастої краски. Кора ця звичайно появляється на плечах, або грудях. Причина недуги—мало-звісна.

Лікування— "X-Ray Therapy."

3. До дальших— можна зачислити всякі шрамові нарости, ґудзи, нервові нарости (Neuroma), мускулярні нарости, і т.д., котрі є більше інтересні для лікаря, як для пацієнта.

XX. ШКІДЛИВІ, АБО ЗЛОСЛИВІ НОВОНАРОСТИ НА СКІРІ

(MALIGNANT NEOPLASM OF THE SKIN)

Я вже попередно згадував про деякі "лагідні", або "нешкідливі" новонарости на скірі, а головно про т. зв. бородавки, що їх досить легко приходиться усунути й привернути скіру до нормального стану без ніяких дальших комплікацій та недуг. Але бувають й "злосливі," або небезпечні новонарости, спочатку подібні до бородавок, та такі, що коли їх відразу не викоріниться радикально, то вони відновлюються, гнояться, затроюють собою широкий простір тіла, а навіть кров, а врешті спричинюють і смерть людини.

Всякі новонарости, чи вони "лагідні" чи "злосливі" (шкідливі, або нешкідливі) можуть, відповідно до обставин, скінчитися фатально для людини й тому нераз тяжко поставити докладну діягнозу (розпіз-

нання), котрий новонаріст є лагідний, а котрий злосливий.

Злосливий новонаріст—це в першу чергу рак скіри й про цю недугу дещо тут напишу.

(а) РАК СКІРИ

(Carcinoma of the Skin)

Головними знаменами скірного рака в першу чергу, є те, що це новонаріст, який нагромаджує під собою якусь нову, чужу для орґанізму скіри матерію, нищить клітини скіри, відростає коли його виріжеться, творить подібні новонарости в других місцях скіри, перешкоджає рухам тіла в тім місці, де росте та затроює своїм гноєм усю кров. Тому сказати можна, що рак скіри є не лиш місцевою, але звичайною й орґанічною недугою,—словом: це більша скількість всіляких недуг. Але доказано, що коли недужий в самих початках проявів рака не занедбається, але сейчас віддасть себе під догляд і уміле лікування в модерних лічницях, то звичайно осягає повне вилікування.

Є всілякі роди скірного рака та про них я тільки дуже коротко згадаю, бо розпізнання новонаросту рака в початках не завше є легке й часто-густо тільки лікар-спеціяліст по докладнім провіренню його може вирішити про характер недуги. Звичайно скірний рак зачинається в самім наскірку, або десь на слезистій оболонці (приміром в устах, на губах, на язиці і т.д.) і тоді називають його по вченому "карсиномах" (Carcinoma); або в оболонці між скірою а мязнями (себто в мускулах) а тоді він зветься "саркома" (Sarcoma).

В надскірковім раку новонаріст складається з дозрілих, лусковато збудованих клітинок, а цілість його є зеренковата, або перловата. Виглядає це неначе

якась поверховна кругла бородавка, але неправильно збудована, з твердими напухлими, розвертими берегами, а в середині зболяковатіла та покрита лусочкою, або сира й зеренковата та має нахил кровавитися.— Іншим разом такий новонаріст виглядає цілком незначний, хоч твердий, та й не болить; або зачинається як якісь маленькі, зачервонілі, підпухлі але тверді пластинки чи лусочки десь на скірі так, що вони аж по кількох тижнях, або й місяцях більшають, йдуть в глибину скіри й боляковатіють. Тимчасом такий новонаріст розпускає своє коріння попід скіру й атакує мязні, або розростається на самій скірі й творить широкі, грубі боляки, з твердими, відверненими берегами, що виглядає неначе каляфьор. Так.всеж таки дальший розвій такого рака є дуже грізний. Він скоро нищить клітини скіри й мязні та доходить аж до костей, а навіть атакує внутріні органи тіла.

На того рода скірного рака занепадають звичайно старші люде; а зачинається він звичайно десь на твари, або на верхній стороні долоні, або на спідній губі, або на ссавках, на родних органах, або на нозі, а часом на голові, на усі, на карку, або на пальці руки, ноги і т.п.

(б) Другий головний рід рака— як вже згадано попередно— це рак підскірний, або т.зв. "саркома." Він не так часто буває, але він ще більше грізний як рак наскірний, бо "саркома" переноситься кровоносними посудинами з одного місця на другі й атакує людський організм від'увезди. Звичайно зпочатку своєї появи він находиться десь під скірою, величини зерна фасолі, або й більший, заокруглений та твердий. Може він появитись поодиноко, або й в групці як більша скількість твердих підскірних зерняток. Та відтак він поволи розростається понад скіру, або

—що звичайно буває— йде в спід. Такий підскірний новонаріст може на деякий час навіть зникнути, коли його лікується, але мимо того він зараз показується в другім місці в сусідстві попередного так, що вкінці годі його опанувати й це правильно буває причиною смерти хорої людини.

Причини Рака.—Лікарській науці досі не пощастилося відкрити правдиву причину рака. Під тим оглядом існує досі велика медична література й всілякі погляди, про котрі тут годі розписуватися. Але загально стверджений є факт, що звичайно якесь місцеве, постоянне, або часте дразнення скіри пособляє розвоєві рака, хоч воно само собою не є безпосередною причиною цеї недуги. Скірний рак може появитись навіть на зовсім нормальній, здоровій скірі, коли тільки до його появи й розвою існують сприятливі обставини. Так приміром: фізичні причини можуть зробити скіру наклінною до появи рака, часте повторювання насвітлювання скіри в якомусь одному місці через Х-рейс, або рад (радіюм); дальше: виставлювання скіри на часте ділання горяча з угля, або на холод і мороз, але це все залежить від индивідуальности особи та від обставин. Хлібороби та моряки є наклінні до рака на твари, або на руках. Також якийсь удар, або кількоразовий в одно місце на скірі може викликати цю недугу, а подібно й занечищені рани на тілі, особливо рани від стрільного пороху та від вогню. Деколи затроєння аршеником спричинює рака скіри на долонях, або на підошвах ноги. Так само безнастанне виставлювання скіри на подразнення смоли, бруду, світляної оливи, парафіни та препаратів з угля буває часами причиною боляків, що перетворюються відтак в рака. Але найзвичайнішим подразненням, що часом викликує рака скіри, є вистаючі, або зіпсуті зуби, що постоянно не-

покоять оболонку в устах, язик та губи, а також ранки в устах та на губах від сифіліса, або від налогового курення люльки. Рака на долішній губі стрінути можна майже виключо тільки в дорослих людей, що курять люльку. Врешті— як вже сказано— бородавки, болячки, а особливо т.зв. кольорові "мишки" на скірі можуть перемінитися в раковатину.

Лікування Рака Скіри.—Є дуже правдоподібним, що кождий рід скірного рака має свій початок в якімсь незначнім, а навіть неспостереженім лагіднім ушкодженню, або боляку скіри, що існує в тім самім місці перед місяцями, або й роками заки там рак появився. Тому дуже важне є, щоб такі про око нешкідливі боляки, коли вони хоч трохи підозрілі, сейчас докладно усунути та не допустити їх до зраковатіння. Колиж вже раз рак появиться, то це тяжка недуга, до котрої лікування треба братися безпосередно й радикально, якщо недужий має мати надію на виздоровіння. Ракового боляка не можна лікувати тільки частинами; треба його сейчас знищити в цілости, як лиш це може вдатися. Скорість і докладність відограють першорядну ролю в лікуванню рака; а найкращим способом до цього є тільки докладне вирізання його з корінням. Та це дасться виконати тільки тоді, коли недуга є в самих початках і не запустила далеко коріння в глибину тіла.

Крім тої простої методи лікування існують в нових часах ще й другі, що їх уживається в парі з вирізуванням або й незалежно від того. Це т.зв. "радіотерапія." Очевидно, що від лікаря залежить вибір методи лікування, причім зазначити треба, що всякі бабські лікарства, або патентовані смаровила і т.п. не тільки нічого не помагають, але навпаки, пособляють розростови рака. Тому від таких "лікарств" треба зберігатися.

Лікування рака при ужиттю раду (радіюм) дає знамениті висліди і не залишає за собою великих слідів на скірі. Також лікування лучами Рентґена (Х-рейс.) Та в однім як і другім випадку не є виключене, що недуга може відновитися.

Іншими, меншими ваги лікарствами проти рака, є аршеникова паста, цинк та олово. Та які там і не були способи лікування рака, то вони тільки тоді мають якийнебудь вигляд на добрий успіх, коли їх пристосовує уміетний лікар, і то безпроволочно по початкових слідах, або перших проявах недуги. Коли недуга захопить глибші орґани тіла, тоді ніяке лікування не має успіху.

Всякі підозрілі новонарости, бородавки, а особливо т.зв. кольорові "мишки" неприродно забарвлені, повиннося задля остороги перед розвоєм рака докладно зоперувати через глибоке вирізання, або спалити електрикою.

XXI. НЕДУГИ СКІРНІ ЛІМФАТИЧНІ
(THE LYMPHOBLASTOMAS)

В місцях тіла де є лімфатичні тканини та проводи, (як пр. на шиї, карку) зчаста появляються ріжні комплікації цих желез, а при цім і свого рода недуги скіри. До цего рода належать:

(а) БЛІДНИЦЯ
(Leukemia Cutis)

В цій недузі крови є звичайно забагато білих тілець, або зернятоκ в циркуляції крови. В людий таκих появляються ріжні згрубіння, та ґульки на скірі лиця (або й деінде) Часом вони можуть й боляковатіти, або навіть гноїтися. Лікарі розріжняють кілька родів цеї "блідниці."

Лікування полягає на лікуванню крови.

(б) НЕДУГА ГОДЖКІНА
(Hodgkin's Disease)

Недугу цю правдоподібно викликують туберколічні бактерії. Але в деяких випадках—дуже трудно доказати, що в хорого є яке небудь жерело сухіт, а помимо того він занепадає на рід цеї недуги.

Хорий звичайно має опухнені желези на шиї, ґудзи, та ріжну чорнаву-прищиковату висипку. При тім спадає постепенно на здоровлю. Про це вже описується в іншім розділі цеї книжки.

З недугою цею дуже зчаста є комплікації мускулярних новонаростів, або так званої саркоми (Lymphosarcoma). Тому дуже є важним не занедбувати її лікування.

(в) ГРИБКОВІ ЗАКАЖЕННЯ
(Mycosis Fungoides)

Належить згадати тут і про цю недугу, що правдоподібно викликують її свій рід грибків-галапасів, до цего часу ще недослідженим.

На тілі появляються маленькі згрубіння, або плямки. Перед цим хорий скаржиться часом роками на свербіння скіри. Хорий вічно чіхається. Зчасом виступають ріжного рода висипки, прищики, пятна і т.д.

Недуга протягається через літа. Здоровля підупадає й хорий зчасом кінчить смертю.

Лікування—Підтримувати здоровля і "Х-реї."

XXII. НЕДУГИ СКІРНИХ ДОДАТКІВ
(DIEASES OF THE SKIN APPENDAGES)

(а) НЕДУГИ ВОЛОССЯ
(Affection of the Hair)

Поріст і правильний розвій волосся залежить го-

ловно від структури, т.зв. волосних цибульок, що находяться в скірі людини. Це маленькі мішочки— желези, що з них волосся виростає. Якість, скількість, довжина волосся і т.п. не в кождої одиниці є однакові. Вони залежать від вроджених органічних прикмет волосних цибульок, що ріжняться відповідно до раси й походження людини та місця, в якім волосся росте.

Ненормальний поріст волосся—це такий, що є або забуйний або заслабий, або неправильний. Попередно вже згадував про деякі недуги скіри (приміром про коросту, воші, пархи, грибок і т.п.), які можуть спричинити випадання зглядно неправильний поріст волосся. Тут згадаю ще тільки про деякі спеціяльні причини неправильности волосного поросту.

Буває часом, що в деяких родинах волосся голови вже від уродження людини є сухе, рідке та ломиться так, що замість нього на голові в місцях волосків існують тільки маленькі зеренковаті згрубіння. На цю недугу нема лікарства. А називається вона "beaded hair" (пацьорковате волосся).

Іншою недугою є т.зв. "скручене волосся" (себто не кучеряве, але "скручене" неначе в клубки); знову іншою є недуга, при якій волосся є неоднаково закрашене— себто попереплітане білими волосними цятками (Trichonodosis).

Але трапляється й таке, що волосся випадає нагло й цілковито платками з голови, з бороди, з повік, або навіть з усієї поверхні скіри. Ця недуга називається "Alopecia Areata." Спочатку така цятка по випаді волосся є кругла, гладка, але волоски довкола неї є крухі і легко можна їх зломати. І буває, що на тім самім місці по деякім часі волосся знову зачне відростати, хоч його краска вже ясніша, або біла, або знову— що не рідко лучається—ціла голова стаєть-

ся лисою й як то кажеться "голою як коліно." Таке трапляється часом людям в середущім віку життя.

Причини цих недуг не все звісні. Звичайно таке випадування волосся є вже одідичине по родичах. Але часом є й причини чому волосся випадає. Можуть бути навіть якісь недуги, або закаження. Тому лікування, та добре оглянення пацієнта повинно поручатися совісному лікареви.

(б) НЕДУГИ ВОЛОСНИХ ЦИБУЛЬОК

(Diseases of the Hair Follicles)

Як вже описано про волосся, маленькі желези, чи так звані цибульки (Follicles) занепадають на ріжні недуги. І коли волосся не росте, або випадає, тоді є власне важним дослідити—чи нема яких причин, та чи самі цибульки не є закажені, або занепадають на якусь недугу.

Цибульки волоссяні занепадають на ріжні запалення (Folliculitis). Може це бути з причини ріжних недуг, які вже попередно описано, як екзема, лишаї, і т.д. Або висхнення скіри, роговатіння, (Keratosis), всякі мохи, та грисовиці, (Dandruff) і т.д.

При лікуванню випадання волосся треба знати стан цибульок, та причини їх занепаду. Отже не є це така легка справа.

(в) НЕДУГИ ПІТНИХ (ПОТОВИХ) ЖЕЛЕЗІВ)

(Diseases of the Sweat Glands)

Не часто трапляється, щоб пітні желези в скірі нездужали з приводу якихнебудь зовнішних впливів, бо вже сама природа їх доволі охороняє. Але буває, що ті желези можуть попасти в недугу з причини загальної нервовости людини, або від якогось внутрішного затроєння, або врешті від недомагання обігу крови, приміром при затовщенню тіла і т.п. Одною з таких недуг є:

1.—ПЕРЕПІТНЕННЯ

(Hyperidrosis, Hidrosis)

Ця недуга може походити з нервовости, або з затроєння та з отилости і може бути, або місцева, або загальна. Звичайно такі люди мають наклін до надмірного пітнення в пахвинах рук, на долонях та на стопах, на голові й на твари. В випадках хоробливого пітніння помагають сільні купелі, а також деякі смаровила з цинку й алюміну та гризучі плини: алькоголь і формаліна до місцевого вжитку, а подібно й відповідні порошки.

Крім вище згаданої звичайної недуги перепітніння трапляються й деякі більше поважні недуги пітних желєзів, як приміром тоді, коли піт є змішаний з з кровю. Це дуже рідко трапляється як наслідок якихсь органічних недомагань.

Також у лихо віджившюваних дітей буває часами ніс червоний, завше спочений та покритий маленькими червоними прищиками. Таку недугу треба лікувати систематично й відповідно до проявів. Головно ходить тут о скріплення цілого організму, бо звичайні лікарства на цю недугу не дописують.

Трапляється також, що з причини занедужання пітних желєзів виступають місцями на твари та на карку маленькі підскірні водяні міхурчики, хоч зрештою скіра буває здорова. Такі міхурчики є округлі, ясні, але глибоко вкорінені, завбільшки головки від шпильки, або часом й такі як горох. Їх причиною є розширення пітних желєзів. Та вони не є небезпечні й самі по кількох місяцях висихають і відразу заникають. Таке буває часом у жінок, що з приводу свого фаху і т.п. є виставлені на ділання горяча, як приміром кухарі і прачки літною порою.

2.—ПЕРЕРОЩЕННЯ, АБО НИДІННЯ ЖЕЛЕЗІВ

(Hypertrophy and Atrophy)

Рівнож буває, що пітні желези можуть перерости, або навпаки: знидіти і завмерти. В тих випадках говоримо про т.зв. гіпертрофію зглядно атрофію пітних железів. Одна й друга недуга може бути вроджена, або набута (придбана), місцева, або загальна. Гіпертрофія, або переріст пітних железів звичайно є признакою недуги перепітніння або якоїсь хронічної недуги скіри й може бути хорошо вилікуване при допомозі т.зв. Х-рейс.

Атрофія—себто повне завмертя пітних железів, є рівнож признакою якогось вродженого дефекту скіри, недуги нервових кінчин, старости, або якогось механічного ушкодження скіри ззовні.

(г) НЕДУГИ ЖЕЛЕЗ ТОВЩУ

(Seborrhoea)

На цю недугу занепадає часть голови—що покрита волоссям. Маленькі желези в скірі видають із себе товщ, що звичайно дає масний та блескучий вид волоссю. Колиж такого товщу забогато, волосся масне, нечисте, а до того скіра лущиться, занечищуючи голову, неначеб хтось насипав грубої муки, чи грису. І ось вам "Seborrhoea", або запалення желез товщу.

Недуга ця найбільше являється в дівчат шатинок, (Brunettes). Спричиняють її ріжні мікроби, та паразити, що гніздяться в скірі голови.

Лікування.—Волосся вимивати добрим милом. Де забогато товщу, натирати скіру голови препаратом:

Acetone	ounces 1
Eau de Cologne	ounces 1
Aquae Dest.	q. s. ad. ounces 4

Часом треба уживати "Ultraviolet Light."

XXIII. НЕДУГИ СЛЕЗИСТИХ ОБОЛОНОК
(DISEASES OF THE MUCOUS MEMBRANES)

Уста наші, ніс, губи і т.д. покриті т.зв. слезистими оболонками, або другої якости скірою. Слезисті оболонки занепадають на ріжні недуги, як і правдива скіра. Між іншими згадаю ту про:

1.—НЕДУГИ ГУБ
(Diseases of the Lips)

(а) ЛУЩЕННЯ ГУБ
(Cheibitis Exfoliativa)

Слезиста оболонка—це скірочка, що покриває делікатні, внутрішні орґани людського тіла, а також такі орґани, як приміром губи. Часом трапляється, що губи, язик, горло, є покриті якимись лусочками або прищиками, хоч людина зрештою є зовсім здорова. Тому буває, що приміром губи є постоянно запалені й лущаться та час до часу навіть гнояться, а відтак сохнуть і знову паленіють і лущаться. Це справляє свербіння і біль. Причиною такого стану буває звичайно уживання всіляких косметиків, смаровил на губи, (як це буває у дівчат); дальше уживання невідповідних, або прямо шкідливих порошків та плинів до чищення зубів і уст, а часами й нервовий настрій, особливо в жінок. Якби воно й не було, то того рода недуг не вільно собі легко мати, бо звичайно їх лікування не доводить до успіху. Тому всякі косметики треба вживати розумно, або їх уживання цілком покинути, щоб не виставляти здоровля на тяжку пробу.

(б) ІНШІ НЕДУГИ ГУБ
(Other Diseases of the Lips)

Між іншими недугами губ є ріжні опухнення, при-

щикуватіння (Cheibitis Glandularis) де найбільше занепадають т.зв. желези губ; річи ці не можна занедбувати.

Знов іншим разом на губах, або і в устах на слезистих оболонках появляються жовтаві плямки (Fordyce's Condition), та опухлення. Спричиннює цю недугу звичайно жолудкова нестравність.

Знов деколи губи сохнуть, та роговатіють, та пукають. Є це, або занедбання попередно вичислених недуг, що перейшли в хронічний стан, або через опалення, курення і т.д.

Лікування— треба такі недуги лікувати старанно. На занедбані стани цих недуг помагає дуже добре— "Diachlyon Ointment."

2.—НЕДУГИ ЯЗИКА

(Diseases of the Tongue)

Про недуги язика я вже дещо писав попередно. До того додам ще декілька уваг.

(а) БІЛИЙ ЯЗИК

(Leukoplakia)

Трапляється деколи, в більшости випадків у осіб сифілітичних, що на язику твориться груба, біла поволока, яка займає більшу, або меншу частину язика й ріжно виглядає по своїй формі. Така поволока сильно прилягає до мязня язика, а коли пробувати її здерти, то вона кровавиться. Вона може появитися також на губах, на яснах, по боках в середині уст, а навіть на родних (полових) частях тіла. Це звичайно у мущин по 40-ім році життя. Недугу таку в устах може викликати також налогове, пересадне курення тютюну, лихі зуби, або якесь місцеве заздразнення. В случаю цеї недуги, що може тривати цілими літами, треба дбати про те, щоб часом недопустити до

витворення якогось поганого новонаросту, як приміром рака.

Лікування її є дуже вперте та не дає майже ніяких вислідів. Тому треба передусім скріплювати цілий організм, а саму недугу лікувати відповідно до її причин, приміром лікуватись від сифіліса. Особливо треба дбати про здоровля зубів, щоб усунути всякі подразнення уст, що моглоб довести до злосливого новонаросту. Курення тютюну цілком обмежити або й зовсім занехати, а так само покинути уживання алькоголів до пиття. Коли лєвкоплякія займає тільки невеликий простір язика, то можливе є лікування через операцію, або електротерміку.

(б) РІВКОВАТИЙ ЯЗИК
(Furrowed Tongue)

Ця недуга є наслідственна, дідична. А відзначається вона тим, що язик в людини є більший ніж нормальний, а до того неначе поораний рівчиками, але на загал ця недуга нешкідлива та не вимагає лікування. Одначе, щоб недопустити до якихсь інших недуг язика та уст, треба дбати про його чистоту й щодня гарно полокати відповідними плинами.

Згадати треба також що є ще й інші недуги язика, як рак, міхурці (Papilloma) чорний язик і т.д. Та ці недуги є рідкі.

XXIV. НЕДУГИ КРОВОНОСНИХ ПРОВОДІВ СКІРИ
(AFFECTIONS OF THE CUTANEOUS BLOOD VESSELS)

Ці недуги є звичайно звязані з іншими скірними недугами, про які я вже багато писав. Але є й спеціяльні недуги кровоносних знарядів окіри, а між ними головнішою є т.зв.

(а) ЧЕРВОНУХА

(Purpura)

Це властиво є виприск червонавих, або багряних плямок, спричинений надмірним напливом крови в скіру, або в слезисті оболонки. Причини цього можуть бути всілякі, але звичайно виступають вони як наслідок якогось внутрішного затроєння бактеріями —стрептококами, приміром з т.зв. мікдалків в горлі, головно в дітей. Така "червонуха" (пурпура) особливо на твари довкола уст та на ногах триває всього через кілька днів, а відтак поволі заникає; але відновлюючись, вона може тривати й кілька тижнів, або місяців.

Рівнож в случаю, коли діти нездужають на жолудок, або на нирки, така червона висипка виступає на скірі їх тіла.

У старших людей, що нездужають на т.зв. ревматизм, запалення суставів та в деяких інших горячкових недугах, червоний виприск на скірі може тривати через цілі тижні, або й місяці. Подібно при недугах серця, шкарлятині, віспі, корі (одрі), тифусі, малярії, інфлюензії, сухотах, сифілісі, затроєннях, над'уживанню алькоголів і т.п.

Лікування відбувається відповідно до причин недуги. Коли усунеться причини, то й червона висипка уступиться. Тому треба лікувати передусім ті недуги, котрі висипку спричинили, а про те я вже писав.

(б) ІНШІ РОДИ ЧЕРВОНУХИ

(Other Purpuras)

Є ще й інші роди пурпури— з причини як вже попередно сказано в деяких недугах. І це є нічого іншого як маленькі підскірні кровотоки.

До важніших належить червонуха де такі кровавi цятки являються неначе перстенці на ногах, руках,

або зчасом і деінде на тілі. Причини цих малесеньких кровотоків—є звичайно якась інфекція.

Дальше червонуха поширюючася (Schambog's Progressive Pigmentary Dermatosis) є знов рід скірної недуги, де ці кровотоки поширюються з одного місця все дальше й дальше— занимаючи нераз великий шмат скіри на нозі, чи деінде. Причина—як і попередно, якесь внутрішне закаження.

(в) ЗАГАМОВАННЯ ЦИРКУЛЯЦІЙНИХ ПРОВОДІВ

(Telangiectases)

В деяких випадках— вузонькі циркуляційні канали в скірі загачуються, чи то самі з себе, чи з якихсь наростів і цим спричиняють деякі недомагання.

Є кілька родів такого загамування. Найважніши-ми є т.зв. "Generalized Telangiectasia"— де приміром лице, ноги, тіло і т.д. стає цятковате, а притім зачервонене, або як люди кажуть "запалівся."

Причини мабуть нервові, та певно якісь внутренні закаження.

Лікування.—Усунення причини. Інші методи — "Ultraviolet Light, Electrolysis" і т.д.

(г) НИДІННЯ КРОВОНОСНИХ ПРОВОДІВ

(Poikiloderma Atrophicans Vasculare)

В старших людий— кровоносні скірні проводи нидіють, та вигибають, спричиняючи свого рода недугу. Появляється вона звичайно денебудь на тілі, або на литках коло полових орґанів. Скіра така засихає, пукає, ропиться і т.д. Лікування—після симптомів.

(ґ) ЖИЛЯКИ В НОГАХ

(Varicose Veins)

Вони повстають звичайно з неправильности в обігу

крови в людей, що з приводу свойого заняття мусять довго стояти, або ходити; дальше в молодих жінок, що мають товсті ноги, або якісь неправильности в родних органах тіла та часом у жінок вагітних і взагалі в людей слабовитих від уроди, або таких, що нездужають на пухлятину та мають жолудкові недомагання.

Причиною жиляків є розширення жил, що трапляється звичайно на підстегню. Такі жили є властиво т.зв. "вени", тоді неначе грубі батоги виглядають з понавязуваними ґудзами під скірою, в яких находиться сціпеніла кров. Вони займають часом майже цілу ногу від стопи аж до підстегня й справляють людині великі прикрости й невигоди, бо болять і сверблять.

Є багато поглядів на те, що саме спричинює таке хоробливе згрубіння зглядно розширення жил згл. вен якраз на ногах, але тут не можна поставити ніякого загального правила. В случаю звичайного розширення жил буває часто, що їх і не видно під скірою, а чоловік відчуває тільки утомлення, або навіть корчі в ногах, приміром по маршу, або по довгім ході. Та в інших випадках виступають жиляки на верх, витворюють боляки й рани, а навіть гнояться.

Лікування.—Давнішими часами вживали до тої цілі операції та вирізували їх, спускали кров, або перевязували їх щодня бандажами. Тепер вживається застриків відповідних лічничих препаратів до жиляків, але такі застрики деколи шкодять стінкам жил і часом цілком припинюють кружіння крови та загачують самі жили. Та всеж таки ця метода лікування є ще найвідповідніша. Річ ясна, що в таких випадках тільки лікар може братися до лікування й про те годі тут більше розписуватись.

В інших випадках є жили (або правильно вени,

veins), що їх треба позіставити в спокою й не лікувати, бо в іншім разі може повстати ґанґрина.

У випадках де є боляки (Varicose Ulcer)— лікувати треба вперед боляк, а потім вени. Найуспішнішим препаратом показався розчин звичайної солі (Sod. Chorid—300%). Встрикується це в вени. Стіни венів опухають, тверднуть і эростаються до купи й таким способом замикаючи бувший отвір венів. Отже вени тоді висихають і зникають. Кров що циркулює — вертає тепер другими венами (Deep Veins) що є в мускулах, та глубне в тілі.

XXV. АНОРМАЬНІ ЗАКРАШЕННЯ СКІРИ
(ANOMALIES OF PIGMENTATION)

Всі ми знаємо як виглядає нормальна краска скіри. Тому коли появляться які анормальні плями, або закрашення, ми зараз знаємо, що щось бракує скірі.

Всяких таких анормальних плям є багато. Згадаю тут лише про деякі важніші.

(а) МОНҐОЛЬСЬКА ПЛЯМА
(Mongolian Spot)

Є це маленька синява пляма, що появляється в малих дітий у східних народів. Зо зростом та розвоєм дитини, пляма звичайно зникає.

(б) ЖОВТАВА—СИНЯВА ПЛЯМА
(Melanodermia)

Плями такі можуть появитися звичайно в ріжних недугах, як "Malaria, Pellagra, Diabetes, Addison's Disease; в ріжних дисфункціях желез, металічних та хемічних затроєннях, як при аршенику і т.д.

Лікувати такі плями, треба вперед лікувати недуги що їх спричиняють.

(в) ПЛЯМИ ВАГІТНОСТИ

(Chloasma)

У вагітних жінок деколи появляються жовтаві плями на лиці, шиї, або деінде на скірі. Але часом можуть вони появитися й у інших невагітних жінок. Причина їх—є якась дисфункція жолудка, та внутрішних желез. Тому й лікування їх полягає на діягнозі, та причині цих плям, а не на самих плямах.

Дуже добре є натирати такі плями препаратом:

Citric Acid ..... gr. 10
Formalin ..... drops 5
Bismuth Oxychloride ..... gr. 20
Cold Cream ..... q. s. ad. ounce 1

(г) СВЕРБЛЯЧІ ПЛЯМИ

(Itching Spots)

Є це жовтаві плямки, що появляються на скірі, або звичайно на голові в волоссю. Ріжняться вони від інших тим, що скіра в таких плямках свербить і хорий зчаста почіхується. До цеї кляси належать:—Riehl's Melanosia—появляється звичайно де на голові є закажені волосні цибульки.

"Berlocque Dermatitis"—є плямки на скірі в людий, що звичайно вживають забагато препарату як "Eau de Cologne," (кольонської води)

Лікування— Усунути причини цих недуг.

(ґ) ПЛЯМИ МЕТАЛЕВІ

(Metallic Discolorations)

Люди, що заживають якісь металеві препарати, дістають металеві плями, або забарвлення, як пр. при уживанню срібла (Argyria) де лице виглядає срібляне неначе табличка до писання.

При лікуванню сифіліса, в хорого, що вживає забагато препаратів із живого срібла, або бизмуту

(Mercury and Bismuth)—зчаста повстають на скірі металеві забарвлення.

(д) ЖОВТІ ПЛЯМИ
(Caratinoid Pigmentation)

Люди, що їдять надмірну скількість моркви, помаранчів, та других подібних ярин, зчаста мають жовтаву закраску скіри, особливо на лиці. Та це скоро вступає по урегольованню дієти.

(е) БІЛІ ПЛЯМИ
(Leukoderma, Vitiligo)

До цего часу з незвісної причини— дуже зчаста появляються білі плямки на скірі. Так звані шатинки (Brunettes) занепадають на ці плями більше, як бльондинки. Дуже зчаста появляються ці плями й у мущин. Звичайно захоплюють вони руки, груди, ноги, а деколи й лице, або деінде на тілі.

Плямки ці не спричиняють ніякого болю, або свербіння. Як би так не жінки та естетика не треба булоб цею недугою й журитися.

Лікування.—До цего часу ще нема нічого певного. Для вигляду естетики— найліпше такі плямки замальовувати відповідними красками— що годилися б із краскою скіри.

XXVI. ТРОПІЧНІ НЕДУГИ СКІРИ
(TROPICAL DISEASES OF THE SKIN)

Про недуги в теплих краях вже описано в іншім розділі. Але, щоби скірних недуг опис був більше повний— згадаю тут лише коротенько про деякі важніші недуги в тропічних краях.

(а) ТРОПІЧНИЙ КОКУРУДЗ (ЯВ)
(Yaws)

В тропічних краях існує скірна недуга т.зв. "яв,"

що маніфестується вона подібно як сифіліс. Зпочатку появляються рани на ногах, руках, або деінде, де небудь де є якесь задрапання, або отворення скіри. Боляки ці спричинені бакцилями "Treponema Pertenue" розгноюються та розростаються як зерна кокурудзи на качані. Тому й моя назва "Троп. кокорудз."

В яких 6 тижнів по цій рані на тілі появляються ріжні висипки, подібно як другорядні обяви сифіліса. В деяких випадках недуга кінчиться виступами ґами.

Недуга ця проявляється й в інших формах. У "British West Indies" люди занепадають на боляковатіння горла та носа. Часом такі боляки виїдають цілі піднебіння в горлі. Називають цю недугу тут "Gangosa."

В Африці та Полудневій Америці недуга ця появляється на костях носа, або деінде. Зпочатку кість грубне та росте, ятриться, та гниє, що зчасом нищить цілий ніс, та верхню щоку. Люди зовуть її ту "Goundou."

Лікування показалося дуже успішним як і сифіліс —через "Arsphenamine and Neosalvarsan."

(б) ВІДГНИТТЯ ПАЛЬЦІВ

(Ainhum, Dactylosis Spontanea)

Чорна раса людий занепадає на недугу—де відгнивають, або відпадають пальці в ногах. Що спричиняє цю недугу ще недосліджено. На середині наоколо пальця повстає груба стяжка, що поволи стискає тіло пальця, а зчасом це гниє, та ропиться. В протязі 5-10 літ палець такий відгниває, та відпадає цілком.

(в) ТРОПІЧНІ БОЛЯКИ

(Tropical Ulcers)

Є богато ріжних боляків, та "Ulcers" в тропічних краях. В найновіших часах наука медицини дослід-

ла, що боляки такі є звичайно спричинені через "Yaws," сифіліс, або паразитами "Vincent"— а т.є.— The fusiform Bacillus, and the Spirillum."

Лікування—отже полягає на діягнозі недуги.

(г) БОЛЯКИ ПУСТИНІ

(Desert Sore, Barcoo Rot)

В краях як Австралія й Африка, на ногах, або руках появляються дуже зчаста боляковаті прищі, котрі гнояться, сверблять, та не скоро гояться. Западають на цю недугу т.зв. Бутмени, а деколи й жовніри.

Лікування.—Відкрито, що ці рани спричиняє — "Bacillus Diphtheriae." Тому лікувати треба як дифтерію, через Антітоксину. Рани промивати через — "Formalin Solution 2%"

(ґ) БОЛЯКИ СХОДУ

(Oriental Sore)

Богато людий в тропічних краях занепадає також на т.зв. "Боляк Сходу"— спричинений паразитами: "Leishman ia Tropica." Є це хронічний твердий боляк, появляючися звичайно на ногах. Боляк такий почасти ніби гоїться, засихає, а по тім ропніє й розширяється дальше. Недугу цю називають також "Лайш манією."

Лікування. — Найліпше є такий боляк вирізати. Помагає також "X-Ray."

(д) АМЕРИКАНСЬКА ЛАЙШМАНІЯ

(American Leishmaniasis)

Подібними паразитами до "Leishmania Tropica" — є ріжні закаження в Пол. Америці. Ріжниця між боляком Сходу, а Амер. Майшманією є ця, що боляк є льокальною недугою, коли лайшманія маніфестує себе як сифіліс, першими й другими обявами, отже

значиться в Лайшманії є загальне закаження крови.

Зпочатку появляється шанкер, або боляки, пізніше звичайна висипка, і т.д.

(е) СЛОНІВКА

(Elephantiasis)

Є це недуга де ноги, полові части і т.д. страшно грубіють неначе в слоня. Недугу викликують — "Filarial Infections." Про це вже згадано в іншім відділі.

Лікування— до цего часу не є достаточним. Тому переводять його лише після обяв недуги.

(є) ПЕРУВІЯНСЬКІ БОРОДАВКИ

(Verruca Peruviana)

В країні Перу панує хороба спричинена через — "Bartonella Bacilliformia." Хорі такі звичайно горячкують. Желези й слезінка опухають. На тілі виступають висипки бородавок, неначе ґудзики.

Лікування—до цего часу недосліджене.

(ж) НЕДУГИ МОРСЬКОЇ СВИНКИ

(Guinea-Worm Disease)

В деяких тропічних краях появляється недуга з боляками на тілі. Є вона спричинена червачками морської свинки— котрі звичайно випивається з водою.

Червачки такі переїдаються через жолудок аж до скіри й ту витворють гниючіся рани.

Лікування.—Треба пити лише переварену воду, щоби уникнути зараження. Боляки такі треба здезінфекціювати, та черваки вичистити.

(з) СТРУПИ В ПАХВАХ

(Granuloma Inguinale)

Мурини звичайно хорують на так звані струпи, або ґранюлому. Ці сухі струпи, або шанкри появляють-

ся звичайно в пахвах між ногами. Деколи появляються і на полових частях, або й на губах. Розростаються вони поволи, раняться та виїдають тіло—неначе рак. Причина закази незвісна. Деякі лікарі думають, що спричиняє цю недугу т.зв. "Donovan's Bodies."

Лікування. — В жили запускати "Solution of Tartar Emetics 1%".

(и) ЛІМФІЧНА ГРАНЮЛОМА В ПАХВАХ

(Lymphogranulomatosis Inguinalis)

Струпи ці, або гранюлома— ріжниться від попередної тим що в'їдається глубше, та інфекція переноситься через лімфатичні проводи. Звичайно зараження розповсюднюється через полові зносини.

На полових органах появляється маленький гниючий прищ, а вже в пару тижнів по цім появляються гниючі боляки в пахвах.

Причина недуги незвісна, хоч лікарі є певні, що є й ту якийсь паразит.

Лікування— хірургічне, та Х-рей.

(й) МАДУРСЬКА НОГА

(Madura Foot, Mycetoma)

Недуга ця захоплює звичайно ноги. Про це вже описано в іншім розділі.

Згадати тут треба ще про т.зв. мохову ногу (Mossy Foot). Занепадають на неї люди над рікою Амазон. Ноги страшно боляковатіють, та покриваються ропнистими ранами. Закаження спричиняють паразити мохи, в роді дріжджа.

Між іншими є ще т.зв. Пятна (Pinta)—де на тілі появляються маленькі кольорові пятна. Є також ріжні лишаї (Tinea Imbricata) — що спричиняють страшне свербіння, та луску на скірі.

Лікування—сірчані масти ,та Х-рей.

ВІДДІЛ СІМНАЦЯТИЙ

НЕДУГИ ОЧЕЙ

(DISEASES OF THE EYES)

А. АНАТОМІЯ ОКА

Око складається з круглої части тіла, галки (або яблочка), котра ділиться:

I. Задну й більшу часть галки, сформованої з білка, то є з матерії неначе дриглі (Vitreous Body).

II. Передну часть сформовану з твердшого тіла неначе кришталь (Crystallene Lens).

III. Верхну часть, що заповняє прогалину поміж передною частю а отвором ока. Є це неначе водяний плин (Aqueous Humour).

Всі ці части сповняють функції т.зв. "Lens" або шкла, що уможливлює нам бачити предмети.

Довкола очну галку обводять насамперед очна нерва (Optic Nerve", котру звемо 'Retina"; потім слідує друга оболонка т.зв. "Choroid" покриваючи нервову оболонку, або "Retina"-у; а на останку слідує ще одна шкірна оболонка, покриваючи послідну, котру звемо "Sclera".

До цего треба ще додати, що око має свої мускули —жили, вени й артери і т.д.

Часть, що отвирає саме око, округла неначе коліщятко, та звичайно забарвлена чорною, синою, або брунатною краскою, називається з ученого "Irid". І власне від її краски залежить які хто має очі, цебто якої краски. Самий отвір зовуть "Pupil", або в нас говорять "чоловічок."

Знадвору око запирається повіками, з котрих звисають волоски, які знов зовемо "рісницями."

Повіки в середині від ока, як також і око вистелене білястою оболонкою, котру зовемо "споївкою" — (Conjuctiva).

На середині очної галки є отвір, неначе колісцятко, обведений споївкою. І це округле колісцятко, цей отвір через, котрий власне видимо, є покритий чистою, прозорою оболонкою, котру зовемо "Рогівкою" (Cornea).

Б. НЕДУГИ ОЧНИХ ПОВІК
(AFFECTIONS OF THE EYELIDS)

1.—ЗАПАЛЕННЯ КІНЦІВ ПОВІК
(Blepharitis)

Дуже зчаста трапляється при недугах як кір і т.п.; або коли людина є виставлена на дими, порохи і т.д., що кінці повіків червоніють і напухають. Рано, коли хорий пробудиться, очі закисають, та трудно їх отворити. Волоски з повіків,чи то рісниці,—випадають, а на кінцях повік можна побачити маленькі червоні болячки, з котрих випливає жовтавий гній. Є це запалення повік, або т.зв. рісниць.

Лічити це запалення треба через утримування чистоти повік. Добре є промивати очі бораксовим квасом. Маленькі ранки на повіках замащувати мастею "Ointment of the Yellow Oxide of Mercury, 2%".

2.—ОПУХНЕННЯ ПОВІК
(Oedema of the Lids)

Повіки очей напухають дуже часто в інших важних недугах очей, як запалення самого ока; при скаліченню; а недугах нирок, та в нервових недугах. Лікуваня опухлих тоді повік належить до лічення недуги, що спричинила опухнення.

3.—ОЧЕВІ ОГНИКИ

(Herpes Zoster Ophthalmicus)

При недугах, де є запалення верхних нервів лиця, зчаста на лиці та на повіках можуть показатися маленькі жовтаві прищики, котрі зовемо огниками (Herpes Zoster). Недуга ця звичайно зачинається болем в лиці, та в голові. Хорий горячкує, а на другий, або третий день виступають прищики.

Лікування.—Недуга не є серіозною. Лічити треба горячку і т.д. Огники замащувати "Ichtyol Ointment"-ом (10%).

4.—ЯЧМІНЬ ОКА

(Hordeolum or Stye)

В кінці повіків—в т.зв. железах товщу (Sebacious Follicles) часом загнізджується інфекція й робиться маленький черачок, боляк, котрий в нас зовуть ячменем. Ячмінь цей болить, повіки напухають, та перешкаджають функції зору.

Інфекція ця звичайно є в людей, що підупадають на здоровлю, що є виставлені на порохи, дими, та в кого очі мають нерівний зір і де потреба окулярів.

Лікування.—До ока такого треба прикладати горячі компреси зроблені з бораксового квасу. Самий ячмінь, як вже дозрілий (як в болячку є вже гній) треба отворити й матерію видушити. При тім добре є замащувати око жовтою мастю, котру я рекомендував на недуги рісниць, та підбудувати здоровля.

5.—ГУДЗ В ПОВІКАХ

(Chalazion)

В середині в повіках є т.зв. желези товщу (Meibomian Glands), котрі достарчають товщу для повік. Станеться часом, що отвір такої желези забється й є замкнений. Тоді товщ такий не може сходити. Железа наповняються над сили товщом. Зчасом

товщ цей дегенерується й перемінюється в жовтавобілявий плин, неначе карук. На середині повік тоді повстає горбок, або ґудз, що з ученого звемо "Chalazion."

Ґудз такий на повіку малощо шкодить оку. Хіба то, що не гарно виглядає, або як виросте великий.

Лікування.—Усунути такий ґудз можна легко через маленьку операцію.

6.—ЗІГНЕННЯ РІСНИЦЬ

(Trichiasis)

В деяких випадках трапляється, що рісниці, або волоски на повіках, позгинаються, або ростуть нерівно й лізуть попід повіки до ока. Це значно іритує око, спричиняє слези, та запалення очної оболонки.

Недуга ця трапляється вже зчаста з одідичиння, але часом є при недугах як трахома і т.д.

Лікування.—Рісниці такі вимикується, та направляється. Коли це не помагає, тоді переводиться відповідну операцію.

7.—ЗАКОЧЕННЯ ПОВІК ДО СЕРЕДИНИ ОКА

(Entropion)

В недугах як трахома, при попаленню, або інших запаленнях очей, трапляється, що повіки тратять свою мускулярну силу й закочуються до середини до ока. Це спричиняє біль в оці, слези, ушкодження зору й т.д.

Лікування.—Зпочатку пробувати можна відвернути повіки назад, при помочі бандажів і т.д. Коли це не помагає, то переводиться відповідну операцію.

8.—ЗАКОЧЕННЯ ПОВІК ОЧЕЙ НАДВІР

(Ectropion)

При недугах очей як скаліченню, попеченню, або

інших недуг повік, стається що повіки закочуються на двір, виставляючи середну повіку оболонку. Це спричиняє екзему очей, та запалення очної оболонки.

Лікуваня—лише через відповідну операцію.

9.—ЗНИЖЕННЯ ПОВІК—ПАРАЛІЖ

(Ptosis)

В деяких випадках повіки знижуються та спадають в діл, так що хорий може лише в части отворити око. Є це свого рода параліж. У випадках, де ця хороба є одідичена, параліж є в обох очах. У випадках, де параліж є через якийсь випадок, або недугу, звичайно є лише на однім оці.

Лікування—залежить від недуги. Операції не все успішні.

10.—НОВОНАРОСТИ В ПОВІКАХ

(Tumors of the Lid)

В повіках очей, так само як деінде на тілі можуть бути всякі новонарости, тюмори і т.д. Найбільше трапляються новонарости товщеві (Xanthelasma), бородавки і т.д.

Інші серіозні новонарости можуть бути як заразливий молоск (Molluscum Contagiosum, рак (Cancer) і т.д.

В таких випадках треба конечно зарадитися лікаря, а він вже порадить що треба робити.

11.—ЧОРНЕ ОКО

(Ecchymosis, Black Eye)

У всяких бійках, та покаліченнях, при ударі, маленькі жилки пукають і кров набігає в середину до повіки.

Лікування. — Зпочатку добре є прикладати зимні оклади. Пізніше в день два по випадку прикладати горячі оклади. Чорне око сходить звичайно в 2 тижнях.

Б. НЕДУГИ СЛЕЗНОГО АПАРАТУ
(DISEASES OF THE LACRYMAL APPARATUS

Кождий з нас знає, що таке слези, та не раз їх бачив або і мав. Але не всі ми знаємо звідки як раз слези беруться... Отже, є т.зв. апарат, або скомпліковане часть тіла, що власне цим занимається.

Апарат цей складається:

1.—З Слезних Желізів
(Lacrymal Glands)

—що так сказати виробляють слези. Містяться ці желези в горі над оком, на противній стороні від носа.

2.—Слезний Провід

(Th Excretory Portion of the Lacrymal apparatus-puncta, canaliculi, sac, duct)—що складається з проводу, отворів, на збірника слез. Провід цей збирає слези від желез і провадить їх по під око—в горі до носа. Тут цей отвір входить до носа— де є малий збірник. Зо збірника слези виходять, носом на двір, зчаста змішані з іншими носними плинами.

Слези складаються з чистої води, де є розпущено трошка соли; в нормальнім стані на око спливає дуже мала скількість слез, тілько, щоб утримати вогкість ока. В часі плачу желези подразняються і видають більшу кількість слез.

І цей делікатний апарат час від часу занепадає на ріжні недуги, а іменно:

1.—ВОДЯНЕ ОКО
(Epiphora, Watery Eye)

Де ціле око заливається слезами, помимо того, що ми не плачемо, ані нічим очей не подражнюємо. Причиною цего може бути, що провід, та канальці що

збирають та провадять слези до носа, є десь забиті, часом порохами, або чимсь іншим; або проводи такі є ушкоджені через якусь недугу носа і т.д.

У випадках таких конечно є зарадитись лікаря.

II.—ХРОНІЧНЕ ЗАПАЛЕННЯ СЛЕЗНИХ ПРОВОДІВ

(Chronic Dacryocystitis)

Звичайно в хронічних недугах носа слезний канал звужується, забивається, та перестає функціюнувати. А з ока течуть безнастанно слези.

Лікування.— Треба конечно усунути причину, та лічити ніс. Притім горячі мокрі оклади на ніс і очі, вимивання бораксовим квасом і т.д., приносять деяку пільгу.

III.—ОСТРЕ ЗАПАЛЕННЯ СЛЕЗНИХ ПРОВОДІВ

(Acute Dacryocystitis)

Зчасом коли не лікується хронічного запалення, воно переходить в остре. Цілий провід слезний закажується, в збірнику слез повстає боляк (Abscess), що переноситься й до ока, де ніс й око запухають. Дуже зчаста виглядає це за "Рожу." Прицім хорий відчуває біль в оці й носі, причім також горячкує.

Лікування.—Промивати око, та ніс теплим бораксовим квасом. Прикладати горячі компреси. Коли конечно, абсес треба отворити через маленьку операцію.

Г. НЕДУГИ ОЧНОЇ ОБОЛОНКИ (Споївки)

(DISEASES OF THE CONJUNCTIVA)

Споївка, це слезна оболонка, що вистелює внутрішню сторону повік та творить в переході на очну галку дрібні фалди. І ця оболонка занепадає на ріжні недуги.

1.—ОСТРЕ ЗАПАЛЕННЯ СПОЇВКИ

(Acute Conjunctivitis)

Звичайно коли хто робить в порохах, мацає очі занечищеними пальцями, або при застудженнях, очі западають на запалення споївки. Хорий скаржиться тоді, що болять його очі, та не може дивитися на світло; часом очі сверблять, та повіки напухають. Споївка червона, опухла, та покрита жовтаво-білим гноєм.

Недуга ця тягнеться через кілька день і лічити її конечно, бо можуть наступити якісь комплікації. Очі такі треба промивати бораксовим квасом, та прикладати зимні оклади. Добре є до очей запускати кроплі Argyrol (2%).

2.—ХРОНІЧНЕ ЗАПАЛЕННЯ СПОЇВКИ

(Chronic Conjunctivitis)

Запалення це звичайно є продовженням острого запалення, котрого не лікувалося, або винні тут невідповідні гігієнічні обставини. Хорий скаржиться так само на біль та свербіння очей. Опухнення, та гною є менше.

Лікування.—Добре є запускати до ока "Ammoniated Mercury Ointment." Притім вимивання і т.д., як вже було сказано.

3.—ТРИПРОВЕ ЗАПАЛЕННЯ ОЧЕЙ

(Gonorrhoeal Ophthalmia)

Люди, що хорують на венеричні недуги— дуже зчаста пальцями закажують очі, та занепадають на трипрове запалення споївки. В цих випадках звичайно лише одно око закажується, але можуть бути й оба ока закажені. Око таке, як і попередно сказано, болить, свербить, пухне, червоніє, та виходить з него жовтава матерія, гній.

Лікування.—Уважати треба, щоби хороба не переносилася, та щоби другі не позаражувалися. Тому отже хорий повинен мати свій ручник, білизну і т.д., та держати це окремо від других. На початку хороби є добре прикладати зимні компреси. Пізніше, як недуга пішла задалеко, прикладати горячі компреси. До ока запускати кроплі з "Argyrol (10%) or Silver Nitrate (1%)." Та лікування взагалі належить до лікаря, бо недуга є небезпечною.

4.—ТРИПРОВЕ ЗАПАЛЕННЯ ОЧЕЙ В НЕМОВЛЯТ
(Ophthalmia Neonatorum)

Маленькі діти, що родяться від матерей заражених на трипра часто вже в 2-3 дні по народженню западають на запалення очей. І тому зараз по народженню дитини лікар запускає кождій дитині кроплі з "Silver Nitrate" до очей яко профіляксу. Є це законом приказане у З. Д. А. І в той спосіб богато дітей виратовується від цеї поганої хороби.

Недуга ця є тим більше страшнішою в дітей, що запалення переноситься на ціле око. І дуже багато дітей в світі тратять очі та позістають сліпі на ціле життя.

Лікування— як сказано в зараженню дорослих.

5.—ДИФТЕРІЙНЕ ЗАПАЛЕННЯ СПОЇВКИ
(Diphtheritic Conjunctivitis)

Діти, що хорують на дифтерію, можуть часом заразити й свої очі цею хоробою. Очі такі гнояться, червоніють, болять і т.д. На споївці робляться маленькі рани, та купки біло-сивастої оболонки.

Лікування.—Лічити треба дифтерію. Притім промивати очі і т.д., як в острім запаленню споївки.

6.—ТРАХОМА

(Granular Conjunctivitis, Trachoma)

Є це хронічне запалення споївки ока. . Часом називають його єгипетським запаленням. На Україні називають як "Сухий Волос."

Споївка ока грубне, де повстають маленькі горбки. Зчасом споївка згинається та стає штивна. Недуга ця захоплює всі стани, та всі віки, від дитини до старшого віку. Трахома—найбільша розповсюджена в Єгипті, Морокку,, Альжирії, Тунісії, Корсиці, в прибалтійських краях, в Польщі, Чехословаччині, Росії, Китаю, Японії, Аргентині, і в Мексику. В зимнійшім підсонню є її менше. У Зл. Д. А. мало, хіба що завезуть еміґранти.

Субєктивні симптоми.—Страх світла (фотофобія) течення слез, та свербіння й печення в очах, неначе хтось піску насипав.

Обєктивні симптоми.—Опухнення повік, зменшення отвору повік, та спаднення повік (особливо горішної) вдолину. За повіками звичайно повно гною. Споївки в середині червоні, напухлі, та виповнені горбками.

Розпізнюють дві форми цеї недуги, одну, —з міхурцями на споївці, друга,—з горбками (ґрануляр) сивої краски.

Перебіг недуги (коли її не лікується) переходить з пухлини, та горбків в шрами, що згинає повіки, корчить їх, та унеможлилює функції повік. І часом можуть бути ріжні комплікації. Тоді запухає ціле око, затемнює рогівку, та ушкоджує, часом цілком, зір ока.

Етіольоґія.— Трихомічне запалення повік повстає через, до цего віку невідкритий, мікро-орґанізм, та його трутинку. Закаження переносяться через слези.

Лікування.—Щоб запобігти недомаганню ока, уживають ріжних кропель, або мастей з препарати "Солфейт оф опер," "Найтрейт оф Силвер", "Танік" і т.д. Хірургічно вирізують міхурці, та горбки і вигладжують споївку.

Та найлучшим ліком, і охороною, триматись здалека від закажених трахомою. Бо недуга ця є заразлива.

7.—ЕКЗЕМА ОЧЕЙ

(Eczematous Conjunctivitis)

В дітий, що хорують на сухоти, або т.зв. скрофули, або в дітий, що схоровані іншими недугами, де є недостаточне відживлювання, брак гігієни і т.д.— дуже зчаста появляється запалення споївки, котре зовемо екземою. Очі такі червоніють, запухають, боляковатіють, та гнояться. Дитина така не може дивитися, де є ясне світло, скаржиться, що очі болять, зчаста кліпає очима, та заливається слезами.

Лікування.—Добре є засипати очі порошками т.зв. "Calomel," або уживати масти "Yeliow Oxide of Mercury" (1-2%). При тім лічити треба недуги, що спричиняють це запалення.

8.—ВЕСНЯНИЙ КАТАР

(Spring Catarrh)

На весні, та підчас літної пори, дуже зчаста хорують люди на Катаральне Запалення Споївки. Ще більше занепадають на цю недугу малі діти, де хлопці перевищають дівчат.

Очі такі гнояться, запухають, та червоніють. Дальше, очі такі сверблять, болять, та заливаються слезами.

Лікування.—Вимивати очі теплим бораксовим квасом ,та утримувати чистоту. Підчас вітрів, та горяча, добре є носити чорні окуляри, щоби хоронити очі від подражнення.

9.—БІЛЬМО ОКА

(Symblepharon, Pterygium)

Трапляється зчаста, що при якімось ушкодженню ока, на споївці появляється шрам (Scar or Cicatricial Attachment), та сполучує споївку з повіками. Хорий тоді не може порушати свобідно цим оком, повіки не замикаються і т.д. Недугу цю називаємо Більмом Споївки (Symblepharon).

Часом знов трапляється, що споївка на оці збирається в фалди та насувається на середину ока, або на т.зв. рогівку (чисту часть ока, через котру власне видимо) та заслонює зір. Недуга ця навіджує людий бідних та людий, що працюють в порохах, димах і т.п., або звичайно людий старших віком. Називаємо її Більмом Рогівки (Pterygium).

Лікування.—Обі ці недуги осувається при помочі відповідних операцій.

"Г" НЕДУГИ РОГІВКИ

(DISEASES OF THE CORNEA)

Рогівка (Cornea), є це оболонка, що закриває передну часть очної галки. Є вона округла, чиста, безбарвна, та прозірна (Transparent) і через неї ми видимо оком. Рогівку навкола окружає очна споївка.

Рогівка є дуже делікатною оболонкою. Яке небудь ушкодження її, або заслонення її, перешкаджає зорові. Рогівка, так як і інші части ока, занепадає на ріжні недуги.

1.—ЗАПАЛЕННЯ РОГІВКИ

(Inflammation of the Cornea)

При недугах споївки, або при інших недугах очей і т.д., хороба дуже зчаста може перенестися на рогівку. На рогівці повстають тоді неначе плями, зам-

рачення, та брак прозорности. Око таке тоді болить, заливається слезами й часом гноїться. Повіки кліпають, замикаються, а зір замрачений.

2.—БОЛЯЧКИ НА РОГІВЦІ

(Ulcers of the Cornea)

В старших людий, або в зболілих очах, на рогівці можуть появитися маленькі прищики, болячки, й це спричиняє маленькі плями, що заслонює прозірність рогівки.

Такі болячки можуть часом навіть проїсти рогівку наскрізь (Perforation of the Cornea)—а тоді повстає серіозна комплікація ока. Водянний плин ока (Aqueous Humor) тоді витікає, око западається й може спричинити ушкодження зору.

При боляковатінню рогівки, симптоми в хорого подібні як і при запаленню. Око плаче, болить, слези течуть, зір помрачений і т.д.

Лікування.—В недугах цих треба перше підтримувати здоровля, добре відживлятися, затримувати гігієнічну чистоту і т.д. Саме запалення, та болячки на рогівці може лічити лише лікар, де звичайно уживається кроплі з "Atropine", горячі компреси і т.д.

3.—СЕРЕДНО-БОЛОНКОВЕ ЗАПАЛЕННЯ РОГІВКИ

(Interstitial Keratitis)

Рогівка складається анатомічно з пятьох верств, або від себе відділених полотенець. В недугах як одічиченім сифілісі, сухотах і т.п., середна й спідна верства рогівки стає мутною, та заповняється іншими патальогічними тілцями (A cellular infiltration) й тому ми називаємо цю недугу середно-оболонкове запалення або інфільтрація рогівки.

Рогівка така тратить прозорність, є замраченою,

а око тратить на зорі, болить, плаче і т.д. Оба ока звичайно є заатаковані.

Недуга ця—де є причиною сифіліс, проявляється в дітей поміж 5 або 15 роком життя. В інших випадках ,вік ріжниться.

Лічиться цю недугу медикаментами як "Atropine, Yellow Oxide of Mercury Ointment" і т.д. При цім треба носити чорні окуляри, прикладати горячі компреси вечером до очей, дбати про загальний стан здоровля і т.д.

4.—СКАЛІЧЕННЯ СПОЇВКИ И РОГІВКИ

(Injuries of the Conjunctiva and Cornea)

При всяких випадках, скаліченнях і т.д., дуже є важним, щоби знати, де якраз є рана, як заглибоко, та котра часть ока ушкоджена. Бо від цего залежить лікування, та його вислід.

Також коли щось впаде до ока, чи залізе, треба бути дуже обережним при вийманню з ока таких предметів. Найліпше є такі річи вимивати з ока бораксовим квасом. Ще краще є зарадитися лікаря.

Увага.—У всяких бактеріяльних закаженнях очей—уживають тепер масти (1%) зі Солфатайозол, або кроплі "Sulf-Opto" препарат "Abbott"-а.

"Д" НЕДУГИ СТІН ОКА

(DISEASES OF THE SCLERA, CHOROID AND RETINA)

Як я вже описував попередно, очна галка є обведена навкола тоненькими оболонками, неначе обручами аж в три верстві. Зверху є мясиста оболонка (Sclera); дальше слідує середна оболонка (Choroid); а на останку—Нервова Оболонка, або спідна (Retina). Всі три ці оболонки творять стіну ока. Кожда з цих оболонок зосібна занепадає на ріжні недуги, котрі

є більше важні для лікаря. Для загальної публики, я обмежусь коротким описом про них.

1.—ЗАПАЛЕННЯ ПЕРШОЇ, АБО ВЕРХНОЇ МЯСИСТОЇ ОБОЛОНКИ

(Episcleritis and Scleritis)

Недуга ця може бути легким атаком, занимаючи лише поверхну часть оболонки, або може поширитись глибше, (Episcleritis, and Scleritis) занимаючи цілу оболонку. Прояви недуги залежить отже від ступення запалення. Недуги ці захоплюють людий старших, та схорованих.

Хорий звичайно скаржиться на біль в оці, сльози і т.д. В оці на споївці навкола рогівки появляються рожеві забарвлення. Око, коли натиснути через повіки, болить, та є напружене.

Лікування.—Недуга є більше небезпечною. Конечно потреба лікаря. Лічиться при помочі теплих компресів з бораксового квасу, запускається кроплі з "Atropine" і т.д.

2.—НЕДУГИ СЕРЕДНОЇ ОБОЛОНКИ

(Choroiditis)

Середуща оболонка в стіні ока сповняє функції циркуляції. В цій власне оболонці містяться маленькі вени й артери, що достарчають крови-корму для цілого ока.

Важніші недуги, на які ця оболонка може запасти є запалення звичайне й ропнисте. (Exudative, and Suppurative Choroditis). Спричиняють ці недуги інші зарази, пр. сифіліс, анемія, сухоти, всякі інші закаження крови, скаліченняся і т.д.

В звичайнім запаленню хорий скаржиться на помрачення зору. Прицім деякі предмети виглядають

йому дуже великими, або противно дуже малнеьки-ми і т.д.

Око поверховно може виглядати на нормальне.

Лікується цю недугу через лічення причини, себто треба лікувати ту хоробу (як пр. сифіліс), що спричинила запалення ока.

Другий рід запалення цеї оболонки, де витворюється ропа, гній, трапляється звичайно в тяжших закаженнях, при якімсь скаліченню і т.д.

Око таке звичайно скоро запухає, забігає кровю, страшно болить, та тратить функцію зору.

Лікування поручається лікареві. Дуже зчаста треба око прорізувати, щоби випустити гній. На біль дається встрикування морфіни. Дуже зчаста око є сліпе, коли хорий і видужає.

3.—НЕДУГИ НЕРВОВІ, АБО СПІДНОЇ ОБОЛОНКИ—СТІН ОКА

(Retinitis)

Ця послідна часть стіни ока обвиває очну галку навколо, та є найблище неї, становить її делікатні сіти нервого елємєнту, переплітані іншими тілочками. Функція "Retina"-и є чуття світла. При помочі ретіни, наше око може бачити, та мати зір.

Недуги "Ретіни" можуть бути ріжні. Залежить від причин, та здоровля чоловіка. Та всі недуги Ретіни можна поділити на:

1. Запалення, або Інфляції, як звичайна інфляція, або інфляція в хорих на нирки (Albuminuric Retinitis). в хорих на цукрицю (Diabetis), в хорих на анемію, сифіліс, закаження і т.д.

2. Ушкодження через циркуляцію крови—при недугах як кровотоки, артеріосклероза, сціпеніня крови і т.д.

Ушкодження на ретіні може бути через опухлення,

гноєння,ранення і т.д.Око в такого хорого може мати поверховно нормальний вигляд, але зір ушкоджений. Хорий звичайно бачить несотворені речі, або завеликі, або замалі і т.д. Дальше можуть бути види блискавки, або темноти і т.д.

Лікування залежить від причини такої недуги.

"Е" НЕДУГИ ОТВОРУ ОКА
(DISEASES OF THE IRIS)

1. Пояснення—

Отвір ока є на середині очної галки. При яснім світлі отвір ока звужується. На темноті отвір ока розширяється. Отвір цей називаємо по ученому "Pupii", а в нас зовуть зрінкою, зіницею, або подекуда "чоловічком."

Довкола зіниці (отвору ока) обвивається неначе стяжка (або колісцятко) малий пасок кольорової матерії, зформованої з спеціяльних клітин-мускулів, нервів і т.д., що творить Дугівку (родугу) або з ученого "Iris". Дугівка ця є звичайно чорної, брунатної, голубої (або іншої) краски. І з того говоримо, що цей, чи ця має чорні чи сині очі і т.д. Міститься вона зараз під Рогівкою.

Дугівка є власне тим органом ока, що неначе дверцята, отвирається вище, або ширше, через цей отвір впадає світло до ока й при помочі інших частей ока ми видимо, або маємо зір.

Дверцята ці— "Дугівка" занепадає на ріжні недуги. Приміром в сифілістичних недугах, Дугівка є звужена й світло її цілком неподражнює. При зажитю "Atropine"-и дугівка отвирається й стоїть широко отвореною, доки не зникне атропіна з циркуляції крови.

2. Запалення або інфлямації дугівки (Iritis) трапляється звичайно при інших недугах, як в недугах

сифілісу, ґонорії, ревматизму, та в інших заразливих пошестях. Дугівка тоді напухає, тратить вчасти краску, зеленіє, та тратить функцію отворювання. Око тоді болить, заливається слезами, та має ушкоджений зір.

Недуга може бути як остре, або хронічне запалення. Залежить це від причини недуги.

Лікування належить до лікаря. Лічитися медициною як "Atropine Dionine" і т.д. Притім треба носити чорні окуляри, та лічити недуги, що спричиняють це запалення.

Важним є, щоби лікування було на часі, бо при занедбанню недуга може перенестися глибше в око, та перемінитися на ропи запаленя білка, або водянної маси (Glaucoma), де зчаста тратиться зір.

"Є" ІНФЛЯМАЦІЯ ЦІЛОГО ОКА
(PANOPHTHALMITIS)

При ріжних недугах ока, де є ропне запалення, запалення може поширитися дуже скоро на всі складники ока. Око таке перемінюється прямо в боляк, гноїться, та пухне. Хорий тратить зір, та відчуває страшний біль.

Лікування залежить від вигляду ока. Зчаста треба робити менші, або більші операції, спускати нарву, наприклад теплі компреси і т.д. Колиж око підгоіться троха й є небезпека, що закаження може перенестися з хорого ока на здорове, треба тоді ціле око вирізати.

2.—СИМПАТИЧНЕ ЗАПАЛЕННЯ ОКА
(Sympathetic Opathalmitis)

Як вже сказано, коли одно око хорує на якусь недугу, та ця недуга вглублюється, недуга через нерви може перенестися на друге здорове око. І тому називаємо цю недугу симпатичним запаленям ока—

цебто, неначеб здорове око симпатизуючи з хорим оком, і собі захоровує.

Око таке зістає скоро подражнене світлом, заливається слезами, болить і т.д. Ці симптоми є дуже важні для ординуючого лікаря, бо по цім він розпізнає, що грозить небезпека, та що скоро треба покінчити з першим хорим оком. І звичайно таке око вирізується через операцію.

"Ж" ГЛАВКОМА.

(Glaucoma)

НЕДУГИ ВОДЯННОГО ПЛИНУ (*AQUEOUS HUMOR*) ОКА)

Як я вже згадував в анатомічнім описі ока—зараз за рогівкою, в оці є т.зв. "Водянний Плин (Aqueous Humor), заливаючи передну часть ока, або т.зв. передну й задну комірку (Anterior, and Posterior Chamber) ока. Ці комірки розділяє на задну й передну часть ока т.зв. Дугівка (Iris).

У нормальнім стані цей водяний плин в комірках має рівномірний натиск. Та в старшім віці, де люди хорують на "Arteriosclerosis," високе тиснення крови—(High Blood Pressure), ревматизм, або в людий що перепрацьовані умово—де вони є нервові, не можуть в ночі спати й т.д. Циркуляція крови, та скількість водяного плину в оці, стаються абнормальними, ушкодженими, та неправильними. Тоді "тиснення" —(Intraocular Tension) побільшується, натискає на око й цим способом ушкоджує зір. Цю власне недугу називаємо главкомою.

Недуга ця може бути острого, або хронічного характеру. Хорий тоді має зір неначе помрачений. Час від часу, коли дивитися на світло привиджуються йому краски веселки, око потроха болить, зрінка роз-

ширюється, споївка червоніє навколо рогівки і т.д.

Лікування переводиться при медикаментах як — "Eserine Salicylate, Pilocarpine Muriate," мокрих компресів і т.д. Та без операції рідко коли обходиться. Вирізується ту частину дугівки, що влекшує тиснення, та спростовує цим заподіяну шкоду ока.

Є ще інші форми ґлавкоми. Та вони більше важні для лікаря.

"З" НЕДУГИ ОЧНОГО БІЛКА, АБО Т.ЗВ. ЛЕНС

(DISEASES OF THE LENS)

1. Пояснення: Середина очної галки заповнена внутрі, почавши від голови:

I. Чистою прозорною безбарвною масою, неначе дриглі. Учені зовуть цю масу "Vitreous."

II. Напереді цеї маси є округла часть, неначе мягка часть кришталю. Ця часть є також прозорна й безбарвна. Учені зовуть її "Lens".

Обі ці части служать оку неначе шкла в мікроскопі —через котрі ми можемо оком бачити предмети і т.д.

Обі ці части очного білка занепадають на ріжні недуги.

2. Перша часть білка, або "Vitreous" звичайно занепадає на запалення, боляки, або з якихсь причин тратить прозорність. В недугах таких зір може бути ушкоджений, або ні. Залежить від місця, та його скількости ушкодження недугою.

Недомагання ці може розріжнити лише лікар спеціяліст.

3. Друга часть очного білка, або т.зв. кришталева часть, "Lens" занепадає на одну недугу, де "Lens" тратять прозорність, та стаються білими, або сивими. Хорий тоді тратить в части зір та скаржиться, що бачить лише світло, або дуже мало що, як через

решето. Залежить це від скількости ушкодження кришталю, та настілько він стратив прозорність, або забарвився. І цю недугу власне називаємо "Катарактом" (Cataract).

Таких катаракт є багато родів. Є приміром катаракт і в старім віку; катаракт родинний, що звичайно переходить з роду в рід; дальше, катаракт верхний, або спідний—залежить це де якраз на кришталю він знаходиться і т.д.

Лікування катаракт відбувається через відповідну операцію— де кришталь (Lens) вирізується. Хорий, коли операція вдасться, може відзискати досить добрий зір.

"И" ДЕЩО ПРО ОЧІ

Дуже зчаста бачимо людей, що мають здорові очі, а помимо того носять окуляри. І питання є—чому власне ці люди носять окуляри?...

Причина чому люди носять окуляри є, що одно око звичайно бачить дальше як друге око; або що одно око бачить в однім,а друге в іншім напрямі лучів світла. Це є т.зв. "Astigmatism." Або що людина є як кажуть "зизоока." Коли така людина приглядається якомусь предметові, то одно око дивиться в один бік, а друге в інший і т.д. З ученого називаємо це "Strabismus" або "Heterotropia." Або приміром, чоловік молодий маючи нормальний зір, бачить все в нормальнім стані. Він бачить все в порядку й може описати предмети докладно що є віддалені від него 20 фітів. У старшім віку зір його стає остріший на віддаль. Він приміром може бачити предмети дуже добре коли вони віддалені від него, але коли приблизитися до них то не може їх розріжнити. Не може він читати без окулярів і т.д.

Отсі повище наведені причини, чому чоловік повинен носити окуляри, коли їх потреба. Але доки він зачне носити такі окуляри ,він повинен зарадитися доброго лікаря-окуліста. Очі його повинні бути добре оглянені, зір зміряний і т.д. А тоді й окуляри можна приписати. Окуляри такі найліпше нехай припише лїкар-окуліст, або Оптометрист. Не добре є купувати окуляри самому.

Є ще одна недуга очей, де хорий не може розріжнити краски предметів і приміром червоний предмет може бути в него жовтим, або іншим і т.д. Таке саме може бути з красками зеленими, або іншими і т.д.

Недуга ця є звичайно родинна. Причиною її може бути імперфектність ретени, т.є. оболонки ока, що розріжняє краски. Ліку на неї нема.

ВІДДІЛ ВІСІМНАЦЯТИЙ

НЕДУГИ УХ

(DISEASES OF THE EAR)

Пояснення.—Ухо складається щонайменше з чотирох частей:

I. Ушна труба (The external ear,, auricle).

II. Отвір в усі (Meatus) і Оболонка ушна (Membrane) що відділює надвірне ухо від середної части уха.

III. Середна часть уха (The Middle Ear).

IV. Нервовий апарат слуху (The Labyrinth).

Кожда така часть уха западає на ріжні недуги. І тому про всі ці части уха описую зосібна.

(А) НЕДУГИ НАДВІРНОГО УХА

(Diseases of the External Ear)

1.—ЗЛЕ СФОРМОВАНА ТРУБКА УХА

(Malformation of the Auricle)

Трапляється, що вже при уродженню дитина родиться зо зле сформованим ухом. Може воно бути замале, або завелике. Часом трапляється, що в усі нема отвору (Atresia) і т.д.

2. **Інші недуги**—як кровотоки в самім хрищи трубки, або інфекція й ґангрина, що бувають зчаста при якімсь ушкодженню, покаліченню і т.д., можуть знищити цілу трубку уха.

(Б) НЕДУГИ УХА

(DISEASES OF THE EXTERNAL MEATUS)

1.—БОЛЯКИ В ОТВОРІ УХА

(Furunculosis of the External Meatus)

Зчаста в отворі уха робляться малі болячки-чераки. Занепадають на це люди, що зле відживляються, люди, що хорують на цукрову слабість і т.д.

Ухо тоді червоніє, пухне й болить. Коли такий боляк пропукнеться, то виходить нарва.

На успокоєння болю добре є запускати "Menthol in liquid paraffin (10%)," та до того прикладати горячі окладі води з солею. А коли чирачки вже дозрілі, то конечно є їх прорізати, та прополікувати теплим бораксовим квасом.

2.—ЗАГАЛЬНЕ ЗАПАЛЕННЯ ОТВОРУ УХА

(Diffuse Inflammation of the Meatus)

Звичайно при інших недугах уха, цілий отвір може обпухнути та гноїтися. Дуже зчаста трапляється це в недугах як дифтерія, рожа, або сифіліс.

Хорий звичайно горячкує, отвір уха опухає, та набирає гною, притім болі в голові, та в самім усі.

Лікування.—На біль добре є запускати кроплі з препарату: Cocainae Hydrochloridi, Acidi Carbolici, Glycerini,—які звичайно припише лікар.

Часом треба робити маленьку операцію, та де треба, прорізати. Матерію та гній промивати бораксовим квасом, або "Peroxide Hydrogen"-ом.

3.—ЕКЗЕМА В ОТВОРІ УХА

(Eczema)

Всякі шкірні недуги, як екзема, можуть час від часу появитися на усі, або в отворі уха. Шкіра тоді пукає, та висихає, раниться й болить.

Ухо таке треба старанно промивати бораксовим квасом, або часом алькоголем. Коли негоїться скоро, добре є замащувати отсим препаратом: Silver Nitrate, Spirits of Nitrous Ether,— який припише лікар.

4.— ІНШІ ЗАКАЖЕННЯ ОТВОРУ УХА

(Otomycosis)

Трапляється часом, що на стінах отвору уха мо-

жуть загніздитися рослинні паразити-грибки (Otomycosis-fungus Aspergiilus). Ця недуга загнізджується вже звичайно на зболілім запаленнім усі. Ухо таке тоді більше болить, свербить, а через обструкцію, та пухлину— притуплюється і слух.

Заразу грибків лічиться через промивання уха— "Salicylic Acid"-ом.

5.—ВІСК В УСІ

(Impacted Wax)

В нормальнім, здоровім усі є виплив плину, подібного до воску. Є це для протекції, що вже сама природа дає,— щоби до уха не налізали всякі комашки, насікомі і т.д. Але часом, з причини вузкого отвору, або надмірного випливу цего плину, його назбирується забогато. Тоді віск цей засихає, збивається в грудочку й тим способом затикає цілий отвір в усі.

Хорий скаржиться на глухоту, а часом на біль в усі.

Лікування—Ухо таке виливається теплим бораксовим квасом. Часом засохлий віск треба розмочувати оливою (Sweet Oil), або "Peroxide of Hydrogen"-ом.

6.—ЗАТКАННЯ ОТВОРУ УХА ІНШИМИ ПРЕДМЕТАМИ

(Foreign Bodies in the Ear)

Діти бавлючися, звичайно запихають до уха зерно гороху, фасолі і т.п., або всякими пацьорками, перлами і т.д. До уха часом може залізти блоха, або інші маленькі животини.

В такім забитім усі, хорий тоді відчуває біль, шум, та утрату слуху.

Лікування.—Очистити вухо з таких предметів можна пробувати вимиванням уха бораксовим квасом і т.д. В противнім разі найліпше віддати це лікування лікареви.

7.—НАРОСТИ В УСІ

(Tumors of the Meatus)

В усі, так як деінде трапляються всякі нарости, полипи і т.д.— затикаючи часами цілий отвір уха. Слух тоді є притуплений, або цілком згублений.

Нарости ці усувається через операцію.

(В) НЕДУГИ ОБОЛОНКИ УХА

(DISEASES OF THE TYMPANIC MEMBRANE)

1.—ПРОБИТТЯ ОБОЛОНКИ УХА —ЧЕРЕЗ НЕОБЕРЕЖНІСТЬ

(Traumatic Rupture of the Membrane)

Трапляється це звичайно в дітей, що бавляться шпильками, сірниками або іншими острими предметами. А стається це в той спосіб, що діти звичайно чіхаючи ухо шпилькою, або іншим предметом, пробивають оболонку уха. Але може це статися в часі покочення, побиття і т.д.

З уха тоді звичайно пускається кровавий плин, притім є страшний острий біль, заворот голови, млоїння коло серця, зімлення, воміти і т.д.

Лікування в такім випадку найліпше віддати лікакареви. Не добре є запускати якісь кроплі, або вимивати ухо. Це може часом більше пошкодити, як помогти. Найлучше є заткати таке ухо чистою бавовною й чим скорше прикликати лікаря.

Виліченння такого випадку залежить від лікаря, та від ступеня ушкодженння уха.

2.—ОТВІР В ОБОЛОНЦІ ЧЕРЕЗ ЗАПАЛЕННЯ В УСІ

(Rupture of the Membrane in the Acute Inflammation of the Middle Ear)

Пропукленння, або отвір такий в оболонці уха робиться самий при запаленню середної части уха, або

часом через операцію, котрої тоді потрібно та про це поговоримо пізніше, як будемо описувати ці недуги.

(г) ОСТРИЙ КАТАР СЕРЕДНОЇ ЧАСТИ УХА

(Acute Middle-Ear Catarrh)

В недугах як запалення горла, або при інфлюензі, закаження переноситься через так звані "Eustachian Tubes"—отвори, що ведуть з горла до уха й спричиняють острий катар середної части уха. Трапляється це звичайно в малих дітей.

Ухо таке звичайно має притуплений слух, болить, та дзвонить в нім, а зчасом виходить роповита матерія з горла та з носа.

Лікування полягає на ліченню горла та носа, а в тяжких випадках лучше зарадитися лікаря.

(Г) ОСТРЕ ЗАПАЛЕННЯ СЕРЕДНОГО УХА

(Acute Inflammation of the Middle Ear)

Недуга ця звичайно є лише продовженням інфекції в хоробах як кір, шкарлятина, інфлюенза, коклюш —дифтерія та ріжні запалення носа. Закаження захоплює горляні проводи (Eustachian Tubes), середну часть уха, та оболонку уха. Всі ці части напухають, ятряться та зчасом набирають нарви.

Ухо таке страшно болить, та дуже подражнюється при сіканню носа, та пчиханню. Навколо уха шкіра напухає, червоніє й болить. Горячка підноситься до 102 або і 103 ступені. Часом є страшні звороти голови, а навіть блювання.

В кілька день такого горячкования, місце запалення ропиться і набирає гною. Тоді оболонка уха пукає й з уха виходить т.зв. матерія.

Лікування—важне є ту, щоби знижити горячку, та успокоїти біль. Лікар приписує усмирюючі средства, як аспірину, морфіну і т.д. До уха запускається

кроплі, про котрі ми вже згадували в описах про боляки в усі. Дальше, коли лікар є певний, що в усі є нарва, він пробиває оболонку уха, звідки виходить нарва. Ухо таке треба тоді зчаста прочищувати, та витирати нарву бавовною, або чистеньким полотном, (gauze). Пізніше можна зачинати промивтаи бораксовим квасом.

При добрім ліченню, ухо скоро гоїться й слух вертає. В занедбаних випадках хорий може утратити слух, або попасти в інші комплікації. Тому при цій недузі треба бути дуже обережним.

(д) ХРОНІЧНЕ РОПІННЯ СЕРЕДНОГО УХА

(Chronic Suppuration of the Middle Ear)

Хронічне запалення, та ропіння середної части уха наступає звичайно по злім та недостаточнім лікуванню острого запалення. Дуже зчаста трапляється воно в недугах як шкарлятина, кір, та дифтерія.

З уха такого звичайно витікає ропниста матерія. Оболонка уха продерта. Слух притуплений, та часте дзвонення, та шум в усі.

Недуга ця є дуже небезпечна, тому що можуть повстати погані комплікації як запалення кости, мозговий абсес і т.д. Тому є дуже важним, щоби лікування як найскорше віддати лікареви. Полягає воно на прочищуванню уха, а коли потреба, переводиться відповідну операцію.

(Е) ІНШІ НЕДУГИ СЕРЕДНОЇ ЧАСТИ УХА

(Other Diseases of the Middle Ear)

1.—РОПІННЯ КОСТИ ТА НАРОСТИ

(Cholestestoma)

Недуга ця є лише продовженням хронічного ропіння уха. Тіло та кість в середній части уха ропніє, гоїться та знова ропніє, забиваючи отвір, та нищить делікатний орґанізм уха.

Лікування цеї недуги є дуже утруднене. Звичайно осувається її через операцію т. зв. "Radical Mastoid."

2.—СУХІТНІ НЕДУГИ СЕРЕДНОГО УХА

(Tuberculous Disease of the Middle Ear)

Ухо—так як і інші части тіла, занепадають на сухітні зарази; найбільше занепадають ту малі діти. Ухо таке звичайно поболює. Часом виділюється з уха жовтава водна ропа. Прицім звичайно дитина така зчаста хорує на горло, підшийні желези запухають, кість псується, а зчасом наступає параліж лиця, та знищення цілого уха.

Лікування полягає на ліченню сухотів. При тім ухо треба промивати, утримувати гігієнічно, чисто, то підтримувати здоровля.

(Є) КОМПЛІКАЦІЇ В РОПНИХ НЕДУГАХ СЕРЕДНОЇ ЧАСТИ УХА

(Complications of the Middle Ear Suppuration)

1.—ЗАПАЛЕННЯ КОСТЕВОЇ ЧАСТИ УХА

(Inflammation of the Mastoid Process)

При ропневім запаленню уха, кости чашки, що приперають до середної части уха, закажуються, набирають нарви, та творять свого рода боляк-абсес. І цей абсес часом пукає самий до середин уха й продирає оболонку уха; або може пукнути й продертися до мозку й така комплікація кінчиться фатально; або часом пробється на верх через шкіру, де повстає боляк за ухом; або залишається в кости, котрий конечно треба отворити. Цю власне недугу називаємо по ученому "Mastoid".

Ухо таке звичайно дуже хоре. Дуже зчаста з уха тече гній, часом навіть вонячий. За ухом кість та шкіра напухає, червоніє, та дуже болить, коли натиснеться на це місце. При цім хорий горячкує, та скаржиться на біль голови, та завороти.

Лікування залежить від того, як задалеко посунулася недуга, та чи гній з кістяного боляка добре сходить. Коли ні то операція неминуча.

2.—ЗАРІСТ ДИКИМ МЯСОМ, ТА ПОЛІПИ

(Granulations and Polypi)

В хронічнім запаленню уха, де оболонка уха була продерта, та отвір уха ушкоджений, зчасом наростає нездорове т.зв. дике мясо, та ті міхурці звані полипами. З уха такого зчаста пускається кров, слезить —ропна нарва, слух притуплений, шум, та дзвонення в усі і т.д.

Нарости такі, та поліпи усувається зичайно випалюванням препаратом з срібла, або звичайно через малу операцію, де вирізується, чи випалюється електрично розпаленим інструментом.

3.—ПАРАЛІЖ ЛИЦЯ

(Facial Paralysis)

При ріжних ропневих запаленнях уха, де канал уха, а в части й кости псуються, трапляється, що нерви лиця, що є в цім місці, можуть бути ушкоджені, або знищені. Найбільше ці випадки повстають в сухітних запаленнях уха. Часом може це статися при операції т.зв. "Mastoid."

І це власне спричиняє параліж лиця.

Лице таке непорушається. Хорий не може свистати, уста перекривлені, око все отворене і т.д.

Лікування залежить від ступеня ушкодження нервів. Конечно треба лічити ухо як воно ропіє, притім масования, горячі обклади і т.п. дається на лице. Та цею недугою повинен занятися лікар.

4.—МОЗКОВІ КОМПЛІКАЦІЇ

(Intracranial Complications)

1. Мозковий Боляк (Brain Abscess).

Ропа, що знаходиться в ушнім каналі, може посу-

нутися в середину до мозку й тут утворити т.зв. абсес —боляк. І чим більше такий боляк набирає матерії, тим більше він натискає на мозок. Хорий тоді скаржиться на біль голови, блювання, млоїння, притуплення слуху, та примрачений зір. Горячки звичайно нема, а живчик повільний. Ознаки ці не все однакові. Залежить це від місця боляка, та його величини.

Лікувати цю недугу можна лише через операцію.

II. Інші комплікації (Other Complications).

Закаження може посунутися й дальше на мозок, та спричинити запалення мозкових оболонок, або й самого мозґу (Meningitis, Encephalitis) і т.д. Хорий тоді маячіє, та переходить стадії недуги, які ми вже згадували при мозкових недугах. Комплікації ці звичайно є фатальними, та кінчаться смертю.

5.—ІНШІ НЕДУГИ УХА

(Other Diseases of the Ear)

В середині в усі можуть рости й інші новонарости, як рак і т.д. Це звичайно трапляється в людей старших віком. Може бути також ушкодження, або цілковите зігниття кости і т.п.

Розслідження та лічення такої недуги належить до лікаря.

(ж) НЕДУГИ НЕРВОВОГО АПАРАТУ УХА

(Labyrinthitis)

При запаленнях середної части уха недуга дуже часто переноситься й до цеї делікатної частини уха. Може там назбиратися гною, що створить боляк, або може й дальше піти та спричинити запалення оболонки мозку (Meningitis). Хорий такий скаржиться на заворот голови, блювання, та утрату рівноваги.

Ці недуги звичайно є разом з запаленням уха. Тому й лікування їх належить до лікування уха.

(3) УТРАТА СЛУХУ
(Deafness)

Оглухнути, або утратити слух можна з ріжних причин. Ми вже описували про ріжні хороби, що можуть це спричинити. Є ще одна недуга, котру можнаб назвати звуженням або склєрозою (Otosclerosis) уха. І хотяй ухо знадвору і отвір його й оболонка уха мають вигляд нормальний, хорий скаржиться, що дуже мало що чує, та що в усі все шумить та дзвонить.

Недуга ця звичайно приходить у віку від 20-30 літ. Занепадає на неї більше жінок. І причиною цеї недуги є, або наслідки давних хоріб, або т.зв. одідичення.

Лікування не помагає нічого. Учені доказали, що апарат слуху звужується, зсихається, та заростає костею. Тому ні операція, ні медикаменти не помагають. Але є такий приряд в роді телєфону, що носиться на усі і це значно помагає хорому чути, що хто говорить. Найліпше купити його через лікаря.

(И) ГЛУХОТА—НІМОТА
(Deaf-Mutism)

Зчаста здибаємо людей, що є глухонімими —та що вже родилися такими на світ. В людий таких ушний мозковий апарат цілком нерозвинений. Трапляється це звичайно в людей, де женячка є споріднена (Consaguineous Marriages), себто, де побираються кузини і т.д. Найбільше таких випадків учені начисляють у Швайцарії (25 на 10,000 поселенців), в Голяндії і т.д.

Лікування тут не помагає. Найліпше таку дитину віддати до відповідних Глухо-Німих Шкіл, де вже її приготовлять на дальшу боротьбу в життю.

ВІДДІЛ ДЕВЯТНАЦЯТИЙ

НЕДУГИ НОСА

(DISEASES OF THE NOSE)

1.—НІС БЕЗ ОТВОРІВ

(Atresia of the Anterior Nares, and Atresia of the Choanae)

Буває часом, що дитина родиться з носом без отворів. Отвори ці замкнені, або лише скірою з надвору, або виповнені цілком костю.

Недуги, чи таке замкнення нова усувається через операцію.

2.—ШКІРНЕ ЗАПАЛЕННЯ ПРИ ОТВОРЕННЮ НОСА

(Dermatitis of the Nasal Vestibule)

У людей, що хорують на катар носа, появляються часом болячки, прищі, та запухлення при отворі носа. Плинні нормальні відходи з носа (як так звані шмарки), тоді засихають і спричиняють неприємности.

Лікувати цю недугу найлучше є мастею зробленою з:

Acidi Salicylici	gr. 5
Sulphuris Praecipitati	gr. 5
Paraffinum Mollis	ad. ounce ½

Треба отже замащувати отвори в носі цею мастею два, три рази на день, притім ніс обмивати теплою водою, та утримувати чисто, а недуга до тижня уступає.

3.—НІС КРИВИЙ

(Deviations and Spurs of the Septum)

Сто процентовий рівний ніс є великою рідкістю.

Носи в людей є звичайно скривлені в одну ,або в обі сторони, в декотрих людей більше, а в других менше й звичайно колиб так подивитися в середину отвору носа, то цей отвір представляє форму латинської букви "С", або "S". Розуміється, що таке скривлення носа замикає один, або другий отвір носа, або цілковито, або лише вчасти. І людина така не може тоді дихати чере зніс, мова його тоді відмінна, та більше горлянна, уста при спанню отворені і т.д.

Скривлення таке, та обструкцію носа направляється через відповідну операцію.

4.—ОБСТРУКЦІЯ НОСА КРОВЮ Й НАРВОЮ

(Haematoma and Abscess of the Septum)

Буває часом, що при покаліченню, або побиттю носа, до переділки носа, між обома отворами, в середину цеї переділки набігає значна скількість крови. Ніс тоді чорніє й пухне. Зчасом коли ту кров не спуститься, наступає закаження, інфекція й разом з кровю це ушкоджене місце набирає нарви. Тоді повстає т.зв. боляк, або абсес. Ніс пухне більше, теч з носа воняє і т.д. А прицім наступає цілковите заткання носа.

"Abscess" такий треба конечно отворити через малу операцію. Кров, та нарва зійде й ніс скоро повертає до нормального стану.

5.—ДІРИ В ПЕРЕДІЛЦІ НОСА

(Perforation of the Septum)

В деяких недугах як пр. при сифілісі, раці, болях, або інших ушкодженнях в носі, в середині в носі на передільці носа між обома отворами робляться діри. Коли така діра в вищій половині переділки, то вона є майже незамітною й не спричиняє ніяких перешкод у функції носа. Колиж вона міститься не-

далеко при отворенню носа, то при диханню через ніс спричиняє "свистання."

Ліку на такі діри чи отвори в носі нема. Операції є трудні до виконання.

6.—КРОВОТОКИ З НОСА

(Epistaxis)

Кождому чоловікові бодай раз в життю йде кров з носа. У людий, що хорують на т.зв. "High Blood Pressure" недугу, дуже зчаста пускається кров з носа. У жінок звичайно перед, або в часі т.зв. "місячки" іде кров з носа. Дальше при недугах як тиф, або інших хоробах, де недужий горячкує, пускається кров з носа. Буває часом, що в носі робиться якийсь болячок, або прищ, та й з відти пускається кров. Є багато причин чому маємо кровотоки з носа. І звичайно при одній повище вимінених недугах в носі пукає маленька жилка й тоді пускається кров.

Щоби загамувати кровотоки, найлучше напхати до носа вати (бавовни) замоченої в зимній воді, або ще ліпше в бораксовім квасі, або в "Peroxide." Ніс, та твар обкладати зимними окладами. А про причини кровотоків найліпше скаже вам лікар.

7.—ОСТРЕ ЗАПАЛЕННЯ НОСА

(Acute Rhinitis)

Звичайно при застудженню, або в інших недугах, як при недузі кіру; підчас інфлюензії, або в випадках, де є маса порохів, куряви, наступає остре запалення носа. Самий ніс червоніє й опухає. При тім ніс є затканий, забльокований, а на дотик, або притиснення, хорий відчуває біль носа, та по части скаржиться на біль голови.

При цім хорий тратить нюх. В кілька день цеї хороби, з носа виходить дуже багато водної ропи, та

зчаста пчихається. Пізніше водянна ропа переміюється в гнійну нарву, часом навіть вонячу.

Лікування.—Добре є хорого добре викупати через перших 2-3 дні, при цім лежати в ліжку, та брати щось на почення, як аспірина, "Quinine" і т.д. До цего ще можна пити горячу гербату, або молоко, або лімонаду. Помагають також деякі вдихування пари з медикаментами як Tr. Benz. Co. і т.д.

Пишучи про цю недугу, конечно є зґадати також, що ропне запалення носа трапляється в хорих на венеричні недуги як "Gonorrhea", де хорий необережний переносить заказу з полових частей до носа. Також ропне запалення носа, з плівкою та нарвою, є дуже зчаста в дітей, що хорують на дифтерію.

8.—ХРОНІЧНЕ ЗАПАЛЕННЯ НОСА

(Chronic Rhinitis)

Колиж таке остре запалення носа повтаряється зчаста, і як його не лікується відповідно, хорий попадає в т.зв. хронічне запалення. В носі все заповнено, неначе чогось напхано. Змисли смаку й нюху тратять свою функцію. По части поболює голова, а з носа вибігає водянна ропа.

Недуга така прибирає страшніший вид у пияків, або налогових курців. І в деяких випадках ніс потроха пухне, або пізніше висихає, та червоніє.

Лікування цеї недуги триває довго. Треба часто ніс промивати водою з содою (Sodium-Bicarb.), або бораксовим квасом. На ніч, смарувати мастею "Vem" або васеліною.

9.—НІСНІ ПОЛІПИ

(Nasal Polypi)

При хронічних недугах, або інших недомаганнях носа, в середині в отворі носа наростають т.зв. поліпи. Є це рід міхурців, заповнених тілом, та як дри-

глі масою, завбільшки ліскового оріха ,але часом і більші та подовгасті, що заповняють цілий отвір, або й оба отвори в носі.

Людина, що хорує на поліпи, скаржиться зчаста на біль голови. Ніс все забитий, та зчаста запухає. Зчаста з носа виходить гноїста ропа, а часом навіть перемішана з кровю. Уста все отворені, бо через ніс не можна дихати, а мова через ніс, неначе французька.

Лічити цю недугу можна лише через операцію.

10.—НОВОНАРОСТИ В НОСІ

(Malignant Tumors)

В носі зчаста появляються також так звані дикі новонарости в роді рака, або іншого роду тумора. Тому добре є при довгих хронічних недугах засягнути опінії лікаря.

Ніс в таких випадках є звичайно сильно забльокований, та видає з себе вонючу ропу. Приціm може бути біль носа, або й голови, а з очей зчаста каплять слези. В деяких випадках можуть бути часті кровотоки з носа.

Діягнозу такої недуги може зробити лише лікар, а лічитися її через операцію, Екс-рей, та Радюм.

11.—ІНШІ НЕДУГИ НОСА

(Other Diseases of the Nose)

Ніс, так як і інші части тіла, може занепасти в недуги як сифіліс, проказу, сухоти і т.д. Часом в носі появляються також черваки (Maggots). Діється це в горячих краях.

Дуже зчаста діти бавлючися—запихають до носа фасолі, пацьорки, гудзики і т.д.

Лікування на всі ці повище згадані недуги переводить лікар відповідно до причини недуги.

12.—НЕВРОЗИ НОСА

(Nasal Neuroses)

Неврастеніки хоруючи на всякі недомагання зчаста нарікають, що вони тратять цілковито змисл нюху—(Anosmia), або часом занюхують цілком що іншого, або знов нюх їх є більше уявлений і кажуть, що сильний (Parosmia, Hyperosmia).

Трапляється це звичайно в людей, що хорують на гістерію, або інші неврастичні недуги. При таких випадках лічити треба вперед неврастенію, чи то гістерію.

13.—ЗАДУХА НОСА

(Nasal Asthma)

Звичайно в літі, та осенню люди хорують на т.зв. "Hay Fever". Ніс при цій недузі запухає, страшно пчихає та тратить нюх.

Причиною пчихання та цеї недуги є порошки (Pollen) з цвітів та бурянів, що осідають на оболонці в носі. Лічити треба ту вперед "Сінну Фебру."

14.—НЕДУГИ ПОМІЧНИХ ПРОВОДІВ НОСА

(Diseases of the Accessory Sinuses)

Описуючи недуги носа, згадаю тут коротенько й про недуги помічних проводів носа. Є їх аж чотири, по однім і по другім боці носа (Maxillary Sinus, The Ethinoidal Cells, Frontal Sinus, and the Sphenoidal Sinus.) Ці маленькі отвори, чи проводи є по боках і в горі понад ніс. Комунікують вони ніс з деякими частями кости чашки, звідки в часі недуги, або якогось запалення цих частей, спливає в маленькій скількости водний плин, змішаний з нарвою, гноєм і т.п. Отвори ці в нормальнім стані наповнені воздухом.

В часі недуги, в отворах цих загніжджуетья бактерія, вони напухають, та зчасом набирають ропи—

гною. І коли такий отвір незабитий, то ця ропа спливає до носа, а з носа на двір. Часом вона навіть дуже воняюча. Колиж отвір цей чи провід затканий, то матерії цеї назбирається багато й робиться свого рода боляк, абсес. І коли це є побічні проводи (Maxillary) то по однім, або по другім боці носа лице пухне, червоніє, а коли притиснути пальцями, то таки добре болить. При тім хорий скаржиться на завороти, та запомороченння голови, та загальне ослаблення.

При горішних отворах хорі скаржуться на страшний біль голови, та біль в очах, а особливо понад брови. І тут так само з носа може відходити ропа, або ні, залежить від отвору цих проводів та їх обструкції.

Лікування та діяґноза цих недуг належить до спеціялістів-лікарів. Дуже часом трудно зробити певну діяґнозу що до цеї хороби, та її певного місця. Звичайно конечним є мати фотоґрафії рентґена (Х-рей) до помочі. Та ціле лікування полягає на тім, щоби спустити гноївку-ропу з цих проводів та привести їх до нормального стану. І на це зчаста переводиться відповідні операції.

ВІДДІЛ ДВАЦЯТИЙ

НЕДУГИ УМОВІ

(MENTAL DISEASES)

І. ВСТУП—(Foreword)

Люди в давних часах думали, що недуги це якісь нечисті "злі духи", що входили в тіло, та душу чоловіка, мучили його, викликали всякі тортури, та взагалі всякі інші симптоми, та маніфестації, що робили чоловіка хорим. Недивно, отже, що тоді лікували всякі недуги вигонюванням злих духів; промовами, та замовами; зливанням воску, скиданням вогню, або ріжними релігійними церемоніями, як співами, погрозами, танцями (як пр. було це в індіянів в Америці) і т.д. На жаль, хотяй ми живемо в XX століттю, в нас ще й до нині деякі люди практикують повищі методи лікування. Кількож то наших людий ще й нині удаються до циганок, знахорок, індіянів, і т.д....

А треба знати, що всяка хороба, слабість, недуга, чи яке там фізичне, чи умове недомагання, не є спричинене ніякими злими духами. Учені та наука медицини доказали нам, що всяка недуга є це лише т.зв. недомагання, або абнормальність функції якоїсь части тіла його орґанів, або його системи.

Значиться—недуги, це лише абнормальність функції.. А абнормальности ці можуть викликувати ріжні причини, як пр. закаження бактеріями, через збиття, зломання, через ріжні новонарости, здеґенерованя, перепрацьованя, старість і т.д.

Є приміром недуги, що наука медицини знає докладно про причини, або про чинники, що спричиняють ці недуги. В інших недугах, де нема певних до-

казів, є здогади, або певні гіпотези. Але є й роди недуг, про котрі медицина ще мало що знає. Над цими родами недуг наука медицини безвпинно працює. І нема майже дня, коли все є якісь нові здобуття, спостереження, та відкриття на цім полі.

Про недуги умові студії почалися не дуже то давно. Але помимо того, вже й тепер маємо дуже багату літературу, ріжні студії, клініки, та інституції, що занимаються цею галузею медицини. Отже пишучи про умові недуги, я обмежуся дуже коротенько, та обговорю лише важніші роди. .

Недуги умові поділити можна на два відділи:

1. Недуги умові-орґанічні. Є це недуги, де істнують певні ушкодження мозку, або нервової системи —чи то через закаження бактеріяльне, чи через якісь інші фізичні причини. До цих належать—параліж, сифіліс, мозку й т.д. Про них пишу в інших відділах цеї книжки.

II.—Недуги умові-неорґанічні. Є це недуги, де помимо того, що функції мозку, та нервової системи є абнормальні. Наука медицини ще до цего часу не має певних доказів, що спричиняє цю абнормальність. Але є певні гіпотези та факти чому приміром якраз хорий має такі, або інші маніфестації. Ми говоримо тоді, що чоловік умово хорий (або як то наші люди влучно кажуть, що зійшов з розуму, здурів, або бракує йому одної клепки в голові).

Чому якраз такий чоловік як кажемо, сходить з ума, або дуріє—занимається про це наука "Психіятрики."

а. ПСИХІЯТРИКА

(Psychiatry)

Психіятрика є це галузь науки медицини, що занимається студійованнями та лікуваннями умових не-

дуг. Сама назва походить від грецького слова—"Psyche", що означає "душа," або ум.

Лікар-психіятрик інтересується не лише Свідомістю (Consciousness) людини. Його студії поширяються на всі здобутки людини, її свідомість, звання, культурність,— взагалі студії обнимають чоловіка як такого, та його життя, або все, що ми називаємо Я—самий я (I myself, I, Ego.")

б. ЖИТТЯ
(Life)

Життя чоловіка є дуже скомпліковане. Та як би воно не було, задачею життя, цілею життя є: забезпечення, та продовжування такого життя. (Self-Perpetuation). І тут власне входять наші відношення щодо нашого окруження, себто до всього цего, що навколо нас, наші сусіди, обставини й т.д. А боротьба о життя продовжається з дня на день, навіть без нашої волі, "and the urge to maintain the life of self and kind" як каже один учений психіятер—"not because we desire it so—but because we are alive."

в. НАШІ ВІДНОШЕННЯ
(Our Reactions)

Відношення наші до всього цего, що окружає нас можнаб поділити на дві клясі, або части:

1. ПРИМІТИВНІ РЕАКЦІЇ АБО ВІДНОШЕННЯ
(Primitive or Unconscious Reactions)

Є це т.зв. несвідомі реакції нашого цілого тіла, або боротьба о істнування. І ми ніколи не надумуємося приміром, що ми маємо бути голодні, або злосні, або що на нас має найти страх. Ціле наше тіло, ввесь організм робить це інстиктовно й виявляє свої бажання, або недомагання.

2. ІНТЕЛЕКТУАЛЬНІ РЕАКЦІЇ

(Consciousness, Intellectual Aspect of Mind)

Інтелектуальні реакції, або наші свідомі відношення—є ці над котрими ми застановляємося, котрих ми бажаємо, та після нашого надумування —ми можемо, після нашої набутої практики поставити такі бажання, або домагання.

І тут власне входять наші культурні здобутки, та все це, чим ми відріжняємось від звірячого життя. Ось приміром:

в) Наша мова, слова в нашій мові це лише здобутки цивілізації, це ознаки, та символи (Symbolism) на ріжні річи в нашім окруженню, де ведеться боротьба о істнування. Що означає кожде слово?

Приміром: коли ми почуємо слово "пес", тоді в нашім умі пересвітлюється образець, що є це звіря, що має чотири ноги, що він стереже дому, гавкає, кусає і т.д. Подібні панорами повтаряються при кождім слові.

б. Память (Memory) наша, це знов інша категорія культури. Витворюється вона лише через повтаряння, коли зчасом повстає навичка (наліг, habit), що зчасом може витворити наші бажання, котрі нам трудно контролювати. І коли такі бажання, котрі трудно контролювати, або налоги переходять наші розсуд розуму, тоді вони повстають патольогічними, або ознаками умових недуг.

Дальше— такі наші налоги або бажання не все можна задоволити. Житя наше є скомпліковане, та вільности наші обмежені. Ми живемо в цивілізованих часах. І нема тепер тої свободи яку колись мав наш пра-пра-прадід... Він жив при лісах. Коли зголоднів—ішов полювати, убив звірюку, задоволив голод і ляґав спати під дуба—ніхто не росказував йому, коли він має їсти, а коли полювати... ніхто

йому не забезпечував життя. Він був своїм паном.

Нині життя вимагає контролі, обмеження свободи, задоволення сусідів, або жителів оселі. І особисті бажання якоїсь одиниці не можуть бути задоволені. Ту повстає боротьба або конфлікт між індивідуом а цивілізацією (Conflict between the Individual Desires and the Social Reactions). І в цій боротьбі такі бажання як приміром всякі амбіції, бажання самолюбів, а ще більше "Половий Гін" (Urge of Reproduction, Libido)— переміняються в незадоволення, з чого зчасом повстає конфлікт (боротьба).

В боротьбі цій такі незадоволені бажання зчасом перебирають верх і тоді ми тратимо над ними контролю. Людина така зчасом ділає проти приписів зорганізованої оселі, проти прав, регулямінів, проти етики і т.д. І тоді ми зачисляємо такі активности знов як патольогічні, або абнормальні, що зчасом можуть стати ознаками умових недуг.

в. Полагодження, або задоволення цих бажань іншими дорогами (Substitution).

Незадоволені бажання звичайно полагоджуються в інший спосіб. Ми можемо такі вимоги зчасом забути. Легко забувається їх тоді, коли ці бажання приносять якусь шкоду чоловікови.

Іншим разом, ми стараємося задоволити таке бажання нашими мріями, та думками. І тоді ми попадаємо неначе в сон (Day-dreaming), забуваємо про все окруження, й в думах таких переживаємо неначе на яві—геройство побіди, задоволення і т.д. В нас є про це пословиця, де кажуть "дурний і думкою багатіє." Або навіть в ночі маємо правдиві сни, де як каже німецький учений "Freud"—переживаємо ще раз наше життя... часом в дуже незрозумілій, та замішаній (distorted) формі.

Знов іншим разом, коли ми є сильної волі, та силь-

ного ума, можемо такі конфлікти якось погодити, або зраціоналізувати їх (Rationalization), часом в мудрий і льоґічний спосіб, а часом знов із резиґнацією, пр. як в оповіданню в казці про квасний виноград (Sour Grapes): Коли не можна було дістати лисови винограду, бо було за високо, то він сказав: "Ах, та я не хочу винограду, бо він і так квасний."

Таке, та інші оправдання заспокоюють цю особу лише на якийсь час. Та зчасом така презервація "of Self-Esteem" вибухає наново. Нарікання, та звернення вини на других— стаються патольоґічними, та появляються як симптоми в Параної.

На останку, такі незадоволені бажання можуть бути відложувані з дня на день, або зчасом навіть звужені (Suppressed, or Repressed) та сховані на якийсь час.

Такі здушені бажання, або ідеї називаємо комплексом (Complex). Вони зчасом можуть вернути ще раз до свідомости й часом накоїти немало лиха.

II. ПРИЧИНИ УМОВИХ НЕДУГ

(Causes of Mental Disorders)

Причини умових недуг можна поділити на дві кляси:

I. **Приспособлення до умових недуг** (Predisposing Causes).

(а) ОДІДИЧЕНИЙ НАХИЛ

(Inherited Predisposition)

Наука медицини доказує, що хорі на умові недуги звичайно мали когось хорого на ці недуги в родині, чи то по батьковій, чи матерній стороні. Начисляють, що таких хорих є около від 60 до 70%.

(б) НАБУТИЙ НАХИЛ
(Acquired Predisposition)

Люди, що занепадають на недуги як сухоти, сифіліс, і т.п. та хорують через довший час, звичайно набувають такий нахил, та скоро попадають в умові недуги.

(в) ЗАГАЛЬНІ ПРИЧИНИ
(General Causes)

1. ВІК (Age). До загальних причин можнаб зачислити приміром вік хорого. Найбільше хорих на умові недуги є у віці від 30 до 40 літ. Тоді власне як приходять критичні часи, та коли треба напружувати всі сили. В старім віку приходять рівнож умові недуги старого віку.

2. Фізіольогічні Епохи (Physiological Epochs). Дальше часи коли недуги ці захоплюють більше жінок як мущин. Небезпечним періодом в жінок є часи при породах (Puerperium), та в часі т.зв. "Climacterium." В молодих дівчат від 12 до 15 року життя, коли вони переходять зміну з дівчаток на дозрілу. В дівчат тоді починається т.зв. місячка, або місячні уплави (Menstruation). В жінок старших около 45 року життя наступає друга зміна. Орґани т.зв. яєчники перестають функціонувати. Місячка перестає й жінки переходять, як вони називають "зміну часу" (Menopause).

У всіх цих трьох періодах часу (Puberty, Puerperium, Menopause) жінки переходять значну зміну. І коли вони не мають достаточної сили, та енергії приноровитися до цих змін, часто попадають в умові недуги.

3. **Безженність, клімат, цивілізація** (Civil Conditions, Climate, Civilization). Між іншими причисляють також, що в самітних людей є більше випадків умових недуг як в жонатих.

Клімат, горяче підсоння, само собою не має вели-

кого впливу на причини умових недуг. Хіба, що недуги як малярія, та інші тропічні недуги прилагоджують нахил до цих недуг.

Чи цивілізація, де є велике подражнення, та напруження нервового систему якраз сприяє умовим недугам ще не доказано. Наука знає малощо про ці недуги в людей. де не було цивілізації. Отже це лишається й ще питанням на дальше.

II. Подражнюючі причини (Exciting Causes)

До цих належать:

(а) ФІЗИЧНІ ПРИЧИНИ
(Physical Causes)

Тут зачисляємо ріжні трійла, та трутини, як морфіна, алькоголь, кокаїна і т.д. Можуть бути набуті трутини з недуг як сухоти, сифіліс, малярія і т.п. Хорі на ці недуги пересякають цими трутинами, а це з певністю має свій вплив на мозок.

(б) УШКОДЖЕННЯ
(Trauma)

У випадках, де є потрясення, або ушкодження мозку, зчаста вибухають умові недуги.

(в) ВИЧЕРПАННЯ
(Exhaustion)

Надмірна праця, та фізичні утомлення вичерпання, та упадок на силі й здоровлю. Значно зхиляються до причин умових недуг.

(г) НЕДУГИ ТІЛА
(Bodily Disease)

Всі інші недуги тіла, що вичерпують сили, та здоровля, є рівнож підготовленям до умових недуг.

(г) УМОВА ПРАЦЯ
(Mental Work)

У випадках, де є надмірна умова праця, при всяких студіях, іспитах і т.д.— веде також на роздорожа умових недуг.

III. ЗАГАЛЬНА СИМПТОМАТОЛЬОГІЯ
(General Symptomatology)

В недугах умових проявляються ріжні ознаки, та симптоми. Між важнішими по більшій части подибуємо отсі:

"А" НЕДОМАГАННЯ В РОЗУМІННЮ
(Disorders of Perception)

1. **Іллюзія** (Illusion)— фальшиві привиди, прислухи, або фальшиве розуміння та інтерпретація предметів. Приміром, кавалок реміня лежить на підлозі. Хорий каже, що бачить вужа, або гадину. У шумі вітру можуть предчуватися людські голоси. Кваснний чи гіркий смак в устах—хорий вірить, що це є трійло, що хтось йому дав і т.д.

2. **Галюцінації** (*Hallucination*)—фальшиві привиди, прислухи без ніяких предметів. Приміром, хорому можуть привиджуватися ріжні змії, звірі; можуть причутися ріжні голоси і т.п., коли ані ніяких звірів, ані вітру нігде нема.

Галюцінації можна поділити на:

(а) Галюцінації можуть бути правдиві, або неправдиві, т.зв. "Pseudo-Hallucinations", де хорий росказує що йому явився лев і положив лаби на його рамена. Але він цего льва не боявся, бо він знав, що цей лев не був дійсний, а явився йому в його умі...

(б) Галюцінації, або привиди перед обудженням зо спання (Hypnagogic Hallucinations) дуже зчаста являються в хорих спідрітуаметів. Бачуть вони тоді

цілі оповідання та панорами мучеників і коли пробудяться можуть докладно все описати.

(в) Галюцінації дальше, можуть бути викликані ріжними нашими змислами, як:

1. Галюцінації ушні (Auditory Hallucinations), де хорий чує ріжні голоси, розмову, шуми і т.д.

2. Галюцінації очні (Visual Hallucinations), де є ріжні привиди, зміна краска, іскри і т.п.

3. Галюцінації змислів, смаку і нюху (Hallucinations of Taste and Smell), де хорий скаржиться що занюхує запах людської крови, або в устах відчуває трійло, і т.д.

4. Галюцінації скіри (Haptic Hallucinations), деколи хорому приложити кавальчик леду до тіла, він буде кричати, що пече "and vice versa".

3. **Затуманення свідомости** (Clouding of Consciousness).

Тут хорий попадає в забуття (в нірвану, oblivion) і в задумі переживає своє життя. На запити, заклики, не відзивається. Коли потрясти його за рамена, то неначе зо сну пробудиться й на запити коректно відповідає (як пр. у "Delirum Tremens").

4. **Сонні привиди** (Dream States). В цих випадках хорий перебуває неначе в сні. Бачить ріжні привиди, галюцінації, і т.д.

5. **Дизоріентація** (Disorientation), є це забуття, та непамять хорого. Ділять її на:

а. Дизоріентація часу (Temporal), де хорий не знає що за день, рік, коли він родився і т.д.

б. Дизоріентація місця (Spatial), де хорий не знає, де він є, не памятає назви міста де живе і т.д.

в. Дизоріентація осіб (Personal), де хорий не пізнає своїх дітей, приятелів і т.д.

В. НЕДОМАГАННЯ В ДУМАННЮ
(Disorder of the Contents of Thought)

1. **Делюзія** (Delusion), де фальшива віра в щось, або в якийсь предмет. Приміром хорий може вірити, що нині є четвер, коли дійсно нині є вівторок, або середа. Нормального чоловіка можна переконати й доказати йому, що якраз нині є пр. середа, то він повірить і поправить свою ошибку. В людей хорих на ум, такі делюзії є безпідставні й ніякі докази не переконають хорого, що він милиться.

2. **Перецінення ідей** (Hyper-quantivalent Ideas).

Ідеї такі, або думки повстають звичайно в умовохорих людей. Надсподівано, люди такі скоро ображуються ,стають покривджені й кличудь до Бога о пімсту, бо хтось сказав одно слово, що може навіть не відносилося до него... Шекспір пише про це як: "Too much ado about nothing"...

3. **Незмінні ідеї** (упертість)—(Fixed Ideas).

Людей таких трудно переконати хоч щоби не робив. Жінка приміром уявить собі, що якби вона була дала свому чоловікові ще одну ложку медицини, то він бувби не вмер... і ніякі докази не переконають її, що чоловікові не було виходу і т.д. Вона все буде триматися того самого переконання.

4. **Обцесії** (Obsessions). Є це стан чоловіка, коли на него налягають ріжні думки, ідеї, подражнення, або почуття, та занимають його свідомість, коли він переживає їх ще раз, помимо того, що він собі того не бажає, й хотівби про щось іншого думати.

До таких обцесій належать ріжні страхи, та фобії, як страх огню (Pyrophobia), страх широкого поля — (agoraphobia), страх перед металями (Metallaphobia), страх нечистоти (Misophobia), страх вузьких місць, або доріг (claustrophobia) і т.д.

Деколи в таких обцесіях, люди мають також певні сумніви (doubts), де вони сумніваються чи така, або інша річ істнує. І трудно є їх о цім переконати.

"В" НЕДОМАГАННЯ В ДУМАННЮ

(Disorders of the Train of Thoughts)

1. Біжучі думки, ідеї (Flight of Ideas), проявляються в людей, що не можуть сконцентрувати всіх думок, та триматися одної теми. Хорий такий говорить за одну річ і не скінчивши зачинає за щось іншого і т.д.

2. Обставина (Circumstantiality), де чоловік оповідає про якусь річ, мусить все оповісти, пр., як він ішов, кого здибав, що цей чоловік говорив, і т.д.— хотяй ця історія не має нічого спільного, про що його питають. Добрий приклад є, як питали гуцула, де він жив, то доки він сказав, де він жив, він описав вперед гори, потім стайню й коні свого сусіда, дальше "кучку," де його безроги сплять, а на останку, на против цеї кучки його хата у Б...

3. Трудність в думанню (Retardation, difficulty of thinking), де мова є дуже повільна, з надуманням, та перервами.

4. Параліж думок (Paralysis of Thoughts), де хорий не може цілком думати, та вести розмову.

"Г" НЕДОМАГАННЯ ВОЛІ

(Disorders of Volition (Action)

1. Обмеження психічної активности (Decreased-Psychomotor Activity), де хорий стає дуже повільним та неактивним.

2. Прискорення психічної активности (Increased Psychomotor Activity), де хорий всюди бігає безвтомно, тут і там, всьо помацає, всім інтересується і т.д.

3. Імпульсії (Impulsions), де проявляється сильне

бажання щось робити, або приміром красти, як в "Kleptomania", або підпалячі огню, в "Pyromania" і т.д.

4. Сугестивність (Suggestibility), є це люде слабої волі й виповняють всьо, що прикажеться їм без найменшого протесту. Люди такі дуже скоро піддаються гіпнотизмови.

5. Повна несвідомість (Stupor), де хорий сидить тихо, пр. в кутку, не звертає на нікого уваги, нікого не бачить, нічого не чує, не бажає їсти, або пити, забуває навіть за вимоги відходу стільця, та мочі і т.д. В таку несвідомість попадають хорі в манії. Та хотяй вони стають для зверхного світа неактивними, в думках своїх вони переживають ціле життя, драми, та траґедії...

"Г" НЕДОМАГАННЯ ПОЧУТТЯ

Disorders of (Emotions) Feelings)

1. В цих випадках хорий може бути, або дуже веселий, що зовемо "екзальтацією," (Exaltation), все сміється, співає і т.д., або наступає

2. Пригноблення (Depression) та мелянхолія, де всьо щось недобре, болить і т.д., або знов може бути

3. Байдужливість (Emotional Detoriation, Indifference) що нічого його не інтерисує, або знова може наступити

4. Страшна лють, злість (Morbid Anger), де хорий звичайно в маніях кидається на докторів, услугуючих і т.д.

"Д" НЕДОМАГАННЯ ПАМЯТИ

(Disorders of Memory)

Це показується звичайно, де є:

1. Амнезія (Amnesia), згублення памяти, забуття всього, або части свого життя.

2. Сильна память (Hypermnesia), хорий памятає всі деталі, як в делюзіях і т.д.

3. Вигадлива память (Paramnesia), де хорий вигадує думки й памятає щось, що це ніколи не сталося.

"Е" НЕДОМАГАННЯ ПОЗОРУ, АБО БАЧНОСТИ

(Disorders of Attention)

1. Апросексія (Aprosexia). Хорий тут звичайно не може затримати рівноваги, та сконцентрувати своїх змислів на один якийсь предмет, або річ, хотяй би на короткий час. Його "позір" літає тут і там безупинно.

2. Гиперпросексія (Hyperprosexis), де всі думки концентруються над якоюсь делюзією, так, що вони нічого не бачуть навколо себе.

"Є" НЕДОМАГАННЯ ОСОБИСТОСТИ, АБО

(Disorders of Personality)

що ми називаємо "Я самий, Я" *Ego*—

Особистість, або персональність означає чоловіка, що греки звали "Ego", або в нас кажемо "я". Це я, є власне та персональність, що знає хто він є, "я", той, що є свідомий себе, що він є "я", маючи свідомість себе, свого тіла, та свідомість всього того, що його окружає...

1. Зміна особистости (Transformation of the Personality). В умових недугах, як "Paranois", особистість зміняється. Хорий під панованням делюзій переходить в іншу особу, в іншого чоловіка, і є певний сесебе, що він не є той, хто він був, але якась інша особа, пророк, Христос, і т.д.

2. Переміна особистости (Depersonalization), є дуже зчаста в людей хорих на "Delirium of Negation." Вони скаржуться, що приміром очі їх змінилися в очі кота, що в них нема голови, або руки і т.д.

Особи такі часом переходять зміни й переживають ріжні персональности. Раз вони є Христом, другим разом королем, ще іншим разом мучеником і т.д.

3. Комплекс (Complex), є це наші бажання, або часть нашої свідомости, котра може бути нам не дуже мила, пр. якась трагедія, неуспішна любов, щось не-етичного, неморального і т.д. Такі комплекси або виговорення, коли особа скаже щось, що не дий, а навіть від себе самого. Ми пробуємо їх забути. Ми спихаємо їх з нашої повседневної свідомости (Repressing them). Але вони все хотять видобутися на верх і при найблищій спосібности дають про себе чути. І про це звичайно в життю є ріжні забуття, або виговоренняся, коли особа скаже щось, що не мала на думці, наші задумання, та щоденні поведення і т.д.

4. Сни (Dreams). Комплекси такі, користаючи з нашої несвідомости в спанню, появляються в снах. Вони можуть появитися в іншій формі, або симболізмі, або часом змішані, один з другим, так що історія стає незрозумілою.

Сни в умових недугах відграють важну ролю. Найновіша студія снів професора "Freud"-а увела в практику розбирання снів, або т.зв. Психоаналізу (Psychoanalysis), що значно причинилася до розбирання та лікування цих недуг.

V. УМОВІ НЕДУГИ

(а) ПАРАНОЯ
(Paranoia)

Назва "Параноя" походить із грецького слова, що означає "коло уму" (beside-mind). Іншими словами, назва означає, що хорого є змішаний розум із жалем (distracted with grief) і попадає в розпуку, або як ка-

жуть наші люди—сходить з розуму.

Недуга ця захоплює молодих людей, в середнім віку. Історія життя такого хорого звичайно роскаже нам, що хорий як був ще хлопцем, (чи то дівчиною), вже тоді звертав на себе увагу других. Він, як роскажуть нам його родичі, або знакомі, був тихим, встидливим хлопцем. Від дітей він ховався, був зчаста на самоті. Приставав із старшими людьми радше, як своїми ровесниками. Зчаста задумувався, фантазував (day dreaming), забавами не інтересувався. Читав книжки на самоті, та був нетовариським.

Перебіг цілої недуги можна поділити на чотири части:

а.Перший період: Хорий такий неначе безлюдок, криється, ховається від людий. В ночі не може спати, коли він вічно мріє, фантазує. При цім в день дуже непосидющий, та нервовий. Бігає, скаче, та літає Бог знає за чим. Скаржиться на утомлення, біль голови, ходить засумований, невеселий, здушуючи прицім всякі свої почуття, та симпатії.

Внедовзі, він зауважує й скаржиться, що люди зле до него відносяться, критикують його, насміваються з него і т.д. І найменші надсподівані поведення його товаришів він тлумачить як неприхильне для него, (Ideas of Reference).

Цей стан погіршується з дня на день. Хорий цим журиться, чому люди є проти него й що з ним станеться.

б. Другий період зачинається, коли хорий починає вірити, що люди його переслідують (Delusions of Persecutions). Де хто неговорив би до когось на боці, хорий підозрівае, що ці люди змовляються на него.

Пізніше приходять галюцінації ушей. Тепер, коли він навіть не бачить людей, щоби говорили за него.

то йому причуваються в ухах. Хтось до него шепче, грозить йому, свариться з ним і т.д.

Він тоді підозріває всіх. Проти него є масони, папа-римський, жиди... В його їду вкидають трутину. Хотять позбутися його...

Розуміється, це його злостить. Він утікає від людей. Вікна заслонює. Дірки в замках затикає папірцями, щоби ніхто його не бачив. Ходить, бігає, та стає нервовим.

Він скаржиться, що якісь люди напосілися на него. Переслідують його на кождім кроці. Втікає від них. Обороняється, відговорюється й свариться. Але зчасом, коли все це надокучить йому, він атакує своїх противників і бє, ріже...

в. В третім періоді наступає зміна особистости — (Transformation of Personality). Хорий раціоналізує всьо. Колиж всі проти него, всі його переслідують, шепчуть до уха і т.д., колиж цілі товариства проти него, єзуїти, папа, масони, то він мусить бути "Persona Grata'," мусить бути великий чоловік... Отже тоді він всьо знає. Його родичі не були його родичі. Він походить з княжої родини, наслідник престола... або пророк, геній, великий чоловік, сам Христос, іт.д.

г. Четвертий період є лише продовження третого. Хорий постепенно іде дальше в делюзії, вірить, що він великий чоловік і тому його всі переслідують.

Стан ума погіршується. Хорий занепадає в правдиву дурійку, та як кажуть, сходить з розуму (Dementia).

Лікування.—Стан такий може позістати раз на все. Залежить це від типу недуги, та здоровля хорого. Ліку на цю недугу нема. Лишається лише розбирання, або т.зв. "Psychoanylysis"—деяким спеціялістам удається привернути розум назад; або в противнім разі, інституція для умово-хорих до кінця життя.

(б) МАНІЇ, МЕЛЯНХОЛІЇ (ВАРЯЦІЯ)

(Manic-Depressive Psychoses)

До цеї кляси належать всі роди варяції в роді манії й мелянхолії.

а. Манія (Manic Phase)—(Madness), є це недуга, що в нас звуть варяцією, а хорого "варятом." Показується вона та характеризується після трьох кардинальних ознак, або симптомів, іменно через:

1. Несталість думок (Flight of Ideas).
2. Психічне зворушення (Psychomotor Excitement).
3. Чувственні зворушення (Emotional Excitement).

Всі ці симптоми можуть бути добре, або менше розвинені. Залежить це також від роду манії, котра може показуватися лекше, або сильніше. Тому отже ділимо манію ще раз на три клясі:

1. **Легка манія** (Hypomania), є це легка несталість, та варяція, котра на разі незагрожує публиці. Хорий все думає, що він дуже мудрий і його поведення приміром ось які:

Він встає дуже рано, з ріжними плянами щодо роботи, та забави. Він проходжається, з галасом та розказами по хаті. Нічого його необходить, що другі люди ще сплять. Він не зачекає мінутку на нічо, а коли цего нема, що він хоче—злоститься.

Почта для него заповільна. Він посилає листи те-. телерафічно лист за листом... Надумався купити якусь річ. Може вона й непотрібна, але він конечно мусить цю річ купити. Отже телеґрафує до склепу що там буде рано. Коли телеґрама вже пішла, він надумався, що лучше для него буде як про цю річ поговорить з купцем особисто. Так він пише, або телеґрафує до купця й просить його на обід, де разом при обіді мають обговорити справу купна. Телеґрама пішла. Він надумується, що добре булоб мати з собою адвоката, щоби його купець не ушукав. Так

він запрошує й адвоката на обід, щоби служив йому з порадою.

Все це залагоджене— він пригадав собі, що в него нема грошей в банку. Телеґрафує до банку з запитом про гроші. Грошей мало. Телеґрафує ще раз до банку й хоче продати свій бонд-акцію. Запрошує банкера на обід також. Та тут здогадується, що там, де він мав мати обід в клюбі, йому можна мати тільки одного гостя. Отже телеґрафує до всіх і запрошує їх до готелю. На останку зміняє плян і відложує запрошення на другий день...

Він бігає, дзвонить в телефон, дає розкази, говорить тут і там і без впини чогось хоче— сам не знає чого...

Опис цей виглядає на нормальний, щодо роботи. Та на жаль брак ту розсудження та послідовности в діланню.

2. **Остра манія** (Acute Mania). Стан який я описав повище, може значно погіршитися. Розум хорого може значно погіршитися. Розум хорого полишається й тоді він говорить сам не знає що.

При цім появляються галюцінації. Хорому причуваються ріжні голоси. Він розмовляє самий з собою, та витворює делюзії. Він тоді вірить, що він є великий чоловік, мудрий і т.д.

Він бігає по хаті, кричить, свариться, злоститься. Не може посидіти тихо. Вимахує руками, дре на собі шмаття, нищить меблі, забуває за спання та їду. Дурійка доходить понад контролю. Тоді мусимо його віддати до "божевільної інституції."

3. **Варяцька манія** (Delirious Mania). На останку, хорий перестає їсти, марніє на тілі, та спадає на здоровлю. Галюцінації, делюзії, та помішання почуття, та розуміння значно погіршується. Він попадає в деліріюм (варяцію), де кричить, бється, та переходить

всяку контролю. Дуже зчаста треба його вязати, та заковувати.

Стан такий погіршується з дня на день. Здоровля значно занепадає, виходу нема ніякого. Хорий звичайно занепадає на закаження нирок, або легких і скоро умирає.

4. Мелянхолія (сум, пригноблення)— (Melancholia, Depression Phase).

Так як в манії, хорий значно забагато говорить, кричить, бігає і т.д.— то в мелянхолії хорий знов попадає в сум, в затуманення, сонливість, та неактивність. Ту знов характеризують дальше три кардинальні симптоми:

1. Трудність в думанню (Difficulty of Thinking).
2. Психічна повільність (Psychomotor Retardation).
3. Пригнобленність почуття (Emotional Depression).

Мелянхолію, або як часом кажуть запаморочення (сум, пригноблення), розділяємо також на три клясі:

а. **Звичайна мелянхолія** (Simple Retardation). Хорий такий звичайно ходить засмучений, повільним кроком, говорить повільно. та потихо, часом лише шепче. На запити відповідає лиш одним словом, і нічим не інтересується. Книжки ніякої не читає, або як читає, то не розуміє що читає. Одним словом чоловік такий не інтересується життям, та ходить як запаморочений.

б. **Остра мелянхолія** (Acute Melancholia). В цій стадії хорого ознаки недуги значно погіршуються. Хорий звичайно нічого не думає, нічого не знає і ніким не інтересується. Сидить десь в куті пригноблений, сумний, та на всьо байдужий. Ноги, та руки опущені, голова звисає на груди, вид лиця перестрашений та засумований. Він до нікого не заговорить, хіба що хтось його присилує...

Прицім він нарікає сам на себе, та жалується, що

покутує за якісь гріхи (Self Accusotory Delusions, and hypochondrial idea). Дальше слідують галюцінації. Причуваються ріжні голоси. Хорий вірить, що він зміняється, що уха його є котячі уха, що очі змінюються і т.д.

Він зчаста забуває за їду. Здоровля підупадає, констипація, утрата на вазі, циркуляція повільна. Тіло зимне—словом, з чоловіка повстає нерухомий труп...

в. **Мелянхолія несвідомости** (пригноблення)—(Depressive Stupor). В третій стадії мелянхолії хорий тратить свідомість про себе самого. Він не знає, чи він живе. Не говорить і не рухається. Сидить десь в кутку з заплющеними очима... Коло него треба ходити як коло малої дитини... Кормлення треба давати насильно.

Та в цій депресії, в цім забуттю себе, хорий переживає ріжні сцени, та переводить страшну боротьбу з делюзіями, та галюцінаціями...

Лікування в цих недугах переводиться лише в відповідних заведеннях. Стан їх безнадійний. Лекші напади деколи приходять до свідомости. Та атаки зчаста повтаряються.

(в) ШІЗОФРЕНІЯ, ДЕМЕНТІЯ МОЛОДОСТИ

(Schizophrenia, Dementia Precox)

Недуга ця захоплює людий в молодім віці, почавши від 15. до 30. року життя, себто в стані переходу з діточого до мужеського (чи там жіночого) життя дозрілости. Але часом може появитися й пізніше в життю.

Сама назва "Шізофренія" означає характеристику недуги. Говорять, що чоловік тоді неначе роздвоївся, розколовся, (Splitting of the Psyche—"Bleuler") або зійшов з розуму.

Назва "Dcmentia Precox" означає майже те саме. Так зване ступлення з розуму є передвчасне, в молодім віці. Ознаки цеї недуги показуються в початках. А є це фантастичні, смішні ознаки (Bizarre and erratic symptoms)---як любовні делюзії, галюцінації, і т.д.

Шізофренію, після її характерности, та симптомів, ділять на:

(1) **Звичайна шізофренія** (Heibodophrenia).

На цю недугу западають молоді хлопці й дівчата звичайно в шкільнім віці. З першу вони були дуже активні, популярні й добре поступали в науці. Та вся їх енергія "спалахкотить", неначе огонь з купи соломи... І тоді вони проявляють перші симптоми.

В школі занедбують свої лекції. Не інтересуються нічим, уникають товариства, стаються лінивими, тупими та мелянхолійними.

В ночі не можуть спати. Скаржаться на біль голови, та на ріжні вигади, делюзії, та галюцінації. При цім злостяться, є нервового успосіблення, та не зносять ніякої контролі, або витревалости.

Недуга ця зчасом може погіршитися, або і в цім степені залишитися. І багато молодих многонадійних людей переходить в стан життя, що ми називаємо волоцюгами, злодіями, проститутками, жевдогеніями, дурноватими та смішними людьми. Вони ніяк не можуть приноровитися до обставин, та зносити звичайні тягарі життя. Ідуть з місця на місце. Є дуже невитревалі, безхарактерні, та безнадійні. Будучність їх і ту кінчиться...

(2) **Шізофренія в часі дозрілости** (Hebephrenia).

Житя наше можнаб поділити на кілька періодів. Ми переживаємо часи дитячі, часи хлопячі, часи молодих людий, та часи стариків.

Часи дозрілости називаємо ті часи, коли то хлопець переходить з хлопячого стану в мужеський; а

дівчина, з діточого стану в жіночий. В хлопців приходить це десь около 16. до 18. року життя. В них тоді зміняється хлопячий голос на грубий мужеський, поростає борода, вуси і т.д.

В дівчат стається це десь около 13. або 16. року життя. Вони тоді доростають, стають гарними, ніжними, та свідомими себе. В цей час появляється в дівчат т.зв. місячні періоди.

Оба поли стають тепер дозрілими щодо репродукції, та полового життя. В цих часах переходять вони значні зміни як в фізичнім, так і духовім-умовім життю. І через якісь недостачі, перешкоди, або напруження вечерпується вся енергія, наступає кріза й приходить недуга "Шізофренія."

Прояви як в першім відділі Шізофренії. Ріжниця лиш ця, що вони виступають остріше, та в певнім сформованім характері.

Хорий скаржиться на біль голови, брак апетиту, в ночі не може спати. Стан такий звичайно приходить нагло.

Помішання проявляється певнішого характеру. Хорий скаржиться на ріжні делюзії та галюцінації. Причуваються йому голоси, оскаржують його о ріжні гріхи, неморальність, і т.д. Люди за це переслідують його, говорять за него, мстяться. Він підозріває всіх. Цілий світ є проти него... Він утікає, ховається, попадає в розпуку й пробує, або кінчить самогубством...

Почування його змішані, думки розсіяні, мова смішна та вигадлива. Зчаста повтаряє якесь смішне слово, або сміється "як дурний" (дурновато, silly).

Стан такий погіршується, й хорого віддають до інституції.

в. **Кататонія** (штивність)— (Catatonia).

Хорі на Шізофренію зчасом переходять з одної

форми недуги в другу. Стан їх погіршується. Вони попадають в манію. Переживають ріжні її періоди, можливо лише через короткий час. На останку переходять в мелянхолійну кататонію, або штивність мускулів. Запопадають в несвідомість себе самого, в забуття. Тіло їх штивніє. Вони сидять, або лежать годинами без найменшого порушенняся, в сильнім штивнім напруженню...

Вони забувають за се, нічого їх не інтересує. Забувають за їду, столець і т.п. Мова їх розсіяна, незрозуміла. З уст тече слина, вигляд лиця злісний, або перестрашений...

Зчасом варюють і раптово нападають на когось. Або безперестанку вимахують одною ногою, або рукою, або тримають вилка в руках лише в один і той самий спосіб (Mannerism) і т.д.

Тіло таких хорих худне, синіє, та зимніє. Всякі функції травлення, циркуляції, і т.п. занепадають, погіршаючи стан здоровля постепенно. Інституція для умово хорих є їх домівкою на стало.

г. **Інші форми Шізофренії** (Other Forms of Schizophrenia). Так як в інших недугах, так і в Шізофренії можуть бути ріжні помішані форми, або появи цеї недуги. Дуже зчаста вони появляються в формі Параної. Або можуть бути обі форми як "Hebephrenic and Paranoic" разом. Тут звичайно відграють ролі ріжні делюзії, та галюцінації.

Лікування цих недуг належить до шпитальних інституцій, або подібних заведень. Богато цих нещасливих людий переживають ціле своє життя в таких інституціях і стан їх є безнадійний. В інших лекших випадках, через "Reeducation through the agency of industrial training" можна таких хорих зробити незалежними від інституції.

Недавно почали лікувати ці недуги при помочі встрикуваня препаратів "Metrazol" and "Insulin" з добрими успіхами.

(г) ІНШІ УМОВІ НЕДУГИ
(Other Mental Disorders)

Описуючи умові недуги конечно є згадати що існують і інші роди умових недуг, та недомагань. До важніших належать:

а. **Умові змішання** (Paresis) при сифілістичних недугах мозку. Хорі переходять тут ріжні стадії як змішання, епілепсії, та параліж.

б. **Старість** (Senile Psychoses) та умові недомагання. Кажуть тоді люди, що старий переходить ще раз в дитинячий стан. Відграють тут ролю ріжні форми манії, та мелянхолії.

в. **Умові недуги**—Спричинені через ріжні заразливі недуги (Infection—Exhaustion Psychoses)—де тіло й ум є винищені.

г. **Недуги, де є ушкодження мозку, або нервової системи** (Psychoses Associated with Organic Diseases and Injury of the Brain).

ґ. **А при кінці** є ріжні форми напевно ще неозначених форм умових недуг, ідіотизм, та імбецилізм, — (Borderland, Episodic Psychoses, Idiocy and Imbecility).— Про це вже згадувалося дещо в інших відділах цеї книжки.

ВІДДІЛ ДВАЙЦЯТЬ ПЕРШИЙ

НЕДУГИ ВЕНЕРИЧНІ

(VENEREAL DISEASES)

Стародавні римляни мали колись багато богів і богинь. Між ними почитали вони також богиню краси й любови—Венеру (Venus). Греки знов звали ту саму богиню "Афродитою" (Aphrodite).

В назвах ріжних недуг, наука медицини уживає багато латини, та греки. І ось в цих недугах уживають назви "Венеричних" від назви Венера—себто недуг, що поширюються при любовних (чи то сексуальних) зносинах, та тому, що ці недуги атакують найбільше полові органи.

Венеричні недуги поширяються лише завдяки нашій несвідомости, та нашого фальшивого соромлення та стиду. Якби так кожний молодий хлопець та молода дівчина мала хоч таке сяке поняття про полові справи, та взагалі про спосіб заражування цими недугами, та про їх ширення, їх наслідки і т.д.— недуг цих цілком небуло б. Та на жаль справа маеться інакше. Помимо двацятого століття, ми все ще живемо в "Темряві Незнання."

Молоді люди переходять в дорослий стан без найменшого приготовлення про полові справи. "Проституція" ніби та заказана—шириться нині в кожнім великім домі—апартменті, на колесах в автомобілю і т.д.

Молоді дівчата легенько пристають зо всякими гарно убраними агентами та спортами. Молоді, несвідомі хлопці сходять легко на бездорожжа за намальованими устами та за короткими спідничками.

і ми не встигли оглянутися, а молоді люди впали страшною жертвою венеричних недуг.

Тому, кождий батько, кожда мати повинні наперед повчити свого сина, свою дочку, коли вони лиш зачинають дорастати, про "що таке мужчина," а "що таке жінка." Молоді люди повинні бути свідомі про полові справи, про венеричні недуги, про мораль, та здоровля людини. А тоді з певністю венеричні недуги не будуть так багато ширитися.

1.—АНАТОМІЯ, ТА ФІЗІОЛЬОГІЯ ПОЛОВИХ ОРГАНІВ

(Anatomy and Physiology of the Sexual Organs)

Щоб ясно описати про "Полові Справи" та їх недуги, конечно треба щось знати про склад цих частей, та про їх функції. Полові части в мужеського пола складаються з полового члена (Penis); з ядер, або як часом зовуть, яєць, (Testicles)— що знаходяться в мошнах, та з проводів насіння (Vas Deferens),— що ведуть із ядер до цівки полового члена.

Ядра—це маленькі мясисті тілочка завбільшки малого волоского оріха що звисають в т.зв. мошнах. Є їх два, праве й ліве. Органи ці є дуже важні і вони власне сповняють ту функцію, що роблять мужчин мужчинами.

Із цих ядер виходить свого рода плин, що мішається з циркуляцією крови. Не було б цего плину, то в мужчин не поросталаб борода, та вуса, не змінявся б хлопячий голос— на грубий мужеський, бас, та в загалі ми не були б мужчинами. Доказом є факт, що "евнухи" котрі колись сповняли службу по татарських та турецьких гаремах, були звичайно меншого росту, не поростала їм борода, та говорили хлопячим голосом, помимо того, що були вже в старшім

віку. А причина всего цего, що цим "евнухам" вирізувано (чи як кажуть валашано) їх ядра, як вони ще були маленькими хлопцями.

Другу важну функцію, котру сповняють ці ядра— це є репродукція, або помножування людської раси. Коли мужчина вже є десь около 16-18 року життя й як то кажуть, вже дозріває на мужчину, в него заходять важні зміни.

В мужчини такого зачинає поростати борода, змінняється голос, і він стає поважнішим, ядра його тоді виділяють т.зв. сімя, (Semen), або сперматозои, (Spermatozoa). Він тоді є вповні дозрілий і колиб оженився, можуть бути наслідники.

Сперматозои такі виділяються з середини ядер і проводами (Vas Deferens) ідуть цівкою полового члена, де при спілкуванню входять до похви, а звідти через шийку до матиці і тут здибаються з жіночим яєчком (Ovum). Тоді сперматозои лучаться з яєчком і повстає запліднення (Conception).

Половий член (мужеський) є це мясисто-мускулярний орган. Через його цівку, як вже сказано, вприскується сімя до похви. Через цю цівку виходить також моч, бо канал його є сполучений з мочовим міхуром.

Анатомія та фізіольогія полових частей у жінки є описані у відділі Жіночих Недуг. Згадаю тут хіба лиш це, що всякі венеричні закаження в жінки є багато страшніші, та передніші до вилікування, як у мужчини. Жіночі органи є більше скомпліковані, та сховані в глибині черева. Трудніший до них доступ, та ширше поле для інфекції.

Отсе лише пару слів про полові органи та їх задачу. Важним є, щоб їх не надуживати, та берегти їх здоровля, та остерігатися перед всякими закаженнями. Бо сповняють вони дуже важну функцію. Від

органів цих залежить ваше здоровля, та ваша роля житя, мужеського чи женського пола.

Треба отже жити чесно й морально. Проституції уникати. Молоде покоління поучити, та поінформувати про функції та задачу полових органів. Про венеричні недуги перестерегти. А тоді будуть здорові люди, здорове нове покоління, та його наслідники, та здоровий і розумний нарід.

2.—ТРИПРОВІ ЗАКАЖЕННЯ

(Gonorrhoea)

Недуги ці захопляють однаково мужчин, як і жінок. Має вона й ріжні назви. В Зл. Д. А. називають її "Клеп" (після французького слова "Clapier", що означає "Пекуча Моч,", або "Gleet" засихання отвору цівки і т.д. Є це нічого іншого як остре, або хронічне запалення цівки мужеського полового члена(а зчасом і проводів до ядер;дальше самі ядра, мочовий міхур, аж до нирок. Або може навіть повстати загальне закаження крови, що пізніше атакує коліна, ноги і т.д.

У жінок запалення появляється в похві, в железах губ; дальше в шийці матиці, а пізніше у фалопійських рурках, та у яечниках.

Спричиняють ці недуги бактерії гонококі (Gonococci)— що переносяться з течею та гноєм з полових частей від одної особи до другої. Закаження набираються звичайно при полових зносинах. Тому отже всякі трипрові інфекції чи закаження появляються чи то в жінок чи в мущин звичайно насамперед в полових частях тіла, хоч час до часу може хтось заразитися гонококами від другого, приміром від закажених гонококами очей у малих дітей, або у старших осіб і т.д.

Сама недуга проявляється звичайно через опух-

нення полових частей тіла, свербіння і т.п. В кілька днів по зараженню зачинає слезити з полових знарядів ропа білявої, а з часом жовтавої краски, викликана хоробливим діланням т.зв. ґонококів, що їх відкрив і відокремив перший раз проф. Найсер в р. 1889.

Трипрові недуги загніздж уються й розповсюднюються не лише в полових знарядах тіла, але час до часу можуть перенестися й до відходової кишки. Хорий дуже легко може заразити собі також очі, коли необережно маніпулює коло них немитими пальцями і т.п. Дуже часто хорий може занепасти також на трипрове запалення суглобів, або т.зв. ґоноральний артретизм, що проявляється приміром в коліні однім, або й у обох. Тоді хорий відчуває глухі болі в суглобах, а часом і в ногах. Біль перескакує з місця на місце, де тільки недуга виконає свій атак, подібно як при ревматизмі. Суглоби опухають, червоніють; часом набирають матерії або повстають т.зв. нарви. Хорий відчуває тоді острі болі й не може порушувати закажених частей тіла.

У жіночих трипрові закаження є більш небезпечні. Закаження через полові части може перенестися в живіт, атакуючи матицю, яєчники; а часом може спричинити й запалення кишок, або черевної оболонки (т.зв. перитонітіс).

Лікування.—Всякі трипрові недуги лікується звичайно відповідно до проявів недуги. Найважніше є вилікувати ориґінальне, або первісне закаження, — себто в полових частях тіла, а тоді й інші комплікації скоріше уступають. Лікування трипра полових частей робиться через докладні вимивання при допомозі лікарських інструментів, розпущеним сріблом та всякими іншими хемічними препаратами. Але те все належить до лікаря.

До недавна лікування таке тривало 6—8 тижнів.

ґінні при винаході препарату "Sulfachiozole". Недуга уступає від 5-10 днів. Уживають тепер також Пенициліну з добрим успіхом.

3.—ЗАПАЛЕННЯ ЛІМФАТИЧНІ В ПОХВАХ

(Lymphadenitis—Inguinal)

При закаженню ґонорії, недуга може перенестися лімфатичними проводами до лімфатичних желез в похвах—повизше полових частий. Желези такі пухнуть, боляковатіють, а часом і раняться й спричиняють свого рода боляк, що зовемо "Bubo".

Недуга тягнеться через довший час і лікування дуже утруднене. Дуже зчаста треба переводити операцію й такі боляки вирізувати, коли занедбається лікування.

4.—МЯГКИЙ ШАНКЕР

(Ulcus Molle)

Пишучи про заразливі полові (венеричні) недуги, згадаю дещо й про т.зв. мягкий шанкер (прищ)—, що є цілком відмінною недугою від т.зв. твердого шанкера (твердого прища), який дає початок сифілісові. Твердий шанкер є проявом орґанічної, або конституційної недуги крови, що повстала через заразок сифіліса. Інакше є мягкий шанкер, бо це є тільки місцева (льокальна) недуга, хоч—що правда, —зараза й дасться перенести з одного місця на тілі на друге. З тої ріжниці слідує, що шанкер мягкий можна вилікувати подібно як всякий другий поверховний боляк чи рану без дальших небезпечних наслідків і без т.зв. рецедиви, або повторення недуги, коли тимчасом шанкер твердий як недуга орґанічна є тяжка до повного вилікування.

Причиною мягкого шанкера є спеціяльна бактерія стрептобакциль), відкрита в р. 1889, яка дістається

на полові орґани мущини, або жінки при тілесних зносинах і коли осадовиться десь в якійсь ранці, або заглубинці слезистої оболонки полових орґанів, то по кількох добах часу (звичайно між 3-им а 5-им, а часом навіть 10-им днем) витворює на мужеськім члені, або родній похві в жінки якраз т.зв. мягкий шанкер (шанкроід). Тому зараження наступає звичайно тільки з причини нечистих полових зносин. Часами буває й так, що в жінки нема проявів мягкого шанкера, а помимо того мущина, що з нею мав полові зносини, може набратися цеї недуги, коли не зважав на чистоту свого члена та по акті добре не вимив його водою з милом, або якимсь десінфекційним розчином. А може таке трапитися тому, що бакциль (бактерія) мягкого шанкера часом не заразить жінку а навпаки: мущину може заразити. Та можливе є й таке, що через неохайне, або необережне обходження з боляком мягкого шанкера, сам заражений чоловік може приміром пальцями перенести з себе недугу на якесь друге здорове місце на скірі, або на оболонці свойого власного тіла.

Прояви.—Мягкий шанкер є від початку свойого розвою дуже похожий до шанкера твердого (сифілістичного) так, що часто-густо треба дуже вправного лікаря, або навіть бактеріяльної провірки, щоб відріжнити одну недугу від другої. Та звичайно твердий шанкер проявляється тільки одним боляком десь на плівці біля жолуди мужеського члена, коли шанкер мягкий може проявитись відразу (і так звичайно буває) кількома болячками тай скоріше як шанкер твердий, котрий зачинає показуватись аж по кількох тижнях по полових зносинах.

Мягкий шанкер вже по двох, або трьох днях по половім акті зачинає прозябати й в місці, де він твориться, скіра на члені паленіє, заокруглюється чер-

воною авреолею, а врешті пукає й боляковатіє та скоро переноситься й на другі місця оболонки мужеського члена. Сам боляк є округлавий і доволі глибокий ,а спід його брудно жовтий та виділює з себе вонючу зою (ропу). При дотику він легко кровавиться і досить сильно болить. Як лишиться його без лікування й коли не наступлять комплікації, то він по кількох тижнях може сам поволі заструпитись і врешті загоїтись. Але таке надзвичайно рідко трапляється, бо звичайно мягкий шанкер, коли неліку-ваний відповідно, спричинює погані комплікації.

Комплікації.— Треба завше памятати про те, що мягкий шанкер не завше є сам для себе. Буває, що він може містити в собі зародки сифілістичних бактерій, а тоді самими поверховними лікарствами його ніяк не можна вилікувати, а прямо треба братися до органічного, проти сифілістичного лікування.

Другою, дуже поганою комплікацією мягкого шанкера є можливість, що боляки його можуть розростатися в глибину мужеського члена так, що витворюють в нім ями й прямо виїдають та нищать мязні члена. Або знову може прикинутися ґанґрина й виїсти та знищити полові части тіла, причім нераз заходить потреба операції та вирізуваня, що спричинює каліцтво на ціле життя.

До боляка мягкого шанкера долучується звичайно запалення железів в похвинах стегон, куди переносяться бактерії від мягкого шанкера дорогою лімфатичних проводів. В тім випадку желези в похвинах (по однім, або обох боках стегон) набирають зої, напухають, рожевіють та стаються сильно болючі на дотик. Це т.зв. "бубони." Коли такі бубони дозріють на протягу тижня або двох, то зачинають розпадатися й боляковатіють та гнояться.

Бубони такі можуть повстати і з інших закажень, як пр. трипер, тропічні заразі і т.д.

Лікування мягкого шанкера в початках є досить просте, але успішне лікування його завше вимагає лікарського догляду. Передусім треба дбати про чистоту боляка та посипувати його такими лічничими порошками, які лікар припише. А крім того треба боляка вимивати відповідними десінфекційними плинами. В тяжчих випадках треба боляка прямо випалити. Щоб недопустити до опухнення похвинових железів (т.зв. "бубонів"), недужий на мягкого шанкера повинен як найменше ходити, або фізичнo працювати, а притім повинен вважати й на мошна, щоб не допустити до запалення. Зрештою, всякі комплікації лікується відповідно до проявів недуги, причім, як сказано, лікарська поміч є конечно потрібна. Успішно ділає тепер "Sulfathiozole".

5.—ВЕНЕРИЧНІ БОРОДАВКИ

(Venereal Warts)

Коротенько хочу тут згадати про т.зв. венеричні бородавки. Проявляються вони дуже зчаста на полових частях тіла, як пр. на головці мужеського члена, або в жінки на т.зв. губах і т.д. Виступають вони звичайно по якімсь закаженню, або звичайно де є нечистота, та брак гігієни при полових органах.

Може їх бути навіть багато. Звичайно є свербіння, та інші недомагання. Усунути їх є найліпше при операції через випалювання.

6.—СИФІЛІС

(Syphilis)

Сифіліс (франці, твердий шанкер)-- це спеціяльна заразлива недуга, що її викликують малесенькі тваринки, т.зв. по вченому "спірохети"(spirocheta pallida).

Звичайно цю недугу набувається через полові (сексуальні) зносини й в тім випадку "твердий шанкер" виступає на полових органах чоловіка, або жінки, що заразилися. Але зараження сифілісом може бути й припадкове, приміром може заразитись лікар від хорого на сифіліс пацієнта, або хтонебудь приміром через поцілунок недужої на сифіліс особи, коли на її устах була яканебудь ранка, або болячок, або взагалі через якийнебудь звязок з особою чи навіть річами хорої на сифіліс особи, але завше тільки тоді, коли чоловік, хорий на сифіліс, маючи боляки чи рани на тілі, або його річи, зіткнеться зо здоровим чоловіком якраз в місці, де здоровий чоловік має також якунебудь ранку або продерту шкіру, куди дістаються до його крови скрутні сифіліса.

Сифіліс може бути також одідичений, або унаслідженій по родичах, недужих на цю недугу. І тому відріжняємо сифіліс набутий від сифілісу одідиченого, або родинного.

Недуга сифіліса є мабуть така стара як і саме людство. Однак люди давно мало про неї знали; приміром тепер є докази на те, що анґлійський король Генрик VIII нездужав на цю недугу ціле своє житя; та в тих часах ще ніхто не знав характеру її, ні успішних метод лікування. Загально думають учені, що сифіліс занесено до Европи з Америки в р. 1493, а сама назва недуги "сифіліс" принялася з одної поеми, написаної в р. 1530 Фракастором, у якій головним героєм був хорий на цю недугу пастух, що звався "Сифіліс."

Довгий час учені медики роздумували та робили досліди над тим, що саме є причиною сифіліса. Та аж у 1905 р. лікар Шадін відкрив паразитів, або скрутнів, т.зв. "спірохета паліда" і доказав, що якраз ті паразити є причиною недуги. В р. 1908 лікар др. Ва-

серман відкрив спосіб прослідження крови й методи, якими можна пізнати, чи в організмі чоловіка є сифіліс, чи ні. А в р. 1910 славний професор Ерліх приладив лікарство, зване "Ерліх 606" або "сальварсан," що ним спеціяльно лікується сифіліс.

Інфекція, або зараження сифілісом звичайно розповсюднюється, як сказано, при полових зносинах, при випадковім зіткненню з зараженим, а також хорі на сифіліс мами можуть передати сифіліс своїм дітям.

(а) НАБУТИЙ СИФІЛІС

(Acquired Syphilis)

Це такий сифіліс, що в нього попався здоровий чоловік через зносини з хорим. Між зараженням і першим проявом сифіліса в виді т.зв. "твердого шанкера" минає звичайно два до три тижні, а часом чотири і пять.

Прояви недуги.—Набутий сифіліс проявляється в трьох періодах ось якими недомаганнями:

Перший період знаменується звичайно маленьким прищиком на полових чи то репродуктивних органах зараженої особи, або й деінде. Відповідно до первісного місця зараження, як приміром на устах, або десь на шкірі. Сам прищик є зпочатку гладкий, твердий на дотик, гумоватий та й не болить, а звуть його "твердим шанкром." Той прищик поволі побільшується до величини гороху, або фасолі, пукає й трохи слезить матерією, а через якийсь час він і без ніякого лікування сам загоюється, не лишаючи по собі ніякого сліду, або тільки малий якийсь значок. Те місце, де він був, лишається ще довго тверде під шкірою. При тому напухають і тверднуть желези, близькі місця зараження, приміром в пахвинах ніг, або під ухами й т.п.

Другий період недуги проявляється звичайно вже 4 або 6 тижнів по зараженню. Заразки сифіліса в тім періоді затроюють собою ввесь орґанізм чоловіка. На шкірі недужого появляється обильна висипка червоно-брунатної, або іншої краски. Та висипка ні свербить, ні болить і по двох або трьох місяцях вона може сама щезнути й без лікування. Та це ще не значить, що чоловік позбувся сифіліса—навпаки, це тільки початок. При тому вже в тім другім періоді недуги можуть виявитися в хорого погані недомагання: горло болить, болякй показуються на язиці, на піднебінню, на яснах, на т.зв. мікдалках. Ті боляки, або т.зв. "кондиломи," гнояться й є дуже заразливі. Лімфатичні желези в шиї та під щоками напухають; часом волосся на голові випадає; недужий часто попадає в недокровність, жовтачку і т.п. Часто сифіліс вже в тім періоді атакує кости, очі, нігті, суглоби, нерви і т.д.

Третий період недуги зачинається досить пізно, і то звичайно в людей, що цілком не лікували сифіліса, а саме в часі від двох до десятьох літ по зараженню, хоч не є виключене, що третоpядні прояви можуть і скорше наступити. Ті прояви виступають хронічним запаленням клітин людського тіла; вони поширюються в виді величезних ран по тілі, котрі гниють і ніяк не хочуть гоїтися; атакують всілякі внутрішні органи, як приміром кости, жили, нерви, жолудок, кишки, печінку, легені, серце, язик, горло, мошна, віддихові проводи, мозок і т.п., та спричинюють комплікації, що дуже часто можуть скінчитись або смертю, або постійним каліцтвом. Так прим.: можна часом бачити людей, у яких сифіліс вигриз ніс, горло, або уста і т.п.

(б) УНАСЛІДЖЕНИЙ СИФІЛІС
(Congenital Syphilis)

Діти унасліджують сифіліс звичайно по матері. Часом мама не має на зовні ніяких знаків сифіліса,але коли розібрати її кров, то покажеться, що вона таки сифілістична. Такі мами звичайно—як то кажуть—поронюють одну дитину за другою, а коли й народиться їм яка дитина живою, то вона, або таки зараз в кілька днів по породі вмирає, або за кілька тижнів появляється в неї сифіліс. Рідко коли дитина недужої на сифіліс мами є цілком здоровою. Сифілістичний батько може сплодити сифілістичну дитину тільки тоді, коли заразить маму дитини.

Але треба додати, що так як досі наука й досліди виказали: сифілістична дитина здається не годна заразити сифілісом своєї мами; а так само й сифілістична мама не заражує своєї здорової дитини через само її плекання.— Згадаємо вкінці, що в людей, які або цілком не лікувалися від сифіліса, або тільки недокладно, може проявитись навіть по довгих літах сифіліс нервів і мозку, що викликує умові недуги, параліж, а навіть смерть.

Лікування Сифіліса.— Про недугу сифіліса згадав тут тільки в головіших начерках. Можливо колись пізніше поговоримо про неї ширше.—Лікування сифіліса в найновіших часах відбувається при помочі Sulfa Drugs і нового винаходу—Пенисилин, або т.зв. "сальварсану," живого срібла, йоду та бизмуту й воно є цілком певне, коли недужий не легковажить собі недуги, але терпеливо й докладно виповнює приписи досвідченого й совісного лікаря. Курс лікування залежить від стадії недуги, від її проявів і т.п., і звичайно три роки.

N.B.—Про інші сифілістичні недуги, як пр. сифіліс мозку, Сифіліс нервовий і т.д., є згадка в інших відділах цеї книжки.

7.—ІНШІ ПОЛОВІ НЕДУГИ
(Other Sexual Disorders)

Про всякі інші недуги, що проявляються на полових частях тіла, вже є згадка в інших відділах цеї книжки. Так пр. про насікомці, або полові воші— є опис у відділі Скірних Недуг; про Полову Недуду Скіри,— також у цім відділі.

Згадати треба конечно ще про:

(а) ІМПОТЕНЦІЯ ПОЛОВИХ ОРҐАНІВ
(Impotence of Sexual Organs)

Це трафляється звичайно при надужиттю полових орґанів, або в занедбаних сифілістичних недугах. Мужчина такий звичайно є неспосібний сповняти полову функцію.

Лікування.—Тут залежить від недуги— яка спричиняє цю імпотенцію, або недомагання.

(б) ОНАНІЗМ, МАСТУРБАЦІЯ
(Self-Abuse, Masturbation)

До полових недуг належать також всякі інші звихнення, та психічні недомагання, де приміром практикується "Homosexualism." Мужчини тут мають полові зносини з мужчинами, а жінки з жінками, і п. Це звихнення називаємо також "Гріхом Содоми й Гомори."

Дальше є ще акт полового зносення, що називаємо "Bestiality." Мужчини приміром мають полові зносини з звірятами—як пр. з коровами, вівцями і т.д.

Та найбільше розповсюдненим є т.зв. мастурбація, або онанізм. Молоді хлопці (а по части й дівчата) бавляться половими орґанами, при цім подражнюють

їх, та цим задоволяють свій половий гін.

Є це страшна недуга й викликує по собі страшні наслідки. Молодий такий чоловік (себто хлопець чи дівчина) є дуже встидливі, не є певні себе, та не мають відваги щонебудь почати. Память та розум їх помрачений, здоровля підупале. В науці, по школах зле поступають. До ніяких товариств не належать, або як і належать, то не беруть активної участи. Звичайно люблять бути на самоті, де зчаста поповняють "мастурбацію."

Дуже зчаста такі люди попадають в нервові, та психічні недуги, або в так звану "Dementia Precox." і з цего мало коли виліковуються...

Причина цего всього є, як я вже споминав на початку цего відділу— "Надужиття Полових Орґанів." Полові органи, як пр. ядра, та яечники не лише служать та сповняють функцію "репродукції," але є вони власне тими частями, що роблять нас мужчинами та женщинами.

Орґани ці виділяють дуже делікатний плин. Цей плин мішається із циркуляцією крови й контролює наш ріст, наше нервове успосіблення, та наш настрій, нашу мужескість, та жіночість. Від него залежать наше здоровля, та наш ум.

Колиж при мастурбації "сексуальний акт" надуживається й цей плин вичерпується при цих полових помоціях,— розуміється,— тоді терпить та страждає ціле наше тіло. І ось і наслідки при онанізмі— як вже описано повизче.

Лікувати цю недугу не є легко. Треба конечно мати довіря такої молодої людини— щоби його чи то її переконати, що такий "самоґвалт," або мастурбація веде його на бездорожжя, псує тіло, ум, та веде до інституції умово хорих. А коли такі люди дорослі— то найліпше їм оженитися.

Про такий стан повинні знати родичі. Вони власне повинні поучити своїх дітей про полові орґани, їх функції і т.д., ще перед тим поки вони зійдуть на бездорожжя...

При цім згадати треба ще і про т.зв. "Нічні Полюції." Мужчини що є сильно збудовані, та в добрім стані здоровля, зчаста в ночі мають приємні сни, а при тім і полюції. Діється це в мужчин, що вже мали полові зносини, або що є дуже романтичні, зчаста товаришать, гуляють і бавляться з дівчатами і т.д.

Це не є ніяка недуга і на неї не треба лікуватися. Це лише виплив насіння, що призбиралося в полових посудинах понад міру. Моральне-подруже життя уреґулює це в скорому часі.

УВАГА: Замітки ці про "Полові Недуги" є скупі. Та на жаль, про більший опис в обємі цеї книжки не можна й думати. Але навіть і ці скупі відомости повинні принести читачеві великі користи.

До цего хочу також додати маленьку увагу про лікування "Полових Недуг." Є це справа дуже важна і не можна кому будь їх лікувати. Конечно треба удатися до совісного-фахового лікаря. Не треба вірити ніяким шарлятанам. Не вірити в ніякі оголошення. Добрі лікарі не потребують оголошуватися.

При цім оплатиться вести моральне та здорове життя. Памятаймо що "Honesty is the Best Policy."

ВІДДІЛ ДВАЦЯТЬ ДРУГИЙ

ДЕНТИСТИКА
(DENTISTRY)

а. ВСТУП—(Foreword)

Були колись часи на світі, коли ще не було ні лікарів, ні дентистів... А навіть, коли вже люди жили більше громадно, маленькими оселями, чи то кольоніями, не було й тоді учених медиків...

Чотириста літ назад всяку хірургію практикували тоді бувші голярі, а дентистами, що виривали зуби, були звичайно кати, або завідателі купелів... Були також подорожуючі "рвачі зубів," що переїздили з міста до міста, чи то й до села, та практикували "Дентистику"... як роблять це приміром цигани, або інші ваґабунди...

В тодішних часах мало що було знане про зуби. Та й ніхто не клопотався тим, якби полагодити зуби. або запобігти їх псуттю. Ціла практика тодішного дентиста полягала на тім, щоби вирвати зуб, та успокоїти біль.

Першу спробу вставлювання нових зубів перевів французький дентист "Fauchard" за часів "Louis XV." Він вирвав болячий зуб дочці "Tribout"-а, бувшого тоді королівського орґаніста, тому щоб успокоїти біль... А що ця донечка була великою красавицею, отже щоби не псувати її вигляду, той самий зуб він вичистив і вложив в ясна. Кість обросла довкола него і зуб якийсь час виглядав неначе нормальний...

Та світ не стояв на місці. Люди ставали більше культурними, цивілізація вносила нові здобутки, та уліпшення для людства. Не полишалася й дентистика позаді. Ми знамо з історії, що Dr. John Greenwood,

урядовий дентист першого нашого президента, Вашінґтона, вже був придумав машину до точення та дрильовання зубів; що Paul Revere направляв штучні зуби Вашінґтонови і т.д.

Вже в 1839 році в Ню Йорку появився був "American Journal of Dental Science", де описувалося про недуги зубів та про їх лікування, та направлювання...

Десь около року 1839 отворились перші школи дентистики ,а вже в роках 1880, всякі направи зубів робилися ріжними механічними прирядами. Золоті містки, золоті корони і т.д. були в повнім поступі. Та всеж навіть і тоді задача дентиста була успокоїти біль зуба, та штучними направами затримати красу, вигляд чоловіка. На полі лікування та охорони зубів не робилося нічого.

Та й на це нечекалося довго. То що зробив для хірургії "Lister", для дентистики зрорив "Professor Miller." Він перший доказав, що зуби псуються тому, бо в них загніжджуються ріжні бактерії-галапаси. А стається це так:

Кождий здоровий зуб є покритий твердою оболонкою, або т.зв. порцеляном (Enamel). Колиж цей порцелян прирветься, то тоді виставляється друга кістяна часть зуба (Dentine). Тут осідають бактерії і нищать кість зуба, де робляться заглублення, або діри, що дістаються до середини зуба, яка є вистелена кровоносними каналами, нервами і т.д. Ця середина зуба, або серце зуба (Pulp) є дуже чутка. І коли тут загніздяться бактерії, починається закаження, боляк, міхур, (abscess), а тоді наступає біль. Зуб гниє, нищиться, та закажує ясна, та другі кости. І чи хочемо чи ні, мусимо його позбутися...

Завдяки отже, поступу науці, дентистика нині стоїть добре розвинена. При допомозі "X-Ray", дентисти можуть нині не лише знати коли й котрий вирвати

зуб, але можуть його лікувати, та охоронити від вирвання. Ріжними механічними прирядами можуть вони зуби направляти, вставляти штучні зуби, містки, діри в зубах заливати, інфекції вичищувати і т.д. Та про це все нехай роскаже вам Дентист.

др. Павло Дубас,
Филяделфія, Па.

"Б" ДЕНТИСТИКА
(DENTISTRY)

1.—ЗУБИ
(The Teeth)

Роздумуючи над недугами людського тіла треба застановитись над охороною того тіла від цих недуг, бо знаємо, що продовження життя є більше залежне від охорони перед недугами як від самого лічення. Охорона є певніша й таньша. І правдива є приповідка, що "один декаґрам охорони є більше варт ніж один кільоґрам лічення," бо наукові досліди виказали, що девятьдесять процент всіх недуг є спричинені недбальством від якого можна дуже легко усунутись. Недбалість приноровлення нашого життя до мудрих рад новішого знання приводить нас до дуже сумних наслідків, а вже в першій мірі недбалість про здоровля зубів кидає нас в обійми недуг, яких первісною причиною є фокальні зараження при кінці коріня зуба.

На доказ того, яку важну ролю зуби відограють в продовжуванню людського життя, послухаймо звіту конвенції лікарів американських товариств життєвих обезпечень в Ніяґара Фолс в вересни 1919 року. Нікому не залежить так багато в продовженню люд-

ського життя як товариству життєвих обезпечень, бо чим довше чоловік живе, тим довше платить і тим більше товариство має доходу. Тому такі товариства працюють дуже енергійно, щоби життя людське продовжити й усунути причини, які є початком людських недуг. На цій конвенції звязок зубів до продовження життя здекляровано так: "Кождий нездалий зуб можна порівняти до палки динаміту причепленого до блюзки людини, яка біжить через лісовий пожар. Кождої хвилини треба сподіватись експльозії. Бактерії коло нездалого зуба завсіди чекають нагоди так як динаміт, щоби експльодувати. Так як затаєний вуж в траві чекає кождої хвилі на свою жертву, так затаєні бактерії при кінці коріня нездалого зуба чекають, коли відпорність людини змаліє, а тоді розбігаються по тілі на свій жир з вислідом для себе певним, однак калькуляції людини щодо здоровля й життя полишаються в завішенню."

2.—ЕВОЛЮЦІЯ ЗУБІВ

(Evolution of the Teeth)

Заки перейдемо до докладнішого обговорення звязку зубів до охорони здоровля, треба собі пригадати, що цей звязок вияснився лише в послідних десятках літ. Для первісного чоловіка зуби служили тільки як знаряд в його фізичному істнуванню. Коли ще не знав ножа, зуби служили ножем; коли не мав дручка, зубами охоронявся від ворога так само як лев, пес, або кіт. Зубами роздирав сиру поживу й робив всякі тяжкі роботи, тому й відповідно до того природа наділювала його сильними зубами. Розмір щок був великий і довгий, тому зуби були великі, коріння в них довгі; а тому, що були постійно в ужиттю, зуби не псувались.

Коли чоловік ставав більше цивілізований, щоки

ставали коротші, зуби менші й праця зубів переходила помало на інші знаряддя, як ножі, вилки. Чоловік почав поживу варити, робити її мягенькою й функція зубів упала. Зуби зачали вироджуватись і підлягати ріжним хоробам та зовнішним і внутрішним впливам, які через тисячі літ привели зуби до того стану, в якім находяться тепер.

3.—НОРМАЛЬНИЙ ЗУБ

(A Normal Tooth)

Нормально зуб є живою частиною людського тіла. Сильно приросли́й в кістній ямі, в середині має канал виповнений нервом і жилками, що приносять і відносять кров. Це дає зубові поживу, так як іншим частям тіла. Нормально сотворений живим, повинен остати живим через ціле життя. І це є цілий ключ зубів: тримати зуби живими. Для цеї цілі треба всякі дірки направити в самім початку, коли тільки дірки починаються робити. Чекати аж зачне болі́ти, є цілком зле, бо тоді дірка є вже глибока аж до нерва. В такім випадку треба зуб вирвати або витягнути з него нерв, що зробить зуб неживим. Неживий зуб є ненормальний і сидить в кости як кавалок кілка.

4.—НЕЖИВИЙ ЗУБ

(A Dead Tooth)

Живе тіло не любить держати в собі щось неживого й тому старається його збутись в такий самий спосіб як збувається кавалок тріски загнаної за пагність. Робить це нарив, який пукає й з гноєм викидає все нечисте з цего нариву. До неживого зуба дістаються багато заразливих бактерій, які осідають на кінці коріння й роблять собі гніздо, з якого розходяться по цілім тілі. Доки чоловік здоров і відпорність його

велика, присутности такого осідку не можна запримітити. Коли лише відпорність змаліє, бактерії множаться дуже скоро, розходяться по тілі. Коли осадовляться вони в серці, спричинюють серцеві недуги; коли в суглобах, спричинюють ревматизм і т.п. Такі бактерії дають причину до дуже серіозних компліка-цій і утрати здоровля.

Др. Е. С. Розенов, директор "Майо Фавндейшен," доказав цілком недвозначною працею на звірятах, що недуги й недобрі зуби ходять рука в руку. Він застрикував заражений матеріял з зубів людей, що терпіли на недуги серця, жолудка, запалення суглобів, сліпої кишки, ревматизму й інших, у звірята як крілики, пси й коти й завважив, що ті звірята діставали сейчас ті самі недуги. Того факту ніхто не може заперечити. З того виходить, що неживий зуб є джерелом всякої зарази й охорона здоровля залежить від старання про здоровля зубів.

5.—ГІГІЄНА РОТА

(Hygiene of the Mouth)

Більше як 85% недуг тіла входять через рот. Пожива потрібна для людського тіла мусить переходити через рот і лише тоді та пожива може бути зужита в нормальнім травленню в жолудку, коли та пожива є зужита в роті, вільнім від гною, нездалих зубів і запалених ясен. Чи можна, отже, переціннти ту важну ролю, яку відограють здорові зуби, ясна, язик, горло й носові ями в нормальнім травленню поживи й удержуванню здоровля? Всі органи в роті треба удержувати в первородній чистоті. Чистити зуби й вимивати уста принайменше три рази денно. Не позволити ніякому осідкови поживи лишатись на зубах, бо це доводить до росту зубного коміря на зубах і до запалення ясен. Зубний камінь росте здовж

коріння зуба, пхається під ясна й атакує кість, причинюючи до творення кишень, де громадяться відпадки поживи й бактерії. Витворюється гній, який зо слиною й поживою відходить до жолудка, спричинюючи недомагання жолудкові й закатарення кишок.

Ясна пухнуть і кровавлять. Згодом відходять від кости й коріня зуба, зуб починає хитатись і випадає. Багато інших родів бактерій розмножуються на таких зболілих яснах і дають причину до комплікацій других недуг.

Гігієна рота є дуже важна.

6.—ДІЄТА Й ЗДОРОВЛЯ ЗУБІВ

('The Diet and the Health of the Teeth)

Вапно й фосфор є головно мінерали, що входять в склад зуба, тому ті два складники повиннося приймати з поживою в відповідній кількости. Проби виказали, що нормальна людина повинна приймати около 1.50 ґрамів фосфору і 1.35 ґрамів вапна кождого дня.

100 ґр білого хліб. має	0.02	ґрамів вапна і	0.09	ґрамів	фосфору
100 ґрамів моркви має	0.05	ґрамів вапна і	0.05	ґрамів	фосфору
100 ґрамів сира має	0.93	ґрамів вапна і	0.68	ґрамів	фосфору
100 ґрамів яєць має	0.06	ґрамів вапна і	0.18	ґрамів	фосфору
100 ґрамів молока має	0.122	ґрамів вапна і	0.09	ґрамів	фосфору

Один фунт має 373.2 ґрамів.

Крім цих двох мінералів зрівноважена дієта повинна мати около 80 ґрамів протеїнів, 60 ґрамів товщу, 480 ґрамів вуглеводнів і відповідну скількість вітамінів.

Вапно і фосфор потрібні для наших зубів; найлекше можна дістати коли будемо випивати кварту мо-

лока кождого дня. Вагітні жінки й діти повинні невідмінно держатися цего правила. Слідуючі роди поживи є багаті в вапно і фосфор. Хліб з непитльованої пшеничної муки, каша з цілої пшениці, сік помаранчевий, помідоровий і овочевий, сирі овочі, молоко й молочні продукти, сира яринова салата, яйця. — Пересічна дієта для нормального чоловіка (цифри в грамах): білої муки 384, цукру 160, спінаку 10, вареної бараболі 100, соку помаранчевого 200, яйця 50, масло 50, мяса 160, молока 800.

7.—ДИТЯЧІ (МОЛОЧНІ) ЗУБИ

(Children's Teeth)

Дитина дістає двацять дитячих зубів. Всякі правила, які відносяться до зубів дорослих треба також приноровлювати до зубів дитячих. Діри в дитячих зубах ведуть до передвчасного їх виривання, що приводить до здеформовання щок, що є в курсі росту й до неправильного виходу других зубів. Передовсім послідні черевні дитячі зуби повинні лишитись принайменше до десятого року життя, щоби розвій щок і других зубів був правильний і нормальний.

В шестім році життя дитини виростає в заді за дитячими зубами перший дорослий зуб, що має лишитись на ціле життя. В тім місці, де він росте, нема дитячого зуба, тому нерозумні родичі уважають його за дитячого зуба, (тому, що перший на тім місці), а що в дітей звичайно псується він скоро, тому великий процент його згодом тратять. Вина за утрату тих перших дорослих зубів спадає на родичів, що не дбають про здоровля зубів своїх дітей. Цей перший дорослий зуб є шестий числячи від середини по обох боках долішної і горішної щоки, значить є їх чотири. Ті чотири зуби є ключем до правильного росту щок і зубів, тому треба на них дуже вважати.

8.—ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ
(General Resolutions)

(1) Ніколи не чекати з візитою до дентиста аж зуб зачинає боліти, бо тоді вже за пізно. Направляти зуби, коли дірка маленька.

(2) Неживі зуби є причиною ріжних недуг. Хотяй не мусять боліти, однак є осідком заражуючих бактерій і трутин, що розходяться по тілі і спричинюють недуги.

(3) Рот держати після приписів гігієни.

(4) Для здоровля зубів треба триматись доброї дієти. Передовсім вагітні жінки й малі діти повинні інформуватись у лікаря, або дентиста, щодо їх дієти, бо складники здорових зубів можна дістати тільки з поживою, яка ті складники має.

(5) Діточі (молочні зуби) є так само важні як зуби дорослих.

(6) Зголошуватись до дентиста на оглядини що шість місяців. Є місця, що тільки дентист може побачити дефекти зубів. Чоловік сам для себе бачити не може.

(7) Вчитись і інформуватись про охорону здоровля, бо охорона є ліпша, дешевша й не получена з болем або іншими неприємностями.

СПРАВЛЕННЯ ПОМИЛКИ

На стороні 36, у четвертому рядку здолини, є написано: Н. Боднарукові,— а має бути: Др. Н. БОДРУГОВИ—бувшому галицькому судієви...

— ЗМІСТ —

Абнормальне сформування уха 652
Автора—Предмова . 21
Аденоїди 205
Адисона—Недуга .. 375
Алькоголізм 154
Актиномикоса 93
Амнезія (Н.У.) 681
Американська Лайшманія 627
Анатомія—Ока 630
Полових Орґанів. 433
Серця 355
Інші 414
Анґіна—Вінцента .. 202
Серця 369
Шиї 202
Аневризм Жил 372
Анемія (Недокровність) 349
Дистуктивна. .. 347
Апоплексія 410
Аршеникове Затроєння 164
Атрофія Скіри(Н.С.) 529
Африканська Горячка 146
Бактеріяльні- Недуги 44
Безпровідних Желез —Недуги 375
Биття Серця —прискорення 358
Скоре 359
Бібліоґрафія 38
Білі— Плями Скіри (Н.С.) 625
Білка Ока—Недуги . 649
Білковина Мочі 335
Більмо Ока 641
Біжучі Думки (Н.У.) 680
Блідниця в Жінок .. 346
Блохи 591
Блощиці 591
Блювання 218
Болі—Полових Орґанів 440
Боляки—Горляні .. 201
Кишок 262
В малій кишці 228
В мікдаликах 205
Болякувате Запалення Уст 192
Грубих Кишок ... 248
Бородавки — Венеричні 702
Перувенські 628
Бородавковата Мишка 601
Бородавковатіння Скіри 576
Божевілля — Парамотичне 401
Брунатна — Мишка (Н.С.) 601
Варяцька Манія ... 687

Венеричі Бородавки. 702
Недуги 694
Весняний Катар Ока 640
Веґетаційне Закаження 565
Вигадлива Память (Н.У.) 682
Висипка Сухітна ... 579
Висипки—Інші ріжні 566
Відлучення дитини . 506
Вінцента— Анґіна .. 202
Віск в Усі 654
Віспа 110
Вітрва 116
Другорядна 114
Звичайна 111
Тяжка 113
Чорна 113
Вітаміни 183
Водянка в черевній ямі 304
Водянне Око 635
Воднисте запалення оболонки легенів . 328
Водоголовя мозку . 409
Вонячі Уста 197
Воло (Ґойтер) 380
Волосся—Недуга .. 612
Волосних цибульок--Недуга 614
Волосиста Мишка .. 600
Воскова Печінка ... 293
Вош— Голови 589
Дерева 587
Жнив 587
Зерна 588
Птична 588
Тіла 588
Вояцька Горячка ... 141
Вплив Електричної Струї 152
Вступ— Автора 21
до Дентистики .. 710
Вврата притомности 161
Гаковець—Недуга вуглекопів 107
Галюцінації- Змислів 678
правдиві 677
Гіперпросексія зору Зору (Н.У.) 682
псевдо 677
Гігієна рота 715
Гімочюрія (Крова- 100
ва Моч 334
Гістерія 421
Глисти—звичайні .. 104
малі 105
Гнійна Моч 336
Гнійне запалення грубих кишок 242
Жовжевих проводів 277
Гнійні Прищі Скіри. 564
Гноєння Уст 192
Глухо-Німота 661
Горла— Кровотоки . 203
Грибкові закаження скіри 612

Ґангрина—Скіри .. 596
Уст 511
Ґама— Сифілісу ... 584
Ґенекольоґія 433
Ґлявкома Ока 648
Ґудз в Повіках 632
Ґудзи, та шрами скіри 560
Ґудзовате зачервонення Скіри 537
Ґрисовиця (Н.С.) .. 547, і 550
Деґенерація Мозку.. 412
Дезинтерія (червінка 67
Делюзія 679
Дентистика 710
Деструктивна Анемія 347
Дитяча Холєрина .. 514
Дитячі Зуби 717
Дифтерія 54
Дієта для Дітей по 1. році 507
по 16 місяцях 508
від 2 до 6 літ 508
Дітей—Недуги .502, 510
Драконтія 109
Дріжджеві закаження 572
Друга стадія Породу 476
Еволюція Зубів 713
Екзема—голови 544
Діточа 545
з тертя Скіри 546
Очей 640
Ух 653
Елєфантіяза 108
Епідемічна Жовтачка 146
Епілєпсія 417
Желез— Недуги Безпровідних 375
Недуги понад Ниркових 375
Підгорляних 378
Жил— Звапніння .. 371
Звироднінння 425
Жиляки —в ногах . 521
Жилячий Наріст 598
Жовна 573
Жовтачка епідемічна 146
і 270
через зап. жовч. проводів 271
Новонарости 276
з Отруї 273
Жовчевих Проводів —Недуги 276
Жовчевого Міхура —Каміння 282
Рак 280
Жовті плями Скіри. 625
Жолудка —. Недуги 209
Згрубіння 232
Невроза 234
Острий Катар 210
Рак 229
Ропневий Катар .. 211

Хронічний 212
Жолудкові—Боляки 223
Кровотоки 233
Новонарости 232
Загальні Висновки—
Дентистика 718
Загачення—Кишок
жовчевими камінями 263
Мочі 334
Нирок 338
Циркуляції крови в Легких 321
Задуха—Носа 667
Закаження Екзема .. 547
Закаження - Трипрові 697
Дрижджем 572
Западення Матиці . 459
Запалення—Горла —
хронічне 200
Горляних желез у дітей 510
Гортанки — Пухлинне 310
Сифілістичне 312
Туберкулічне 311
Дишних Рурок—
остре 314
Жил —хронічне .. 372
Жовчевих Проводів—гнійна 277
Рак 280
хронічне 280
Легенів 57
Загальне— легенів 61
Отвору уха 653
Заразливе - внутрі серця 242
Кишок—грубих -
остре 242
хронічне 243
Тонких— звичайне 241
остре 241
хронічне 242
Кінців Повік 631
Костей уха 658
Матиці 457
Матичної шийки. 440
Мікдаликів - остре 203
хронічне 204
Мозкових оболонок 62
Мочевого міхура . 340
Нервів — звичайне 389
Носа— звичайне . 662
остре 664
хронічне 665
Оболонок легенів 61, і 328
Одного легеня .. 57
Одного Ока 637
Пролику 207
Похви 464
Рогівки Ока 641
Серцевих Обвід.
Обол. воднисте 356
приросле 357

сухе 356
Середної Оболонки Ока 644
Симпатичне— другого ока 647
Сліпої кишки 253
Слинівок 198
Стін Ока 645
Скіри—при отвор. носа 662
Похви 464
Уст— бактеріяльне 191
болякувате 192
ґангринне 193
меркуріяльне .. 194
Фалопійських Рурок 463
Ясен 511
Яечників 444
Закочення Повік — в середині 633
на двір 633
Занепад Легенів ... 323
Запір 264
Запорошення легенів 324
Застановлення Місячних Періодів . 447
Застудження 525
Заразливі Недуги .. 44
у Немовлят 495
Рани Скіри 563
Заріст Уха 659
Затовстіння— Інші Недуги 181
Затовщення Печінки 159
Затроєння— через Опію, або матерію 159
Аршеником 164
Поживою 166
Зігнення——Кишки . 260
Рісниць Ока 633
Золзи 79
Зболяковатіння Ссавок 488
Звироднінння —малого мозку 412
Звичайна—Віспа ... 111
Шізофренія 689
Звичайне Розвільнення 241
Звичайні — Запалення кишок 241
Лишаї 567
Огники 552
Чиряки 561
Здоровля Зубів—Дентистика 716
а Дієта 716
Згущення Крови ... 354
Здитинілість 388
Недуги підмозкової желези 386
Зликоватіння — Жолудка 219
Печінки 286
Злучень—Недуги .. 428
Зміна Особистости (Н.У.) 682

Змішана Свербячка . 549
Знидіння щитівок .. 377
Знак—Вина (Н.С.) . 597
Звізди 599
Лимфатичний ... 599
Суниць 598
Знаки— Некровоносні 600
Зуб—неживий 714
нормальний 714
Зубів—Еволюція .. 713
Зуби— Дентистика . 712
Іллюзія в розумінню. 677
Інтелектуальні — Реакції 672
Інтродукція - Автора 21
Інфлюенза 63
Інші - жолудкові Новонарости 232
Недуги — Анатомічні 414
Губ 617
Полові, ... 439, 707
Пролику 208
Скіри 601
Умові 693
Ух 660
Закаження дріжджеві 572
Нарости скірні .. 606
Наслідки піянства 157
Причини затиснення кишок 262
Роди Недокровности 600
Червонухи 620
Кал Кишки 237
Катар віддихових Проводів 139
Грубих кишок .. 242
Железів 141
Носа 134
Катаракт Ока 640
Кишки і Кал 237
і зігнення 260
Кишок—Запалення 241
Затиснення . 260, 263
Розвільнення 239, 244
Грубих - Запалення 246
обструкція 258
скрут 261
сфалдовання .. 261
Кишок Тонких— Запалення 241
Кишкові і Жолудкові недомагання ... 248
Кишкових — Недуг Лікування 244
Кір— Звичайний .. 123
Німецький 125
Конвульсії - Вагітности 472
у Дітей 419
Коклюш 66
Комплекс Особистости 683
Комплікації в ран-

них Запаленнях .. 563
Короста 585
Костей— Недуги .. 428
Кровавиця дідичена. 352
Кровоносні знаки Скіри 597
Кровотоки— Горла . 203
Легенів 322
Носа 307
Полових Органів . 452
в часі злогів 484
Кропивка 537
Легка Манія 686
Лікування Кишкових Недуг 244
Лишаї — Голови ... 568
Голярські 569
Звичайні 567
Нігтів 571
Скіри 572
Лють Почуття (Н.У.) 681
Мадурська Нога- Недуга 94
Н.С. 629
Манія 686
Мальтайська Горячка 70
Малого Мозку— Недуга 411
Малярія 94
Медична Термінольогія 24
Мелянхолія 688
Металеві плями скіри 624
Меркуріяльне Запалення Уст 194
Метаболізму — Недуги 171
Мігрена 416
Міхурці (Н.С.) 554
Монгольська пляма скіри 623
Мозкові Комплікації 659
Мотилиця 81
Моховиння 551
Мочевиця 178
Мускулів— Недуги . 397
і 420
Нагнітки 604
Налогове Піянство . 155
Наслідки Тяжкого Піянства 157
Недокровности— Інші Недуги 601
Недомагання - Аорти 366
Волі 680
в Думанню .. 679, 680
одидичені- Серцеві 369
Особистости 682
Памяти 681
Почуття 681
в Розумінню 677
Черевослинниці .. 294
Недоріст щетівок ... 382
Недуги—Адисона .. 376
Бактеріяльні 44
Блювання Вагітно-

сти 470
Вагітности 470
Венеричні 694
Водних Нурців .. 151
Волосся 612
Волосних цебульок 614
Внутра серця 363
Внутрішних дверцят серця 368
Годжкінса .. 350, 612
Горла 199, 309
Губ 199
Дишних Рурок .. 314
Дишної Системи.. 306
Дітей 510
Желез товщу 616
Жовчевих проводів 276
Жолудка 209
Заразливі— бактеріяльні 44
метозоїв 100
незнаних паразитів 110
протозоїв 94
Злогів 484
Злучень 428
Індустріяльні 532
Інші—губ 617
мозку 407
Кишок--грубих .. 242
тонких 241
Крови 344
Кровоносної Системи 355
Кровоносних проводів скіри 619
Легенів 320
Малого мозку ... 411
Медикаментів ... 535
Метаболізму 171
мікдалків 203
Мозку 407
Морської Свинки . 628
Мускулів — Звичайних 397
серця 361
Надвірного уха .. 652
Наша Мова (Н.Р.) 672
Небактеріяльні .. 93
Нервів Мускулів.. 397
Хребетного стрижіння 393
Нервової Системи. 389
Нирок і мочевих проводів 333
Новонародженої Дитини 495
Носа 306, 662
Оболонки— Легенів 327
мозку 413
уха 655
Отвору— Ока 646
Уха 652
Очей 630
Очного білка ... 649

Печінки 270
Переділку легенів 331
Підмозкової желези 386
Підгорляної желези 378
Пітних железів ... 614
Поверхних нервів 403
Понад - Нервових желез 375
Полових Органів . 439
Помічних проводів носа 667
Проводових желез 276
Пролику 207
Рейнода 425, 594
Рогівки ока 641
Рослинів, та паразитів 566
Середної оболонки серця 356
Серця 355
Скірні — бактеріяльні 580
Галапасів 585
одідичені 597
Скірних додатків. 612
Селезінки 385
Слезного апарату очей 635
Слезних— желез . 635
оболонок 617
Слинних железів 197
Споївки ока 636
Спричинені скрутнями 143
Спричинені фізичними чинниками 148
Стін ока 643
Тіла (Н.У.) 676
Травлячої Системи 191
Трійливих Рослин. 533
Умові 669
Упоюючих средств 154
Уст 191
Ух 652
Хребетного стрижіння 393
Хронічні — серцевих отворів 365
Чашкових нервів . 403
Черевослинниці . 294
Черевної ями 299
Щитівок 378
Язика 195, 618
Неживий Зуб 714
Невральгія— Жолудка 542
Мозку 542
Нервів 426
Неврастенія 423
Невроза— Носа ... 667
Скіри 541
Некровоносні знаки скіри 600
Неплідність 465
Неправильна вагіт-

ність 491
Неправильність — биття серця 358
Комірок серця ... 361
Неправильности — Нирок 340
Інші 340
Нестравність 213
Нерв — доповняючий 406
Жолудка 405
Лиця 404
Нюху 403
Мускулів 404
Очей 404
Слуху 405
Смаку 405
Щоки 404
Язика 406
Нерегулярність горішних комірок серця 361
Німота 407
Ніс— без отворів .. 662
кривий 662
Нидіння — Нервової Системи 389
Скіри 595
Циркуляційних проводів скіри . 621
Новонарости— легенів 327
Малого мозку ... 412
Нирок 339
Носа 666
Печінки 292
Полових органів . 440
Понадниркових желез 378
Черевної ями 303
Щитівки 380
Яечників 462
Нормальна Дитина. 482
Носа —діри в 663
Запалення, остре . 664
хронічне 665
Кровотоки 664
Обструкція 663

Оболонки Серця — Запалення 355
Огники—звичайні . 552
Міхурці 552
Нервові 553
Хронічні 553
Обмеження Психічної активности .. 680
Обставність (Н.У.) . 680
Обструкція— Кишок 258
Носа 663
Общесії 679
Оловом— затроєння 162
Опалення— Сонцем 526
Опухнення— Злогів. 487
Легенів 321
Кінців Повік 631
Щитівок 379
Остра Манія 687

Остре Запалення —
Дишних Рурок ... 314
Грубих Кишок ... 242
Жовчевого міхура 278
Нирок 337
Носа 664
Середного Уха ... 656
Слезних Проводів 636
Споївки 637
Черевної Ями 302
Острий— Перепій .. 154
Катар—грубих кишок 242
жолудка 210
Середого Уха .. 656
Тонких кишок . 241
Отвір в усі 652, 653
Отвір Серця —Недуги хронічні 365
Отилість 179
Отвору ока—Недуги 646
Очеві Огники 632
Очей— Зір 650
Очних Повік— Недуги 631
Параліж— Діточий,. 131
і 408
Лиця 659
Повік 634
Прогресивний ... 395
Хребтового стрижіння 390
Паралістичне Божевілля 401
Параноя 683
Пархи 569
Перевернення Ідей .. 679
Передмова Автора . 21
Передчасні Породи . 492
Переділки легенів— Недуги 331
Переміна— матерії в поживі — Недуги 171
Особистости 682
Перестання місячних Періодів 448
Переріст (гіґаттизм) 387
Перша стадія породу 474
Перерошення желез 616
Перстеневі плями скіри 623
Пестування Дітей .. 502
Печінки— Недуги .. 270
Пісок в кишках 269
Пияцька лихорадка . 156

Поверхних Нервів— Недуги 389
Подаґра (Ґіхт) 171
Поживи — Недуги з браку відповідної. 183
Поживою — Затроєння 166
Полагодження Мрій (Н.У.) 679
Поміж пальцями- Закаження 572
Попечення 522

По 1. року життя — Дієта для Дітей .. 507
Постріл 397
Пояснення —Недуги Очного Білка ... 649
Пухлинне запалення Горла 310
Плеканння Дітей. .. 502
Плями вагітности .. 624
Пригноблення 681
Примітивні Реакції . 671
Припинення місячних періодів 448
Припізнення місячних періодів 447
Присвята 20
Прискорення— Корчення гор. ком. серця 360
Психічної Активности 680
Психіятрика 670
Психоневрози 421
Пробиття оболонки Уха 655
Проводів Мочи—Недуга 333
Прогресивне нидіння мускулів 399
Пропасниця —Чорна 97
Проказа—Недуга заразлива 82
Н.С. 580
Птичні Воші 588
Ревматизм острий . 135
і 391
Решетина 103
Родичі й Діти—Пестовання 502
Рожа 53
Розвільнення . 239, 250
і 513
Розділи Книжки .. 40
Роздуття — Легенів, звичайне 325
штучне, воздухом. 331
Черева 237
Розкинений Параліж 396
Розпізнення — Діягноса 517
Розточуючі Виприски 593
Розширення — мускулів 397
Підчеревної Аорти 374
Серця 362
Сильна Память (Н. У.) 682
Сифіліс (Н.В.) 702
Гама скіри 584
Скіри 583
Солітер— звичайний 101
песячий 103
Соняшний удар ... 148
Сухе запалення оболонки легенів 328
Сухий язик 195
Сухоти 84

Свербячка —звичайна 548
Змішана 549
Грисовиця 550
Свербячі плями скіри 624
Свинка 126
Скаженина 132
Скіра в Немовлят .. 594
Скірні— Недуги 520
Лімфатичні Недудуги 611
Лишаї 572
Шкальковатіння . 605
Скірні Новонарости —бородавки 602
звичайні 602
Скрофули 577
Слинина 197
Спазматичні корчі гортанки 313
Сни 683
Сплячка 98
Слезних Оболонок— Недуги 617
Слово—про Автора. 16
Видавців 11
Слонівка 108
Сціпеніння крови .. 410
Стеклина 132
Сфалдовання кишки 261
Тетанія 420
Тетанус 77
Тиф—наворотний .. 144
плямистий 50
черевний 45
Тифовиння 50
Туберкульоза — мочевих проводів .. 341
мочевого міхура . 342
полових частей тіла 342
Туберкульоза— Скіри— Бородавковатіння 576
Висипка 537
Вовк 576
Скрофули 577
Травлячої Системи— Недуги 191
Трахома 639
Трипрові закаження 67
Трипрове— Око — звичайне 637
у Немовлят 638
Трясуха 414
Тридневна фебра .. 143
Трихіна 106
Тропічна — Горячка 130
Недокровність ... 100
Боляки 626
Тропічні — Недуги Скіри 625
Пустині 627
Сходу 627
Відгнивання Пальців 626
Увяд 148

Угри— Лиця 555
Носа 558
Умовні Недуги 669
Фебра Жовта 128
Фізіольогія і Анатомія (Н.С.) 520
Філяріяза 108
Фильовата горячка . 71

Холєра— Азійська . 72
Хронічне Запалення
—дишних рурок . 316
грубих кишок 243
жовчевого міхура 280
мікдаликів 204
нирок 338
носа 665
оболонки легенів. 330
слезних проводів. 636
слинівок 199
тонких кишок ... 242
черевної ями 302
Хронічне Розширення Жолудка 221
Хронічний Катар—
Жолудка 212
грубих кишок ... 246
тонких кишок 245
Цукровиця 174
Час Зубкування 516
Черевний Тиф 45
Червонуха 620
Чорна Віспа 113
Мишка (Н.С.) 600
Пропасниця 97
Чума 74
Шкарлятина 118
Юрімія (моч в циркуляції крови) ... 336
Яєчників - Запалення 444
Як уживати цю книжку? 33
Ямі— Боляки в Черевній 301
Водянка 304
Запалення 302
Новонарости 303
Ячмінь—Ока 632